ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

ENCICLOPEDIA
UNIVERSALĂ
BRITANNICA

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

VOLUMUL 6

Evans – Goodpasture

EDITOR
Vidrașcu și fiii

PROIECT EDITORIAL
Dan Vidrașcu

COORDONARE
Cornelia Marinescu, Ilieș Câmpeanu

REDACTARE
Delia Anghelescu
Justina Bandol
Andreea Bratu
Ilieș Câmpeanu
Cristian Cercel
Oana Cristescu
Adriana Dobre
Elena Gugu
Doina Marian
Cornelia Marinescu
Mihnea Moroianu
Carmen Nedelcu
Florența Simion
Sorin Șerb

Anatol Eremia, Eugen Muntean, Rodica Pandele,
Florența Simion (articole despre România)

REFERENȚI DE SPECIALITATE
Adrian Burloiu
Christian
Ferencz Flatz
Theodor Julea
Mirela Marinescu
Dorin Matei
Marcel Măruntiu
Nicolae Mocanu
Cristina Staicu
Daniela Strat
Denisa Talaban
Ionuț Vulpescu

COPERTĂ ȘI PREZENTARE GRAFICĂ
Vladimir Zmeev

CORECTURĂ
Cristiana Miu

TEHNOREDACTARE ȘI PREPRESS
Marin Popa

TRADUCĂTORI
Coordonare: Eugen Muntean

Mădălina Adronic
Justina Bandol
Sonia Bulei
Cristina Buta
Andreea Chirculescu
Laura Chistrugă
Daniela Constantin
Roxana Cozac
Bogdan Crețu
Camelia Gheorghie
Ștefan Grigoriu
Cătălina Grosu
Roxana Ivașcu
Carmen Lavrig
Olesia Lupu
Ioan Milică
Doris Mironescu
Magdalena Mișievici
Simona Mitocaru
Marius Motoca
Dinu Gabriel Muntean
Gabriela Muntean
Ecaterina Pătrașcu
Dana Pătruț
Monica Pepine
Oana Petrovici
Fabiola Popa
Florentina Rahira
Mihaela Răducanu
Iulia Rășcanu
Rebeca Romaniuc
Florența Simion
Emanuela Șoimaru
Teodora Szenti
Gabriela Tănase
Otilia Teodorescu

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

Ne puteți vizita pe

O.P.53; C.P.212, sector 4, București, România
tel./fax 031 4251619; e-mail: comenzi@litera.ro

JURNALUL NAȚIONAL

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA
coord.: Ilieș Câmpeanu, Cornelia Marinescu. –
București: Editura Litera, 2010, 16 vol.
ISBN 978-973-675-761-7
Vol. 6. Evans – Goodpasture – ISBN 978-973-675-774-7

I. Câmpeanu, Ilieș (coord.)
II. Marinescu, Cornelia (coord.)

81'374.2=135.1
030=135.1

Evans, George Henry

(25.03.1805, Bromyard, Herefordshire, Anglia – 02.02.1856, Granville, New Jersey, SUA)

Editor de ziare și reformist american de origine britanică. A emigrat în SUA în 1820, iar în 1829 a înființat *Working Man's Advocate*, primul ziar sindical important, fiind printre fondatorii Partidului Muncitorilor. A organizat Asociația Națională pentru Reformă, care a făcut lobby în Congres în favoarea distribuirii gratuite de terenuri agricole în V, pentru a atrage surplusul de muncitori din E și pentru a îmbunătăți condițiile de viață ale celor rămași (*vezi* mișcarea Homestead); organizația sa a avut o influență decisivă pentru votarea Actului (legea) de împroprietărire din 1862. A luptat pentru abolirea sclaviei și a susținut necesitatea drepturilor egale pentru femei.

Evans, Maurice (Herbert)

(03.06.1901, Dorchester, Dorset, Anglia – 12.03.1989, Rottingdean, East Sussex)

Actor american de origine britanică. Și-a făcut debutul pe scenă în 1926, cunoscând succesul cu spectacolul *Sfârșitul călătoriei* (Journey's End). În 1935 s-a stabilit în SUA și a triumfat în roluri shakespeariene. În Al Doilea Război Mondial, a organizat pentru soldații americani o versiune prescurtată a piesei *Hamlet*. Ulterior, a jucat admirabil în patru comedii ale lui George Bernard Shaw, în special *Om și supraom* (Man and Superman, 1947). Cel mai mare succes pe Broadway l-a avut cu spectacolul *Formează C pentru crimă* (Dial M for Murder, 1952). A apărut în versiunea pentru televiziune a tragediei *Macbeth* (1961, Premiul Emmy) și a avut roluri în 17 filme, printre care și *Copilul lui Rosemary* (Rosemary's Baby, 1968).

Evans, Oliver

(13.09.1755, lângă Newport, Delaware, SUA – 15.04.1819, New York, New York)

Inventator american. A fost interesat de tehnică încă din copilărie. A inventat și îmbunătățit un mecanism de cardare pentru industria textilă mecanizată. În 1784 a conceput o moară de făină pentru care a creat prima linie de producție continuă; toate procesele erau automatizate, energia fiind asigurată de zbaturi puse în mișcare de apă, iar grâul trecea, cu ajutorul unui sistem de benzi și jgheaburi, prin etapele de măcinare și cernere, rezultând în final făina. Motorul cu aburi de înaltă presiune inventat de el (brevetat în 1790) merită a fi amintit alături de cel al lui Richard Trevithick. „Săpătorul amfibiu" (1805), un screper cu motor cu aburi care se putea deplasa atât pe apă, cât și pe uscat, a fost primul vehicul motorizat care a circulat în SUA. Compania Mars Iron Works (fondată în 1806) a realizat peste o sută de motoare cu aburi, folosite la presa cu șurub pentru prelucrarea bumbacului, a tutunului și a hârtiei.

Evans, Sir Arthur (John)

(08.07.1851, Nash Mills, Hertfordshire, Anglia – 11.07.1941, Youlbury, lângă Oxford, Oxfordshire)

Arheolog britanic, fiul arheologului Sir John Evans (1823–1908). A fost custode al Muzeului Ashmolean de la Oxford (1884–1908). Din 1899, timp de mai multe decenii, a coordonat săpăturile pentru scoaterea la lumină a orașului Knossos din Creta; acolo a descoperit dovezi despre existența unei mari civilizații din Epoca Bronzului, pe care a numit-o minoică. Opera sa reprezintă un moment distinct în istoria arheologiei, având influențe profunde asupra studiilor dedicate preistoriei din Europa și din E Mediteranei. A publicat prestigioasa lucrare *Palatul lui Minos* (The Palace of Minos, 4 vol., 1921–1936).

Evans, Walker

(03.11.1903, St. Louis, Missouri, SUA – 10.04.1975, New Haven, Connecticut)

Fotograf american. A fost influențat la început de fotografiile lui Eugène Atget. În 1934, fotografiile unor monumente de arhitectură din New England au fost adunate într-o expoziție personală la Muzeul de Artă Modernă din New York. Din 1935, la cererea Administrației pentru siguranța fermelor, a început să fotografieze victime ale Marii Depresiuni; aceste imagini au fost publicate în *American Photographs* (1938). A colaborat cu James Agee la realizarea unui documentar despre viața arendașilor din Alabama, intitulat *Să-i lăudăm pe oamenii de seamă* (Let Us Now Praise Famous Man, 1941). Fotografiile lui Evans au apărut fără titluri sau comentarii, într-o secțiune separată de textul lui Agee; cu toate acestea, rezultatul poate fi considerat una dintre cele mai bune colaborări între un scriitor și un fotograf. A fost editor al revistei *Fortune* (1945–1965) și profesor la Universitatea Yale (1965–1974).

Evans-Pritchard, Sir E(dward) E(van)

(21.09.1902, Crowborough, Sussex, Anglia – 11.09.1973, Oxford, Oxfordshire)

Antropolog britanic ale cărui cercetări despre sistemele credințelor, vrăjitorie, religie, politică și tradiții orale africane reprezintă baza studierii societăților africane și a sistemelor de gândire neoccidentale. Considerat cel mai influent antropolog

social britanic după Bronislav Malinowski și Alfred Reginald Radcliffe-Brown, l-a succedat pe ultimul ca profesor la Universitatea Oxford (1946), unde a fost mentorul unei generații de studenți. Printre cele mai importante opere ale sale se numără *Vrăjitorie, divinație și magie la populația azande* (Witchcraft, Oracles and Magic Among the Azande, 1937), *Populația nuer* (The Nuer, 1940) și *Sisteme politice africane* (African Political Systems, 1940, în colaborare cu M. Fortes).

Evansville

Oraș, 121 582 loc. (2000), în SV statului Indiana, SUA. Port pe fluviul Ohio, fondat în 1812, s-a dezvoltat ca punct terminus al canalului Wabash și Erie (1853), ce face legătura între lacul Erie și fluviul Ohio. În zona orașului există zăcăminte de cărbune, câmpuri petrolifere, precum și soluri fertile. Fiind un centru al transporturilor, a devenit cel mai important oraș din SV Indianei și din statele din jur. Industria diversificată include industria farmaceutică și producerea echipamentelor de refrigerare și de aer condiționat. Aici se află Universitatea din Evansville (1854). În apropiere se găsește monumentul Angel Mound, un mare sit arheologic din perioada preistorică.

evantai

Obiect rigid sau pliant, folosit în toată lumea din cele mai vechi timpuri, fie pentru răcorire sau pentru a produce circulația aerului, fie ca accesoriu ceremonial sau vestimentar. Așa cum sunt ilustrate de basoreliefurile egiptene, evantaiele timpurii erau rigide, fiind formate dintr-un mâner sau un suport lung de care se legau frunze sau pene. În China, evantaiul pliant s-a răspândit în timpul dinastiei Ming (1368–1644); evantaiului i s-a acordat o mare importanță în Extremul Orient, mulți mari pictori chinezi folosindu-și talentul pentru a-l decora. Negustorii portughezi din sec. XV au adus în Europa evantaie din China și din Japonia. De-a lungul sec. XIX, în Occident, mărimea și decorațiunile evantaiului au variat în funcție de modă.

evantai-de-mare

Denumire comună pentru cele 500 de specii de coral (genul *Gorgonia*) răspândite îndeosebi în apele puțin adânci, de-a lungul coastelor atlantice ale Floridei, Bermudelor și Indiilor de Vest. Polipii se dezvoltă în colonii în formă de evantai. Fiecare polip are multiplu de șase tentacule, care sunt întinse pentru a forma o rețea de capturare a planctonului. Un schelet intern susține toate ramurile coloniei. Țesutul viu (adesea roșu, galben sau portocaliu) acoperă în totalitate scheletul. Coloniile în formă de evantai cresc de obicei de-a lungul curentului, mărind astfel posibilitatea de a ademeni prada. Toate speciile ating cca 60 cm înălțime.

evantai-de-mare

DOUGLAS FAULKNER

evaporare

Trecere a unui fluid din stare lichidă în stare gazoasă; în sens restrâns, procesul prin care apa lichidă trece în atmosferă, sub formă de vapori. Evaporarea, în special din apa marină și cea din vegetație, menține umiditatea aerului. Formează o parte importantă a schimburilor de energie între Pământ și atmosferă și influențează mișcările atmosferice, în special condițiile meteorologice și clima. Viteza de evaporare depinde de diferența de temperatură dintre suprafața de evaporare și temperatura aerului, de umiditatea relativă și de viteza vântului.

evaporit

Depozit sedimentar alcătuit din săruri solubile, rezultat din evaporarea apei. În mod obișnuit, depozitele de evaporite apar în bazinele marine închise, unde cantitatea de apă evaporată o depășește pe cea adusă de afluenți. Printre cele mai importante minerale din evaporite se numără anhidritul, halitul, calcitul, ghipsul, polihalitul și sărurile de potasiu și magneziu, cum ar fi silvina, carnalitul, kainitul și kieseritul.

evapotranspirație

Pierdere a apei de la suprafața Pământului și prin transpirația frunzelor plantelor care cresc din pământ. Printre factorii care influențează evapotranspirația se numără cantitatea de radiații solare, presiunea vaporilor din atmosferă, temperatura, viteza vântului și cantitatea de apă din sol. Evapotranspirația este cel mai important fenomen de eliminare a apei din sol, în timpul creșterii plantelor de cultură. Estimarea ratei de evapotranspirație este importantă pentru planificarea schemelor de irigare.

Evarts, William Maxwell

(06.02.1818, Boston, Massachusetts, SUA - 28.02.1901, New York, New York)

Avocat american. A fost apărătorul președintelui Andrew Johnson în timpul procesului care i-a fost intentat (1868). După achitarea lui Johnson, a devenit

procuror general al SUA (1868–1869), apoi a reprezentat America în revendicările Alabama, negociate la Geneva (1872). A fost prim-consilier al republicanilor în disputa electorală dintre Rutherford B. Hayes și Samuel Tilden (1876). În calitate de secretar de stat (1877–1881) în timpul mandatului lui Hayes, a reprezentat interesele SUA în administrarea canalului Panama. În ultima perioadă a carierei a fost ales în Senatul american (1885–1891).

Evdochia Macrembolitissa

(1021, Constantinopol, Imperiul Bizantin - 1096, Constantinopol)

Împărăteasă bizantină și regentă, considerată cea mai înțeleaptă femeie din vremea sa. După moartea soțului său, Constantin X Ducas (1067), a devenit regentă pentru cei trei fii ai ei. Pentru a apăra țara de turcii selgiucizi, s-a căsătorit cu un general din Cappadocia, Romanos Diogenes (numit mai apoi Romanus IV Diogenes). După ce el a căzut prizonier în Bătălia de la Manzikert (1071), Evdochia și fiul său Mihail au domnit împreună și l-au detronat pe Romanus. După înscăunarea lui Mihail, Evdochia s-a retras la o mănăstire.

Evelyn, John

(31.10.1620, Wotton, Surrey, Anglia - 27.02.1706, Wotton)

Scriitor britanic. Provenit dintr-o familie bogată de proprietari de pământ, a scris 30 de cărți despre artă, silvicultură și religie. *Jurnalul* său (Diary, publicat în 1818), pe care l-a ținut din 1631 până în 1706, reprezintă o prețioasă sursă de informații despre viața socială, culturală, religioasă și politică din sec. XVII. Lucrarea intitulată *Viața doamnei Godolphin* (Life of Mrs. Godolphin, 1847) este una dintre cele mai emoționante biografii ale veacului său.

Everest *în tibetană* Chomolungma *în nepaleză* Sagarmatha

Cel mai înalt vârf din lanțul muntos Himalaya, în S Asiei. Cel mai înalt punct de pe Pământ, cu o înălțime de 8 850 m, situat la granița dintre Nepal și Tibet (China). Din 1921, au existat numeroase încercări de escaladare a Everestului; vârful a fost atins pentru prima oară în 1953, de Edmund Hillary din Noua Zeelandă și șerpașul Tenzing Norgay din Nepal. Este încă în dezbatere dacă exploratorul englez George Mallory, al cărui cadavru a fost descoperit chiar sub vârful Everestului, în 1999, ajunsese pe vârful muntelui și a murit pe drumul de întoarcere. Altitudinea acceptată inițial, de 8 848 m, calculată în anii 1950, a fost recalculată la începutul anilor 1990.

Everglades

Zonă mlăștinoasă subtropicală, acoperită cu stuf, situată în S Floridei, SUA. Regiunea, care ocupă 10 000 kmp, este străbătută de un curs mic de apă, ce pornește din marginea lacului Okeechobee și ajunge la mlaștinile cu mangrove din apropierea golfului Mexic și a golfului Florida. Parcul Național Everglades, care a fost înființat în 1934, cuprinde regiunea de SV a mlaștinii și are 6 097 kmp. Este cea mai mare zonă sălbatică subtropicală din SUA, având un climat blând în care trăiesc numeroase păsări, aligatori, șerpi și țestoase. O mare parte din luncă a fost ocupată de canale de drenaj, ceea ce a dus astfel la distrugerea habitatului natural al multor păsări.

Evers, Medgar (Wiley)

(02.07.1925, Decatur, Mississippi, SUA - 12.06.1963, Philadelphia, Mississippi)

Activist american care a militat pentru drepturile negrilor. A luptat în Al Doilea Război Mondial, apoi și-a deschis o afacere în Mississippi. Împreună cu fratele său, Charles, a înființat filiale locale ale Asociației Naționale pentru Propășirea Populației de Culoare (NAACP). A călătorit în tot statul Mississippi, în căutare de noi membri și organizând boicoturi economice. În iunie 1963, la câteva ore după discursul ținut de președintele John F. Kennedy pe tema drepturilor civile, Evers a murit împușcat într-o ambuscadă din fața casei sale. Un segregaționist alb a fost acuzat de crimă, dar a fost eliberat în 1964, după două procese în care jurații nu au putut să dea un verdict; în cele din urmă, a fost condamnat după un al treilea proces, desfășurat în 1994. Văduva lui Evers, Myrlie Evers-Williams, a ocupat funcția de președinte al NAACP (1995–1998).

Evert Chris(tine Marie) *anterior* Chris Evert Lloyd

(n. 21.12.1954, Fort Lauderdale, Florida, SUA)

Jucătoare de tenis americană. A devenit, în 1971, cea mai tânără jucătoare care a ajuns în semifinalele campionatului american de tenis. A câștigat de șase ori Openul american la simplu femei (1975–1978, 1980, 1982), turneul de simplu de la Wimbledon (1974, 1976, 1981), Openul francez (1974, 1975, 1979, 1980, 1983, 1985, 1986) și Openul australian (1982, 1984) și a cucerit 18 titluri de mare slem. S-a retras în 1989.

Evita

Vezi Eva Perón

evoluție paralelă

Evoluție a unor grupuri separate geografic, astfel încât ajung să fie asemănătoare din

punct de vedere fizic. Un exemplu excelent îl reprezintă asemănarea dintre mamiferele marsupiale din Australia și cele placentare din alte părți ale lumii, care au ajuns să aibă forme similare remarcabile în decursul evoluției lor.

evoluție socioculturală

Dezvoltare a culturii și a societății, de la formele simple până la cele complexe. Europenii au încercat să explice evoluția diferitelor societăți primitive: unii au considerat că aceste societăți reprezintă triburile pierdute ale Israelului, alții au susținut că popoarele primitive au decăzut în timpul lui Adam, de la starea originară, barbară la o stare „sălbatică". Europenii erau exemplul societății cu cel mai ridicat nivel de existență, „civilizația". La sfârșitul sec. XIX, Edward Burnett Taylor și Lewis Henry Morgan au elaborat teoria evoluției unilineare, specificând criterii de clasificare a culturilor în funcție de statutul lor într-un sistem fix al dezvoltării umanității ca întreg. Cei doi au examinat modurile și mecanismele diferitelor stadii de dezvoltare. Au urmat o serie de reacții: Franz Boas a introdus conceptul de istorie culturală, care se axa pe munca în teren, în mijlocul populațiilor băștinașe, cu scopul de a identifica procesele reale, culturale și istorice, în dauna speculațiilor cu privire la etapele dezvoltării. Leslie White, Julian Stewart și alții au încercat să readucă în atenție aspectele evoluționismului sociocultural, susținând că dezvoltarea variază de la ceată și trib, pe de o parte, până la clan și stat, pe de altă parte. În ultima perioadă, unii antropologi au abordat subiectul prin prisma sistemelor generale, examinând culturile drept sisteme emergente. Alții continuă să respingă teoria evoluționistă, ocupându-se de contingențele istorice, contactele cu alte culturi și de influența sistemelor de simboluri culturale. *Vezi și* darwinism social.

evoluție umană

Evoluție a ființelor umane moderne din specii dispărute de mamifere și hominizi. Probele genetice indică o separare evolutivă între linia umană și cea a maimuțelor de pe continentul african cu 5–8 m.a.u. Cele mai vechi fosile ale hominizilor datează de cel puțin 4 m.a.u., fiind descoperite în Africa; ele aparțin genului *Australopithecus*. *Homo habilis* reprezintă următoarea treaptă importantă a evoluției; el a ocupat Africa subsahariană cu cca 2–1,5 m.a.u. Din *Homo habilis* a evoluat o specie superioară, mai înaltă și cu trăsături mai apropiate de cele umane, numită *Homo erectus*. Această specie a trăit în perioada cuprinsă între 1,7 m.a.u. și 250 000 de ani în urmă și a migrat în diverse părți din Asia și Europa. Cu cca 600 000–200 000 de ani în urmă, *Homo heidelbergensis*, numit uneori și *Homo sapiens*, a trăit în Africa, Europa și probabil în unele părți ale Asiei. Cu trăsături asemănătoare atât cu ale lui *Homo erectus*, cât și cu cele ale ființelor umane moderne, *H. heidelbergensis* poate să fi fost strămoșul oamenilor moderni și, de asemenea, al omului de Neanderthal (*H. neanderthalensis*), care a ocupat Europa și V Asiei cu cca 200 000–28 000 de ani în urmă. Ființele umane moderne (*Homo sapiens*) au apărut în Africa numai cu 150 000 de ani în urmă, în descendența directă (probabil) a lui *H. erectus* sau prin intermediul unor specii intermediare cum este *H. heidelbergensis*.

evoluționism

Teorie din biologie, potrivit căreia animalele și plantele s-au dezvoltat din specii anterioare, iar diferențele importante se datorează modificărilor succesive de-a lungul generațiilor. Reprezintă una dintre teoriile fundamentale ale biologiei moderne. În 1858, Charles Darwin și Alfred Russel Wallace au publicat un articol despre evoluție. În anul următor, Darwin și-a prezentat lucrarea fundamentală *Originea speciilor prin selecție naturală* (On the Origin of Species by Means of Natural Selection), care a revoluționat cercetările ulterioare din domeniul biologiei. În centrul teoriei evoluționiste a lui Darwin stă mecanismul selecției naturale. Indivizii care supraviețuiesc sau care își modifică structura *(vezi* varietate) într-un mod ce le permite să trăiască mai mult și să se reproducă transmit acest avantaj generațiilor următoare. În 1937, Theodosius Dobzhanski a aplicat principiile genetice mendeliene *(vezi* Gregor Mendel) teoriei lui Darwin, contribuind astfel la o nouă înțelegere a evoluției ca un proces de acumulare desfășurat sub acțiunea selecției naturale și a unor mici variații genetice în cadrul unei întregi populații. O parte dintre dovezile evoluției este oferită de cercetarea fosilelor, care demonstrează o succesiune de schimbări progresive ce au dus la formarea speciilor cunoscute astăzi. Similitudinile structurale și cele ale dezvoltării embrionare a formelor de viață trimit, de asemenea, la ideea unor strămoși comuni. Biologia moleculară (în special studiul genelor și al proteinelor) oferă cele mai detaliate dovezi ale schimbărilor evolutive. Deși teoria evoluției este acceptată de aproape toate comunitățile științifice, ea a reprezentat o sursă de controverse, din vremea lui Darwin până

în prezent; cele mai multe obiecții au venit din partea conducătorilor și a teologilor religioși (*vezi* creaționism), care au afirmat că elementele acestei teorii intră în conflict cu interpretările Bibliei. *Vezi și* Hugo De Vries, Ernst Haeckel, evoluție umană, Ernst Mayr, evoluție paralelă, filogenie, evoluție socioculturală, speciație.

evreu

Adept al iudaismului. În sens mai larg, termenul desemnează orice descendent al vechilor iudei care practicau religia iudaică și care face parte dintr-un grup etnic sau cultural răspândit în întreaga lume. Termenul evreiesc *yehudi* (*în latină, iudaeus*) desemna, la început, orice membru al tribului lui Iuda. În tradiția ebraică, orice copil născut de o mamă evreică este considerat evreu. În iudaismul reformat, un copil este considerat evreu dacă unul dintre părinți este evreu.

Evripos *sau* Euripos

Strâmtoare îngustă din Marea Egee. Situată între insula greacă Eubeea și partea centrală a țărmului Greciei continentale, are o lungime de 8 km, iar lățimea ei variază de la 40 m la 1,6 km. Este străbătută de puternici curenți de flux, care își schimbă direcția de șapte sau mai multe ori pe zi, fenomen încă neelucidat în întregime. Principalul port din strâmtoare este Khalkís, centru comercial important încă din timpul Greciei antice. Un pod mobil de 40 m traversează strâmtoarea la Khalkís, înlocuind vechi structuri care datau din 411 î.Hr.

Evtușenko, Evgheni (Aleksandrovici)

(n. 18.07.1933, Zima, Irkutsk, URSS)

Poet rus. Descendent al ucrainenilor exilați în Siberia, a crescut la Moscova și într-un orășel care avea să fie mai târziu locul de desfășurare al poemului *Stația Zima* (Stanțiia Zima,1956). A devenit purtătorul de cuvânt al generației de poeți ruși post-staliniști, odată cu cererile sale publicate în întreaga lume legate de libertatea artistului – care fusese îngrădită de controlul sovietic la sfârșitul anilor 1950 și 1960. A reînsuflețit limbajul insidios, argotic în lirica de dragoste și personală. În poemul *Babi Yar*, atacă antisemitismul. Cea mai importantă culegere de versuri a sa este vizibilă încă în lumea sovietică, *Hidrocentrala Bratsk* (Bratskaia GĂS, 1965). A devenit celebru în întreaga lume pentru recitările sale publice pline de pasiune.

Evul Mediu

Perioadă în istoria Europei care datează în mod tradițional de la căderea Imperiului Roman până la Renaștere. În sec. V d.Hr., Imperiul Roman de Apus a cunoscut un declin demografic, economic și urban. A fost afectat și de migrațiile de proporții care au început în sec. III d.Hr. În sec. V d.Hr., popoarele migratoare, numite adesea barbare, au format noi regate în Imperiul Roman de Apus, extrem de slăbit. În următoarele secole, tabloul politic și cultural al acestor regate a devenit un amestec de elemente barbare, creștine și romane. Regatul francilor, cel mai longeviv dintre ele, a pus baza viitoarelor state europene. Domnia regelui franc Carol cel Mare a constituit un model pentru secolele următoare. Căderea imperiului lui Carol cel Mare și un nou val de invazii au dus la restructurarea societății medievale. Sec. XI-XIII reprezintă apogeul acestei perioade. Reformele din cadrul Bisericii Romano-Catolice au consolidat autoritatea papei, dar au aprins conflicte între papă și împărat. Înflorirea economică și culturală din această perioadă se reflectă în creșterea populației, dezvoltarea orașelor și a cultivării pământului, apariția negustorilor și dezvoltarea administrativă. Tot atunci, mii de cavaleri au răspuns chemării Bisericii de a participa la cruciade. Civilizația medievală a culminat în sec. XIII cu apariția arhitecturii gotice, a unor noi ordine religioase, cu dezvoltarea școlilor și a universităților. Biserica domina viața intelectuală; scolastica Sfântului Toma d'Aquino este un produs strălucit al acestei perioade. Sfârșitul Evului Mediu a fost marcat de destrămarea guvernelor naționale, marea schismă papală, criticarea teologiei și a filozofiei medievale și colapsul economic și demografic provocat de foamete și epidemii.

Ewald, Johannes

(18.11.1743, Copenhaga, Danemarca - 17.03.1781, Copenhaga)

Poet și dramaturg danez. La 19 ani, se făcea cunoscut ca scriitor. La 30 de ani, dependent de alcool, a adoptat un stil de viață mai retras și a început să compună operele de maturitate, printre care *Moartea lui Balder* (Balders Död, 1774), devenind astfel primul poet danez care a folosit teme din miturile și saga scandinave. Dintre operele sale dramatice, se mai joacă în prezent doar opereta *Pescarul* (Fiskerne, 1779). Este cunoscut mai ales pentru odele sale și pentru cântecele *Kong Kristian stod ved højen mast*, devenit imn național, și *Lille Gunver*, prima romanță daneză. Este considerat unul dintre cei mai mari poeți lirici ai Danemarcei. Memoriile sale (publicate în 1804) reprezintă cea mai valoroasă operă a sa în proză.

ewe

Populație din SE Ghanei, S Beninului și S Togoului, care vorbește dialectul gbe, o limbă kwa din familia niger-congo. Ewe nu au format niciodată un singur stat centralizat, rămânând un grup de comunități independente, care fac alianțe temporare în vreme de război. Majoritatea populației ewe este reprezentată de fermieri, iar locuitorii de pe coastă se ocupă și cu pescuitul. Principalele meșteșuguri sunt torsul, țesutul, olăritul și prelucrarea fierului. Mulți au fost convertiți la creștinism. În prezent, numărul lor este de cca 3,5 milioane.

Ewing, (William) Maurice

(12.05.1906, Lockney, Texas, SUA - 04.05.1974, Galveston, Texas)

Geofizician american. A fost mulți ani profesor la Universitatea Columbia (1944–1974) și director al observatorului geologic Lamont-Doherty (1949–1974). Studiind structura scoarței terestre, a făcut măsurători ale refracției seismice în bazinele Atlanticului, de-a lungul lanțului muntos din mijlocul Atlanticului, în Marea Mediterană și în Marea Norvegiei. În 1935 a făcut primele măsurători seismice în largul mărilor. S-a aflat printre cei care au emis ipoteza conform căreia cutremurele sunt asociate cu fisurile din centrul oceanelor, fisuri care înconjoară globul, sugerând că expansiunea fundului oceanelor poate fi un fenomen global și cu apariție episodică în natură. În 1939 a făcut primele fotografii în adâncul apelor.

excitare

În fizică, adăugare a unei mici cantități de energie unui sistem care trece de la o stare de energie mai scăzută (de ex. stare fundamentală) la una cu o energie mai mare (stare excitată). De ex., într-un atom de hidrogen este necesară o energie de excitare de 10,2 electronvolți pentru ca electronul să treacă, de unul singur, din starea fundamentală în prima sa stare de excitare. Energia de excitare stocată în atomi și nuclee este emisă de obicei sub formă de radiații ultraviolet de la atomi și sub formă de radiație gamma (*vezi* radiație gamma) de la nuclee, pe măsură ce se revine la starea fundamentală.

excomunicare

Formă de sancționare, prin care un membru al unui grup religios este exclus din rândurile credincioșilor și de la ritualurile bisericești. Excomunicarea a fost utilizată în diverse religii și mai ales în creștinism, ca pedeapsă pentru ofense grave, precum erezia. În romano-catolicism, o persoană excomunicată nu are dreptul să primească împărtășania și să fie îngropată în pământ sfințit. Cel excomunicat poate fi absolvit de către un preot (în unele cazuri, doar de un episcop sau de papă) și poate fi reprimit în sânul bisericii după ce își mărturisește păcatul și face penitență. În protestantism se întâlnesc și alți termeni, cum ar fi „pedeapsa Bisericii", care au cam același sens. Deși folosită rar în zilele noastre, practicarea heremului în religia iudaică era o formă de excomunicare ce excludea persoana din comunitate pe o durată determinată sau îi interzicea acesteia să asculte Tora. Termenul se aplică și expulzării călugărilor budiști din sangha.

excreție

Proces petrecut în organism, prin care se elimină rămășițele alimentelor nedigerate și produsele secundare azotoase rezultate din metabolism, se reglează conținutul de apă, se menține echilibrul dintre acizi și baze și se reglează presiunea osmotică pentru a realiza homeostazia. Termenul desemnează atât urinarea, cât și defecația, precum și procesele care au loc în sistemul digestiv pe măsură ce rinichii și ficatul filtrează reziduurile, toxinele și medicamentele din sânge, iar alimentele ating stadiul final al digestiei. Amoniacul rezultat din digestia proteinelor, principalul produs de excreție, este transformat în uree, pentru a fi excretat prin urină.

executiv

În politică, persoană sau persoane care constituie structura de guvernare responsabilă cu aplicarea sau respectarea legilor, cu numirea funcționarilor oficiali, cu stabilirea și instituirea relațiilor externe și cu reprezentarea diplomatică. În SUA, un sistem de control și echilibru menține o balanță mai mult sau mai puțin stabilă între executiv, justiție și legislativ. *Vezi și* primar, președinte, prim-ministru.

exegeză

Interpretare erudită a textelor religioase, folosind metode lingvistice, istorice sau de alt tip. În iudaism și creștinism, a fost folosită extensiv pentru studierea Bibliei. Critica pe text încearcă să stabilească acuratețea textelor biblice. Critica filologică se ocupă cu gramatica, vocabularul și stilul, urmărind fidelitatea traducerilor. Critica literară clasifică textele în funcție de stil și încearcă să determine autorul, data redactării și destinatarii textului. Critica tradițiilor caută să identifice sursele

materialelor biblice și să le urmărească dezvoltarea. Critica redactării cercetează modul în care fragmentele tradiționale au fost asamblate într-o compoziție literară de către editori. Critica formală studiază modul în care narațiunile sunt structurate de cultura care le produce. Critica istorică examinează contextul istoric al textului.

Exekias

(activ între cca 540, /?/ - 520 î.Hr., Grecia)

Ceramist grec, cel mai cunoscut dintre pictorii de vase cu figuri negre (*vezi* ceramică cu figuri negre). Numele său a fost găsit pe 13 vase care s-au păstrat. Este cunoscut pentru eleganța desenului; cel mai mare dar al său este acela de a transmite mai degrabă patosul decât simpla mișcare. I se atribuie și alte 40 de vase. De asemenea, a lucrat și plăci din argilă pentru decorarea mormintelor.

exercițiu la sol

Probă în cadrul competițiilor de gimnastică, alcătuită din diverse mișcări coregrafice și acrobatice (precum sărituri, rostogoliri și poziții stând pe mâini), executate fără aparate. Exercițiile fetelor se desfășoară cu acompaniament muzical, iar cele ale băieților, fără muzică. Întregul exercițiu trebuie să fie executat cu simț ritmic și al armoniei și să se încadreze pe o suprafață pătrată cu latura de 12 m. În 1936 a devenit probă olimpică masculină, iar în 1952, probă olimpică feminină.

Exeter *în Antichitate* Isca Dumnoniorum

Oraș și departament administrativ, 111 078 loc. (2001), reședință istorică și administrativă a comitatului Devon, Anglia. Situat pe râul Exe, la cca 16 km mai sus de Canalul Mânecii, este un punct important de traversare a râului. Exeter a fost principala așezare a unui vechi trib englez, dumnonii; după cucerirea lui de către romani, aceștia l-au numit Isca Dumnoniorum. Principal oraș din SV Angliei în Evul Mediu, a fost asediat în repetate rânduri. Alfred cel Mare a apărat de două ori orașul împotriva danezilor (877 d.Hr. și cca 894 d.Hr.); în cele din urmă, aceștia au cucerit orașul în 1003, dar au pierdut controlul asupra lui în 1068, în favoarea lui Wilhelm Cuceritorul. În catedrala normandă din Exeter, sfințită în 1133, se păstrează *Cartea de la Exeter*, cea mai mare culegere de poezii în engleza veche. Orașul are industrie ușoară și este un centru de prestare a serviciilor.

existențialism

Curent filozofic caracterizat de două mari teme: analiza existenței umane și caracterul central al deciziei în viața omului. Prin urmare, principalele eforturi teoretice ale existențialismului se leagă de problemele ontologiei și ale deciziei. Rădăcinile curentului se regăsesc în scrierile lui Søren Kierkegaard și Friedrich Nietzsche. În privința analizei filozofice a existenței umane, existențialismul sec. XX și-a găsit cel mai mare reprezentant în persoana lui Karl Jaspers, iar reprezentantul cel mai important al existențialismului, în ceea ce privește problematica deciziei, este Jean-Paul Sartre. Acesta consideră că libertatea constituie esența existenței umane, prin libertate înțelegând dreptul la autodeterminare și libertatea de a alege. Sartre a descris înclinația oamenilor spre ceea ce el numește „rea-credință"; aceasta se reflectă în încercările perverse ale umanității de a-și nega propria responsabilitate și de a fugi din fața adevărului propriei libertăți, cu neputință de evitat.

Exmouth

Golf la Oceanul Indian, în V Australiei, situat între Capul de Nord-Vest și continent. Are o lungime de 90 km și 48 km lățime. Economia locală este bazată pe pescuit, căutarea perlelor, prinderea crevetilor, precum și pe turism. Parcul Național Cape Range, aflat în apropiere, este important pentru protejarea unei specii de wallaby de stâncă, cu picioare galbene.

Exodul *sau* Ieșirea

Cea de-a doua carte a Vechiului Testament. Titlul se referă la plecarea israeliților din Egipt, sub conducerea lui Moise, în sec. XIII î.Hr. Cartea începe cu povestea înrobirii israeliților în Egipt și alegerea lui Moise ca profet de către Dumnezeu. Sunt descrise epidemiile trimise pentru a-l convinge pe faraon să-i elibereze pe israeliți și sunt relatate traversarea Mării Roșii și cei 40 de ani de rătăcire prin deșert. Sunt, de asemenea, descrise legământul pe care Dumnezeu l-a făcut cu poporul lui Israel pe Muntele Sinai și dictarea celor zece porunci. În cartea Exodului, Dumnezeu este înfățișat ca protector și salvator al poporului lui Israel, fiind evidențiată dorința sa de a fi respectat și ascultat.

exogamie și endogamie

Modalități de a controla relațiile dintre sexe și de a alege partenerii de viață. Membrii grupurilor exogame trebuie să se căsătorească cu cineva din afara grupului, iar uneori se specifică și din ce grup trebuie ales partenerul de viață. Astfel de grupuri sunt determinate mai degrabă de relațiile

de rudenie decât de convingerile politice sau de teritoriul pe care îl ocupă. Exogamia caracterizează descendenții unilineari, recunoscuți fie pe linie paternă, fie pe linie maternă. În grupurile endogame, căsătoria cu o persoană din afara grupului poate fi interzisă, existând tendința de se forma un cuplu din persoanele de sexe opuse din interiorul grupului. Endogamia caracterizează aristocrația, minoritățile etnice sau religioase din societățile industrializate, dar și sistemul de caste din India și membrii unor societăți din E Africii, cum ar fi masai.

exorcism

Ritual creștin de alungare a demonilor dintr-o persoană considerată a fi posedată. Iisus a vindecat oameni chinuiți de spiritele rele, alungându-le cu o vorbă, iar apostolii săi i-au alungat pe diavoli „în numele lui Iisus". Cam prin sec. III d.Hr., sarcina respectivă le-a revenit unor preoți de rang mai mic, special pregătiți pentru aceasta. Ritualuri de exorcizare a oamenilor și locuri unde se îndeplinesc aceste ceremonii există și în alte culturi.

expansiune termică

Creștere a volumului unui material odată cu creșterea temperaturii sale, de obicei exprimată ca un raport între modificarea dimensiunilor pe unitate de temperatură modificată. Când corpul este solid, expansiunea termică este descrisă în termeni de modificare a lungimii, înălțimii sau grosimii. Dacă un corp solid cu structură cristalină are aceeași configurație peste tot, expansiunea va fi uniformă în toate dimensiunile. Dacă nu, pot exista coeficienți de expansiune diferiți, iar corpul își va schimba forma odată cu modificarea temperaturii. Dacă substanța este fluidă, este mai bine să se descrie expansiunea ca o creștere a volumului. Deoarece forțele de relație dintre atomi sau molecule variază de la o substanță la alta, coeficienții de expansiune sunt caracteristici elementelor și compușilor.

expansiunea fundului oceanic

Teorie conform căreia scoarța oceanică se formează prin activitatea vulcanică de-a lungul zonelor montane submarine, cunoscute ca sistemul dorsalelor oceanice, și se deplasează lateral față de acestea. Această idee, propusă de geofizicianul Harry H. Hess (1906–1969) în 1960, a stat la baza dezvoltării teoriei despre tectonica plăcilor.

Expediția spre Nord

(1926-1927)

Campanie a Armatei Naționaliste Chineze (aliată pe atunci cu comuniștii), condusă de către Jiang Jieshi, care a înaintat spre N din Guangzhou (Canton) pe fluviul Yangtze, luptându-se cu forțele armate ale căpeteniilor militare oponente. Expediția a fost sprijinită de armate și consilieri sovietici și de structuri de propagandă care le-au precedat. După ce a învins aceste armate, armata naționalistă a atacat forțele Marii Britanii, considerată cel mai important dușman deoarece era cea mai importantă putere imperialistă. Ca răspuns, britanicii le-au înapoiat concesiunile pe care le dețineau în Hankou și Jiujiang, dar s-au pregătit să apere Shanghai. Alianța dintre comuniști și naționaliști s-a rupt în acel moment: când sindicatele conduse de comuniști au capturat Shanghai în numele lui Jiang Jieshi, acesta le-a atacat și le-a distrus, iar la instalarea noului guvern în Nanjing, i-a exclus pe comuniști de la participare. *Vezi și* Zhang Zuolin.

experiența morții clinice

Experiență mistică sau transcendentală povestită de oamenii care au fost pe pragul morții. Experiența variază de la un individ la altul, dar există unele caracteristici frecvente, printre care se numără: faptul că persoana în cauză aude declarându-se propria-i moarte, sentimentul de liniște, sentimentul de părăsire a propriului corp, senzația deplasării printr-un tunel întunecat spre o lumină puternică, recapitularea propriei vieți, trecerea unei granițe și întâlnirea cu spiritele altor ființe, adesea prieteni decedați și rude. Experiențele de acest tip sunt relatate de aproape o treime dintre cei care au fost în pragul morții. S-au dat explicații filozofice și fiziologice, dar cauzele rămân neclare. Printre efecte posterioare tipice sunt o spiritualitate crescută și o mai mică frică de moarte.

experimentalism

Vezi instrumentalism

explicație

În filozofie, complex de afirmații care fac inteligibilă existența sau apariția unui obiect, eveniment sau a unei stări de fapt. Printre cele mai obișnuite tipuri de explicații se numără explicația cauzală (*vezi* cauzalitate), explicația deductiv-nomologică, prin care se presupune subsumarea lucrului de explicat în cadrul unei generalizări, plecând de la care acesta poate fi determinat printr-un raționament deductiv (de ex. toate gazele se dilată la căldură; acest gaz a fost încălzit; prin urmare, acest gaz s-a dilatat) și explicația statistică, prin care se presupune integrarea a ceea ce trebuie explicat în cadrul

unei generalizări care îi oferă o susținere inductivă (de ex. majoritatea oamenilor care fumează se îmbolnăvesc de cancer; această persoană a fumat; prin urmare, această persoană s-a îmbolnăvit de cancer). Explicațiile care se dau comportamentului uman fac, de regulă, apel la credințele și dorințele subiectului, precum și la alte informații legate de el și se bazează pe presupoziția potrivit căreia comportamentul în cauză este unul rațional (cel puțin într-o mică măsură). Astfel, a da o explicație faptului că un subiect și-a scos haina înseamnă, de pildă, a te referi la faptul că subiectului i-a fost cald și, pentru că a vrut să se răcorească, a crezut că i-ar fi mai răcoare dacă și-ar scoate haina.

exploatare minieră

Extracție a cărbunelui din depozitele de la suprafața pământului și din subteran. Deoarece cărbunii au reprezentat energia primară care a alimentat revoluția industrială, creșterea industrială care a urmat a sprijinit exploatarea pe scară largă a minereurilor de cărbune. La sfârșitul sec. XX, în țările industrializate, minele de huilă de la suprafață au înlocuit minele subterane. Extracția minereurilor de cărbune, atât din depozitele de suprafață, cât și, în momentul actual, din cele subterane, este o operațiune mecanizată, foarte productivă.

exploatarea aluviunilor cu minerale aurifere

Cea mai veche metodă de recuperare a aurului din aluviuni. Metoda se bazează pe faptul că densitatea aurului este mai mare decât a altor substanțe, ceea ce îl face să se scufunde mai repede în apă. Spălarea nisipului aurifer, tehnică folosită de minerii sec. XIX, se făcea cu o sită în care erau puși câtiva pumni de pământ sau pietriș aurifer și o cantitate considerabilă de apă; cernând amestecul, minerul înlătura substanțele ușoare, păstrând aurul și alte substanțe mai grele. În prezent, cea mai frecvent folosită metodă de exploatare auriferă este dragarea. Cea mai practicată este dragarea cu găleata și scara, numită astfel datorită găleților ce se rotesc în jurul unei rame rigide ajustabile, asemănătoare unei scări. În ecluzare, o albie din lemn ușor înclinată, numită și cutie de stăvilar, sau un șanț săpat în prundiș ori în piatră, numit stăvilar la nivelul solului, sunt folosite asemenea unui canal de-a lungul căruia prundișul care conține minereul de aur este spălat de apă. Canelurile plasate transversal de-a lungul prundișului fac ca apa să se strângă în mici bazine, diminuându-i viteza de curgere, pentru ca aurul să se depună.

exploatarea prin muncă a copilului

Angajare a unui copil într-o activitate nepotrivită pentru vârsta lui. Angajările sunt strict controlate în Europa, America de Nord, Australia și Noua Zeelandă, ca urmare a aplicării efective a legilor adoptate în sec. XX (de ex. Declarația Națiunilor Unite privind Drepturile Copilului, din 1959). În țările în curs de dezvoltare, folosirea muncii copiilor este încă o practică obișnuită. Legislația restrictivă s-a dovedit ineficientă în țări aflate la limita sărăciei, unde există puține școli, deși s-au obținut unele îmbunătățiri prin acțiunile globale întreprinse, cum ar fi boicotul împotriva firmelor multinaționale acuzate că exploatează munca minerilor în străinătate.

explorarea cosmosului

Investigare a universului dincolo de atmosfera terestră cu ajutorul unei nave spațiale, cu sau fără echipaj uman. Studierea utilizării rachetelor pentru zborul spațial a început în sec. XX. Cercetările din anii 1930 ale Germaniei privind propulsia au condus la construirea rachetei V-2. După Al Doilea Război Mondial, Statele Unite și Uniunea Sovietică, cu ajutorul oamenilor de știință germani specializați în cursele spațiale, au înregistrat progrese substanțiale în tehnologia rachetelor de înaltă altitudine în trepte (*vezi* rachetă în trepte). Ambele țări au lansat primii lor sateliți (*vezi* Sputnik; Explorer) la sfârșitul anilor 1950 (urmați de alți sateliți și probe lunare culese de echipaje artificiale) și primul lor vehicul spațial cu echipaj uman (*vezi* Vostok; Mercury) în 1961. Au urmat misiuni spațiale cu echipaj uman, mult mai complexe și de lungă durată, cel mai important fiind programul american Apollo, în cadrul căruia primul echipaj uman a ajuns pe Lună în 1969. Deosebit de importante au fost și misiunile sovietice Soiuz și Saliut. Începând cu anii 1960, oamenii de știință americani și sovietici au lansat sonde artificiale la mare depărtare în spațiu, pentru studierea planetelor și a altor corpuri cerești din Sistemul Solar (*vezi* Pioneer, Venera, Viking, Voyager, Galileo), și observatoate astronomice pe orbita Pământului (*vezi* de ex. telescopul spațial Hubble), care au permis observarea obiectelor cosmice fără filtrarea și distorsionarea produse de atmosfera terestră. În anii 1970–1980, Uniunea Sovietică s-a concentrat pe dezvoltarea stațiilor spațiale destinate cercetării științifice și activităților de explorare cu caracter militar (*vezi* Saliut, Mir). După destrămarea Uniunii Sovietice în 1991, Rusia a continuat programul spațial, însă cu fonduri reduse din cauza

problemelor economice. În 1973, Statele Unite au lansat prima lor stație spațială (*vezi* Skylab), iar de atunci au acordat o atenție specială programului navetei spațiale și, mai recent, dezvoltării stației spațiale internaționale, în colaborare cu Rusia și alte țări.

Explorer

Cea mai mare serie (55 la număr) de nave spațiale americane fără echipaj, lansate în perioada 1958–1975. *Explorer 1*, primul satelit trimis pe orbită de către SUA, a descoperit cea mai apropiată centură de radiații Van Allen. Alte exemple cunoscute din această serie sunt *Explorer 38* (1968), care a măsurat surse radio galactice și a studiat frecvențele joase din spațiu, și *Explorer 53* (1975), care a explorat sursele de raze X din interiorul și din afara galaxiei Calea Lactee.

explozibil

Substanță sau dispozitiv care poate produce un volum de gaz ce se dilată rapid într-o perioadă extrem de scurtă. Explozibilele mecanice bazate pe o reacție fizică (de ex. supraîncărcarea unui recipient cu aer comprimat până la explozia acestuia) sunt folosite rareori, excepție făcând domeniul minier. Explozibilele nucleare (*vezi* armă nucleară) utilizează fie fisiunea nucleară, fie fuziunea nucleară. Explozibilele chimice sunt de două tipuri: explozibile care detonează (de mare putere) (de ex. TNT, dinamită), se descompun foarte repede și dezvoltă o presiune ridicată; explozibile de deflagrație (de mică putere) (de ex. praful de pușcă, pulberea fără fum), care ard repede și produc o presiune relativ mică. Primele sunt declanșate de o flacără, o scânteie sau de un impact; celelalte necesită un detonator și uneori un amplificator. Explozibilele moderne de mare putere folosesc un amestec de nitrat de amoniu și păcură sau o suspensie de apă.

explozie solară

Strălucire bruscă și intensă a unei mici părți din suprafața Soarelui, întâlnită adesea în apropierea unui grup de pete solare. Se dezvoltă în câteva minute și poate dura câteva ore, eliberând raze X intense și fluxuri de particule energetice. Se pare că are legătură cu schimbările de la nivelul câmpurilor magnetice ale Soarelui din timpul ciclului solar. Particulele eliberate necesită o zi sau două pentru a ajunge la Pământ, unde pot perturba comunicațiile radio și crea aurore polare sau pot expune astronauții la radiații.

expresionism

În artele plastice, stil în care artistul reprezintă emoțiile subiective provocate de lucruri sau evenimente, și nu realitatea obiectivă. Acest deziderat este realizat prin distorsionarea și exagerarea formelor și cu ajutorul culorilor vii sau violente. Originile sale pot fi identificate în lucrările lui Vincent van Gogh, Eduard Munch și James Ensor. În 1905, curentul a asimilat un grup de artiști germani, cunoscut sub numele Die Brücke; lucrările acestora au influențat artiști precum Georges Rouault, Chaim Soutine, Max Beckmann, Käthe Kollwitz și Ernst Barlach. Sunt considerați expresioniști și artiștii din grupul Der Blaue Reiter. După Primul Război Mondial, expresionismul a fost curentul dominant în Germania. Expresioniștii marcanți ai perioadei postbelice sunt George Grosz și Otto Dix. Valențele emoționale ale stilului au fost preluate și de alte curente artistice din sec. XX. *Vezi și* expresionism abstract.

expresionism abstract

Mișcare în pictura americană care a început la sfârșitul anilor 1940. Dezvoltarea mișcării a fost influențată crucial de operele lui Arshile Gorky și Hans Hofmann și de numeroși artiști europeni de avangardă care au imigrat în SUA la sfârșitul anilor 1930 și începutul anilor 1940. Mișcarea a început cu lucrările lui Jackson Pollock și Willem de Kooning, la sfârșitul anilor 1940 și începutul anilor 1950. Alți artiști asociați stilului sunt Franz Kline, Mark Rothko Clyfford Still, Philip Guston, Helen Frankenthaler, Barnett Newman, Adolf Gottlieb, Robert Motherwell, Lee Krasner și Ad Reinhardt. Mișcarea a cuprins mai multe stiluri, împărtășind aceleași caracteristici. Lucrările erau de obicei abstracte (reprezentau forme care nu se găsesc în lumea naturală); ele puneau accent pe libertatea de expresie emoțională, pe tehnică și execuție; prezentau o suprafață unică, nediferențiată, o rețea sau o altă imagine într-un spațiu nestructurat; pânzele erau de dimensiuni mari, pentru a intensifica efectul vizual și pentru a sugera monumentalitate și putere. Mișcarea a avut un mare impact asupra artei americane și europene din anii 1950, marcând schimbarea centrului de creație al picturii moderne de la Paris la New York. *Vezi și* artă abstractă, automatism.

extincție

Moarte sau dispariție a unei specii. Survine când o specie nu se mai reproduce la nivelul de înlocuire. Majoritatea extincțiilor din trecut au avut loc din cauza schimbărilor

din mediu la care speciile condamnate fie nu au fost capabile să se adapteze, fie s-au adaptat profund, transformându-se în specii noi. Impactul activităților umane asupra mediului înconjurător, prin vânătoare și prin restrângerea sau distrugerea habitatului, a devenit principalul factor al extincțiilor plantelor și animalelor.

extorcare

Pretindere ilegală a unei sume de bani sau a unei proprietăți, prin intimidare sau prin abuz de autoritate. Poate lua forma unor amenințări cu violența fizică, a urmăririi sau defăimării publice. Din punctul de vedere al statutului juridic, unele forme de amenințare, în special cele scrise, sunt numite șantaj. *Vezi și* mituire.

extrădare

Procedură prin care un stat îi cere altui stat să expulzeze o persoană aflată sub urmărire penală, persoană care nu are statut de azilant politic și care urmează să fie judecată conform legilor statului solicitant. În statele federale, extrădarea se face pe baza unor acte de extrădare, iar între națiuni diferite se realizează în virtutea unor tratate. Anumite reguli de extrădare sunt comune mai multor țări. Majoritatea refuză să-și extrădeze propriii cetățeni. În general, statele recunosc dreptul la azil politic. În virtutea solidarității internaționale pentru combaterea criminalității, cele mai multe state se declară gata să coopereze pentru a-i aduce pe infractori în fața justiției.

Extremadura *sau* Estremadura

Regiune istorică și comunitate autonomă în partea central-vestică a Spaniei. Suprafața: 41 634 kmp; 1 058 503 loc. (2001). Centrul administrativ: Mérida. Regiunea cuprinde provinciile de SV Cáceres și Badajoz. În timpul recuceririi creștine a Peninsulei Iberice, numele Extremadura a fost folosit pentru a desemna zonele din afara teritoriului maur. Începând cu sfârșitul Evului Mediu, termenul a desemnat cam aceeași suprafață pe care o denumește în prezent. Terenul este divizat în latifundii (mari proprietăți); se cultivă mai ales grâu, struguri și măsline.

extrudare

Procedeu prin care metalul sau alt material este trecut printr-o serie de matrițe, pentru a se obține formele dorite. Foarte multe obiecte din ceramică sunt fabricate prin extrudare, deoarece procesul permite o producție eficientă, în ritm continuu. În extrudarea cu ajutorul unei prese, folosită în producția comercială, un burghiu împinge continuu printr-un orificiu materialul plastic de alimentare, astfel încât rezultă forme simple, precum vergele sau țevi cilindrice, bare rectangulare compacte sau goale pe dinăuntru și plăci lungi. În prelucrarea metalelor prin extrudare, un bloc de metal este modelat într-o serie de piese cu aceeași secțiune transversală, forțând blocul să treacă prin orificiul unei matrițe; aluminiul se prelucrează ușor prin extrudare. Foile de aluminiu astfel obținute se folosesc la realizarea panourilor opace și a ramelor pentru ferestre.

extrudat

Structuri asemănătoare unui cilindru, care alcătuiesc un strat de roci deformate. În mod normal, sunt situate adiacent unele față de altele, fiind unite de mici manșoane, care creează impresia unui șirag de cârnăciori (*în franceză, bondin*, cârnăcior; *bondinage*, extrudat). Aceste manșoane pot fi umplute cu minerale recristalizate, precum cuarțul, feldspatul sau calcitul. Extrudarea apare la numeroase tipuri de roci și este una dintre cel mai des întâlnite structuri ale rocilor cutate.

Exupéry, Antoine de Saint-

Vezi Saint-Exupéry, Antoine de

Exxon Mobil Corporation

Corporație americană de petrol și gaze naturale, fondată în 1999 prin fuziunea dintre Exxon Corp. și Mobil Corp. Are investiții și în minerit, combustibili nucleari, produse chimice. În domeniul său de activitate intră și conductele de petrol, precum și una dintre cele mai mari flote de petroliere și alte tipuri de vase. Exxon este implicată în fiecare etapă a industriei petroliere, de la câmpurile petrolifere la benzinării. Atât Exxon, cât și Mobil își au originea în Standard Oil (*vezi* Standard Oil Co. and Trust), care a fost fondată la sfârșitul sec. XIX. În 1926, compania din New Jersey, predecesoarea Exxon, a introdus pe piață marca Esso. Numele a fost schimbat în Exxon în 1972. În 2002, Exxon Mobil era cea mai mare companie de petrol din lume.

Eyasi

Lac în N Tanzaniei. Situat la o altitudine de cca 1 040 m, lacul are cam 1 050 kmp și se află pe fundul unei depresiuni în formă de vas. Pereții săi sunt formați din lavă purpurie; cuprinde o suprafață mare de ape puțin adânci, mărginite de roci albe alcaline. Țărmurile lacului sunt populate de mari colonii de flamingo. În apropiere, au fost găsite fosile de hominizi.

Eybeschütz, Jonathan

(1690, Cracovia, Polonia - 1764, Altona, Danemarca)

Rabin polonez și erudit al Talmudului. A fost rabin în mai multe orașe europene, iar erudiția sa i-a atras mulți adepți devotați. Se credea că deține puteri mistice, iar atunci când femeile din congregația sa l-au rugat să le apere pruncii de moarte, le-a oferit amulete ce conțineau o rugăciune adresată falsului mesia Shabbetai Tzevi. Un mare rabin german, Iacob Emden (1697–1776), a denunțat folosirea amuletelor. Disputa care a urmat între Emden și Eybeschütz a scindat comunitatea evreiască europeană.

Eyck, Jan van

(înainte de 1395, Maaseik, Episcopatul de Liège, Sfântul Imperiu Roman - înainte de 09.07.1441, Bruges)

Pictor flamand. În 1422 lucra ca maestru pictor pentru Ioan al Bavariei, conte de Olanda, fiind angajat apoi de Filip III cel Bun, duce de Burgundia. Tablourile care-i sunt atribuite cu certitudine datează doar din ultimul deceniu al carierei sale; zece sunt semnate și datate, reprezentând un număr neobișnuit de mare pentru perioada respectivă. A creat portrete și tablouri cu subiecte religioase, ale căror virtuozitate tehnică, complexitate intelectuală și bogăție a simbolurilor sunt neegalate. Capodopera sa este *Adorarea mielului mistic* (1432), cunoscută și sub numele de *Altarul din Gand*, pictată împreună cu fratele său Hubert (cca 1370–1426). Este considerat cel mai mare artist nord-european al sec. XV. S-au făcut multe copii după lucrările lui, iar originalele se bucură de un mare interes din partea colecționarilor.

Eyre

Lac sărat în NE Australiei de Sud. Cu o suprafață de 9 600 kmp, lacul Eyre este punctul cu cea mai joasă altitudine din Australia, la 15 m sub nivelul mării. Este format din două părți: lacul Eyre de Nord, lung de 144 km și lat de 65 km, care este legat prin canalul Goyder de lacul Eyre de Sud, lung de 65 km și lat de cca 24 km. Lacul Eyre este de regulă secat; se umple complet, în medie, doar de două ori într-un secol. După ce se umple, evaporarea completă a apei durează cca doi ani. Regiunea face parte din Parcul Național Eyre Lake.

Eyre

Peninsulă în S Australiei alcătuită dintr-un mare promontoriu. Pătrunzând în Oceanul Indian, are o lungime de cca 320 km și este situată între Marele Golf Australian și golful Spencer. Aici se află culturi de grâu și orz, se cresc oi; din partea de NE a lanțului muntos Middleback se extrage minereu de fier. De-a lungul coastei există numeroase stațiuni și localități în care principala ocupație este pescuitul.

Ezechia

(sfârșitul sec. VIII î.Hr. - începutul sec. VII î.Hr.)

Rege al iudeilor, la Ierusalim. Nu se cunoaște cu exactitate perioada în care a domnit, dar i se atribuie adesea anii 715–686 î.Hr. A fost un reformator care a încercat să descurajeze religiile străine și să sprijine tradițiile religioase ale Israelului într-o perioadă de supremație asiriană. Răscoala care a izbucnit în Palestina, cca 703 î.Hr., a fost condusă probabil de Ezechia. Deși a fortificat Ierusalimul, alte orașe ale Iudeei au căzut, iar revolta a fost înăbușită în 701 î.Hr. Asirienii au cerut un tribut mare în aur, dar legenda spune că o epidemie a decimat armata asiriană, în timp ce Ierusalimul a fost ocolit de ea.

Ezechiel

(sec. VI î.Hr.)

Preot și profet al vechiului Israel. Este autor parțial și protagonist al *Cărții lui Ezechiel*. A început să-și prezinte profețiile în fața evreilor din Palestina pe la 592 î.Hr., anunțând judecata lui Dumnezeu împotriva celor păcătoși. A fost martorul cuceririi Ierusalimului de către babilonieni și și-a văzut compatrioții israeliți luați în captivitate. A promis renașterea poporului lui Israel în celebra sa viziune a unei văi pline de oase albite ce renasc și se întrupează din nou. A prevestit o comunitate teocratică având în centrul său templul refăcut din Ierusalim.

Ezra

(cca sec. IV î.Hr., Babilon și Ierusalim)

Lider și reformator religios evreu. A refăcut comunitatea evreiască după ce aceasta a fost exilată în Babilon, convingând poporul lui Iuda să revină la respectarea strictă a legii mozaice. A fost un comisionar al guvernului persan, care tolera alte religii, dar impunea respectarea ordinii și a autorității sale. Eforturile lui au condus la reluarea ritualurilor tradiționale în templul reconstruit din Ierusalim și la abolirea căsătoriilor mixte. Este considerat adesea fondatorul iudaismului modern, pentru că a creat o comunitate evreiască bazată pe lege și care putea exista și fără autonomie politică. Povestea sa este narată în *Cartea lui Ezra și Neemia*.

F-15 *sau* Eagle

(*în engleză*, Vulturul)

Avion de vânătoare cu reacție, cu două motoare, construit de compania Boeing. F-15 a fost livrat aviației militare a SUA începând cu 1974 și a fost vândut aliaților ei din Orientul Mijlociu. F-15 este propulsat de două motoare turboreactoare ce pot dezvolta o viteză mai mare decât dublul vitezei sunetului. Are un singur loc și este dotat cu un tun rotitor de 20 mm și cu o serie de rachete aer-aer cu rază scurtă și medie de acțiune. Versiunea bombardier, cunoscută ca Strike Eagle, are încă un loc pentru ofițerul care coordonează lansarea rachetelor și a proiectilelor. A fost folosit în multe bombardamente nocturne de precizie asupra utilajelor irakiene, în războiul din Golf.

F-16 *sau* Fighting Falcon

(*în engleză*, Șoimul Luptător)

Avion de vânătoare cu reacție cu un singur loc și cu un motor, construit de Lockheed Martin Corp. Primul model a fost livrat forțelor aeriene ale SUA în 1978; de atunci, a fost vândut în peste zece țări. Proiectat ca un avion ușor, la un preț rentabil, are o lungime de 15 m și anvergura aripilor de 9,5 m. Atinge o viteză ce depășește dublul vitezei sunetului, iar armamentul din dotare include un tun rotitor de 20 mm și diferite bombe și proiectile, amplasate sub aripi și fuzelaj.

F-86 *sau* Sabre

(*în engleză*, Spada)

Avion de vânătoare american, cu reacție, prevăzut cu un singur loc și un singur motor, fabricat de Compania Nord-Americană de Aviație. Avea aripile orientate spre spate, pentru a reduce din forța de frecare atunci când viteza de zbor se apropia de cea supersonică; în picaj, avionul putea depăși viteza sunetului. Primul escadron a devenit operațional în 1949, avioanele de acest tip fiind folosite în războiul din Coreea; producerea lor a fost sistată în 1956. Sabre avea o lungime de 11,5 m și o anvergură a aripilor de peste 11 m; fiind propulsat de o serie de motoare turboreactoare, putea atinge viteza maximă de aproape 1 100 km/h, în zbor drept. Transporta rachete teleghidate, mitraliere sau tunuri în fuzelaj și rachete sau bombe sub aripi.

Faber, Lothar von

(12.06.1817, Stein, Bavaria - 26.07.1896, Stein)

Producător german de articole de papetărie și materiale de pictură. A preluat afacerea cu creioane a familiei, în Bavaria, transformând-o într-o companie internațională, cu reprezentanțe în Europa și SUA, și contractând, în 1856, controlul exclusiv al exploatării de grafit din Siberia. Fratele său, John Eberhard Faber (1822–1879), s-a stabilit în SUA în 1849, unde a construit o mare fabrică Faber. Compania Eberhard Faber Pencil Co. a fost înregistrată în SUA în 1898, iar în același an compania germană și-a schimbat numele în Faber-Castell. Compania Faber-Castell AG actuală produce stilouri, creioane și materiale pentru pictură.

Fabergé, (Peter) Carl
născut **Karl Gustavovici Fabergé**

(18.05.1846, Sankt Petersburg, Rusia - 24.09.1920, Lausanne, Elveția)

Aurar, bijutier și designer rus. A studiat în Europa și Anglia; în 1870 a preluat afacerea cu bijuterii a tatălui său, la Sankt Petersburg. Obiectele pe care le-a realizat i-au adus repede clientela familiilor regale din Rusia și Europa. Specializat în aur, argint, malahit, jad, lapislazuli și pietre prețioase, el a făcut nu numai bijuterii convenționale, ci și obiecte decorative, inspirate,

în mare parte, din artele decorative ale stilului Ludovic XVI. A deschis ateliere la Moscova, Kiev și Londra și a devenit vestit pentru ouăle de Paște decorate cu bijuterii, realizate pentru Aleksandru III și Nicolae II. Atelierele sale au fost închise după Revoluția Rusă din 1917, iar el a murit în exil.

Fabiană, Societatea ~

Organizație socialistă fondată la Londra, în 1883–1884, cu scopul de a instaura un stat socialist democratic în Anglia. Numele provine de la Fabius Maximus Cunctator, ale cărui tactici militare de tergiversare pentru a evita confruntarea directă în lupte i-au adus victoria împotriva unor armate mai puternice. Membrii Societății Fabiene credeau într-un socialism impus gradual, nu printr-o revoluție și foloseau întâlniri publice și lecturi, cercetări și publicații pentru a educa publicul. Printre membrii importanți ai Societății s-au numărat George Bernard Shaw și Sidney și Beatrice Webb. Aceștia au ajutat la organizarea unui partid separat, care a devenit, în 1906, Partidul Laburist; mulți membri ai Partidului Laburist și membri ai Parlamentului în același timp au fost și membri ai Societății Fabiene.

Fabius Maximus Cunctator, Quintus

(m. 203 î.Hr.)

Comandant militar și om de stat roman. A devenit consul în 233 î.Hr. (funcție pe care o va ocupa de cinci ori) și cenzor în 230 î.Hr. Ales dictator în 217 î.Hr. A folosit o strategie bazată pe hărțuire și pe uzură în al doilea război punic, împotriva lui Hannibal (218–201 î.Hr.). Aceste tactici de întârziere a confruntării (*în latină, cunctator*, care întârzie) au permis Romei să se replieze și să preia ofensiva, dar nerăbdarea romanilor a dus la pierderea Bătăliei de la Cannae. Nu a reușit să împiedice invazia în Africa a lui Scipio Africanul în 205 î.Hr.

fabliau

Scurtă narațiune în versuri răspândită în Franța medievală de către *jongleurs*. *Fabliaux* se caracterizau prin detalii precise și observații realiste și erau de obicei comice, vulgare și cinice, în special în privința felului în care erau prezentate femeile. Deși erau atât pe înțelesul nobilimii, cât și al oamenilor obișnuiți, conțineau adesea un element burlesc, pentru înțelegerea căruia erau necesare cunoștințe despre societatea de la curte, dragoste și maniere. S-au păstrat cam 150 de *fabliaux*, scrise de amatori sau de autori consacrați.

Fabriano, Gentile da

Vezi Gentile da Fabriano

fabrica de scripeți

Prima fabrică mecanizată pentru producția de masă. Concepută de Samuel Bentham, avea un motor proiectat de Marc Brunel și construit de Henry Maudslay. A fost amplasată în docurile navale Portsmouth din Anglia. În 1805 producea 130 000 de scripeți pe an. A funcționat timp de 100 de ani.

fabrică

Structură în care munca este organizată în așa fel încât să asigure necesitățile unei producții mari, de obicei cu ajutorul unor mecanisme automatizate. În sec. XVII–XVIII, sistemul familial de muncă din Europa a fost înlocuit treptat cu unități din ce în ce mai mari de producție, iar capitalul a fost investit în întreprinderile industriale. Migrația populației din zona rurală către orașe a contribuit la schimbarea metodelor de lucru. Producția de masă, care a adus modificări în diviziunea muncii, a crescut datorită dezvoltării industriei de mașini-unelte. Odată cu apariția echipamentelor de precizie, a devenit posibilă realizarea unor serii largi de produse, la costuri mici și cu angajarea unui număr mic de muncitori. Linia de asamblare a fost folosită pentru prima dată în SUA, în industria alimentară, pentru ambalarea produselor din carne; Henry Ford a conceput o linie de asamblare a automobilelor în 1913. La mijlocul anului 1914, timpul de asamblare a șasiului a scăzut de la 12 ore și jumătate pe muncitor la 93 de minute pe muncitor. Unele țări, în special din Asia și America de Sud, au început industrializarea în anii 1970 și chiar mai târziu.

Fabricius (ab Aquapendente), Hieronymus *în italiană* Girolamo Fabrici

(20.05.1537, Acquapendente, Italia – 21.05.1619, Padova)

Chirurg și anatomist italian. A studiat sub îndrumarea lui Gabriel Fallopius, succedându-i apoi la Universitatea din Padova (1562–1613). Prima sa descriere clară a valvelor asociate venelor, în *De venarum ostiolis* (1603), i-a oferit elevului său William Harvey o bază pentru argumentele privind circulația sângelui. Lucrarea *De formato foetu* (1600) cuprinde prima descriere detaliată a placentei și inaugurează domeniul embriologiei comparate. A fost primul care a identificat laringele ca un organ vocal și a demonstrat că pupila ochiului își schimbă dimensiunea.

Fabricius, Johann Christian

(07.01.1745, Tøndern, Danemarca - 03.03.1808, Kiel)

Entomolog danez. A studiat la Universitatea din Uppsala cu profesorul Carolus Linnaeus, iar din 1775 a predat la Universitatea din Kiel nu numai istoria naturală, ci și economie și finanțe. A susținut teorii progresiste pentru acea vreme, în special cea potrivit căreia apariția de noi specii și varietăți este posibilă datorită hibridizării și influenței exercitate de mediu asupra structurilor și funcțiilor anatomice. Cercetările sale taxonomice s-au bazat mai mult pe structura organului bucal al insectelor, nu pe cea a aripilor.

Fabritius, Carel

(botezat 27.02.1622, Middenbeemster, Țările de Jos - 12.10.1654, Delft)

Pictor olandez. A studiat cu Rembrandt la începutul anilor 1640, apoi s-a stabilit la Delft și, în 1652, a devenit membru al breslei pictorilor. Lucrarea de tinerețe care îi este atribuită, *Învierea lui Lazăr* (cca 1645), a fost influențată puternic de Rembrandt. Și-a dezvoltat curând un stil personal baroc marcat de armonii coloristice reci, efecte subtile de lumină și perspective iluzioniste. Portretele și picturile sale de gen, precum și cele narative i-au influențat pe Pieter de Hooch și Johannes Vermeer. Tablourile sale, cu excepția a 12 lucrări, au fost distruse de explozia depozitului de praf de pușcă din Delft, care i-a provocat și moartea.

fabula

Creație dramatică originară din Roma antică. Printre tipurile specifice se numără: *fabula Atellana*, cea mai veche formă a farsei din Italia antică; *fabula crepidata*, o formă de tragedie romană bazată pe modele grecești; *fabula palliata*, comedie romană antică bazată pe noua comedie greacă și tratând un subiect grecesc; *fabula praetexta*, dramă romană antică, cu teme legate de istoria și legendele romane; și *fabula togata*, comedie romană inspirată de modelele grecești, dar care prezenta stilul roman de viață și vestimentar.

fabulă

Narațiune al cărei scop este să prezinte cât mai convingător un adevăr necesar și care folosește de obicei animale sau obiecte ce vorbesc și se comportă asemenea oamenilor. Spre deosebire de basmele populare, fabula are o morală ce rezultă din povestire și este adesea formulată explicit la finalul ei. Tradiția occidentală a fabulei a început cu Esop. Specia s-a dezvoltat în Evul Mediu și a atins un punct culminant în Franța, în sec. XVII, în opera lui Jean de La Fontaine; a devenit din nou răspândită în sec. XIX, odată cu apariția literaturii pentru copii. Fabulele își au originea în tradițiile literare și religioase din India, China și Japonia.

Faca, Constantin (Costache)

(cca 1800, București, Țara Românească, România - 1845, /?/)

Scriitor român. Cunoscut prin lucrarea intitulată *Comodia vremii*, o satiră a galomaniei, redenumită *Franțuzitele* de către Ion Heliade Rădulescu, editorul ei.

facies al șisturilor cu glaucofan *sau* facies al șisturilor albastre

Una dintre diviziunile majore de clasificare a faciesurilor minerale ale rocilor metamorfice, care cuprinde roci a căror mineralogie specială sugerează că s-au format în condiții de mare presiune și temperatură relativ scăzută (de obicei sub 350°C); aceste condiții nu sunt tipice pentru gradientul geotermic normal al Pământului. Cele mai întâlnite minerale sunt amfibolul sodic (glaucofan), piroxenul sodic (jadeit), granatul, lawsonitul și pumpelitul. Mai pot fi prezenți cuarțul, muscovitul, cloritul, epidotul și plagioclazii. Ocurențele cele mai cunoscute se găsesc în vestul Californiei.

facies al șisturilor verzi

Una dintre principalele categorii ale clasificării faciesurilor minerale ale rocilor metamorfice. Include rocile formate prin metamorfism regional la presiuni și temperaturi relativ scăzute (250–350°C). Printre mineralele care intră în componența acestor roci se numără cuarțul, feldspatul potasic, muscovitul, cloritul, serpentina, talcul și epidotul. De asemenea, se mai pot întâlni carbonați și amfiboli (actinolit).

facies amfibolitic

Una dintre diviziunile majore ale clasificării faciesurilor minerale ale rocilor metamorfice, cuprinzând roci formate în condiții de presiuni și temperaturi medii sau ridicate (maximum 500°C). La temperaturi și presiuni mai puțin ridicate, se formează roci în facies epidot-amfibolitic, iar la temperaturi și presiuni ceva mai intense se formează roci în facies granulitic. Amfibolul, diopsidul, epidotul, plagioclazul, anumite tipuri de granat și wollastonit sunt minerale reprezentative din compoziția rocilor în facies amfibolitic. Ele sunt larg răspândite în formațiunile gnaisice din Precambrian și s-au format probabil în zonele de adâncime ale lanțurilor muntoase cutate.

facies granulitic

Principală categorie a clasificării faciesurilor minerale ale rocilor metamorfice. Cuprinde roci formate în condiții de temperatură și presiune ridicate (peste 500°C). Printre mineralele care se găsesc în rocile faciesului granulitic se numără hornblenda, piroxenul, granatul, plagioclazul calcic și cuarțul sau olivina. *Vezi și* facies amfibolitic.

facies epidot-amfibolit

Una dintre diviziunile majore de clasificare a faciesurilor minerale ale rocilor metamorfice, care include rocile formate în condiții moderate de temperatură (250–400°C) și presiune. Acest facies are limite gradate față de faciesul șisturilor verzi, caracterizat de condiții metamorfice moderate, și față de faciesul amfibolitic, caracterizat prin condiții de temperatură și presiune mai mari. Minerale tipice pentru această categorie sunt biotitul, almandinul, plagioclazii și amfibolul. Se întâlnesc și compuși precum cloritul, muscovitul, staurolitul și cloritoidul.

facies sedimentar

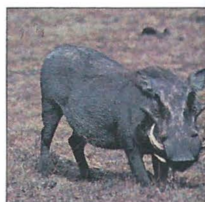
Ansamblu de trăsături structurale, texturale și compoziționale ale rocilor sedimentare formate într-o anume ambianță depozițională. Faciesurile terigene sunt acumulări de particule erodate din rocile mai vechi și transportate în mediul de depozitare. Faciesurile biogene sunt acumulări de cochilii sau fragmente ale acestora și de alte părți dure (schelete) ale animalelor. Faciesurile chimice rezultă din precipitarea substanțelor anorganice din soluții. Formele și caracteristicile de facies se pot schimba odată cu modificarea în timp a condițiilor de sedimentare.

facies zeolitic

Una dintre diviziunile importante de clasificare a faciesurilor minerale ale rocilor metamorfice, cuprinzând rocile formate la cele mai joase temperaturi și presiuni, asociate cu metamorfismul regional. Minerale tipice acestui facies sunt zeoliții, albitul și cuarțul.

facocer

Specie de porc (familia *Suidae*, paricopitate) cu cap mare (*Phacochoerus aethiopicus*), care trăiește în zone deschise sau ușor împădurite din Africa. Exemplarele din această specie, cu o înălțime de cca 76 cm, sunt negricioase sau maro, cu o coamă aspră de la gât până la jumătatea spinării. Masculul are două perechi de umflături (negi) pe față. Ambele sexe posedă colți. Colții mandibulei inferioare sunt folosiți ca arme; cei ai mandibulei superioare se curbează în sus spre interior într-un semicerc, crescând mai mult de 60 cm în lungime. Coada lungă și acoperită cu blană stufoasă stă ridicată în sus când animalul fuge. Facocerii trăiesc în grupuri, hrănindu-se cu iarbă și alte forme de vegetație.

facocer (*Phacochoerus aethiopic*

KARL H. MASLOWSKI

factor

În operația de înmulțire, unul din doi sau mai mulți componenți numerici sau algebrici ai unui produs. Factorii unui număr întreg sunt numerele întregi la care acesta se împarte exact (de ex. 1, 2, 3, 4, 6 și 12 sunt factorii lui 12). A factoriza un număr înseamnă a-l descompune în numere prime. Factorizarea unui polinom presupune identificarea polinoamelor prime care sunt factorii săi, o metodă fundamentală de rezolvare a ecuațiilor algebrice. Potrivit teoremei fundamentale a aritmeticii, descompunerea în factori primi a oricărui număr sau polinom este unică.

factorial

Pentru orice număr întreg, produsul tuturor numerelor de până la acesta, inclusiv el. Este notat cu semnul exclamării: 4! (se citește patru factorial) înseamnă $1 \times 2 \times 3 \times 4 = 24$. Pentru a face posibilă aplicarea anumitor formule care conțin permutări și combinații, 0! este definit ca fiind 1. Calculul factorial se folosește în special la calcularea numărului de posibilități de manifestare a unui eveniment, de ex. numărul ierarhiilor posibile cu care se poate încheia o cursă.

factoring

În sectorul finanțelor, vânzare de creanțe generate prin contract către o agenție numită factor, pentru a obține plata în numerar înainte de scadența creanțelor respective. Factorul își asumă întreaga responsabilitate pentru analiza crediteлor agenților plătitori, pentru colectarea plăților și pentru pierderi. Factoringul este folosit cel mai frecvent în industriile sezoniere, precum cea textilă sau de încălțăminte, pentru a transfera creditarea și încasarea plăților unei agenții specializate.

Fadlallāh (Ayatollahul Sayyid) Muhammad Husayn

(n. 1935, Al-Najaf, Irak)

Cleric musulman șiit aparținând grupării libaneze Hezbolah. A învățat într-o

madrasa tradițională, seminar teologic islamic, în orașul natal, unde a avut numeroși profesori șiiți eminenți. Erudiția sa i-a adus titlul onorific de ayatollah. S-a mutat în Liban (locul de origine al părinților săi) în 1966, devenind în scurt timp unul dintre cei mai cunoscuți lideri religioși ai țării. Elocința lui Fadlallāh i-a convins pe mulți că el este conducătorul organizației Hezbolah după fondarea grupării, în 1982, dar atât el, cât și organizația au negat orice legătură directă, fiind recunoscută însă influența sa spirituală asupra grupării. Deși impresionat de revoluția islamică din Iran (1979), a rămas în general distant față de poziția mai radicală a șefului acesteia, Ruhollah Khomeini.

Faenza, ceramica de ~

Ceramică smălțuită cositorită, produsă în orașul italian Faenza, de la sfârșitul sec. XIV. Primele vase de Faenza erau decorate în verde sau roșu cu simboluri gotice și lei heraldici; prima piesă importantă de majolică constă într-o placă de perete, datată din 1475. În sec. XV, o serie de motive renascentiste erau realizate în albastru-închis, portocaliu intens și arămiu-verzui; sunt specifice ceramicii de Faenza vasele cu model în formă de pană de păun și vasele globulare, cu două toarte. Cele mai apreciate modele ceramice produse de fabrica de aici datează de la sfârșitul sec. XV până la mijlocul sec. XVI. *Vezi și* faianță.

fag

Denumire comună pentru cele câteva tipuri de copaci, mai ales cele zece specii de arbori de construcție sau ornamentali, care constituie genul *Fagus* (familia *Fagaceae*), originare din regiunile temperate și subtropicale ale emisferei nordice. Cca 40 de specii oarecum înrudite, cunoscute ca fagul fals (genul *Nothofagus*), sunt originare din regiunile mai reci din emisfera sudică. Fagul este înalt, cu extremitatea superioară a coroanei rotundă, se răspândește ușor și are scoarța netedă, de culoare gri metalic, și frunze dințate, de un verde lucios. Fagul american (*F. grandifolia*), originar din America de Nord, și fagul european (*F. sylvatica*), care crește peste tot în Anglia și în Eurasia, sunt cele mai cunoscute și răspândite specii. Ambele sunt importante din punct de vedere economic pentru cherestea și sunt plantate adesea cu scop decorativ. Lemnul de fag este rezistent la apă și se folosește pentru amenajări interioare, mânere de scule și containere pentru vapoare. Fructul acestuia, jirul, asigură furajul pentru vânat și este folosit ca hrană pentru păsări de curte, extrăgându-se din el și un ulei comestibil. Fagii cresc greu, dar pot trăi mai bine de 400 de ani.

fagot

Principalul instrument tenor și bas din familia instrumentelor de suflat din lemn; s-a dezvoltat dintr-un instrument mai vechi din sec. XVII. Muștiucul său are o ancie dublă, atașată unui cot din metal care conduce către o adâncitură conică, întorcându-se către el însuși (pentru a-l face ușor de manevrat). Acoperă o zonă de trei octave și jumătate, începând cu nota si din octava mare până în octava unu. Contrafagotul, un instrument din metal al cărui tub este de patru ori mai mare, are un ambitus situat cu o octavă mai jos.

Fahrenheit, Daniel (Gabriel)

(24.05.1686, Gdansk, Polonia – 16.09.1736, Haga, Olanda)

Fizician german și fabricant de instrumente. Și-a petrecut aproape toată viața în Olanda, unde s-a dedicat studierii fizicii și fabricării de instrumente meteorologice de precizie. Este foarte cunoscut pentru inventarea unui termometru cu alcool (1709), a unui termometru cu mercur (1714) și pentru dezvoltarea scării de temperatură Fahrenheit, gradul zero fiind desemnat drept punctul de îngheț al unui amestec egal de gheață și sare. A descoperit că apa poate rămâne în stare lichidă și sub temperatura de îngheț și că punctul de fierbere al lichidelor variază în funcție de presiunea atmosferică.

Fa-hsien

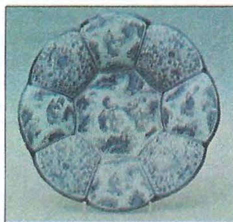
Vezi Faxian

faianță

Veselă din ceramică smălțuită, produsă în Franța, Germania, Spania și Peninsula Scandinavă, asemănătoare ceramicii de Faenza, de unde și numele de faianță. Termenul desemnează și ceramica smălțuită originară din Egiptul antic, din care erau lucrate mărgele, amulete, bijuterii și statuete, reprezentând oameni sau animale, în special statuete smălțuite, de culoare albastră, reprezentând hipopotami, din perioada Regatului

MUZEUL VICTORIA ȘI ALBERT, LONDRA

Farfurie de faianță în albastru și mangan, cu margini lobate, pictată în stil chinezesc; Germania, Frankfurt pe Main, cca 1690; Muzeul Victoria& Albert, Londra

de Mijloc (cca 2000 – cca 1670 î.Hr.). Plăcile de faianță, realizate în vremea primelor dinastii erau folosite pentru a decora pereții camerelor subterane din interiorul piramidelor. În vremea Regatului Nou (cca 1550 – cca 1070 î.Hr.), plăcile policrome cu desene florale au început să fie folosite și pentru decorarea locuințelor și a palatelor.

Faidherbe, Louis (-Léon-César)

(03.06.1818, Lille, Franța - 29.09.1889, Paris)

Guvernator al Senegalului francez (1854–1861, 1863–1865) și unul dintre fondatorii imperiului colonial francez din Africa. Faidherbe a fost inițial inginer militar și a lucrat în Algeria și în Senegal, după care a devenit guvernatorul Senegalului. Îngrijorat de creșterea influenței conducătorului islamic Umar Tal, a cucerit triburile de mauri din nord, l-a anihilat pe Umar Tal și a transformat colonia pe care o guverna în cea mai mare putere regională. În 1857 a fondat orașul Dakar, devenit capitală.

Fairbairn, William *ulterior* Sir William

(19.02.1789, Kelso, Roxburghshire, Scoția - 18.08.1874, Moor Park, Surrey, Anglia)

Inginer de construcții civile și inventator scoțian. În 1835 a înființat un șantier naval la Londra, unde a construit câteva sute de nave. A fost unul dintre primii industriași care au folosit fierul forjat în construcția carcaselor navelor, a podurilor, a sistemelor de transmisie ale morilor și a traverselor de rezistență. A făcut experimente legate de rezistența fierului și a contribuit la dezvoltarea prelucrării fierului cu insuflare de aer rece sau cald (*vezi* furnal). În 1845, împreună cu Robert Stephenson, a construit două poduri tubulare de cale ferată în Țara Galilor; Fairbairn a proiectat sistemele hidraulice de nituire folosite la construcția unuia dintre poduri.

Fairbanks

Oraș, 30 224 loc. (2000), în partea central-estică a statului Alaska, SUA, situat la confluența râurilor Tanana și Chena. Fondat în 1902, după descoperirea în regiune a aurului, a fost denumit astfel în onoarea lui Carol W. Fairbanks. Este punctul cel mai nordic prin care trec autostrada Alaska și calea ferată și reprezintă centrul de aprovizionare pentru lucrătorii din industria petrolieră din Alaska (*vezi* conducta Trans-Alaska). În apropierea lui se află fortul Wainwright, baza aeriană Eileson și Universitatea Alaska din Fairbanks (1917). Aici se desfășoară cursa anuală de bărci pe fluviul Yukon, pe un traseu de 1 290 km, și campionatul nord-american de sănii trase de câini.

Fairbanks, Douglas
născut **Douglas Elton Ulman**

(23.05.1883, Denver, Colorado, SUA - 12.12.1939, Santa Monica, California)

Actor american de film. A devenit vedetă pe Broadway în 1910, remarcându-se prin exuberanță și agilitate. A debutat în filmul *Mielul* (The Lamb, 1915). Cofondator al companiei United Artists (1919), a produs și a fost protagonist în filme precum *Semnul lui Zorro* (The Mark of Zorro, 1920), *Robin Hood* (1922) și *Hoțul din Bagdad* (The Thief of Baghdad, 1924). Filmele sale au avut un succes atât de mare în anii 1920, încât a fost supranumit „regele Hollywoodului". A fost căsătorit timp de 15 ani cu Mary Pickford, de care a divorțat în 1935. Fiul său din prima căsătorie, Douglas Fairbanks Jr (1909–2000), a fost un fermecător cap de afiș în filme americane și britanice, cum ar fi *Ecaterina cea Mare* (Catherine the Great, 1934), *Prizonierul din Zenda* (The Prisoner of Zenda, 1937) și *Secret de stat* (State Secret, 1950). În anii 1960 a fost gazda și uneori a jucat în serialul de televiziune britanic *Douglas Fairbanks prezintă* (Douglas Fairbanks Presents).

Fairchild, David (Grandison)

(07.04.1869, Lansing, Michigan, SUA - 06.08.1954, Coconut Grove, Florida)

Botanist și horticultor american. A absolvit cursurile Universității Agronomice de Stat din Kansas. Între 1904 și 1928, ca director al serviciului de patologie a plantelor din Departamentul american al Agriculturii, s-a ocupat de aclimatizarea în SUA a multor plante folositoare, cum ar fi trifoiul, curmalul, arborele de mango, hreanul și bambusul.

Fairfax (de Cameron), Thomas Fairfax, Al treilea baron ~

(17.01.1612, Denton, Yorkshire, Anglia - 12.11.1671, Nun Appleton, Yorkshire)

Comandant suprem al armatei Parlamentului, în timpul Războiului Civil Englez. Curajul și strategiile sale au făcut ca armata Parlamentului să câștige lupte importante, printre care Bătălia de la Marston Moor. În calitate de comandant suprem al armatei noului model (New Model Army), a învins armata lui Carol I în Bătălia de la Naseby. Fairfax s-a opus epurărilor din armată, decise de Parlament în 1648, și a refuzat să facă parte din comisia care l-a condamnat la moarte pe regele Carol. În 1650 a demisionat din funcția de comandant al armatei, în semn de protest față de hotărârea de a ataca Scoția. În 1658 l-a ajutat pe George Monck să restabilească guvernarea parlamentară, în

ciuda opoziției armatei. A fost unul dintre membrii Parlamentului care l-au sprijinit pe fiul lui Carol I să revină pe tronul Angliei, sub numele de Carol II.

Fairweather

Masiv muntos din provincia canadiană Columbia Britanică. Este situat la granița cu Alaska și face parte din șirul muntos cu același nume din lanțul Munților St. Elias, din capătul de SV al Parcului Național Glacier Bay. Este cel mai înalt vârf din provincie și are o înălțime de 4 663 m. A fost numit astfel de căpitanul James Cook, care a văzut piscul în 1778, în timp ce naviga în golf, pe vreme bună (*în engleză, fair weather*, timp frumos).

Faisal I

(20.05.1885, Mecca, Peninsula Arabia – 08.09.1933, Berna, Elveția)

Om politic arab și rege al Irakului (1921–1933). Fiu al lui Husayn ibn Ali, și-a ajutat tatăl să organizeze revolta naționalistă arabă împotriva Imperiului Otoman, în timpul Primului Război Mondial (1914–1918). În 1916, când a fost declanșată revolta arabă, a avut un rol important în desfășurarea campaniilor militare împotriva otomanilor. În 1918, forțele militare arabe au cucerit Damascul și Faisal a fost declarat rege al Siriei. Doi ani mai târziu, Franța a invadat Siria și Faisal a plecat în exil, la Londra. Susținut de britanici, a ajuns rege al Irakului, anticipând astfel tratatul care urma să asigure independența Irakului; a fost încoronat în 1921, iar în 1932 Irakul a devenit stat independent.

Faisalabad

anterior (până în 1979) **Lyallpur**

Oraș, 1 977 246 loc. (1998), și district din provincia Punjab, Pakistan. Fondat în 1890, a devenit sediul administrativ al coloniei de pe Chenabul inferior, iar în 1898 a primit statut de municipiu. Este un centru de distribuție pentru regiunile înconjurătoare, situat în mijlocul câmpiei Punjab, iar economia locală este bazată pe industria chimică, pe cea de produse sintetice, textilă și alimentară. Aici se află Universitatea Agronomică (1961) și o serie de alte facultăți afiliate la Universitatea din Punjab.

Fakhr al-Din al-Razi

(1149, Rayy, Iran – 1209, lângă Herat)

Înțelept și teolog musulman. A călătorit mult înainte de a se stabili la Herat (în Afghanistanul actual). Este autorul a peste 100 de cărți (în care tratează teme foarte variate, de la medicină până la mineralogie și gramatică); a dobândit faimă și bogăție prin cunoștințele și calitățile sale polemice, susținând adesea prezentări originale pe care le argumenta în mod strălucit, după care le contrazicea cu alte argumente. Deși a fost acuzat de erezie, în scrierile sale se regăsesc informații prețioase despre secte puțin cunoscute. Opera sa include unul dintre cele mai bune comentarii ale Coranului, intitulat *Căi spre înțelegerea necunoscutului* sau *Marele comentariu* (Tafsir al-Kabir), și *Culegerea de învățături ale anticilor și modernilor* (Muhassal afkar al-mutaqaddimin wa-'l-muta'akhkhirin), o lucrare clasică a kalamului. Și-a făcut mulți dușmani din cauza firii sale polemice și se pare că a fost otrăvit.

Falanga *în spaniolă* Phalanx

Grupare politică naționalist-extremistă din Spania. Înființată în 1933 de José Antonio Primo de Rivera și influențată de fascismul italian, organizația a câștigat popularitate prin opoziția față de guvernul Frontului Popular din 1936. Printr-un decret dat în 1937, generalul Francisco Franco a unit gruparea cu alte facțiuni de extremă dreaptă și a devenit comandantul absolut al grupării Falanga. 150 000 de susținători ai acestei grupări au luptat în armata lui Franco în timpul războiului civil din Spania. După câștigarea războiului, orientarea fascistă a grupării Falanga a fost subordonată opiniilor conservatoare ale regimului lui Franco. În 1975, la moartea lui Franco, a intrat în vigoare o lege privind înființarea unor „organizații politice", iar Falanga a fost trecută în ilegalitate, în 1977.

falangă

Formație de infanteriști înarmați cu lănci și scuturi, care luptau în rânduri compacte, umăr la umăr, având centrul și aripa dreaptă mai puternice. A fost folosită pentru prima dată de sumerieni și a fost perfecționată de grecii antici. În prezent, se consideră că falangele stau la baza dezvoltării militare europene de astăzi. În sec. VII î.Hr., orașele-stat grecești au adoptat falanga de opt oameni adâncime. Spectacolul hopliților greci mărșăluind în rânduri compacte era înspăimântător pentru dușmani, dar falanga era dificil de manevrat și ușor de derutat dacă îi erau rupte rândurile.

falanger

Denumire comună pentru multe specii de marsupiale nocturne, arboricole (familia *Phalangeridae*), care trăiesc în Australia și Noua Guinee. Au 55–125 cm lungime,

incluzând coada prehensilă, și blană lânoasă. Toate speciile se hrănesc cu fructe, frunze și flori; unele mănâncă și insecte sau vertebrate mici. Falangerii se prind de crengi cu membrele posterioare. Cele mai multe specii își țin puii în scorburi de copaci și cuiburi părăsite de păsări; unele își construiesc propriile cuiburi din frunze. Câteva specii sunt pe cale de dispariție din cauza prădătorilor, a braconajului, capcanelor sau a restrângerii habitatului natural; falangerul-cu-coadă-stufoasă este considerat un animal dăunător. *Vezi și* oposum.

falasha

Comunitate a evreilor etiopieni. Falashii se autointitulează Casa lui Israel și pretind că sunt urmașii direcți ai regelui Menelik I, fiu al regelui Solomon și al reginei din Saba. Cel mai probabil, ei sunt urmașii populației agew din S Arabiei, care s-a convertit la iudaism și a rămas adepta acestei doctrine, chiar și după ce regatul etiopian a fost creștinat în sec. IV d.Hr. Persecutați de creștini, falashii s-au stabilit într-o regiune din apropierea lacului Tana, din N Ethiopiei. Deși nu cunosc Talmudul, membrii comunității au aderat la legile mozaice și celebrează o parte dintre sărbătorile iudaice. În 1975, rabinatul din Israel a recunoscut că falashii sunt evrei, iar între 1980 și 1992 peste 45 000 de membri ai comunității falasha au emigrat în Israel, în Ethiopia rămânând, cel mai probabil, câteva mii de credincioși.

Falconet, Étienne-Maurice

(01.12.1716, Paris, Franța - 24.01.1791, Paris)

Sculptor francez. Ucenicul unui tâmplar, a studiat sculptura la Paris. A dezvoltat un stil intimist, marcat de preferința pentru sculpturile erotice. Cu ajutorul doamnei de Pompadour, a devenit directorul fabricii de porțelan de la Sèvres (1757–1766); multe dintre sculpturile sale au fost reproduse pe „biscuitul" de Sèvres. Între 1766 și 1778 a lucrat în Rusia; capodopera sa, uriașa statuie ecvestră a lui Petru I cel Mare, din Sankt Petersburg (devenită faimoasă datorită poemului *Călărețul de bronz* al lui Aleksandr Pușkin), a fost dezvelită în 1782. În urma unui atac cerebral (1783), a renunțat la sculptură și a început să scrie. Este cunoscut pentru adaptarea stilului clasic din barocul francez la cerințele estetice ale stilului rococo.

Faldo, Nick

(n. 18.07.1957, Welwyn Garden City, Hertfordshire, Anglia)

Jucător britanic de golf. A trecut la practicarea golfului profesionist în 1976 și a participat la primul dintre cele 11 meciuri succesive din Cupa Ryder, în 1977. Ulterior, a câștigat trei titluri de Master (1989, 1990, 1996), Openul britanic (1987, 1990, 1992) și multe alte turnee internaționale. În 1990 a devenit primul jucător din afara SUA desemnat Jucătorul Anului de către PGA (Asociația Jucătorilor de Golf Profesioniști).

falie

În geologie, fractură a rocilor crustei terestre, unde forțele de comprimare sau de tensiune determină deplasarea relativă, una față de cealaltă, a rocilor de pe ambele părți ale fracturii. Lungimea faliilor este variabilă, de la câțiva centimetri la câteva sute de kilometri, ca și deplasarea relativă a celor două compartimente de-a lungul suprafeței de ruptură (planul faliei). Multe cutremure de pământ sunt provocate de mișcarea rapidă în lungul faliilor. Faliile sunt răspândite pe tot globul. Un exemplu cunoscut este Falia San Andreas, situată în apropierea coastei de V a SUA. În câteva milioane de ani, deplasarea totală în lungul acestei falii s-a făcut pe o distanță de câțiva kilometri

Falk, Peter

(n. 16.09.1927, New York, New York, SUA)

Actor american. A jucat, din 1955, în piese pe Broadway, primind un rol în spectacolul lui Neil Simon *Prizonier pe Bulevardul Doi* (Prisoner of Second Avenue, Premiul Tony, 1971). A apărut în filme precum *Corporația crimei* (Murder Inc., 1960), *Buzunarul cu minuni* (Pocketful of Miracles, 1961) și *A Woman Under the Influence* (1974), devenind ulterior foarte cunoscut prin rolul excentricului detectiv Columbo din serialul de televiziune cu același nume și din filmele de televiziune inspirate de acest serial.

Falkland, Insulele ~
în spaniolă **Insulele Malvine**

Teritoriu britanic de peste mări, 2 491 loc. (2001), în S Oceanului Atlantic. Situat la cca 480 km distanță spre NV față de extremitatea de S a Americii de Sud, este alcătuit din două insule principale, Falkland de Est și Falkland de Vest, și din alte cca 200 de insule mici. Suprafața: cca 12 200 kmp. Centrul administrativ este Stanley, situat în insula Falkland de Est. Populația vorbește limba engleză și este de origine britanică. Prima așezare de pe insule a fost înființată de francezi, pe insula Falkland de Est, în 1764, iar englezii au colonizat insula Falkland de Vest în 1765. În 1770, spaniolii au cumpărat regiunea franceză și i-au alungat pe englezi, dar așezarea acestora a fost reînființată în

1771. În 1820, Argentina și-a proclamat suveranitatea asupra insulelor Falkland, dar englezii le-au recuperat în 1833. Argentina a invadat arhipelagul în 1982, dar trupele britanice au preluat controlul după un scurt conflict (*vezi* Războiul din Insulele Falkland).

Falkland, Războiul din Insulele ~ *sau* Războiul Malvinelor

(1982)

Conflict militar de scurtă durată, nedeclarat, între Argentina și Marea Britanie, pentru controlul asupra insulelor Falkland (Malvine) și a altor insule din arhipelag. Multă vreme, ambele țări au pretins că dețin supremația asupra insulelor. La 2 aprilie 1982, renunțând la negocierile îndelungate cu Marea Britanie, guvernul militar al Argentinei a trimis în insule 10 000 de soldați. În replică, Margaret Thatcher a trimis o forță navală ce a dobândit, în trei luni, supremația asupra insulelor. Marea Britanie a pierdut 250 de soldați, iar Argentina, 700. Înfrângerea Argentinei a discreditat guvernul militar și a contribuit la reinstaurarea unei guvernări civile, în 1983.

Fall, Albert Bacon

(26.11.1861, Frankfort, Kentucky, SUA - 30.11.1944, El Paso, Texas)

Secretar de stat american pentru afacerile interne (1921–1923). În 1889 a început să practice avocatura în Teritoriul New Mexico, după care a fost ales în Senatul american, unde a activat în perioada 1913–1921. În 1921 a fost numit secretar pentru afacerile interne de către președintele Warren G. Harding. Demisionează doi ani mai târziu și se întoarce la New Mexico. În 1924, o anchetă a Senatului a dezvăluit că Fall luase mită, pe vremea când se afla în funcție, pentru a facilita eliberarea unor cantități de petrol din rezerva strategică guvernamentală, afacerea fiind cunoscută sub numele scandalul Teapot Dome. Condamnat în 1929 pentru luare de mită, a stat în închisoare timp de nouă luni.

Falla, Manuel de

(23.11.1876, Cádiz, Spania - 14.11.1946, Alta Gracia, Argentina)

Compozitor spaniol, elev al lui Felipe Pedrell și reprezentant în muzică al unui puternic naționalism. Prima sa lucrare importantă a fost opera *Viața scurtă* (La vida breve, 1905). A locuit la Paris între 1907 și 1914, unde a fost influențat de muzica lui Claude Debussy, Maurice Ravel și a altor compozitori. Baletul *Amorul vrăjitor* (El amor brujo, 1915) a fost foarte apreciat. În timpul războiului civil din Spania s-a mutat în Argentina (cca 1938) și nu a mai revenit în țara natală. Printre lucrările sale se numără *Nopți în grădinile Spaniei* (Noches en los jardines de España, 1915), *Tricornul* (El Sombrero de tres picos, 1919) și opera *Teatrul de marionete al maestrului Pedro* (El retablo de maese Pedro, 1923; împreună cu Federico Garcia Lorca), un concert pentru harpă (1926) și un mare oratoriu neterminat, *L'Atlántida*. Este considerat cel mai mare compozitor spaniol al sec. XX.

Fallen Timbers, Bătălia de la ~

(20 august 1794)

Victorie decisivă obținută de generalul american Anthony Wayne împotriva trupelor Confederației indiene de NV, ce a avut ca efect stabilirea coloniștilor albi în fostul teritoriu indian, în special în Ohio. Wayne a condus peste 1 000 de soldați în confruntarea cu 2 000 de indieni, cărora li se promisese ajutor din partea trupelor britanice și care s-au adunat în spatele unei perdele protectoare de copaci căzuți, de-a lungul râului Maumee (în apropiere de actualul Toledo). Fără ajutorul britanicilor, indienii s-au retras în dezordine. Un tratat încheiat în 1795 prevedea cedarea unor teritorii indiene către SUA, punând capăt dominației britanice în regiune.

Fallopius, Gabriel *în italiană* Gabrielle Fallopio

(1523, Modena, Italia - 09.10.1562, Padova)

Anatomist italian. A avut o contribuție hotărâtoare la cunoașterea anatomiei urechii și a aparatului de reproducere. Observațiile făcute pe baza disecțiilor de cadavre au fost adunate în lucrarea *Observații anatomice* (Observationes anatomicae, 1561). A descoperit trompele uterine care leagă ovarele de uter, precum și câțiva nervi importanți ai capului și ai feței. A descris canalele semicirculare din ureche și a stabilit denumirea vaginului, a placentei, a clitorisului, a cerului gurii și a cohleei. Împreună cu Andreas Vesalius, a dovedit că multe dintre principiile lui Galenus erau greșite, având o contribuție remarcabilă în medicina renascentistă.

Falloux, legea ~

(1850)

Lege prin care au fost acreditate gimnaziile independente din Franța. Legea a fost susținută de contele Frédéric-Alfred-Pierre de Falloux (1811–1886), ministrul Educației în timpul celei de-A Doua Republici, iar unul dintre principalii artizani ai acesteia a fost episcopul catolic Félix-Antoine-Philibert

Dupanloup (1802–1878). Sub aparenţa promovării libertăţii în educaţie, legea a reinstaurat în bună măsură influenţa tradiţională a bisericii.

fals

În drept, modificare a unui înscris cu scopul de a comite o fraudă. Nu este necesar ca înscrisul să fie neapărat de mână; legea privind falsurile include şi documentele tipărite, gravurile şi actele dactilografiate. Falsificarea este considerată, de obicei, o formă specială de fals. Cecurile, instrumentele de negociere, contractele, testamentele şi actele de proprietate sunt exemple de documente ce pot fi falsificate, la fel ca şi probele judiciare. Falsul trebuie să implice intenţia frauduloasă; nu se consideră drept fals imitarea semnăturii cuiva, completarea de formulare sau modificarea unui înscris original, dacă făptuitorul crede, deşi eronat, că lucrul este permis de lege.

falsificare

Infracţiune de a produce o imitaţie neautorizată a unui produs original, de obicei bani, cu intenţia de a înşela sau frauda. Din cauza valorii atribuite banilor şi a nivelului înalt de măiestrie tehnică necesară falsificării acestora, falsificarea este individualizată între alte forme de fals şi este, în general, pedepsită ca infracţiune gravă *(vezi* infracţiune gravă şi delict). Organizaţia internaţională Interpol a fost înfiinţată pentru a organiza eforturile instituţiilor poliţieneşti împotriva falsificărilor de bani. Printre produsele, altele decât banii, care sunt în mod frecvent falsificate se numără programele de software, cărţile de credit, creaţiile vestimentare şi ceasurile de marcă.

Falun Gong *sau* Falun Dafa

Mişcare spirituală controversată ce combină exerciţiile pentru menţinerea sănătăţii cu meditaţia, în scopul atingerii unor niveluri spirituale mai înalte. Învăţăturile sale sunt preluate din budism, confucianism, daoism şi din mişcarea occidentală New Age. A fost fondată în China, în 1992, de Li Hongzhi, un fost funcţionar agricol din provincia Jilin. Iniţial, acesta a înregistrat mişcarea ca o variantă a disciplinei terapeutice denumite qigong; mai târziu însă, a retras mişcarea din Asociaţia pentru Cercetarea Qigong, pentru a accentua latura spirituală (în loc de cea referitoare la sănătatea corporală). Adepţii acestei mişcări susţin totuşi că, în urma practicilor Falun Gong, se bucură de o sănătate excelentă. Mişcarea pretinde că are o sută de milioane de adepţi, din care 70 de milioane numai în China; autorităţile chineze susţin că în ţara lor există numai două sau trei milioane de adepţi. Mişcarea a fost considerată periculoasă de către guvernul chinez, care a început să-i aresteze pe adepţi la mijlocul lui 1999. Mai mulţi membri ai mişcării Falun Gong au fost ulterior judecaţi şi condamnaţi la ani grei de închisoare. Li a emigrat în SUA, în 1998.

Falwell, Jerry L.

(n. 1933, Lynchburg, Virginia, SUA)

Predicator protestant. Înainte de a se dedica religiei, a făcut studii de inginerie. În 1956 a fondat biserica baptistă Thomas Road, iar mai târziu a înfiinţat Colegiul Baptist Liberty. Emisiunea lui de televiziune *Old-Time Gospel Hour* (Ora Evangheliei) este o formă de a atrage noi adepţi în biserica sa. În 1979 a fondat *Moral Majority* (Majoritatea Morală), pentru a-şi încuraja adepţii să se implice în politică; s-a retras de la conducerea organizaţiei în 1999, dar a continuat să predice. Este un interpret fundamentalist al Bibliei, fiind recunoscut pentru conservatorismul extrem.

Familia

Revistă românească enciclopedică şi literară editată de Iosif Vulcan la Pesta (1865–1880) şi Oradea (1880–1906). În numărul 6 din 1866, revista a publicat poezia *De-aş avea,* debutul literar al lui Mihai Eminescu. Printre alţi colaboratori s-au numărat George Coşbuc, Octavian Goga, Mircea Eliade, Lucian Blaga, Tudor Vianu, Ion Minulescu etc. Din 1965 apare în serie nouă, la Oradea.

familie

În pedologie, grup de soluri cu trăsături asemănătoare, cuprinzând mai multe subdiviziuni, numite serii. Principalele caracteristici care definesc cele cca 6 600 de familii de soluri sunt proprietăţile fizice şi chimice – în special structura, compoziţia minerală, temperatura şi adâncimea – de mare importanţă pentru creşterea plantelor.

familie

Unitate socială fundamentală formată din persoane unite prin căsătorie (afinitate), legături de sânge (consangvinitate) sau adopţie şi care reprezintă, de obicei, un singur cămin. Esenţa grupului familial este ilustrată de relaţia părinte-copil, ale cărei trăsături sunt foarte variate în culturile lumii. O formă de organizare familială fundamentală e familia nucleară, formată din cuplul matrimonial şi copiii acestuia, care trăiesc într-o locuinţă separată. În timp ce unii specialişti cred că aceasta

ar fi cea mai veche formă de organizare, alții aduc exemple din perioada preistorică, atunci când existau alte forme de organizare, cum ar fi familia poligamă (un soț, două sau mai multe soții și copiii acestora) sau familia extinsă (părinții, copiii căsătoriți și copiii acestora). Ca instituție socială, familia asigură creșterea și integrarea socială a copiilor, are grijă de rudele mai în vârstă, de cele bolnave sau cu handicap, reprezintă o formă de procreare legitimă și de reglare a comportamentului sexual, asigurând, de asemenea, securitatea fizică, economică și emoțională a membrilor săi. *Vezi și* adopție; căsătorie.

familist

Membru al sectei religioase Family of Love (Familia Iubirii). A fost fondată în sec. XVI de negustorul olandez Hendrik Niclaes, al cărui scop a fost acela de a pune capăt neînțelegerilor religioase și de a-i uni pe toți „iubitorii de adevăr" într-o singură mare comunitate creștină a păcii. Hendrik a avut cei mai mulți adepți în Anglia, unde și-a publicat scrierile pe cheltuială proprie. Elisabeta I a emis o proclamație împotriva sectei, în 1580. Secta a dispărut după restaurarea monarhiei engleze, în 1660; unii dintre membrii ei au intrat în Societatea Prietenilor.

Fanar

Cartier din Istanbul locuit de greci, reședință a patriarhului ortodox de Constantinopol. De aici se recrutau domnii fanarioți pentru Moldova și Țara Românească în sec. XVIII.

Fanerozoic

Perioadă de timp geologic, începând cu cca 543 m.a.u., de la sfârșitul Proterozoicului și până în prezent. Fanerozoicul, eonul vieții vizibile, este împărțit în trei ere importante: Paleozoic, Mezozoic și Cenozoic. Deși viața a început în Precambrian, în Fanerozoic au apărut și s-au dezvoltat numeroase organisme vii. Treptat, Pământul a dobândit configurația și trăsăturile fizice actuale, prin procese cum ar fi tectonica plăcilor, formarea munților și glaciațiunile.

Fanfani, Amintore

(06.02.1908, Pieve Santo Stefano, Italia - 20.11.1999, Roma)

Prim-ministru italian care a înființat și a condus coaliția de centru-stânga ce a dominat politica italiană la sfârșitul anilor 1950 și în anii 1960. Ales în adunarea reprezentativă a Italiei (1946), a devenit secretar general al Partidului Democrat Creștin (1954), după ce a fost prim-ministru pentru scurt timp. După ce partidul a câștigat alegerile din 1958, a fost desemnat din nou prim-ministru (1960–1963), în urma unei reacții publice de amploare împotriva activităților neofasciste, și a susținut un program reformist. Printre realizările sale se numără alegerea Italiei în Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite (1958). A fost președinte al Adunării Generale ONU în 1965 și numit din nou prim-ministru între 1982 și 1983 și în 1987.

fang

Populație vorbitoare de limbă bantu, din S Camerunului, zona continentală a Guineei Ecuatoriale și N Gabonului (cca 3 600 000 loc.). Sub dominația colonială, au făcut comerț cu fildeș, iar după Primul Război Mondial au cultivat cacao. În 1939, o mare parte a populației era creștină, dar după 1945 s-a înregistrat o răspândire rapidă a sectelor sincretiste. Populația fang este influentă din punct de vedere politic, în special în Gabon.

Fang Lizhi

(n. 12.02.1936, Beijing, China)

Astrofizician chinez și disident, considerat parțial răspunzător pentru revolta studențească din 1989, din piața Tiananmen. În 1957 a fost dat afară din Partidul Comunist Chinez din cauza unei lucrări în care critica poziția marxistă referitoare la fizică. A predat apoi la Universitatea de Știință și Tehnologie din Beijing (Keda); în 1966, a fost trimis la o fermă comunală pentru a fi reeducat. După moartea lui Mao Zedong, în 1976, a fost primit din nou în partid. Numit vicepreședinte al unei secții a Universității Keda, în 1985, a început să lucreze la restructurarea acesteia și la reforma strategiei educaționale. În timpul demonstrațiilor din piața Tiananmen, s-a refugiat la Ambasada SUA, iar în 1990 i s-a permis să părăsească China, împreună cu soția sa. Ulterior, a întreprins cercetări în Marea Britanie și SUA.

Fanon, Frantz (Omar)

(1925, Martinica - 06.12.1961, Washington DC, SUA)

Psihanalist și filozof social francez (din America Centrală insulară). A luptat în armata franceză în Al Doilea Război Mondial. A obținut o diplomă în medicină și a devenit șeful secției de psihiatrie dintr-un spital din Algeria, unde a editat ziarul Frontului de Eliberare Națională (din 1956). În 1960 a fost numit ambasador în Ghana de către guvernul provizoriu al rebelilor. Cartea sa de succes *Blestemații*

pământului (Les Damnés de la terre, 1961) a îndemnat popoarele colonizate să se purifice de degradarea lor într-un catharsis colectiv, prin violență împotriva opresorilor europeni. A murit de leucemie la 36 de ani.

fante *sau* fanti

Populație akan de pe coasta sudică a Ghanei, care vorbește o limbă din grupul kwa al limbilor niger-congo. Ca intermediari în comerțul din epoca colonială între așanti din N și europenii din S, populația fante a înființat câteva regate independente care au format o confederație la sfârșitul sec. XVII. I-au sprijinit pe englezi în războaiele împotriva populației așanti, în sec. XIX, dar confederația a fost desființată în 1873, sub presiunile engleze. În prezent, numără cca 250 000 de membri. Funcțiile politice, sociale și religioase sunt îndeplinite de o organizație militară numită asafo.

Fante, John

(08.04.1909, Denver, SUA - 08.05.1983, Woodland Hills, Colorado, California)

Scriitor american. Născut într-o familie de emigranți italieni, s-a mutat la Los Angeles la începutul anilor 1930. Primul roman, *Așteaptă până la primăvară, Bandolini* (Wait Until Spring, Bandolini, 1938), a fost urmat de cea mai cunoscută carte a sa, *Întreabă praful* (Ask the Dust, 1939), ce îi inaugurează seria romanelor despre perioada Marii Depresiuni în California. Printre alte cărți se numără selecția de povestiri *Dago Red* (1940) și romanele *Plin de viață* (Full of Life, 1952) și *Frăția strugurelui* (Brotherhood of Grape, 1977). Este și autorul a numeroase scenarii, precum *Creatura din laguna neagră* (Creature from the Black Lagoon, 1954), *Plin de viață* (Full of Life, 1956) și *O plimbare prin zona sălbatică* (A Walk on the Wild Side, 1962). Căzut în uitare mult timp, a fost redescoperit în anii 1990.

fantezie

Compoziție muzicală liberă din punctul de vedere al formei și temei, adesea pentru un solist instrumentist. Majoritatea fanteziilor muzicale încearcă să sugereze impresia de improvizație. Primele lucrări au fost piese italiene pentru lăută (cca 1530). Fanteziile pentru instrumentele cu claviatură s-au dezvoltat spre sfârșitul sec. XVI; în sec. XVII–XVIII, în Marea Britanie, Germania și Franța s-au dezvoltat fanteziile pentru orgă și clavecin. Structura asemănătoare cu cea a fugii, uneori savant elaborată, a fost un element comun al fanteziilor încă de la început, alternând cu pasaje de virtuozitate, precum și cu fragmente foarte cromatice, pentru instrumente cu coarde, în ritmuri libere. Adesea, fanteziile erau compuse în colaborare. Printre compozitorii importanți ai genului se numără Jan Pieterszoon Sweelinck, Girolamo Frescobaldi, J. J. Froberger, Henry Purcell și Johann Sebastian Bach.

fantezie

Imagini mentale sau narațiuni imaginare care deformează realitatea ori se îndepărtează complet de ea. Fanteziile primare provin spontan, din inconștient, iar cele secundare sunt evocate și construite în mod conștient. Sigmund Freud considera fantezia un mijloc de exprimare a dorințelor refulate *(vezi* refulare). Fantezia joacă un rol important în viața copiilor și este un element de bază al jocului. În viața adultă, este fundamentală în gândirea creativă și artă. Fanteziile pot deveni dăunătoare dacă servesc drept refugiu constant din realitate și devin sursă a deziluziei.

Fantin-Latour, (Ignace-) Henri (-Jean-Théodore)

(14.01.1836, Grenoble, Franța - 25.08.1904, Buré)

Pictor și gravor francez. A fost inițiat în pictură de tatăl său, pictor portretist, și a studiat la École des Beaux-Arts. Deși asociat cu artiști progresiști (Gustave Courbet, Eugène Delacroix, Édouard Manet), a fost un tradiționalist, cunoscut mai ales pentru portretele și naturile sale statice cu flori. Portretele sale de grup, care amintesc de portretele flamande de grup din sec. XVII, reprezintă personalități literare și artistice ale vremii; tablourile sale cu flori au fost foarte căutate în Anglia, datorită lui James McNeill Whistler și lui John Everett Millais, care i-au găsit protectori. Și-a dedicat ultimii ani realizării de litografii.

Natură moartă, ulei pe pânză, de Henri Fantin-Latour, 1866; Galeria Națională de Artă, Washington DC

GALERIA NAȚIONALĂ DE ARTĂ, WASHINGTON DC, COLECȚIA CHESTER DALE

fantomă

Suflet sau spirit al unei persoane decedate. Credința în fantome datează din vremuri străvechi și se regăsește în folclorul din întreaga lume. Are la bază ideea conform căreia spiritul se poate separa de trup, putând să-și continue existența și după moartea acestuia. Se consideră că fantomele își au sălașul în iad și pot să se întoarcă în lumea celor vii, apărând sub înfățișare umană sau

cu aspectul încețoșat al celui decedat. Se consideră că bântuie mai degrabă locuri sau persoane legate de emoții puternice ale vieții lor trecute, cum ar fi frica, remușcarea sau groaza unei morți violente. Manifestările vizuale tradiționale includ apariții fantomatice, mișcări ale obiectelor sau lumini stranii. Printre semnele auditive despre care se spune că ar indica prezența unei fantome se numără râsete și țipete, ciocănituri și zgomot de pași.

Fan Zhongyen *sau* Fan Chung-Yen

(989 d.Hr., Wu, provincia Jiangsu, China - 1052, China)

Învățat și reformist chinez ale cărui reforme le-au anticipat pe cele ale lui Wang Anshi. A încercat să pună capăt nepotismului și corupției, să dea în folosință terenurile libere, să egalizeze proprietățile de terenuri, să creeze un sistem polițienesc eficient pe plan local, să reducă munca forțată și să reformeze sistemul de examinare din administrația publică. A propus înființarea unei școli naționale în care să se studieze istoria și politica; propunerea a fost adoptată în 1044. *Vezi și* neoconfucianism, dinastia Song.

far

Structură (de obicei cu un turn) construită la țărmul mării sau pe platforma oceanică, pentru a indica pericolul sau pentru a oferi ajutor marinarilor. Primul far cunoscut a fost cel din Alexandria. Farurile moderne datează de la începutul sec. XVIII. Construite inițial din lemn, aceste turnuri erau deseori dărâmate de furtuni puternice. Primul far construit din pietre masive a fost cel amplasat lângă periculosul recif Eddystone Rocks, lângă Plymouth, Anglia (1759). Piatra a fost folosită ca material pentru construirea farurilor până în sec. XX, când a fost înlocuită cu betonul și oțelul. Tehnicile moderne de construcție au facilitat amplasarea farurilor de coastă. Metoda de iluminare cea mai întâlnită este cea cu filament electric. Progresul tehnologiei lentilelor (de ex. lentilele Fresnel) și a reflectoarelor a condus la creșterea substanțială a intensității luminoase. Sistemele de navigație bazate pe radio și satelit au diminuat în mare parte nevoia de faruri mari pentru avertizare.

Farabi, al- *nume complet* Muhammad ibn Muhammad ibn Tarkhan ibn Uzalagh al-Farabi *în latină* Alpharabius Avenassar

(878 d.Hr., Turkestan - cca 950 d.Hr., Damasc?)

Unul dintre marii filozofi ai islamului medieval. Născut în Turkestan, a fost, probabil, fiul unui soldat turc din garda califului și a crescut la Bagdad. Începând cu 942 d.Hr., a locuit la curtea prințului Sayf al-Dawlah. Influențat în mod deosebit de moștenirea pe care filozofia greacă a adus-o Bagdadului, mai ales de scrierile lui Aristotel, a fost considerat al doilea Aristotel. A folosit ideile acestuia în pledoaria sa pentru existența lui Dumnezeu și, de asemenea, a fost influențat de ideile neoplatoniciene și de misticismul sufit. Asemenea lui Platon, credea că este de datoria filozofului să călăuzească statul. A scris peste 100 de lucrări, dintre care se remarcă *Ideile locuitorilor din orașul virtuos* (Al-madina al-fadila).

Faraday, Michael

(28.09.1791, Newington, Surrey, Anglia - 25.08.1867, Hampton Court)

Fizician și chimist englez. Fiu al unui fierar, a primit o educație sumară la o școală bisericească de duminică, dar a lucrat ca asistent al lui Humphry Davy, de la care a învățat chimia. A descoperit noi compuși organici, printre care benzenul, și a reușit pentru prima oară să lichefieze un gaz permanent. Contribuțiile sale cele mai importante au fost în domeniul electricității și al magnetismului. A descoperit inducția unui curent electric datorată unui câmp magnetic, a inventat primul motor electric și dinamul, a demonstrat relația dintre electricitate și legăturile chimice, a descoperit efectele magnetismului asupra luminii și a descris și denumit diamagnetismul. De asemenea, a creat fundamentele experimentale și o mare parte dintre cele teoretice pe baza cărora James Clerk Maxwell și-a construit teoria despre câmpul electromagnetic. În 1833 a devenit profesor la Institutul Regal. După 1855 s-a retras într-o casă dăruită de regina Victoria, dar a refuzat titlul de cavaler.

Farago, Elena *născută* Elena Paximade

(09.03.1878, Bârlad, România - 04.01.1954)

Scriitoare română, poetă de inspirație simbolistă (*Șoapte din umbră*, 1908; *Din taina vechilor răspântii*, 1913; *Șoaptele amurgului*, 1920) și autoare de versuri pentru copii (*Copiilor*, 1913; *Să fim buni*, 1922). Poeziile sale pentru copii sunt printre cele mai apreciate de critica de specialitate, deși a fost cunoscută în epocă și pentru fondarea (la Craiova) a revistei literare *Năzuința*, la care au colaborat, printre alții, Perpessicius, Ion Barbu și Camil Petrescu.

Farah, Nuruddin

(n. 1945, Baidoa, Somalia italiană)

Scriitor somalez, primul romancier și autor în limba engleză din această țară. Primul

său roman, *Dintr-o coastă strâmbă* (From a Crooked Rib, 1970), descrie hotărârea unei femei de a-și păstra demnitatea într-o societate discriminatorie față de femei. Printre celelalte opere ale sale se numără o trilogie – *Lapte dulce-acru* (Sweet and Sour Milk, 1979), *Sardine* (Sardines, 1981) și *Sesam, închide-te* (Close Sesame, 1983) – despre viața sub o dictatură africană. *Hărți* (Maps, 1986) examinează natura identității și a limitelor. A fost silit să plece în exil din cauza naturii politice a scrierilor sale; a predat în Europa, America de Nord și în alte țări din Africa.

faraon

Denumire a regilor egipteni, din cca 1500 î.Hr. până în 343 î.Hr. Termenul s-a transformat ulterior într-unul generic pentru toți regii antici egipteni. Faraonii erau considerați zei, motiv pentru care ei își păstrau statutul divin chiar și după moarte. Voința unui faraon era lege. Acesta conducea prin decrete regale, cu ajutorul vizirilor. În ciuda statutului privilegiat, poporul îi judeca pe faraoni după faptele lor. Mulți au fost criticați, detronați sau chiar uciși. *Vezi și* Akhenaton, Amenemhet I, Amenhotep II, Amenhotep III, Ramses II, Tutmes III, Tutankamon.

faraon

Unul dintre cele mai vechi jocuri de noroc cu cărți de joc. Numele său provine probabil de la imaginea unui faraon de pe un pachet de cărți. S-a răspândit în Europa în sec. XVIII–XIX și în SUA în sec. XIX. Se miza pe numărul sau rangul unei cărți extrase dintr-o cutie. Se joacă și în prezent în unele cazinouri.

Farrell, James T(homas)

(27.02.1904, Chicago, Illinois, SUA – 22.08.1979, New York, New York)

Romancier și nuvelist american. A absolvit cursurile Universității din Chicago și s-a remarcat prin portretele realiste ale irlandezilor săraci din orașul natal, având ca sursă de inspirație propriile experiențe de viață. Cunoscuta trilogie *Tânărul Lonigan* (Studs Lonigan – Young Lonigan, 1932), *Studs Lonigan în tinerețe* (The Young Manhood of Studs Lonigan, 1934) și *Ziua judecății* (Judgement Day, 1935) are ca subiect autodistrugerea unui tânăr mutilat sufletește. Ulterior, și-a propus să scrie un ciclu de 25 de romane, din care a redactat numai 10. Dintre cele 25 de romane publicate, *Fața timpului* (The Face of Time, 1953) se numără printre cele mai bune. A mai scris și 17 volume de nuvele și povestiri.

Fargo

Oraș, 90 599 loc. (2000), în E statului Dakota de Nord, SUA. Cel mai mare oraș din stat, este situat pe Red River of the North. A fost fondat în 1871 de către Northern Pacific Railway și numit după William G. Fargo de la Wells, Fargo & Co. Dezvoltarea culturii grâului în regiune a consolidat rolul orașului drept centru al transporturilor, comerțului și distribuției. Universitatea de Stat Dakota de Nord (1890) este un centru important al cercetărilor agricole. Industria locală mai cuprinde producția de utilaje agricole și îngrășăminte. Fabricile de prelucrare a cărnii și fermele de vite din suburbiile orașului sunt printre cele mai mari din țară.

Farinelli *născut* Carlo Broschi

(24.01.1705, Andria, Regatul Napolelui – 15.07.1782, Bologna)

Sopran italian. După ce a fost castrat, a devenit elev al compozitorului Nicola Porpora (1686–1768) și a debutat în 1720. Renumit pentru înzestrările vocale și pentru virtuozitatea uimitoare, a fost convins de Porpora să meargă la Londra în 1734, unde a devenit cel mai mare solist de operă din acea vreme. În 1747 a abandonat cariera publică, îndreptându-se spre curtea lui Filip V, din Madrid, unde glasul său a vindecat suferințele monarhului. Farinelli a preluat conducerea departamentului muzical al curții și a întreprins proiecte extravagante. În 1759 s-a retras la Bologna, unde a primit la vila sa oaspeți iluștri, printre care Iosif I și Wolfgang Amadeus Mozart, într-un decor extrem de luxos.

faringe

Segment comun al tubului digestiv și al aparatului respirator, situat în zona gâtului. Are forma unui tub ce leagă cavitatea bucală și nazală (*vezi* gură, nas) de trahee și esofag. Are trei secțiuni: nazofaringele, în spatele cavității nazale, orofaringele, în spatele cavității bucale, jos, spre epiglotă (o clapă din țesut care închide laringele în timpul deglutiției) și laringofaringele, de la epiglotă până la esofag. Orofaringele conține amigdalele palatine. Trompele lui Eustachio leagă urechea medie de faringe, permițând egalizarea presiunii aerului exercitată asupra timpanului. Patologia faringelui poate cuprinde faringita, amigdalita și cancerul.

faringită

Inflamare și infecție (de obicei bacteriană sau virală) a faringelui. Simptomele includ

durere în gât, mai ales la înghițire, roșeață, inflamare a ganglionilor limfatici. Cultura bacteriană din faringe poate fi singura cale de a diferenția infecția cu streptococ, ce poate cauza febra reumatică dacă nu este tratată la timp cu antibiotice, de infecțiile virale, care nu răspund la antibiotice și au nevoie doar de calmarea simptomelor.

fariseu

Membru al unei grupări religioase vechi din Palestina, apărute în cca 160 î.Hr. ca opoziție la saduchei. Fariseii susțineau că tradiția orală evreiască era la fel de adevărată ca și Tora. Ei au încercat să democratizeze religia iudaică, afirmând că închinarea la Dumnezeu nu ar trebui să se rezume doar la Templul din Ierusalim și încurajând sinagoga ca instituție de închinăciune. Credința lor conform căreia rațiunea trebuie aplicată în interpretarea Torei este acum un principiu de bază al teologiei evreiești.

Farley, James A(loysius)

(30.05.1888, Grassy Point, New York, SUA - 09.06.1976, New York, New York)

Om politic american. A intrat în Partidul Democrat din New York în 1912. Ca secretar al comitetului de stat al partidului, a organizat cu succes campaniile electorale pentru alegerea lui Franklin Roosevelt ca guvernator, în 1928 și 1930. În calitate de președinte la nivel național al Partidului Democrat (1932–1940), a condus campaniile electorale prezidențiale ale lui Roosevelt din 1932 și 1936. A fost ministru al Poștelor (1933–1940), dar a renunțat la funcție și la președinția partidului, în semn de protest față de cel de-al treilea mandat al lui Roosevelt.

farmacie

Știință care se ocupă de colectarea, prepararea și standardizarea produselor din care se fabrică medicamentele. Farmaciștii trebuie să fie absolvenții unei facultăți de profil. Ei prepară și comercializează medicamentele prescrise de doctori. Inițial, aceștia preparau medicamentul pe loc, amestecând diferite ingrediente în cantități corespunzătoare, conform rețetei eliberate de medic. Din această cauză, ei erau răspunzători pentru respectarea dozelor corecte ale medicamentelor și pentru depozitarea lor. În prezent, medicamentele sunt de obicei fabricate de companii farmaceutice specializate, sub formă de tablete predozate sau capsule. De asemenea, farmaciștii acordă asistență pacienților atât în ceea ce privește medicamentele eliberate pe bază de rețetă, cât și în privința celor ce se vând fără prescripție. Legile care reglementează industria farmaceutică au la bază farmacopeea națională, care evidențiază puritatea și dozajele în cazul numeroaselor produse medicinale.

farmacologie

Ramură a medicinei care se ocupă cu efectele pe care le au medicamentele asupra organismului – atât efectele benefice, cât și cele secundare –, cu perfecționarea și testarea unor medicamente noi și întrebuințarea celor deja existente. Deși primul tratat apusean de farmacologie (o listă de plante) datează din sec. I d.Hr., farmacologia s-a impus de-abia la începutul sec. XVIII, când medicamentele au putut fi purificate și standardizate. Farmacologii prepară medicamente folosind atât surse vegetale, cât și animale și creează versiuni sintetice ale acestora. De asemenea, ei testează medicamentele, mai întâi in vitro (în laborator) pentru activitatea biochimică și ulterior in vivo (pe animale, pe voluntari umani și pacienți), pentru a observa calitatea, eficiența și efectele secundare ale acestora. Totodată, scopul lor este de a stabili dozajul ideal, ritmul și calea de administrare (oral, injectabil etc.). Produsele medicamentoase sunt testate constant pentru a se vedea dacă întrunesc standardele de calitate și puritate. *Vezi și* farmacie; industrie farmaceutică.

Farmer, Fannie (Merritt)

(23.03.1857, Boston, Massachusetts, SUA - 15.01.1915, Boston)

Expert bucătar american. În 1894 a devenit director al Școlii de bucătari din Boston, iar în 1896 a publicat *Cartea de bucate a Școlii de bucătari din Boston* (The Boston Cooking-School Cook Book), prima carte de bucate ce stabilea metode și cantități standard în prepararea rețetelor; aceasta este considerată una dintre cele mai vândute cărți de bucate din toate timpurile. Versiunile moderne ale cărții au primit titlul *Cartea de bucate Fannie Farmer* (The Fannie Farmer Cookbook). În 1902 a înființat Școala de bucătari a domnișoarei Farmer, ce oferea mai ales cursuri pentru pregătirea gospodinelor și mai puțin pentru pregătirea bucătarilor profesioniști.

Farmer's Almanac /Almanahul fermierului/

Revistă anuală americană, numită acum *Old Farmer's Almanac*, conținând prognoze meteorologice pe termen lung, calendarul lucrărilor agricole, tabele astronomice, preziceri astrologice, rețete, anecdote și diverse snoave pe teme rurale. Publicat

pentru prima oară de Robert B. Thomas, în 1792 (pentru 1793), almanahul a ținut piept cu succes zecilor de publicații concurente. Cuprindea prognoze meteo pentru perioade îndelungate, bazate pe interpretări obscure ale fenomenelor naturii. Aceasta se întâmpla cu mult înainte de apariția unui institut meteorologic, iar generații întregi de fermieri plantau și recoltau în funcție de indicațiile din almanah. În prezent, apare la Dublin, New Hampshire, iar anual se vând cca patru milioane de exemplare.

Farmington

Râu în V Liberiei. Singurul râu important din punct de vedere comercial din țară. Izvorăște din Munții Bong și curge spre SV, pe o lungime de 120 km, până la țărmul Atlanticului. Este navigabil pe o zonă de 16 km, mai jos de Harbel, portul din care cauciucul este expediat spre Monrovia, pentru export.

Farnese, Alessandro *ulterior* duce de Parma și Piacenza

(27.08.1545, Roma, Italia - 03.12.1592, Arras, Franța)

Regent al Țărilor de Jos (1578–1592) pentru Filip II al Spaniei. Educat la curtea de la Madrid, unde a fost trimis ca urmare a loialității tatălui său față de habsburgi. În 1578, Filip II l-a numit guvernator general al Țărilor de Jos, unde mai înainte fusese regentă mama sa, Margareta de Parma. Marea sa realizare a fost restaurarea dominației spaniole în provinciile de S și perpetuarea romano-catolicismului în regiune. Prin calitățile sale de lider politic și prin operațiuni militare atent coordonate, a înăbușit revolta provinciilor protestante aliate, conduse de Wilhelm Taciturnul. În 1586 i-a succedat tatălui său ca duce de Parma și Piacenza, dar nu a revenit niciodată în Italia pentru a domni.

Farnese, familia ~

Familie italiană care a domnit în ducatul de Parma și Piacenza din 1545 până în 1731. Familia a devenit cunoscută prin oamenii de stat și de arme pe care i-a dat, mai ales în sec. XIV–XV, precum și prin căsătoriile politice contractate. În 1545, papa Paul III, membru al familiei Farnese, a scos Parma și Piacenza de sub dominația papală și le-a transformat în ducate. Primul duce a fost fiul său nelegitim, Piero Luigi Farnese (1503–1547), al cărui fiu, Octavio (1542–1586), al doilea duce, a stabilit capitala la Parma și a consolidat puterea familiei. Al treilea duce, Alessandro Farnese, a fost regentul Spaniei pentru Țările de Jos și duce doar cu titlul. Fiul său, Ranuccio I (1569–1622), și nepotul său, Odoardo I (1612–1646), au lăsat datorii financiare și diplomatice uriașe, provenite din campaniile militare nefructuoase din Războiul de Treizeci de Ani. În 1649, papa Inocențiu X a acuzat familia Farnese de uciderea unui cleric și a confiscat domeniul acesteia. Ranuccio II (1630–1649) i-a declarat război și a fost învins, iar ducatul a supraviețuit cu greu. Francesco Farnese (1678–1727) a încercat să salveze statul, dar singurul lui succes important a fost căsătoria nepoatei sale, Elisabeta Farnese, cu Filip V al Spaniei (1714). În 1731, ducatul a trecut din mâinile ultimului descendent masculin al familiei, Antonio (1679–1731), în stăpânirea fiului Elisabetei, viitorul Carol III.

Farnsworth, Philo T(aylor)

(19.08.1906, Beaver, Utah, SUA - 11.03.1971, Salt Lake City, Utah)

Inginer american și inventator de pionierat în dezvoltarea televiziunii. În 1927 a reușit să transmită prima imagine, folosind mijloace electronice. În 1930 perfecționa tubul electronic, convertind o imagine optică în semnale electronice, rivalizând cu inventatorul Vladimir Zworykin de la Radio Corporation of America (RCA). În anii 1930, Farnsworth s-a angajat în procese împotriva RCA, ambele părți pretinzând inventarea televiziunii electronice. În 1939, RCA a fost de acord să îi plătească drepturi bănești ca parte a acordului de licență; în același an, RCA a introdus cu succes primul sistem de televiziune. Farnsworth a brevetat multe alte invenții, însă nu a beneficiat niciodată de succes financiar sau de prima recunoaștere pentru inventarea televiziunii.

Faroe, Insulele ~

Vezi insulele Feroe

Farquhar, George

(1678, Londonderry, County Derry, Irlanda - 29.04.1707, Londra, Anglia)

Dramaturg irlandez. Experiența sa ca actor în Dublin a fost sursa dialogurilor originale și a simțului scenic ce au conferit operei sale un caracter extrem de comic. Printre piesele scrise pentru scena londoneză și primite cu entuziasm se numără *Dragoste și o sticlă* (Love and a Bottle, 1699), *Cuplul constant* (The Constant Couple, 1699) și *Sir Harry Wildair* (1701). Principala sa contribuție la dezvoltarea dramaturgiei britanice o reprezintă *Ofițerul de recrutare* (The Recruiting Officer, 1706) și, în special, *Stratagema filfizonilor* (The Beaux' Stratagem, 1707), ce

amintește de dramaturgia elisabetană prin vigoarea limbajului și prin atașamentul față de personaje.

Farragut, David G(lasgow)

(05.07.1801, Knoxville, Tennessee, SUA - 14.08.1870, Portsmouth, New Hampshire)

Ofițer de marină american. A luat parte la războiul din 1812 și a devenit comandant în 1824. În timpul Războiului Civil American a comandat blocada unionistă din V golfului Mexic; în Bătălia de la New Orleans, a cucerit portul prin care s-a realizat în mare parte aprovizionarea Confederației. În 1863 a contribuit la obținerea victoriei în Bătălia de la Vicksburg, prin care unioniștii au dobândit controlul asupra fluviului Mississippi. În 1864 a condus cu succes atacul din Bătălia de la Mobile Bay, dirijându-și vasele printr-o blocadă de mine sau torpile, cu ordinul: „La naiba cu torpilele, cu toată viteza înainte!". A devenit amiral în 1866.

David Farragut, dagherotip

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Farrakhan, Louis
născut **Louis Eugene Walcott**

(n. 11.05.1933, Bronx, New York, SUA)

Lider religios american. A devenit membru al grupării Musulmanii Negri în 1955 și a fost discipolul lui Malcolm X la Boston. După ce Malcolm s-a convertit la islamul sunnit, cei doi au devenit dușmani și Farrakhan l-a înlocuit pe Malcolm ca predicator la Moscheea Nr. 7 din Harlem. Mai târziu, Farrakhan și-a exprimat regretul de a fi contribuit la climatul conflictual care a precedat asasinarea lui Malcolm în 1965. Când Warith Deen Muhammad, urmașul lui Elijah Muhammad la conducerea organizației Națiunea Islamului, a început treptat să integreze gruparea în comunitatea ortodoxă musulmană, Farrakhan s-a separat și a fondat propria organizație, numită tot Națiunea Islamului (1978). A susținut unitatea și dezvoltarea minorității de culoare, fiind cunoscut pentru discursurile antisemite prin care se declara de acord cu separatismul și în care ilustra diverse teorii ale conspirației împotriva negrilor. A fost principalul organizator al Marșului de un milion de oameni din Washington, în 1995. În 2000, Farrakhan și Muhammad s-au recunoscut reciproc ca musulmani, iar Farrakhan și-a apropiat, ulterior, gruparea de islamul ortodox și și-a moderat remarcile rasiale.

Farrar, Geraldine

(28.02.1882, Melrose, Massachusetts, SUA - 11.03.1967, Ridgefield, Connecticut)

Soprană americană. A studiat canto la New York și la Paris și a debutat în 1901, în opera *Faust* de Charles Gounod. Elevă a cântăreței de operă Lilli Lehmann (1848–1929), și-a făcut debutul la Opera Metropolitană în 1906, a fost partenera lui Enrico Caruso în premiera americană a operei *Madame Butterfly* (1907) și a avut un mare succes în rolul Carmen. S-a retras din activitate în 1922. A jucat, de asemenea, în filme mute.

Farrar, Straus & Giroux

Editură din New York, cunoscută pentru calitatea literaturii publicate. A fost înființată în 1945 de John Farrar și Roger Straus, cu denumirea Farrar, Straus & Co. După mai multe schimbări de personal și de denumire, numele actual a fost stabilit în 1964, fiind adăugat și numele redactorului-șef, Robert Giroux. Compania s-a dezvoltat ca editură independentă, publicând operele unor scriitori de prestigiu, cum ar fi laureații premiilor Nobel și Pulitzer. În 1994, pachetul majoritar de acțiuni a fost cumpărat de editorul german Georg von Holtzbrinck.

Farrell, Suzanne
născută **Roberta Sue Ficker**

(n. 16.08.1945, Cincinnati, Ohio, SUA)

Balerină americană. A fost elevă la Școala Americană de Balet, iar la vârsta de 16 ani era angajată la compania New York City Ballet (NYCB), devenind solistă la 18 ani. A interpretat multe roluri create pentru ea de George Balanchine, în balete precum *Meditație* (Meditation), *Don Quijote* și *Crima de pe Bulevardul Zece* (Slaughter on Tenth Avenue). După ce a fost timp de câțiva ani prim-balerină în compania Baletul sec. XX (1970–1975) a lui Maurice Béjart, în 1975 a revenit ca prim-balerină la NYCB, unde a continuat să interpreteze roluri memorabile, până la retragerea din 1989, după care a devenit profesoară la Școala Americană de Balet până în 1993. Ulterior, a fondat propria companie, continuând tradiția lui Balanchine.

farsă

Compoziție dramatică simplă, ce face uz de situații foarte improbabile, personaje stereotipe, glume zgomotoase și un umor grosier. În general, farsa este considerată

inferioară comediei, din punct de vedere intelectual și estetic, prin caracterizările sale lipsite de nuanțe și intrigile neverosimile, dar și-a menținut popularitatea în Occident, din Antichitate și până în prezent.

farsi, limba ~

Vezi limba persană

Faruk I *în arabă* Faruq Al-Awwal

(11.02.1920, Cairo, Egipt - 18.03.1965, Roma, Italia)

Rege al Egiptului (1936–1952). Fiu al regelui Fuad I (1868–1936). A fost educat în Egipt și în Anglia și a moștenit tronul în 1936. Domnia lui Faruk a fost marcată de rivalități interne. Neglijarea armatei, mai ales după ce aceasta a fost învinsă de Israel (1948), a condus la declinul său. În 1952 a fost silit să abdice, în urma unei lovituri de stat conduse de Gamal Abdel Nasser. A fost urmat la tron de fiul său, Fuad II, dar în 1953 Egiptul a devenit republică.

fascie

În arhitectură, bandă dreaptă sau formă paralelă cu suprafața pe care o ornamentează, care fie iese în afară, fie pătrunde în perete, așa cum apare pe partea din față a antablamentului clasic grecesc sau roman. În prezent, termenul desemnează orice bandă dreaptă, adiacentă sau perpendiculară pe scafa tavanului, pe porțiunea de perete de deasupra unei vitrine mascate în perete sau pe partea exterioară a parapetului unui perete, pe un acoperiș ce iese în afară.

fascism

Ansamblu de teorii de guvernare care accentuează supremația și importanța statului, supunerea necondiționată față de conducători, subordonarea voinței individuale față de autoritatea statului și reprimarea brutală a opoziției. Sunt glorificate calitățile marțiale, în timp ce valorile democratice și liberale sunt respinse. Fascismul a apărut în anii 1920–1930 din frica față de accesul la putere al claselor muncitoare și se deosebea de comunismul contemporan (cum a fost cel practicat sub conducerea lui Iosif Stalin), prin protejarea proprietății corporațiilor și a proprietarilor de pământ și prin păstrarea sistemului de clase sociale. Conducătorii guvernelor fasciste din Italia (1923–1943), Germania (1933–1945) și Spania (1939–1975) - Benito Mussolini, Adolf Hitler, Francisco Franco - au fost înfățișați populației ca întruchipări ale puterii, capabili să-și salveze națiunile de haosul economic și politic. Fasciștii japonezi (1936–1945) au susținut credința în caracterul unic al spiritului japonez și au promovat virtuțile subordonării față de stat și ale sacrificiului personal. *Vezi și* totalitarism; neofascism.

Fashoda, incidentul de la ~

(18 septembrie 1898)

Punct culminant al disputelor teritoriale dintre Marea Britanie și Franța, ce au avut loc la Fashoda (astăzi Kodok), în Sudanul egiptean. Marea Britanie încerca să-și extindă imperiul, de la Cairo până la Capul Bunei Speranțe, în timp ce Franța încerca să-și dezvolte coloniile, de la Dakar până în Sudan. Un corp de armată condus de Jean-Baptiste Marchand a ajuns primul la fortul strategic de la Fashoda, urmat imediat de trupele britanice comandate de lordul Kitchener. După o confruntare tensionată, francezii s-au retras, dar au continuat să pretindă alte regiuni din zonă. În martie 1899, francezii și britanicii au decis de comun acord ca granița dintre sferele lor de influență să fie stabilită în zona izvoarelor fluviilor Nil și Congo.

fasole

Sământă a unor plante leguminoase (*vezi* legumă). Semințele mature ale principalelor soiuri comestibile de fasole, cu excepția boabelor de soia, au o compoziție similară, deși diferă mult calitativ. Bogată în proteine și asigurând cantități moderate de fier și vitaminele B_1 și B_2, fasolea verde sau uscată este folosită ca aliment în întreaga lume. Soiurile diferă mult în ce privește mărimea, forma, culoarea și frăgezimea păstăilor verzi. Fasolea-verde ațoasă, cea mai obișnuită (*Phaseolus vulgaris*), originară din America de Sud și America Centrală, este specia dominantă în SUA, a doua leguminoasă ca importanță, după soia, iar a treia este fasolea-cu-bobul-mare (*Vicia fava*), principalul soi din Europa. Fasolea-lima (*P. limensis*), originară din America Centrală, este mai puțin răspândită în afara continentului american. Fasolea-roșie-agățătoare (*P. coccineus*) este originară din zona tropicală a continentelor americane și este cultivată în Europa pentru florile sale frumoase și pentru păstăile verzi, cărnoase. Fasolea-mung sau gramul-verde (*P. aureus*) provine din India și este cultivată pe scară largă în Orient, pentru hrana umană.

fasonare la drucbanc

În prelucrarea metalelor, tehnică a obținerii de ustensile fragile din metal și alte obiecte. Creat în sec. XIX, procedeul poate fi folosit pentru majoritatea metalelor. Un

disc metalic este plasat pe un strung, în spatele unei piese de lemn sau de metal căreia i s-a dat o formă adecvată; în timp ce strungul se rotește, metalul este presat pe piesă cu o unealtă. Un obiect modern tipic obținut prin acest procedeu este cratița de aluminiu. La fel ca în majoritatea tehnicilor de prelucrare a metalelor, metalul este periodic înmuiat prin revenire sau încălzire, atunci când se oțelește în timpul lucrului.

Fassbinder, Rainer Werner

(31.05.1946, Bad Wörishofen, Germania - 10.06.1982, München)

Regizor german de film. A făcut parte din mișcarea dramatică avangardistă de la München și este unul dintre fondatorii Antiteatrului (1967). Primul său lungmetraj (1969) a fost urmat de alte 40, realizate într-un interval de timp foarte scurt; printre acestea se numără *Lacrimile amare ale Petrei von Kant* (Die bitteren Tränen der Petra von Kant, 1972), *Effi Briest* (1974), *Căsătoria Mariei Braun* (Die Ehe von Maria Braun, 1979), pelicula de 15 ore *Berlin Alexanderplatz* (1980), *Lola* (1981) și *Veronika Voss* (1982). Considerat cel mai de seamă reprezentant al noului val de regizori germani, a ajutat la revigorarea cinematografiei germane din anii 1970-1980. Componenta socială și politică a filmelor sale este vizibilă în explorarea temelor legate de opresiune și disperare.

Fatah

Grupare de gherilă și partid politic palestinian. Numele său reprezintă acronimul inversat al numelui grupării Harakat al-Tahrir al-Watani al-Filastini (Mișcarea Națională pentru Eliberarea Palestinei), care are și sensul de „cucerire" în arabă. Înființată la sfârșitul anilor 1950 de Yasser Arafat și Khalil al-Wazir, gruparea s-a făcut cunoscută prin tacticile militare de gherilă și prin actele sporadice de terorism, înfăptuite în încercarea de a elibera Palestina de sub dominația israeliană. În cele din urmă, a devenit cea mai mare facțiune a Organizației pentru Eliberarea Palestinei, ce s-a opus politicii israeliene. La început a avut sediul la Damasc, dar a fost obligată să se mute de mai multe ori, până s-a ajuns la un acord politic cu Israelul în 1993. O serie de facțiuni din cadrul grupării Fatah s-au declarat împotriva tratatului de pace cu Israelul și s-au desprins din organizație. În 1994, Autoritatea Palestiniană a fost instaurată, iar Fatah a dominat guvernarea mai bine de un deceniu. La alegerile din 2006 pentru Consiliul Legislativ Palestinian, gruparea a fost învinsă în mod neașteptat de organizația rivală, Hamas.

Fatima sau Fatimah

(605 d.Hr., Mecca, Arabia - 633 d.Hr., Medina)

Fiica lui Mahomed, venerată de musulmanii șiiți. În 622 d.Hr. a emigrat cu tatăl ei de la Mecca la Medina, unde s-a căsătorit cu vărul ei, Ali. Fiii lor, Hasan și al-Husayn ibn Ali, sunt considerați de șiiți urmașii de drept ai tradiției profetului Mahomed. Fatima a avut o căsătorie nefericită, dar ea și soțul ei au fost împăcați de profet; a avut grijă de tatăl ei când acesta a fost bolnav (632 d.Hr.). S-a luptat pentru moștenire cu Abu Bakr, succesorul tatălui ei, și a murit la un an după Mahomed. Potrivit tradiției, ea a avut o viață sfântă și dinastia Fatimizilor îi poartă numele.

Fátima

Sat în centrul Portugaliei, loc de pelerinaj dedicat Fecioarei Maria. În 1917, din mai până în octombrie, trei copii de țărani au relatat viziunea unei femei care își spunea Doamna Rozariului. Pe 13 octombrie, cca 70 000 de oameni au fost martorii unui fenomen solar uimitor, imediat după ce cei trei copii avuseseră viziunea. Primul pelerinaj național la acest loc datează din 1927. În 1928 a început construcția unei bazilici; înconjurat acum de pensiuni și spitale, locul este situat în fața unei piețe unde au fost înregistrate multe vindecări miraculoase.

Fatimizilor, dinastia ~

(909 d.Hr. - 1171)

Dinastie șiită de conducători politici și religioși musulmani din N Africii și din Orientul Mijlociu. Membrii ei se consideră urmași ai Fatimei. Fiind musulmani șiiți, ei s-au opus califatului sunnit al dinastiei Abbasizilor, pe care au încercat să o înlocuiască. S-au extins din Yemen până în Africa de N și Sicilia, iar în 909 d.Hr., imamul lor a proclamat noua dinastie. Primii patru califi ai dinastiei au condus din Tunisia, iar când Egiptul a fost cucerit, în 969 d.Hr., capitala a fost stabilită la Cairo. În culmea puterii sale, dinastia stăpânea Mecca și Medina, Siria, Palestina și coasta africană a Mării Roșii. Încercând să-i înlăture de la putere pe Abbasizi, au dezvoltat o rețea de misionari și spioni în teritoriile stăpânite de abbasizi. Între 1057 și 1059, un calif din dinastia Fatimizilor a ajuns să stăpânească Bagdadul, capitala dinastiei abbaside, dar dinastia Fatimizilor a intrat apoi în declin. Atacurile din partea cruciaților, a turcilor și

a bizantinilor, precum și conflictele dintre conducătorii armatei au slăbit califatul; disputele privind titlul de calif au dus la stingerea dinastiei, în condițiile în care mulți misionari asiatici au părăsit gruparea, iar guvernul a trebuit să folosească trupe nonmusulmane. Ultimul calif a murit în 1171, iar dinastiei i-a succedat dinastia Aiubizilor, sunnită.

față

Parte frontală a capului, care se întinde de la frunte până la bărbie, cuprinzând ochii, nasul, gura și maxilarele. De-a lungul evoluției umane, retragerea maxilarului și creșterea volumului creierului au determinat aspectul aproape vertical al feței, cu două trăsături umane distincte: nasul proeminent, ieșit în afară, și bărbia clar definită. Fața și cutia craniană au ritmuri de creștere diferite. Fața crește mai încet, dar devine mai mare față de cutia craniană la vârsta adultă. Mușchii faciali determină trăsăturile feței și exprimă emoțiile.

Faulhaber, Michael von

(05.03.1869, Heidinfeld, Bavaria, Germania - 12.06.1952, München)

Lider religios german și oponent de seamă al nazismului. Hirotonisit în 1892, a fost episcop de Speyer înainte de a fi cardinal și arhiepiscop de München. În 1923 a contribuit la dejucarea puciului de la berărie plănuit de Adolf Hitler. În timpul regimului nazist, a ținut faimoasele predici publicate ulterior în volumul *Iudaismul, creștinismul și Germania* (Judenum, Christentum, Germanentum, 1934), prin care a evidențiat moștenirea iudaică a creștinismului și rolul creștinismului în cultura germană. În ciuda tentativelor de asasinare, a criticat vehement nazismul până la căderea celui de Al Treilea Reich. După război, i-a fost acordat cel mai important premiu al Germaniei de Vest, Marea Cruce a Ordinului de Merit.

Faulkner, William (Cuthbert) *născut* William Cuthbert Falkner

(25.09.1897, New Albany, Mississippi, SUA - 06.07.1962, Byhalia, Mississippi)

Romancier și autor american de proză scurtă, care a primit Premiul Nobel pentru literatură pe 1949.

Tinerețea și începuturile literare

Primul născut dintre cei patru fii ai lui Murry Cuthbert și Maud Butler Falkner, William Faulkner (cum avea să-și scrie mai târziu numele) cunoștea bine tradițiile familiei sale și îndeosebi figura străbunicului, colonelul William Clark Falkner - personaj pitoresc, în ciuda firii violente, care luptase cu vitejie în Războiul Civil American, construise o cale ferată locală și publicase un roman foarte popular la vremea respectivă, de factură romantică, intitulat *Trandafirul alb din Memphis* (The White Rose of Memphis). Venit pe lume în New Albany, Mississippi, Faulkner s-a mutat curând cu părinții la Ripley, un orășel învecinat, și apoi la Oxford, reședința comitatului Lafayette, unde tatăl său a devenit director administrativ al Universității din Mississippi. La Oxford, Faulkner a petrecut copilăria tipică în aer liber a tânărului alb din clasa mijlocie a Sudului american: a avut la dispoziție un ponei și s-a inițiat într-ale vânătorii. Elev nu tocmai strălucit, a abandonat liceul înainte să-l absolve, dar a început să citească „tot ce-mi pica în mână", mai întâi singur, apoi sub îndrumarea lui Phil Stone, un prieten de familie care îmbina studiul și practica dreptului cu un viu interes pentru literatură și care a fost pentru tânărul Faulkner o sursă constantă de cărți și reviste contemporane.

În iulie 1918, împins de visuri de glorie și de suferința unei povești de dragoste nefericite, Faulkner s-a înscris în aviația britanică, Royal Air Force, ca pilot stagiar în Canada. Armistițiul din noiembrie 1918 a intervenit însă înainte ca tânărul cadet să-și fi încheiat cursurile teoretice sau să fi zburat ori să ajungă în Europa. După întoarcerea acasă, s-a înscris la câteva cursuri la universitate, a publicat poezii și desene în ziarele studențești și și-a asumat cu lăudăroșenie rolul de poet care participase la ororile războiului. După trei luni de muncă în toamna lui 1921, într-o librărie din New York, s-a întors la Oxford și s-a angajat ca diriginte al poștei universității, funcție pe care a îndeplinit-o cu o lejeritate de pomină, până când a fost silit să-și dea demisia. În 1924, sprijinul financiar al lui Phil Stone l-a ajutat să publice *Faunul de marmură* (The Marble Faun), un poem pastoral în distihuri octosilabice. După mai multe povestiri timpurii, primele eforturi susținute de a scrie ficțiune au survenit în timpul unei vizite de șase luni la New Orleans - pe atunci un important centru literar -, începută în ianuarie 1925 și sfârșită în iulie cu plecarea tânărului autor într-un tur de cinci luni al Europei, care a inclus și câteva săptămâni la Paris.

Primul său roman, *Plata soldatului* (Soldiers' Pay, 1926), ambientat într-un mediu sudist, deși nu în Mississippi, a fost o realizare remarcabilă, ambițioasă stilistic

și care reușea să evoce intens sentimentul de alienare trăit de soldații reveniți din Primul Război Mondial într-o societate civilă din care păreau să nu mai facă parte. Un al doilea roman, *Țânțarii* (Mosquitoes, 1927), lansa un atac satiric asupra scenei literare din New Orleans, inclusiv asupra unor persoane ușor de identificat, și este probabil cel mai bine înțeles ca o declarație de independență artistică. Întors în Oxford – și mulțumindu-se cu scurte călătorii ocazionale în orașul Pascagoula –, Faulkner a trecut din nou printr-o serie de slujbe temporare, dar s-a preocupat mai ales de afirmarea ca scriitor profesionist. Însă n-a reușit să-și publice nici una dintre povestiri și l-a demoralizat îndeosebi dificultatea de a găsi un editor pentru *Steaguri în țărână* (Flags in the Dust, publicat postum, în 1973), un roman lung, cu o curgere domoală, inspirat din viața locală și din istoria propriei familii, pe care Faulkner se bizuise că îi va asigura reputația și cariera. Când, în 1929, romanul a ieșit în cele din urmă de sub tipar, mult trunchiat, sub denumirea de *Sartoris*, în literatură apărea pentru prima oară lumea abundent imaginată a comitatelor Jefferson și Yoknapatawpha – întemeiată în parte pe Ripley, dar în primul rând pe Oxford și pe comitatul Lafayette și caracterizată de recurența frecventă a acelorași personaje, locuri și teme – pe care Faulkner avea s-o utilizeze ca fundal al multor romane și povestiri ulterioare.

Marile romane

Între timp, scriitorul „mai că-și dăduse duhul" lucrând la mai sofisticatul din punct de vedere tehnic *Zgomotul și furia* (The Sound and the Fury), convins că îi era sortit să rămână pe vecie nepublicat și, deci, că nu avea nevoie să facă vreo concesie spiritului comercial precaut al pieții literare. În ciuda dificultăților de lectură, romanul și-a găsit totuși un editor și, din momentul apariției în octombrie 1929, Faulkner și-a urmat cu deplină încredere drumul de scriitor, abordând constant teme noi și domenii ale experienței și, mai presus de orice, noi tehnici literare. Esențială pentru productivitatea extraordinară a perioadei sale timpurii a fost decizia de a ignora bârfele, scandalurile și vizibilitatea publică dată de centrele literare și de a locui în schimb în ceea ce pe atunci era un orășel total provincial, unde se simțea acasă și se putea dedica, în izolare aproape deplină, scrisului. În 1929 s-a căsătorit cu Estelle Oldham, al cărei prim mariaj, acum sfârșit, îl ajutase să intre în 1918 în aviația britanică. Un an mai târziu, Faulkner a cumpărat Rowan Oak, o casă arătoasă, deși dărăpănată, de la periferia Oxfordului, construită înainte de războiul civil, a cărei restaurare a devenit, alături de vânătoare, una dintre cele mai importante preocupări nonliterare din anii următori. În 1933 li s-a născut o fetiță, Jill, și, deși căsnicia s-a dovedit problematică, Faulkner a rămas să lucreze acasă pe tot parcursul anilor 1930 și 1940, mai puțin atunci când dificultățile financiare îl sileau să accepte comenzile de scenarii cinematografice de la Hollywood, de care se plângea, dar pe care le onora competent.

Viața în Oxford i-a asigurat lui Faulkner cunoașterea intimă a unei lumi rurale profund conservatoare, conștientă de trecutul său și ținându-se la distanță de societatea urban-industrială, pe coordonatele căreia scriitorul și-a elaborat tiparele morale și narative ale creației. Metodele sale de construcție a ficțiunii au fost însă de natură exact opusă conservatorismului. Faulkner cunoștea nu doar opera lui Honoré de Balzac, Gustave Flaubert, Charles Dickens și Hermann Melville, ci și pe a lui Joseph Conrad, James Joyce, Sherwood Anderson și a altor scriitori recenți de pe ambele maluri ale Atlanticului, iar în *Zgomotul și furia*, primul său mare roman, a îngemănat lumea comitatului Yoknapatawpha cu experimente tehnice radicale. În monologuri succesive de tip „fluxul conștiinței", cei trei frați ai lui Candace (Caddy) Compson – Benjy idiotul, Quentin, inadaptatul student la Harvard, și Jason, omul de afaceri local, înăcrit de viață – dezvăluie modurile diferite în care își trăiesc obsesia față de sora lor și relațiile lipsite de afecțiune cu părinții. O a patra parte, narată aparent din perspectivă auctorială, aruncă o lumină nouă asupra câtorva dintre personajele centrale, inclusiv asupra lui Dilsey, servitorul negru al familiei Compson, și avansează către un final intens dramatic, deși, în esență, nedecis. Următorul roman al lui Faulkner, splendida tragicomedie intitulată *Pe patul de moarte* (As I Lay Dying, 1930), înfățișează conflictele din familia de „albi săraci" Bundren, așa cum se dezvăluie ele în timp ce personajele se îndreaptă, încet și cu greutate, spre Jefferson, pentru a îngropa trupul în descompunere al celei mai vârstnice membre a familiei. Compus integral din relatările diferitelor rubedenii și ale celor pe care îi întâlnesc pe drum, *Pe patul de moarte* este cel mai consecvent roman plurivocal dintre cele scrise de Faulkner și marchează punctul culminant al experimentalismului său timpuriu, de factură post-joyceană.

Deși intensitatea psihologică și inovațiile tehnice ale acestor două romane nu fuseseră menite să îi asigure un public numeros, la începutul anilor 1930 numele lui Faulkner începea să devină cunoscut, iar scriitorul a putut, în consecință, să publice povestiri în reviste populare – și generoase – ale vremii, precum *Collier's* și *Saturday Evening Post*. O faimă mai mare, deși întrucâtva echivocă, i-a adus-o apariția unui roman de mare succes comercial, *Sanctuary* (Sanctuar), despre violarea brutală a unei studente din Sud și consecințele în general violente, deși pe alocuri comice. Operă cu greutate, în ciuda declarației nefericite a lui Faulkner că fusese scrisă doar pentru a face bani, romanul *Sanctuar* a fost de fapt încheiat înainte de *Pe patul de moarte* și publicat, în februarie 1931, numai după ce Faulkner își asumase efortul substanțial de a îl restructura și rescrie parțial – deși fără să-i diminueze violența –, când manuscrisul se afla deja în fază de redactare. În ciuda muncii susținute pe care i-o pretindeau scenariile de film și proza scurtă – o primă colecție de povestiri i-a apărut în 1931 și o a doua în 1934, ba chiar a publicat și un volum de poezii în 1933, sub titlul *O creangă verde* (A Green Bough) –, Faulkner a produs în 1932 un alt roman lung și de mare forță. Cu o structură complexă și mai multe personaje principale, *Lumină de august* (Light in August) examinează în primul rând destinele contrastante al Lenei Grove, o tânără fată de la țară care, rămânând însărcinată, își urmează cu seninătate menirea biologică, și al orfanului Joe Christmas, un băiat negricios la față, nesigur de originile sale rasiale, a cărui viață devine o căutare disperată și adesea violentă a unui sens al propriei identități, a unei poziții certe de o parte sau de alta a tragicei linii de demarcație dintre albi și negri.

Asigurat, pentru o vreme, financiar grație romanului *Sanctuar* și scenariilor cinematografice, Faulkner a luat, la începutul anilor 1930, cursuri de zbor, și-a cumpărat un aeroplan WACO, iar în februarie 1934 a zburat cu el la inaugurarea aeroportului Shushan din New Orleans, adunând acolo mare parte din materialul pentru romanul *Stâlpul* (Pylon), publicat în 1935, despre viața piloților ambulanți care dădeau spectacole aviatice. Pentru că ulterior i-a dăruit aeroplanul fratelui său mai mic, Dean, și l-a încurajat să devină aviator profesionist, Faulkner a fost copleșit de durere și de vinovăție când Dean a murit într-un accident aviatic, spre sfârșitul anului 1935; la nașterea fiicei acestuia, în 1936, el și-a asumat responsabilitatea educației ei. Această experiență a contribuit poate la intensitatea emoțională a romanului la care lucra pe atunci. În *Absalom, Absalom!* (Absalom, Absalom! 1936), Thomas Sutpen sosește în Jefferson „de nicăieri", defrișează fără cruțare o bucată din pământurile sălbatice din Mississippi pentru a-și face o plantație, luptă cu bravură în războiul civil de partea societății sale adoptive, dar este în ultimă instanță distrus de lipsa de omenie față de cei de care s-a folosit și de care s-a descotorosit apoi în încercarea obsesivă de a-și realiza „planul" dinastic grandios. Refuzând să-și recunoască primul fiu, Charles Bon, pe jumătate negru, Sutpen îl pierde și pe cel de al doilea, Henry, care se ascunde după ce-l ucide pe Bon (pe care îl iubește) în numele apărării onoarei surorii sale. Întrucât această poveste esențial sudistă se construiește prin relatările – speculative, contrastante și neconcludente – ale unei serii de naratori ale căror perspective subiective diverg radical, *Absalom, Absalom!* este adeseori considerat, în deschiderea sa practic infinită, opera suprem „modernistă" a lui Faulkner, interesată în primul rând de procesul propriei spuneri.

A doua parte a vieții și a operei

Romanul *Palmierii sălbatici* (The Wild Palms, 1939) a reprezentat o nouă aventură pe tărâmul tehnicii narative, alternând două fire narative distincte, dar desfășurate în contrapunct tematic, pe toată durata romanului, în fiecare capitol. Dar scriitorul începea să se întoarcă la lumea comitatului Yoknapatawpha, pe care o imaginase în anii 1920 și o înfățișase apoi în povestiri. *Neînfrânții* (The Unvanquished, 1938) este un roman relativ convențional, dar *Cătunul* (The Hamlet, 1940), primul volum al trilogiei clanului Snopes, care a avut nevoie de mult timp ca să fie terminat, etalează o extraordinară bogăție stilistică. Structura sa episodică are ca repere anumite motive recurente și prezența de un comic ambiguu a lui V.K. Ratliff – un comis-voiajor care vinde mașini de cusut – și opoziția sa îndârjită față de puterea și prosperitatea în creștere ale marelui manipulator Flem Snopes și a numeroaselor sale rubedenii. În 1942 a apărut *Pogoară-te, Moise!* (Go Down, Moses), o altă creație majoră, în care explorarea în profunzime a temelor strâns legate ale exploatării rasiale, sexuale și a mediului înconjurător se face, în bună măsură, prin descrierea interacțiunii complexe dintre ramurile „albă" și „neagră" ale familiei de

plantatori McCaslin, reprezentată îndeosebi de Isaac McCaslin, pe de o parte, și de Lucas Beauchamp, pe de alta.

Din varii motive – constrângerile editoriale provocate de război, nevoile financiare care l-au silit să preia mai multe comenzi de scenarii, munca dificilă la volumul care avea să apară ulterior sub titlul *O parabolă* (A Fable) –, Faulkner nu a mai publicat nici un roman până la *Nechemat în țărână* (Intruder in the Dust, 1948), în care Lucas Beauchamp, același din *Pogoară-te, Moise!*, este dovedit nevinovat de crimă și salvat astfel de la linșaj numai prin strădania insistentă a unui băiat alb. Chestiunea conflictului între rase este abordată din nou, dar în termenii întrucâtva ambigui care aveau să caracterizeze afirmațiile publice ulterioare ale scriitorului: plin de compasiune față de negrii care suferiseră în Sud, Faulkner credea totuși că nedreptățile îndurate de ei trebuiau corectate de Sudul însuși, fără intervenția Nordului.

Reputația americană a lui Faulkner – rămasă întotdeauna mult în urma celei europene – a fost impulsionată de *Faulkner la purtător* (The Portable Faulkner, 1946), o antologie alcătuită cu iscusință de Malcolm Cowley pentru a ilustra teoria sa – captivantă, deși discutabilă – că Faulkner construia în mod deliberat o „legendă" a Sudului pornind de la fapte istorice. Volumul *Povestiri alese* (Collected Stories, 1950), impresionant calitativ și cantitativ, a fost și el bine primit, iar recompensarea scriitorului cu Premiul Nobel pentru literatură l-a catapultat instantaneu pe culmile gloriei internaționale și i-a permis să-și afirme, în celebrul său discurs de acceptare, credința în supraviețuirea rasei umane, chiar și într-o epocă atomică, și în importanța artistului pentru asigurarea acestei supraviețuiri.

Premiul Nobel a avut un impact major asupra vieții personale a lui Faulkner. Sigur acum de reputația sa și de veniturile din vânzări, scriitorul s-a lăsat cu mai puțină consecvență decât în tinerețe „dus" de nevoia de a scrie și și-a luat mai multe libertăți în viața personală, ajungând la accese de alcoolism și la o serie de relații extraconjugale. Posibilitățile în acest sens i-au crescut considerabil în urma primirii, în 1954, a unei ultime comenzi de scenariu de film în Egipt și a câtorva călătorii peste hotare (îndeosebi în Japonia, în 1955), făcute în numele Departamentului de Stat al SUA. Faulkner și-a luat în serios misiunile „ambasadoriale", ținând frecvent discursuri și dând interviuri, și a devenit un activist politic în țara natală, afirmându-și poziția în probleme majore referitoare la relațiile dintre rase, în speranța vană de a găsi un teren de compromis între conservatorii înveterați din Sud și intervenționiștii liberali din Nord. Cum opinia publică din Oxford s-a dovedit ostilă părerilor lui, Faulkner a acceptat cu plăcere invitațiile succesive (1957 și 1958) ale Universității Virginia din Charlottesville de a fi scriitor rezident în campus timp de câte un semestru întreg. Atras în oraș de prezența fiicei sale și a copiilor ei, ca și de posibilitatea de a practica vânătoarea de vulpi și călăria, Faulkner a cumpărat aici, în 1959, o casă, deși a continuat să petreacă o parte din timp la Rowan Oak.

Se afirmă adesea că, după primirea Premiului Nobel, calitatea literaturii ieșite de sub pana sa a scăzut. Dar secțiunile centrale din *Recviem pentru o călugăriță* (Requiem for a Nun, 1951) sunt compuse, într-un nou tur de forță tehnic, în format dramatic, iar *O parabolă* (A Fable, 1954), un roman lung, dens și cu o structură complexă, despre Primul Război Mondial, merită atenție pentru faptul că este opera în care Faulkner a făcut de departe cea mai mare investiție emoțională, de timp și de efort. În *Orașul* (The Town, 1957) și *Casa cu coloane* (The Mansion, 1959), Faulkner nu numai că finalizează trilogia clanului Snopes, ducând povestea comitatului Yoknapatawpha până după sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial, dar reușește și să varieze cu subtilitate perspectiva narativă. În fine, în iunie 1962, publică un nou roman valoros, *Tâlharii* (The Reivers), comedie nostalgică și cordială a maturizării unui adolescent, pe care scriitorul a subintitulat-o, potrivit, „O amintire". O lună mai târziu murea, de atac de cord, la vârsta de 64 de ani, după ce starea de sănătate i se degradase constant din cauza alcoolismului și a mai multor căderi de pe cai prea mari pentru el.

Evaluare

La momentul morții, Faulkner devenise nu numai cel mai important romancier american al generației sale, ci și unul dintre cei mai mari scriitori ai sec. XX, neîntrecut în privința ingeniozității stilistice și narative, a anvergurii și profunzimii artei de caracterizare și de observație socială, a insistenței și măiestriei cu care a explorat probleme umane fundamentale în termeni specific locali. Unii critici, mai vechi sau mai noi, i-au reproșat o retorică extravagantă și o violență nejustificată, iar în special către sfârșitul secolului XX, romancierul a fost

aspru criticat pentru aparenta lipsă de sensibilitate cu care compune portretele femeilor și pe ale negrilor. Cu toate acestea, reputația sa, bazată în primul rând pe anvergura și orizontul uman ale reușitelor literare, pare trainică, iar Faulkner exercită o influență profundă asupra romancierilor din Statele Unite, America de Sud și, de altfel, din toată lumea.

Faun

Zeitate rurală din Italia antică, echivalentul roman al zeului grec Pan. Nepot al lui Saturn, era înfățișat ca un satir, jumătate om, jumătate țap. La început, a fost venerat ca zeu care dăruiește rodnicie ogoarelor și turmelor, dar apoi a devenit o zeitate a pădurilor. Însoțitorii săi erau numiți fauni.

faună

Totalitate a speciilor de animale dintr-o anumită regiune, dintr-o anumită perioadă sau dintr-un anumit ecosistem. În general, clasificarea faunei se face în funcție de speciile de animale terestre din cinci regiuni: holarctică, ce include regiunile nearctică (America de Nord) și palearctică (Eurasia și N Africii); paleotropicală (Africa tropicală și SE Asiei); neotropicală (America Centrală și de Sud); australiană și antarctică.

Faure, (François-) Félix

(30.01.1841, Paris, Franța - 16.02.1899, Paris)

Președinte al celei de-A Treia Republici franceze (1895–1899). Industriaș prosper din Le Havre, a fost membru al Camerei Deputaților (1881). După ce a ocupat mai multe funcții în guvern, a fost ales președinte al Franței, o victorie neașteptată ce a reprezentat o ripostă contra stângii politice. S-a opus redeschiderii cazului Albert Dreyfus, chestiune ce a dominat perioada președinției sale, iar poziția sa a încurajat agitația facțiunilor politice atât de dreapta, cât și de stânga. A decedat brusc, iar înmormântarea sa a fost scena unei confruntări între grupuri pro- și anti-Dreyfus.

Fauré, Gabriel (-Urbain)

(12.05.1845, Pamiers, Ariège, Franța - 04.11.1924, Paris)

Compozitor francez. Născut într-o familie aristocratică, la vârsta de nouă ani s-a înscris la o școală de muzică din Paris, unde a rămas 11 ani și a studiat cu Saint-Saëns. A deținut prestigioasa poziție de organist la bisericile St. Sulpice (1871–1874) și Madeleine (1896–1905). În 1896 a devenit profesor la Conservatorul din Paris, unde i-a avut studenți pe Maurice Ravel și Nadia Boulanger. A fost director al Conservatorului între 1905 și 1920. În 1909 a acceptat să devină președinte al Societății Muzicale Independente (Société Musicale Indépendante), un grup de tineri compozitori disidenți. Printre lucrările sale se numără operele *Prométhée* (1900), *Pénélope* (1913) și *Masques et bergamasques* (1919), suita orchestrală *Pelléas et Mélisande* (1898), două cvartete pentru pian (1879, 1886), numeroase nocturne și barcarole pentru pian, un celebru *Requiem* (1900) și multe alte cântece.

Gabriel Fauré, portret de John Singer Sargent; colecție privată

GIRAUDON/ART RESOURCE, NEW YORK

Fauset, Jessie Redmon

(27.04.1882, Snow Hill, New Jersey, SUA - 30.04.1961, Philadelphia, Pennsylvania)

Romancieră, poetă, critic și editor de origine americană. A studiat la Cornell și la Universitatea Pennsylvania. Ca editor literar al revistei *The Crisis* (1919–1926), a descoperit și a sprijinit scriitori din renașterea din Harlem, printre care Langston Hughes, Countee Cullen, Claude McKay și Jean Toomer. În operele sale, inclusiv în cel mai cunoscut roman al său, *Comedie: stil american* (Comedy: American Style, 1933), a înfățișat mai ales personaje de culoare, din clasa mijlocie, nevoite să se confrunte cu ura de sine și cu prejudecățile de ordin rasial.

Faust

Necromant sau astrolog german legendar, care și-a vândut sufletul diavolului pentru a obține în schimb cunoaștere și putere. A existat un Faust real (poate chiar doi; ambii au decedat pe la 1540), care a călătorit mult, afirma că este prieten cu diavolul și avea reputația de ființă demonică. În *Cartea lui Faust* (Faustbuch, 1587), o colecție de povestiri atribuite lui Faust, se vorbește despre vrăjitori vestiți, precum Merlin și Albertus Magnus. Cartea a fost tradusă în mai multe limbi; o versiune engleză a stat la baza operei lui Christopher Marlowe *Tragica istorie a doctorului Faust*

PRIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA BIBLIOTECA BRITANICĂ; FOTO R.B. FLEMING

Faust, ilustrație pe pagina de titlu din *Tragica istorie a doctorului Faust*, de Cristopher Marlowe, ediția din 1616

(Tragicall History of D. Faustus, 1604), care punea accentul pe damnarea eternă a lui Faust. Manualele de magie cu numele lui Faust pe copertă erau o afacere prosperă; lucrarea clasică *Magia naturalis et innaturalis* îi era cunoscută lui Johann W. von Goethe, care, asemenea lui Gotthold Lessing, a considerat setea de cunoaștere a lui Faust drept nobilă; în celebrul *Faust* al lui Goethe, eroul este mântuit. Mulți artiști, printre care Hector Berlioz (cantata dramatică *Damnarea lui Faust*) și Charles Gounod (opera *Faust*), au reluat povestea, inspirându-se din Goethe.

favela

În Brazilia, cartier sărăcăcios sau mahala. O favela apare atunci când anumite persoane ocupă în mod ilegal terenurile virane de la marginea orașului și își construiesc cocioabe din materiale refolosite sau furate. Cu timpul, se formează comunități în care apar o mulțime de organizații sociale sau religioase, asociații ce luptă pentru obținerea unor servicii comunale, cum ar fi apa curentă sau electricitatea. Uneori, locuitorii din favele *(favelados)* reușesc să obțină titluri de proprietate asupra pământului și atunci își îmbunătățesc locuințele. Din cauza aglomerației, a condițiilor neigienice, a alimentației sărăcăcioase și a poluării, bolile fac ravagii în aceste zone, iar rata mortalității infantile este ridicată.

Fawkes, Guy

(1570, York, Anglia - 31.01.1606, Londra)

Conspirator englez. Convertit la romano-catolicism și fanatic religios, Fawkes s-a alăturat, în 1593, armatei spaniole din Țările de Jos și s-a remarcat prin calitățile sale militare. În 1604 s-a întors în Anglia și s-a alăturat unui grup de catolici fanatici care intenționau să distrugă clădirea Parlamentului. După ce au fost descoperite unele detalii despre Complotul prafului de pușcă – Fawkes plasase și camuflase cel puțin 20 de butoaie cu praf de pușcă într-o pivniță din subsolurile Parlamentului –, Fawkes a fost arestat pe 4 noiembrie 1605. A fost torturat pentru a dezvălui numele complicilor săi, apoi judecat și executat pe data de 5 noiembrie 1606. Această zi este sărbătorită ca Ziua lui Guy Fawkes, cu artificii, copii mascați care cer „un bănuț pentru Guy" și arderea unei efigii a lui Fawkes.

fax *denumire completă* facsimil

Instrument folosit pentru transmiterea și reproducerea documentelor prin semnale digitale transmise prin liniile telefonice. Faxurile scanează textul printat și grafica și convertesc imaginea într-un cod digital: unu pentru zonele întunecate, zero pentru zonele albe. Codul este transmis prin rețelele telefonice unor instrumente similare, unde documentele sunt reproduse într-o formă apropiată de cea originală. Deși conceptul tehnologiei faxului s-a dezvoltat încă din sec. XIX, utilizarea pe scară largă a acestuia nu a fost posibilă până în anii 1970, când mijloacele ieftine de adaptare a informațiilor digitale la circuitele de telefon au început să se răspândească.

Faxa, Golful ~

Estuar din N Oceanului Atlantic, situat în partea de SV a coastei Islandei. Are o lățime de 50 km și o lungime de 80 km, fiind cel mai mare golf din Islanda. Principalele porturi din zonă sunt Akranes și Reykjavik, capitala Islandei. La Keflavik, pe țărmul de S, este amplasată o bază militară americană.

Faxian *sau* Fa-hsien *născut* Sehi

(activ 399–414 d.Hr.)

Călugăr chinez budist care a inițiat relații cu India. Dornic să-și învețe religia direct de la sursă, a călătorit în India în 402 d.Hr. și a petrecut aproape zece ani în principalele temple și școli budiste, în special în zone din estul Indiei, printre care Kapilavastu, Bodh Gaya și Pataliputra. Și-a aprofundat cunoștințele prin discuții cu călugării și a adunat texte sacre ce nu fuseseră încă traduse în chineză. S-a reîntors în China pe mare, în 412 d.Hr., după ce petrecuse doi ani în Sri Lanka. Lucrarea sa *Analele regatelor budiste* conține informații valoroase despre budismul indian din acea perioadă.

fayd

În filozofia islamică, emanație a lucrurilor create din Dumnezeu. Termenul nu se folosește în Coran, dar filozofii musulmani al-Farabi și Avicenna au împrumutat noțiunea din neoplatonism. Ei au considerat creația un proces gradat, născut din plinătatea divină. Creația începe cu nivelul perfect, cel al lui Dumnezeu, și coboară în lume până la spiritele imperfecte ce formează lumea materială. Teoria fayd a fost respinsă de al-Ghazali în sec. XI.

fazan

Denumire comună pentru cele cca 50 de specii de păsări, majoritatea având coadă lungă, din familia *Phasianidae* (ordinul *Galliformes*), care sunt răspândite mai ales în Asia, dar care au fost naturalizate și în alte zone. Cele mai multe specii au habitatul în zonele împădurite și în câmpiile ierboase.

fazan (*Phasianus colchicus*)
H. REINHARD-BRUCE COLEMAN INC./EB INC.

Toate au un strigăt caracteristic, răgușit, iar ghearele și partea inferioară a piciorului sunt lipsite de penaj. Femelele au un penaj șters, lipsit de culoare, care se confundă cu decorul. Majoritatea masculilor sunt însă viu colorați și posedă unul sau mai mulți pinteni la picior, iar unele specii au și un ornament facial, cărnos. Uneori, masculii se luptă până la moarte pentru un harem de găinușe. Masculul fazanului-comun (*Phasianus colchicus*), care măsoară 90 cm înălțime, are coadă lungă, piept arămiu, gât roșu-verzui și smocuri de pene la urechi; specia este larg răspândită în N SUA. Fazanul-japonez (*P. versicolor*), cu penaj de culoare verde, are un strigăt specific, în cor, atunci când se apropie un cutremur.

fază

În mișcarea undelor, fracțiune din timpul necesar efectuării unei oscilații complete pe care a parcurs-o punctul, de la ultima trecere prin poziția de referință până la momentul considerat. Se consideră că două mișcări periodice sunt în fază în momentul în care punctele corespunzătoare fiecăreia dintre ele ating concomitent amplitudinea maximă sau minimă. Când crestele celor două unde trec prin același punct în același timp, ele sunt în fază pentru acea poziție. Când creasta uneia și baza celeilalte trec prin același punct în același timp, unghiurile fazelor diferă cu 180°, ceea ce înseamnă că undele sunt în fază opusă. Diferențele de fază sunt importante în tehnologia curentului electric alternativ (*vezi* curent alternativ).

Făgăraș

Masiv muntos din România, situat în partea central-estică a Carpaților Meridionali. Este alcătuit în întregime din șisturi cristaline, cu altitudinea maximă de 2 544 m, la vârful Moldoveanu (cel mai înalt din țară). Creasta de pe direcția E-V are o lungime de 70 km, cu un relief glaciar extins.

Făgăraș

Municipiu, 43 906 loc. (2001), în județul Brașov, situat în depresiunea cu același nume de pe malul stâng al Oltului. Atestat documentar în 1291, în sec. XVI–XVII a fost cetate medievală. În prezent, în localitate funcționează un important combinat chimic.

Făgăraș, Depresiunea ~

Depresiune de eroziune în N Munților Făgăraș, cunoscută și sub denumirea de Țara Făgărașului. Subunitate a depresiunii colinare a Transilvaniei, este străbătută de râul Olt.

Făgărășanu, Ion

(14.09.1900, București, România - 11.04.1987, București)

Medic român, profesor universitar la Timișoara și București. Este cunoscut pentru contribuțiile sale în domeniile patologiei și chirurgiei aparatului urogenital, ale tubului digestiv, ale căilor vasculare etc. Lucrări: *Câteva considerațiuni asupra cranioplastiilor, Tratamentul chirurgical actual al hipertiroidiilor, Probleme de chirurgie și anatomie chimică*. A fost membru al Academiei Române (1963).

făină

Pulbere fină obținută prin măcinarea boabelor de cereale, de obicei de grâu, folosită ca ingredient de bază în produsele alimentare preparate la cuptor (*vezi* coacere). Făina rafinată se produce prin măcinare și constă în separarea albumenului amilaceu de restul boabelor. Pentru făina integrală sunt măcinate toate părțile componente ale boabelor. După vânturare, albumenul (grișul) este transformat în făină și se albește pentru a imita coacerea naturală. Calitatea făinii depinde de cantitatea de tărâțe rămasă. Când făina este amestecată cu apă pentru a forma aluatul, conținutul de proteine se transformă în gluten, ce reține aerul, generând astfel dospirea aluatului.

Fălcoianu, Mihail

(04.02.1884, Pungești, Vaslui, România - 29.11.1951, București)

Medic veterinar, chirurg și obstetrician român. După studiile la Școala Superioară de Medicină Veterinară din București și la Facultatea de Medicină Veterinară din Milano, a devenit doctor în 1911. A fost șeful Clinicii de Patologie Medicală (1911–1920), profesor suplinitor (1920–1927) și ulterior profesor titular (1927–1947) la catedra de obstetrică și ginecologie a Școlii Superioare de Medicină Veterinară din București. Între 1936 și 1938 a condus secția de igienă a Institutului de Cercetări Zootehnice.

Fălcoianu, Ștefan

(06.06.1835, București,Țara Românească, România - 22.01.1905, București)

General român, șef al statului major în timpul războiului pentru independență (1877–1878). A scris o *Istorie a războiului*

ruso-româno-turc din 1877–1878. A avut preocupări în domeniul armamentului și al astrologiei. A fost membru al Academiei Române (1876) și, în repetate rânduri, vicepreședinte al acestei instituții.

Fălticeni

Municipiu, 33 085 loc. (2001), în județul Suceava, România, pe râul Șomuzul Mare. A fost atestat documentar în 1440 și declarat municipiu în 1994. Este nod rutier. Ramurile industriale prezente sunt construcția de mașini-unelte și industria textilă.

Făt-Frumos

Personaj pozitiv central în basmele românești, întruchipare a virtuților umane supreme (frumusețe, generozitate, spirit justițiar, ingeniozitate, vitejie, forță morală etc.). Aflat într-o aventură existențială (de regulă cu caracter inițiatic), înfruntă răul reprezentat de personaje fantastice precum zmeul, balaurul sau Muma-Pădurii, reușind întotdeauna să învingă.

Fătu, Anastasie

(02.01.1816, Mușcata, Vaslui, Moldova, România - 03.03.1886, Iași)

Medic și botanist român, membru al Academiei Române (1871). A fost profesor la Seminarul de la Socola și este autorul primului tratat de botanică scris în limba română (1877). A înființat la Iași, pe cheltuială proprie, prima grădină botanică din România (1856).

fân

Ierburi și plante uscate, folosite în agricultură pentru hrana animalelor. Culturile obișnuite de fân sunt timoftică, lucernă și trifoi. De regulă, plantele se cosesc verzi, apoi sunt lăsate să se usuce pe cale naturală sau sunt uscate mecanic cu ajutorul aerului fierbinte. Combinele adună fânul în baloți dreptunghiulari sau cilindrici, legați cu sârmă ori sfoară. Fânul cosit mai poate fi strâns în căpițe, într-un hambar sau în alt tip de depozit. Fânul bine uscat, cu o umiditate de 20% sau mai puțin, poate fi păstrat mai multe luni fără a putrezi.

fântână arteziană

Jet de apă produs artificial și structura din care țâșnește. Încă din Antichitate, fântânile arteziene au reprezentat un element important al arhitecturii peisagistice. Înlocuită pentru o perioadă cu izvorul medieval, fântâna a reapărut la sfârșitul Evului Mediu. A cunoscut o perioadă de maximă răspândire în Renaștere și în perioada barocă, cu o concepție în care sculptura este predominantă (de ex. fântâna Trevi din Roma). O trăsătură esențială o constituia alimentarea cu apă, prin conducte, a mai multor fântâni, ca la palatul Versailles. În țările musulmane, fântânile cu apă pentru băut și pentru abluțiuni au o mare importanță. Modelul obișnuit este alcătuit dintr-un jet de apă și un bazin, aflate într-o nișă aspectuoasă; concepțiile mai îndrăznețe merg până la crearea unui pavilion cu decorațiuni bogate.

fâsă

Denumire comună folosită pentru cele 50 de specii de păsări cântătoare de mici dimensiuni (familia *Motacillidae*), cu corp zvelt (în special din genul *Anthus*), răspândite în toată lumea, cu excepția zonelor polare și a câtorva insule. Sunt dungate cu cafeniu și au 12–23 cm lungime. Au cioc lung, subțire, ascuțit, aripi ascuțite, degete și gheare alungite. Sunt cunoscute pentru trilurile lor; se deplasează rapid prin mers sau alergat (dar nu țopăie niciodată). Se hrănesc cu insecte pe care le găsesc în pământ. Zborul lor este foarte ondulat. Penele albe exterioare de la nivelul cozii se văd cel mai bine în zbor. *Vezi și* codobatură.

FBI /Federal Bureau of Investigation/

(Biroul Federal de Investigații)

Cea mai mare agenție de investigații a guvernului SUA. A fost fondată în 1908, în cadrul Departamentului de Justiție al SUA, sub denumirea de Biroul de Investigații. Edgar J. Hoover a fost directorul agenției din 1924 și până la moartea sa, în 1972. Din 1968, directorul FBI, subordonat procurorului general, este numit de președinte pe o durată de zece ani, cu aprobarea Senatului. În cadrul FBI lucrează peste 10 000 de agenți speciali. Printre responsabilitățile agenției se numără investigarea infracțiunilor penale care încalcă legile federale (dar și a cazurilor de încălcare a drepturilor civile și a infracțiunilor de crimă organizată), adunarea de probe în procesele civile în care este implicat statul american și asigurarea securității pe plan intern.

FDA

Vezi Agenția Guvernamentală pentru Alimente și Medicamente

febra fânului

Alergie cauzată de polenul plantelor, în special al celor polenizate prin intermediul vântului (de ex., timoftică în Marea Britanie), ce se manifestă prin strănuturi, congestie nazală, lăcrimare și mâncărimi

la nivelul ochilor. Antihistaminele și corticosteroizii ameliorează simptomele, dar tratamentul cel mai eficient pe termen lung este desensibilizarea. Aproape o treime dintre cei care suferă de febra fânului pot face astm dacă boala nu este tratată corespunzător.

febră *sau* pirexie

Temperatură anormal de ridicată a corpului sau boală care se caracterizează prin acest simptom. Apare de obicei în asociație cu o infecție. Temperatura normală a corpului, măsurată pe cale orală, nu depășește 37,2°C. La 40,6°C, febra determină o stare de slăbiciune și tratamentul cel mai eficient este cu aspirină, acetaminofen și alte medicamente antipiretice. O temperatură de 42,2°C sau mai mare poate cauza convulsii și deces. În tratamentul febrei, este important să fie stabilită cauza care a provocat-o. Febra este o reacție de apărare împotriva bolilor infecțioase, deoarece stimulează leucocitele și mărește producția de anticorpi și, probabil, distruge sau inhibă bacteriile și virusurile ce trăiesc la un anumit nivel al temperaturii.

febră aftoasă

Infecție virală extrem de contagioasă a mamiferelor paricopitate, inclusiv vitele, ce se transmite prin ingestie și inhalare de microbi. Animalul afectat de boală are febră și pustule dureroase pe limbă, buze, alte țesuturi ale cavității bucale, pe bot sau rât, pe mameloane și pe picioare. Febra aftoasă este endemică în anumite locuri și, din cauza răspândirii ei rapide și a impactului asupra productivității animalelor, este considerată, din punct de vedere economic, cea mai devastatoare boală a animalelor domestice. Nu pune în pericol sănătatea oamenilor. Nu există nici un tratament eficient; epidemiile sunt ținute sub control prin vaccinări, dar nu sunt eliminate. Din moment ce virusul poate persista, trebuie respectate cu strictețe măsuri precum carantina, sacrificarea animalelor bolnave, incinerarea sau îngroparea carcaselor, decontaminarea riguroasă. În America de Nord, datorită supravegherii atente, boala nu s-a mai manifestat din 1929. La începutul anului 2001, în Marea Britanie s-a declanșat însă o mare epidemie, urmată la scurt timp de altele în Olanda și în Franța.

febră de Malta

Vezi bruceloză

febră denga

Febră hemoragică acută, infecțioasă, răspândită de țânțari, care afectează temporar bolnavul, fiind rareori fatală. Printre simptome se numără durerea excesivă și înțepenirea articulațiilor, durerea puternică în spatele ochilor, revenirea febrei după o scurtă perioadă și o iritație tipică. Denga este cauzată de un virus purtat de țânțarii din genul *Aedes*, de obicei de *A. aegypti*, care sunt și purtătorii febrei galbene. Există patru tipuri de virusuri; infectarea cu unul dintre ele nu conferă imunitate față de celelalte trei. Tratamentul constă, în special, în înlăturarea simptomelor. Pacienții trebuie să fie izolați în timpul primelor trei zile, când țânțarii pot lua virusul de la ei. Prevenirea se bazează pe distrugerea țânțarilor.

febră galbenă

Boală tropicală infecțioasă acută; uneori apare în zonele temperate. Debutează brusc cu dureri de cap, dureri de spate, febră, greață și vomă, urmate fie de vindecare și imunizare, fie de febră mare, puls slab și vărsături cu sânge. Pacienții pot muri într-o săptămână. Icterul este forma comună. Considerată una dintre cele mai serioase boli care au afectat omenirea timp de 300 de ani, febra galbenă este cauzată de un virus transmis de câteva specii de țânțari. Carlos Finlay a sugerat că țânțarii sunt calea de transmitere a acestei boli, iar Walter Reed a demonstrat acest fapt, concluzionând că singura modalitate de protejare este controlul țânțarilor *(vezi* William Gorgas). Tratamentul constă în asistență medicală susținută și scăderea febrei. Eliminarea țânțarilor în apropierea orașelor și vaccinul cu virusuri vii – dezvoltat de Max Theiler (1899–1972), care a câștigat în 1951 Premiul Nobel pentru descoperirea lui – au dus la prevenirea eficientă a febrei galbene.

febră glandulară

Vezi mononucleoză

febră hemoragică

Boală ce se manifestă prin febră mare și hemoragie la nivelul organelor interne și al pielii. Poate fi cauzată de câteva tipuri de virusuri (dintre care cele mai cunoscute sunt ebola, denga și febra galbenă), transmise de căpușe, de țânțari sau de unele animale. Febra hemoragică epidemică se manifestă prin dureri de cap, musculare, articulare și abdominale; grețuri și vărsături; transpirație și sete; frisoane. Apare brusc și poate cauza leziuni majore la nivelul rinichilor. La pacienții grav bolnavi, efectele pot fi de șoc și neurologice.

febră mediteraneeană

Vezi bruceloză

febră puerperală *sau* febra lăuzei

Infecție a aparatului de reproducere feminin, după naștere sau avort, cu febră de peste 38°C în primele zece zile. Suprafața interioară a uterului se infectează în multe cazuri, însă perforarea oricărei părți a tractului genital poate permite bacteriilor (deseori *Streptococcus pyogenes*) să treacă în sânge și în sistemul limfatic, cauzând septicemie, inflamație a celulelor și peritonită pelviană sau generalizată, gravitatea acestor boli fiind variabilă. Febra puerperală a devenit foarte rară în țările dezvoltate, dar poate încă să apară după avorturi efectuate în medii neigienice.

febră recurentă

Boală infecțioasă caracterizată prin stări febrile repetate, provocată de mai multe varietăți de spirocheți din genul *Borrelia*, transmisă de păduchi, de acarieni și de ploșnițe. Boala se instalează subit, este caracterizată de febră puternică, transpirație abundentă și cedează după cel mult șapte zile. Simptomele revin în cca o săptămână. Boala recidivează de două până la zece ori, severitatea simptomelor fiind de obicei descrescătoare. Mortalitatea variază între 0 și 6%, ajungând până la 30% în timpul marilor epidemii. Afectarea sistemului nervos central cauzează apariția unor simptome neurologice în general blânde. Spirocheții, primele organisme microscopice asociate în mod clar cu boli umane grave (1867–1868), suferă mutații repetate, modificându-și antigenii, astfel încât imunitatea gazdei devine ineficientă, ceea ce provoacă repetarea febrei. Tratamentul cu antibiotice poate da rezultate, dar o terapie necorespunzătoare menține existența spirocheților în creier, de unde aceștia pot ulterior invada din nou fluxul sangvin.

febră tifoidă

Boală infecțioasă acută care se aseamănă cu tifosul (diferențierea celor două boli s-a făcut abia în sec. XIX). *Salmonella typhi*, ingerată de obicei prin apă sau alimente, se multiplică în peretele intestinal și apoi pătrunde în sânge, cauzând septicemia. Simptomele debutează cu dureri de cap, dureri generale și agitație. Febra crește, ajungându-se până la delir. Pe corp apare o erupție. Zonele în care s-au multiplicat bacilii se inflamează și pot ulcera, ceea ce duce la sângerare intestinală sau peritonită. Pacienții sunt slăbiți; până la 25% dintre ei mor în lipsa tratamentului. Tratamentul cu antibiotice este eficient. Pacienții pot fi purtători ai bacilului pe perioade care se întind de la câteva săptămâni la câteva luni (30%) și chiar ani (5%). Purtătorii pot contamina mâncarea pe care o ating. Prevenirea se face prin tratarea apei și a seringilor și prin excluderea purtătorilor din meseriile care presupun contactul cu alimentele.

fecale *sau* excremente

Resturi solide de materie organică, eliminate din colon prin anus, în timpul defecației. Fecalele normale sunt formate din apă, în proporție de 75%. Restul include 30% bacterii moarte, 30% resturi alimentare nedigerabile, 10–20% colesterol și alte grăsimi, 10–20% substanțe anorganice și 2–3% proteine. Culoarea și mirosul sunt rezultatul acțiunii bacteriilor asupra componentelor chimice. Mai multe boli provoacă tulburări în eliminarea fecalelor, în special constipație și diaree. Hemoragia stomacală sau intestinală este semnalată de coloritul roșu-închis sau negru al fecalelor. Pentru depistarea hemoragiilor mici este necesară efectuarea unor teste. Conținutul ridicat de grăsimi indică o boală a pancreasului sau a intestinului subțire. Multe boli se răspândesc prin contaminarea hranei cu fecalele persoanelor infectate.

Fechner, Gustav Theodor

(19.04.1801, Gross Särchen, Lusatia, Germania - 18.11.1887, Leipzig)

Fizician și filozof german, fondator al psihofizicii. A ținut cursuri la Universitatea din Leipzig (1834–1840), dar a fost nevoit să se retragă din cauza sănătății precare. A dezvoltat proceduri experimentale, folosite în psihologie, pentru a măsura senzațiile în raport cu magnitudinea fizică a stimulilor și a stabilit că stimularea fizică crește logaritmic, iar senzațiile cresc aritmetic. Însă cea mai importantă realizare a sa este conceperea unei ecuații ce exprimă legea lui Weber. Principala sa lucrare științifică este *Elemente de psihofizică* (Elemente der Psychophysik, 1860).

Fecioară

În astronomie, constelație dintre Leu și Balanță; în astrologie, al șaselea semn din zodiac, guvernând cu aproximație perioada 23 august - 22 septembrie. Simbolul său este o fată care poartă un snop de grâu. Este identificată cu zeițe ale fertilității precum Ishtar sau Persefona.

Fecioru, Dumitru

(18.06.1905, Poiana, Bacău, România - 22.02.1988, București)

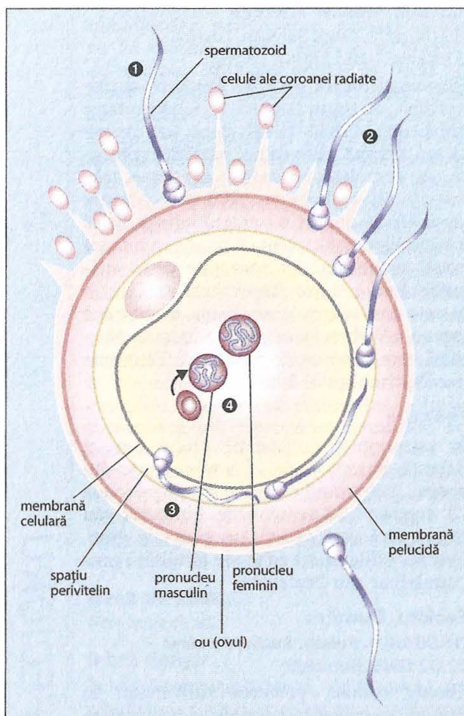
Teolog român, profesor universitar la București, traducător prolific din literatura

patristică, editor (împreună cu preotul Olimp Căciulă) al seriei de scrieri patristice *Izvoarele ortodoxiei* (1938) și, din 1941, al colecției *Pagini alese din Sfinții Părinți*. Scrieri: *Epoca Fericitului Augustin, Viața Sfântului Ioan Damaschin, Studii de istorie literară creștină* etc.

fecundare

Proces de reproducere prin care o celulă sexuală masculină (spermatozoid) se unește cu o celulă sexuală feminină (ovul). În timpul procesului, cromozomii ovulului și ai spermatozoidului se unesc și formează zigotul, care, prin diviziune, formează embrionul. La om, spermatozoizii trec din vagin prin uter într-una din trompele uterine, unde se apropie de un ovul eliberat din ovar cu două sau trei zile înainte. Odată ce un spermatozoid a trecut prin membrana celulară a ovulului, aceasta devine membrană impenetrabilă pentru ceilalți spermatozoizi. *Vezi și* fecundare încrucișată.

Fecundarea unui ovul uman. (1) Spermatozoidul eliberează enzime care ajută la dispersarea celulelor coroanei radiate și la legarea de zona pelucidă. (2) Învelișul extern al capului spermatozoidului se desprinde, expunând enzimele care penetrează peretele extern al ovulului (zona de protecție sau pelucidă). (3) Spermatozoidul fuzionează cu membrana celulară care înconjoară ovulul, zona pelucidă devenind impenetrabilă pentru ceilalți spermatozoizi. (4) Spermatozoidul își pierde coada, iar capul începe să-și mărească volumul. Cei 23 de cromozomi situați în ovul se combină cu cei 23 ai spermatozoidului. În această etapă, cromozomii masculini și cei feminini se numesc pronuclee masculine și feminine. Acestea se măresc și se mișcă unul către celălalt, pentru a se întâlni în centrul ovulului. Cele două membrane care le înconjoară se unesc, iar cele două grupe de câte 23 de cromozomi fuzionează în perechi. Se formează astfel o singură celulă, perfect definită. Aceasta poartă numele de zigot și reprezintă începutul unei noi ființe. Ea conține toate informațiile genetice necesare pentru dezvoltarea viitoare a individului.

fecundare încrucișată

Fuziune a celulelor sexuale masculine și feminine a diferiților indivizi aparținând aceleiași specii. Fecundarea încrucișată este necesară în cadrul speciilor de animale și de plante care au organe masculine și feminine la indivizi separați. Metodele fecundării încrucișate la animale sunt diverse. În cazul majorității speciilor care se reproduc în apă, masculii și femelele își varsă celulele sexuale în apă, fecundarea având loc în afara corpului. Pe uscat, fecundarea este internă și are loc atunci când sperma este introdusă în corpul femelei. Recombinând materialul genetic al celor doi părinți, fecundarea încrucișată lasă loc selecției naturale, prin aceasta crescând capacitatea unei specii de a se adapta la schimbarea de mediu.

Federal Deposit Insurance Corp. (FDIC) /Corporația de Asigurare a Conturilor Federale/

Corporație independentă a guvernului SUA, creată pentru a asigura depozitele de bani în eventualitatea unui faliment bancar și pentru a reglementa anumite practici bancare. Înființată în 1933, FDIC era menită să le redea oamenilor încrederea în sistemul bancar. Asigură depozitele bancare ale băncilor agreate, până la un plafon de 100 000 de dolari pentru fiecare depozit. Toți membrii Sistemului Federal de Rezerve sunt obligați să încheie contracte de asigurare cu FDIC și aproape toate băncile comerciale preferă să-și asigure depozitele.

federalism

Sistem politic care leagă un grup de state într-un stat mai mare, necentralizat, superior, permițând statelor membre să-și mențină identitatea politică proprie. Anumite caracteristici și principii sunt comune tuturor sistemelor federale ce funcționează cu succes: o constituție scrisă sau o lege de bază care stipulează distribuția puterilor; împărțirea puterii între elementele constitutive, care sunt în general autonome; diviziunea teritorială care să asigure neutralitatea și echitatea în reprezentarea diverselor grupuri și interese. Schimbările se fac cu acordul celor implicați. Sistemele

federale eficiente au, de asemenea, un sentiment comun al naționalității, iar între cetățeni și guverne există modalități de comunicare directă care răspund intereselor lor. Printre sistemele federale moderne se află SUA, Brazilia, Germania și Nigeria. *Vezi și The Federalist.*

Federalist, The ~

Optzeci și cinci de articole despre Constituția SUA și despre natura guvernului republican, publicate în 1787–1788 de Alexander Hamilton, James Madison și John Jay, în încercarea de a determina populația statului New York să voteze în favoarea ratificării. Majoritatea articolelor au apărut mai întâi sub formă de serial, în ziarele din New York, apoi au fost retipărite în alte state, iar în 1788 publicate sub forma unei cărți. Toate purtau semnătura Publius și cuprindeau o prezentare a sistemului federal și a mijloacelor de atingere a idealurilor de justiție, prosperitate generală și de garantare a drepturilor individuale.

Fedra *sau* Phaedra

În miturile grecești, fiică a regelui Minos. Ea a devenit cea de-a doua soție a lui Tezeu, după ce acesta a părăsit-o pe Ariadna, sora Fedrei. Mai târziu, s-a îndrăgostit de fiul ei vitreg, Hippolit. Respinsă de el, l-a acuzat de viol, iar acesta a fost ucis. La rândul ei, Fedra s-a sinucis, spânzurându-se.

Fedru *sau* Phaedros

(15 î.Hr., Tracia - 50 d.Hr., Peninsula Italică)

Fabulist roman. Deși născut sclav, stăpânul său, Augustus, i-a acordat libertatea. A fost primul scriitor care a latinizat cărți întregi de fabule, realizând versiuni în metru iambic ale fabulelor grecești în proză. Ulterior, a devenit cunoscut sub numele de Esop. Fabulele lui Fedru, apreciate pentru farmecul, concizia și spiritul lor didactic, s-au bucurat de un mare succes în Europa medievală. Exemple de fabule celebre scrise de Fedru sunt *Vulpea și strugurii* și *Mielul și lupul*.

Feidias

Vezi Fidias

Feiffer, Jules

(n. 26.01.1929, New York, New York, SUA)

Autor de benzi desenate și dramaturg american. Feiffer a învățat să deseneze lucrând ca asistent al unor artiști de benzi desenate. A devenit celebru prin *Feiffer*, o bandă desenată satirică, ale cărei elemente verbale erau de obicei monologuri, în care vorbitorul (uneori patetic, alteori pompos) își expunea propriile sentimente de nesiguranță. Desenele sale, publicate simultan în mai multe reviste începând din 1959, au fost reunite în cărți, prima fiind *Nebun, nebun, nebun* (Sick, Sick, Sick, 1958). În 1986 i-a fost conferit Premiul Pulitzer. Piesele sale, cum este *Mici crime* (Little Murders, 1967, ecranizată în 1971), îmbină farsa și critica socială. Printre alte lucrări se numără romane, scenarii (*Experiență de carnaval* - Carnival Knowledge, 1971), iar în anii 1990, cărți pentru copii.

Feininger, Andreas (Bernhard Lyonel)

(27.12.1906, Paris, Franța - 18.02.1999, New York, New York, SUA)

Fotograf și scriitor american născut în Franța. Fiul pictorului Lyonel Feininger. În 1925 a absolvit cursurile Bauhaus. După ce a studiat arhitectura, în 1933 s-a mutat în Suedia și a înființat o firmă specializată în fotografii arhitecturale și industriale. Printre cele mai cunoscute lucrări ale sale se numără fotografiile alb-negru, foarte detaliate, ale orașului New York, realizate cu tehnici și mijloace experimentale, folosite de Feininger pentru prima dată de-a lungul carierei sale. A fotografiat, de asemenea, multe obiecte naturale, precum cochilii, arbori, oase. În 1939 s-a stabilit la New York, iar din 1943 până în 1962 a lucrat pentru revista *Life*. A scris numeroase cărți despre tehnica fotografică.

Feininger, Lyonel (Charles Adrian)

(17.07.1871, New York, New York, SUA - 13.01.1956, New York)

Pictor german de origine americană. Născut în New York, a plecat în Germania în 1887 pentru a studia muzica, dar s-a dedicat picturii. În jurul anului 1910, sub influența cubismului, și-a dezvoltat un stil unic, folosind întrepătrunderea prismatică a planurilor de culori pentru a înfățișa scene arhitecturale și marine. A expus la Berlin, în 1913, alături de pictorii din grupul Der Blaue Reiter, apoi a devenit profesor la Bauhaus (1919–1933). Opera sa reprezintă o sinteză a artei, științei și tehnologiei; s-a remarcat prin introducerea în expresionismul german a disciplinei compoziționale și a lirismului culorii. După venirea la putere a naziștilor, s-a întors în SUA. Este tatăl lui Andreas Feininger.

feldspat

Mineral aparținând grupei de silicați de aluminiu (ce conțin aluminiu și siliciu), în a căror compoziție se mai găsesc calciu, sodiu sau potasiu. Feldspații sunt cele mai comune minerale aflate în scoarța terestră

și formează componenta de bază a tuturor rocilor magmatice de pe Pământ, de pe Lună și a unor meteoriți. De asemenea, se întâlnesc frecvent în rocile metamorfice și în unele roci sedimentare. Datorită proprietăților lor chimice și structurale complexe, sunt utili în stabilirea originii rocilor. Feldspații naturali se clasifică în feldspați alcalini și feldspați plagioclazi.

feldspat alcalin

Mineral aluminosilicatic cu Na sau K, care se întâlnește adesea sub formă de cristale sticloase albicioase sau variat colorate. Feldspații alcalini pot fi considerați amestecuri de aluminosilicat de sodiu ($NaAlSi_3O_8$) și aluminosilicat de potasiu ($KAlSi_3O_8$). Atât aluminosilicatul de sodiu, cât și cel de potasiu au câteva forme distincte, fiecare cu o structură diferită. Feldspații alcalini sunt utilizați la fabricarea sticlei și a ceramicii; varietăți transparente, intens colorate sau irizate sunt uneori folosite ca pietre prețioase. Sunt însă importanți, în primul rând, ca elemente constitutive ale rocilor (*vezi* plagioclaz).

feldspatoid

Mineral din grupa aluminosilicaților alcalini, având o compoziție asemănătoare cu cea a feldspaților, dar cu o proporție mai mică de siliciu sau cu un conținut de anioni suplimentari (clor, sulfat sau carbonat). Proprietățile lor fizice și chimice se situează între cele ale feldspaților și ale zeoliților. Feldspatoizii întâlniți cel mai des sunt nefelinul și leucitul. Printre alte varietăți importante se numără kalsilitul, sodalitul, noseanul și haüynul. Feldspatoizii se găsesc mai ales în rocile magmatice, fiind folosiți ca materii prime în obținerea alaunului, a sticlei și a ceramicii.

felină

Denumire comună pentru orice reprezentant al familiei *Felidae*, grupul cel mai specializat de mamifere carnivore. S-au găsit fosile ale felinelor de tipul celor de astăzi vechi de cca zece milioane de ani. Felinele din genul *Panthera* (tigrul și leul, leopardul, jaguarul) rag, dar nu torc, iar pupilele lor sunt rotunde. Alte feline, cum sunt leopardul-zăpezilor (irbisul) și puma, torc, dar nu pot rage; pupila lor este de obicei verticală. Felinele au gheare retractile (cu excepția ghepardului), ascuțite, iar dinții le sunt adaptați pentru sfâșiere, prindere și tăiere. Aproape întotdeauna cad în picioare, chiar dacă se aruncă de la o mare înălțime. Multe specii sunt nocturne, iar ochii le sunt adaptați pentru vederea de noapte. Felinele sunt renumite pentru obiceiul de a-și curăța singure blana, folosindu-și limba aspră. Felinele mici sunt domesticite de cca 3 500 de ani (*vezi* pisică domestică). Printre speciile de pisici sălbatice se numără râsul, linxul, caracalul, ocelotul, servalul, pisica-sălbatică.

Feller, Bob
născut Robert William Andrew

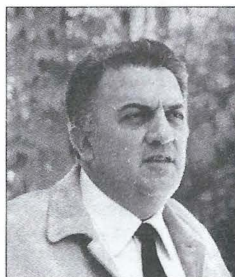
(n. 03.11.1918, Van Meter, Iowa, SUA)

Jucător de baseball american. A jucat în echipa Cleveland Indians, din 1936 până în 1956, deținând adesea recordul Ligii Americane la aruncări și meciuri câștigate, fiind supranumit și „Robert cel iute", pentru ritmul său alert de joc. A dominat jocul anilor 1940, 1946, 1951. Și-a încheiat cariera cu un raport impresionant între meciurile câștigate și înfrângeri: 266 la 162.

Fellini, Federico

(20.01.1920, Rimini, Italia - 31.10.1993, Roma)

Regizor italian de film. După ce a colaborat cu Roberto Rossellini la scenariile pentru *Roma, oraș deschis* (Roma città aperta, 1945) și *Paisà* (1946), în 1952 și-a început cariera independentă. Primul film pe care l-a realizat singur, *Dragostea în oraș* (L'Amore in cittá), a fost un eșec, dar următorul, *Tinereii* (I vitelloni, 1953), a fost foarte bine primit de critică. Și-a câștigat reputația internațională cu *La strada* (1954, Premiul Oscar), *Nopțile Cabiriei* (Le notti di Cabiria, 1957, Premiul Oscar) și *La dolce vita* (1960). A continuat în stilul său distinct, autobiografic - un fel de suprarealism liric care dezvăluia o atracție pentru bizar - în *8 1/2* (1963, Premiul Oscar), dar a revenit la spectacolul ciudățeniilor în *Julieta și spiritele* (Giuletta degli spiriti, 1965) și *Satyricon* (1969). Cele mai bune dintre ultimele sale filme au fost *Amarcord* (1973, Premiul Oscar) și nostalgicul *Ginger și Fred* (Ginger e Fred, 1985). Soția sa, Giulietta Masina (1920–1994), a jucat în câteva dintre filmele lui. În 1992 a primit Premiul Oscar pentru întreaga activitate.

Federico Fellini, 1965
PARIS MATCH/PICTORIAL PARADE

feminism

Mișcare socială care militează pentru egalitatea în drepturi a femeilor cu bărbații.

Interesul pentru drepturile femeilor datează încă din perioada Iluminismului. Prima exprimare importantă a feminismului a fost lucrarea lui Mary Wollstonecraft *Justificare pentru egalitatea în drepturi a femeii* (1792). În 1848, la Convenția Seneca Falls, organizată de Elizabeth Cady Stanton, Lucretia Mott și alte feministe au cerut egalitatea juridică în drepturi cu bărbații, accesul nelimitat la educație și dreptul la salarii egale, astfel că mișcarea pentru dreptul la vot al femeilor a luat amploare, extinzându-se din America în Europa. Americancele au primit drept de vot prin amendament constituțional, în 1920, dar angajarea lor la diferite locuri de muncă era limitată, întrucât mentalitatea generală era aceea că femeile trebuie să se ocupe de treburile casnice. Momente hotărâtoare în dezvoltarea mișcării feministe moderne au fost lucrările *Al doilea sex* (1949) de Simone de Beauvoir și *Mistica feminină* (1963) de Betty Friedan, ca și înființarea, în 1966, a Organizației Naționale a Femeilor. *Vezi și* Amendamentul privind egalitatea în drepturi; mișcarea pentru emanciparea femeilor.

Fen

Râu în provincia Shanxi din N Chinei. Izvorăște din Munții Guancen, din NV provinciei, curge spre SE către Taiyuan și apoi spre SV, prin câmpia centrală din Shanxi, după care se varsă în Huang, în apropiere de Hejin. Are o lungime de cca 550 km. În amonte, cursul apei este torențial, cu pante abrupte, dar în aval devine navigabil. În câmpia râului Fen, civilizația s-a dezvoltat timpuriu. Cursul de apă leagă zona Beijingului de importanta provincie Shanxi și de marile rute pe uscat spre Asia Centrală.

fenec

Vulpe de deșert (*Fennecus zerda*) răspândită în N Africii, în peninsulele Sinai și Arabia. Este un animal nocturn, de dimensiuni mici (lungimea corpului, inclusiv capul, variază de la 36 la 41 cm), care stă ascuns în vizuină pe timpul zilei. Cântărește 1,5 kg și are pavilioanele urechilor lungi (15 cm sau chiar mai mult). Are blana lungă, deosebit de deasă, de culoare albicioasă sau nisipie, cu vârful cozii negru, măsurând 18–31 cm. Se hrănește cu insecte, animale mici și fructe.

fenec (*Vulpes zerda*)

ANTHONY MERCIECA – COLECȚIA SOCIETĂȚII NAȚIONALE AUDUBON/PHOTO RESEARCHERS

Fénelon, François de Salignac de la Mothe-

(06.08.1651, Château de Fénelon, Périgord, Franța – 07.01.1715, Cambrai)

Arhiepiscop, teolog și cărturar francez. Deși avea opinii conservatoare, în *Tratat despre educația tinerelor* (Traité de l'éducation des filles, 1687), lucrare ce se bazează pe experiența sa ca director al unui colegiu de fete, susține educația liberală și protestează împotriva convertirii silite a protestanților. Ca tutore al unui nepot al lui Ludovic XIV, a scris cea mai cunoscută operă a sa, romanul *Aventurile lui Telemac* (Les Aventures de Télémaque, 1699), dar ideile politice pe care le sugera l-au ofensat pe Ludovic, astfel că acesta l-a alungat de la curte. De asemenea, a fost condamnat de biserică pentru înclinațiile sale spre chietism, care punea accent pe pasivitatea spirituală. Însă opiniile sale liberale privind politica și educația au exercitat o influență de durată asupra culturii franceze.

feng shui

Metodă tradițională chineză de dispunere a lumii individuale și sociale într-o aliniere favorabilă cu forțele cosmosului, printre care chi și yin-yang. A fost elaborată în timpul dinastiei Han (206 î.Hr.–220 d.Hr.). Specialiștii, numiți divinatori, folosesc instrumente asemănătoare compasului pentru a determina cu precizie forțele cosmice care influențează un anumit loc, cele prielnice fiind alese în special în funcție de poziționarea față de cursurile de apă și de munți. În ultima vreme, feng shui a devenit popular atât în Marea Britanie, cât și în SUA, datorită modului în care influențează designul de interior.

fenghuang *sau* feng-huang

În mitologia chineză, pasăre nemuritoare ale cărei rare apariții sunt semnul unei armonii universale, legate în special de urcarea pe tron a unui nou conducător. Considerându-se la început că întruchipează atât elementele masculine, cât și pe cele feminine, fenghuang este descris mai târziu ca echivalentul feminin al dragonului, simbolizând partea feminină a principiului yin-yang, în special privind armonia în căsnicie. Legendele menționează apariția sa înainte de moartea Împăratului Galben (Huangdi), în mileniul III î.Hr.

fenian, Ciclul ~ *sau* Ciclul ossianic

Povești și balade irlandeze axate pe faptele legendarului Finn MacCumhaill (MacCool) și ale cetei sale de războinici, Fianna

Éireann. Fianna, un grup de voluntari de elită, războinici și vânători, iscusiți în arta versului, au atins apogeul în sec. III d.Hr. Folclorul fenian atinge cea mai mare popularitate pe la 1200, când s-a și consemnat remarcabila poveste *Sfatul bătrânilor* (The Colloquy of the Old Men). Ciclul este o parte importantă a folclorului irlandez și conține unele dintre cele mai îndrăgite povești populare ale țării.

Feniană, Mișcarea ~

Societate naționalistă irlandeză, activă mai ales în Irlanda, SUA și Marea Britanie, îndeosebi în anii 1860. Numele provine de la Fianna Éireann, un grup legendar de războinici irlandezi conduși de Finn MacCumhaill. Planurile de revoltă ale irlandezilor împotriva dominației britanice au eșuat, însă în SUA fenienii au făcut numeroase incursiuni în Canada Britanică, creând conflicte între guvernul american și cel britanic. Aripa irlandeză, numită uneori Frăția Republicană Irlandeză, a adoptat idealurile mișcării feniene chiar și după dispariția acesteia, la începutul anilor 1870. *Vezi și* Sinn Féin.

Fenicia

Regiune antică din Orientul Mijlociu. Corespunde Libanului modern și zonelor învecinate din Siria și Israel. Orașele sale principale erau: Sidon, Tyr și Berot (Beirutul actual). Fenicienii erau mari negustori și colonizatori. Ei au colonizat zona mediteraneeană în mileniul I î.Hr. Regiunea a fost cucerită succesiv de asirieni, babilonieni, perși și macedonenii conduși de Alexandru cel Mare. În 64 î.Hr., Fenicia a fost anexată provinciei romane Siria.

fenician

Locuitor al Feniciei. Negustori și colonizatori, fenicienii au venit, probabil, din zona Golfului Persic prin 3000 î.Hr. În mileniul II î.Hr. aveau colonii în Levant, N Africii, Anatolia și Cipru. Făceau comerț cu lemn, pânzeturi, vopsele, broderii, vin și obiecte decorative; se specializaseră în sculptura în lemn și în fildeș. De asemenea, erau faimoși pentru obiectele din aur și din metal pe care le realizau. Alfabetul lor stă la baza alfabetului grecesc.

fenilalanină

Aminoacid esențial, prezent în multe proteine obișnuite și mai ales în hemoglobină. Este folosită în medicină și nutriție. De asemenea, este întrebuințată ca unul dintre cei doi aminoacizi ce compun aspartamul. Persoanele cu fenilcetonurie nu metabolizează fenilalanina în mod corespunzător, motiv pentru care trebuie să țină un regim lipsit de acest element.

fenilcetonurie *sau* oligofrenie fenilpiruvică

Incapacitate de a metaboliza corespunzător fenilalanina, a cărei acumulare împiedică dezvoltarea normală în copilărie. Printre afecțiunile resimțite la nivelul sistemului nervos central se numără întârzierea mentală și crizele convulsive (*vezi* epilepsie), cu simptome ce apar în jurul vârstei de 4–6 luni. Metabolismul anormal conduce, de asemenea, la un nivel scăzut al melaninei, având ca rezultat o culoare deschisă a părului, ochilor și pielii. Testele detectează această anomalie genetică recesivă (*vezi* deficiență congenitală, recesivitate) la două treimi din 10 000 de nou-născuți cu niveluri ridicate de fenilalanină. Se impune excluderea fenilalaninei din alimentație (evitarea completă a cărnii, a produselor lactate și a alimentelor bogate în proteine, precum și a aspartamului), permițându-se astfel o dezvoltare normală până la adolescență. Aportul de proteine este asigurat de alimente care nu conțin fenilalanină. Femeile însărcinate care suferă de fenilcetonurie trebuie să țină regim pentru a preveni apariția unor leziuni grave ale fătului.

fenol

Clasă a compușilor organici având o grupare hidroxil (–OH; *vezi* grup funcțional) atașată unui atom de carbon în inelul aromatic benzenic. Cel mai simplu tip, acidul fenic (C_6H_5OH), este numit și fenol. Cea mai importantă reacție a sa este cu formaldehida, cu care formează polimeri utilizați pe scară largă, numiți rășini fenol-formaldehide (fenolice). Fenolii sunt asemănători alcoolilor, dar formează legături de hidrogen mai puternice cu apa (*vezi* legătură), așa că se dizolvă mai repede în apă și fierb la temperaturi mai înalte. Sunt substanțe lichide incolore sau albe solide; pot avea un miros aromat, înțepător. Unele se găsesc în uleiurile esențiale. Fenolii cu mase moleculare mai mari și derivații fenolului au înlocuit fenolul propriu-zis ca antiseptice industriale. *Vezi și* Leo Baekeland.

fenol *sau* acid carbolic

Compus organic, cel mai simplu element al clasei fenolilor. Este un lichid incolor, cu miros dulceag, toxic și caustic. Produs chimic industrial larg răspândit, folosit îndeosebi la fabricarea rășinilor ce conțin fenol-formaldehide (*vezi* formaldehide,

plastic), a rășinilor tip epoxizi, a nailonului, erbicidelor, a altor chimicale sintetice sau medicamente și vopsele. Este, de asemenea, un solvent și un dezinfectant general. Coeficientul fenolului este un număr care exprimă acțiunea germicidă a chimicalelor în comparație cu cea a fenolului.

fenomenalism

Concepție potrivit căreia toate afirmațiile privitoare la obiectele materiale pot fi reduse la afirmații cu privire la datele sensibile, actuale sau posibile. Potrivit fenomenaliștilor, obiectul material nu este ceva misterios aflat în spatele aparențelor care ne sunt date prin senzații. Dacă ar fi fost așa, lumea materială ar fi necognoscibilă. Însuși termenul de materie ar fi neinteligibil dacă nu ar putea fi definit cumva prin raport cu senzațiile. Astfel, când se vorbește despre un obiect material, trebuie să existe o raportare la un sistem foarte larg de posibile date ale simțurilor, din care doar câteva (sau chiar nici una) sunt actualizate. Prin urmare, afirmația „În camera alăturată arde un foc" ar putea fi analizată ca o serie de afirmații ipotetice, de tipul „Dacă cineva ar intra în camera alăturată, cu ochii deschiși, atunci ar vedea o lumină de culoare galbenă-portocalie". Unii filozofi au obiectat, susținând că este dificil să elimine toate referințele la obiecte materiale din cadrul acelor afirmații ipotetice, la care se presupune că ar putea fi redus orice discurs cu privire la obiecte materiale. *Vezi și* George Berkeley.

fenomenologie

Disciplină filozofică ale cărei baze au fost puse de Edmund Husserl. Acesta a dezvoltat metoda fenomenologică pentru a face posibilă „relatarea descriptivă a structurilor esențiale ale datului nemijlocit". Fenomenologia pune accentul pe caracterul nemijlocit al experienței, pe încercarea de a o izola și de a o elibera de orice presupoziție existențială sau cauzală, dezvăluindu-i astfel structura esențială. Fenomenologul se rezumă doar la datele pure ale conștiinței, necontaminate de nici o teorie metafizică și de nici o presupoziție științifică. Conceptul husserlian de „lume a vieții" – prin aceasta înțelegând lumea pe care individul o trăiește personal, așa cum o trăiește el în chip nemijlocit – dă glas aceleiași idei de nemijlocire. Odată cu apariția revistei *Annual for Philosophical and Phenomenological Research* (Anuar al cercetării filozofice și fenomenologice, 1913–1930), îngrijită de Husserl, importanța filozofiei sale a crescut, transformându-se într-o mișcare internațională. Cei mai cunoscuți reprezentanți ai fenomenologiei au fost Max Scheler și Martin Heidegger.

fenotip

Totalitate a caracteristicilor observabile ale unui organism, cum ar fi forma, mărimea, culoarea și comportamentul, rezultate în urma interacțiunii genotipului (alcătuirea genetică) cu mediul de viață. Fenotipul se poate schimba de-a lungul vieții unui individ datorită modificărilor din mediu și transformărilor ce apar odată cu îmbătrânirea. Mediile diferite pot influența dezvoltarea trăsăturilor moștenite (de ex. mărimea este afectată de rezerva disponibilă de alimente) și pot modifica expresia prin genotipuri similare (de ex. gemenii crescuți în familii diferite se pot maturiza în mod diferit). Mai mult, nu toate posibilitățile moștenite în genotip sunt exprimate în fenotip, deoarece unele sunt rezultatul genelor inactive, recesive sau inhibate. *Vezi și* variație.

Fenrir

În mitologia nordică, lup monstruos, fiul zeului Loki și al unei uriașe. Zeii l-au legat pe Fenrir cu un lanț magic de o stâncă, unde a fost sortit să rămână până la sfârșitul lumii sau Ragnarok, atunci când va rupe lanțurile și se va năpusti asupra zeilor. Într-o versiune a miturilor, el va devora Soarele și îl va înghiți pe zeul suprem Odin, dar va fi ucis de Vidar, fiul lui Odin. Fenrir apare în poemele norvegiene și islandeze din sec. X-XI.

Fenton, Roger

(1819, Heywood, Anglia - 08.08.1869, Londra)

Fotograf britanic. În 1853 a contribuit la înființarea Societății Regale de Fotografie din Londra, iar în 1854 devine fotograful oficial al guvernului și e trimis să facă un documentar despre Războiul Crimeii. A realizat cca 360 de fotografii de război; ele înfățișează partea glorioasă a războiului, fiind prezentate foarte puține imagini din bătălii sau scene cutremurătoare din lupte. La întoarcere, Fenton a organizat expoziții de succes la Londra și Paris.

ferăstraș

Denumire comună pentru speciile de rațe-scufundătoare din genul *Mergus*. În general păsări de apă dulce, ele sunt clasificate ca rațe marine (subfamilia *Mergini*). Ferăstrașii au corp alungit și cioc îngust, serat, încovoiat, adaptat pentru a prinde pește. Masculii tuturor

speciilor, cu excepția ferăstrașului-mare (*M. merganser*), au moț. Ferăstrașul-comun, ferăstrașul-cu-glugă (*M. cucullatus*), ferăstrașul-moțat (*M. serrator*) și ferăstrașul-mic (*M. albellus*), un ferăstraș cu ciocul scurt, trăiesc în regiunile nordice; singura specie sudică este ferăstrașul-brazilian (*M. octosetaceus*). Ferăstrașii mai sunt numiți și rațe-gunoier, deoarece carnea lor este urât mirositoare. *Vezi și* călifar.

ferăstrău

Unealtă pentru tăierea materialelor solide la dimensiunea și forma dorită. Majoritatea ferăstraielor au forma unei fâșii subțiri de metal, zimțată pe o parte, sau a unui disc subțire de metal cu marginea zimțată. Zimții sunt dispuși de obicei astfel încât să alterneze tăietura pe o parte și pe cealaltă, pentru ca secțiunea făcută de ferăstrău să fie mai lată decât grosimea lamei; astfel, lama ferăstrăului se poate mișca liber în interiorul tăieturii, fără a se înțepeni. Ferăstraiele cu lamă subțire sunt folosite în diverse moduri, atât în operațiile manuale, cât și în cele mecanice; ferăstraiele circulare sau cu disc sunt întotdeauna acționate de un motor (*vezi* ferăstrău mecanic; mașini-unelte).

ferăstrău mecanic

Echipament pentru tăierea materialelor solide sau pentru decuparea de forme din plăci de diferite materii brute. Uneltele de tăiat (ferăstrău) pot fi discuri metalice subțiri și zimțate pe margine, benzi flexibile zimțate pe una dintre laturi sau roți abrazive foarte subțiri. Ele pot acționa în oricare dintre următoarele modalități: tăiere efectivă, măcinare sau topire prin frecare.

Ferber, Edna

(15.08.1885, Kalamazoo, Michigan, SUA – 16.04.1968, New York, New York)

Romancieră și nuvelistă americană. Și-a început cariera la vârsta de 17 ani ca reporter în Wisconsin. Primele sale povestiri au fost publicate în volumul *Emma McChesney & Co.* (1915) și în alte volume. A primit critici favorabile pentru romanele *Uriașul* (So Big, Premiul Pulitzer, 1924) și *Spectacol plutitor* (Show Boat, 1926), care a fost transpus pe muzică de Jerôme Kern, devenind unul dintre cele mai cunoscute musicaluri americane. Printre ultimele sale opere se numără romanul *Gigantul* (Giant, 1952, ecranizat în 1956). Opera sa reprezintă o frescă vie, plină de compasiune, a clasei de mijloc din partea central-vestică a Americii.

Fer Díad

Frate vitreg al legendarului erou irlandez Cú Chulainn. În Táin Bó Cúailgne, cea mai amplă poveste din Ciclul Ulster, este redat conflictul dintre Ulster și Connaught pentru faimosul taur cafeniu din Cooley. Alăturându-se celor din Connaught, care au organizat o expediție pentru a prinde taurul, Fer Díad se luptă timp de trei zile cu Cú Chulainn, dar este învins.

Ferdinand

(19.04.1793, Viena, Austria – 29.06.1875, Praga, Boemia)

Împărat al Austriei (1835–1848). A fost fiul cel mai mare al împăratului Francisc II, care a încercat să protejeze principiul succesiunii și a insistat ca Ferdinand să fie moștenitorul său, deși acesta era slab de minte și epileptic. Totuși, a fost încoronat rege al Ungariei în 1830, devenind împărat al Austriei în 1835. Guvernarea era asigurată de un grup de consilieri condus de cancelarul Klemens, prinț von Metternich. Ferdinand a fost ultimul rege de Habsburg al Boemiei (1836), iar în 1838 a fost încoronat rege al Lombardiei și al Veneției. În timpul Revoluției din 1848, ura mulțimilor îndreptată împotriva consilierilor săi l-a obligat pe Ferdinand să abdice în favoarea nepotului său, Franz Joseph.

Ferdinand (Karl Leopold Maria)

(26.02.1861, Viena, Austria – 10.09.1948, Coburg, Germania)

Rege al Bulgariei (1908–1918). Ales prinț al Bulgariei în 1887, el a proclamat independența acestei țări față de Imperiul Otoman în 1908 și s-a autointitulat rege sau țar. A fost cel mai important fondator al Ligii Balcanice (1912), fapt ce a dus la primul război din Balcani. Înfrângerea Bulgariei în al doilea război balcanic (1913) și resentimentele lui Ferdinand față de foștii aliați au determinat implicarea Bulgariei în Primul Război Mondial de partea Puterilor Centrale. După înfrângerea armatei, în 1918, a fost obligat să abdice în favoarea fiului său, Boris III.

Ferdinand I

(10.03.1503, Alcalá de Henares, Spania – 25.07.1564, Viena, Domeniul Habsburgic)

Împărat al Sfântului Imperiu Roman (1558–1564), fratele împăratului Carol V și locțiitorul lui Carol în teritoriile germane stăpânite de Habsburgi (1522–1558). În 1526 a cucerit cu ușurință Boemia, însă a devenit rivalul conducătorilor Ungariei și a luptat periodic împotriva Imperiului

Otoman. În cele din urmă, a fost de acord să plătească tribut (din 1562) sultanului turc pentru teritoriile ungare pe care Austria le avea în stăpânire. L-a ajutat pe Carol să învingă Liga de la Schmalkald, protestantă, ajungându-se mai târziu la un compromis în problema protestantă, fapt ce a dus la semnarea Păcii de la Augsburg (1555), care a încheiat perioada conflictelor religioase în Germania. Ales împărat după abdicarea lui Carol, care separase teritoriile habsburgice într-o parte austriacă și una spaniolă, Ferdinand a centralizat administrația imperială.

Ferdinand I

(2/12.01.1751, Napoli - 04.01.1825, Napoli)

Rege al Celor Două Sicilii (1816–1825). A devenit rege al regatului napolitan în 1759, sub numele de Ferdinand IV, când tatăl său a urcat pe tronul Spaniei, sub numele de Carol III. Conducător slab, a fost puternic influențat de soția sa, Maria Carolina de Austria (1752–1814). De altfel, în 1793 a implicat regatul în coaliția austro-engleză împotriva revoluționarilor francezi. Ulterior, francezii au atacat Regatul Napolelui și el a fost nevoit să se refugieze în Sicilia (1798–1799, 1806–1816). După înfrângerea lui Napoleon, s-a reîntors la Napoli (în 1816), ca rege al Celor Două Sicilii. Despotismul său a dat naștere unei răscoale, în 1820, în urma căreia a fost nevoit să adopte o guvernare constituțională. Cu ajutorul Austriei, a răsturnat în 1821 guvernul constituțional.

Ferdinand I de Hohenzollern Sigmaringen *născut* Ferdinand-Victor-Albert-Meinrad von Hohenzollern-Sigmaringen

(12.08.1865, Schloss Sigmaringen Baden-Württemberg, Germania - 20.07.1927, castelul Peleș, Sinaia, România)

Rege al României (1914–1927). Sub influența mamei sale, Antonia (infantă de Portugalia), s-a apropiat de învățătura religioasă, dar a decis, totuși, să se dedice carierei armelor, desăvârșindu-și studiile la universitățile germane de la Tübingen, Leipzig și Bonn. A urmat cursurile școlii militare din Kassel, iar la 20 de ani era sublocotenent în Regimentul I al gărzii regale. Conform Constituției române, în lipsa unor urmași direcți, coroana regală putea fi preluată de fratele sau de nepotul cel mai vârstnic al regelui. Însă nici Leopold, fratele mai mare al regelui Carol I, nici fiul mai mare al acestuia, Wilhelm, nu au acceptat această demnitate. De aceea, tronul i-a revenit lui Ferdinand, ca fiu mai mic al lui Leopold, în 1889 fiind desemnat moștenitorul primului rege din România. A sosit în același an la București, unde și-a continuat cariera militară, urcând rapid gradele, de la sublocotenent până la general de corp de armată. În 1914 a devenit rege al României; sub domnia lui, participarea României în Primul Război Mondial (începând cu 1916), alături de puterile Antantei victorioase, a permis alipirea Transilvaniei la România și realizarea în acest fel a unității naționale. A realizat o reformă agrară radicală (1921) și a promulgat o nouă constituție (1923). Identificându-se cu interesele și idealurile naționale ale românilor, a dobândit supranumele de „cel Leal".

Ferdinand de Hohenzollern împreună cu fiul său, Carol II

Ferdinand II

(09.07.1578, Graz, Stiria - 15.02.1637, Viena, Austria)

Împărat al Sfântului Imperiu Roman (1619–1637), arhiduce de Austria, rege al Boemiei (1617–1619, 1620–1627) și rege al Ungariei (1618–1625). La un an după ce a fost recunoscut de către Dieta Boemiei ca rege, nobilii l-au detronat și l-au ales pe Frederic V, întâmplare ce a dus la declanșarea Războiului de Treizeci de Ani. În 1620, după înfrângerea armatei rebelilor, a redus drastic atribuțiile Dietei. Conducător catolic neîndurător, a catolicizat forțat Boemia, convertindu-i pe protestanții din teritoriile aflate sub stăpânirea sa. Și-a menținut puterea prin victoriile lui Albrecht W. E. von Wallenstein, dar, în cele din urmă, a încheiat o pace de compromis cu prinții protestanți. A fost cel mai de seamă reprezentant catolic al Contrareformei și al monarhiei absolutiste din timpul Războiului de Treizeci de Ani.

Ferdinand II

(12.01.1810, Palermo, Sicilia - 22.05.1859, Caserta)

Rege al Celor Două Sicilii (1830–1859). I-a urmat la tron tatălui său, regele Francisc I. A făcut câteva reforme la începutul domniei, dar a devenit treptat un conducător despotic, care a înăbușit câteva revolte liberale și naționale. În urma bombardamentelor orașelor siciliene pe care le-a ordonat în

1848, a fost supranumit „regele-bombă". Guvernarea sa absolutistă nu a permis Regatului celor Două Sicilii să aibă vreun rol în Risorgimento, fapt ce a determinat, în 1860, dezmembrarea regatului și unirea acestuia cu Italia.

Ferdinand II

cunoscut ca **Ferdinand Catolicul**
în spaniolă **Fernando el Católico**
(10.03.1452, Sos, Aragón - 23.01.1516)

Rege al Aragonului din 1479, rege al Castiliei (ca Ferdinand V) din 1474 (a împărțit domnia cu regina Isabela I până în 1504), rege al Siciliei (ca Ferdinand II, 1468–1516) și rege al regatului Napolelui (sub numele de Ferdinand III, 1503–1516). Fiu al lui Ioan II de Aragón (1398–1479), Ferdinand s-a căsătorit cu Isabela de Castilia în 1469 și a luptat pentru a-și impune voința în fața nobililor celor două regate. În efortul de a moderniza Castilia, a interzis orice alte religii în afara catolicismului, fapt ce a determinat apariția Inchiziției spaniole (1478) și expulzarea evreilor (1492). Cucerirea Granadei, în 1492, a făcut posibilă finanțarea călătoriilor lui Cristofor Columb în Lumea Nouă. Ferdinand a dus o politică de expansiune în Marea Mediterană și în Africa. După cucerirea Regatului Napolelui în 1503, în perioada războaielor italiene, Spania rivaliza cu Franța pentru titlul de cel mai puternic stat din Europa. Prin unificarea regatelor spaniole într-o singură națiune, Ferdinand a determinat intrarea Spaniei în perioada modernă de expansiune imperială.

Ferdinand III

(13.07.1608, Graz, Austria - 02.04.1657, Viena)

Împărat al Sfântului Imperiu Roman (1637–1657), arhiduce de Austria (1621–1657), rege al Ungariei (1625–1657) și al Boemiei (1627–1657). Fiindu-i refuzată comanda armatelor habsburgice în timpul Războiului de Treizeci de Ani, Ferdinand a conspirat pentru căderea în dizgrație a generalului Albrecht W. E. von Wallenstein, pe care l-a înlocuit (1634–1635) în calitate de comandant suprem. A negociat așa-numitul tratat de pace de la curtea imperială, care a avut ca efect Pacea de la Praga, în 1635. A devenit împărat în 1637 și s-a arătat intolerant față de libertatea religioasă din teritoriile pe care le stăpânea; a făcut un compromis cu puterile protestante ale Europei, acceptând Pacea din Westfalia, care a pus capăt unei perioade de 30 de ani de conflicte religioase în Europa Centrală.

Ferdinand VI *în spaniolă* Fernando

(23.09.1713, Madrid, Spania - 10.08.1759, Villaviciosa de Odón)

Rege al Spaniei (1746–1759), al doilea fiu al lui Filip V cu prima sa soție, Maria-Luiza. Influența celei de-a doua soții a tatălui său, Isabella Farnese, l-a ținut pe Ferdinand departe de politică. În timpul domniei sale, a încercat să evite conflictele, bazându-se pe ministrul tatălui său să impună reforme. Ferdinand, cel de-al doilea rege spaniol din dinastia Bourbon, și soția sa, Maria Bárbara, au fost patroni ai artelor și ai educației. După moartea lui, coroana i-a revenit fratelui său vitreg, Carol III.

Ferdinand VII *în spaniolă* Fernando

(14.10.1784, El Escorial, Spania - 29.09.1833, Madrid)

Rege al Spaniei (1808, 1813–1833). A fost rege pentru scurtă vreme în 1808, după ce invazia armatelor franceze în Spania l-a determinat pe tatăl său, Carol IV, să abdice. Napoleon l-a înlocuit imediat cu Joseph Bonaparte și l-a ținut pe Ferdinand în Franța în perioada 1808–1813. În numele lui Ferdinand, ulterior supranumit „cel Dorit", populația spaniolă s-a răsculat împotriva invadatorilor francezi. În 1812, guvernarea independentă spaniolă a adoptat o constituție pe care Ferdinand a respins-o la întoarcerea pe tron în 1813, instaurând o domnie absolutistă. În timpul domniei sale, Spania a pierdut cele mai multe colonii de pe continentul american. A abrogat legea salică, pentru a-i permite fiicei sale, viitoarea Isabela II, să fie succesoarea tronului în locul fratelui lui, Don Carlos (1788–1855), decizie care a declanșat mișcarea de opoziție numită carlism.

fereastră

Deschizătură în zidul unei clădiri pentru a lăsa lumina și aerul să intre sau pentru a încadra o perspectivă. Încă din cele mai vechi timpuri, aceste deschideri au fost umplute cu pietre, cu lemn, cu fier, cu sticlă sau cu alte materiale translucide cum ar fi mica sau, în Orientul îndepărtat, hârtia. O fereastră cu deschidere verticală se numește fereastră batantă: o fereastră batantă simplă are o singură parte care se mișcă; într-o fereastră batantă dublă ambele părți se deschid. O fereastră batantă este fixată în balamale atașate pe cadrul exterior. Fereastra pivotantă are balamalele fixate în partea de sus a cadrului; o fereastră basculantă are atașate balamalele pe partea de jos a cadrului. Zonele fixe (inoperabile) ale ferestrei sunt denumite, în general,

ferestre de perspectivă. O fereastră bovindou este o proiecție în exterior a zidului unei clădiri care formează o nișă, oferind mai multă lumină și o perspectivă mai largă decât ar oferi o fereastră obișnuită montată în zidul casei. *Vezi* fereastră dioclețiană, rozetă, shoji.

fereastră dioclețiană

Fereastră semicirculară împărțită în trei compartimente prin două șipci verticale, dintre care compartimentul central este de obicei mai larg decât cele două laterale. Numele ei vine de la faptul că a fost folosită la termele lui Dioclețian, de la Roma (302 d.Hr.). A fost redescoperită în sec. XVI de către Andrea Palladio și alții, sub forma unei ferestre cu un compartiment central flancat de alte aperturi mai mici, cu capete pătrate, cunoscută drept fereastră palladiană sau fereastră venețiană.

Ferenczi, Sándor

(1873, Miskolc, Ungaria - 1933, Budapesta)

Psihanalist maghiar. După ce a obținut titlul de doctor la Universitatea din Viena, a lucrat ca medic militar. L-a cunoscut pe Sigmund Freud în 1908 și a devenit unul dintre membrii de bază ai cercului fondat de acesta, Societatea de Psihanaliză de la Viena. În 1913 a fondat Societatea Ungară de Psihanaliză, iar din 1919 a început să țină prelegeri de psihanaliză la Universitatea din Budapesta. A experimentat câteva tehnici de terapie, abătându-se într-o oarecare măsură de la psihanaliza clasică (de ex., a afirmat că amintirea incidentelor traumatice nu este esențială pentru modificarea comportamentului nevrotic și a evidențiat necesitatea desfășurării terapiei într-un cadru intim, permisiv). Printre lucrările sale se numără *Dezvoltarea psihanalizei* (împreună cu Otto Rank; 1924).

Fergana, valea ~ *sau* bazinul Fergana

Vale foarte largă din partea vestică a Asiei Centrale, situată între Munții Tian-Shan și lanțul Munților Altai. Se întinde în mare parte în E Uzbekistanului și, parțial, în Tadjikistan și Kîrgîzstan, având o suprafață totală de 22 000 kmp. Este una dintre cele mai populate regiuni din Asia Centrală, unde se realizează recolte importante de bumbac, fructe și mătase brută. Printre zăcămintele exploatate se numără cărbunele, țițeiul și mercurul. A fost cucerită, pe rând, de arabi (sec. VIII d.Hr.), Genghis Han (sec. XIII) și Timur (sec. XIV). S-a aflat sub stăpânirea hanilor de Kokand (*vezi* Quqon) de la sfârșitul sec. VIII d.Hr. și până în 1876, când a fost încorporată în Imperiul Rus.

Fergus

În literatura gaelică, rege războinic din ciclul Ulster. În Táin Bó Cúailgne, Fergus, un exilat din Ulster, povestește faptele de tinerețe ale lui Cú Chulainn. O altă povestire narează revelația lui Táin din sec. VII în fața fantomei lui Fergus. Acesta din urmă este evocat și în unele poeme ale lui William Butler Yeats. Se crede că vasul cu care naviga ar fi naufragiat pe coasta Irlandei de Nord, pe la 320 d.Hr., în locul numit Carrickfergus („Stânca lui Fergus").

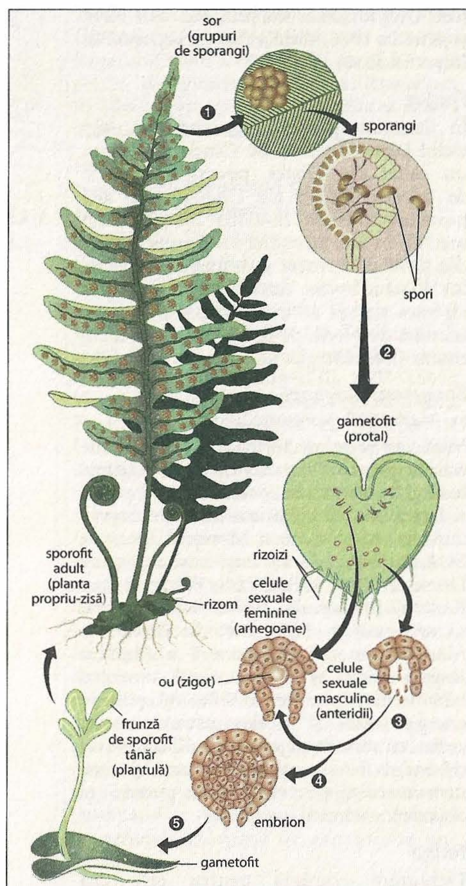
Ferguson, Maynard

(n. 04.05.1928, Montréal, Canada)

Muzician și șef de formație canadian, cunoscut pentru virtuozitatea sa în registrul înalt al trompetei. În adolescență, Ferguson și fratele său au condus o formație importantă în orașul lor natal, Montréal. Ajuns în SUA, în 1948, a cântat împreună cu Jimmy Dorsey (1904–1957), Charlie Barnet și Stan Kenton, înainte de a-și înființa propria sa orchestră în 1956. Melodia *Gonna Fly Now*, de pe coloana sonoră a filmului *Rocky*, i-a adus în 1978 succesul comercial binemeritat. Interpret multilateral, plin de energie (cântă și la alte instrumente de suflat, cu sonoritate joasă), continuă de zeci de ani să fie o sursă de inspirație pentru instrumentiști, prin sunetul său puternic și acuratețea tehnicii.

ferigă

Denumire comună pentru cele cca 10 000–12 000 de specii de plante fără flori (criptogame vasculare), ce au rădăcini puternice, tulpini și frunze complexe și se reproduc prin spori. Deși inițial erau clasificate alături de coada-calului și pedicuță, botaniștii au făcut o distincție clară între frunzele în formă de scuamă (solz), cu o singură nervură, ale acestor plante și frunzele ferigilor, cu un sistem mai complex de nervuri, mai apropiate de frunzele plantelor cu flori. Există foarte multe forme de ferigi, în funcție de mărime și de aspect. Multe sunt plante mici, delicate; altele, arborescente (*vezi* ferigă-arborescentă). Ciclul lor de viață se caracterizează printr-o alternare a generațiilor între formele mature, cu frunze (sporofite), des întâlnite în sere și grădini, și forma ce se aseamănă foarte mult cu mușchiul sau coada-rândunicii (gametofite). Ferigile se cultivă adesea ca plante de apartament.

Ciclul de viață al unei ferigi: (1) Pe dosul frunzelor mature se dezvoltă sori, niște sferule de culoare brună, în alcătuirea cărora intră mai mulți sporangi. (2) Aceștia pun în libertate sporii haploizi care, ajunși pe sol, germinează, formând gametofitul (structură producătoare de gameți), de obicei în formă de inimioară, care prezintă în vârf rizoizi (proiecții ca niște rădăcini) cu ajutorul cărora se fixează de substrat. Pe partea inferioară se diferențiază organele de reproducere, anteridiile și arhegoanele (în care se formează oosfera). (3) În condiții de umiditate, anterozoizii maturi sunt eliberați din anteridii și pătrund în interiorul arhegoanelor, unde fecundează oosfera. (4) În urma fecundării, se formează un zigot din care, în arhegon, se formează embrionul. (5) În cele din urmă, embrionul crește mai mare decât gametofitul și devine sporofit.

ferigă

Plantă din genul *Pteridum*, reprezentată de o singură specie (*P. aquilinum*), având 12 varietăți ce pot fi întâlnite în toată lumea, în regiunile temperate și tropicale. Este o buruiană otrăvitoare, ce prezintă un rizom negru, peren, care se întinde mult sub pământ și din care răsar, la anumite intervale, o serie de lujeri cu frunze, ce se pot înălța la 5 m sau chiar mai mult. Deși mor toamna, frunzele uscate nu cad, ci rămân prinse de lujeri pe perioada iernii, în unele zone servindu-le ca adăpost animalelor sălbatice. Oamenii folosesc lujerii pentru acoperișuri și ca nutreț pentru vite.

ferigă-arborescentă

Plantă criptogamă (în special cele din familiile *Cyateaceae* și *Marattiaceae*) cu tulpină lemnoasă, asemănătoare unui copac. Multe ating înălțimi de peste 15,2 m. Sunt specifice pădurilor montane din regiunile tropicale și subtropicale umede, precum și regiunilor temperate calde din emisfera sudică. Familia *Marattiaceae* conține șase genuri; una dintre specii, *Angiopterise evecta,* are frunze de cca 4,5 m lungime și tulpini de 60–180 cm. Membrii acestei familii, extincte în prezent, datează din Carbonifer (354–290 m.a.u.). Plantele din familia *Cyatheaceae* sunt foarte mari și au rizomi ridicați la verticală cu aspect de trunchi; cele aproape o mie de specii sunt grupate în șapte genuri.

ferimagnetism

Formă de magnetism permanent al corpurilor solide, în care câmpurile magnetice asociate atomilor se aliniază spontan, unele dintre ele fiind paralele (ca în feromagnetism), iar altele antiparalele, formând perechi opuse (ca în antiferomagnetism). Proprietățile magnetice ale acestor materiale sunt mai slabe decât ale feromagneților, deoarece atomii neparaleli disipează efectul magnetic generat de dispunerea paralelă a atomilor. Ferimagnetismul este o proprietate specifică oxizilor magnetici din clasa feritelor. La o temperatură mai mare decât punctul Curie, dispunerea spontană este perturbată și ferimagnetismul dispare, dar se restabilește în momentul în care temperatura scade sub punctul Curie.

Ferlinghetti, Lawrence (Monsanto) *născut* Lawrence Ferling

(n. 24.03.1919, Yonkers, New York, SUA)

Poet american. A urmat cursurile universităților Columbia și Sorbona, devenind unul dintre fondatorii mișcării beat din San Francisco. La mijlocul anilor 1950, a înființat librăria City Lights, un prim loc de întâlnire a adepților beat, ale căror poeme s-au tipărit la Editura City Lights. Propriile sale poeme - lucide, spirituale și destinate a fi citite cu glas tare - au devenit populare în cafenelele și campusurile universitare. Printre volumele sale de versuri se numără și *Imagini ale lumii apuse* (Pictures of the Gone World, 1955),

popularul *Insula Coney a minții* (A Coney Island of the Mind, 1958) și *Iubire nesfârșită* (Endless Love, 1981).

Fermanagh

District, 57 527 loc. (2001), și fost comitat, în extremitatea de SV a Irlandei de Nord. Cea mai mare parte este situată în bazinul râului Erne. Centrul administrativ al districtului este Enniskillen. Regiunea e populată din vremuri preistorice, pretutindeni aici întâlnindu-se megaliți, tumuli și vestigii celtice creștine. În insula Devenish, din laguna inferioară a râului Erne, se află o veche mănăstire. În timpul domniei lui Iacob I (1603–1625), mulți anglicani s-au stabilit aici; în prezent este una dintre principalele zone turistice din Irlanda de Nord.

Fermat, Pierre de

(17.08.1601, Beaumont-de-Lomagne, Franța - 12.01.1665, Castres)

Matematician francez de origine bască. Fermat a studiat dreptul la Toulouse, dar a fost pasionat și de limbi străine, literatură clasică, știință antică și matematică. De profesie avocat, este autorul unor studii de cotitură în domeniul matematicii, singur sau în colaborare cu alți cercetători. Contemporan cu René Descartes, a descoperit independent de acesta principiile fundamentale ale geometriei analitice, dar, din cauză că studiile i-au fost publicate după ce a murit, domeniul acesta a devenit cunoscut sub numele de geometrie carteziană. A inventat ecuațiile tangentelor la curbe, prin operații echivalente cu derivarea și integrarea, și a fost coautor (împreună cu Blaise Pascal) al teoriei probabilității. Cercetările sale în domeniul teoriei numerelor, în special al divizibilității, au condus la unele dintre cele mai importante teoreme. Își demonstra rareori rezultatele, fapt ce a dus la încercări, timp de secole întregi, de a demonstra o faimoasă ipoteză despre care Fermat afirmase că este ușor de demonstrat (*vezi* ultima teoremă a lui Fermat).

Pierre de Fermat, portret de Roland Lefèvre; Muzeul din Narbonne, Franța

MUZEUL DIN NARBONNE, FRANȚA

Fermat, ultima teoremă a lui ~

Afirmație potrivit căreia nu există trei numere naturale x, y și z astfel încât $x^n+y^n=z^n$, unde n este un număr natural, mai mare decât 2. În legătură cu această afirmație, Pierre de Fermat a scris, în 1637, pe exemplarul său din *Arithmetica* lui Diophantus: „Am descoperit o demonstrație absolut remarcabilă, dar marginea foii este prea mică și nu am suficient loc". Mult timp, matematicienii nu au reușit să demonstreze valabilitatea sau falsitatea afirmației, deși ea este adevărată pentru multe valori ale lui n. În 1994, matematicianul britanic Andrew Wiles (n. 1953) și fostul său student Richard Taylor (n. 1962) au anunțat că au reușit să demonstreze această afirmație, rezolvând astfel una dintre cele mai celebre probleme din matematică.

fermă de lactate

Tip de fermă specializată în creșterea animalelor cu uger, în special a vacilor, în scopul producerii de lapte și de produse lactate rezultate prin procesarea acestuia (unt, brânzeturi și înghețată). Deși vitele, caprele și oile au fost crescute din cele mai vechi epoci ale istoriei pentru obținerea produselor lactate, fermele moderne de lactate sunt rezultatul progreselor tehnologice din ultimii o sută de ani: sistemul industrial de procesare, depozitarea în condiții sterile, tehnicile frigorifice, vehiculele rapide și infrastructura, precum și pasteurizarea și legislația privind siguranța alimentelor. Printre rasele renumite de vaci de lapte se numără Holstein, Guernsey, Jersey, Ayrshire și Brown Swiss.

fermă de vite /ranch/

Fermă mare pentru înmulțirea și creșterea vitelor, a oilor sau a cailor. Creșterea animalelor își are originile în America de Sud și în Mexic, din timpurile coloniale, când coloniștii spanioli au introdus vitele și caii și le-au îngrijit în pampas. Era o formă transhumantă de creștere a animalelor; cirezile erau mânate în câmp deschis și aveau loc numărători bianuale pentru a însemna viței și pentru a duce animalele mature la târg. Creșterea transhumantă a animalelor a atins apogeul în anii 1880. Până la începutul sec. XX, supraproducția, legile de carantină, concurența feroviară și gardurile cu sârmă ghimpată au pus capăt transhumanței vitelor și creșterii animalelor în câmp deschis. Creșterea animalelor este astăzi o îndeletnicire aproape sedentară.

fermă industrială

Sistem modern de creștere a animalelor, conceput pentru a produce cea mai mare producție de carne, lapte și ouă, în cel mai mic interval de timp și pe cea mai mică suprafață. Termenul, ce ilustrează

modalitatea de funcționare a fermelor în SUA, este folosit adesea de organizațiile pentru apărarea drepturilor animalelor pentru a arăta că măsurile de protecție a animalelor neglijează în mod constant animalele de fermă. Animalele sunt adesea hrănite cu hormoni de creștere, stropite cu pesticide și tratate cu antibiotice pentru a combate infestarea și bolile ce apar frecvent din cauza aglomerării în spații restrânse. Păsările trăiesc înghesuite în cuști mici, adesea atât de înguste, încât nu se pot întoarce pe loc; cuștile sunt în număr foarte mare, aglomerate în spații mici, iar durata „zilei" și a „nopții" este controlată în mod artificial pentru a mări producția de ouă. Vițeii sunt aproape imobilizați în staule înguste, pe toată durata vieții lor. Aceste practici și multe altele au fost denunțate multă vreme de criticii acestui sistem.

fermentație

Proces ce face posibil ca respirația să aibă loc în absența oxigenului. Din punct de vedere biologic, permite celulelor să obțină energie din molecule-combustibil (de ex. glucoza), pe cale anaerobă. Glicoza ce rezultă din descompunerea glucozei este o formă de fermentație. Fermentația alcoolică apare atunci când celulele de drojdie transformă surse de carbohidrați în etanol și dioxid de carbon. Reacțiile de fermentație sunt frecvente în celulele musculare, în drojdie, la unele bacterii și plante. *Vezi și* bere; vin.

Fermi, Enrico

(29.09.1901, Roma, Italia – 28.11.1954, Chicago, Illinois, SUA)

Fizician american de origine italiană. Ca profesor la Universitatea din Roma, a început cercetările care, continuate de P.A.M. Dirac, au condus la statistica Fermi-Dirac. A dezvoltat o teorie a dezintegrării beta ce se aplică și la alte reacții, prin intermediul forțelor slabe, dar care nu a fost perfecționată până în 1957, când s-a descoperit că forțele slabe nu conservă paritatea. Ulterior, a descoperit radioactivitatea indusă de neutroni, pentru care a obținut, în 1938, Premiul Nobel. După primirea distincției în Suedia, nu s-a mai întors niciodată în Italia fascistă, ci s-a stabilit în SUA, unde a lucrat la Universitatea Columbia, devenind unul dintre principalii fondatori ai fizicii nucleare practice. Membru al Proiectului Manhattan, a avut un rol important în realizarea bombei atomice; în 1942 a coordonat obținerea primei reacții controlate nucleare în lanț, iar în 1946 a primit Medalia de Merit a Congresului. În 1954 a devenit primul fizician distins cu Premiul Enrico Fermi, decernat de Departamentul de Energie SUA. Elementul cu numărul 100, fermiul, a fost numit astfel în onoarea sa.

Fermi-Dirac, statistica ~

În mecanica cuantică, una dintre cele două modalități posibile (cealaltă fiind statistica Bose-Einstein) în care un sistem de particule indistincte poate fi distribuit într-un set de stări de energie. Fiecare stare distinctă poate fi ocupată de o singură particulă. Acest caracter exclusivist este responsabil pentru structura atomului, în care electronii rămân în stări separate, fără a cădea într-o stare comună. De asemenea, acest fapt explică anumite aspecte ale conductivității electrice. Teoria comportamentului statistic a fost enunțată mai întâi de Enrico Fermi și apoi de P.A.M. Dirac (1926–1927). Statistica se aplică numai particulelor, cum ar fi electronii, care au spinul semiîntreg (de ex. 1/2, 3/2). Aceste particule se numesc fermioni.

fermion

Particulă subatomică având ca spin un număr semiîntreg (1/2, 3/2). Denumirea provine de la statistica Fermi-Dirac, care descrie comportamentul acestor particule, printre care se numără cele din clasa leptoni, barioni și nuclee cu număr de masă impar (de ex. tritiu, heliu-3, uraniu-233). Aceștia respectă principiul de excluziune al lui Pauli. Fermionii sunt produși și supuși anihilării, în perechi de particule-antiparticule. *Vezi și* boson.

fermoar

Dispozitiv de unire a marginilor unei deschizături, cum ar fi cazul unei haine sau genți. Un fermoar constă din două bucăți de material cu dinți de metal sau plastic de-a lungul marginii și un mecanism care alunecă și unește dinții când este mișcat într-o direcție sau îi îndepărtează când este mișcat în direcția opusă. Ideea unui astfel de dispozitiv rapid a avut-o prima oară Whitcomb L. Judson (mort în 1909), la Expoziția Universală din Columbia din 1893. Forma modernă a fermoarului a apărut în domeniul îmbrăcămintei la sfârșitul anilor 1920.

Fernando Pó

Vezi Bioko

Fernic, Ionel

(29.05.1901, Târgoviște, România – 23.07.1938)

Cântăreț și compozitor român de romanțe și muzică ușoară. Este autor al unor

șlagăre din epoca interbelică: *Scrisoare de dor, Îți mai aduci aminte, doamnă?* (1932), *Iubesc femeia* (1933).

feroaliaj

Aliaj al fierului (mai puțin de 50%) cu unul sau mai multe metale, important pentru producerea de combinații variate de metale în procesul de fabricare a aliajelor de oțel. Principalele feroaliaje sunt feromanganul, ferocromul, feromolibdenul, ferotitanul, ferovanadiul, ferosiliciul, feroborul și ferofosforul. Au de obicei temperatura de topire mai mică decât cea a elementelor constitutive în stare pură și pot fi încorporate în oțelul topit. Feroaliajele sunt produse din minereuri ale metalului neferos, fier, minereu de fier, cocs sau cărbune și fondant, prin tratarea la temperaturi înalte în cuptoare electrice.

Feroe, Insulele ~ *sau* Insulele Faroe

Arhipelag, 47 400 loc. (2002), din Oceanul Atlantic. Situate la N de Insulele Marii Britanii, reprezintă o regiune cu guvernare autonomă din cadrul regatului Danemarcei. Este format din 17 insule locuite și multe insulițe și recife ce au o suprafață totală de 1 399 kmp. Centrul administrativ Tórshavn este situat pe cea mai mare insulă, Strömö. Relieful arhipelagului este înalt, iar insulele au forme neregulate, zonele de coastă fiind presărate cu fiorduri. Economia se bazează pe pescuit și creșterea oilor. Insulele au fost colonizate la început de călugării irlandezi (cca 700 d.Hr.), urmați de vikingi (cca 800 d.Hr.) și s-au aflat sub dominație norvegiană din sec. XI până în 1380, când au fost cedate danezilor. În 1946, locuitorii au încercat, fără succes, să obțină independența, însă în 1948 au primit dreptul de autoguvernare. De la începutul sec. XXI, ei continuă discuțiile cu Danemarca pentru a obține independența deplină.

feromagnetism

Fenomen fizic manifestat prin atracția unor materiale neîncărcate electric de către alte materiale. Printre metalele cu proprietăți feromagnetice se numără fierul, cobaltul, nichelul și unele aliaje sau compuși ce includ aceste elemente. Fenomenul este cauzat de modelul de aliniere al atomilor acestor metale, fiecare atom în parte acționând ca un electromagnet, din pricina mișcării și a spinului electronilor. Micii magneți se aliniază spontan în aceeași direcție și, astfel, câmpurile magnetice se amplifică. Materialele feromagnetice se magnetizează ușor. La o temperatură mai mare decât punctul Curie, ele nu mai au proprietăți magnetice, dar își recapătă trăsăturile specifice când temperatura scade sub punctul Curie. *Vezi și* ferimagnetism.

feromon

Compus chimic secretat de un organism în cantități mici, care provoacă o anumită reacție din partea altor organisme ale aceleiași specii. Feromonii sunt foarte răspândiți printre insecte și vertebrate (cu excepția păsărilor) și sunt prezenți la unele ciuperci, în mucegaiul de nămol și în alge. Substanțele pot fi secretate de glande speciale sau încorporate în alte substanțe (de ex. urina), împrăștiate liber sau depozitate. Feromonii aduc viețuitoarele una lângă cealaltă (de ex. coloniile de termite, albine și furnici), le duc spre hrană (de ex. urmele lăsate de furnici), semnalează pericolul (de ex., feromonul degajat de peștii răniți pentru a-i avertiza pe ceilalți), atrag partenerii de sex opus și anunță ritualurile de curtare (exemplele sunt numeroase, unii cercetători susținând că acest principiu funcționează inclusiv la oameni) și influențează dezvoltarea sexuală (la multe mamifere și la anumite insecte). Feromonii de alarmă persistă adesea pentru mai mult timp și parcurg o distanță mai mică decât alte tipuri. La vertebrate, stimulii chimici influențează deseori relațiile părinte-copil. Feromonii de atracție sexuală sunt folosiți în compoziția anumitor produse pentru a ademeni și a prinde insectele nedorite.

feronerie

Obiecte practice și decorative realizate din diverse metale. Cea mai veche tehnică de prelucrare a metalului este ciocănirea. După 2500 î.Hr. a fost descoperită și turnarea; metalul topit era turnat într-o matriță și lăsat să se răcească. Există o gamă largă de tehnici decorative. Aurul și argintul erau folosite încă din cele mai vechi timpuri. În sec. XII, cererea de obiecte din aur și din argint era atât de mare, încât aurarii și argintarii se organizaseră în bresle. Și în America precolumbiană se realizau obiecte din metale prețioase de o calitate deosebită. Cuprul era prelucrat în Egiptul antic, iar în Europa sec. XVII–XVIII se folosea pe scară largă pentru obiecte casnice. În Grecia antică erau foarte răspândite obiectele din bronz și din alamă. În Evul Mediu se confecționau vase din cositor (farfurii și căni), care ulterior au fost înlocuite de obiectele din ceramică (mai ieftine) și, în sec. XVIII, de porțelan. Fierul forjat este folosit încă din sec. XVI pentru balamale decorative, porți și garduri. Tradițional, plumbul era folosit la învelirea acoperișurilor.

Ferrara

Oraș, 130 461 loc. (2001), în N Italiei. Situat lângă fluviul Pad, aici s-a aflat probabil, în Antichitate, Forum Alieni. Prima atestare istorică a numelui datează din 753 d.Hr., când a trecut de sub dominația Ravennei în stăpânirea longobarzilor. A devenit centru cultural și reședință a principatului, dar a decăzut după ce a fost încorporat în Statele Papale în 1598. Începând cu 1832 a devenit sediul unei garnizoane austriece, iar din 1861 a făcut parte din regatul Italiei. A suferit mari distrugeri în Al Doilea Război Mondial. Printre principalele puncte de atracție se numără o catedrală din sec. XII, un castel fortificat cu șanțuri din sec. XIV și Universitatea din Ferrara (înființată în 1391).

Ferrara-Florența, Conciliul de la ~

(1438-1454)

Sinod ecumenic, convocat cu scopul de a se încerca reunificarea Bisericii Ortodoxe de Răsărit cu Biserica Romano-Catolică. A fost convocat de papa Eugenius IV; Biserica Ortodoxă a fost reprezentată de împăratul Ioan VIII Paleologul. Teama de a-i înfrunta pe turci fără sprijinul Occidentului i-a determinat pe răsăriteni să semneze decretul de unificare (1439), dar când s-au întors la Constantinopol, majoritatea semnatarilor au renunțat la el. Astfel, uniunea a fost proclamată oficial abia în 1452, la Hagia Sofia. În anul următor, Imperiul Otoman a cucerit Constantinopolul și puținii susținători ai unificării au fugit. În 1448, un sinod al episcopilor ortodocși a revocat oficial unificarea. Sprijinul general pentru conciliu și scopurile sale a întărit autoritatea papalității și a contribuit la eșecul mișcării conciliare.

Ferraro, Geraldine (Anne)

(n. 26.08.1935, Newburgh, New York, SUA)

Politiciană americană. A practicat avocatura la New York (1961–1974), iar în 1974 a devenit asistenta unui procuror districtual al SUA. În 1978 a fost aleasă membră a Camerei Reprezentanților SUA din partea Partidului Democrat. În 1984 a devenit prima femeie nominalizată candidat la funcția de vicepreședinte al unui important partid politic (cel democrat) de către Walter Mondale. A mai candidat, dar fără succes, în 1992 și 1998, la funcția de senator al SUA.

Ferry, Jules (-François-Camille)

(05.04.1832, Saint-Dié, Franța - 17.03.1893, Paris)

Om politic francez. A deținut mai multe funcții în prima perioadă a celei de-A Treia Republici, fiind primarul Parisului (1870) și prim-ministru al Franței (1880–1881, 1883–1885). Guvernul său a stabilit accesul liber și obligatoriu la educație (1882), deși a luat câteva măsuri anticlericale, cum ar fi dizolvarea ordinului iezuit și interdicția dată călugărilor de a mai preda. Ferry a avut un rol important în extinderea teritoriilor coloniale franceze în Asia și Africa, dar mânia publică generată de cheltuielile coloniale l-a determinat să demisioneze. A fost asasinat de un nebun.

fertilitate

Capacitate a unui individ sau a unui cuplu de a procrea prin activitate sexuală normală. Aproximativ 80% dintre femeile sănătoase, fertile, pot rămâne însărcinate în mai puțin de un an, dacă au activitate sexuală regulată și nu folosesc mijloace de contracepție. Fertilitatea normală presupune secretarea unei cantități suficiente de spermă, de către bărbat, și ovule, de către femei, trecerea spermei din canalele deschise ale testiculelor masculine în trompele uterine, penetrarea membranei unui ovul sănătos și fixarea ovulului fecundat pe mucoasa uterului (*vezi* aparatul de reproducere uman). Orice anormalitate în parcurgerea acestor etape generează sterilitate.

fertilizare in vitro (FIV) *sau* fecundare în eprubetă

Procedură folosită în cazurile de sterilitate, prin care ovulele sunt recoltate din ovarele femeii, fertilizate cu spermă în afara corpului și introduse în uterul aceleiași femei sau al alteia. Primul copil conceput prin această metodă s-a născut în 1978. FIV presupune prelevarea de ovule, colectarea spermei, fertilizarea culturii și introducerea ouălor în uter atunci când s-au divizat în opt celule. O procedură este considerată reușită atunci când embrionul este implantat pe peretele uterin și sarcina evoluează normal. Se întâmplă adeseori ca implantarea să eșueze. Această metodă a constituit, încă de la apariția ei, o sursă de controverse morale, etice și religioase.

Fès *sau* Fez *în arabă* Fas

Oraș, 541 162 loc. (1994), din N Marocului, cel mai vechi dintre cele patru orașe imperiale ale țării. Aflat pe cele două maluri ale râului Wadi Fès, a fost fondat în două etape, de Idris I, cca 789 d.Hr. și de Idris II, cca 809 d.Hr. Cele două părți au fost unite de dinastia Almoravizilor, în sec. XI, devenind un mare oraș islamic. Fès a atins apogeul dezvoltării sale sub dinastia Marinizilor, fiind centru educațional și comercial, la

mijlocul sec. XIV, și de-a lungul timpului și-a păstrat supremația în domeniul religios. Aici se află cea mai veche moschee din N Africii și o universitate islamică fondată în 859 d.Hr. Centru al meșteșugurilor tradiționale până la sfârșitul sec. XIX, a fost singurul loc în care se confecționau fesuri.

Fessenden, William Pitt

(16.10.1806, Boscawen, New Hampshire, SUA - 08.09.1869, Portland, Maine)

Om politic american. A practicat avocatura în Maine, apoi a fost membru al Camerei Reprezentanților SUA (1841–1843) și al Senatului (1854–1864, 1865–1869). La început, fiind de orientare liberală, s-a opus extinderii sclaviei în noile teritorii și a contribuit la fondarea Partidului Republican (1854), pentru a-și promova opiniile. În pofida faptului că nu-l simpatiza pe președintele Andrew Johnson, votul său a fost decisiv, împiedicând punerea sub acuzare a acestuia în ședința Senatului.

fetial

Membru al unui colegiu de 20 de preoți romani care se ocupau cu relațiile externe. Aleși din familii nobile și numiți pe viață, ei aveau rolul de ambasadori în alte țări în perioade de conflict. Atunci când un alt oraș-stat aducea vreo ofensă Romei, fetialii mergeau în acel oraș și cereau satisfacție. De asemenea, duceau tratative sau declarau război în mod oficial, pe baza hotărârilor Senatului. Acest corp preoțesc a dispărut în perioada târzie a republicii, dar a fost reînființat mai târziu de către Augustus.

fetiș

Obiect căruia i se atribuie puteri magice de a-l proteja sau ajuta pe posesorul lui sau, prin extensie, obiect ce inspiră respect sau încredere de tip superstițios sau bizar. În sec. XVIII, termenul denumea amuletele vest-africane; de asemenea, era folosit pentru a desemna diverse obiecte asociate cu religia amerindienilor. În psihologie, un fetiș este un obiect ce substituie, pentru o persoană, obiectul dorinței sexuale. *Vezi și* fetișism.

fetișism

În psihologie, atașament erotic față de un obiect sau de o parte asexuală a corpului uman ori necesitatea de a folosi un obiect negenital pentru a obține satisfacția sexuală. Obiectul este de obicei o altă parte a corpului sau un articol de îmbrăcăminte. Atunci când a fost identificat, în 1927, de către Sigmund Freud, fetișismul a fost considerat un comportament întâlnit exclusiv în rândul bărbaților, însă la sfârșitul sec. XX noțiunea a fost îmbogățită cu mai multe studii noi. *Vezi și* fetiș.

fetus

Organism în stadiu intrauterin de viață, al oricărei specii de vertebrate, în special al mamiferelor, după ce a dobândit forma fundamentală. La oameni, acest stadiu începe la cca opt săptămâni după concepție (*vezi* embrion). Stadiul fetal, caracterizat prin dezvoltarea rapidă și completă a sistemelor de organe, atinge punctul culminant la naștere (*vezi* graviditate). Spre finalul lunii a treia, fetusul uman începe să miște mâinile și picioarele și apar mișcările reflexe (cum ar fi suptul). La patru luni de la concepție, fetusul are o lungime de cca 135 mm, cântărind cca 170 g. Pe parcursul lunii a cincea, corpul este acoperit de peri pufoși (lanugo), iar pielea devine mai puțin transparentă. La șapte luni, pielea roșiatică, încrețită, este protejată de o substanță grasă (vernix caseosa). În luna a opta, grăsimea se depozitează sub piele, iar fătul cântărește, de obicei, cam 2,2 kg. Un fetus, atunci când e născut la termen, are cca 266 de zile.

feudalism

Noțiune apărută în sec. XVII, folosită pentru a descrie sistemul de relații economice, juridice, politice și sociale din Evul Mediu european. Provenit din cuvântul latinesc *feudum* (fief), dar necunoscut de oamenii Evului Mediu, termenul feudalism a fost folosit cu sens foarte larg, denumind societatea medievală ca întreg, iar în acest mod poate fi înțeles drept un sistem socio-economic numit adesea sistem seniorial. Într-un sens mai restrâns, era utilizat pentru a descrie relațiile dintre seniori și vasali, ce implicau acordarea unor teritorii în schimbul serviciilor militare. În acest sens, se consideră că feudalismul a apărut în sec. XI, într-o perioadă lipsită de stabilitate politică, fiind un mijloc de restabilire a ordinii, iar mai târziu a fost un factor-cheie în fundamentarea unor monarhii puternice. Termenul feudalism a mai fost folosit, adesea impropriu, cu referire la societățile neoccidentale în care se pare că ar fi existat instituții similare cu cele din Europa medievală. Diversele sensuri cu care a fost folosit acest cuvânt au făcut să se estompeze semnificația sa specifică, făcându-i pe numeroși oameni de știință să-i conteste calitatea de concept util pentru înțelegerea societății medievale.

Feuerbach, Ludwig (Andreas)

(28.07.1804, Landshut, Bavaria - 13.09.1872, Rechenberg, Germania)

Filozof german, fiu al unui jurist eminent. A studiat la Berlin, sub îndrumarea lui Georg Wilhelm Friedrich Hegel, dar a abandonat idealismul hegelian în favoarea unui materialism naturalist. În *Reflecții despre moarte și imortalitate* (Gedanken über Tod und Unsterblichkeit, 1830), a atacat conceptul de nemurire individuală. Scrierile sale *Abélard și Heloise* (Abälard und Heloise, 1834) și *Pierre Bayle* (1838) au fost urmate de *Despre filozofie și creștinism* (Über Philosophie und Christentum, 1839), în care afirma: „creștinismul a dispărut de mult nu numai din domeniul rațiunii, ci și din viața umanității". În *Esența creștinismului* (Das Wesen des Christentums, 1841), a susținut că Dumnezeu este doar proiecția exterioară a naturii interioare a omului. Unele opinii ale sale au fost mai târziu adoptate de Karl Marx și Friedrich Engels.

Feuillants

Club politic conservator francez din timpul Revoluției Franceze, care se reunea în vechea mănăstire Feuillants (cistercieni reformați) din Paris. A fost înființat în 1791 de către delegații care i-au părăsit pe iacobini, opunându-se unei petiții prin care se cerea înlocuirea regelui. Membrii clubului Feuillants se temeau că revoluția va duce la sfârșitul monarhiei și al proprietății private. Clubul a reprezentat un grup însemnat în Adunarea Legislativă, dar a dispărut când revolta din 1792 a înlăturat monarhia.

Feydeau, Georges (-Léon-Jules-Marie)

(08.12.1862, Paris, Franța - 05.06.1921, Paris)

Dramaturg francez, actor și regizor. A scris 39 de piese în perioada 1881–1916, aducând farsa în prim-planul scenei franceze. Intrigile pieselor sale se bazau adesea pe confuzii exagerate; folosea suporturi mecanice complicate și decoruri elaborate. Printre operele sale se numără *Doamna de la Maxim* (La Dame de chez Maxim, 1899), *Puricele* (La Puce à l'oreille, 1907) și *Ocupă-te de Amélie* (Occupe-toi d'Amélie, 1908). Farsele sale au rămas în repertoriul Comediei Franceze.

Feynman, diagrama ~

Metodă grafică de reprezentare a interacțiunilor particulelor elementare. A fost inventată de Richard P. Feynman, care a introdus diagrama ca un mijloc auxiliar de calcul al proceselor ce apar între electroni și fotoni. O diagramă Feynman constă din două axe, dintre care una reprezintă spațiul, iar cealaltă timpul. Electronii sunt reprezentați prin linii drepte, iar fotonii prin linii ondulate. Interacțiunea dintre particule apare ca o intersecție a trei linii sau un vertex. Diagramele Feynman se folosesc în prezent pentru a reprezenta toate tipurile de interacțiuni dintre particule.

Feynman, Richard P(hilips)

(11.05.1918, New York, New York, SUA - 15.02.1988, Los Angeles, California)

Specialist american în fizică teoretică. A obținut titlul de doctor la Universitatea Princeton. În Al Doilea Război Mondial a lucrat la Proiectul Manhattan. Începând cu 1950 a fost profesor la Institutul Tehnologic din California. Printre multele probleme pe care le-a studiat se numără diagrama Feynman. Împreună cu Julian Schwinger (n. 1918) și Shinichiro Tomonaga (1906–1979), a fost distins cu Premiul Nobel, în 1965, pentru cercetările în domeniul electrodinamicii cuantice. Principalul cercetător în identificarea cauzelor dezastrului *Challenger* din 1986. Renumit pentru ascuțimea spiritului său, a scris multe cărți de succes despre știință. Studiile sale asociază diverse fenomene din domeniile luminii, radioului, electricității și magnetismului, influențând modul în care savanții concep natura undelor și a particulelor.

Fez

Vezi Fès

Fezzan *în arabă* Fazzan *în Antichitate* Phazania

Regiune istorică din SV Libiei. Face parte din deșertul Sahara și doar oazele din centrul ei sunt locuite. Partea de S a Fezzanului este renumită pentru curmalii care acoperă câteva sute de mii de hectare, în numeroase oaze. A fost cucerită de romani în sec. I î.Hr. și apoi de arabi, în sec. VII d.Hr. Turcii au integrat-o, în 1842, Imperiului Otoman. Ulterior, italienii au anexat Fezzanul regiunii Tripoli, în 1912, iar mai târziu a devenit provincie a Regatului Unit al Libiei (1951–1963). După această dată, este parte a Libiei.

Fianna Fáil

(*în irlandeză*, Soldații Destinului)

Partid politic irlandez, numit și Partidul Republican. Înființat oficial în 1926 de către cei care se opuneau tratatului cu Marea Britanie, care în 1921 a dus la formarea Statului Liber Irlandez, a fost organizat și condus de Eamon de Valera. Fianna Fáil a fost principalul partid de guvernământ din

1932 până în 1973, iar din 1961 a format coaliții cu alte partide. A revenit la putere în guvernele de coaliție din anii 1980 și 1990. Principalul partid de opoziție a fost Fine Gael (Partidul Irlandei Unite).

Fiat SpA

Concern internațional și principalul producător italian de automobile, camioane, vehicule industriale și piese de schimb. În 1899, Giovanni Agnelli (1866–1945) a fondat societatea înregistrată ca Fiat în 1906; a condus afacerea până la moartea sa. Nepotul său, Giovanni Agnelli (1921–2003), a fost președintele companiei din 1966 până în 1996, când poziția sa a devenit onorifică. Paulo Fresco a fost numit președinte în 1998. În 1979, corporația s-a transformat în concern; în 1986 a fuzionat cu producătorul de mașini sport Alfa Romeo SpA. Cele mai cunoscute mărci de automobile sunt Ferrari și Lancia.

Fibiger, Johannes Andreas Grib

(23.04.1867, Silkeborg, Danemarca - 30.01.1928, Copenhaga)

Patolog danez care a descoperit că la șoareci inflamarea țesuturilor stomacului era cauzată de faptul că aceștia mâncau gândaci infestați cu larvele unor viermi; în scurt timp, apăreau tumori ale stomacului. Cercetările sale, pentru care a primit Premiul Nobel în 1926, au confirmat ipoteza potrivit căreia cancerul este provocat de inflamarea unor țesuturi și au avut drept consecință producerea de substanțe chimice cancerigene folosite în cercetările ulterioare ale cancerului.

Fibonacci, șirul lui ~

În matematică, șir de numere cu aplicații surprinzătoare în domeniul botanicii și al altor științe ale naturii. Șirul începe cu două numere 1, iar termenul următor este format din suma primelor două numere din fața sa: 1,1,2,3,5,8,13 ... Un matematician din sec. XIII, Leonardo de Pisa (cca 1170 - după 1240), cunoscut drept Fibonacci, a descoperit șirul, dar nu i-a intuit aplicațiile, ce s-au dovedit a fi numeroase și variate. De ex., numărul petalelor florilor și numărul de noi ramuri sau de semințe pot fi aflate prin șirul Fibonacci. Raportul dintre două numere consecutive se apropie de valoarea numărului de aur, pe măsură ce numerele au valori din ce în ce mai mari.

fibră

Tort alcătuit din mai multe fire strâns răsucite, care prezintă o secțiune transversală circulară, folosit la mașinile de cusut cu uz comercial sau casnic sau pentru cusutul manual. Este de obicei răsucit pe o bobină, iar gradul de finețe al fibrei este indicat la capătul acesteia. Fibrele de bumbac pot fi utilizate la țesături din fire vegetale, cum ar fi bumbacul și inul, și din viscoză (din celuloză, substanță de origine vegetală). Fibrele de mătase sunt folosite la confecționarea mătăsurilor și a lânii, ambele de origine animală. Nailonul și poliesterul sunt utilizate la fabricarea țesăturilor sintetice și pentru tricotaje cu un grad mai ridicat de elasticitate.

fibră de sticlă

Sticlă sub formă de fibre, dezvoltată în anii 1930. Sticla lichidă este filată printr-un dispozitiv cu sute de ajutaje fine, iar fibrele ce se solidifică sunt adunate într-un singur fascicul și rulate pe un mosor. Fasciculele pot fi desfăcute în fire, țesute într-un material sau pot fi tăiate în bucăți mici și legate într-o împletitură. Filamentele și firele de sticlă conferă produselor fabricate din plastic topit rezistență mecanică și la trecerea curentului electric. Materialul realizat din fibră de sticlă este folosit ca izolator electric și la fabricarea benzilor de întărire din cauciucurile automobilelor. Fibrele discontinue sunt utilizate la producerea de țesături, împletituri și plăci, întrebuințate în construcții, în realizarea de aparatură electrocasnică și în izolarea țevilor.

fibră optică

Fibră transparentă, subțire, fabricată din sticlă sau plastic, prin care lumina se deplasează cu ajutorul reflexiilor totale interne, folosită pentru transmisia de date, sunet și imagini. Tehnologia fibrelor optice a înlocuit aproape definitiv firele de cupru în liniile telefonice de lungă distanță și este folosită pentru a conecta mai multe computere într-o rețea locală, pulsurile digitale de lumină înlocuind curentul electric în transmiterea semnalului. Fibrele optice utilizate în telecomunicație folosesc lumina infraroșie. Fibrele optice utilizează lungimi de undă din domeniul vizual, pentru transmiterea directă de imagini, așa cum este cazul celor din endoscopie.

fibre

Compus alimentar ce nu poate fi digerat de intestinul subțire uman și este doar parțial digerabil în intestinul gros. Fibrele au rol benefic în alimentație, deoarece previn constipația, reduc riscul cancerului de colon și nivelul de colesterol și, implicit, riscul apariției unei boli de inimă.

Fibrele încetinesc activitatea gastrică și dau senzația de sațietate. Cerealele integrale, legumele, nucile și fructele sunt bogate în fibre. *Vezi și* nutriție.

fibrilație atrială

Ritm neregulat (aritmie) al contracțiilor atriilor (cavitățile superioare ale inimii). Aritmia cardiacă este frecventă și este provocată atât de intervenții chirurgicale la nivelul toracelui, de embolie pulmonară, de infecții severe și de febră, cât și de malformații sau afecțiuni ale inimii. Dacă persistă, poate duce la formarea cheagurilor de sânge, care pot bloca fluxul sangvin spre organele vitale. Tratamentul de urgență constă în administrarea de medicamente cum sunt beta-blocantele sau digitoxinele, care încetinesc acțiunea inimii, sau anticoagulante. De asemenea, fibrilația atrială poate fi întreruptă prin administrarea șocurilor electrice (defibrilație). *Vezi și* fibrilație ventriculară.

fibrilație ventriculară

Contracție necontrolată a fibrelor musculare ale ventriculelor inimii (*vezi* aritmie cardiacă). Cauzele acestui fenomen includ infarctul miocardic, șocul electric, anoxia, nivelul prea mare de potasiu din sânge sau nivelul prea mic de calciu și intoxicația cu adrenalină sau epinefrină (*vezi* intoxicație cu medicamente). Dacă circulația nu este restabilită prin șocuri electrice (defibrilație) sau prin medicamente, suplimentate de compresii asupra cavității pulmonare (*vezi* resuscitare cardiopulmonară), survine imediat moartea bolnavului. *Vezi și* fibrilație atrială.

fibroză cistică *sau* mucoviscidoză

Dereglare ereditară a metabolismului, caracterizată prin producerea de mucus gros și lipicios. Este o boală recesivă (*vezi* recesivitate), fiind cea mai întâlnită tulburare moștenită (cam 1 la 2 000 de nașteri vii) în familiile europene. Secrețiile de mucus din plămâni blochează bronhiile, îngreunând respirația, înlesnind infecțiile și producând tuse cronică, pneumonie repetată și pierderea progresivă a funcțiilor plămânilor, aceasta fiind și cauza obișnuită a morții. Secrețiile interferează cu enzimele digestive și blochează absorbția nutrienților. Baza diagnosticării fibrozei cistice o reprezintă transpirația anormal de sărată. Tratamentul constă în suplimente de enzime, într-o dietă bogată în calorii, proteine și grăsimi, în terapie fizică susținută și în antibiotice. Odinioară, persoanele cu fibroză cistică arareori trăiau peste vârsta copilăriei; acum, peste jumătate ajung la maturitate, deși bărbații sunt, de obicei, sterili.

ficat

Cea mai mare glandă din corp, alcătuită din mai mulți lobi. Secretă bilă; metabolizează proteine, carbohidrați și grăsimi; înmagazinează glicogen, vitamine și alte substanțe; sintetizează factorii de coagulare; elimină materiile nefolositoare și toxice din sânge; reglează volumul sângelui și distruge celulele roșii îmbătrânite. Vena portă transportă sângele de la tractul gastrointestinal, vezica biliară, pancreas și splină la ficat, în vederea prelucrării. Un sistem de canale transportă bila de la ficat în duoden și vezica biliară. Țesutul ficatului reprezintă o masă de celule tunelate cu canale biliare și vase de sânge. Celulele hepatice sunt în jur de 60%, ele având mai multe funcții metabolice decât oricare alte celule. Un al doilea tip, celulele Kupffer, contribuie la formarea celulelor sângelui, la producerea anticorpilor și la ingerarea particulelor străine și a reziduurilor celulare. Ficatul produce proteine de plasmă, precum albumină și agenți de coagulare, și sintetizează enzime care modifică substanțe cum sunt nutrienții și toxinele, filtrate din sânge. Maladiile ficatului sunt icterul, hepatita, ciroza, tumorile, obstrucția vasculară, abcesul și glicogenoza.

Fichte, Johann Gottlieb

(19.05. 1762, Rammenau, Saxonia - 27.01.1814, Berlin, Germania)

Filozof și patriot german. Lucrarea sa cea mai originală și reprezentativă este *Doctrina științei* (Wissenschaftslehre, 1794), o reacție la filozofia critică a lui Immanuel Kant și în special la *Critica rațiunii practice* (1788). Pentru a demonstra că rațiunea practică reprezintă rădăcina rațiunii în întregul ei și fundamentul absolut al cunoașterii în întregul ei și al umanității ca atare, el a pornit de la un principiu suprem, eul, independent de lume și suveran, din care poate fi dedusă orice altă formă de cunoaștere. A susținut cauza naționaliștilor germani împotriva lui Napoleon, prin faimoasele sale *Discursuri către națiunea germană* (Reden an die deutsche Nation, 1807–1808). Este considerat unul dintre cei mai mari

FOTOTECA GERMANĂ, DRESDA, GERMANIA

Johann Gottlieb Fichte, litografie de F.A. Zimmermann după o pictură de H.A. Daehling

filozofi ai idealismului transcendental. Fiul său, Immanuel Hermann von Fichte (1796–1879), a fost tot filozof.

Ficino, Marsilio

(19.10.1433, Figline, Republica Florența – 01.10.1499, Careggi, lângă Florența)

Filozof, teolog și lingvist italian. Traducerile și comentariile din opera lui Platon și a altor clasici greci au marcat începutul platonismului renascentist florentin. A conceput universul ca pe o ierarhie de substanțe de esență divină ce coboară de la Dumnezeu în materie, fiind puternic influențat de neoplatonism și de gândirea medievală. Platonicienii de la Cambridge și mișcările înrudite din Franța și Italia ilustrează interpretarea originală dată de Ficino operei lui Platon. Printre cele mai importante scrieri originale se numără *Teologia platoniciană* (Theologia Platonica de immortalitate animae, 1482) și *Carte despre religia creștină* (De religione Christiana et fidei pietate, 1474).

ficus banyan

Arbore de formă neobișnuită (*Ficus benghalensis* sau *F. indica*) din genul *Ficus*, familia *Moraceae*, originar din Asia tropicală. Rădăcinile aeriene care cresc din ramurile sale coboară și se înfig în sol, formând noi trunchiuri. Ficusul atinge o înălțime de maximum 30 m și se extinde nelimitat pe sol. Ca rezultat al unirii rădăcinilor și trunchiurilor, un singur copac poate duce, în timp, la formarea unui mare desiș.

ficus-elastica

Arbore tropical (*Ficus elastica*) din familia *Moraceae*. Este originar din Asia de SE, unde este foarte răspândit; apare și în alte zone calde; în unele părți, este o plantă ornamentală de interior. Prezintă frunze mari, groase, alungite și fructe asemănătoare cu smochinele, așezate în perechi de-a lungul ramurilor. Latexul, seva lăptoasă pe care o secretă, a fost în trecut o sursă importantă de cauciuc natural de calitate inferioară. Plantele tinere folosite în comerțul cu flori sunt perene și se dezvoltă bine în condiții de interior mai puțin favorabile. Unele varietăți cultivate au frunze mai mari, de un verde-închis; altele sunt pestrițe. *Vezi și* arbore-de-cauciuc.

Fides

Zeiță romană a credinței și onestității, care veghea la cinstea romanilor. Era asociată cu Iupiter, iar templul ei a fost construit în apropierea templului acestuia, pe Capitoliu, în 254 î.Hr. În ultima perioadă a civilizației romane, era denumită Fides Publica (Încrederea publică), fiind considerată păzitoarea tratatelor și a altor documente de stat, ce erau puse în templul ei, pentru mai multă siguranță.

Fidias *sau* Pheidias

(cca 490 – 430 î.Hr., Atena, Grecia)

Sculptor grec. Numit șeful programului de construcții inițiat de Pericle în Atena, a supravegheat și a proiectat decorația sculptată a Partenonului. Tot el a realizat și cele mai importante reprezentări religioase ale acestuia, inclusiv statuia colosală a Athenei Parthenos (438–436 î.Hr.). Multe dintre sculpturile Partenonului (marmurile Elgin) sunt în prezent expuse la British Museum. Anticii considerau statuia lui Zeus (cca 430 î.Hr.), realizată pentru templul acestuia din Olimpia, ca fiind capodopera lui Fidias. El a fost inițiatorul stilului clasic idealist, care reprezintă nota distinctivă a artei grecești de la sfârșitul sec. V î.Hr. și începutul sec. IV î.Hr.

Herakles, statuie din marmură de pe frontonul de E al Partenonului din Atena, atelierul lui Fidias, cca sec. V î.Hr.; British Museum

PRIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA BRITISH MUSEUM; FOTO J.R. FREEMAN & CO. LTD.

fiduciar

În domeniul juridic, persoană care deține o poziție de autoritate, obligată prin lege să acționeze exclusiv și cu bună-credință în numele persoanei pe care o reprezintă (de ex., în cazul în care se dispune de o sumă de bani sau de o proprietate). Astfel de persoane sunt agenții, executorii, mandatarii, tutorii și funcționarii corporațiilor. Spre deosebire de persoanele implicate în relații de afaceri, fiduciarii nu caută să obțină beneficii personale din tranzacțiile făcute cu cei pe care îi reprezintă.

fiducie

În domeniul juridic, relație dintre două părți, în care una, administratorul sau fiduciarul, are puterea de a administra proprietatea, iar cealaltă parte, beneficiarul, are dreptul de a primi beneficii de pe acea proprietate. Relațiile fiduciare sunt utilizate într-o mare varietate de contexte, cel mai adesea în convenții familiale sau în donații caritabile. Cerințele necesare în mod tradițional pentru stabilirea unei asemenea relații sunt: numirea beneficiarului și a fiduciarului, identificarea proprietății (care constituie fondul relației fiduciare) și predarea proprietății către fiduciar cu scopul creării

unui fond. Fondurile fiduciare sunt uneori constituite datorită regimului avantajos de impozitare (printre care chiar scutirea de la plata impozitelor). Spre deosebire de majoritatea celorlalte forme, fondurile fiduciare sau fondurile caritabile nu necesită existenţa unor beneficiari cunoscuţi şi poate avea existenţă perpetuă. *Vezi şi* trust.

Fiedler, Arthur

(17.12.1894, Boston, Massachusetts, SUA - 10.07.1979, Brooklin, Massachusetts)

Dirijor american. Fiu al unui cunoscut violonist, a studiat la Berlin şi, în 1915, s-a alăturat orchestrei simfonice din Boston. În anii 1920 a început să dirijeze şi să facă înregistrări cu propria orchestră, Boston Sinfonietta, şi cu diverse grupuri corale. În 1929 a organizat o serie de concerte în aer liber, înregistrând un succes suficient pentru a deveni o instituţie, Boston Pops. De atunci, numele său a fost asociat mereu cu numele Pops, înregistrând un imens succes cu această formulă.

fief

În feudalismul european, sursă de venit a unui vasal, oferită acestuia de către seniorul său, în schimbul unor servicii. Fieful consta, de obicei, din pământuri şi din munca ţăranilor care îl cultivau. Vasalul trăia din venitul obţinut de pe urma fiefului, iar în schimb lupta pentru seniorul său în calitate de cavaler. Fieful îi mai oferea vasalului ranguri, funcţii şi rente.

Field, Marshall

(18.08.1834, lângă Conway, Massachusetts, SUA - 16.01.1906, New York, New York)

Proprietar american de magazine. La vârsta de 16 ani făcea comisioane pentru un magazin de confecţii. S-a stabilit la Chicago, iar în 1856 era angajat de o casă de comerţ, la care mai târziu a devenit partener. În 1867 a devenit coproprietar al unei firme de comerţ căreia i se alăturase cu doi ani în urmă; în 1888 a cumpărat acţiunile partenerului său, iar firma a primit numele de Marshall Field and Co. În magazinul său, Field a pus accent pe serviciile oferite clienţilor, subliniind importanţa creditelor liberale, a sistemului preţurilor unice şi a dreptului de a restitui produsele. Magazinul universal pe care l-a deschis a fost primul care includea şi un restaurant pentru cumpărători.

Field, Sally

(n. 06.11.1946, Pasadena, California, SUA)

Actriţă americană de film. A jucat roluri minore în producţii pentru televiziune cum ar fi *Gidget* (1965–1966) şi *Călugăriţa zburătoare* (The Flying Nun, 1967–1970), înainte de a-şi dovedi talentul la Actors' Studio (1973–1975). Apoi, s-a remarcat ca actriţă dramatică în filmul de televiziune *Sybil* (1977, Premiul Emmy). În final, a fost recunoscută la Hollywood, primind roluri importante în *Norma Rae* (1979, Premiul Oscar), *Fără răutate* (Absence of Malice, 1981), *Locuri din inimă* (Places in the Heart, 1984, Premiul Oscar) şi *Magnolii de oţel* (Steel Magnolias, 1989). A mai jucat în *Poanta* (1987), *Doamna Doubtfire* (Mrs. Doubtfire, 1993) şi *Ochi pentru ochi* (Eye for an Eye, 1996).

Field, Stephen J(ohnson)

(04.11.1816, Haddam, Connecticut, SUA - 09.04.1899, Washington DC)

Jurist american. A lucrat în domeniul justiţiei, la New York, împreună cu fratele său, reformatorul legislativ David Dudley Field (1805–1894). În 1849 s-a mutat în California, unde mai târziu a făcut parte din curtea supremă a statului. În 1863 este numit membru al Curţii Supreme de Justiţie a SUA de către preşedintele Abraham Lincoln şi deţine această funcţie până în 1897. A devenit responsabil principal al formulărilor constituţionale care au scos în mare parte industria americană de sub jurisdicţia guvernului, după războiul civil; interpretarea lui s-a bazat mai ales pe al 14-lea Amendament (1868) la Constituţia SUA, care fusese aprobat ca o măsură a drepturilor omului. Poziţia lui Field faţă de industrie a fost menţinută, până în anii 1930, de către Curtea Supremă.

Fielding, Henry

(22.04.1707, Sharpham Park, Anglia - 08.10.1754, Lisabona, Portugalia)

Romancier şi dramaturg englez. A urmat cursurile colegiului Eton, dar a renunţat repede, pierzând astfel sprijinul familiei. În cele 25 de piese ale sale, toate scrise în tinereţe, s-a remarcat prin satira la adresa corupţiei politice; dar, din cauza comentariilor agresive, a fost silit să abandoneze teatrul. A studiat dreptul. În 1748 a devenit magistrat, funcţie în care a pus bazele unei noi tradiţii în justiţie şi în combaterea crimei în Londra. Este considerat autorul operei *Shamela* (1741), o parodie a romanului *Pamela* de Samuel Richardson, dar nu a afirmat niciodată că aceasta îi aparţine. A parodiat şi romanul lui Richardson *Joseph Andrews* (1742), operă atractivă şi originală. *Tom Jones* (1749), cel mai celebru roman al său, se remarcă printr-un deosebit simţ al comicului, prin vasta galerie de personaje

și prin contrastul dintre viața mondenă și cea mizeră. *Amelia* (1751), operă mai sobră, anticipează romanul victorian. Opera sa a contribuit la dezvoltarea romanului englez ca specie narativă elaborată, ce prezintă imaginea societății contemporane lui.

Fields, Dame Gracie
născută **Grace Stansfield**

(09.01.1898, Rochdale, Anglia - 27.09.1979, Capri, Italia)

Artistă engleză de musical. A apărut în astfel de producții încă de la vârsta de 13 ani, făcându-se remarcată prin spectacolul *Dl. Turnul Londrei* (Mr. Tower of London, 1918–1925). A devenit foarte populară cu piese comice precum *The Biggest Aspidistra in the World* și balade sentimentale cum ar fi *My Blue Heaven*, interpretări la radio, roluri de televiziune și cinema, din care fac parte *Sally in Our Alley* (1931) și *Sing As We Go* (1934), și vânzări de discuri.

Fields, Dorothy

(15.07.1905, Allenhurst, New Jersey, SUA - 28.03.1974, New York, New York)

Textieră și libretistă americană. Născută într-o familie care lucra în teatru (tatăl său, Lew, era actor și impresar, iar frații ei, Herbert și Joseph, libretiști), Fields a dat lecții de dramaturgie și a scris poezie, iar mai târziu, împreună cu Jimmy McHugh, a scris cântece pentru spectacolele de revistă de pe Broadway și de la Cotton Club, printre care se numără *I Can't Give You Anything But Love* și *On the Sunny Side of the Street*. Alături de Jerome Kern, a scris cântece pentru producțiile de la Hollywood, cum ar fi *The Way You Look Tonight*. Revenită pe Broadway, a redactat scenarii și versuri pentru multe musicaluri, precum *Annie Get Your Gun* (1946) și *Sweet Charity* (1966).

Fields, W. C.
născut **William Claude Dukenfield**

(29.01.1880, Philadelphia, Pennsylvania, SUA - 25.12.1946, Pasadena, California)

Actor și scenarist american. A fost artist de vodevil, jongler, apărând timp de șapte sezoane (1915–1921) în spectacolul *Ziegfeld Follies*. A devenit vedetă cu rolul din *Poppy* (1923) și a realizat adaptări pentru film la Hollywood, precum *Sally of the Sawdust* (1925). S-a consacrat în comedie abia după apariția filmelor cu sunet, atunci când spectatorii puteau să-i audă vocea aspră. Personalitatea personajului de pe ecran - un om morocănos și neiubit de public, fanfaron, mizantrop și dușman al copiilor și al câinilor - era în mare parte și personalitatea sa adevărată. Fields a scris scenariul pentru cele mai multe dintre filmele în care a jucat, printre care se numără comediile *Nu poți înșela un om cinstit* (You Can't Cheat an Honest Man, 1939), *Micuțul meu Chickadee* (My Little Chickadee, 1940), *The Bank Dick* (1940) și *Niciodată nu-i da prostului prea mult răgaz* (Never Give a Sucker an Even Break, 1941). Singurul său rol dramatic a fost dl Micawber din *David Copperfield* (1935).

fier

Element chimic metalic, unul dintre elementele de tranziție, având simbol chimic Fe și număr atomic 26. Fierul este cel mai folosit și cel mai ieftin metal, al doilea din punctul de vedere al abundenței și al patrulea ca răspândire în scoarța terestră. Apare rareori în stare liberă, uneori în aliaje (mai ales în meteoriți) și în sute de minerale și compuși, precum hematitul, magnetitul, limonitul și sideritul. Corpul uman conține 4,5 g de fier, mai ales în hemoglobină și în precursorii acesteia; are un rol important în regimul alimentar, fiind esențial pentru menținerea sănătății. Fierul are proprietăți feromagnetice la temperaturi obișnuite și este singurul metal care poate fi călit (*vezi* călire). Utilizările sale sunt numeroase în obținerea diverselor tipuri de oțel, în turnare și în prelucrare. Modificarea proprietăților sale prin prezența impurităților, în special a carbonului, stă la baza fabricării oțelurilor. În compuși, fierul are valența 2 (feros) sau 3 (feric). Oxizii feroși și ferici (FeO, respectiv Fe_2O_3) se întrebuințează ca pigmenți. Cei din a doua categorie se folosesc pe post de coloranți în realizarea bijuteriilor. Rugina este un oxid feric care conține apă. Feritele, obținute dintr-un oxid intermediar, se utilizează pe scară largă la fabricarea memoriilor pentru computere și a benzilor magnetice. Clorurile și sulfații feroși și ferici au o mare importanță industrială ca mordanți, agenți de reducere și de afânare sau ca materii prime în industria cernelurilor și a îngrășămintelor.

fier brut

Fontă brută, obținută direct din furnal și turnată în forme. Blocurile brute, numite lingouri, sunt apoi retopite împreună cu alte resturi și elemente de aliaj și turnate din nou în forme, obținându-se astfel diverse produse din fontă sau oțel (*vezi* proces Bessemer; proces de afinare).

fier forjat

Una dintre cele două forme prin care se obține fierul prin topire. Fierul forjat este un metal moale, ușor de prelucrat, fibros. De obicei conține mai puțin de

0,1% carbon și 1–2% zgură. Este superior fontei, care este tare și fragilă datorită conținutului mare de carbon. În Antichitate, fierul era topit direct prin încălzirea minereului într-o forjă cu mangal, care servea drept combustibil și agent reductor. Din amestecul cald de fier și zgură se scoate o bucată și se lucrează cu un ciocan pentru a elimina toată zgura, iar fierul se transformă într-o masă compactă. Fierul forjat a început să ia locul bronzului (fiind mult mai accesibil) în Asia Mică în mileniul II î.Hr.; a fost folosit pentru unelte și arme în China, India și Mediterana până în sec. III î.Hr. Mai târziu, în Europa, fierul a fost produs indirect din fier pur (*vezi* proces de pudlaj). Odată cu inventarea procesului Bessemer și a procedeului Siemens-Martin, oțelul a înlocuit fierul forjat, acesta fiind folosit în sec. XX doar pentru fabricarea obiectelor decorative.

fierărit

Fabricare și reparare a unor obiecte metalice prin forjarea la cald sau la rece, pe o nicovală, cu ajutorul unui ciocan puternic sau prin sudură etc. Fierarii lucrau de obicei cu fier (în Antichitate cunoscut ca metalul negru), confecționând unelte agricole și articole de fierărie, precum balamale, mânere, cârlige pentru ferme, locuințe și industrie. Tot ei potcoveau caii. Termenul fierărie este, de asemenea, aplicat prelucrării metalelor prețioase (aur, argint) sau a altor metale (de ex. vesela de tablă).

fierbere

Proces de gătire a alimentelor prin imersiunea acestora în apă sau în alt lichid, unde sunt încălzite până la punctul de fierbere. Fierberea este folosită cu precădere la prepararea cărnii și a legumelor. Fierberea ușoară, adică încălzirea la 85°C, aproape de punctul de fierbere al apei, este adesea utilizată pentru încălzirea laptelui. Legumele mai pot fi preparate și pe un grătar așezat într-un boiler dublu deasupra apei care fierbe.

fiere

Vezi bilă

Fife

Regiune istorică și administrativă, 349 249 loc. (2001), din E Scoției. Fost regat al picților, Fife a devenit una dintre cele mai importante provincii scoțiene și unul dintre primele teritorii ale regatului Scoției. În prezent, regiunea este preponderent agrară în partea de NE și predominant industrială în SV. Zăcămintele de cărbune au fost intens exploatate în trecut, însă extracția a fost întreruptă. În momentul de față, predomină și industria ușoară, și producția de bunuri de larg consum. Centrul administrativ al regiunii se află la Glenrothes.

Figaro, Le ~

Cotidian editat la Paris, care apare dimineața. A fost, la un moment dat, unul dintre cele mai bune ziare din Franța și din întreaga lume. Fondat în 1826 ca jurnal ce răspândea zvonurile din lumea artei, a devenit un cotidian politic bine scris, în 1866. Reputația ziarului a fost fluctuantă, iar publicarea sa a încetat în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. În anii de după război a reprezentat opinia clasei mijlocii superioare, acoperind subiecte foarte variate, marcate de independență editorială. Perioada anilor 1960 și 1970 a fost caracterizată de conflicte la nivelul conducerii ziarului. În 1975, cotidianul a fost cumpărat de conservatorul Robert Hersant, care l-a condus până în 1996, când a decedat.

Figueres (Ferrer), José

(25.09.1906, San Ramón, Costa Rica – 08.06.1990, San José)

Om de stat și președinte al Republicii Costa Rica (1948–1949, 1953–1958, 1970–1974). Educat în Costa Rica, Mexic și SUA, a devenit unul dintre oponenții regimului de dreapta al lui Rafael Ángel Calderón, iar în 1948 a condus o revoltă populară, pentru a-l determina pe Calderón să cedeze funcția de președinte candidatului desemnat prin alegeri democratice, Otilio Ulate. O adunare legislativă condusă de Figueres a redactat o nouă constituție, conform căreia a fost abrogat serviciul militar și li s-a acordat drept de vot femeilor; președinția i-a revenit lui Ulate în 1949. Figueres a fost ales președinte în 1953; de orientare socialist-moderată, a adoptat o politică proamericană și a scos în afara legii Partidul Comunist. Revenit la putere în 1970, a devenit un simbol al stângii democrate, fiind considerat artizanul stabilității și democrației în Costa Rica.

figură de stil

Formă de exprimare folosită pentru a conferi mesajului un efect deosebit, prin compararea sau identificarea unui obiect cu un altul care are un sens sau conotații familiare cititorului sau ascultătorului. Părți integrante ale limbajului, figurile de stil se găsesc atât în literatura populară orală, cât și în poezia și în proza artistică

sau în vorbirea cotidiană. Printre cele mai cunoscute figuri de stil se numără comparația, metafora, personificarea, hiperbola, ironia, aliterația, onomatopeele și jocurile de cuvinte.

figurină tellem *sau* telum

Mic obiect de devoțiune sculptat în lemn sau piatră, utilizat probabil, în societățile primitive, pentru cult. Figurinele telum sunt cunoscute în NV Noii Guinee și în arta dogonilor din Sudan. Astăzi mai există puține exemplare, probabil pentru că au mai puțină valoare intrinsecă decât statuile executate cu mai multă grijă și folosite în ceremoniile formale de cult al strămoșilor.

Fiicele Revoluției Americane /Daughters of the American Revolution, DAR/

Societate patriotică americană alcătuită din urmașii direcți ai soldaților care au participat sau au ajutat indirect la dobândirea independenței Americii. A fost fondată în 1890 și ratificată de Congres în 1895. Departamentul de istorie are ca priorități studierea istoriei SUA și păstrarea caracterului american. Departamentul educațional oferă burse de studiu și împrumuturi, ajută școlile pentru tineri handicapați și pe cele care organizează cursuri de americanizare, sponsorizează premii și publică manuale. Departamentul patriotic publică *Daughters of the American Revolution Magazine* și *The National Defense News*. Multă vreme, societatea a fost renumită pentru conservatorismul ei. Refuzul său, în 1939, de a-i permite cântăreței de culoare Marian Anderson să concerteze în Sala Constituției din Washington a dus la faimosul concert al acesteia de la Memorialul Lincoln.

Fiii Libertății /Sons of Liberty/

Organizație de coloniști americani fondată în 1765, luptând împotriva impozitului pe hârtie și pergament. Numele a fost preluat dintr-un discurs al lui Isaac Barré în Parlamentul britanic, care se referea la coloniștii americani care se opun măsurilor britanice, numindu-i „fii ai libertății". Grupul a militat pentru rezistența colonială și a contribuit la împiedicarea aplicării legii impozitului pe hârtie și pergament. În urma revocării legii, organizația a continuat să militeze împotriva măsurilor britanice în privința coloniștilor.

Fiji *denumire oficială* Republica Insulelor Fiji *în fijiană* Viti

Stat și arhipelag în Pacificul de Sud, situat la E de Vanuatu și la SV de Samoa. Suprafața: 18 272 kmp, 846 000 loc. (2005). Capitala: Suva. Majoritatea locuitorilor sunt de origine mixtă, melaneziano-polineziană. Limbi: engleza, fijiana. Religii: creștinism (majoritate protestant, deși există și romano-catolici), hinduism, islam. Moneda: dolarul fiji. Se află la 2 100 km N de Noua Zeelandă și este alcătuită din cca 540 de insulițe și 300 de insule, dintre care cca 100 sunt locuite. Principalele insule sunt Viti Levu și Vanua Levu. Din 1881, mai cuprinde și Rotuma, o insulă situată la cca 640 km spre NV. Cele două insule mari din arhipelagul Fiji sunt de origine muntoasă și vulcanică. Insulele mai mici sunt formate mai ales din recife de corali. Cea mai mare parte a suprafețelor fertile din Fiji se găsește pe coaste, în deltele principalelor râuri. Clima este tropical-oceanică. Are o economie de piață bazată pe agricultură (centrată pe producția de zahăr), turism și industrie ușoară; sunt extrase mari cantități de aur, argint și calcar. Republica are două foruri legislative; șeful statului este președintele, iar șeful guvernului este prim-ministrul. Dovezile arheologice arată că insulele erau populate spre sfârșitul mileniului II î.Hr. Au fost descoperite de olandezi, în sec. XVI. În 1774 au fost vizitate de căpitanul James Cook iar în 1792 au fost explorate de căpitanul William Bligh. Negustorii și primii misionari au sosit aici în 1835, iar coloniștii europeni au început să vină în anii 1860. În 1874, Fiji a fost proclamată colonie a Marii Britanii. A devenit independentă în 1970, ca membră a Commonwealth, iar în 1987 a fost proclamată republică, în urma unui puci militar. Alegerile din 1992 au readus o guvernare civilă, iar în 1997 a fost ratificată o nouă Constituție.

filantropie

În teologia creștină, dragoste de umanitate; într-un sens mai larg, faptă de caritate în folosul celor săraci. Filantropia își are originile în antropologia creștină, care consideră că spiritul lui Hristos sălășluiește în orice viețuitoare. Pornind de la această concepție, creștinii văd în semenii lor prezența Mântuitorului, care a devenit om, a suferit, a murit și a înviat pentru a spăla păcatele oamenilor și a-i duce în Împărăția Cerurilor. De la începuturile istoriei Bisericii, doctrinei alegerii (*vezi* calvinism, predestinare) i s-a opus ideea că dragostea lui Dumnezeu pentru omenire este mai puternică decât dreptatea care cere condamnarea eternă a păcătoșilor. Din timpul lui Origene, această a doua abordare este răspândită în rândul misticilor, atât în Biserica răsăriteană, cât și în creștinismul apusean.

filare *sau* etirare

În industria fibrelor textile, tehnică de așezare a fibrelor obținute în procesul de cardare prin trecerea lor printr-o succesiune de role de laminor, întărind astfel fibrele și distribuindu-le paralel. Fiecare pereche de role se rotește mai repede decât perechea anterioară. Filatul transformă o masă moale de fibre într-un fir uniform și omogen de dimensiuni utilizabile. În producerea artificială a fibrelor, filarea reprezintă un proces de întindere a fibrelor aflate în stare plastică, obținându-se o orientare superioară și reducându-se grosimea firelor. În prelucrarea metalelor, etirarea se referă la procesul de modelare a plăcilor metalice în forme tridimensionale complexe și tratarea acestora cu vopsele metalice.

Filaret de Râmnic

(1742, /?/ - 1794, Căldărușani, Țara Românească)

Cleric român, episcop de Râmnic (1780–1792) și mitropolit al Țării Românești (1792–1793). A continuat opera de compilare, traducere și tipărire a celor 12 volume ale *Mineielor*, începută de înaintașul său, Chesarie. S-a remarcat, în postura de mitropolit, ca un filantrop generos, întreținând un azil pentru copii săraci și lăsându-și averea pentru scopuri caritabile. În București, dealul pe care se află actualmente parcul Carol se numește Filaret, în amintirea sa, întrucât zidise aici un foișor și o cișmea.

Filarete
născut Antonio di Pietro Averlino

(cca 1400, Florența? - 1469, Roma)

Arhitect și sculptor italian. În 1451 a intrat în serviciul ducelui de Milano. A proiectat Ospedale Maggiore din Milano (1457–1465), una dintre primele clădiri în stil renascentist din Lombardia. Este renumit mai ales pentru lucrarea *Tratat de arhitectură* (Trattato d'architettura), care descrie un oraș renascentist ideal, numit Sforzinda. Printre proiectele pe care le-a imaginat se numără un turn al viciului și virtuții, cu un bordel la primul etaj și un observator astronomic la etajul 10.

filaria

Denumire comună pentru membrii unui grup de nematode parazite care, de obicei, au nevoie de două gazde pentru a-și completa ciclul de viață: un artropod și un alt animal care este înțepat de către artropod. Femela produce un număr mare de embrioni microscopici, activi, numiți microfilarii, care trec în sângele gazdei primare. Ele pătrund în corpul unei insecte când aceasta înțeapă animalul infectat; în interiorul insectei, microfilariile se transformă în larve care apoi trec din nou în corpul altui animal înțepat de insectă, unde își termină dezvoltarea. *Vezi și* dirofilaria.

filatelie

Colecționare și studiere a timbrelor poștale. Primele timbre poștale au fost emise în Anglia în 1840 și în SUA în 1842. Filateliștii profesioniști colecționează de obicei timbre ale unei anumite țări, ale unei anumite perioade de timp sau cu o tematică anume (de ex. păsări, flori, artă). Valoarea lor depinde de raritatea și starea timbrelor. O ediție de timbre care include o greșeală tipografică poate avea o valoare mai mare datorită unicității ei.

Timbru de poștă aeriană cu un aeroplan răsturnat, SUA, 1918

LEE BOLTIN

fildeș

Substanță dură, albă, o varietate de dentină care formează colții unor animale cum ar fi elefanții, morsele și mamuții. Este apreciat pentru frumusețea și durabilitatea sa, precum și ca material potrivit pentru sculptură. În Antichitate, era considerat la fel de valoros ca aurul și pietrele prețioase. Cea mai mare parte a fildeșului comercializat în trecut provenea din Africa; vânzările de fildeș au scăzut în sec. XX, pe măsură ce numărul elefanților s-a diminuat, iar creșterea interesului general pentru soarta elefanților aflați pe cale de dispariție a determinat interzicerea comercializării de fildeș. Piețele odinioară prospere din Europa au fost devansate de cele din Asia de S, unde meșteri pricepuți comercializează, adesea ilegal, figurine și obiecte din fildeș.

fildeș sculptat

Prelucrare a fildeșului, pentru obținerea de obiecte decorative sau utilitare. Tehnica s-a dezvoltat încă din Antichitate. Majoritatea sculpturilor din Epoca Pietrei au fost descoperite în S Franței, fiind reprezentări ale unor nuduri feminine sau ale unor animale. O capodoperă sculpturală din Egiptul antic este statueta din fildeș a lui Kheops, faraonul care a ordonat construirea Marii Piramide. În China, sculpturi din fildeș au fost găsite în mormintele din vremea dinastiei Shang (sec. XVIII–XII î.Hr.). În Japonia, fildeșul era des utilizat la fabricarea nasturilor. Inuiții (eschimoșii) din trecut

realizau din fildeş obiecte de uz casnic, cum ar fi lăncile pentru harpoane şi mânerele pentru găleţi, pe care le decorau cu modele geometrice şi circulare. *Vezi şi* scrimshaw.

Filemon şi Baucis

În mitologia greacă, cuplu pios de bătrâni din Frigia. Când Zeus şi Hermes, deghizaţi în drumeţi, au fost refuzaţi de vecinii mai bogaţi ai celor doi bătrâni, Filemon şi Baucis i-au primit în casa lor cu ospitalitate. Drept recompensă, zeii i-au cruţat când un potop a nimicit regiunea rurală în care aceştia trăiau. Casa lor a fost transformată într-un templu, iar Filemon şi Baucis au devenit preot şi preoteasă în acest lăcaş. Când au ajuns la capătul vieţii, zeii le-au îndeplinit dorinţa de a muri în acelaşi timp, după care i-au transformat în copaci.

filimică *sau* gălbenea

Plantă erbacee inclusă în genul restrâns *Calendula*, din familia *Compositae*, din regiunile temperate. Filimicile au flori galbene, cu petalele dispuse în raze. Gălbenelele de ghiveci (*C. officinalis*) sunt cultivate în scopuri ornamentale.

Filimon, Nicolae

(16.09.1819, Bucureşti, Ţara Românească, România - 19.03.1865, Bucureşti)

Prozator, critic de teatru şi primul critic muzical român, autor al unor nuvele romantice şi pitoreşti. După ce a îndeplinit o serie de slujbe administrative mărunte, odată cu primul articol publicat în 1857 în ziarul *Naţionalul* a debutat într-o lungă carieră de cronicar muzical şi teatral profesionist. Este cunoscut mai ales pentru romanul *Ciocoii vechi şi noi sau Ce naşte din pisică şoarici mănâncă* (1863), considerat prima creaţie de gen din literatura română, îmbinând antitezele romantice cu realismul social şi istoric de manieră balzaciană în evocarea epocii fanariote. Eroul său, Dinu Păturică, deschide seria tipologică a parveniţilor în literatura română. Observator social şi moralist în *Escursiuni în Germania meridională. Memorii artistice, istorice, critice* (1858–1860). Fire boemă, jovială, gurmand şi om de viaţă, în ciuda unei timidităţi structurale, s-a dovedit un fin observator al societăţii contemporane, dar mai ales al tipurilor morale bucureştene în perioada de tranziţie de la forme şi alcătuiri fanariote la structuri moderne europene: *Nenorocirile unui slujnicar* sau *Gentilomii de mahala* (1861).

Filip II *sau* Filip al Macedoniei

(382 î.Hr. - 336 î.Hr., Asia Mică)

Al optsprezecelea rege al Macedoniei (359–336 î.Hr.), tatăl lui Alexandru cel Mare. Numit regent al nepotului său, a luat tronul. La început, a promovat pacea cu vecinii săi, folosind însă timpul câştigat pentru a-şi consolida forţele, introducând inovaţii în domeniul armamentului, al tacticilor şi instrucţiei şi stabilizând frontiera vestică. Din cauza mişcărilor de la frontiera de E, grecii s-au văzut siliţi să formeze o coaliţie împotriva sa. El a pornit aşa-numitul război sfânt pentru a elibera Delphi de focieni, devenind aliatul Tebei şi al Ligii Tesaliene. Ulterior, şi-a asumat şi conducerea Ligii. Demostene i-a întors pe atenieni împotriva lui cu *Filipicele* sale (346–342 î.Hr.), iar Teba a ajuns să vadă în Filip o ameninţare. Cu toate acestea, a reuşit să învingă atât Teba, cât şi Atena în Bătălia de la Cheroneea, devenind conducătorul întregii Grecii. A unificat statele Greciei în Liga de la Corint pentru a ataca Persia, dar liga s-a destrămat din cauza intrigilor interioare. Deoarece îşi luase o a doua soţie, a fost părăsit de cea dintâi, Olimpia, care l-a luat cu ea pe Alexandru. Filip a fost asasinat de un nobil macedonean, care se pare că fusese plătit de Olimpia şi Alexandru.

Filip II *în franceză* Philippe *cunoscut ca* Filip August

(21.08.1165, Paris, Franţa - 14.07.1223, Mantes)

Rege al Franţei (1179–1223). Primul dintre marii regi Capeţieni, a reuşit treptat să recucerească teritoriile franceze stăpânite de regii Angliei. S-a aliat cu Richard I în cea de-a treia cruciadă, dar în scurt timp a intrat în conflict cu acesta. Filip s-a întors în Franţa (1191) şi a atacat posesiunile engleze; întemniţat în Austria în timpul drumului spre casă, Richard a fost eliberat în 1194 şi a pornit imediat războiul împotriva Franţei. Când Richard a fost ucis (1199), fratele lui, Ioan, a semnat un tratat cu Filip (1200), dar după numai doi ani Franţa şi Anglia au intrat din nou în conflict. Filip a cucerit Normandia (1204) şi a subjugat Maine, Touraine, Anjou şi mare parte din Poitou (1204–1205). Mai târziu, Ioan a iniţiat o coaliţie împotriva Franţei, dar Filip l-a învins în Bătălia de la Bouvines (1214). Filip şi-a extins teritoriile şi în Flandra şi Languedoc.

Filip II *în franceză* Philippe *cunoscut ca* Filip cel Viteaz

(17.01.1342, Pontoise, Franţa - 27.04.1404, Halle, Brabant)

Duce de Burgundia (1363–1404). Tatăl său, Ioan II, i-a acordat ducatul Burgundiei, iar în urma căsătoriei şi datorită funcţiei

influente pe care o deținea a obținut mai multe teritorii în N și centrul Franței, Flandra și Țările de Jos. A guvernat împreună cu frații săi pe parcursul minoratului nepotului său, Carol VI, asigurând relații de amiciție cu Anglia și Germania. Când Carol a înnebunit (1392), Filip a devenit conducătorul de facto al Franței. A încheiat o alianță cu Anglia (1396) și și-a retras sprijinul papalității de la Avignon (1398).

Filip II *în spaniolă* Felipe

(21.05.1527, Valladolid, Spania - 13.09.1598, El Escorial)

Rege al Spaniei (1556–1598) și al Portugaliei (funcție în care a fost cunoscut sub numele de Filip I, 1580–1598). Fiu al împăratului Carol V, Filip a primit de la tatăl său ducatul Milano (1540), Regatul Napolelui și Sicilia (1554), Țările de Jos (1555), Spania și imperiul său de peste mări (1556). A condus din Țările de Jos din 1555 și a purtat un război împotriva Franței în 1557, pe care l-a câștigat. Din 1559 a condus din Spania, unde a construit palatul El Escorial și a încurajat epoca literară de aur a Spaniei. A fost un susținător al Contrareformei, însă nu a reușit să înăbușe revoltele din Țările de Jos (din 1568) și să cucerească Anglia, suferind înfrângerea Armadei (1588). A repurtat o victorie în Mediterana odată cu înfrângerea ofensivei otomane în Bătălia de la Lepanto (1571) și, ca rege al Portugaliei, a unificat Peninsula Iberică, începând cu 1580. În timpul domniei lui, Imperiul Spaniol a atins cea mai mare putere, extindere și influență.

Filip III *în franceză* Philippe *cunoscut ca* Filip cel Bun

(31.07.1396, Dijon, Burgundia - 15.06.1467, Bruges)

Duce de Burgundia (1419–1467). Cel mai important dintre ducii de Burgundia din casa Valois, a întemeiat statul Burgundia, care a devenit principalul rival al Franței în sec. XV. Și-a consolidat dreptul asupra Burgundiei semnând cu Henric V al Angliei (1420) Tratatul de la Troyes și a menținut alianța cu Anglia, pe care a încălcat-o doar în momentul încercării eșuate de a cuceri Calais (1435–1439). Filip a evitat conflictul cu Franța și i-a atacat pe vecinii săi mai mici, cucerind regatele Hainaut și Brabant, Olanda, Zeelanda și Luxemburg (1443). Recunoscut ca un adevărat patron al artelor, a prezidat una dintre cele mai extravagante curți ale Europei.

Filip III *în spaniolă* Felipe

(14.04.1578, Madrid, Spania - 31.03.1621, Madrid)

Rege al Spaniei și Portugaliei (1598–1621). Fiu al lui Filip II; a fost un monarh slab, care nu a știut să se impună, permițându-le nobililor să conducă în locul său. Din 1609 guvernul său a continuat politica de expulzare a populației morisco (creștini de descendență maură), ceea ce a provocat serioase probleme economice. La acestea, s-au adăugat și imensele sume pe care le-a cheltuit pentru distracțiile de la curte, care au sărăcit substanțial vistieria țării.

Filip IV *în franceză* Philippe *cunoscut ca* Filip cel Frumos

(1268, Fontainebleau, Franța - 29.11.1314, Fontainebleau)

Rege al Franței (1285–1314). A condus după modelul bunicului său, Ludovic IX. A fost și regele Navarrei (cunoscut sub numele de Filip I, 1284–1305), conducând împreună cu soția sa, Ioana I de Navarra. Războiul cu Anglia (1294–1303) s-a încheiat cu un tratat de pace și cu promisiunea că fiica lui se va căsători cu viitorul Eduard II. În 1305, Filip a obligat Flandra să încheie un tratat dur. S-a aflat în conflict cu Bonifaciu VIII (1297–1303), dar a făcut pace cu papii care i-au urmat acestuia, inclusiv cu Clement V, care a inaugurat papalitatea de la Avignon. Filip i-a expulzat din Franța pe evrei (1306), iar persecutarea cavalerilor templieri (1307) a dus la suprimarea ordinului lor de către papă, patru ani mai târziu.

Filip IV *în spaniolă* Felipe

(08.04.1605, Valladolid, Spania - 17.09.1665, Madrid)

Rege al Spaniei (1621–1665) și al Portugaliei (calitate în care a fost cunoscut sub numele de Filip II, 1621–1640). L-a succedat la tron pe tatăl său, Filip III, și i-a lăsat să conducă pe principalii săi miniștri, ducele de Olivares (1621–1643) și nepotul ducelui, Luis Méndez de Haro (1643–1661). Industria și comerțul Spaniei au intrat în declin, iar războaiele cu Provinciile Unite, Franța și Germania au slăbit și mai mult economia Spaniei. Portugalia și-a recâștigat independența (1640), iar Provinciile Unite au fost pierdute la Pacea din Westfalia (1648). Poet și patron al artelor, Filip a fost prietenul lui Diego Velázquez, acesta înfățișându-l în multe dintre operele sale.

Filip V

(238 î.Hr., /?/ - 179 î.Hr., Amphipolis, Macedonia)

Rege al Macedoniei (221–179 î.Hr.). Fiu al lui Demetrius II, l-a succedat pe Antigonus

Doson. Sprijinind Liga Elenă împotriva Spartei, Etoliei și Elisului (220–217 î.Hr.), el s-a aliat cu Hannibal în 215 î.Hr. și a atacat statele clientelare Romei din Iliria. Roma a ripostat în primul război macedonean. Complotul împotriva Egiptului și eșecul în bătălia de pe mare cu Rodosul și Pergamul au determinat Roma să pornească în cel de-al doilea război macedonean, în care a și triumfat la Cynoscephalae (197 î.Hr.). Deși inițial Roma impusese niște condiții foarte aspre, a renunțat la acestea după ce Filip i s-a alăturat în lupta împotriva grecilor. Temându-se că Roma se va întoarce din nou împotriva lui, Filip a încercat să-și extindă teritoriile atacând Balcanii (184 î.Hr., 183 î.Hr., 181 î.Hr.). A murit în 179 î.Hr., în timpul celei de-a patra încercări.

Filip V *în spaniolă* Felipe *născut* Filip, duce de Anjou

(19.12.1683, Versailles, Franța - 09.07.1746, Madrid, Spania)

Rege al Spaniei (1700–1746). Nepot al lui Ludovic XIV al Franței și strănepot al lui Filip IV al Spaniei, Filip a fost numit succesor la tron în 1700, ca urmaș al lui Carol II, care nu avea copii. Refuzul lui Ludovic de a-l exclude pe Filip din linia succesorală la tronul Franței s-a soldat cu Războiul pentru Succesiunea la Tronul Spaniei, încheiat cu Pacea de la Utrecht (1713). Aceasta l-a privat pe Filip de partea spaniolă a Țărilor de Jos și de părți ale Italiei, rămânând însă cu Spania și cu America Spaniolă. A fost influențat inițial de soția sa, Maria Luisa de Savoia, și de consilierii săi francezi. După moartea acesteia (1714), s-a lăsat condus de cea de-a doua soție a sa, Elisabeta Farnese, și de consilierii ei italieni. Încercările de a consolida teritoriile din Italia au dus la formarea Alianței Cvadruple (1718) împotriva Spaniei. Ulterior, Filip a implicat Spania în războiul pentru Succesiunea la tronul Austriei. Domnia lui a marcat începutul dinastiei Bourbon în Spania (*vezi* casa de Bourbon).

Filip VI *sau* Filip de Valois *în franceză* Philippe de Valois

(1293 - 22.08.1350, lângă Paris)

Primul rege al Franței din dinastia de Valois (1328–1350). El a continuat eforturile Capeților de centralizare a statului, însă a făcut concesii nobilimii, clerului și burgheziei. Cavalerii săi au ucis mii de rebeli flamanzi în Bătălia de la Cassel (1328). Conflictele sale cu Eduard III al Angliei au condus la izbucnirea Războiului de 100 de Ani (1337). Înfrângerile suferite de francezi în bătăliile de la Sluys (1340) și Crécy (1346) au constituit adevărate situații de criză în Franța, eclipsate însă de răspândirea Morții Negre (epidemia de ciumă din 1348).

Filip al Macedoniei

Vezi Filip II

Filip August

Vezi Filip II (Franța)

Filip cel Bun

Vezi Filip III (Burgundia)

Filip cel Viteaz

Vezi Filip II (Burgundia)

Filip (de Suabia) *în germană* Philipp

(1178 - 21.06.1208, Bamberg, Germania)

Rege din familia Hohenstaufen (1198–1208). Fiul mezin al lui Frederic I Barbarossa, a fost ales rege la moartea împăratului Henric VI. Dinastia rivală Welf l-a ales rege pe Otto IV, gest ce a dus la un război civil. În 1207, cele două familii au încheiat un armistițiu. Inocențiu III l-a recunoscut pe Filip, promițând că îl va încorona împărat (1208), dar Filip a fost ucis înainte de concretizarea planului.

Filip, Duce de Edinburgh *cunoscut ca* Prințul Filip

(n. 10.06.1921, Corfu, Grecia)

Soțul reginei Elisabeta II a Marii Britanii. Fiu al prințului Andrei al Greciei și Danemarcei (1882–1944) și al prințesei Alice (1885–1969), o stră-strănepoată a reginei Victoria, a fost crescut în Marea Britanie. În Al Doilea Război Mondial, a luptat în Marina Regală. În 1947, a obținut cetățenia britanică și a luat numele mamei sale, Mountbatten, renunțând la tronul Greciei și al Danemarcei. S-a căsătorit cu prințesa Elisabeta în 1947 și a continuat să fie activ în marină până ce soția sa a urcat pe tron în 1952. Charles, prințul de Wales, este fiul lor.

Filip, Nicolae

(22.08.1864, București, România - 15.01.1922)

Medic veterinar român, profesor universitar la București. Autor al unui tratat de *Zootehnie generală* și întemeietor al primului institut de cercetări zootehnice din România.

Filip, Războiul Regelui ~

(1675-1676)

Cel mai sângeros conflict dintre coloniștii americani și indienii din regiunea New

England. La 1660, coloniștii, care nu mai depindeau de indieni pentru a supraviețui, intraseră deja pe teritoriile acestora din Massachusetts, Connecticut și Rhode Island. Pentru a le proteja pământurile, regele Filip (Metacom), șeful indienilor wampanoag, a organizat o federație de triburi care în 1675 a distrus mai multe așezări ale coloniștilor. În replică, miliția acestora a incendiat satele și recoltele indiene. După moartea lui Filip în 1676, rezistența indiană a încetat. Se estimează că 600 de coloniști și 3 000 de indieni au fost uciși în acest conflict.

Filipescu, familia ~

Familie de boieri români, ai cărei principali reprezentanți sunt: - **Iordache Filipescu** (1765–1855), om politic român, mare ban și caimacam al Olteniei (1830), caimacam al Țării Românești în 1842, ministru de justiție în 1847 și între 1849 și 1854; - **Alexandru Filipescu** (1775–1856), om politic român, poreclit Vulpe, datorită vicleniei cu care a purtat tratativele cu Tudor Vladimirescu; ministru de externe, membru al comitetului de redactare a Regulamentului Organic și mare ban în timpul domnului Gheorghe Bibescu; - **Dimitrie (Mitică) Filipescu** (1808–1843), om politic român de orientare liberală, conducător al unui complot al tinerilor revoluționari în 1840, după a cărui dejucare a fost încarcerat la mănăstirea Snagov; - **Ioan (Iancu) Filipescu**, zis Vulpache (1811–1863), om politic român, fiu al lui Alexandru Filipescu. A fost caimacam domnesc între 1858 și 1859, susținător al Unirii, colaborator și ministru al lui Alexandru Ioan Cuza; - **Gheorghe Filipescu**, zis Mareșalul (1840–1902), om politic și diplomat român, fiu al lui Constantin Filipescu. A fost adjutant al lui Alexandru Ioan Cuza, apoi mareșal al palatului între 1866 și 1874; - **Nicolae (Nicu) Filipescu** (1862–1916), om politic român de orientare conservatoare, primar al capitalei (1893–1895) și ministru în repetate rânduri (între 1900 și 1913), susținător al intrării României în Primul Război Mondial de partea Antantei, în scopul dobândirii Transilvaniei. A întemeiat și editat ziarul *Epoca* (1885–1916). Scrieri: *Către un nou ideal, Partidele politice*; - **Grigore Filipescu** (1886–1938), om politic român, fiu al lui Nicolae Filipescu. A fost președinte al Partidului Conservator (1932–1938) și director al ziarului *Epoca* (1918–1938).

Nicolae Filipescu

Filipescu, Miltiade

(14.02.1901, Burdusaci, Bacău, România - 10.01.1993, București)

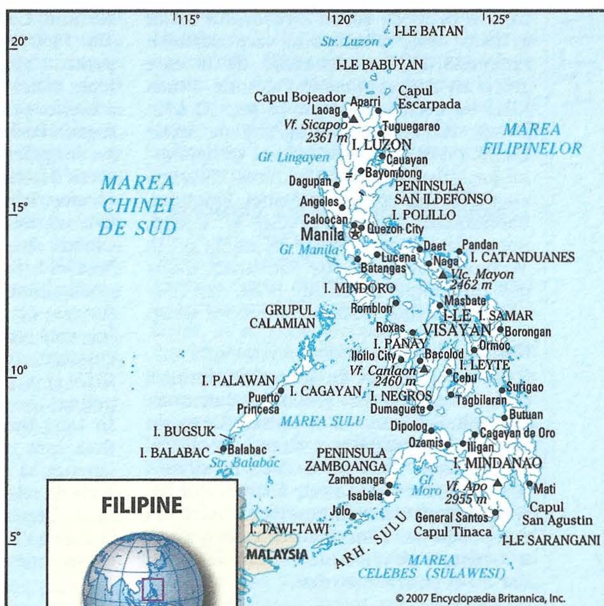
Geolog și paleontolog român, profesor universitar la Timișoara și București, membru al Academiei Române (1963). A pus în valoare proprietățile curative ale apelor minerale de la Covasna. Scrieri: *Problema vulcanismului extracarpatic; Geologia Carpaților Orientali; Stratigrafia Cretacicului din flișul Carpaților Orientali.*

Filipine

denumire oficială **Republica Filipinelor**

Stat sub forma unui arhipelag de pe coasta de SE a Asiei. Suprafața: 316 294 kmp, 84 191 000 loc. (2005). Capitala: Manila. Quezon City este centrul guvernului național. Majoritatea filipinezilor descind din populația malay. Adesea, aceștia s-au contopit cu grupurile de chinezi, americani sau spanioli. Limbile: filipineza și engleza (ambele oficiale). Se mai vorbesc cebuano, ilocano, hiligaynon și bicol. Religii: creștinism (romano-catolicismul este predominant; protestantism, alte religii creștine); islam. Moneda: peso filipinez. Statul este format din cca 7 100 de insule. Cele mai mari sunt Luzon, situată în N, și Mindanao în S. Grupul Visayan se află în centrul Filipinelor, Mindoro este exact la S de Luzon, iar Palawan este amplasată în V, într-o zonă izolată. Topografia arhipelagului este variată. Vulcanii activi și lanțurile muntoase domină majoritatea insulelor. Țara are, în general, o economie de piață bazată în mare parte pe agricultură, industrie ușoară și servicii. Este o republică cu două camere legislative; șeful statului și al guvernului este președintele. Descoperite de Fernando Magellan în 1521, insulele au fost colonizate de spanioli, care au deținut controlul asupra lor până când acestea au fost cedate SUA în 1898, în urma războiului hispano-american. În 1935 a fost înființat Commonwealthul Filipinez, pentru a pregăti țara pentru independență politică și economică. Proclamarea independenței a fost însă din nou amânată din cauza invaziei japoneze din Al Doilea Război Mondial. Insulele au fost eliberate de forțele americane în 1944–1945, iar în 1946 a fost proclamată Republica Filipineză, având un guvern după model american. În 1965,

Ferdinand Marcos a fost ales președinte. El a declarat în 1972 legea marțială, ce a durat până în 1981. După 20 de ani de dictatură, a fost înlăturat de la putere în 1986. Președinte a devenit Corazon Aquino și a instituit democrația, care a continuat și după alegerea ca președinte a lui Fidel Ramos, în 1990. În anii 1990, guvernul a încercat să ajungă la o înțelegere cu musulmanii din insulele din S care luptau pentru independență, înființând regiunea autonomă Mindanao musulmană.

Filipinelor, Bătălia din Marea ~

(19-20 iunie 1944)

Bătălie navală din Al Doilea Război Mondial dintre SUA și Japonia. Pe 19 iunie, după ce SUA au invadat Saipan, Japonia a trimis 430 de avioane pentru a distruge navele americane, însă, înainte de a se retrage în ziua următoare, japonezii au suferit pierderi grele provocate de portavioanele americane. Considerată cea mai mare bătălie a portavioanelor din timpul războiului, s-a soldat cu distrugerea a peste 300 de avioane și a două portavioane, toate japoneze. În tabăra americană, pierderile s-au ridicat la 130 de avioane și câteva avarii minore provocate vaselor.

filipineză, Revoluția ~

(1896-1898)

Luptă a filipinezilor pentru independență, soldată însă cu un eșec, deoarece aceștia nu au reușit să pună capăt stăpânirii coloniale spaniole în Filipine. Sistemul colonial a durat mai bine de 300 de ani, iar în această perioadă au existat numeroase revolte cvasireligioase. Scrierile lui José Rizal și ale altora de la sfârșitul sec. XIX au încurajat declanșarea unei mișcări mai ample pentru independența Filipinelor. Deoarece Spania a refuzat să-și retragă guvernul colonial, în 1896 a izbucnit un conflict armat. Rizal, care pledase în favoarea reformei și nu a revoluției, a fost acuzat de răzvrătire și împușcat. Moartea sa a fost scânteia declanșatoare a revoluției. Forțele rebele ale lui Emilio Aguinaldo nu au fost în stare să-i înfrângă pe spanioli, însă filipinezii și-au proclamat independența ca urmare a înfrângerii Spaniei în războiul hispano-american (1898). Cu toate acestea, Filipinele au fost cedate SUA prin Tratatul de la Paris, iar Aguinaldo a fost obligat să continue lupta, de data aceasta împotriva SUA. A fost obligat să mai lupte după ce a fost arestat în 1901. *Vezi și* Războiul filipinezo-american.

filipinezo-american, Războiul ~ *sau* insurecția filipineză

(1899-1902)

Război dintre SUA și revoluționarii filipinezi, ce poate fi considerat o continuare a revoluției filipineze izbucnite împotriva stăpânirii spaniole. Tratatul de la Paris (1898) a transferat suveranitatea Filipinelor de la Spania la SUA, însă aceasta nu a fost recunoscută de liderii filipinezi, ale căror trupe controlau întregul arhipelag, cu excepția capitalei Manila. În 1902, trupele americane au reușit să înăbușe insurecția, deși luptele sporadice au continuat până în 1906. SUA au avut în posesiune insulele până în 1946 (cu excepția ocupației japoneze din Al Doilea Război Mondial).

filisteni

Populație de origine egeană, care s-a stabilit pe coasta de S a Palestinei în sec. XII î.Hr.,

cam în perioada sosirii evreilor. Au locuit în cinci orașe (Pentapolis) care alcătuiau împreună Filistia, denumire de la care grecii au derivat numele Palestina. Prima luptă cu evreii a avut loc în sec. XI î.Hr. În sec. X î.Hr. au fost înfrânți de regele David. Biblia relatează uciderea campionului lor, uriașul Goliat. Mai târziu, filistenii s-au aflat sub dominația Asiriei, Egiptului, Babilonului, Persiei, Greciei și Romei. Populația este menționată de multe ori în Vechiul Testament, care furnizează multe din informațiile referitoare la ea, deși filistenii nu au lăsat documente proprii scrise.

filit

Rocă metamorfică fin granulată, formată prin recristalizarea rocilor sedimentare fin granulate, cum ar fi pietrele de noroi sau pietrele brune moi stratificate. Filitul are tendința de a se desface în straturi asemenea unor foițe. Poate fi strălucitor datorită fragmentelor minuscule de mică din compoziția sa. Dimensiunea unei granule o depășește pe cea a unei bucăți de gresie, dar nu și pe cea a șistului.

Filitti, Ioan

(08.05.1879, București, România - 21.09.1945, București)

Diplomat, jurist și istoric român. A fost director al afacerilor consulare în Ministerul de Externe, ambasador la Paris, Istanbul, Roma. Scrieri: *Principatele române sub ocupația rusă* (1904), *Din arhivele Vaticanului* (1912–1914), *România față de capitulațiile Turciei* (1915), *Domniile române sub Regulamentul Organic* (1915). Membru corespondent al Academiei Române (1915).

Fillmore, Millard

(07.01.1800, Locke Township, New York, SUA - 08.03.1874, Buffalo, New York)

Al 13-lea președinte al SUA (1850–1853). Născut într-o familie săracă, s-a angajat ca ucenic, la vârsta de 15 ani. A făcut studii de drept cu un judecător local și a început să practice avocatura la Buffalo în 1823. Deși inițial a făcut parte din Partidul Antimasonic (1828–1834), și-a urmat mentorul, pe Thurlow Weed, și s-a înscris în Partidul Liberal, devenind în scurtă vreme conducătorul aripii de nord a partidului. A fost ales în Camera Reprezentanților (1833–1835, 1837–1843), devenind susținător al lui Henry Clay. În 1848, Partidul Liberal l-a nominalizat pe Fillmore la funcția de vicepreședinte al SUA, fiind ales odată cu președintele Zachary Taylor. A devenit președinte după moartea lui Taylor, în 1850. Deși era împotriva sclaviei, a susținut Compromisul din 1850 și a insistat pentru aplicarea, în toate statele federației, a Legilor privind sclavii fugari. Poziția sa, care l-a îndepărtat de interesele Nordului, a avut ca efect înfrângerea sa la conferința Partidului Liberal din 1852, când Winfield Scott a fost nominalizat candidat la funcția de președinte. În toată cariera sa, a susținut dezvoltarea SUA și a promovat o politică de expansiune în Oceanul Pacific. În 1853 l-a trimis pe Matthew Perry cu o flotă spre Japonia, forțând astfel guvernul japonez să iasă din izolare și să accepte o serie de relații comerciale și diplomatice cu SUA. După expirarea mandatului, a revenit la Buffalo în 1856, fiind numit candidat la președinție din partea Partidului American.

Millard Fillmore

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

film

Serie de fotografii statice înregistrate pe o peliculă cinematografică, proiectate în succesiune rapidă pe un ecran. Filmele se realizează cu camera de luat vederi care înregistrează imagini în mișcare; apoi sunt prezentate cu un proiector de film, care reproduce sunetul sincronizat cu imaginile. Principalii inventatori ai filmului cinematografic sunt Thomas Alva Edison în SUA și frații Lumière în Franța. La începutul sec. XX, producția cinematografică era concentrată în Franța, însă din 1920 producțiile americane au devenit dominante. Pe măsură ce regizorii și actorii se mutau la Hollywood, studiourile de film au luat amploare, mai ales în anii 1930 și 1940, când își dezvoltă propriile lanțuri de săli de cinema. În anii 1950 și 1960, filmul a căpătat o nouă dimensiune internațională și au apărut primii producători de film independenți. În anii 1970, filmul se îmbogățea cu o adevărată industrie a efectelor speciale. Filmul american, cu uriașele sale resurse tehnice, continuă să domine piața mondială până astăzi. *Vezi și* Columbia Pictures; MGM; Paramount Communications; RKO; United Artists; Warner Brothers.

film noir

Gen de film bazat pe o viziune tenebroasă sau pe o interpretare fatalistă a realității (*în franceză*, film negru). Termenul desemnează filmele americane de la sfârșitul anilor 1940 și începutul anilor 1950, în care

apăreau personaje sordide și cinice din lumea interlopă, filmate de obicei pe timp de noapte sau în interioare întunecoase. Printre filmele care fac parte din acest gen se numără *Șoimul maltez* (The Maltese Falcon, 1941) în regia lui John Huston, *Fascinație* (Spellbound, 1945) regizat de Alfred Hitchcock, *Asigurare dublă* (Double Indemnity, 1944) și *Bulevardul crepusculului* (Sunset Boulevard, 1950) ale lui Billy Wilder. Acest gen a dispărut pe la mijlocul anilor 1950, însă influența sa este evidentă în filmele ulterioare, inclusiv filme clasice cum sunt *Cartierul chinezesc* (Chinatown, 1974), regizat de Roman Polanski, și *Escrocii* (The Grifters, 1990) în regia lui Stephen Frears. Exemple mai recente includ *L.A. Confidential* (1997) și *Omul care nu era acolo* (The Man Who Wasn't There, 2001).

filodendron

Denumire comună pentru cele 200 de specii de plante erbacee agățătoare care formează genul *Philodendron* din familia *Araceae*, originară din regiunile tropicale ale Lumii Noi. Unele specii sunt plante de interior și preferă climatul rece, pe când altele se dezvoltă în exterior, în regiunile cu climat cald. De obicei, frunzele sale sunt mari, late, adânc crestate. De cele mai multe ori, cele care înfloresc sunt plantele de interior. Multe dintre ele sunt cultivate. Un exemplu în acest sens este filodendronul cu frunza ca inima (*Philodendron scadens oxycardium*). Cele mai răspândite specii sunt plantele cu frunze triunghiulare în formă de spadă (*P. domesticum* sau *P. hastatum*), care ating lungimi de 60 cm, și filodendronul selloum (*P. selloum*), cu frunze adânc crestate, care ajung la lungimi de 1 m.

filogenie

Istorie a evoluției unor specii sau a unui grup de specii, mai ales în ceea ce privește descendența acestora și relațiile cu grupuri mari. Ipoteza fundamentală susține că plantele și animalele ce aparțin în prezent unor specii diferite au evoluat din strămoși comuni. Deoarece dovada unor astfel de relații este aproape întotdeauna incompletă, majoritatea teoriilor filogenetice sunt bazate pe dovezi indirecte și speculații. Taxonomia modernă, știința clasificării organismelor, este bazată pe filogenie. Sistemele taxonomice incipiente nu aveau baze teoretice; organismele erau grupate după criteriul similarităților aparente. Biologii care pledează pentru teoriile filogenetice își susțin ideile prin prezentarea unor dovezi din domenii cum ar fi paleontologia, anatomia comparată, embriologia comparată, biochimia și biologia moleculară. Datele și concluziile filogeniei indică faptul că ființele vii de astăzi sunt produsul unui proces istoric îndelungat de evoluție și că există asemănări între specii, care permit apropierea lor de anumiți strămoși comuni. *Vezi și* arbore filogenetic.

Filon Iudeul *sau* Filon din Alexandria

(10-15 d.Hr., Alexandria - 40-45 d.Hr., Alexandria)

Filozof evreu, vorbitor de limba greacă. Lider al comunității evreiești din Alexandria, Egipt, în 40 d.Hr. a condus o delegație în fața împăratului Caligula, cerându-i să nu îi mai oblige pe evrei să îl venereze. Scrierile sale au oferit cele mai multe informații despre dezvoltarea iudaismului în diaspora. Filozofia sa a fost influențată de Platon, Aristotel, dar și de filozofii neopitagoreici, de cinici și de stoici. În privința divinității, Filon insista pe ideea unei providențe individuale, capabile să suspende legile naturii. Viziunea sa diferă de cea a grecilor, care credeau într-o providență universală, supusă ea însăși legilor naturii. Deoarece a fost primul gânditor care a încercat să sintetizeze credința revelată și motivația filozofică, ocupă o poziție aparte în istoria filozofiei. Este considerat cel mai important reprezentant al iudaismului elenistic, un precursor al teologiei creștine.

Filotti, Eugen

(28.07.1896, București, România - 01.06.1975, București)

Diplomat și ziarist român. Director al revistei *Cuvântul liber* (1919–1921, 1924–1926), ministru plenipotențiar al României la Ankara, Atena, Sofia și Budapesta, membru al delegației românești la Conferința de Pace de la Paris (1946).

Filotti, Maria

(09.10.1883, Batogu, Brăila, România - 05.11.1956,/?/)

Actriță română. Profesoară la Conservatorul din București, societară și directoare a Teatrului Național din București (1939–1948); a interpretat într-o manieră memorabilă roluri în piese de Schiller, Cehov sau Caragiale, precum și în filmele *Visul unei nopți de iarnă* și *Citadela sfărâmată*.

filoxera

Denumire comună pentru numeroasele specii de insecte (genul *Phylloxera*, ordinul *Homoptera*) răspândite în general în partea de N a Americii. Filoxerele produc mari daune plantelor. Ele formează gale

pe suprafaţa frunzei, pot desfrunzi arborii, atacând în special genul *Carya* de nuci americani. *Vezi şi* filoxera-viţei-de-vie.

filoxera-viţei-de-vie

Insectă mică, galbenă-verzuie (*Phylloxera vitifoliae*, ordinul *Homoptera*), extrem de dăunătoare pentru viţa-de-vie, răspândită în Europa şi în V SUA. Suge seva plantei, determinând formarea de gale pe frunze şi de noduli pe rădăcini. În cele din urmă, planta putrezeşte. Originară din E SUA, a fost adusă în Europa la mijlocul sec. XIX, iar în decurs de 25 de ani a distrus aproape în întregime viţa-de-vie din Franţa, Italia şi Germania, afectând industria vinului din aceste ţări. Viţa-de-vie a fost salvată prin altoirea varietăţilor europene în tulpinile unor specii rezistente, originare din SUA. Pentru combaterea acestei insecte se folosesc hibrizi şi fumiganţi.

filozof

Denumire dată filologilor, oamenilor de ştiinţă şi gânditorilor din Franţa sec. XVIII, care, în ciuda divergenţelor privind părerile lor personale, aveau aceeaşi convingere în ce priveşte supremaţia şi eficienţa gândirii umane. Inspiraţi de filozofia lui René Descartes, de scepticismul libertinilor (numiţi şi gânditori liberi) şi de popularizarea ştiinţei de către Bernard de Fontenelle (1657–1757), ei pledau pentru progresul ştiinţei şi pentru libertatea în gândire, caracteristici specifice Iluminismului. Printre filozofii de vază ai acestei perioade se numără Voltaire, Montesquieu, Denis Diderot, Jean le Rond D'Alembert şi Jean-Jacques Rousseau. Filozofii au elaborat *Enciclopedia*, una dintre cele mai mari realizări culturale ale secolului.

filozofia educaţiei

Aplicare a metodelor filozofice la problemele pe care le ridică teoria şi practica educaţiei. Printre subiectele investigate de filozofia educaţiei se numără natura învăţării, mai ales cu privire la copii; scopul educaţiei, în special întrebarea dacă educatorii ar trebui să aibă drept ţintă simpla comunicare a cunoaşterii sau şi dezvoltarea independenţei intelectuale a copilului sau insuflarea valorilor morale sau politice; natura conceptelor legate de educaţie, inclusiv conceptul de educaţie; sursele şi legitimitatea autorităţii educatoare; direcţiile de cercetare în educaţie. Figuri marcante în istoria filozofiei educaţiei sunt Platon, Jean-Jacques Rousseau şi John Dewey.

filozofia istoriei

Ramură a filozofiei care studiază problemele legate de sensul istoriei şi de natura explicaţiilor istorice. În sens tradiţional, filozofia istoriei este concepută ca o cercetare de prim rang, ce are drept subiect procesul istoric în întregul său, iar obiectivul general este de a lămuri care este, în ansamblu, cursul istoriei. Înţeleasă ca o investigaţie filozofică de ordin secundar, filozofia istoriei se axează pe metodele cu ajutorul cărora istoricii abordează trecutul umanităţii. Primul tip de cercetare, numit adesea şi filozofie speculativă a istoriei, a avut o dezvoltare foarte bogată şi îndelungată; cel din urmă, numit şi filozofie critică sau analitică a istoriei, s-a impus abia în sec. XX.

filozofia limbajului

Ramură a filozofiei al cărei scop primar este de a exprima forma şi necesităţile unei teorii a semnificaţiei şi referinţei în limbajele naturale. A fost asociată de-a lungul istoriei cu opinia că perplexităţile filozofice se nasc din neînţelegerea sau folosirea inadecvată a limbajului. Totuşi, nu toţi filozofii limbajului cred că analiza logică a limbii este o metodă potrivită sau singura metodă pentru a rezolva probleme filozofice. *Vezi şi* pragmatică.

filozofia logicii

Studiu filozofic al naturii şi al scopului logicii. Exemple de întrebări care se pun sunt: „În virtutea căror atribute ale realităţii sunt adevărate legile logicii?", „Cum cunoaştem adevărurile logicii?" sau „Pot fi vreodată infirmate legile logicii prin experienţă?". Logica este caracterizată ca ştiinţa ce studiază fie „legile gândirii", fie „regulile raţionării juste", fie „principiile argumentării valide", fie „folosirea unor anumite cuvinte, numite constante logice", fie „adevăruri bazate exclusiv pe înţelesul termenilor pe care-i conţin".

filozofia matematicii

Ramură a filozofiei care tratează epistemologia şi ontologia matematicii. La începutul sec. XX, trei şcoli principale de gândire – logicismul, formalismul şi intuiţionismul – îşi propuneau să explice şi să rezolve criza fundamentelor matematicii. Potrivit logicismului, toate conceptele matematice sunt reductibile la legi ale gândirii pure sau la principii logice; o variantă a sa, cunoscută sub numele de platonism matematic, propunea teza conform căreia conceptele matematice sunt idealuri

transcendente, sau forme, independente de conștiința omului. Formalismul susține că matematica nu constă în nimic altceva decât în operații cu un număr finit de figuri simbolice, conform unor reguli prestabilite, asemenea unui „joc" independent de orice interpretare fizică a simbolurilor sale. Intuiționismul este caracterizat prin respingerea oricărui concept de adevăr ce transcende sfera simplei cunoașteri sau evidențe. Astfel, sunt permise doar acele obiecte care pot fi construite (*vezi* constructivism) într-un număr finit de pași, în timp ce infiniturile actuale și legea terțului exclus (*vezi* legile gândirii) sunt respinse. Aceste trei școli de gândire i-au avut în fruntea lor, în primul rând, pe Bertrand Russel, David Hilbert și pe matematicianul olandez Luitzen Egbertus Jan Brouwer (1881–1966).

filozofia minții

Ramură a filozofiei care studiază natura minții și diversele ei manifestări, între care intenționalitatea, senzațiile și percepția senzorială, sentimentul și emoția, trăsăturile de caracter și personalitatea, subconștientul, voința, gândirea, memoria și credința. Se deosebește de studiul empiric al minții (de ex. psihologia, biologia, fiziologia, sociologia și antropologia) prin metoda ei, care pune accentul pe analiza și pe clarificarea conceptelor. *Vezi* științe cognitive.

filozofia religiei

Ramură a filozofiei care studiază concepte, principii și probleme-cheie, de ordin metafizic și epistemologic, ale religiei. Printre temele abordate se numără existența și esența divinității, posibilitatea cunoașterii divinității, libertatea umană (problema liberului arbitru), nemurirea, precum și problema răului și a suferinței de ordin moral și natural. Teologia naturală reprezintă efortul de a accede la cunoașterea lui Dumnezeu fără ajutorul revelației. Argumentele tradiționale privind existența lui Dumnezeu sunt argumentul ontologic și argumentul cosmologic.

filozofia științei

Ramură a filozofiei care încearcă să clarifice natura cercetării științifice – procedee ale observației științifice, modele de argumentare, metode de reprezentare și calcul, presupoziții metafizice – și să evalueze temeiurile validității acestora din punctul de vedere ale epistemologiei, al logicii formale, al metodei științifice și al metafizicii. De-a lungul istoriei, ea a avut două direcții de interes, una ontologică și una epistemologică. Direcția ontologică (care adesea se suprapune cu știința însăși) se întreabă ce fel de entități pot lua în discuție teoriile științifice și de ce formă de existență beneficiază aceste entități. Pe direcția epistemologică, filozofii științei au analizat și evaluat conceptele și metodele puse în joc în studiul fenomenelor naturale, atât conceptele generale și metodele comune tuturor demersurilor științifice, cât și cele specifice anumitor științe și care le diferențiază între ele.

filozofie

Examinare critică a temeiurilor raționale ale convingerilor noastre fundamentale și analiză logică a conceptelor de bază folosite în exprimarea acestor convingeri. De asemenea, filozofia mai poate fi definită și ca o reflecție asupra diferitelor tipuri de experiențe umane sau ca analiza rațională, metodică și sistematică a problemelor ce preocupă umanitatea în cel mai înalt grad. Cercetarea filozofică reprezintă un element central în istoria multor civilizații. Dificultatea de a ajunge la un consens în definirea acestei discipline arată, într-o anumită măsură, că filozofii s-au ocupat de aceasta venind din zone diferite de interes și au ales să reflecteze asupra unor domenii distincte ale experienței. Toate marile religii ale lumii au produs importante școli de filozofie adiacente. Filozofi occidentali precum Toma D'Aquino, George Berkeley și Søren Kierkegaard au privit filozofia ca pe o modalitate de a apăra religia și de a spulbera erorile dăunătoare religiei din cadrul materialismului și al raționalismului. Pitagora, René Descartes și Bertrand Russel, printre alții, au fost, înainte de toate, matematicieni a căror perspectivă asupra realității și a cunoașterii a fost puternic influențată de matematică. Gânditori precum Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau și John Stuart Mill au fost preocupați mai ales de filozofia politică, în timp ce Socrate și Platon s-au concentrat mai ales pe problematica eticii. Filozofii presocratici, printre care și Francis Bacon și Alfred North Whitehead, au pornit de la interesul pentru compoziția fizică a lumii naturale. Dintre disciplinele filozofiei trebuie amintite: estetica, epistemologia, logica, metafizica, filozofia minții și antropologia filozofică. *Vezi și* filozofie analitică; filozofie feministă și filozofia științei.

filozofie analitică

Tradiție filozofică având ca scop fundamental analiza conceptelor și studiul limbajului

cu ajutorul căruia aceste concepte sunt exprimate. Filozofia analitică a reprezentat principalul mod de abordare a filozofiei în lumea anglo-saxonă de la începutul sec. XX. Din punctul de vedere al problemelor, metodelor și stilului, ea intră adesea în opoziție cu filozofia europeană, deși relevanța acestei opoziții este contestată. Filozofii analitici se diferențiază cu privire la poziția lor față de așa-numitul limbaj „natural" și la valoarea metodologică a întrebuințării sale în analiza logică a conceptelor. Cei denumiți formaliști consideră că, întrucât limbajul natural poate fi o sursă de confuzii conceptuale, filozofia și știința ar trebui să folosească un limbaj formal transparent și logic, bazat pe logica modernă matematică sau simbolică. Informaliștii au respins acest punct de vedere, argumentând că încercările de a „îmbunătăți" limbajul natural în acest fel ajung inevitabil la falsificarea sau simplificarea acestuia, ducând astfel tocmai la acele confuzii conceptuale pe care formaliștii încearcă să le evite. Trei gânditori sunt recunoscuți ca fondatori ai acestei tradiții: Gottlob Frege, G.E. Moore și Bertrand Russell. Printre personalitățile filozofiei analitice se numără Ludwig Wittgenstein, A.J. Ayer, Rudolf Carnap, J.L. Austin, W.V.O. Quine și David Lewis (1941–2001). *Vezi și* pozitivism logic; Cercul de la Viena.

filozofie feministă

Grup de abordări filozofice, doar vag legate între ele, care pun accentul pe rolul sexului în formarea problemelor și conceptelor filozofice tradiționale, precum și pe diferitele moduri în care filozofia tradițională reflectă și perpetuează discriminarea femeilor. În filozofia socială și politică, feministele liberale au pledat pentru egalitatea de șanse politice și economice pentru femei și bărbați. Feministele radicale au criticat conceptele politice liberale precum autoritatea sau egalitatea, ca fiind funciar masculine (*vezi* liberalism). Critici similare au fost aduse de pe poziții feministe și unor concepte epistemologice sau metafizice, precum raționalitate sau obiectivitate. În etică, feminiștii s-au opus abordării tradiționale masculine, bazate pe drepturi și principii impersonale și abstracte, susținând o etică a „grijii", bazată pe relații și responsabilități concrete. La sfârșitul sec. XX, feminiștii, influențați de filozofia și teoria literară a postmodernismului, au atras atenția asupra potențialelor discriminări rasiale, culturale sau de clasă ale feministelor academice care încearcă să vorbească în numele tuturor femeilor, argumentând că nici o descriere a experienței sau oprimării femeii nu poate pretinde a fi valabilă cu privire la toate femeile (*vezi* postmodernism).

filozofie politică

Ramură a filozofiei care analizează statul și conceptele legate de acesta, precum responsabilitatea politică, legea, dreptatea socială și constituția. Prima lucrare importantă de filozofie politică din tradiția occidentală este *Republica* lui Platon. *Politica* lui Aristotel constituie un studiu empiric detaliat al instituțiilor politice. Tradiția romană este cel mai bine exemplificată de scrierile lui Cicero și Polybius. *Cetatea lui Dumnezeu* a Sfântului Augustin stă la baza tradiției gândirii politice creștine, dezvoltată mai apoi de Toma d'Aquino. Niccolò Machiavelli a studiat natura și limitele puterii politice. *Leviatanul* (1651) lui Thomas Hobbes a pus problema responsabilității politice din perspectivă modernă. Hobbes a fost urmat de Benedict de Spinoza, John Locke și Jean-Jacques Rousseau, cel care a expus teoria contractului social. Acest concept a fost respins de David Hume și de Georg Wilhelm Friedrich Hegel, a cărui *Filozofie a dreptului* (1821) a avut un rol fundamental în dezvoltarea gândirii politice a sec. XIX. Poziția lui Hegel, care apăra proprietatea privată, a fost criticată de Karl Marx. John Stuart Mill a dezvoltat teoria utilitaristă a legii și instituțiilor politice formulată de Jeremy Bentham, astfel încât ele să fie reconciliate cu necesitatea libertății individuale. În sec. XX, John Dewey a încercat să contracareze aspectele dezumanizante ale capitalismului modern, reflectând asupra unei forme mai libere de educație. Până la sfârșitul Războiului Rece, filozofia politică a fost scindată între marxiști și gânditorii liberalismului tradițional, precum și între liberalii cu o orientare mai degrabă de stânga sau mai curând de dreapta, cum sunt John Rawls și Robert Nozick (1938–2002). Începând cu anii 1970, filozofia politică feministă a atras atenția asupra naturii discriminatorii a multora dintre conceptele și problemele filozofiei politice occidentale, în special cele de autonomie, drept, libertate, precum și distincția public-privat.

filozofie procesualistă

Școală filozofică din sec. XX, care accentuează elementele de devenire, schimbare și noutate în realitatea trăită la nivelul experienței și se opune filozofiei tradiționale occidentale, care accentuează ființa, permanența și uniformitatea. Realitatea, ce

cuprinde atât lumea naturală, cât și sfera umană, este în mod esențial istorică, potrivit acestui punct de vedere, ea ivindu-se dintr-un trecut (pe care îl poartă cu sine) și înaintând în direcția unui viitor. Astfel, ea nu poate fi înțeleasă aplicând vechile concepte spațiale statice, care ignoră aspectele de temporalitate și noutate ale universului, așa cum sunt ele date în experiența umană. Printre cei care au pus bazele filozofiei procesualiste se numără Henri Bergson și Alfred North Whitehead.

filtrare sub presiune

Proces desfășurat în timpul cristalizării anumitor roci magmatice, prin care separarea lichidului de cristale este realizată de presiune. Pe măsură ce cristalele cresc și se acumulează în magmă, se formează o rețea tridimensională de cristale. Presiunea generată de greutatea cristalelor sau de forțe exterioare poate determina lichidul (magma) să părăsească ochiurile rețelei, provocând uneori și ruperea sau sfărâmarea cristalelor rămase. Procesul explică de ce unele roci sunt formate numai dintr-un singur tip de mineral.

Financial Times

Cotidian care apare dimineața și este editat la Londra. Fondat în 1888, a făcut concurență altor patru cotidiene cu profil economic, iar în 1945 l-a absorbit pe unul dintre ele. Este considerat printre cele mai bune ziare din Anglia, fiind specializat în prezentarea unor știri și reportaje economice din mediul de afaceri internațional. Duce o politică editorială independentă și are o mare influență asupra politicii financiare a guvernului britanic. Printre ziarele cu profil economic, este considerat a avea unul dintre cele mai mari tiraje din lume.

finanțare

Proces de adunare de fonduri sau de capital pentru un anumit tip de cheltuieli. Uneori, consumatorii, companiile și guvernele nu au fondurile necesare pentru a face anumite investiții sau pentru a realiza o serie de operațiuni, în timp ce investitorii și cei care dețin economii au fonduri ce ar putea genera dobânzi sau dividende, dacă sunt puse în circulație. Finanțarea este procesul de direcționare a fondurilor de la finanțatori la finanțați sub formă de credit, împrumut sau capital investit prin agenții, cum ar fi băncile comerciale, asociații de economii și împrumuturi și instituții nebancare precum uniunile de credit și companiile de investiții. Finanțarea poate fi împărțită în trei mari categorii: finanțarea afacerilor, finanțare personală și finanțare publică. Toate trei presupun constituirea unui buget și administrarea fondurilor cu rezultate optime. *Vezi și* finanțe corporatiste.

finanțarea afacerilor

Strângere și administrare a fondurilor în organizarea afacerilor. Astfel de activități sunt realizate, de obicei, de către managerii financiari, care folosesc previziunile financiare pentru a dezvolta planul de perspectivă al firmei. Bugetele pe termen scurt sunt astfel organizate încât să intre în această schemă. Atunci când o companie intenționează să se extindă, se poate baza pe rezervele ei de lichidități, pe posibilele creșteri în vânzări sau pe împrumuturi la bancă și credite extinse, acordate de furnizori. Managerii mai pot strânge capital pe termen lung, fie sub forma datoriilor (obligațiuni), fie a acțiunilor. Valoarea acțiunilor companiei reprezintă o preocupare constantă, iar managerii trebuie să decidă dacă reinvestesc profiturile sau plătesc dividende. Managerii financiari se ocupă și de administrarea conturilor creditoare *(vezi* cont creditor) și fixarea nivelului optim al rezervelor. Când decid modalitatea de utilizare a bunurilor colective, managerii financiari trebuie să ia în considerație și beneficiile fuziunilor și achizițiilor, analizând economiile de proporție și capacitatea afacerilor de a se completa reciproc.

finanțarea deficitului

În guvernare, practică de a cheltui mai mulți bani decât cei primiți sub formă de venit, diferența fiind acoperită din împrumuturi sau din emiterea de bancnotă nouă. Termenul se referă, de obicei, la încercarea conștientă de a stimula economia prin micșorarea taxelor sau prin creșterea cheltuielilor guvernului. Criticii finanțării deficitului denunță această practică drept un exemplu de politică guvernamentală fără viziune. Partizanii ei susțin că poate fi folosită cu succes, ca răspuns la o recesiune sau depresiune economică, și propun ca idealul de balanță bugetară anuală să fie înlocuit cu unul de balanță bugetară pe parcursul unui întreg ciclu de afaceri. *Vezi* John Maynard Keynes; datorie națională.

finanțe corporatiste

Achiziționare și alocare a fondurilor sau resurselor unei corporații, cu scopul de a crește la maximum profitul comun (de ex. valoare depozitată). Fondurile sunt adunate atât din resurse interne, cât și externe, la un preț cât se poate de mic, putând fi

obținute prin vânzarea acțiunilor sau prin datorie (de ex. obligațiuni, împrumuturi bancare). Alocarea de resurse reprezintă investirea fondurilor; aceste investiții reprezintă activul curent (cum ar fi bani gheață sau rezerve) și bunuri fixe (cum ar fi proprietăți imobiliare sau utilaje). Finanțele colective trebuie să echilibreze nevoile angajaților, ale clienților și ale administratorilor și interesele acționarilor. *Vezi* finanțarea afacerilor.

Fine Gael

Important partid politic din Irlanda, denumit și Partidul Irlandei Unite. A fost fondat în 1933 prin fuziunea mai multor formațiuni politice, printre care Cumann na nGaedheal (Societatea Gaelică), înființată de membrii Dáil (adunării), care au acceptat tratatul anglo-irlandez din 1921. A ajuns la putere pentru scurtă vreme, în 1948, dar partidul Fianna Fáil (Partidul Republican) a dominat scena politică irlandeză până în 1973. De la mijlocul anilor 1970, atât Fine Gael, cât și Fianna Fáil au luptat pentru putere în competițiile electorale. Partidul Fine Gael a format mai multe guverne de coaliție.

Finger Lakes

Complex de lacuri glaciare înguste din V statului New York, în SUA. Se întind de la N la S în valea dintre Syracuse și Geneseo. Regiunea, în care se află mai mult de 20 de parcuri naturale, este vestită pentru peisaje și pentru numeroase stațiuni. Zona e cunoscută pentru fructele (în special struguri) și legumele sale. Lacul Seneca este cel mai mare din complex și se întinde pe o suprafață de 174 kmp.

Fink, Mike

(1770/1780, Fort Pitt, Pennsylvania, SUA - 1823, Fort Henry?, North Dakota)

Barcagiu american. A devenit cunoscut încă din tinerețe ca țintaș și iscoadă indiană, fiind supranumit „regele barcagiu" de pe râul Ohio și fluviul Mississippi. Țintaș renumit, scandalagiu și bătăuș vestit, s-a evidențiat ca erou legendar al poveștilor fantastice din America; chiar și în vremea aceea, numele său era folosit pentru a-i desemna pe primii colonizatori aroganți ai Vestului. Ulterior a devenit vânător, dar a fost împușcat mortal în timpul unei expediții în Munții Stâncoși.

Finke

Râu din centrul Australiei. Izvorăște din lanțul MacDonnell, aflat la S de Muntele Ziel, și curge spre SE, pe o lungime de cca 640 km, prin S Teritoriilor de Nord și N Australiei de Sud. Apele sale ajung în lacul Eyre din S Australiei numai în perioadele de inundație, când se revarsă pe o suprafață de sute de kilometri pătrați. Pe cursul său se află Parcul Național Finke Gorge.

Finlanda *denumire oficială* Republica Finlanda *în finlandeză* Suomi

Stat din N Europei. Suprafața: 338 145 kmp; 5 244 000 loc. (2005). Capitala: Helsinki. Majoritatea populației este formată din finlandezi; există și o minoritate de sami (laponi) în Laponia. Limbi vorbite: finlandeza, suedeza (ambele oficiale); populația sami vorbește o limbă fino-ugrică. Religii: creștinism (predomină protestantismul, dar și ortodoxia răsăriteană). Moneda națională: euro. Finlanda este una dintre cele mai nordice și îndepărtate țări din punct de vedere geografic, o treime din teritoriul ei aflându-se la N de Cercul Polar Arctic. În Finlanda există foarte multe păduri, mii de lacuri, numeroase râuri și zone mlăștinoase întinse. Cu excepția unei regiuni deluroase din extremitatea de NV, relieful întregii țări este format dintr-o câmpie aflată la 180 m deasupra nivelului mării. În S, clima este moderată; în N, iernile sunt lungi și aspre, iar verile scurte. Finlanda are o economie de piață dezvoltată, statul deținând însă obiective din sectoarele industriale strategice. Este una dintre cele mai bogate țări din Europa și din lume. Industria prelucrării lemnului și cea a bunurilor de larg consum, precum și sectorul serviciilor sunt foarte dezvoltate. Este republică, având un singur for legislativ; președintele este șeful statului, iar conducătorul guvernului este prim-ministrul. Descoperirile arheologice recente sugerează că primele habitate umane din Finlanda datează de cel puțin 100 000 de ani. Se pare că strămoșii laponilor trăiau în Finlanda pe la 7000 î.Hr. Strămoșii actualilor finlandezi au sosit pe malul de S al Golfului Finic în mileniul I î.Hr. Regiunea a fost creștinată treptat, începând cu sec. XI. Din sec. XII până în 1323, Suedia și Rusia și-au disputat supremația asupra Finlandei, deși Suedia stăpânea deja o mare porțiune din țară. Rusia a primit o parte din teritoriul Finlandei în 1721; în 1808, țarul Aleksandru I al Rusiei a invadat Finlanda, care a fost anexată în mod oficial Imperiului Rus în 1809. Perioada care a urmat este caracterizată de dezvoltarea mișcării naționaliste finlandeze. Pierderile Rusiei din Primul Război Mondial și din Revoluția din 1917 au constituit o premisă

pentru proclamarea independenței Finlandei, în 1917. A fost învinsă de Uniunea Sovietică, în Războiul sovieto-finlandez (1939–1940), dar apoi s-a aliat cu Germania nazistă împotriva Uniunii Sovietice, în Al Doilea Război Mondial, recăpătându-și teritoriile pe care le pierduse. Sub amenințarea unei noi înfrângeri din partea Uniunii Sovietice, ale cărei trupe avansau în 1944, Finlanda a încheiat un tratat de pace cu URSS, prin care ceda teritorii și se angaja să plătească daune. După Al Doilea Război Mondial, economia Finlandei s-a redresat. În 1995 a devenit membră a Uniunii Europene.

finlandeză, limba ~

Limbă fino-ugrică, vorbită de cca șase milioane de oameni din toată lumea, incluzând cca 200 000 vorbitori în America de Nord. Finlandeza nu a avut documente scrise până în sec. XVI, când Mikael Agricola (1509–1557) a alcătuit un abecedar (1543) și a făcut o traducere din Noul Testament (1548); el este considerat întemeietorul limbii finlandeze literare. Finlandeza a căpătat statut oficial în 1809, când Finlanda a devenit parte a Imperiului Rus, după șase secole de dominație suedeză. Publicarea epopeei naționale *Kalevala*, în 1835, alcătuită din cântece populare culese de Elias Lönnrot, a impulsionat mișcarea pentru crearea unei limbi naționale comune, care să reprezinte toate zonele dialectale. Finlandeza, ca și alte limbi finice baltice, are împrumuturi lexicale vechi din limbile germanice, baltice, slave și din limba saami.

Finlay, Carlos J(uan)

(03.12.1883, Puerto Príncipe, Cuba - 20.08.1915, Havana)

Epidemiolog cubanez. S-a remarcat prin descoperirea febrei galbene transmise de țânțari. Deși și-a publicat rezultatele experimentale în 1886, ideile sale au fost ignorate timp de 20 de ani. De-abia în 1900, Walter Reed a confirmat teoria lui Finlay, fapt care a dus la combaterea frigurilor galbene în Cuba și Panama de către William Gorgas. După moartea sa, guvernul cubanez a creat Institutul Finlay pentru cercetări în medicina tropicală.

Finney, Albert

(n. 09.05.1936, Salford, Saucashires, Anglia)

Actor britanic. Spre sfârșitul anilor 1950, s-a impus ca actor în piesele lui Shakespeare. În 1960 a fost apreciat în rolul unui rebel din clasa muncitoare, în piesa *Billy mincinosul* (Billy Liar), și în filmul *Sâmbătă seară și duminică dimineață* (Saturday Night and Sunday Morning). A jucat rolul principal în *Luther*, pe Broadway, și a devenit star internațional după filmul *Tom Jones* (1963). A mai apărut în *Călătorie în doi* (Two for the Road, 1967), *Costumierul* (The Dresser, 1983), *La poalele vulcanului* (Under the Volcano, 1984) și *Omul neînsemnat* (A Man of No Importance, 1994).

fino-ugrică, religia ~

Sisteme de credințe precreștine ale populațiilor fino-ugrice care au locuit în nordul Peninsulei Scandinave, în Siberia, pe țărmurile din jurul Mării Baltice și în centrul Europei. Printre populațiile fino-ugrice care au supraviețuit se numără sami (laponii), finlandezii, estonii și maghiarii. Diversitatea geografică și culturală a acestor popoare a generat credințe religioase diferite. Cel mai cunoscut mit fino-ugric al creației este mitul pământului scufundat, în care se povestește cum Dumnezeu l-a

obligat pe diavol să se scufunde în mare și să adune nisip, din care divinitatea a făcut pământul. Un alt mit explică crearea lumii dintr-un ou cosmic. Printre zeitățile principale se numărau un zeu al cerului și mama pământ. În vreme ce zeii cei mai importanți erau considerați mai distanți, existau câteva spirite protectoare care aveau grijă de viața de zi cu zi; acestea locuiau în sălașuri naturale, cum ar fi lacurile și pădurile, sau luau forma unor fenomene naturale, precum vântul sau focul. Se practica și cultul strămoșilor. Printre slujitorii religioși se numărau șamanii, preoții care îndeplineau sacrificiile, paznicii templelor, bocitoarele și slujbașii care oficiau ceremoniile de nuntă. Centrele de cult erau foarte variate, de la sanctuare din locuințe până la peșteri sacre și pietre de sacrificiu.

fino-ugrice, limbi ~

Ramură a familiei de limbi uralice, cu cca 25 de milioane de vorbitori în NE Europei, N Asiei și (prin imigrare) în America de Nord. Dintre aceștia, peste 20 de milioane vorbesc două limbi, finlandeză și maghiară. Subdiviziunea ugrică cuprinde limba maghiară și ob-ugriană. Ultima constă în două limbi din V Siberiei, khanty (ostyak) și mansi (vogul), vorbite de mai puțin de 15 000 de oameni. Din ramura finică fac parte limbile saami (saami, lappish), fino-baltice (fennic), mordvina, mari și limbile permiane. Saami este vorbită de cca 20 000 de oameni, în N Scandinaviei și în teritoriul rus adiacent. Grupul fino-baltic cuprinde finlandeza, estoniana (1,1 milioane de vorbitori pe tot globul) și o ramură de limbi aflate în declin în Letonia și în Rusia. Limba mordvină (mordova) este vorbită de 1,1 milioane de oameni, în enclave din centrul Rusiei europene. Limba mari (cheremis) este vorbită în centrul Rusiei și în zone disparate din E, către Ural; cele două dialecte ale sale numără în jur de 600 000 de vorbitori. Limbile permiane (permian) sunt vorbite într-o regiune întinsă din partea de NE a Rusiei europene, iar dintre acestea fac parte udmurta (500 000 de vorbitori) și komi (vorbită de mai puțin de 400 000 de oameni, dar cu două forme de limbă literară). Varietățile scrise ale limbilor fino-ugrice din Rusia folosesc alfabetul chirilic, iar cele din afara granițelor Rusiei, folosesc alfabetul latin.

Finteşteanu, Ion

(18.03.1899, Bucureşti, România - 21.10.1984)

Actor și regizor român. Profesor universitar la București, strălucit interpret al marilor roluri comice din repertoriul universal și românesc (Tartuffe, Farfuridi, Ianke). A jucat și în filmele *O scrisoare pierdută, Titanic vals, Citadela sfărâmată.*

Fiodor I *în rusă* Fiodor Ivanovici

(31.05.1557, Moscova, Rusia - 07.01.1598, Moscova)

Țar al Rusiei (1584–1598), a cărui moarte a marcat sfârșitul dinastiei Rurik. Fiu al lui Ivan IV, Fiodor avea o inteligență precară și nu s-a implicat în guvernare, care a fost dominată de fratele soției sale, Boris Godunov. Marile realizări din timpul domniei lui Fiodor, cum ar fi ridicarea episcopatului Rusiei la statut de patriarhat (1589), redobândirea teritoriilor din preajma Golfului Finic (1595) și consolidarea controlului Rusiei asupra V Siberiei și teritoriului din Caucaz, i se datorează lui Godunov. Fiodor nu a avut urmași, iar succesorul său a fost Godunov.

Fiodor II *în rusă* Fiodor Borisovici Godunov

(1589 - 10.06.1605, Moscova, Rusia)

Țar al Rusiei pentru o perioadă de numai trei luni, în 1605, în Timpul Crizelor. Fiu și succesor al lui Boris Godunov, Fiodor a fost imediat contestat de primul Dmitri-uzurpatorul. După ce comandantul său militar a trecut de partea rivalului său, mama lui Fiodor a încercat să preia puterea. Inițiativa ei a stârnit mânia boierilor, care au instigat poporul din Moscova la revoltă și i-au ucis pe Fiodor și pe mama acestuia, după care tronul Rusiei i-a revenit rivalului său.

Fiodor III *în rusă* Fiodor Alekseevici

(30.05.1661, Moscova, Rusia - 27.04.1682, Moscova)

Țar al Rusiei (1676–1682). A urcat pe tron după moartea tatălui său, Aleksei Mihailovici, însă nu a luat parte în mod activ la guvernare deoarece era prea tânăr și avea și o sănătate precară. În perioada domniei sale au existat diverși consilieri care s-au implicat în administrare, în special Vasili Golițin, care a instituit reforme militare, a limitat puterea aristocrației și a promovat dezvoltarea culturii de tip occidental. Fiodor nu a avut urmași, succesorii săi fiind fratele său, Ivan V, și fratele său vitreg, Petru I. Domnia lui Fiodor a stat la baza reformelor importante care aveau să fie făcute în timpul guvernării celor doi succesori ai săi.

fiord

Braț de mare, lung și îngust, ce pătrunde adesea adânc în uscat, generat de inundarea

Strâmtoarea Bradshaw, fiord pe coasta de V a South Island, Noua Zeelandă

PRIN AMABILITATEA INSPECTORATULUI GEOLOGIC AL NOII ZEELANDE; FOTO, T. ULYATT

cu apă de mare a unei văi glaciare. Unele fiorduri sunt foarte adânci; se presupune că marii ghețari care s-au format în aceste văi erau atât de grei, încât au erodat văile cu mult sub nivelul mării. După topirea ghețarilor, apele mării au inundat văile.

Fiordland, Parcul Național ~

Rezervație în partea sudică a Insulei de Sud (*vezi* South Island) din arhipelagul Noii Zeelande. Înființat în 1952, este unul dintre cele mai mari parcuri naționale din lume, având o suprafață de 12 519 kmp, fiind renumit pentru frumusețea fiordurilor, a munților, a pădurilor, a cascadelor și a lacurilor. La E este mărginit de munți, iar la NV și S de Marea Tasman. Aici se află una dintre cele mai mari cascade din lume, Sutherland, formată din trei căderi de apă, cu o înălțime de 580 m.

fir tors

Fir răsucit continuu și folosit la producerea de materiale textile. Firele toarse sunt de două categorii: naturale și sintetice sau fibre și celofibre. Fibra este un fir foarte lung, care include firele naturale de mătase și fibrele sintetice. Majoritatea firelor naturale sunt scurte, iar fibrele sintetice pot fi tăiate scurt, de o lungime uniformă, pentru a forma celofibrele. Toarcerea este procesul de unire și răsucire a unui grup de fire spălate și aranjate. Firele toarse din fibră necesită mai puțină răsucire decât firele toarse din celofibră. O răsucire mai mare produce fire mai puternice; o răsucire mai mică produce fire mai moi, mai strălucitoare. Două sau mai multe șuvițe pot fi răsucite împreună pentru a forma un mănunchi de fire răsucite. Firele care se folosesc la împletituri sunt mai puțin răsucite decât cele folosite la țesături.

Firdousi *sau* Firdusi *născut* Abu al-Qasim Mansur

(935 d.Hr., lângă Ţūs, Iran - cca 1020, Ţūs)

Poet persan. Deși au apărut multe legende privitoare la viața lui, se cunosc concret doar câteva date. A prelucrat într-o formă artistică măreața epopee națională persană *Shah-nameh* (Cartea Regilor, încheiată pe la 1010), poem ce avea la bază o proză istorică anterioară. Limba în care a fost conceput poemul este inteligibilă pentru iranienii de astăzi, care interpretează cele 60 000 de cuplete ca pe o evocare glorioasă și sonoră a trecutului. Se spune că a lucrat timp de 35 de ani la acest poem, pentru a-i face zestre singurei sale fiice.

Firestone, Harvey S(amuel)

(20.12.1868, Columbiana, Ohio, SUA - 07.02.1938, Miami Beach, Florida)

Industriaș american care, în 1896, a pus bazele unei afaceri de comerț cu amănuntul în domeniul anvelopelor. În 1904 a început să fabrice anvelope pentru automobile. Vânzările către Ford Motor Co. au contribuit la situarea Companiei de anvelope și cauciucuri Firestone în fruntea industriei de anvelope din SUA. Firestone a promovat folosirea camioanelor pentru transportul mărfurilor, făcând uz de influența sa asupra membrilor Congresului pentru a susține construcția unor vaste sisteme de autostrăzi. A rămas la conducerea companiei până în 1932, când aceasta a fost preluată de fiul său. În 1988, Firestone a fost cumpărată de compania japoneză Bridgestone Tire Co.

firewall

Sistem de securitate a computerelor, ce controlează transferul de informații de la un computer sau o rețea către un alt computer. Principalul scop al sistemului este de a împiedica accesarea directă a resurselor unei rețele private de către un utilizator dintr-o rețea externă, mai ales prin intermediul internetului. De asemenea, utilizatorii unei rețele private pot fi împiedicați să acceseze computere dintr-o rețea externă. Pentru realizarea acestui lucru, toate comunicațiile sunt direcționate printr-un server proxy ce decide dacă unui mesaj sau unui fișier îi este permis să intre sau să iasă din rețeaua privată.

firmă

În marketing și publicitate, dispozitiv plasat pe o clădire sau în fața ei, cu scopul identificării ocupantului și naturii afacerii desfășurate în clădirea respectivă. Poate fi amplasat și în alte zone, pentru a face reclamă unei companii sau produselor acesteia. În Grecia antică și în Egipt erau folosite în scopuri publicitare, dar romanii au fost aceia care au construit primele panouri publicitare. Acestea erau realizate pe o porțiune de perete, vopsită în alb, pe care erau înscrise diferite anunțuri. Vechile firme publicitare de magazin au fost create în momentul în care comercianții s-au confruntat cu un număr mare de

cumpărători analfabeți. Astfel, ei au folosit semne ușor de recunoscut, care să le reprezinte afacerile. Designerii moderni folosesc variate tehnici de iluminare și de animație.

fisc

Vistierie a împăratului roman, numită astfel pentru că banii se țineau în coșuri (*în latină, fiscus:* coș). Fondurile erau depozitate și în trezoreria publică, numită *aerarium*. Fiscul prelua taxele din provinciile imperiale, proprietățile ipotecate și terenurile libere. După domnia lui Vespasian, fiscul a devenit independent de trezorerie și administra veniturile din aproape tot imperiul, fondurile pentru armată și flotă, salariile funcționarilor și subvențiile poștale.

Fischer, Bobby
născut Robert James Fischer

(n. 09.03.1943, Chicago, Illinois, SUA)

Șahist american, cel mai tânăr mare maestru (la vârsta de 15 ani) din istoria acestui sport. În 1972, Fischer l-a învins pe Boris Spasski și a devenit primul șahist american care a cucerit titlul de campion mondial la șah. Cu o personalitate temperamentală și excentrică și adept înfocat al fundamentalismului creștin, a condamnat ateismul din Uniunea Sovietică; a pierdut titlul mondial în 1975, după ce a refuzat să se întâlnească cu concurentul său, șahistul sovietic Anatoli Karpov. Deși rămas în afara competițiilor, i-a acordat o revanșă lui Spasski, în Iugoslavia, în 1992, dar jocul a încălcat sancțiunile impuse de SUA împotriva Iugoslaviei și, de atunci, Fischer a fost nevoit să locuiască în afara granițelor țării sale.

Bobby Fischer, 1971

AP

Fischer, Emil (Hermann)

(09.10.1852, Euskirchen, Prusia - 15.07.1919, Berlin)

Specialist german în chimie organică. În 1874 a devenit doctor în chimie. A stabilit structura acidului uric, a cofeinei și a altor compuși înrudiți, demonstrând că toate aceste substanțe sunt derivate ale unui singur compus, numit purină. Aceste cercetări l-au determinat să studieze structura proteinelor și a modului în care aminoacizii se combină în proteine. A stabilit structurile moleculare ale glucozei, ale fructozei și ale altor zaharuri și și-a verificat rezultatele, sintetizând substanțele respective, apoi a identificat alți 15 stereoizomeri ai glucozei (*vezi* izomer, configurație). Cercetările privind zaharurile au avut o importanță deosebită pentru dezvoltarea chimiei organice și i-au adus, în 1902, al doilea Premiu Nobel pentru chimie. Studiile sale în domeniul fermentației au dus la fondarea chimiei enzimelor.

Fischer, proiecția ~

Metodă de reprezentare a structurilor tridimensionale ale moleculelor în plan, concepută de Emil Fischer. Prin convenție, liniile orizontale reprezintă legăturile dintre suprafața plană și privitor, iar liniile verticale reprezintă legăturile care se proiectează de la privitor spre profunzime. Proiecțiile Fischer reprezintă cea mai convenabilă modalitate de a ilustra moleculele chiral (*vezi* activitate optică) și de a distinge perechile de enantiomeri. Se folosesc cel mai frecvent pentru a descrie izomerii zaharurilor. *Vezi și* formulă chimică.

Fischer-Dieskau, Dietrich

(n. 28.05.1925, Berlin, Germania)

Dirijor și bariton german. A avut un prim rol important într-un spectacol pe când era prizonier de război în Italia, iar în 1947 a debutat ca profesionist. A fost unul dintre cei mai remarcabili cântăreți ai vremii sale; a interpretat cu succes atât arii de operă, cât și lieduri. A înregistrat multe lucrări din repertoriul canonic, dar a interpretat și lucrări mai neobișnuite sau din perioada contemporană; printre premierele sale se numără și spectacolul lui Benjamin Britten *Recviemul războiului* (War Requiem, 1962).

Fish, Hamilton

(03.08.1808, New York, New York, SUA - 06.09.1893, New York)

Secretar de stat american (1869–1877). A fost viceguvernator (1847–1848), guvernator (1849–1850) și senator al SUA (1851–1857). În calitate de secretar de stat, în timpul mandatului președintelui Ulysses S. Grant, a fost adept al negocierilor de pace în incidentele internaționale explozive și a negociat câteva tratate cu Marea Britanie, inclusiv în cazul Revendicărilor Alabama și în cel al reținerii vasului *Virginius* de către autoritățile spaniole. A fost unul dintre artizanii Tratatului de la

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Hamilton Fish

Washington (1871), care instituia arbitrajul internațional în cazul disputelor interstatale. Fiind cel mai respectat membru al cabinetului Grant, a luptat pentru combaterea extorcării, a numirilor nejustificate și a încălcării libertăților civile ale negrilor.

Fisher, Irving

(27.02.1867, Saugerties, New York, SUA - 29.04.1947, New Haven, Connecticut)

Economist american, cunoscut în special prin cercetările sale în domeniul teoriei capitalului. A obținut titlul de doctor al Universității Yale. Ca profesor la Yale (1892–1935), a studiat relația dintre variațiile de cantitate a banilor și nivelul general al prețurilor. De asemenea, a promovat conceptul de „dolar compensat", un dolar cu putere de cumpărare constantă, definită în termenii unui index al prețurilor bunurilor, și mai puțin în termenii unei cantități de aur. *Vezi și* indice de preț.

Fisher, John Arbuthnot
ulterior **Baron Fisher (de Kilverstone)**

(25.01.1841, Ceylon - 10.07.1920, Londra, Anglia)

Amiral britanic și primul lord din marină. A intrat în marină la 13 ani și a fost martor la bătăliile din Crimeea, China și Egipt. În 1892 a fost înaintat la rangul de amiral, iar în 1904 a devenit primul lord din marină. A reorganizat și consolidat marina britanică pentru a contracara dezvoltarea rapidă a marinei germane, iar reformele și inovațiile sale - printre care proiectarea cuirasatului *Dreadnought*, ce a revoluționat construcția de nave - au asigurat supremația marinei regale în Primul Război Mondial. S-a retras din activitate în 1910, dar în 1914 a fost convocat din nou de Winston Churchill. În anul următor a demisionat, în semn de protest față de campania Dardanelelor.

Fisher, Sir R(onald) A(ymler)

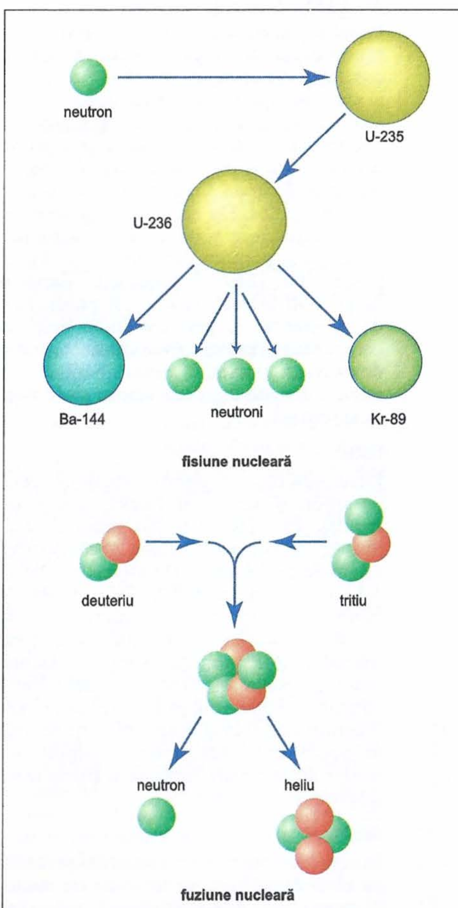
(17.02.1890, East Finchley, Middlesex, Anglia - 29.07.1962, Adelaide, Australia)

Statistician și genetician britanic. Ca statistician la un institut de cercetare în domeniul agricol, a investigat legăturile dintre genele ce determină anumite trăsături. Pentru a evita anumite înclinații neintenționate în selecția materialelor folosite în experimente, a introdus principiul selecției aleatorii. Acesta afirmă că, înainte ca un rezultat al unui experiment să fie pus pe seama unei anumite cauze sau operațiuni, experimentul respectiv trebuie repetat pe anumite unități de control din material și că toate materialele folosite în experiment trebuie selectate aleatoriu din întreaga populație pe care își propune s-o reprezinte. De asemenea, a dezvoltat conceptul de analiză a variației, o metodă statistică folosită pentru a desemna experimente ce răspund concomitent la mai multe întrebări.

fisiune nucleară

Divizare a unui nucleu atomic greu în două fragmente de aproape aceeași masă, însoțită de eliberarea unei cantități imense de energie, energia de legătură a particulelor subatomice. Energia eliberată în procesul de fisiune a unui atom de uraniu este de 50 de milioane de ori mai mare decât energia eliberată când atomul de carbon

Sus: în procesul de fisiune nucleară, uraniu-235 se combină cu un neutron, formând un element intermediar instabil, care se scindează imediat în bariu-144 și kripton-89 plus trei neutroni. Jos: deuteriul și tritiul se combină prin procesul de fuziune nucleară, formând heliul plus un neutron.

se unește cu atomul de oxigen în procesul de ardere a cărbunelui. Energia apărută în urma procesului de fisiune este de fapt energia cinetică a fragmentelor obținute în urma divizării, care se transformă în energie termică atunci când fragmentele se ciocnesc cu materia, astfel viteza lor micșorându-se. În urma fisiunii, se eliberează, de asemenea, doi sau trei neutroni liberi. Neutronii liberi pot bombarda alte nuclee, conducând la o serie de alte fisiuni, acest proces numindu-se reacție în lanț. Energia eliberată în urma procesului de fisiune nucleară este folosită pentru a produce electricitate pentru navele cu propulsie și submarine; reprezintă, de asemenea, sursa de putere destructivă a armelor nucleare.

Fisk, James

(01.04.1834, Bennington, Vermont, SUA - 07.01.1872, New York, New York)

Bancher american. Și-a început viața profesională ca angajat al unui circ, a continuat ca agent de bursă și funcționar al unei corporații. S-a alăturat lui Daniel Drew și Jay Gould, împotriva lui Cornelius Vanderbilt, în războiul Erie, în care primii trei încercau să păstreze controlul companiei Erie Railroad Co., emițând acțiuni în mod fraudulos. De asemenea, au încercat să monopolizeze piața de aur, provocând o inflație a prețului, tentativă ce a dus la panica din 1869. Supranumit „Barnum de pe Wall Street“, Fisk a fost producător de spectacole și petrecea mult timp în compania actrițelor; a fost împușcat mortal de către un asociat, la vârsta de 37 de ani, după o dispută legată de afaceri și de viața sa amoroasă.

fistic

Denumire comună pentru cele nouă specii de arbori și arbuști aromatici, unii ornamentali, care fac parte din genul *Pistacia*, înrudiți cu sumacul (familia *Anacardiaceae*), originare din Eurasia. De asemenea, există o specie care se cultivă în SV Americii de Nord și alta în insulele Canare. Boabele de fistic comercializate sunt semințele fructului de *P. vera*. Au o aromă plăcută, dulceagă, rășinoasă, fiind un aliment foarte consumat. Pigmentul galben-verzui pe care îl conțin este folosit drept colorant natural în producerea dulciurilor. Arborele are frunze groase, mari, lucioase și fructe mici, dispuse în ciorchine.

fisură

În inginerie, rupere a unui material prea slab ca să facă față forțelor la care este supus. Fisurarea unei piese în timpul prelucrării poate fi provocată de o imperfecțiune a metalului; aceste imperfecțiuni se formează prin includerea unor particule nemetalice, precum oxizii sau sulfurile, în masa de metal, în timpul turnării. Suprapunerea reprezintă o altă formă de fisură și constă în îndoirea unei părți metalice peste întreaga bucată, dar cele două părți suprapuse nu se unesc în totalitate. Componentele și părțile mașinilor ce sunt supuse vibrațiilor sau unor eforturi periodice trebuie proiectate pentru a evita fisurile cauzate de oboseală. *Vezi și* ductilitate; metalurgie; rezistența materialelor.

fisură palatină

Boală congenitală destul de des întâlnită, caracterizată printr-o fisură în planșeul cavității bucale. Poate afecta vălul palatin, putându-se extinde și de-a lungul palatului dur, astfel încât cavitatea nazală să se deschidă larg în cavitatea bucală. Septul nazal lipsește de cele mai multe ori. Boala poate provoca despicarea buzei (buză de iepure), uneori chiar până sub nară. Pot apărea și alte anomalii. Despicătura de palat limitează capacitatea nou-născutului de a suge, ceea ce poate duce la malnutriție. La copii, cauzează tulburări de vorbire. Este necesară intervenția chirurgicală, care se efectuează de obicei în jurul vârstei de 18 luni și constă în închiderea comunicării largi dintre cavitatea bucală și cea nazală. Ulterior, se impun exerciții de vorbire. Pacienții care suferă de această afecțiune prezintă un risc ridicat de infecții ale cavității nazale, urechii și sinusurilor.

fișier cookie

Document sau parte dintr-un document pus pe hard diskul unui utilizator de web de către o pagină web (de ex. de către serverul care conduce acea pagină web), ce permite unui server web să stocheze pe calculatorul utilizatorului informații despre utilizator, care pot fi regăsite de fiecare dată când este accesată acea pagină web. Fișierele cookie sunt folosite pentru a stoca date, pentru a face posibilă personalizarea informației către vizitatorii unei pagini web, pentru a vedea ce pagini web a vizitat un anumit utilizator, pentru a stabili publicul-țintă al publicității prin internet și pentru a reține produsele pe care un utilizator dorește să le comande on-line. La început, fișierele cookie puteau furniza informații și din alte părți ale hard diskului unui utilizator; versiunile actuale împiedică acest lucru și permit unei pagini să aibă acces doar la acele fișiere cookie scrise de site-ul respectiv.

fitnah

În lumea islamică, testare sau tentativă de a pune la încercare unitatea comunității musulmane. Termenul (*în arabă,* încercare sau test) poate fi folosit pentru a descrie o insurecție sau un război civil sau, în special, pentru a defini un tribunal pentru problemele de doctrină, similar, în sens larg, cu Inchiziția creștină. În istoria veche a islamului, au existat patru astfel de încercări. Prima (656–661 d.Hr.), declanșată de uciderea califului Uthman ibn Affan, a avut drept consecință schisma dintre aripile sunnite și șiite. A doua a coincis cu domnia califului Yazid I (680–683 d.Hr.); a fost o continuare a conflictelor dintre pretendenții la califat și a dus la moartea lui Husayn ibn Ali și la lupta de la Karbala. Al treilea fitnah (744–750 d.Hr.) a fost rezultatul venirii la putere a dinastiei Abbasizilor. Al patrulea (833–848 d.Hr.) a apărut din cauza sprijinului acordat de califat școlii teologice mutazilite.

fitoflagelat

Denumire comună pentru numeroasele protozoare care prezintă flageli, plus alte câteva caracteristici specifice algelor, în special pigmentul clorofilă și alți câțiva pigmenți. Unele specii, deși asemănătoare ca formă, nu au clorofilă. Fitoflagelatele își obțin substanțele nutritive prin fotosinteză, prin absorbție la nivelul suprafeței corpului sau prin ingestia particulelor de hrană. Printre fitoflagelatele mai importante se numără criptomonadele.

fitoplancton

Floră formată din organisme plutitoare, de obicei minuscule, care trăiesc în curenții de apă. Asemenea vegetației terestre, fitoplanctonul folosește dioxidul de carbon, elimină oxigen și transformă mineralele, astfel încât acestea să poată fi folosite de animale. În apele dulci, numărul mare de alge verzi colorează lacurile și heleșteiele. Cianobacteriile afectează gustul apei potabile. În mod direct sau indirect, fitoplanctonul oceanic constituie sursa primară de hrană a tuturor organismelor marine. Compus din organisme cu schelet silicios, cum ar fi diatomeele și dinoflagelatele, fitoplanctonul înregistrează, sezonier, variații cantitative, crescând primăvara și toamna datorită luminii, temperaturii și mineralelor favorabile.

FitzGerald, Edward

(31.03.1809, Bredfield, lângă Wordbridge, Suffolk, Anglia - 14.06.1883, Merton, Norfolk)

Scriitor britanic. După ce a absolvit Universitatea Cambridge, a dus o viață izolată. S-a remarcat îndeosebi prin *Rubaiatele lui Omar Khayyám* (The Rubáiyát of Omar Khayyám, 1859), o adaptare liberă a versurilor lui Omar Khayyam ce a devenit ea însăși o operă clasică a literaturii engleze. Multe dintre versurile sale, precum *Un ulcior cu vin, o pâine și tu* (A jug of wine, a loaf of bread, and thou) și *Degetul ce se mișcă scrie și, după ce a scris, se mișcă mai departe* (The moving finger writes, and, having writ, moves on) au devenit citate în vorbirea curentă. Este și autorul unei traduceri libere a *Șase drame de Calderón* (Six Dramas of Calderón, 1853).

Fitzgerald, Ella

(25.04.1917, Newport News, Virginia, SUA - 15.06.1996, Beverly Hills, California)

Cântăreață americană. A câștigat un concurs de amatori la Teatrul Apollo din Harlem în 1934 și, în anul următor, a devenit starul formației bateristului Chick Webb. Asocierea ei cu managerul și impresarul Norman Granz, la sfârșitul anilor 1940, a dus la performanțele obținute la filarmonică și la celebra serie de înregistrări Songbook, fiecare ilustrând opera câte unui compozitor de cântece populare. Una dintre cele mai mari cântărețe de jazz, cu o mare ușurință de a improviza, s-a numărat printre artiștii vocali cu cel mai mare succes comercial din toate timpurile, datorită vocii ei clare, cu timbru tineresc, și virtuozității sale.

Fitzgerald, F(rancis) Scott (Key)

(24.09.1896, St. Paul, Minnesota, SUA - 21.12.1940, Hollywood, California)

Romancier și nuvelist american. A urmat cursurile Universității Princeton, dar a abandonat facultatea din cauza notelor slabe. În 1920 s-a căsătorit cu Zelda Sayre (1900–1948), fiica unui judecător respectat din Alabama. Operele sale, dintre care *Dincoace de Paradis* (This Side of Paradise, 1920) și *Cei frumoși și blestemați* (The Beautiful and Damned, 1922) și antologiile de povestiri *Povestiri din epoca jazzului* (Tales of the Jazz Age, 1922) și *Toți acești tineri triști* (All the Sad Young Men, 1926), surprind vulgaritatea și iluziile strălucitoare ale epocii jazzului. Capodopera sa, *Marele Gatsby* (The Great Gatsby, 1925; film, 1926, 1949, 1974, film pentru televiziune 2001), o poveste despre bogăția și corupția Americii, a fost considerată ulterior unul dintre cele mai bune romane ale secolului. În 1924, Scott și Zelda au devenit membri ai comunității de expatriați de pe Riviera franceză, locul unde se petrece acțiunea romanului

Blândețea nopții (Tender Is the Night, 1934, film, 1962). Celebritatea și prosperitatea sa s-au dovedit înșelătoare pentru amândoi. El a devenit dependent de alcool, iar Zelda nu și-a revenit niciodată complet după căderea nervoasă din 1932, petrecându-și restul vieții într-un sanatoriu. În 1937, Scott s-a mutat la Hollywood pentru a scrie scenarii; această experiență a fost punctul de plecare al operei neterminate *Ultimul magnat* (The Last Tycoon, 1941). A murit la 44 de ani, în urma unui infarct.

Fitzroy

Râu în E Queensland, în Australia. Format prin unirea râurilor Dawson și Mackenzie, pe coastele Platoului Estic, curge spre NE, traversând lanțul muntos Broadsound și, apoi, spre SE, vărsându-se în Marea Coralilor, după un parcurs de 290 km. Este navigabil pe o porțiune de 56 km de la gura de vărsare.

Fitzroy

Râu în partea de N a Australiei de Vest. Izvorăște din lanțul muntos Durack și curge spre SV, prin Munții Regele Leopold și prin defileul Geikie (unde trăiesc crocodili de apă dulce). Cotește spre NV și își încheie cursul de 560 km, vărsându-se în Oceanul Indian la King Sound. Nu este navigabil din cauza pragurilor și a bancurilor de nisip. În zona orașului Fitzroy Crossing, situat pe cursul superior, se găsesc lacuri mari unde există viață sălbatică; mai sus de această regiune se află Parcul Național Gorge.

Fiume, chestiunea ~

Controversă care a avut loc după Primul Război Mondial, privind controlul asupra portului Fiume de la Marea Adriatică (actualul Rijeka, în Croația). Tratatul secret de la Londra (1915) atribuise portul Iugoslaviei, dar la Conferința de pace de la Paris italienii au înaintat pretenții asupra lui. În 1919, Gabriele D'Annunzio a adunat o mică armată și a ocupat Fiume. Italia a încheiat Tratatul de la Rapallo (1920) cu Iugoslavia, trimițând un cuirasat pentru a-l izgoni pe D'Annunzio. Benito Mussolini, venind la putere, a insistat pentru semnarea unui nou tratat (1924), care recunoștea Fiume drept teritoriu italian și suburbia Susak drept teritoriu iugoslav. După Al Doilea Război Mondial, Fiume a trecut în subordinea Iugoslaviei.

fixarea azotului

Proces natural sau industrial care determină combinarea chimică a azotului liber din aer cu alte elemente, pentru a forma compuși reactivi de azot precum amoniacul, nitrații sau nitriții. Microorganismele din sol (de ex. bacterii *Rhizobium* care se găsesc în nodulii din rădăcinile legumelor) provoacă mai mult de 90% din tot procesul de fixare a azotului. Deși azotul este parte componentă a tuturor proteinelor și este esențial atât pentru metabolismul plantelor și al animalelor, acestea nu pot folosi azotul elementar, cum ar fi gazul de azot (N_2), care formează 80% din atmosferă. Nitrobacteriile invadează rădăcinile plantelor-gazdă, unde se multiplică și stimulează formarea nodozităților, ce reprezintă excrescențe formate din celulele plantelor și ale bacteriilor, aflate în strânsă legătură. În interiorul nodozităților, bacteriile transformă azotul în nitrați, pe care planta-gazdă îi folosește în creștere. Fixarea azotului de către bacterii simbiotice cu legumele are o importanță vitală în agricultură. Înainte de folosirea îngrășămintelor sintetice în țările industrializate, azotul utilizabil era furnizat din îngrășământul natural și prin rotația culturilor, care includea și o cultură de legume.

fizica particulelor

Studiu al particulelor subatomice fundamentale, inclusiv al materiei (și al antimateriei) și al particulelor purtătoare ale interacțiunilor fundamentale, așa cum sunt ele descrise de teoria cuantică a câmpului. Fizica particulei se ocupă de structura și forțele de la acest nivel al existenței și de la un nivel inferior. Particulele fundamentale dețin caracteristici cum ar fi sarcină electrică, spin, masă, magnetism și alte caracteristici complexe, dar sunt considerate punctiforme. Toate teoriile fizicii particulei implică fizica cuantică, în care simetria este primordială.

fizica solidelor

Ramură a fizicii care se ocupă cu proprietățile fizice ale materiilor solide. Cercetează proprietățile dispunerii atomilor într-o rețea cristalină, dislocările și defectele dispunerii respective. Aceste structuri sunt importante mai ales în studierea conductibilității căldurii și electricității prin materialele solide.

fizică

Știință care se ocupă cu studiul structurii materiei și al interacțiunilor dintre constituenții fundamentali ai universului observabil. A fost numită multă vreme filozofie naturală (*în greacă, physikos*). Fizica studiază toate aspectele naturii, de la comportamentul obiectelor când sunt

supuse acțiunii unei forțe date până la natura și originea câmpurilor gravitaționale, electromagnetice și a forțelor nucleare. Scopul fizicii este acela de a formula principii comprehensive care să reunească și să explice fenomenele raționale. *Vezi și* aerodinamică, astrofizică; fizică atomică; biofizică; mecanică; fizică nucleară; fizica particulelor; mecanică cuantică; fizica solidelor; mecanică statistică.

fizică atomică

Studiu științific al structurii și nivelurilor de energie ale atomului, precum și al interacțiunii sale cu alte particule și câmpuri. Teoria modernă despre atom postulează existența unui nucleu greu, încărcat pozitiv, înconjurat de un nor de electroni, ușor și încărcat negativ. Proprietățile fizice ale atomilor sunt determinate de legile mecanicii și ale electrodinamicii cuantice. Principalele mijloace de studiu ale acestor proprietăți sunt spectroscopia, ciocnirea particulelor (*vezi* accelerator de particule) și modelele statistice care simulează interacțiuni complexe (cum ar fi dinamica gazelor). Domeniu vast, fizica atomică are aplicații în studiul materiei condensate, a gazelor, a mecanismelor reacțiilor chimice, meteorologiei, laserelor, fizicii nucleare și în aranjarea elementelor în tabelul periodic.

fizică matematică

Ramură a analizei matematice care se ocupă cu studiul instrumentelor și al tehnicilor cu interes special pentru fizicieni și ingineri. Se bazează pe spațiul vectorial, algebra matricilor, ecuațiile diferențiale (mai ales pentru problemele cu valori-limită), ecuațiile integrale, transformările integrale, seriile infinite și variabilele complexe. Metodele științei își găsesc aplicații în electromagnetism, în mecanica clasică și în mecanica cuantică.

fizică nucleară

Ramură a fizicii care se ocupă cu studierea structurii nucleului atomic și a radiațiilor emise de nucleele instabile. Unul dintre cele mai importante și mai des folosite instrumente în fizica nucleară este fasciculul de particule de înaltă energie, cum ar fi protoni sau electroni, direcționate ca proiectile în ținte care constau din nuclee. Prin analiza direcțiilor sau energiilor particulelor de recul și a altor fragmente nucleare obținute, cercetătorii pot obține detalii ale structurii nucleare, informații despre forța tare de legătură dintre elementele nucleului, precum și despre eliberarea de energie din nucleu.

fiziocrat

Membru al unei școli de economie, fondată în sec. XVIII în Franța, care susținea că guvernul nu ar trebui să intervină în evoluția legilor economice naturale. Este considerată prima școală științifică de economie. Școala fiziocrată (numele face referire la „regula naturii") a fost înființată de François Quesnay, care a demonstrat relația economică dintre un atelier și o fermă și a susținut faptul că o singură fermă contribuie la bunăstarea unei întregi națiuni. În opinia sa, pământul și agricultura erau sursa oricărei bunăstări. Fiziocrații doreau o societate în care legile scrise să fie în armonie cu legile naturale. Pentru ei, societatea ideală era una predominant agricolă, motiv pentru care criticau mercantilismul, pentru accentul pe care îl punea pe fabricarea de produse și pe comerțul extern. Printre discipolii lui Quesnay s-au numărat Victor Riqueti, conte de Mirabeau, și Pierre Samuel du Pont de Nemours (1739–1817). În 1768, școala intrase deja în declin, iar în 1776, odată cu demiterea unui oficial adept al curentului, liderii fiziocrați au fost exilați. Deși multe dintre teoriile lor, în special cea a bunăstării, au fost ulterior combătute, introducerea metodei științifice în economie a influențat în mod decisiv această disciplină.

fiziokinetoterapie

Modalitate de recuperare fizică și tratare a invalidităților, în special după faza acută a unei boli. O astfel de terapie este adesea vitală pentru recuperarea pacienților incapabili să lucreze perioade îndelungate. Fizioterapeuții evaluează abilitățile pacienților, stabilesc programe pentru restabilirea funcțiilor fizice și caută metode de a-i ajuta pe cei cu probleme permanente să efectueze activități cotidiene. *Vezi și* medicină fizică și de recuperare.

fiziologie

Știință care se ocupă cu studiul funcționării organismelor, al țesuturilor și al celulelor acestora. Fiziologia a fost, de obicei, separată de anatomie, până când dezvoltarea microscoapelor de mare precizie a arătat clar că structura și funcția sunt elemente inseparabile la nivel celular și molecular. Pentru fiziologie, înțelegerea biochimiei este absolut vitală. Procesele fiziologice sunt dinamice, celulele își schimbă funcțiile ca răspuns la schimbările de compoziție ale mediului lor local, iar organismul răspunde la modificările mediului intern și extern. Multe reacții

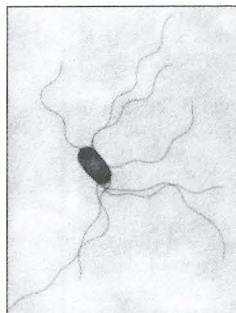
fiziologice au ca scop menținerea unui mediu fizic și chimic intern constant (homeostazie). *Vezi și* citologie.

Flacăra

Revistă literară și artistică românească, editată la București între 1911–1916 și 1921–1923 de Constantin Banu, care era și director; redactori erau Petre Locusteanu și Ion Pillat. Au colaborat Dimitrie Anghel, George Bacovia, Demostene Botez, George Coșbuc, Octavian Goga, Șt. O. Iosif, Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Vasile Voiculescu etc.

flagel

Structură filamentoasă ce are rolul unui organ de mișcare a celulelor multor organisme vii. Flagelii sunt specifici grupului de protozoare *Mastigophora*, dar apar și la celulele sexuale ale algelor, ciupercilor și mușchilor. Mișcarea flagelilor generează curentul de apă necesar pentru respirație și circulație la bureți și cnidari. Majoritatea bacteriilor mișcătoare se deplasează cu ajutorul flagelilor. Procariotele și eucariotele au diferite tipuri de structuri și de modalități de mișcare ale flagelilor. *Vezi și* cili.

Bacteria *Proteus vulgaris* (la scară mare), prezentând filamente mobile (flageli)

flagelanți

Sectă religioasă din Evul Mediu, care practica biciuiri (flagelări) publice, printre alte practici de disciplinare și de devoțiune. Sectele flagelanților au apărut în nordul Italiei și, către 1260, erau larg răspândite, având un mare număr de adepți. Mărșăluiau în grupuri prin orașele europene, biciuindu-se unul pe celălalt pentru a-și ispăși păcatele și implorând poporul să se pocăiască. La mijlocul sec. XIV, au atras mulți adepți, în timp ce Europa era decimată de Moartea Neagră (ciumă). Deși au fost uneori interzise de către autorități, sectele flagelanților au cunoscut perioade sporadice de revigorare în sec. XVI.

Flagler, Henry M(orrison)

(02.01.1830, Hopewell, New York, SUA - 20.05.1913, West Palm Beach, Florida)

Magnat american. A fost mai întâi negustor de cereale. Prieten cu John D. Rockefeller, au înființat împreună o firmă care, în 1870, a devenit Standard Oil Co. Până în 1911 a fost președinte al filialei din New Jersey și a avut o mare influență în transformarea Floridei în regiune turistică. A organizat și a extins calea ferată de pe coasta de E, a dragat portul din Miami, construind un lanț de hoteluri de lux.

Flagstad, Kirsten (Marie)

(12.07.1895, Hamar, Norvegia - 07.12.1962, Oslo)

Soprană norvegiană. Născută într-o familie de muzicieni, a debutat în 1913, iar în 1934 a fost invitată la Bayreuth să interpreteze rolul lui Sieglinde din *Walkiria* (Die Walküre) și cel al lui Gutrune din *Amurgul zeilor* (Götterdämmerung), ambele de R. Wagner. Considerată cea mai mare soprană wagneriană a generației sale, și-a făcut debutul la Opera Metropolitană în 1935. S-a stabilit temporar la New York și a făcut numeroase turnee până în 1941, când s-a reîntors în Norvegia alături de soțul ei, membru al guvernului lui Vidkun Quisling. Deși absolvită de acuzația de colaborare cu regimul nazist, spectacolele ulterioare în SUA au fost controversate.

Flaherty, Robert (Joseph)

(16.02.1884, Iron Mountain, Michigan, SUA - 23.07.1951, Dummerston, Vermont)

Producător american de film, considerat a fi părintele genului documentar. A crescut într-o regiune îndepărtată din N Canadei și, mai apoi, a realizat numeroase explorări ale regiunii (1910–1916). A revenit în 1920 pentru a filma modul de viață al eschimoșilor, alături de care a trăit timp de 16 luni. Filmul, intitulat *Nanook din Nord* (Nanook of the North, 1922), a avut un mare succes internațional, devenind un model pentru filmul documentar. Printre documentarele ulterioare se numără *Moana* (1926), *Tabu* (1931), *Omul din Aran* (Man of Aran, 1934), *Pământul* (The Land, 1942) și *Poveste din Louisiana* (Louisiana Story, 1948).

flamandă, artă ~

Artă a secolelor XV până la începutul sec. XVII, în Flandra. Precursorii școlii flamande au fost artiștii din Dijon, prima capitală a ducilor de Burgundia, care au încheiat o puternică alianță flamando-burgundă, ce a durat din 1363 până în 1482. Filip III cel Bun a mutat capitala Burgundiei la Bruges, iar în 1425 l-a angajat pe Jan van Eyck ca pictor al său. Următoarea generație de artiști a fost influențată de operele lui van Eyck, iar spre sfârșitul sec. XV a început să caute surse de inspirație picturală în Italia. Rogier van der Weyden, Petrus

Christus, Dirk Bouts, Hugo van der Goes, Hans Memling și Gerard David au adus inovații, neegalând, însă, viziunea artistică a lui van Eyck. În sec. XVI, Pieter Bruegel cel Bătrân, influențat de Hieronymus Bosch, a reprezentat scene din viața țăranilor, dovedind un deosebit simț al grotescului. Mare maestru al sec. XVII, Peter Paul Rubens a demonstrat o măiestrie neegalată în tehnica picturii în ulei, stilul său fiind reprezentativ pentru barocul flamand.

flamenco

Stil de muzică vocală, instrumentală (mai ales la chitară) și de dans, asociat de obicei cu țiganii andaluzi din S Spaniei. Originile muzicii flamenco, deși întru câtva misterioase, par să se afle în migrația țiganilor din Rajastan (în NV Indiei) în Spania, între sec. IX și XIV. Esența sa este *cante* sau cântecul, acompaniat adesea de chitară și de dansuri improvizate. *Cante jondo* (cântec profund sau cântec adânc), considerat cea mai veche formă de flamenco, se caracterizează prin emoție profundă, având ca teme moartea, suferința, disperarea sau îndoiala religioasă. După jumătatea sec. XIX, cântecul flamenco a fost acompaniat de obicei de chitară, de un *palo seco* (*în spaniolă*, băț uscat), un băț cu care se bătea în podea pentru a ține ritmul, și de un dansator care executa o serie de pași ținând de un dans coregrafic, dar și de un stil improvizat. De atunci, elementul dominant al stilului flamenco este *baile* sau dansul, deși nu este executat niciodată fără acompaniament. Un alt element esențial al muzicii flamenco tradiționale este *duende*, o stare de emoție transcendentă, foarte concentrată, asemănătoare unei transe. Aceasta este potențată de obicei de bătăi ritmice din palme și de interjecții încurajatoare *(jaleo)* din partea celorlalți artiști.

flamin

Membru al unui colegiu de 15 preoți din Roma antică, fiecare fiind consacrat cultului unui singur zeu. Cei mai importanți erau cei care îi slujeau pe Iupiter, Marte și Quirinus. Aleși din clasa patricienilor și subordonați unui *pontifex maximus* (*în latină*, preot principal), ei ofereau sacrificii zilnice și duceau o viață după reguli stricte. Soțiile lor îi asistau și erau, de asemenea, obligate să respecte reguli impuse de ritual. În vremea imperiului, un grup de flamini era consacrat cultului împăraților zeificați.

flamingo

Denumire comună pentru cele cinci specii de păsări acvatice înalte, cu picioare lungi, ce alcătuiesc familia *Phoenicopteridae*. Culoarea dominantă a penajului este roz și fața este golașă. Au picioare palmate, corp zvelt, gât lung și subțire, aripi mari și coadă scurtă. Înălțimea lor este cuprinsă între 90 și 150 cm. Se adună cu sutele (uneori cu milioanele) în formații de zbor și grupuri care se deplasează prin apă. Pășesc prin mlaștini, răscolind materia organică, căutând mai ales mici moluște și crustacee, pe care apoi le filtrează din apa plină de mâl cu ajutorul ciocurilor, asemănătoare unor site. Speciile diferite sunt răspândite de-a lungul coastelor și golfurilor Oceanului Atlantic din zonele tropicale și subtropicale ale Americii de Nord, dar se pot întâlni și în America de Sud, în Africa, în S Europei, în Asia, Madagascar și India.

Flaminius, Caius

(m. 217 î.Hr.)

Lider politic roman. Ca tribun (232 î.Hr.), a sprijinit expansiunea romană în N Peninsulei Italice; a promovat o lege (în 232 î.Hr.) de împroprietărire a plebeilor romani, ce i-a adus o mare popularitate, fiind însă considerată cauza invaziei galilor din 225 î.Hr. (contracarată în 223 î.Hr.), pentru care Flaminius a fost socotit vinovat. A fost consul în 223 î.Hr. și 217 î.Hr. În perioada când a fost cenzor (220 î.Hr.), a construit circul Flaminius din Roma și Via Flaminia, spre Ariminium (Rimini). A murit luptând împotriva lui Hannibal, în al doilea război punic.

Flaminius, Titus Quinctius

(227-174 î.Hr.)

General și consul roman (198 î.Hr.). În calitate de consul, a încercat să încheie un tratat de pace cu Filip V al Macedoniei, dar negocierile au eșuat și s-a declanșat conflictul. L-a învins pe Filip la Cynoscephalae (197 î.Hr.) și i-a eliberat pe greci (196 î.Hr.), care l-au aclamat ca pe un salvator. Până în 194 î.Hr., a menținut trupe romane în Grecia. După înfrângerea lui Antioh III și a etolienior la Termopile (191 î.Hr.), a contribuit la restabilirea păcii în Grecia.

Flandin, Pierre-Étienne

(12.04.1889, Paris, Franța - 13.06.1958, Saint-Jean-Cap-Ferrat)

Om politic francez, a fost membru al Camerei Deputaților în perioada 1914–1940. A deținut diverse funcții ministeriale în timpul celei de-A Treia Republici, fiind, pentru scurtă vreme, prim-ministru (1934–1935). Ca ministru de externe, când germanii au invadat Renania, în 1936, a încercat să convingă guvernele francez și

englez să accepte dominația germană, deși atunci când a ocupat funcția de ministru de externe, în timpul regimului de la Vichy, a rezistat presiunilor germane. Cu toate că ulterior a fost acuzat de trădare, în 1946 a fost achitat.

Flandra *în flamandă* Vlaanderen

Principat medieval ce se întindea de-a lungul coastei Țărilor de Jos. Teritoriile ei sunt azi cuprinse între colinele Artois și estuarul fluviului Escaut, în Franța, în provinciile belgiene ale Flandrei de E și Flandrei de V și în provincia germană Zeeland. A fost condusă de Baudouin I în 862 d.Hr., iar poziția ei strategică, între Marea Mediterană și țările scandinave și baltice, a ajutat-o să devină centru comercial. În 1384 a trecut în stăpânirea Burgundiei, iar în 1477 a ajuns sub dominația Habsburgilor austrieci. A rămas teritoriu olandez, sub dominația spaniolă, până în sec. XVII. A fost scena unor bătălii în ambele războaie mondiale. Flandrei belgiene i s-a acordat autonomie limitată în anii 1980, iar în 1993 a devenit una dintre cele trei regiuni ale noii federații a Belgiei.

Flathead

Râu ce trece prin SE Columbiei Britanice și prin V statului american Montana. Izvorăște din lanțul Munților McDonald și curge spre S, pe o lungime de 385 km, traversează granița canadiano-americană și intră pe teritoriul statului Montana. După ce trece de lanțul muntos Whitefish și de Parcul Național Glaciar, formează lacul Flathead și se unește cu Clark Fork. Valea râului Flathead constituie o regiune turistică, unde s-au dezvoltat agricultura, pomicultura, prelucrarea lemnului și mineritul.

Flatt, Lester (Raymond)

(19.06.1914, Duncan's Chapel, lângă Sparta, SUA - 11.05.1979, Nashville, Tennessee)

Chitarist american, cântăreț de muzică country și bluegrass. A lucrat ca muncitor la o fabrică de textile până la sfârșitul anilor 1930, când a început să cânte în duet cu soția sa, Gladys. În 1945 a intrat în formația lui Bill Monroe, Blue Grass Boys. În trupă l-a cunoscut pe Earls Scruggs (n. 1924), originar din Flint Hill, care cânta la banjo de la vârsta de cinci ani și interpreta cântece la radio de când avea 15 ani. Scruggs a perfecționat o tehnică de ciupire a coardelor, folosind policele și primele două degete ale mâinii drepte, numită ulterior „stilul Scruggs". În 1948, cei doi au părăsit formația lui Monroe și au format grupul Flatt and Scruggs and the Foggy Mountain Boys. Între 1950 și 1960, au înregistrat zeci de cântece și au avut spectacole la radio și TV. Compozițiile instrumentale ale lui Scruggs, precum *Foggy Mountain Breakdown*, au avut mare succes. S-au despărțit în 1969, când Scruggs a format împreună cu fiii săi, Gary, Randy (și, mai târziu, Steve), trupa Earl Scruggs Revue.

Flaubert, Gustave

(12.12.1821, Rouen, Franța - 08.05.1880, Croisset)

Romancier francez. La vârsta de 22 de ani, a renunțat la studiile de drept pentru a se dedica scrisului. Capodopera sa, *Madame Bovary* (1857), o frescă realistă a plictisului burghez provincial și a adulterului, a avut ca efect intentarea unui proces de imoralitate autorului, care a fost însă achitat. Opera sa include romane precum exoticul *Salammbô* (1862), a cărui acțiune se desfășoară în Cartagina antică, *Educația sentimentală* (L'Éducation sentimentale, 1869), un bildungsroman clasic ce are ca temă alienarea individului într-o perioadă de schimbări sociale și politice, și *Ispita Sf. Anton* (La Tentation de Saint Antoine, 1874), remarcabil prin modul de prezentare a frământărilor interioare. Volumul *Trei povestiri* (Trois contes, 1877) este alcătuit din trei nuvele ale căror acțiuni se petrec în Antichitate, în Evul Mediu și în perioada contemporană autorului. Corespondența lui Flaubert include adevărate capodopere ale genului epistolar. Renumit pentru stilul său concis, este considerat cel mai de seamă reprezentant al realismului francez.

Gustave Flaubert, desen de E.F. von Liphart, 1880; Biblioteca Municipală, Rouen, Franța

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ, ROUEN; FOTO, ELLEBE

flaut

Instrument de suflat care produce sunete atunci când aerul pătrunde printr-un capăt ascuțit. În sens larg, flaut desemnează un instrument care poate avea formă alungită, de fluier, sau formă sferică, precum ocarina. În sens restrâns, în muzica occidentală, termenul flaut desemnează instrumentul muzical ținut transversal. Flautul transversal, un instrument tubular, cu muștiuc lateral, spre partea dreaptă, a apărut în Grecia și Etruria în sec. II î.Hr. În sec. XVI erau

răspândite în Europa flautele din lemn de merișor, cu găuri, fără clape. Clapele au fost adăugate spre sfârșitul sec. XVIII. Inovațiile lui Theobald Boehm din sec. XIX au dus la apariția flautului modern, ce permite exprimarea unor emoții profunde și o mare virtuozitate. Tubul cilindric poate fi fabricat din lemn sau, mai frecvent, din metale prețioase sau din aliaje. Ambitusul său pornește de la do central și ajunge la do, cu trei octave mai sus. Din familia flautului mai fac parte piculina (care atinge o octavă mai sus), flautul alto și flautul bas. *Vezi și* shakuhachi.

Flaviană, dinastia ~

(69-96 d.Hr.)

Dinastie de împărați ai Imperiului Roman, fondată de Vespasian și continuată de fiii săi, Titus și Domițian, toți din ginta Flavia. Dorința lui Vespasian a fost aceea de a da instituției împăratului o formă permanentă, prin înlocuirea numelor personale cu un sistem formal de titluri, prin prerogativele funcției și prin transmiterea ereditară a titlului de cezar, fie prin descendență naturală, fie prin adopție. Venerarea cezarilor zeificați a devenit un simbol al continuității și legitimității imperiale.

flavin

Categorie de compuși organici formată din pigmenți biologici, de culoare albă-gălbuie, cu fluorescență verde. Apar în compuși organici vitali ai metabolismului, de tipul coenzimelor. Plantele și microbii pot sintetiza acești pigmenți. Animalele îi obțin prin alimentație. Cel mai cunoscut compus de acest tip este riboflavinul.

flavonoid *sau* flavonă

Compus organic din clasa pigmenților biologici care nu conține azot. Acești pigmenți se găsesc în multe plante. Din această categorie fac parte antoxantinul, care dă culoarea galbenă petalelor de flori, și antocianinul, ce colorează în roșu bobocii și lăstarii, dar și frunzele căzătoare. Nu se cunoaște rolul lor biologic; se pare că atrag insectele polenizatoare sau pe acelea care împrăștie semințele.

Flaxman, John

(06.07.1755, York, Anglia - 07.12.1826, Londra)

Sculptor, ilustrator și desenator britanic. În 1770 a fost admis la Academia Regală de Arte. După 1775 a lucrat pentru Josiah Wedgwood, realizând desene după modele clasice din Antichitate. A condus atelierul lui Wedgwood de la Roma (1787–1794), dar realizarea de ilustrații pentru cărți s-a dovedit o activitate mult mai importantă; cele pentru *Iliada* (1793), *Odiseea* (1795) și *Divina Comedie* (1807) au devenit foarte cunoscute. A fost cel mai important reprezentant al neoclasicismului în Anglia și a devenit primul profesor de sculptură la Academia Regală (1810). Reputația sa de sculptor, în special de realizator al unor mari grupuri statuare, cu personaje în ipostaze independente, a fost întrecută doar de cele ale lui Antonio Canova și Bertel Thorvaldsen.

flebită

Inflamație a peretelui unei vene. Motivele apariției acestei afecțiuni sunt infecțiile, traumele, intervențiile chirurgicale și nașterea. Regiunea din jurul vasului este dureroasă, umflată, roșie și fierbinte. Sub epidermă se poate simți o masă moale. De obicei, apare la vasele de suprafață de la gambă și poate fi tratată medicamentos. De asemenea, se impune odihna la pat, iar după dispariția inflamației se recomandă exercițiile ușoare. Flebita poate dura ani de zile; în asemenea cazuri, inflamația peretelui venos poate duce la formarea de trombi, afecțiune cunoscută sub denumirea de tromboflebită (tromboză). Pentru vasele profunde, ea necesită anticoagulante care să prevină emboliile.

Flechtenmacher, Alexandru

(1823, Iași, Moldova, România - 1898, /?/)

Compozitor, violonist, dirijor și pedagog român. A întemeiat Conservatorul din București; a compus muzica pentru primele operete și vodeviluri românești: *Baba Hârca* de Matei Millo, *Coana Chirița la Iași, Coana Chirița în provincie, Scara Mâței* și alte câteva cuplete pe versuri de Vasile Alecsandri, opera *Fata de la Cozia*. A compus, de asemenea, muzica foarte cunoscutului cântec patriotic *Hora Unirii*, pe versurile lui Vasile Alecsandri.

Fleischer, Dave *și* Max

(14.07.1894, New York, New York, SUA - 25.06.1979, Hollywood, California; 19.07.1883, Viena, Austria - 11.09.1972, Woodland Hills, California, SUA)

Producători americani de desene animate. Cei doi frați au lucrat, la început, pentru un ziar, ca autori de benzi desenate, apoi și-au înființat propriul studio, în 1921, pentru a produce desene animate. La mijlocul anilor 1920 au creat primele filme de animație însoțite de sunet. Mai târziu au creat și au produs popularele serii de desene animate *Betty Boop* (1931–1939), *Popeye Marinarul* (Popeye the Sailor, 1929–1942),

Superman (1941–1942), precum și filmul de animație *Călătoriile lui Gulliver* (Gulliver's Travels, 1939).

Fleming, Ian (Lancaster)

(28.05.1908, Londra, Anglia - 12.08.1964, Canterbury, Kent)

Autor britanic de romane de suspans. A fost, pe rând, ziarist la Moscova, funcționar la bancă, agent de bursă, ofițer de informații în marină și director de ziar, iar apoi a publicat *Casino Royale* (1953), primul dintre cele 12 romane despre James Bond, stilatul și rafinatul agent 007 al serviciilor secrete, unul dintre eroii cei mai populari ai literaturii de ficțiune a sec. XX. Având în centru acțiuni violente, spionaj și dragoste, toate cele 12 cărți - printre care *Din Rusia, cu dragoste* (From Russia, with Love, 1957), *Dr. Nu* (Dr. No, 1958), *Deget de aur* (Goldfinger, 1959) și *Operațiunea Thunderball* (Thunderball, 1961) - au fost ecranizate, devenind filme de succes.

Fleming, Peggy (Gale)

(n. 27.07.1948, San Jose, California, SUA)

Patinatoare americană. De la vârsta de 15 ani a câștigat de cinci ori consecutiv campionatele la categoria senioare. S-a clasat pe locul al doilea (1965) și apoi pe primul loc (1967) în competiția pentru titlul de campioană a Americii de Nord. A câștigat de trei ori consecutiv campionatele mondiale (1966–1968), obținând o medalie de aur la Jocurile Olimpice (1968). În același an, a trecut la patinajul profesionist.

Fleming, Sir Alexander

(06.08.1881, Lochfield, Scoția - 11.03.1955, Londra)

Bacteriolog scoțian. În timp ce era angajat al corpului medical în armata regală, în Primul Război Mondial, a făcut cercetări privind substanțele antibacteriene netoxice pentru oameni. În 1928 a descoperit, din întâmplare, penicilina, observând că un mucegai ce contaminase o cultură de bacterii inhiba dezvoltarea bacteriei. În 1945 a primit Premiul Nobel, împreună cu Ernst Boris Chain și Howard Walter Florey, care au dezvoltat descoperirea lui Fleming, adică au izolat, purificat, testat și produs penicilina în cantități mari.

fleșă

Terminație în formă de vârf ascuțit a unui turn sau acoperiș. În arhitectura gotică, fleșa este o terminație vizuală spectaculoasă a clădirii, dar și un simbol al aspirației spre divinitate. Fleșele bisericilor au apărut în sec. XII ca un acoperiș simplu al unei turle, de forma unei piramide cu patru laturi. Metodele folosite pentru a îmbina o fleșă octogonală cu un turn pătrat folosesc pandantivele (triunghiuri de zidărie adăugate în partea de jos a celor patru fețe ale fleșei care nu coincid cu fețele turlei), lucarne adăugate pe părțile laterale ale fleșei și turnuri ascuțite (ornamente verticale de formă conică sau piramidală) adăugate la colțurile turlei. În arhitectura gotică engleză din sec. XIV (goticul decorat) se obișnuia utilizarea unei fleșe zvelte în vârful turnurilor; apoi au devenit uzuale lucarnele de colț și parapetele joase de-a lungul marginii turnurilor. În sec. XX, arhitecții au încercat limitarea folosirii fleșelor, îndreptându-se mai degrabă către forme geometrice elementare.

Fleury, André-Hercule de

(22.06.1653, Lodève, Franța - 29.01.1743, Paris)

Cardinal francez și prim-ministru al lui Ludovic XV (1726–1743). Ca simplu preot, a devenit distribuitor al pomenilor făcute de Ludovic XIV. În 1715 a fost numit tutore al viitorului Ludovic XV, care mai târziu l-a făcut cardinal și ministru de externe (1726). Pe plan intern, a reinstaurat stabilitatea economică și financiară în Franța; pe plan extern, prin eforturile sale, a aplanat conflictele dintre Spania și Marea Britanie, în 1727, înainte ca acestea să degenereze într-un conflict la scară europeană. Fiind implicat în Războiul pentru Succesiunea la Tronul Poloniei (1733–1738), de partea lui Stanislav I, socrul lui Ludovic, a reușit să limiteze amploarea conflictului.

Flexner, Abraham

(13.11.1866, Louisville, Kentucky, SUA - 21.09.1959, Falls Church, Virginia)

Pedagog american. A fost profesor de liceu vreme de peste 20 de ani. Atunci când Fundația Carnegie i-a solicitat să evalueze cele 155 de colegii medicale americane și canadiene, raportul său (1910) a avut un impact senzațional; multe dintre colegiile criticate cu asprime au fost închise, iar altele și-au modificat strategiile și programele. Flexner a folosit peste o jumătate de milion de dolari de la Fundația Rockefeller pentru îmbunătățirea educației medicale în SUA. În 1930 a înființat Institutul de Studii Avansate Princeton, New Jersey, la care a adus unii dintre cei mai remarcabili savanți din lume.

Flick, Friedrich

(10.07.1883, Ernsdorf, lângă Bonn, Germania - 20.07.1972, lângă lacul Konstanz, Elveția)

Industriaș german. Înainte de Al Doilea Război Mondial, a creat un imperiu industrial

ce cuprindea mine de fier și cărbune, oțelării, construcția de camioane, avioane și fabricarea muniției. A devenit cel mai mare furnizor industrial al lui Adolf Hitler, iar la Procesul de la Nürnberg a fost condamnat pentru folosirea sclavilor în minele și uzinele sale. Deși o mare parte din imperiul său a fost confiscat, a reușit ulterior să facă din nou avere în domeniile cărbunelui și oțelului, iar atunci când a murit era, probabil, cel mai bogat om din Germania de Vest.

Flinders

Râu în Queensland, Australia. Izvorăște de pe pantele de S ale Munților Gregory și se îndreaptă spre V și apoi spre N, iar după un parcurs de 837 km se varsă în golful Carpentaria, prin două brațe, al doilea fiind râul Bynoe. Doar 113 km ai săi au un curs permanent. Valea râului a fost colonizată în 1864; o parte dintre pământurile sale sunt utilizate pentru pășunat.

Flinders, Matthew

(16.03.1774, Donington, Lincolnshire, Anglia - 19.07.1814, Londra)

Navigator și hidrograf britanic. În decursul a două expediții (1795–1799, 1801–1803) a făcut înconjurul Australiei și al Tasmaniei și a cartografiat țărmul și apele acestora. Și-a povestit aventurile în *Călătorie spre Terra Australis* (Voyage to Terra Australis, 1814). Mai multor forme de relief din Australia li s-a dat numele său. Flinders Petrie a fost nepotul său.

Flinders, Munții ~

Regiune muntoasă în Adelaide, Australia de Sud. Se întinde pe o lungime de 800 km la N de golful St. Vincent. Zona înaltă continuă spre N, dincolo de Peterborough, cu Munții Lofty Rangers. În câteva locuri, Munții Flinders depășesc altitudinea de 900 m; vârful St. Mary atinge 1 171 m și este al doilea ca mărime din acest stat. Regiunea cuprinde peisaje spectaculoase și include Parcul Național din Munții Flinders și Parcul Național din Munții Gammon.

Flint

Oraș, 124 943 loc. (2000), în E statului Michigan, SUA. Inițial un punct comercial, orașul a fost fondat în 1836 și a devenit centru al comerțului cu blănuri și centru agricol. Cantitățile mari de cherestea disponibile au dus la dezvoltarea, în 1886, a companiei de transporturi Durant-Dort, care la 1900 ajunsese la o producție anuală de peste 100 000 de vehicule cu tracțiune animală. Unele companii au devenit furnizorii viitoarei societăți General Motors Corp. În anii 1950, orașul se situa pe locul al doilea, după Detroit, în domeniul producției de automobile. Închiderea uzinelor General Motors în anii 1980 și 1990 a provocat un regres economic al orașului. Aici se află Institutul de Inginerie și Management GMI (1919) și Universitatea Michigan (1956).

flintă

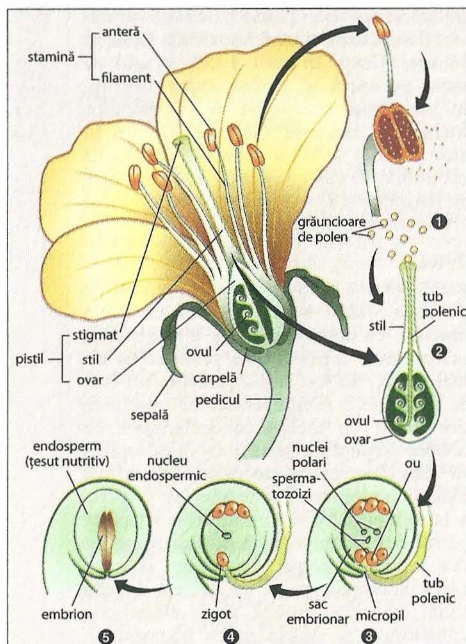
Armă folosită prin aprinderea prafului de pușcă, inventată în sec. XV. Primul sistem mecanic de aprindere, flinta a reprezentat un progres important în producerea armelor mici de foc. Arma prezenta un braț în formă de S, numit serpentină, care avea un fitil și un mecanism declanșator, ce cobora serpentina pentru ca fitilul aprins să explodeze praful de pușcă așezat mai înainte într-un recipient aflat pe o parte a butoiașului. Scânteia din acest recipient pătrundea printr-o mică portiță și aprindea praful de pușcă. Deși lentă și întru câtva incomodă, pușca cu fitil s-a dovedit utilă, deoarece proteja toate elementele constitutive și elibera mâna trăgătorului. Printre primele puști cu fitil s-a numărat și muscheta.

fliș

Secvență sedimentară alcătuită în mod obișnuit dintr-o alternanță de roci argiloase și gresii sau graywacke. Aceste secvențe au de obicei grosimi de mii de metri, însă fiecare strat separat are o grosime variabilă, de la câțiva centimetri la câțiva metri. Prezența ocazională a fosilelor sugerează sedimentarea marină. Inițial, termenul a desemnat o formațiune din Terțiar, din N Alpilor, dar acum denumește sedimente asemănătoare de diverse vârste și din diferite locuri.

floare

Organ de reproducere al angiospermelor. În general, termenul se folosește atunci când o parte din structura reproducătoare sau întregul ei are o formă și o culoare distinctă. Florile prezintă o multitudine de combinații de culori, mărimi, forme și dispuneri ale componentelor florale. La unele plante, florile individuale sunt foarte mici și alcătuiesc un mănunchi separat (inflorescență). Fiecare floare este alcătuită dintr-o tijă florală pe care sunt dispuse principalele organe de reproducere (stamine și pistiluri) și, de obicei, organele anexe (sepale și petale); acestea din urmă au atât rolul de a atrage insectele care

Ciclul de viaţă la o plantă cu flori: (1) Un grăuncior de polen este eliberat din anteră şi, ajungând pe stigmatul florii, germinează. (2) Se formează un tub polenic care creşte şi se dezvoltă prin stil către deschizătura ovulului, numită micropil. (3) Doi dintre nucleii din sacul embrionar al ovulului (nucleii polari) migrează spre centru, formând o singură celulă. Trei celule migrează spre micropil, una dintre ele mărindu-se şi devenind ou. Doi gameţi masculini formaţi prin diviziunea mitotică a celulei generatoare a grăunciorului de polen pătrund în sacul embrionar prin micropil. (4) Unul dintre ei fuzionează cu oosfera, dând naştere zigotului diploid, din care se va diferenţia embrionul. Celălalt gamet masculin fuzionează cu cei doi nuclei polari, formând nucleul endospermului. (5) Acest nucleu se divide pentru a forma un ţesut special (endospermul) care asigură nutrienţii necesari pentru dezvoltarea embrionului.

realizează polenizarea (*vezi* polenizare), cât și pe cel de a proteja organele esențiale. Părțile florii sunt dispuse de obicei în cercuri concentrice, numite verticile, iar uneori spirociclic. În mod obișnuit, la o floare se întâlnesc patru tipuri distincte de verticile, care se succed de la exterior spre interior: caliciul exterior (sepalele), corola (petalele), androceul (staminele) și, în centru, gineceul (pistilul). Sepalele sunt în general verzi și adesea se aseamănă cu niște frunze reduse; petalele sunt colorate și atrăgătoare. Polenul se formează în stamine. În vârful fiecărui pistil se află stigmatul, care colectează polenul. Pistilul, alcătuit dintr-una sau mai multe carpele, cuprinde un ovar ce conține ovulele sau viitoarele semințe. După fecundare, ovarul se dezvoltă și se transformă în fruct. În majoritatea civilizațiilor, florile simbolizează frumusețea, iar oferirea lor este unul dintre cele mai răspândite gesturi sociale.

floare-cardinal

Plantă perenă aparținând uneia dintre speciile strâns înrudite din genul *Lobelia*, originare din America de Nord și Centrală. Are inflorescențe sub formă de spic alcătuite din flori roșii aprins, cu petale răsfrânte, tulpini care ating până la 1,5 m înălțime, bogat înfrunzite. *L. cardinalis* și *L. splendens*, considerate de unii botaniști drept specii separate, sunt mai înalte decât *L. fulgens*, specia central-americană, strămoșul florilor-cardinal de grădină. Floarea-cardinal-albastră (*L. siphilitica*) este mai mică decât celelalte și are flori albastre sau albe.

floare-de-colț *sau* floarea-reginei

Plantă perenă (*Leontopodium alpinum*) din familia *Compositae*, originară din regiunile alpine ale Europei și Americii de Sud. Are de la două până la zece flori galbene grupate într-un calatidiu des. Sub aceste flori se află de la șase până la nouă foliole lanceolate, albe, pufoase, dispuse în formă de stea. Cele mai multe tipuri sunt ornamentale.

floare-de-colț (floarea-reginei, albumiță) (*Leontopodium alpinum*)

floare-de-mai

Plantă veșnic verde, arbust târâtor (*Epigaea repens*), din familia ierbii-negre, specifică terenurilor nisipoase sau mlăștinoase, acide, din partea de E a Americii de Nord. Frunzele sunt oblonge și păroase, iar florile albe, roz sau roșiatice cresc în ciorchini denși. Este cultivată în grădinile umbroase cu flori sălbatice și ca îngrășământ în rezervații.

floare-de-zăpadă

Denumire comună pentru cele cca 18 specii de arbuști pitici care fac parte din genul *Symphoricarpos* din familia *Caprifoliaceae*. Cu excepția unei singure specii întâlnite în China centrală, celelalte se găsesc în America de Nord. Toate au florile în formă de clopoțel, de culoare albă sau roz, în

floare-de-zăpadă (*Symphoricarpos rivularis*)

timp ce fructele (bace) sunt albe ca zăpada. Cele mai cunoscute specii ornamentale sunt *S. albus*, un arbust de 1 m înălțime, cu tulpini delicate, frunze ovate și fructe albe, cărnoase, și *S. rivularis*, puțin mai înalt, cu frunze eliptice și încărcat de fructe. Floarea-de-zăpadă-târâtoare face parte din genul *Gaultheria* (familia *Ericaceae*).

floare-disc

Vezi familia *Compositae*

floare sălbatică

Plantă cu flori care crește fără a fi cultivată. Florile sălbatice reprezintă sursa tuturor florilor cultivate în grădină. O floare care crește acolo unde nu este dorită este considerată buruiană. Mii dintre cele cca 250 000 de specii de plante cu flori sunt flori sălbatice. Se pot împărți în trei categorii, după localizare: cele care se găsesc la tropice și subtropice, cele din regiunile temperate și cele care cresc pe vârfurile munților și în zona arctică și antarctică.

Floarea darurilor

Carte populară cu conținut moral și didactic, cunoscută în vechea cultură românească și sub numele de *Albinușa*. A circulat în întregul spațiu european, în diferite limbi, prototipul fiind opera *Fiore de Virtú*, a călugărului italian Tommaso Gozzadini (sec. XIII), tipărită pentru prima dată la Veneția, în 1474. Cea mai veche versiune românească, tradusă din limba sârbă, este cuprinsă în *Codex Neagoeanus* (1620), scris de Ion Românul, iar o a doua versiune a fost copiată în 1693 de un anume dascăl Costea, din Brașov. Prima versiune românească tipărită (alcătuită după varianta neogrecească tipărită la Veneția în 1675), a apărut la Snagov, în 1700.

floarea-soarelui

Denumire comună pentru cele 60 de specii de plante anuale erbacee din genul *Helianthus* (familia *Compositae*), originare din America de Nord și America de Sud. Floarea-soarelui comună are tulpină aspră, păroasă, cu înălțimea între 1 și 4,5 m, frunze dințate, aspre, lungi de 7,5–30 cm și flori grupate într-o inflorescență de forma unui disc, cu diametrul de 7,5–15 cm. Florile care formează discul sunt dispuse într-o spirală strânsă și sunt maronii, galbene sau violet, iar cele de pe marginea discului au formă de raze și sunt galbene. Frunzele sunt folosite ca furaj; florile produc vopseaua galbenă, iar semințele conțin ulei care este folosit ca hrană. Uleiul este utilizat la gătit, ca ingredient în fabricarea săpunurilor și vopselelor, dar și ca lubrifiant. Numai câteva specii se cultivă, unele dintre ele pentru mărimea lor spectaculoasă.

J. GERARD

Floarea-soarelui (*Helianthus annuus*)

Flodden, Bătălia de la ~

(9 septembrie 1513)

Victorie a englezilor asupra scoțienilor, într-o luptă desfășurată pe câmpia Flodden, lângă Braxton, în Northumberland. Pentru a-și onora alianța cu Franța și pentru a atrage în luptă trupe din marea armată engleză, aflată în Franța sub comanda lui Henric VIII, Iacob IV al Scoției a trecut granița, la 22 august, cu o armată de cca 30 000 de oameni, sprijiniți de artilerie. Adjunctul lui Henric, viitorul al treilea duce de Norfolk, a strâns o armată de 20 000 de oameni și l-a provocat la luptă pe Iacob, care a fost de acord ca bătălia să aibă loc pe 9 septembrie. Până la căderea nopții, armata scoțiană a fost decimată, iar Iacob a murit împreună cu peste 10 000 dintre supușii săi.

floem

Țesut al plantelor care conduce hrana preparată la nivelul frunzelor spre celelalte părți ale plantelor. Este compus din câteva tipuri de celule specializate, cum ar fi celule tubulare de filtrare, și fibre. Tuburile de filtrare (coloane de celule tubulare de filtrare), care au zone perforate la nivelul pereților, constituie principalele canale prin care circulă substanțele nutritive. Fibrele sunt alcătuite din celule lungi, flexibile, din care se prepară fibrele moi folosite în scopuri comerciale (de ex. inul și cânepa).

Flondor, Iancu, Cavaler de ~

(1865, Storojineț, Bucovina - 1924, /?/)

Om politic român. Membru al parlamentului (Landtag) din Bucovina, militant pentru drepturile politice ale românilor, președinte al Partidului Național Român din Bucovina în perioadele 1900–1902 și 1908–1910, șef al guvernului provizoriu (1918). A jucat un rol esențial în unirea Bucovinei cu România, în calitate de președinte al Congresului General care a votat, la 15 octombrie 1918, acest act istoric.

Flondor, Tudor, Cavaler de ~

(1862, Storojineț, Bucovina - 1908, /?/)

Compozitor român. A compus operete (*Moș Ciocârlan*, *Nuntă țărănească*), muzica

unor vodeviluri și pentru cuplete scrise de Vasile Alecsandri (*Drumul de fier, Millo director, Cinel-Cinel, Florin și Florica*), lucrări corale și piese pentru pian.

Flora

Zeiță romană a plantelor cu flori. Cultul ei se pare că a fost introdus la Roma încă de la fondarea orașului, de către regele sabin Titus Tatius. Templul său era situat în apropiere de Circus Maximus din Roma, iar sărbătoarea ei, Floralia, a fost instituită în 238 î.Hr.

floră

Totalitate a speciilor de plante ce se găsesc într-o anumită regiune, perioadă sau mediu. Se disting șase zone florale: boreală (holarctică), paleotropicală, neotropicală, sud-africană (etiopiană), australiană și antarctică. La rândul lor, aceste zone sunt divizate în subzone și regiuni, asupra clasificării cărora există încă unele controverse.

florentină, tapițerie ~

Vezi bargello

Florența *în italiană* Firenze

Oraș, 352 227 loc. (2001), centrul administrativ al regiunii Toscana din centrul Italiei. Situat pe ambele maluri ale râului Arno, pe parcursul istoriei sale orașul a fost republică, reședință a ducatului Toscanei și capitală (1865–1871) a Italiei. Fondat în sec. I î.Hr. drept colonie militară romană, a fost controlat succesiv de goți, bizantini și longobarzi. Principalul oraș din Toscana, la sfârșitul sec. XII, Florența a fost condusă după 1434 de către puternica familie Medici. A devenit republică în timpul reformatorului religios Savonarola, iar după căderea acestuia, membrii familiei Medici au redevenit duci ai Florenței (1531). Dialectul florentin a devenit baza limbii italiene literare, iar între sec. XIV și XVI, Florența a fost unul dintre marile orașe ale Europei, centru al comerțului, finanțelor, al științei și artelor. De-a lungul timpului, aici au trăit importante personalități: Leonardo da Vinci, Michelangelo, Brunelleschi, Dante, Machiavelli și Galileo. Clădirile sale, printre care baptisteriul Sf. Ioan, domul gotic și galeria Uffizi, sunt opere de artă în sine, adăpostind la rândul lor alte lucrări de artă. Printre palatele și parcurile sale se numără palatul Pitti și grădinile Boboli. Universitatea de aici a fost înființată în 1321. Economia Florenței se bazează mai ales pe turism, dar s-au dezvoltat și domenii mai noi, precum tehnologia informației și confecțiile de lux. Regiunea din jurul orașului are o economie modernă și dinamică, axată pe mica producție industrială și pe exporturi.

Florescu, Ioan Emanoil

(07.08.1819, Râmnicu Vâlcea, Țara Românească, România - 10.05.1893, Paris, Franța)

General și om politic român de orientare conservatoare. De mai multe ori ministru, prim-ministru în 1876 și 1891. Animator, alături de C. Esarcu, al acțiunii de construire a Ateneului Român, organizator al armatei române pe principii moderne și al sistemului de învățământ militar.

Florey, Howard Walter, Baron ~

(24.09.1898, Adelaide, Australia - 21.02.1968, Oxford, Marea Britanie)

Patolog australian. A studiat în Marea Britanie și în SUA și a ținut cursuri, din 1935, la Universitatea Oxford. A cercetat inflamarea țesuturilor și secreția mucoasei membranoase, reușind să obțină lizozima, o enzimă antibacteriană din lacrimi și salivă, și a descris particularitățile substanțelor în care se găsește. A studiat și alți compuși antibacterieni naturali, în special penicilina, pe care a izolat-o și a purificat-o pentru uzul clinic general, cercetare realizată împreună cu Ernst Boris Chain. Cei doi au demonstrat proprietățile curative ale penicilinei pentru corpul uman și au dezvoltat o metodă de obținere a acestui medicament în cantități mari. În 1945, a împărțit Premiul Nobel cu B. Chain și Alexander Fleming, iar în 1965 a devenit membru al Camerei Lorzilor.

Florian, Mircea

(01.04.1888, București, România - 31.10.1960, București)

Filozof român, profesor universitar la Cernăuți și București, scos abuziv din învățământ în 1948. Membru post-mortem al Academiei Române. Traducător eminent din filozofia greacă, a construit, ca filozof, un sistem având la bază ideea dualismului recesiv. Scrieri: *Cosmologia elenă, Metafizică și artă, Cunoaștere și existență, Misticism și credință, Reconstrucție filozofică, Recesivitatea ca structură a lumii.*

floricultură

Ramură a horticulturii ornamentale care se ocupă cu cultura și comercializarea florilor și a plantelor ornamentale, dar și cu aranjamentele florale. Din cauză că o mare parte dintre florile și plantele cultivate în

ghivece sunt crescute în sere, în regiunile cu climă temperată, floricultura este considerată o activitate de seră; însă multe flori sunt cultivate în aer liber. În floricultură sunt incluse atât creșterea plantelor cultivate, cât și producția de butași, cultivați în sere sau în aer liber pentru ornamente exterioare. *Vezi și* pepinieră.

Florida

Stat din SE SUA. Suprafața: 151 771 kmp, 15 982 378 loc. (2000). Centrul administrativ: Tallahassee. Este format dintr-o peninsulă și zonele continentale adiacente. Primele populații de indieni au venit în Florida din N, în urmă cu 10 000 de ani. A fost explorată de Juan Ponce De León, către 1513, iar în 1565 spaniolii au fondat localitatea St. Augustine. Florida a devenit posesiune britanică în 1763, după Războiul francez și indian. Teritoriul a intrat sub stăpânirea Spaniei după Revoluția Americană (1783), dar a fost folosit de britanici ca bază de operațiuni în perioada războiului din 1812. În timpul conflictului, după ce Andrew Jackson a capturat orașul Pensacola, Florida a fost cedată SUA, în 1819. A urmat confruntarea cu indienii seminoli (*vezi* războaiele seminole). Florida a devenit stat în 1845. S-a separat de Uniune în 1861, dar a revenit în cadrul acesteia în 1868. La sfârșitul sec. XX a devenit unul dintre statele americane cu cea mai accelerată dezvoltare. În Florida se realizează 75% din producția națională de citrice, statul ocupând locul al doilea, după California, la producția de legume. Cea mai importantă industrie este turismul, iar parcul Disney World este principalul loc de distracție. S-a dezvoltat și industria de aparatură electronică, iar la Centrul Spațial Kennedy (*vezi* Cape Canaveral) lucrează mii de angajați din industria aerospațială. Statul și în special orașul Miami, unde se află o importantă comunitate cubaneză, au un rol economic foarte important în regiunea Caraibilor. Printre zonele turistice se numără și Parcul Național Everglades.

Florida, strâmtoarea ~

Pasaj ce unește golful Mexic cu Oceanul Atlantic. Având o lungime de 180 km între Florida Keys, la N, și Cuba și insulele Bahamas, la S, se află pe locul în care curentul Florida, parte inițială din Golfstream, se îndreaptă spre E, în afara golfului Mexic. Exploratorul spaniol Juan Ponce de León a fost primul care, în 1513, a traversat strâmtoarea.

Florida, Universitatea ~

Universitate publică din Gainesville, în Florida, SUA. Înființată în 1906, prin fuziunea unui colegiu cu un seminar, acum este o universitate la care se fac cercetări în diverse domenii, fiind alcătuită din multe colegii și facultăți, oferind specializări în domeniul dreptului, medicinei și al altor profesii legate de sănătate, contabilitate, construcții și silvicultură; există un centru de studii latino-americane și unul de cercetare militară. Printre alte dotări se numără un centru de studiere a creierului, un laborator de cercetări marine, un institut de științe aplicate și o mică rezervație naturală.

Florida de Vest, controversa ~

Dispută legată de statutul teritoriului american din regiunea situată în golful Mexic, între fluviile Apalachicola și Mississippi. A fost revendicat mai întâi de Spania, în 1492; a fost mai târziu ocupat de Franța ca parte a Louisianei, după 1695, și, în urma a numeroase tratate, a intrat pe rând în stăpânirea Imperiului Britanic (1763) și a Spaniei (1783). SUA au revendicat teritoriul ca făcând parte din Achiziția Louisiana (1803), iar americanii de la frontieră s-au revoltat împotriva controlului spaniol în 1810. În urma Tratatului Transcontinental din 1819, Spania a renunțat la pretențiile asupra Floridei de Vest și astfel, în 1821, regiunea a devenit parte a SUA.

Florii

În creștinism, prima zi din Săptămâna Patimilor și duminica de dinaintea Paștelui, care amintește intrarea lui Iisus în Ierusalim. De obicei, în această zi se organizează procesiuni ale membrilor diverselor congregații, care poartă în mâini frunze de palmier sau ramuri de salcie, reprezentând ramurile de finic pe care mulțimea le-a așezat în calea lui Iisus la intrarea acestuia în oraș. Liturghia din această duminică cuprinde și texte care prezintă patimile și moartea lui Iisus. Floriile au început să fie sărbătorite în Ierusalim încă din sec. IV d.Hr., iar în Occident din sec. VIII d.Hr.

flotație

Cel mai răspândit procedeu de extragere a mineralelor din minereuri. Acest procedeu separă și concentrează minereurile prin alterarea suprafețelor acestora, în așa fel încât ele fie rețin, fie resping apa. Particulele uscate, pompate în apă cu un jet de aer, plutesc la suprafața soluției, în timp ce particulele umezite se scufundă. Procedeul a fost extins pe scară largă la începutul

sec. XX, pentru a extrage particulele foarte fine de minerale, ce erau aruncate odată cu sterilul atunci când separarea se realiza prin concentrare gravitațională. Noua metodă permite obținerea unor cantități concentrate de cupru, plumb și zinc, ce se găsesc împreună în multe minereuri, așa încât multe amestecuri complexe de minerale care înainte erau de mică importanță economică au devenit surse importante de extragere a anumitor metale.

flügelhorn

Trompetă cu trei pistoane. Diametrul tubului este mai mare decât cel al cornetului și, de obicei, este acordată în si bemol. A fost inventat în Austria, în anii 1830. Și-a păstrat identitatea – în special diametrul și forma încovoiată – mai bine decât vechiul cornet, cu care se asemăna foarte mult. Este utilizat de fanfarele militare europene; în prezent, mai este folosit în jazz și în muzica populară.

fluid

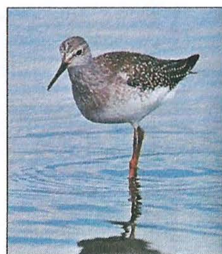
Lichid sau gaz ce nu poate dezvolta o forță de forfecare atunci când se află în repaus și care își modifică mereu forma (*vezi* curgere) în momentul în care este supus unei astfel de forțe. Fluidele comprimate exercită o presiune spre exterior, care este perpendiculară pe pereții recipientului. Un fluid ideal nu are vâscozitate, dar fluidele reale posedă această trăsătură.

fluier

Instrument de suflat de formă cilindrică, de obicei din lemn, prevăzut cu găuri. Fiind alcătuit dintr-un tub cilindric, sunetele sunt produse de trecerea aerului suflat prin deschiderea cu muchii ascuțite într-un capăt al tubului. Familia acestui tip de fluier cuprinde instrumente cu o varietate mare de registre, de la sopranino la contrabas. Flautul, a cărui concepție a avut la bază fluierul, a apărut pentru prima oară în sec. XIV și a fost utilizat frecvent în ansambluri și orchestre în timpul Renașterii târzii și în epoca barocă. Înlocuit ulterior de flautul transversal, a fost redescoperit în sec. XX.

fluierar

Denumire comună pentru cele două specii de păsări de țărm din familia *Scolopacidae*, cu corp elegant, gri-maroniu cu dungi albe; au cioc și picioare lungi, de culoare galben-deschis. Ambele specii cuibăresc în Canada și iernează în America de Sud; consumă pești mici și alte viețăți acvatice. Fluierarul-mic-cu-picioare-galbene (*Tringa flavipes*) are o lungime de 25 cm și zboară în stoluri deasupra mlaștinilor în timpul migrațiilor; are un cântec format din două note. Fluierarul-mare-cu-picioare-galbene (*T. melanoleuca*), mai puțin cunoscut, are o lungime de 35 cm, cioc lung, ușor răsucit în sus; cântecul său este un fluierat format din trei note.

fluierar-cu-picioare-galbene (*Tringa flavipes*)

MARY M. TREMAINE–ROOT RESOURCES

fluor

Element chimic din categoria nemetalelor, ce are simbol chimic F și număr atomic 9. Este cel mai ușor halogen și cel mai reactiv element chimic, formând compuși cu toate elementele, exceptând heliul, neonul și argonul (gaze nobile mai ușoare). Singura sa valență este 1, în F_2 (molecula diatomică) și în fluoruri. Este un gaz toxic de culoare albă-gălbuie, cu miros înțepător și poate fi produs numai prin electroliză, în condiții speciale. Se obține în special din fluorină; este prezent și în criolit, fluoropatit, în apa de mare, în oase și în dinți. Fluorura de hidrogen (HF) este materie primă pentru obținerea altor fluoruri. Soluția de apă cu fluorură de hidrogen, numită acid fluorhidric, se folosește la curățarea metalelor ori la șlefuirea, la gravarea sau la înghețarea sticlei. Alte fluoruri se întrebuințează drept catalizatori sau ca materii prime. Fluorura de sodiu (NaF) se amestecă cu apa, iar fluorura de staniu se folosește în produsele de igienă dentară, pentru a preveni cariile dentare (*vezi* fluorizarea apei). Fluorocarburile sunt hidrocarburi în care atomii de hidrogen au fost înlocuiți cu atomi de fluor; exemple de fluorocarburi sunt freonul și teflonul.

fluorescență

Emisie de radiație electromagnetică, de obicei lumină vizibilă, cauzată de excitarea atomilor dintr-un material, care încep să emită aproape instantaneu (la un interval de cca 10^{-8} secunde). Excitarea inițială este cauzată de absorbția de energie de la radiația sau de la particulele incidente, cum ar fi razele X sau electronii. Deoarece reemisia apare atât de repede, fluorescența încetează imediat când sursa excitației este îndepărtată, spre deosebire de fosforescență, care persistă. Un bec fluorescent are interiorul acoperit cu o pudră și conține un gaz; descărcarea electrică face gazul să producă

radiații ultraviolet, care apoi stimulează stratul depus pe interiorul tubului, ce produce lumină. Pixelii de pe ecranul unui televizor sau calculator creează fluorescență atunci când sunt loviți de electronii dintr-un tun de electroni. Fluorescența este utilizată frecvent pentru analiza moleculelor, iar adăugarea la detergenți a unui agent fluorescent care emite în zona albastră a spectrului face țesăturile să pară mai albe în lumina soarelui. Fluorescența razelor X este folosită la analiza mineralelor.

fluorină

Fluorură naturală de calciu (CaF_2); este cel mai important minereu de fluor. Fluorina se găsește sub forma unui filon, în combinație cu minereuri de plumb și argint; este prezentă în mine, în rocile sedimentare, în pegmatite și în regiunile cu ape termale. Este foarte răspândită în China, Africa de S, Mongolia, Franța, Mexic, Rusia și în partea centrală a SUA. Fluorura de calciu se folosește la prelucrarea oțelului, a fluorurii de aluminiu, a criolitului artificial și a aluminiului. Se mai utilizează la fabricarea sticlei, la emailarea produselor din fier sau oțel, la producerea acidului fluorhidric, în tehnologia de purificare a plumbului și a antimoniului și (drept catalizator) în producerea combustibililor cu cifră octanică mare.

fluorizarea apei

Tratare a apei cu fluorină sau cu o fluorură (proporția fiind o parte la un milion) pentru a reduce riscul apariției cariei dentare. Această practică s-a răspândit după ce s-a observat că apariția cariilor este mai redusă în zonele unde apa este fluorizată natural și după ce s-au făcut cercetări ce au demonstrat că dinții sănătoși conțin mai mult fluor decât cei cariați și că fluorurile ajută la combaterea și prevenirea cariilor dentare. La copii, fluorizarea micșorează numărul dinților cariați, căzuți sau a celor ce necesită tratament medical (numărul unor astfel de incidente crește dacă apa nu mai este fluorizată), dar în unele situații acest fenomen a dat rezultate controversate. Excesul de fluor provoacă marmorarea dinților (a smalțului exterior) și, în doze mai mari, provoacă anomalii osoase. Fluorizarea previne apariția rahitismului la nou-născuți și la copii și ajută tiroida să mențină rata metabolică în valorile normale.

Flushing

Partea de N a cartierului Queens din orașul New York. Este situat în extremitatea golfului Flushing, de pe East River, și a fost înființat în 1645 de protestanții englezi; a devenit centru al quakerilor (*vezi* Societatea Prietenilor). Spre sfârșitul sec. XVIII–începutul sec. XIX, s-a dezvoltat ca oraș și apoi ca stat, până când s-a unit cu Queens, în 1898. Zona Flushing Meadows-Corona Park a găzduit târgurile internaționale de la New York din 1939–1940 și 1964–1965 (Clădirea Științei a rămas centru de expoziții), iar între 1946 și 1949 a fost sediul central temporar al ONU. Aici se află Shea Stadium, iar la Flushing Meadows se desfășoară Openul american.

fluture

Denumire comună pentru peste 14 000 de specii de lepidoptere care se găsesc în întreaga lume. Spre deosebire de molii, fluturii sunt viu colorați sau au desene foarte vizibile. Trăsăturile lor distinctive sunt antenele măciucate la vârf și obiceiul de a-și ține aripile în poziție verticală deasupra spatelui, atunci când se odihnesc. Cu mici excepții, larvele și adulții din majoritatea speciilor consumă plante. Fluturii sunt clasificați în cinci sau șase familii. Fluturii din familia *Lycaenidae* se găsesc mai ales la tropicele Americilor; unii dintre membrii familiei *Nymphalidae* sunt denumiți fluturi-cu-bot. Alte specii (și familiile lor) sunt fluturele-de-varză și fluturii-sulfurii (*Pieridae*), fluturele-coadă-de-rândunică (*Papilionidae*), fluturele-Arion, *Lycaena dispar* și *Hypaurotis crysalus* (*Lycaenidae*) și fluturele-amiral, fluturele-monarh și doamna-pictată (*Nymphalidae*).

fluture-albastru

Denumire comună pentru membrii răspânditei familii de lepidoptere *Lycaenidae*. Adulții, uneori cunoscuți ca fluturi-cu-aripi-din-pânză-de-păianjen, sunt mici și delicați, cu o anvergură a aripilor de 18–38 mm. Sunt zburători rapizi și cele mai multe specii au aripi irizante. Larvele sunt scurte, late și asemănătoare unor melci. Unele specii secretă picături de lichid, un produs digestiv dulce, ce atrage furnicile care lovesc larvele cu picioarele pentru a stimula secreția.

fluture-amiral

Denumire comună pentru numeroasele specii de fluturi (familia *Nymphalidae*) intens colorați, care zboară repede și sunt foarte prețuiți de colecționari.

E.S. ROSS

fluture-amiral (*Vanessa virginiensis*)

Amiralul-roșu-migrator (*Vanessa atalanta*), larg răspândit în Europa, Scandinavia, America de Nord și Africa de N, se hrănește cu urzici. Amiralul-roșu-indian (*V. indica*) se găsește în Insulele Canare și în India. Amiralul-alb (*Limenitis camilla*, sau *Basilarchia arthemis*), o specie eurasiatică și nord-americană, se hrănește cu caprifoi.

fluture-bufniță

Denumire comună pentru un grup mare de lepidoptere larg răspândit în lume, format din mai mult de 20 000 de specii nocturne, cu corp solid, triunghiular. Familia *Noctuidae* cuprinde unele dintre cele mai mari molii; anvergura aripilor în acest grup divers variază de la 0,8 la 30,5 cm, dar cele mai multe ating doar 4 cm, aripile fiind închise la culoare. Atât larvele, cât și adulții se hrănesc noaptea; dieta adulților se compune din fructe, sevă și nectar. Larvele sunt considerate dăunătoare pentru culturile agricole, pentru că se hrănesc cu frunze și semințe, atacă tulpinile, fructele și rădăcinile. Unele specii se hrănesc cu specii de homoptere.

fluture-coada-rândunicii-tigrat

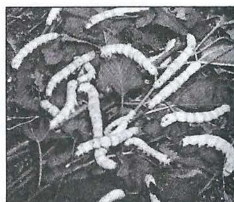
Denumire comună pentru speciile de fluturi negri și galbeni coada-rândunicii, din America de Nord. Specia estică (*Papilio glaucus*) este o specie de fluturi mari, foarte răspândiți. Masculul, de culoare galbenă, are extremitățile negre și dungi negre pe aripi. Femela are aceleași caracteristici în N, unde nu se întâlnește specia de fluture negru, dizgrațios, care trăiește pe tijele de viță-de-vie (*Battus philenor*); în S, unde cele două specii coexistă, femela este adesea neagră în întregime sau în cea mai mare parte.

fluture-de-aramă

Denumire comună pentru reprezentanții din subfamilia *Lycaeninae* (familia *Lycaenidae*), foarte răspândiți. Adulții, cunoscuți ca fluturi-cu-aripi-din-pânză-de-păianjen, sunt delicați, cu anvergura aripilor de 18–38 mm. Sunt zburători rapizi, cu aripi irizate. Au culori de la portocaliu-roșiatic până la maro, de obicei cu o nuanță arămie și cu semne întunecate. Larvele se hrănesc cu trifoi, ștevie sau măcriș.

fluture-de-mătase

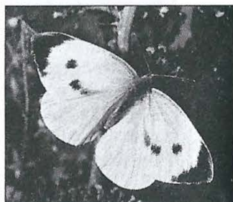
Denumire comună pentru speciile genului *Bombyx* (familia *Bombycidae*). Fluturele-de-mătase chinez (*B. mori*) a fost folosit, timp de secole, pentru producerea mătăsii. Adultul are o deschidere a aripilor de cca 50 mm și corp gros acoperit de păr. Trăiește doar 2–3 zile. Femela depune 300–500 de ouă. Larvele, de culoare pală, golașe sunt hrănite cu frunze de dud până când se transformă în crisalide și ajung la 75 mm lungime. Țes un cocon dintr-un singur fir de mătase, de culoare albă sau galbenă, cu o lungime de cca 900 m. Crisalida este omorâtă cu aer fierbinte sau abur, pentru a păstra intact firul.

larve de fluture-de-mătase (genul *Bombyx*) hrănindu-se cu frunze de dud

UPI

fluture-de-varză *sau* albiliță

Fluture (*Pieris rapae*) de varză, din Europa. Larva sa este un parazit foarte periculos, care atacă varza și plantele înrudite. Introdus în America de Nord prin 1860, fluturele-de-varză este astăzi una dintre cele mai obișnuite specii de *Pieridae* din această zonă a lumii.

fluture-de-varză (*Pieris brassicae*)

CHR LEDERER-BAVARIA-VERLAG

fluture-monarh

Specie (*Danaus plexippus*, familia *Danaidae*) de fluture întâlnit peste tot în lume, dar cu preponderență în cele două Americi. Este singurul lepidopter care realizează o migrație adevărată (același individ face un zbor dus-întors). În America de Nord, toamna se adună mii de fluturi-monarh care migrează spre S, pe o distanță de peste 2 900 km, pentru a reveni în N primăvara. Coloritul distinctiv de pe aripile fluturelui adult (maro-roșcat cu nervuri negre, margine neagră și două rânduri de pete) avertizează prădătorii că are un gust neplăcut. Câteva alte specii de fluturi se apără mimând coloritul acestuia.

fluture-săritor

Denumire comună pentru cele cca 3 000 de specii de lepidoptere (Familia *Hesperiidae*), numit astfel datorită zborului rapid și cu mișcări bruște (până la 20 m/s sau 30 km/h). Capul și corpul solid al fluturelui adult se aseamănă cu cel al unei molii, dar, spre deosebire de aceasta, își ține prima pereche de aripi în poziție verticală atunci când este în repaus, asemenea fluturilor. Majoritatea sunt insecte diurne și le lipsește structura de cuplare a aripilor tipică

moliilor. Larvele se hrănesc în general cu legume și ierburi, trăind în interiorul unor frunze rulate ce pot fi țesute împreună. Se transformă în coconi subțiri din mătase sau coconi de frunze și mătase.

fluture-sulfuriu

Denumire comună pentru numeroasele specii de fluturi (familia *Pieridae*), care se întâlnesc în toată lumea. Adulții au o anvergură a aripilor de 35–60 mm. Culoarea și modelul multor specii variază în funcție de anotimp și sex, dar în general sunt de culoare galben-deschis sau portocalie. Unii au două combinații de culori; de ex., *Colias eurytheme* este de regulă portocaliu cu marginile aripilor negre, dar unele femele sunt albe cu marginile aripilor negre. Crisalida este atașată de o rămurică printr-un spin posterior și o centură de mătase. Larvele se hrănesc cu trifoi și pot produce mari pagube culturilor.

Fluviul Roșu *în chineză* Yuan Chiang *sau* Yuangjiang *în vietnameză* Song Hong

Fluviu din Asia de SE. Izvorăște din centrul provinciei Yunnan, aflată în S Chinei, și curge în direcția SE, traversează N Vietnamului, trecând pe lângă Hanoi, și se varsă în golful Tonkin. Este fluviul cel mai mare din Vietnamul de N, are o lungime de 805 km și formează o deltă întinsă și fertilă, la E de orașul Hanoi.

flux

Ridicare și coborâre regulată, periodică, a nivelului apelor mării, care are loc, în cele mai multe zone, de două ori pe zi. Apariția fluxului este cauzată de diferențele forțelor gravitaționale exercitate în puncte diferite ale suprafeței terestre de un alt corp (cum este Luna). Deși orice corp ceresc (de ex. Jupiter) determină apariția unui nivel scăzut de flux, majoritatea acestor evenimente sunt produse de Soare (din cauza masei sale enorme) și de Lună (din cauza apropierii de Pământ). De fapt, fluxul produs de Lună este de cca două ori mai puternic decât cel produs de Soare. Nivelul cel mai mare al fluxului (maree maximă, cu o schimbare semnificativă a nivelului mării între flux și reflux) are loc atunci când este lună nouă sau lună plină, când Pământul, Luna și Soarele sunt aliniate, iar forțele de atracție ale Soarelui se adaugă celor exercitate de Lună. Mareele joase au loc atunci când Soarele și Luna sunt situate în unghi drept (față de Pământ) și când forțele de atracție ale Soarelui le anulează parțial pe cele ale Lunii. Geometria liniei de coastă și a bazinelor de apă afectează, de asemenea, nivelul fluxului.

fluxul conștiinței

Tehnică narativă în ficțiunea nondramatică, folosită pentru a reda fluxul numeroaselor impresii vizuale, auditive, tactile, asociative și subliminale care apar la nivelul conștiinței individuale. Pentru a reprezenta modul de operare al rațiunii, un scriitor poate introduce frânturi de gânduri și construcții gramaticale ce nu par coerente, deoarece se bazează pe asociații libere de idei și imagini. Termenul a fost folosit pentru prima dată de William James în *Principiile psihologiei* (The Principles of Psychology, 1890). În sec. XX scriitorii încearcă să surprindă fluxul total al conștiinței personajelor, folosind tehnica monologului interior, ce reprezintă o secvență de reflecție și de sentimente. Operele în care apare această tehnică aparțin lui James Joyce, *Ulise* (Ulysses, 1922), lui William Faulkner, *Zgomotul și furia* (The Sound and the Fury, 1929) și Virginiei Woolf, *Valurile* (The Waves, 1931).

fluxul genelor

Introducere de material genetic (prin încrucișare între indivizi) de la o populație la alta a aceleiași specii, schimbând, prin urmare, rezervorul genetic al populației receptoare. Introducerea unor noi caracteristici prin circulația genelor mărește variabilitatea din cadrul populației respective și face posibilă apariția unor noi combinații de trăsături. La oameni, transmiterea de gene are loc, de obicei, prin intermediul migrației popoarelor.

Fluxus

Grupare artistică internațională de avangardă, fondată în Germania, în 1962, de artistul american George Maciunas (1931–1978). Membrii săi, printre care Joseph Beuys, John Cage și Yves Klein, au explorat diferite modalități de exprimare artistică, de la arta spectacolului la poezie și muzică experimentală. Apărut ca reacție față de tradiția și profesionalismul artistic, grupul Fluxus a încercat să evidențieze nu opera artistului, ci personalitatea, faptele și opiniile sale. În anii 1960–1970, artiștii din acest grup au organizat numeroase happeninguri, s-au implicat în politică, au ținut discursuri publice și au realizat lucrări sculpturale din materiale neconvenționale. Deși a fost o grupare influentă în Europa, lucrările artiștilor au sfidat autoritatea și au generat controverse.

Fly

Râu din insula Noua Guinee. Este unul dintre cele mai mari cursuri de apă ale insulei și traversează aproape în întregime Papua-Noua Guinee. Pe o scurtă porțiune a cursului său mediu delimitează granița dintre Papua-Noua Guinee și Indonezia. Izvorăște din lanțul Munților Victor Emanuel din podișul central și curge spre S, pe o lungime de aproape 1 100 km, spre Marea Coralilor; este navigabil în mare parte.

Flynn, Errol (Leslie Thomson)

(20.06.1909, Hobart, Australia - 14.10.1959, Vancouver, Canada)

Actor de film american de origine irlandeză. A fost aventurier în Noua Guinee, înainte de a apărea pe scenele din Australia și Anglia. În 1935, compania Warner Bros. l-a adus la Hollywood, devenind vedetă în rolul eroului aventurier din *Căpitanul Blood* (Captain Blood). În anii 1940 a continuat să interpreteze roluri ale unor eroi curajoși în filme precum *Atacul cavaleriei ușoare* (The Charge of the Light Brigade, 1936), *Aventurile lui Robin Hood* (The Adventures of Robin Hood, 1938), *Șoimul de mare* (The Sea Hawk, 1940), *Au murit în picioare* (They Died with Their Boots On, 1941) și *Gentleman Jim* (1942). După o perioadă de scandaluri și de roluri nesemnificative, a revenit în atenția publicului și a criticilor cu interpretarea din *Soarele răsare din nou* (The Sun Also Rises, 1957).

FM /frequency modulation/

(modulație în frecvență)

Variație a frecvenței unei unde electromagnetice (de obicei o undă radio) în concordanță cu variația semnalului transmis. Concepută de inginerul electronist american Edwin H. Armstrong la începutul anilor 1930, unda FM este mai puțin sensibilă la interferențele și zgomotul exterior (de ex. furtuni, zgomotul mașinilor) decât unda AM. Astfel de zgomote afectează amplitudinea unei unde radio, dar nu și frecvența, așa încât semnalul FM rămâne, teoretic, neschimbat. Undele FM transmit mai bine sunetele în stereo decât undele AM. Stațiile comerciale de radio în bandă FM transmit semnalele pe o frecvență ce variază între 88 MHz (megahertzi) și 108 MHz.

FMI

Vezi Fondul Monetar Internațional

Fo, Dario

(n. 24.03.1926, Leggiuno-Sangiano, Italia)

Dramaturg italian. Împreună cu soția sa, Franca Rame, a fondat compania de teatru ce a avut un repertoriu de piese politice de stânga, jucate de o trupă finanțată de Partidul Comunist Italian. În 1970 a organizat un turneu și piesele au fost jucate în fabrici și în alte locuri publice. Cel mai cunoscut one-man-show al lui Fo, *Mistero Buffo* (1973), a fost cenzurat de Vatican. A scris peste 70 de piese, printre care satira *Moartea accidentală a unui anarhist* (1974) și *Papa și vrăjitoarea* (1989). În 1997 i-a fost decernat Premiul Nobel.

foaie de calcul tabelar

Program pentru computer care permite utilizatorului să introducă rânduri și coloane într-un format de foaie contabilă. Fiecare celulă a foii poate conține date sau o formulă care descrie valoarea ce trebuie introdusă în acel loc pe baza valorilor din alte celule. Când se operează o modificare într-o celulă, programul recalculează conținutul tuturor celulelor afectate de această schimbare. Foile de calcul sunt folosite mai ales pentru a efectua calcule contabile pe computerele personale.

Foaie pentru minte, inimă și literatură

Revistă literară, culturală și socială editată la Brașov, România, între 1838 și 1865, ca supliment al *Gazetei de Transilvania*, de către G. Barițiu și Iacob Mureșianu. A constituit un for cultural al românilor din Transilvania, în paginile sale publicându-se lucrări originale ale scriitorilor români, precum și traduceri din marea literatură universală.

foale

Dispozitiv mecanic pentru producerea unui jet de aer, compus dintr-o cutie articulată, cu pereți flexibili, care se lărgește pentru a inhala aer printr-o valvă care se deschide spre interior și se contractă, pentru a elibera aerul printr-un ajutaj. Inventate în Europa medievală, foalele au fost folosite în mod curent pentru intensificarea arderii, în fierării sau în ateliere de forjă, sau pentru a cânta la caval sau la orgă.

foamete

Lipsă de hrană pe o perioadă îndelungată, ce are ca efecte înfometarea pe scară largă a unei populații și creșterea semnificativă a ratei mortalității. Foametea generală afectează toate clasele sociale sau grupurile dintr-o regiune cu surse insuficiente de hrană; foametea de clasă afectează numai anumite clase sociale sau grupuri; foametea regională afectează numai o anumită zonă a unei țări. Cauzele pot fi naturale sau umane. Printre cauzele naturale se numără

seceta, inundațiile, condițiile meteorologice nefavorabile, epidemiile plantelor și infestarea cu insecte dăunătoare. Principala cauză umană este războiul; alte cauze sunt suprapopularea, sistemele proaste de distribuție a hranei și prețurile mari ale alimentelor. În sec. XX, foametea a afectat China (1928–1929, 5–10 milioane de morți; 1958–1962, până la 20 de milioane); Rusia (1921–1922, 1,25–5 milioane; 1932–1934, 6-8 milioane), India (1943–1944, 1,5 milioane), Cambodgia (1975–1979, 1 milion) și țările din Africa subsahariană.

foarfecă

Instrument de tăiat format dintr-o pereche de lame metalice care se unesc când mânerele de la capetele lor sunt apropiate. Foarfeca modernă este de două tipuri: cea obișnuită, cu lame pivotante, are un nit sau un șurub între capetele care taie și capetele cu mânere; foarfeca cu arc are o legătură cu arc în formă de C la capătul cu mâner.

fobie

Frică extremă și irațională de un anumit obiect, de o anumită clasă de obiecte sau de o anumită situație. Fobia este definită ca un tip de anxietate (tulburare neuronală), deoarece anxietatea este principalul său simptom. Se pare că fobiile apar când frica resimțită în urma unei experiențe traumatizante trăite anterior (cum ar fi salvarea de la înec în copilărie) este transferată asupra altor situații similare (vederea unei întinderi de apă), de obicei frica inițială fiind reprimată sau uitată. Terapia comportamentală poate fi folositoare în asemenea cazuri. Specialiștii supun treptat persoanele afectate de fobie la contactul cu obiectul sau cu situația care le producea starea de anxietate pentru a le convinge că, de fapt, acestea nu reprezintă un pericol real.

foc

Ardere rapidă a materialului combustibil, care produce căldură și este însoțită de obicei de flacără. Inițial, singura sursă de foc era fulgerul. Prima utilizare controlată a focului datează cu cca 1 420 000 de ani în urmă, dar abia către 7000 î.Hr. oamenii din Neolitic au început să stăpânească tehnici sigure de producere a focului, cum ar fi frecarea unor sfredele din lemn de esență tare sau scânteile ce săreau din cremenea lovită de amnar. La început, focul a fost folosit pentru căldură, lumină și gătit; mai târziu, a fost utilizat la atacuri, la vânătoare sau la război și pentru defrișarea pădurilor și a lăstărișului, în scopul înlesnirii vânătorii. Primii cultivatori de pământ au folosit focul la curățarea câmpiilor, fertilizând și solul prin cenușă; această tehnică de cultivare este întrebuințată pe scară largă și în prezent. Focul a mai fost utilizat și la arderea ceramicii și la topirea bronzului (către 3000 d.Hr.), iar mai târziu a fierului (către 1000 î.Hr.). O mare parte din istoria modernă a tehnologiei și științei poate fi caracterizată de un progres continuu în ceea ce privește cantitatea de energie obținută prin intermediul focului sub control uman.

focă

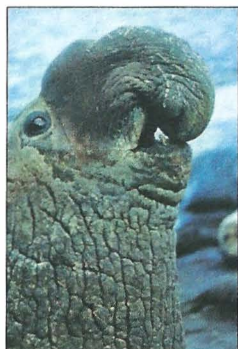
Carnivor acvatic cu înotătoare membranate și corp hidrodinamic. Focilor (din familia *Phocidae,* cu 18 specii) le lipsesc pavilioanele urechilor. În apă, se propulsează prin loviturile laterale ale membrelor posterioare și își orientează corpul cu ajutorul celor anterioare. Pe uscat, se târăsc pe burtă ori se ajută de membrele anterioare. Speciile fără urechi includ foca-elefant, vițelul-de-mare, foca-de-Groenlanda și foca-leopard. Focile cu urechi (familia *Otariidae,* cu cinci specii de lei-de-mare și specii de foci cu blană) au urechi externe și înotătoare mai lungi. În apă, înaintează înotând cu ajutorul membrelor anterioare; pe uscat, își folosesc toate cele patru membre pentru a se deplasa.

focă-de-Groenlanda

Focă migratoare, fără urechi (*Pagophilus groenlandicus,* numită și *Phoca groenlandica*). Trăiește în Atlanticul de Nord și în oceanele arctice. Masculul adult are culoarea cenușie-deschis sau gălbuie, cu cap brun sau negru, iar pe spate și pe părțile laterale are un desen în formă de U, de aceeași culoare. Femela are mai puține semne distinctive. Adulții au aproape 1,8 m lungime și cântăresc de obicei între 120 și 135 kg. Se hrănesc cu pești și crustacee și petrec o mare parte a anului în mare. Se înmulțesc lângă Newfoundland, Canada, în Marea Groenlandei și în Marea Albă. Până la vârsta de două săptămâni, puii sunt acoperiți cu o blană albă, pufoasă, foarte căutată în comerțul cu blănuri. Atitudinea opiniei publice față de metodele brutale de vânătoare (printre care lovirea cu ciomagul) a dus la stabilirea unor reglementări și la o supraveghere mai atentă a vânătorii de foci din zona Newfoundland.

focă-elefant

Denumire comună pentru cele două mari specii de pinipede: foca-elefant nordică

focă-elefant (*Mirounga*)
ANTHONY MERCIECA - ROOT RESOURCES

(*Mirounga angustirostris*), ce trăiește pe insulele din largul coastei Californiei, și elefantul-de-mare sudic (*Mirounga leonina*), care trăiește în zonele subantarctice. Ambele specii sunt lipsite de pavilioane și trăiesc în grupuri compacte. Masculul are un bot în formă de trompă, pe care îl poate umfla. Specia nordică este de culoare gălbuie sau gri-castanie, iar specia sudică de culoare gri-albăstruie. Masculii ambelor specii ating o lungime de cca 6,5 m și o greutate de cca 3 530 kg, fiind mult mai masivi decât femelele. Focile-elefant se hrănesc cu pește și calmari sau cu alte cefalopode. În timpul sezonului de împerechere, masculii se luptă pentru stabilirea teritoriilor de-a lungul plajelor și pentru cucerirea haremurilor constituite din maximum 40 de femele.

Foch, Ferdinand

(02.10.1851, Tarbes, Franța - 20.03.1929, Paris)

În Primul Război Mondial, comandant francez al trupelor aliate. S-a înrolat în artilerie în 1873, iar din 1885 a ținut cursuri de strategie militară la Colegiul de Război, al cărui comandant a devenit în 1908. După izbucnirea Primului Război Mondial, a comandat un corp de armată și a plănuit o strategie care l-a ajutat pe Joseph-Jaques-Césaire Joffre să câștige prima Bătălie de pe Marna. După ce a îndeplinit funcții de comandă în bătăliile de la Ypres și de pe Somme, a fost numit șef al statului-major general (1917), consilier al forțelor armate aliate și, mai târziu, comandant al armatelor aliate (mai, 1918). A câștigat războiul nervilor în confruntarea cu Erich Ludendorff. Când Germania a fost obligată să ceară un armistițiu, condițiile au fost stabilite de mareșalul Foch. Considerat a fi strategul care a adus victoria Aliaților, după război a fost copleșit cu onoruri. Este înmormântat în apropierea lui Napoleon, în Domul Invalizilor.

Fochi, Adrian

(1920, Cernăuți, Ucraina - 1985)

Folclorist român. Autor al unei *Bibliografii generale a etnografiei și folclorului românesc* și al monografiei *Miorița. Tipologie, circulație, geneză, texte*. Unul dintre cei mai străluciți cercetători ai cântecelor epice românești.

Focke-Wulf 190 (Fw 190)

Avion de vânătoare al Germaniei naziste, al doilea ca importanță după Messerschmidt 109, aflat în dotarea forțelor aeriene germane în Al Doilea Război Mondial. A devenit operațional în 1941, fiind cel mai bun avion până în 1942–1943, și a rămas un avion de vânătoare și un bombardier eficient până la sfârșitul războiului. Avea un singur loc și era dotat cu patru mitraliere de 7,9 mm; versiunile ulterioare au fost înzestrate cu tunuri. Modelul fabricat spre sfârșitul războiului putea atinge o viteză maximă de 690 km/h.

Focșani

Municipiu, 95 962 loc. (2001), în E României, reședința județului Vrancea, situat în Câmpia Siretului Inferior, pe râul Milcov. Întemeiat în 1482, a fost un centru comercial important în Evul Mediu. La 26 nov./9 dec. 1917, aici a fost semnat armistițiul cu Puterile Centrale. Este municipiu din 1968. Nod rutier, orașul are o industrie constructoare de motoare electrice, un combinat de prelucrare a lemnului, un combinat de vinificație. Monumente importante: ruinele cetății Crăciuna (sec. XV), numeroase biserici (sec. XVII–XIX), casa Anghel Saligny, mausoleul eroilor din Primul Război Mondial, Monumentul Unirii.

foișor

Observator în formă de turnuleț, cupolă (dom mic) sau pavilion de grădină situat la înălțime, pentru a avea o vedere de ansamblu. S-au păstrat puține foișoare de la sfârșitul sec. XVIII și din secolul următor, dar există multe care datează din sec. XVII, construite de obicei într-un colț al grădinii. În prezent, termenul desemnează exclusiv o structură independentă, cu acoperiș, de obicei octogonală, cu deschizături în pereți sau cu pereți din grilaj.

Foix

Regiune istorică din S Franței. Situarea sa aproximativă corespunde actualului departament Ariège și a avut statut de putere cvasiindependentă între sec. XI și XV. Mărginită de Languedoc, de teritoriile stăpânite de conții de Roussillon și de cele aflate sub dominația regilor de Aragon, Foix a devenit teritoriu al coroanei când Henric IV a fost încoronat rege al Franței (1589).

Fokin, Mihail (Mihailovici)

(23.04.1880, St. Petersburg, Rusia – 22.08.1942, New York, New York, SUA)

Balerin și coregraf american de origine rusă. A studiat baletul la Școala Imperială de Balet din Sankt Petersburg și a debutat în cadrul companiei Mariinski Teatr la vârsta de 18 ani. După ce a creat spectacolul *Moartea lebedei* pentru Anna Pavlova, în 1905, a dorit să fie doar coregraf. Când scenariul său ambițios pentru un spectacol de balet despre Dafnis și Chloe a fost respins, Serghei Diaghilev l-a angajat la Ballets Russes din Paris, în 1909. A realizat pentru această companie creații unice precum *Pasărea de foc* (1910), *Petrușka* (1911) și *Dafnis și Chloe* (1912). S-a stabilit la New York în 1923, unde a realizat peste 60 de coregrafii ale unor spectacole organizate de companii din SUA și Europa.

Mihail Fokin în rolul lui Perseu din *Meduza*

BIBLIOTECA PUBLICĂ DIN NEW YORK, CENTRUL LINCOLN, COLECȚIA DE DANS, ASTOR, LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS

Fokker, Anthony
născut Anton Herman Gerard

(06.04.1890, Kediri, Java, Indiile de Est – 23.12.1939, New York, New York, SUA)

Proiectant și fabricant de avioane olandezo-american. A construit primul avion în 1910 și a învățat singur să-l piloteze. În 1912 a fondat o mică fabrică de avioane în apropiere de Berlin. În Primul Război Mondial, a produs peste 40 de tipuri de avioane pentru Germania, deși la început și-a oferit serviciile ambelor părți implicate în conflict. A conceput un sistem de sincronizare ce permitea unei mitraliere să tragă printre palele elicei de propulsie. În 1922 s-a stabilit în SUA și a înființat o fabrică de avioane, producând numeroase aeronave comerciale, folosite de noua industrie aviatică americană.

Anthony Fokker

ULLSTEIN BILDERDIENST

folclor

Literatură orală și tradiție populară a unui popor. Din folclor fac parte poveștile, baladele, epopeile, proverbele și ghicitorile, dar și muzica, dansul, arta și meșteșugurile populare. Cercetarea folclorului a început în prima jumătate a sec. XIX, în zonele rurale considerate neatinse de civilizația modernă. Scopul acestor studii era evidențierea obiceiurilor și credințelor arhaice. În Germania, Iacob și Wilhelm Grimm au publicat, în 1812, o cunoscută culegere de povești. Lucrarea *Creanga de aur* (The Golden Bough, 1890), scrisă de James George Frazer, folosește folclorul ca instrument de reconstituire a credințelor și ritualurilor străvechi. Un alt motiv care a determinat studierea folclorului a fost naționalismul, curent ce a accentuat importanța identității etnice și care a generat conflicte pentru obținerea independenței politice. Catalogul de motive din povești și mituri realizat de Antti Aarne și Stith Thompson a încurajat comparațiile între variante ale aceleiași povești aparținând diferitelor regiuni sau perioade. La mijlocul sec. XX, au apărut noi tendințe. Orice grup care își exprima coeziunea interioară prin păstrarea tradițiilor comune a fost considerat popular, indiferent dacă factorul de coeziune era ocupația, limba, mediul, vârsta, religia sau originea etnică. Accentul s-a mutat de la trecut spre prezent, de la cântarea originilor la investigarea funcției și semnificației prezentului. Schimbarea și adaptarea tradiției nu au mai fost privite ca procedee condamnabile.

Folies-Bergère

Teatru de musical și varietăți din Paris. Înființat în 1869, a devenit unul dintre cele mai importante teatre de revistă, prezentând spectacole de operetă și de pantomimă. În anii 1890, din repertoriul său făceau parte vodeviluri, acrobații, scene de balet și de magie. După ce a apărut moda nudității în spectacolele de varietăți (1894), reprezentațiile senzaționale cu femei costumate în ținute sumare, dar rafinate au pus în umbră celelalte numere. În perioada în care directorul teatrului a fost Paul Derval (1918–1966), Folies-Bergère a dobândit reputație internațională și a devenit una dintre cele mai mari atracții turistice ale Parisului. Fiecare spectacol necesită zece luni de pregătire, 40 de decoruri și 1 000 de costume.

Folsom, complexul ~

Cultură preistorică din America de Nord, dezvoltată în partea de E a Munților

Stâncoși, caracterizată de unelte din silex, cu bază concavă și un șanț longitudinal pe fiecare față. Complexul arheologic este situat la Folsom, New Mexico, unde s-au descoperit mai multe tipuri de instrumente de răzuit, cuțite și lame. Cultura datează din 8000–9000 î.Hr. și este considerată, alături de complexul Clovis, descoperit anterior, o parte a culturii paleoindiene, cu tradiție în vânarea animalelor mari.

Statuie din fier reprezentându-l pe Gun, zeul armelor și al războiului la populația fon din Benin; Muzeul Omului, Paris

MARC ȘI EVELYNE BERNHEIM – WOODFIN CAMP & ASOCIAȚII

fon

Populație din S Beninului și din regiunile adiacente din Togo, care vorbește dialectul gbe al limbii kwa. Numărul membrilor acestui grup se ridică la două milioane de persoane, în majoritate agricultori. Meșteșugurile specific masculine sunt prelucrarea fierului și sculptura, iar cele feminine sunt țesutul și fabricarea ceramicii. Unitatea de bază a societății fon este familia poligamă, fiecare soție și copiii ei ocupând un anumit loc în casă. Conducătorul politic al satului este un șef care dobândește această calitate prin naștere. Regatul Dahomey a fost locuit de populația fon.

fond de risc

În domeniul economic și financiar, sumă de bani reprezentând nivelul de risc într-o investiție sau într-un împrumut. Fondul obligatoriu de risc se referă la situația în care cel care a făcut împrumutul nu-l va mai achita. Dacă bancherul crede că este posibil ca persoana care a făcut împrumutul să nu-l mai achite, acesta va cere dobânda obișnuită și, în plus, o primă de asigurare în caz de risc, care depinde de nivelul preconizat de risc. Toate investițiile de capital sunt implicit riscante din moment ce nu există nici o garanție de profit de pe urma investiției. Riscul comercial este variația cifrei reale de profit față de cea preconizată.

fond fiduciar

Proprietate (de ex. bani sau alte bunuri) deținută în tutelă; adică o proprietate deținută în mod legal de o parte (proprietarul legal) în beneficiul celeilalte părți (deținătorul de drept). Proprietarul legal, sau tutorele, are drept de posesie și drept de utilizare a proprietății, dar trebuie să-și exercite aceste drepturi în beneficiul proprietarului de drept sau al beneficiarului. În dreptul anglo-american, fondurile fiduciare sunt instituite mai ales în acordurile de familie și în donații. În domeniul comercial, sunt constituite adesea pentru a asigura pensia angajaților și pentru programele de participare a angajaților la profit.

fond mutual

Companie ce investește fondurile deponătorilor săi în diverse garanții pentru care emite obligațiuni reprezentând acțiuni pentru aceste proprietăți. Se deosebește de trustul de investiții: acesta emite acțiuni doar în cadrul propriei companii. Trustul de investiții are capitalizare fixă și oferă spre vânzare un număr limitat de acțiuni, în timp ce fondurile mutuale au o ofertă continuă de noi acțiuni la valoare netă (la care se adaugă un adaos comercial) și-și răscumpără acțiunile la cerere, la valoarea netă determinată zilnic de valoarea de piață a titlurilor de valoare pe care le dețin.

fond pentru nevoi ulterioare

Fond de rezervă al unei corporații sau agenții guvernamentale creat cu scopul de a răscumpăra periodic obligațiuni, titluri de creanțe și acțiuni preferențiale. Fondul se acumulează din câștiguri și contribuțiile se fac în baza unui procentaj fix al debitului restant sau al profiturilor. Este administrat separat de fondurile de rulment ale corporației, de către o societate de investiții financiare sau de către un fiduciar. Scopul acestui capital este de a asigura investitorii că există o rezervă care să permită plata obligațiunilor la scadență.

Fonda, Henry (Jaynes)

(16.05.1905, Grand Island, Nebraska, SUA – 12.08.1982, Los Angeles, California)

Actor american. A cunoscut succesul pe Broadway cu rolul din piesa *Fermierul își ia o nevastă* (A Farmer Takes a Wife, 1934), spectacol ecranizat în 1935 la Hollywood. A jucat rolurile unor personaje responsabile și oneste în filme precum *Tânărul domn Lincoln* (Young Mr. Lincoln, 1939), *Fructele mâniei* (The Grapes of Wrath, 1940) și *Incident la Ox-Bow* (The Ox-Bow Incident, 1943). A interpretat personaje

comice în *Doamna Eva* (The Lady Eve, 1941) și în *Animalul mascul* (The Male Animal, 1942) și a jucat roluri dramatice în *Doisprezece oameni furioși* (Twelve Angry Men, 1957) și în *Sfat și consimțire* (Advise and Consent, 1961). A revenit pe scena de teatru în spectacolul *Domnul Roberts* (Mister Roberts, 1948, Premiul Tony, ecranizat în 1955). În ultimul său film, *Pe iazul auriu* (On Golden Pond, 1981, Premiul Oscar), a apărut și fiica sa, Jane Fonda. Fiul său, Peter Fonda (n. 1939), a devenit, de asemenea, un actor cunoscut.

Fonda, Jane (Seymour)

(n. 21.12.1937, New York, New York, SUA)

Actriță americană de film, activist politic și practicantă entuziastă a gimnasticii aerobice. Fiică a lui Henry Fonda, a debutat în filmul *Poveste la înălțime* (Tall Story, 1960), care a marcat începutul unei cariere cu accente amețitoare. După câteva roluri comice în filme cum ar fi *Cat Ballou* (1965) și *Desculț prin parc* (Barefoot in the Park, 1967), a devenit un sex-simbol în urma apariției în filmul futuristic al lui Roger Vadim (cu care a fost căsătorită între 1965–1973), intitulat *Barbarella* (1968). S-a implicat în mișcarea politică de stânga, căsătorindu-se apoi cu activistul Tom Hayden și condamnând deschis războiul din Vietnam. A jucat în filme sociale, cum ar fi *Și caii se împușcă, nu-i așa?* (They Shoot Horses, Don't They?, 1969), *Klute* (1971, Premiul Oscar) și *Întoarcerea acasă* (Coming Home, 1978, Premiul Oscar). A realizat mai multe serii de casete video și a scris cărți despre exercițiile de menținere a siluetei, care s-au bucurat de un mare succes. După ce s-a căsătorit cu Ted Turner, în 1991 (divorțată în 2001), s-a retras din activitatea cinematografică.

fondant

În metalurgie, substanță introdusă în topirea minereurilor pentru a fluidiza metalul topit și pentru a îndepărta impuritățile sub formă de zgură. Cel mai folosit fondant în topirea minereurilor de fier este carbonatul de calciu. Alți compuși întrebuințați sunt dioxidul de siliciu, dolomita, oxidul de calciu, boraxul și fluorina. În lipire, fondantul este utilizat pentru a îndepărta peliculele de oxid, pentru a accelera lichefierea și pentru a preveni reoxidarea în timpul încălzirii. Sacâzul se folosește ca agent fondant necoroziv la lipirea echipamentelor electronice; pentru alte aplicații, se întrebuințează o soluție de clorură de zinc sau de clorură de amoniu.

Fondul Mondial pentru Viața Sălbatică *sau* Fondul Mondial pentru Natură

Cea mai mare organizație internațională de protecție a mediului cu suport privat. A fost fondată în 1961 de un grup mic de oameni de știință, naturaliști și lideri politici și din lumea afacerilor din Europa, printre care și Peter Markham Scott; organizația strânge fonduri și le direcționează spre alte grupuri care se ocupă de conservarea mediului. Își îndreaptă eforturile spre protejarea mediilor amenințate, precum recifele de corali, spre salvarea speciilor aflate în pericol și spre soluționarea unor pericole globale, cum ar fi poluarea. A contribuit la înființarea și managementul parcurilor și rezervațiilor naturale și a avut un rol crucial în salvarea ursului panda uriaș (a cărui imagine o folosește ca simbol) și a altor specii amenințate.

Fondul Monetar Internațional (FMI)

Agenție specializată a ONU. A fost inițiată în cadrul Conferinței de la Bretton Woods (1944), fiind oficial fondată în 1945 ca instituție de cooperare voluntară, care asigură vânzarea și cumpărarea liberă de monedă. FMI oferă asistență financiară temporară țărilor a căror balanță de plăți este negativă, fără a fi însă o bancă pentru dezvoltare. În prezent, are peste 180 de țări membre. Membrii contribuie cu fonduri și primesc drept de vot în funcție de volumul comercial internațional, de venitul național și de rezervele monetare internaționale; SUA dețin peste 18% din dreptul de vot, procent de două ori mai mare decât oricare alt membru. FMI nu are puteri coercitive asupra statelor membre, dar poate refuza să le împrumute bani membrilor care nu acceptă să adere la politica sa și, în situații extreme, poate cere unor state membre să se retragă din organizație. *Vezi și* Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare; Banca Mondială.

fonem

Cea mai mică unitate de vorbire care distinge un cuvânt (sau un element al cuvântului) de un altul (de ex., sunetul „c" din cuvântul „casă", prin care acesta se diferențiază de cuvântul „masă"). De obicei, termenul este asociat vocalelor și consoanelor, dar unii lingviști vorbesc de foneme referindu-se și la accent sau la ritm. Un fonem poate avea mai multe variante, numite alofone, care se disting din punct de vedere fonetic fără a afecta înțelesul. Fonemele pot fi redate prin simboluri speciale, cum ar fi cele ale alfabetului fonetic

internațional. În transcrieri, lingviștii au convenit să redea simbolic fonemele între bare oblice (de ex. /p/).

fonetică

Studiu al sunetelor vorbirii. Fonetica se ocupă cu studiul articulării sunetelor (fonetică articulatorie), cu proprietățile acustice ale acestora (fonetică acustică) și cu modul în care ele se combină pentru a forma silabe, cuvinte și propoziții (fonetică lingvistică). Primii foneticieni au fost învățații indieni (către 300 î.Hr.), care au încercat să transmită pronunția textelor sfinte sanscrite. Grecii sunt considerați cei care au pus bazele unui sistem de scriere pornind de la un alfabet fonetic. Printre primii foneticieni moderni trebuie amintit Alexander Melville Bell (1819–1905), a cărui lucrare, *Discursul vizibil* (Visible Speech: The Science of Universal Alphabetics, 1867), a introdus un sistem de notații precise pentru redarea grafică a sunetelor. În sec. XX, lingviștii s-au concentrat pe perfecționarea unui sistem de clasificare care să permită compararea tuturor sunetelor emise de om. Foneticienii moderni sunt, de asemenea, preocupați de procesele mentale ale percepției discursului.

fonograf

Instrument folosit la reproducerea sunetelor. Un fonograf pentru înregistrare stochează o copie a undelor sonore ca o serie de șănțulețe înscrise pe suprafața unei plăci de înregistrare. Când discul se învârte, un ac produce vibrații după forma șanțurilor, iar mișcările sale sunt transformate în sunete. Se pare că a fost inventat de Thomas Alva Edison (1877). Sistemele stereo cu două canale separate de informații într-un singur șanț au fost lansate pe piață în 1958. Toate sistemele fonografe moderne (numite și pick-up-uri) au avut câteva componente în comun: un disc ce se învârtea, un ac ce se mișca exact în șanțuri, un dispozitiv care transforma mișcările mecanice ale acului în impulsuri electrice, un amplificator care intensifica aceste impulsuri electrice și o boxă care transforma semnalele amplificate în sunete. Fonografele și discurile au constituit metodele principale prin care oamenii au putut asculta diverse înregistrări chiar la ei acasă. Începând cu anii 1980, au fost înlocuite aproape în totalitate de casetofoane și compact-discuri.

fonologie

Ramură a foneticii care se ocupă cu studiul sunetelor în diferite limbi. Fonologia diacronică (istorică) identifică și analizează schimbările ce au loc la nivelul sunetelor și sistemelor de sunete de-a lungul timpului. Fonologia sincronică (descriptivă) investighează modelele de sunete într-o singură etapă a evoluției limbii, pentru a stabili care dintre acestea poate apărea și în ce poziții (de ex., în limba română „nt" poate apărea la sfârșitul unui cuvânt, cum ar fi „învățământ", dar nu la începutul său).

fonon

În fizica solidelor, cea mai mică unitate structurală care se caracterizează printr-o energie vibratoare. Prin analogie cu fotonul (o cantitate de lumină), fononul este considerat un pachet de unde cu proprietăți asemănătoare particulelor (*vezi* dualitate undă-particulă). Modul în care se comportă fononul influențează sau afectează diferite proprietăți ale solidelor. Conductivitatea termică, de exemplu, este explicată datorită interacțiunilor între fononi. Fononii contribuie, de asemenea, la înțelegerea supraconductibilității la anumite metale.

Fonseca

Golf din Oceanul Pacific, în America Centrală. Mărginit de El Salvador, Honduras la NE și Nicaragua la NV, pătrunde în uscat pe o lungime de 65 km și o lățime de 80 km. Intrarea în golf, între capul Amapala din El Salvador și capul Cosigüina din Nicaragua, are o lungime de 32 km. Țărmurile sunt acoperite de mangrove, cu excepția părții de V, unde se înalță vulcanul Conchagua.

Fontaine, Jean de la

Vezi Jean de la Fontaine

Fontainebleau

Castel din N Franței, situat la SE de orașul cu același nume. Este una dintre cele mai impunătoare construcții ridicate de regii Franței, inițial un adăpost de vânătoare, reconstruit (din 1528) în timpul domniei lui Francisc I. Numeroasele renovări arată tranziția de la stilul Renașterii timpurii la cel manierist (Renașterea târzie). Castelul este format dintr-o succesiune de cinci curți interioare de diferite forme. Demnă de remarcat este Galeria lui Francisc I (cca 1533–1545), o încăpere lungă și îngustă, decorată în reliefuri din stuc și cu picturi de Rosso Fiorentino.

Fontainebleau, Școala de la ~

Grup de artiști francezi și străini din sec. XVI care au lucrat la curtea de la Fontainebleau. În 1528, Francisc I a început construcția

Diana, zeița vânătorii – ulei pe pânză, artist anonim din Școala de la Fontainebleau, cca 1550; Muzeul Luvru, Paris

GIRAUDON/ART RESOURCE, NEW YORK

palatului și i-a angajat pe Rosso Fiorentino și Francesco Primaticcio pentru a realiza decorațiunile murale, stucatura și reliefurile sculptate; printre artiștii italieni s-a numărat și Benvenuto Cellini. S-au realizat multe gravuri ale acestor decorațiuni, cele mai multe dintre picturile și sculpturile decorative putând fi admirate și astăzi. Maeștrii italieni și-au adaptat stilul la gustul francez, fiind asistați de artiști francezi și flamanzi; împreună au realizat un stil distinctiv al manierismului. Inovația dată de combinarea ornamentului în stuc cu pictura murală a avut mare influență în arta franceză a timpului.

Fontane, Theodor
(30.12.1819, Neuruppin, Brandenburg, Germania – 20.09.1898, Berlin)

Scriitor german. A lucrat inițial ca jurnalist și a publicat jurnale de călătorie înainte de a începe să scrie romane. Opera *Înaintea furtunii* (Vor dem Sturm, 1878) este considerată o capodoperă a ficțiunii istorice. *Effi Briest* (1895) se remarcă prin caracterizările superbe ale personajelor și prezentarea pitorească a ținutului natal, Brandenburg. Este una dintre lucrările ce tratează cu simpatie condiția femeii casnice. Este considerat primul reprezentant de seamă al realismului german.

fontanelă
Fiecare dintre cele șase regiuni moi, unde se unesc oasele craniene ale nou-născuților. Ele permit deformarea craniului în momentul nașterii. Unele se închid după trei luni, altele după un an, iar ultimele după doi ani.

Fontanne, Lynn
Vezi Lunt Alfred și Lynn Fontane

fontă
Aliaj din fier, care conține 2–4% carbon, dar și siliciu, mangan și impurități. Se obține prin reducerea minereului de fier într-un furnal și prin turnarea fierului lichid în lingouri, numite piese brute. Fierul brut este retopit, împreună cu fierul vechi și cu elementele de aliaj, apoi este turnat din nou în matrițele produselor. În sec. XVII–XIX, fonta era un material de construcții mai ieftin decât fierul forjat (deoarece nu necesita o finisare îndelungată). Este mai fragilă și mai puțin maleabilă. Puterea sa de comprimare a transformat-o în primul metal structural important. În sec. XX a fost înlocuită de oțel în construcții, dar fonta are, în continuare, utilitate industrială la fabricarea saboților pentru motoare, a pieselor agricole sau de mașini, a țevilor, vaselor de bucătărie, sobelor și cuptoarelor. Fonta mai este numită fier cenușiu sau alb, după culorile care apar în urma secționării. Fonta cenușie conține mai mult siliciu, este mai ușoară și mai maleabilă decât cea albă. Ambele sunt fragile și maleabile (obținute printr-o expunere prelungită la temperaturi ridicate) și au fost fabricate pentru prima dată în sec. XVII în Franța. Au devenit în scurt timp produse industriale foarte căutate în SUA. Fonta se prelucrează cu ușurință încă din 1948, când a fost descoperită forma de turnare. Aceasta din urmă este folosită pentru roți dințate, ștanțere, vilbrochen la mașini și alte piese pentru autoturisme.

Fonteyn, Dame Margot
născută **Margaret Hookham**
(18.05.1919, Reigate, Surrey, Anglia – 21.02.1991, Panama City, Panama)

Balerină britanică. Și-a făcut debutul în compania Vic-Wells (ulterior Royal Ballet) în 1934 și a devenit primă-balerină, interpretând roluri din operele lui Frederick Ashton, printre care *Horoscop* (Horoscope), *Variații simfonice* (Symphonic Variations) și *Ondine*. În anii 1960 a devenit vedetă internațională în urma interpretărilor din spectacolele lui Rudolf Nureiev *Lacul lebedelor*, *Raymonda* și *Corsarul*. A continuat să danseze ca balerină, fiind invitată în diverse spectacole, până la mijlocul anilor 1970. Este considerată una dintre cele mai mari dansatoare ale sec. XX.

Foochow
Vezi Fuzhou

Food and Drug Administration (FDA)
(Agenția pentru Alimente și Medicamente)

Agenție a Ministerului Servicii de Sănătate și Umane SUA. Înființată în 1927, inspectează, testează, aprobă și stabilește standarde în privința alimentelor, aditivilor alimentari, medicamentelor, produselor chimice, cosmeticelor, instrumentelor medicale și aparatelor de uz casnic. Poate împiedica vânzarea produselor care nu au fost testate și acționează pe calea justiției

pentru stoparea vânzării unor produse considerate dăunătoare sau a celor care reprezintă un risc pentru sănătatea ori siguranța persoanelor. Autoritatea sa este limitată la comerțul dintre state.

Foot, Michael

(n. 23.07.1913, Plymouth, Devon, Anglia)

Lider al Partidului Laburist britanic (1980–1983), editor și editorialist al unui ziar (1937–1974) și membru al Parlamentului în perioadele 1945–1955 și 1960–1992. A fost secretar de stat pentru forța de muncă (1974–1976) în cabinetul lui Harold Wilson și președinte al Camerei Comunelor (1976–1979). Ca socialist din aripa stângă, Foot a devenit șeful partidului în 1980, impunându-se în fața candidatului din aripa dreaptă. Acest lucru, precum și alte orientări de stânga au determinat demisia unor laburiști care au fondat apoi Partidul Social-Democrat. Printre lucrările sale se numără *Aneurin Bevan* (2 volume, 1962, 1973).

Foote, (Albert) Horton

(14.03.1916, Wharton, Texas, SUA - 4.03.2009, Hartford, Connecticut)

Dramaturg american. A urmat cursuri de actorie la teatrul Pasadena din California și la New York. Este cunoscut pentru scenariile sale pentru *Să ucizi o pasăre cântătoare* (To Kill a Mockingbird, 1962, Premiul Oscar) și *Îndurări blânde* (Tender Mercies, 1983, Premiul Oscar). A scris, de asemenea, o serie de nouă piese foarte apreciate despre mediul rural din Texas: ciclul *Casa orfanilor* (Orphans' Home Cycle), care include *Sfântul Valentin* (Valentine's Day, 1980), *1918* (1982) și *Văduva Claire* (The Widow Claire, 1986). Piesa *Un tânăr din Atlanta* (The Young Man from Atlanta, 1994) a primit Premiul Pulitzer.

for

Piață în aer liber din orașele romane antice, înconjurată de clădiri publice, care servea ca loc de adunare. Forul a preluat forma de la agora și acropola din civilizația greacă. La Roma, sintagma Forum Romanum desemna fosta zonă mlăștinoasă dintre colinele Palatin și Capitoliu. În perioada republicii romane, forul era locul întâlnirilor publice, locul unde se desfășurau procesele și luptele cu gladiatori și era mărginit de târguri în aer liber sau de clădiri destinate comerțului. În timpul Imperiului Roman, când forul a devenit un centru de ceremonii laice sau religioase și de spectacole, acesta era mărginit de cele mai impunătoare temple, bazilici și monumente. S-au construit noi foruri, unele pentru activități juridice sau administrative, iar altele pentru comerț. Armonia estetică a Forului lui Traian (sec. II d.Hr.), cu un complex de clădiri și curți și cu numeroase prăvălii și ateliere, a avut o mare influență asupra arhitecților urbaniști din perioada următoare.

Forul lui Traian, proiectat de Apolodor din Damasc la începutul sec. II d.Hr.

FOTOTECA UNIONE, ROMA

Forbes, Edward

(12.02.1815, Douglas, insula Man, Scoția, Marea Britanie - 18.11.1854, lângă Edinburgh)

Naturalist britanic. A renunțat la studiile de medicină pentru a se consacra cercetării istoriei naturale. A realizat studii aprofundate despre moluște și stele-de-mare, participând la multe dragări și expediții. În timpul studiilor privind viața din oceane, a cercetat și distribuția geografică a animalelor. A clasificat plantele din Marea Britanie în cinci categorii bine definite, susținând că majoritatea acestora, ca și animalele, s-au răspândit în insule pe porțiuni continue de teren în timpul a trei perioade distincte: înainte, în timpul și după glaciațiuni. A deținut numeroase posturi și funcții științifice și este un reprezentant de seamă al oceanografiei, biogeografiei și paleoecologiei.

Forbes, familia ~

Familie de editori americani. Bertie Carol Forbes (1880–1954) s-a născut în Scoția și a emigrat în SUA în 1904. În 1916, a fondat revista *Forbes*, o publicație cu profil economic și financiar. A devenit cetățean american în 1917. Fiul său, Malcolm S. Forbes (1919–1990), a fost decorat în Al Doilea Război Mondial și a preluat mai târziu afacerea editorială a familiei, pe care, finanțând-o, a transformat-o într-un succes. În 1957 a candidat, fără succes, la funcția de guvernator al statului New Jersey. După moartea sa, fiul său, Malcolm S. (Steve) Forbes jr. (n. 1947), a preluat conducerea revistei, alături de cei trei frați ai săi. A candidat, fără succes, la funcția de președinte al SUA în 1996 și în 2000.

Forcados

Râu din S Nigeriei. Este un canal navigabil al fluviului Niger; părăsește cursul principal de apă la 32 km mai jos de Aboh, curgând spre V, către cotul Benin, pe o lungime de 198 km. Prin 1900 a devenit cea mai

importantă rută pentru navele mici ce fac legătura între Niger și golful Guineea.

Ford, Ford Madox
născut **Ford Hermann Hueffer**
(17.12.1873, Merton, Surrey, Anglia - 26.06.1939, Deauville, Franța)

Prozator, editor și critic englez. A colaborat cu Joseph Conrad pentru publicarea volumelor *Moștenitorii* (The Inheritors, 1901) și *Romanță* (Romance, 1903). În calitate de fondator al publicației *English Review* (1908), i-a încurajat pe tinerii scriitori. S-a intoxicat cu gaze și a suferit în urma exploziei unui obuz în timpul Primului Război Mondial. După război, și-a schimbat numele în Ford. Dintre cele peste 70 de volume publicate, cele mai cunoscute sunt *Datoria soldatului* (The Good Soldier, 1915), un roman care are ca temă dispariția aristocrației engleze, și tetratologia *Sfârșitul paradei – Unii nu vor* (*Parade's End – Some Do Not*, 1924), *Fără parade* (No More Parades, 1925), *Un bărbat ar fi luat atitudine* (A Man Could Stand Up, 1926) și *Ultimul post* (Last Post, 1928), ce analizează decăderea culturii eduardiene și apariția unor noi valori.

Ford, Fundația ~

Organizație filantropică americană. A fost înființată în 1936 prin donații și moșteniri din partea lui Henry Ford și a fiului său, Edsel (1893–1943). La începutul sec. XXI, fondurile ei depășeau zece miliarde de dolari. Principalele domenii în care acționează sunt problemele internaționale (mai ales controlul demografic și crizele alimentare), domeniul umanist și al artelor, comunicațiile (în special televiziunea publică) și, în ultimii ani, resursele și mediul.

Ford, Gerald R.
nume complet **Gerald Rudolph Ford, Jr.**
născut **Leslie Lynch King, Jr.**
(14.07.1913, Omaha, Nebraska, SUA - 26.12.2006, Rancho Mirage, California)

Al 38-lea președinte al SUA (1974–1977). Părinții săi au divorțat pe când era copil, apoi mama s-a căsătorit cu Gerald R. Ford Sr., care a adoptat copilul și i-a dat numele său. A urmat cursurile facultăților de drept de la Universitatea din Michigan și de la Yale (1941) și a practicat meseria de avocat după Al Doilea Război Mondial. A fost ales în Camera Reprezentanților timp de 25 de ani (1948–1973) și a devenit liderul opoziției minoritare republicane în 1965. În 1973, după demisia lui Spiro Agnew din funcția de vicepreședinte, Richard Nixon l-a desemnat pe Ford să ocupe postul vacant. Demisia lui Nixon după scandalul Watergate l-a transformat pe Ford în primul președinte care a ocupat funcția fără să fie ales prin vot universal. L-a grațiat pe Nixon o lună mai târziu; pentru a domoli furia publică provocată de această decizie, a hotărât să apară în fața unei subcomisii a Camerei pentru a-și motiva gestul. În timpul mandatului său, a scăzut inflația. Relațiile sale tensionate cu majoritatea democrată din Congres sunt ilustrate de cele 50 de veto-uri ale sale, din care 40 au fost admise. În 1975, în ultimele zile ale Războiului din Vietnam, a decis evacuarea a 237 000 de refugiați anticomuniști, care au venit în mare parte în SUA. Urmările scandalului Watergate au determinat înfrângerea sa în alegerile din 1976, când Jimmy Carter a fost ales președinte.

Ford, Harrison
(n. 13.07.1942, Chicago, Illinois, SUA)

Actor de film american. A avut câteva roluri secundare în filme și la televiziune, înainte de a deveni vedetă în pelicula de succes a lui George Lucas *Războiul stelelor* (Star Wars, 1977) și în seriile următoare, *Imperiul contraatacă* (The Empire Strikes Back, 1980) și *Întoarcerea cavalerului Jedi* (Return of the Jedi, 1983). A jucat și în seria *Indiana Jones* (1981, 1984, 1989). A interpretat și roluri dramatice în filme precum *Martorul* (Witness, 1985), *Jocuri patriotice* (Patriot Games, 1992), *Pericol iminent* (Clear and Present Danger, 1994) și *Air Force One* (1997). Figura sa impunătoare și farmecul plin de ironie l-au făcut, într-o anumită măsură, cel mai cunoscut actor al generației sale.

Ford, Henry
(30.07.1863, Wayne County, Michigan, SUA - 07.04.1947, Dearborn, Michigan)

Industriaș american și unul dintre primii producători de automobile. Și-a început cariera ca ucenic al unui mașinist (la 15 ani) și a ajuns inginer-șef la compania Edison din Detroit. A construit prima mașină experimentală în 1896. În 1903, împreună cu câțiva parteneri, a înființat compania Ford Motor. În 1908 a proiectat Model T; cererea a devenit atât de mare, încât Ford a fost nevoit să dezvolte noi tehnologii de producție în masă, printre care se numără și prima linie de asamblare mecanică, în 1913. În 1928 a conceput Modelul A, care a înlocuit Modelul T, iar în 1932 a introdus motorul cu opt cilindri în V. A respectat ziua de lucru de opt ore și și-a plătit muncitorii peste media de salarizare, considerând că angajații bine plătiți sunt consumatorii de care au nevoie

industriașii, dar s-a opus hotărât înființării de sindicate. Fiind primul producător de mașini cumpărate de americani în număr mare, a avut o mare influență asupra societății americane. *Vezi* fundația Ford.

Ford, John

(botezat la 17.04.1586, Ilsington, Devon, Anglia - 1639?)

Dramaturg englez. În prima parte a carierei a studiat dreptul și a scris câteva piese în colaborare cu alți autori. Se cunosc foarte puține lucruri despre viața lui și datarea unora dintre lucrările sale este incertă. Tragediile lui, ce au ca temă răzbunarea, cuprind scene de o frumusețe austeră, reprezintă analize pătrunzătoare ale pasiunilor umane și sunt concepute într-un stil poetic elevat. Faima sa se datorează primelor patru opere dramatice originale: *Inima zdrobită* (The Broken Heart), *Melancolia îndrăgostitului* (The Lover's Melancholy, 1628), *Perkin Warbeck* și *Păcat că e o târfă* ('Tis Pity She's a Whore), cea mai cunoscută operă a sa, care are ca subiect povestea unor îndrăgostiți adulterini.

Ford, John *născut* Sean Aloysius O'Feeney O'Fearna

(01.02.1895, Cape Elizabeth, Maine, SUA - 31.08.1973, Palm Desert, California)

Regizor american de film. În 1914, Ford a venit la Hollywood pentru a-și însoți fratele, care avea un rol într-un film. Atras de platoul de filmare, Ford a devenit, cu timpul, unul dintre cei mai apreciați regizori de western. S-a remarcat în 1924 cu *The Iron Horse* (Calul de fier). Stilul său distinctiv, unic prin acțiune, în care se reflectă clar identitatea americanului, l-a propulsat pe cele mai înalte trepte în ierarhia regizorală, prin westernurile bine-cunoscute: *Diligența* (Stagecoach, 1939), *Draga mea Clementine* (My Darling Clementine, 1946), *Avea o panglică galbenă* (She Wore a Yellow Ribbon, 1949) și *Omul care l-a împușcat pe Liberty Valance* (The Man Who Shot Liberty Valance, 1962), multe dintre ele avându-l în rol principal pe John Wayne. A regizat, de asemenea, drame istorice: *Maria a Scoției* (Mary of Scotland, 1936) și *Tânărul domn Lincoln* (Young Mr. Lincoln, 1939). A primit Premiul Oscar pentru *Informatorul* (The Informer, 1935), *Fructele mâniei* (The Grapes of Wrath, 1940), *Ce verde era valea mea* (How Green Was My Valley, 1941) și *Omul liniștit* (The Quiet Man, 1952) și pentru documentarele din timpul războiului: *Bătălia de la Midway* (The Battle of Midway, 1942) și *7 decembrie* (December 7th, 1943).

Ford, Richard

(n. 16.02.1944, Jackson, Mississippi, SUA)

Romancier și nuvelist american. A studiat la Universitatea din Michigan, Facultatea de Drept, la Universitatea Washington și la Universitatea Irving și a predat la mai multe colegii și universități. Primul său roman, *O bucată din inima mea* (A Piece of My Heart, 1976), este marcat de influența lui William Faulkner. *Gazetarul sportiv* (The Sportswriter, 1986) și continuarea lui, *Ziua Independenței* (Independence Day, 1995, Premiul Pulitzer), sunt inspirate din experiența sa ca jurnalist la o revistă cu profil sportiv din anii 1980. Culegerea de povestiri *Primăveri de stâncă* (Rock Springs, 1987) prezintă viața celor singuri și alienați.

Ford, Tennessee Ernie *născut* Ernest Jennings

(13.02.1919, Bristol, Tennessee, SUA - 17.10.1991, Reston, Virginia)

Cântăreț american de muzică country. A studiat muzica la Cincinnati. După Al Doilea Război Mondial, a lucrat la un radio din Los Angeles și, curând, a semnat un contract cu Capitol. În 1951, cântecele *Mule Train* și *Shot Gun Boogie* l-au făcut celebru. A devenit artist principal la Grand Ole Opry și a avut multe hituri, printre care *Sixteen Tons* și *Ballad of Davy Crocket*. Mai târziu, și-a îndreptat atenția către muzica gospel; albumul său din 1957, *Imnuri* (Hymns), a avut un mare succes. A continuat să înregistreze până în anii 1970.

Ford Motor Co.

Corporație de automobile americană. Fondată în Detroit în 1903 de către Henry Ford și un grup de investitori, compania a introdus pe piață în 1908 Model T, de mare succes, iar în 1923 producea peste jumătate dintre autovehiculele americane. Prin intermediul Lincoln Motor Co. (achiziționată în 1922), Ford a început să producă mașini de lux marca Lincoln și Continental. După scăderea vânzărilor, în 1927, Modelul T a fost înlocuit cu Modelul A; alte companii, precum General Motors, au profitat de ocazie pentru a submina dominația companiei Ford. Compania a fost reînregistrată în 1919, iar Ford și familia sa au devenit unicii proprietari. Fiul lui Henry, Edsel, a fost președinte între anii 1919–1943, iar nepotul său, Henry Ford II, a condus compania între 1945–1979, sporindu-i considerabil averea. Acțiunile ei au fost puse în vânzare începând cu 1956. În perioada 1989–1990, Ford a cumpărat firma britanică Jaguar, a achiziționat societatea de închirieri de

automobile Hertz Corp. (1994) și a cumpărat divizia de automobile Volvo (1999). Achizițiile ulterioare au inclus mărcile Aston Martin și Land Rover. Ford deține, de asemenea, o parte importantă din acțiunile Mazda Motor Corp. Compania continuă să producă autocare, camioane și tractoare, precum și piese și accesorii auto.

Foreman, George

(n. 10.01.1949, Marshall, Texas, SUA)

Boxer american. A câștigat medalia olimpică de aur la categoria grea în 1968. Prima sa victorie, titlul mondial la categoria grea, a fost obținută în 1973 în fața lui Joe Frazier, prin knockout în repriza a doua. A câștigat toate cele 40 de meciuri ca profesionist, multe dintre victorii prin knockout, dar a pierdut în repriza a opta cu Muhammad Ali, din 1974, în meciul numit „gălăgie în junglă" *(rumble in the jungle)* din Kinshasa, Zair, unul dintre cele mai vestite meciuri din istoria boxului. S-a retras din activitate în 1978, dar a revenit în mod spectaculos în 1987, la 38 de ani; în 1994 a recâștigat titlul, în zece runde, în fața lui Michael Moorer și a devenit, la 45 de ani, cel mai în vârstă campion din istorie. În anul următor, și-a anunțat din nou retragerea, dar a mai boxat de câteva ori în anii 1996–1997. În 1977 a fost hirotonisit preot.

Forester, C(ecil) S(cott)

(27.08.1899, Cairo, Egipt - 02.04.1966, Fullerton, California, SUA)

Romancier și jurnalist britanic. A abandonat medicina pentru a se dedica scrisului, înregistrând un succes cu primul său roman, *Plată amânată* (Payment Deffered, 1926). Este cunoscut în special drept creatorul personajului Horatio Hornblower, ofițerul de marină a cărui ascensiune de la elev-ofițer la amiral și membru în Camera Lorzilor, în timpul războaielor napoleoniene, este povestită în 12 romane apărute între 1937 și 1967. Multe dintre romanele sale au fost ecranizate, printre care *Regina africană* (The African Queen, 1935; ecranizat în 1951).

forfecar

Denumire comună pentru cele trei specii (familia *Rynchopidae*) de păsări de apă cu cioc roșu în formă de lamă, cu mandibula inferioară mai lungă decât cea superioară. Trăiesc în general în estuare și de-a lungul râurilor largi din regiunile călduroase. La apusul soarelui își culeg prada de la suprafața apelor liniștite, scufundând ciocul deschis. În momentul când găsesc un pește sau un crustaceu, mandibula superioară se închide. Au un colorit întunecat pe partea dorsală, partea inferioară, fața și fruntea sunt albe, picioarele, roșii, iar aripile, negre. Forfecarul-negru-american (*Rynchops nigra*) are o lungime de până la 50 cm.

forjare

În metalurgie, proces de prelucrare a metalului și de mărire a rezistenței prin presare. În mai toate tipurile de forjare, bucata de metal încins ce urmează a fi prelucrată este pusă pe partea inferioară a unei matrițe și presată cu partea superioară a matriței. Pentru a crește forța loviturii, se aplică o forță suplimentară ce se adaugă celei gravitaționale. Numărul de lovituri este stabilit de un operator, pentru a se obține un efect maxim cu uzură minimă a matriței. Presele de forjare folosesc presiunea hidraulică sau mecanică în locul loviturilor; majoritatea pot genera o presiune de câteva sute de tone, dar presele uriașe, folosite la forjarea unor piese pentru avioanele cu reacție, pot genera forțe echivalente unei greutăți de 50 000 de tone. *Vezi și* forjare prin presare.

forjare prin presare

Proces de modelare și mărire a rezistenței metalului. În majoritatea metodelor de forjare, o matriță superioară se presează pe un material de lucru încălzit, poziționat pe o matriță inferioară fixă. În cazul presării matriței superioare sau a unui ciocan, procesul poartă numele de forjare prin presare. Pentru a crește forța loviturii, se utilizează uneori energia electrică, cu scopul măririi forței de gravitație.

forjă

Cuptor deschis pentru încălzirea metalului în vederea forjării lui sau un atelier în care se află vatra forjei și alt echipament metalurgic. Din cele mai vechi timpuri, fierarii (*vezi* fierărie) încingeau fierul în forje și îl prelucrau pe o nicovală, lovindu-l cu un ciocan. Foalele acționate de un ucenic sau de o pedală pentru picior produceau curentul de aer necesar pentru a crește temperatura focului. Mai târziu, pentru acționarea foalelor s-a folosit o roată hidraulică sau forța unui animal; forjele moderne au foale acționate mecanic sau suflante rotative.

formaldehidă *sau* metanol

Cea mai simplă aldehidă ce are formula chimică HCHO. Formaldehida (37%) în soluție de apă (formol) este folosită ca agent de conservare și îmbălsămare și ca dezinfectant. Pentru fabricarea maselor plastice se folosesc mari cantități de formaldehidă. Bachelita (primul plastic) este numele

comercial al unei combinații polimerice de formaldehidă și fenol. Reacția formaldehidei cu proteinele (denumită aminoformilație) este folosită pentru argăsirea pieilor și pentru tratarea unor proteine vegetale, cu scopul de a le face fibroase.

formalism *sau* formalism rus

Școală rusă de critică literară care s-a dezvoltat în perioada 1914–1928. Folosind teoriile lingvistice ale lui Ferdinand de Saussure, formaliștii analizau mecanismele prin care un text devine literar, excluzând elementele de ordin psihologic, social, biografic și istoric. Deși s-au aflat sub influența mișcării simboliste, formaliștii au încercat să confere obiectivitate și caracter științific analizelor lor. În 1929, mișcarea a fost criticată de autoritățile sovietice pentru lipsa ei de perspectivă politică. Ulterior, școala formalistă a devenit influentă în Occident, în special prin Noua Critică și structuralism.

Forman, Miloš

(n. 18.02.1932, Cáslav, Cehoslovacia)

Regizor de film american de origine cehă. Și-a început cariera ca scenarist și a regizat primul film în 1964. A cunoscut consacrarea cu filmele de comedie *Dragostea unei blonde* (Lásky jedné plavovlásky, 1965) și *Balul pompierilor* (Horí, má panenko, 1967). În 1969 s-a stabilit în SUA, iar filmele sale au devenit un element de legătură între generații, cum este cazul ecranizării romanului *Decolarea* (Taking off, 1971), după care a dat lovitura cu *Zbor deasupra unui cuib de cuci* (One Flew Over the Cukoo's Nest, 1975, Premiul Oscar). A regizat cu succes adaptarea romanului lui E.L. Doctorow *Ragtime* (1981) și filmul *Amadeus* (1984, Premiul Oscar). Printre ultimele sale filme se numără *Valmont* (1989) și *Scandalul Larry Flynt* (The People vs. Larry Flynt, 1996).

formare de concepte

Proces de dezvoltare a regulilor abstracte sau a unor construcții mentale bazate pe experiența senzorială. Formarea de concepte ocupă un rol major în dezvoltarea cognitivă și a fost un subiect analizat de Jean Piaget, care a susținut că învățarea necesită o bună înțelegere a caracteristicilor fenomenului și a modului logic în care acestea sunt legate între ele. Noam Chomsky a susținut ideea conform căreia anumite structuri cognitive (cum ar fi regulile gramaticale de bază) sunt înnăscute la oameni. Ambii cercetători au pledat pentru ideea conform căreia, pe măsură ce apare un concept, acesta poate fi testat: de ex. conceptul de „pasăre" la un copil va fi testat în situații concrete, în care acesta întâlnește păsări de diferite feluri. Interesul omului pentru joc contribuie la realizarea acestui proces prin faptul că permite să fie luate în calcul mai multe posibilități.

formare de perechi

Apariție a unui electron și a unui pozitron în cadrul unei radiații electromagnetice cu un grad ridicat de energie, care trece prin materie în apropierea unui nucleu atomic. Reprezintă conversia directă a energiei radiate în materie conform ecuației $E=mc^2$, unde E este cantitatea de energie, m este masa, iar c este viteza luminii. Este una dintre principalele proceduri prin care radiațiile gamma sunt absorbite de materie. Pozitronii dispar repede, prin procesul de anihilare ei fiind transformați în fotoni și electroni. Formarea de perechi se poate referi uneori și la formarea de perechi de particule/antiparticule.

formarea celulelor sângelui *sau* hematopoieză *sau* hemopoieză

Producere continuă de celule ale sângelui. Celulele sângelui sunt produse de organele specializate, mai ales de măduva osoasă, care produce eritrocitele (celulele roșii ale sângelui), plachetele sangvine și majoritatea leucocitelor (celulele albe ale sângelui), restul fiind produs de sistemele limfatic și reticuloendotelial. Celulele roșii și albe se dezvoltă din celule inițial asemănătoare. Plachetele se formează din celulele uriașe aflate în măduva osoasă.

formație big band

Ansamblu muzical care, de obicei, exclude instrumentele cu coarde. Ansamblul format din instrumente de suflat, de percuție și alămuri este originar din Germania sec. XV, având în general funcție militară; acestea s-au răspândit în Franța, Marea Britanie și apoi în America de Nord. În sec. XV–XVIII, multe orașe europene aveau propriii muzicanți sau menestreli, care cântau la ocazii festive, în formații de instrumente de suflat alcătuite în special din oboaie și tromboane. În sec. XVIII–XIX, formațiile de alămuri și-au asumat o importantă funcție nonmilitară, aceea de a reprezenta organizații de orice fel. În SUA, formația de virtuozi a lui Patrick Gilmore a devenit cunoscută la mijlocul sec. XIX; succesorul său, John Philip Sousa, a lăsat un repertoriu de marșuri foarte populare. Big bandul condus de Duke Ellington și Count Basie a avut o importanță centrală

în muzica americană din anii 1930 și 1940. În formațiile de rock, spre deosebire de celelalte formații, instrumentele cu coarde (chitare electrice și basul electric) sunt de bază.

formațiune glaciară

Masă de gheață care se formează pe suprafața continentală acolo unde o cantitate mare de apă îngheață rămâne în stare solidă pentru o anumită perioadă de timp. Pot fi considerate formațiuni glaciare ghețarii, aisbergurile, calota de gheață și gheața terestră din permafrost.

formă

În filozofia lui Platon și Aristotel, principiul activ, determinant al unui lucru. Termenul a fost folosit în mod tradițional pentru a traduce conceptul de *eidos* propus de Platon, prin care el înțelegea acea realitate permanentă care face ca un lucru să fie ceea ce este, spre deosebire de lucrurile particulare care sunt finite și supuse schimbării. Fiecare formă reprezintă modelul unei anumite categorii de lucruri din lumea materială; astfel, există o formă a omului, a pietrei, a culorii, a frumosului și a dreptății. În timp ce lumea fizică, pe care o percepem prin simțuri, se află într-o continuă schimbare, iar cunoașterea pe care o obținem plecând de la ea este limitată și variabilă, lumea formelor – ce poate fi cuprinsă doar cu ajutorul rațiunii – este eternă și neschimbătoare. Lucrurile particulare își trag toată realitatea de care se bucură din faptul că „participă“ la aceste forme sau le copiază în chip imperfect. Aristotel respinge conceptul abstract de Formă (scris cu majusculă) al lui Platon, susținând că orice obiect sensibil este atât din materie, cât și din formă, nici una dintre ele neputând exista fără cealaltă. Pentru Aristotel, materia unui lucru este formată din acele elemente ale ei, despre care, atunci când lucrul a luat ființă, spunem că sunt cele care au „devenit“ acel lucru; forma unui lucru este modul de dispunere sau organizare care a permis unor astfel de elemente să devină lucrul respectiv. Astfel, o bucată oarecare de bronz constituie materia care, atunci când i se dă o anumită formă, devine o statuie sau, dându-i-se altă formă, devine o sabie. Conceptul aristotelic de formă a fost adaptat și dezvoltat de Sf. Toma D'Aquino și de alți filozofi scolastici. Filozoful iluminist Immanuel Kant a folosit conceptul de formă pentru a descrie condițiile impuse de gândire experienței sensibile, adică spațiul și timpul.

formă de sonată
sau forma sonatei allegro

Formă muzicală a primelor părți și, deseori, a altor părți în genuri muzicale precum simfonia, concertul, cvartetul de coarde, sonata. Sonata în trei părți a evoluat de la forme cu două părți, predominante în muzica sec. XVII–XVIII. Prima parte, sau expozițiunea, prezintă temele de bază ale lucrării și este adesea divizată în două grupuri tematice, cel de-al doilea fiind în nota dominantă sau – dacă lucrarea este într-o notă minoră – într-o notă majoră relativă. Cea de-a doua secțiune, dezvoltarea, tratează, în general, mult mai liber temele din prima parte, folosind note variate și diferite. Secțiunea finală sau recapitularea este caracterizată de revenirea notei fundamentale, tonice, tot materialul tematic fiind repetat în această notă. Forma sonatei a fost des folosită în lucrările instrumentale ale muzicii artistice occidentale, din cca 1760 până la începutul sec. XX.

formă fixă

În Franța secolelor XIV–XV, principale tipuri de muzică și poezie. Existau trei forme dominante. Rondoul era construit după modelul *ABaAabAB; A* (*a*) și *B* (*b*) reprezintă frazele muzicale; literele majuscule indică repetarea unui refren în text, în timp ce literele mici reprezintă textul următor. Balada era construită după modelul *aabC*. Un alt tip de rondel (virelai) folosea modelul *AbbaA*. Trubadurul Adam de la Halle (născut în cca 1250) a scris primele compoziții polifonice ale textelor și melodiilor cu formă fixă. Guillaume de Machaut a scris atât textul, cât și muzica pentru multe *chansons* monofonice și polifonice, cu formă fixă. Compozitorii de mai târziu, precum Guillaume Dufay, au preferat rondoul.

Formosa

Vezi Taiwan

formula distanței

Expresie algebrică prin care este exprimată distanța dintre perechi de puncte în funcție de coordonatele lor (*vezi* sistem de coordonate). În spațiul euclidian bi- și tridimensional, formula distanței pentru punctele date prin coordonatele lor rectangulare se bazează pe teorema lui Pitagora. Distanța dintre punctele (a,b) și (c,d) este dată de formula $\sqrt{(a-c)^2+(b-d)^2}$. În spațiul tridimensional, distanța dintre punctele (a,b,c) și (d,e,f) este $\sqrt{(a-d)^2+(b-e)^2+(c-f)^2}$.

formulă chimică

Expresie a compoziției sau a structurii unui compus chimic. Formulele pentru molecule folosesc simboluri chimice cu numere și indici, pentru a arăta fiecare atom din fiecare element: O_2 pentru oxigen, O_3 pentru ozon, CH_4 pentru metan, C_6H_6 pentru benzen. Parantezele pot include atomi ce se comportă ca un grup. Formulele generale arată proporția de atomi ai membrilor unei clase (de ex. C_nH_{2n+2} pentru alchene). Dacă substanța nu există ca moleculă (*vezi* legături ionice), formulele empirice arată proporțiile relative ale constituenților (de ex. NaCl pentru clorura de sodiu). Formulele structurale arată legăturile (*vezi* legături) dintre atomii unei molecule, ca niște linii scurte între simboluri; ele sunt deosebit de utile pentru a arăta diferențele dintre izomeri. Formula descriptivă indică, de asemenea, aranjarea tridimensională a atomilor (*vezi* proiecția Fischer, stereochimia).

Fornés, Maria Irene

(n. 14.05.1930, Havana, Cuba)

Dramaturg american de origine cubaneză. În 1945 s-a stabilit împreună cu familia în SUA, devenind pictor, după care, la începutul anilor 1960, a început să scrie piese de teatru. A scris cca 35 de piese pe care le-a și regizat, pe lângă alte texte dramatice. Cu dramele sale inovatoare, a devenit cea mai de succes autoare ale cărei texte au fost puse în scenă la alte teatre decât cele de pe Broadway. Cea mai cunoscută piesă, *Fefu și prietenii ei* (Fefu and Her Friends, 1977), abordează tema relațiilor între femei.

Forrest, Edwin

(09.03.1806, Philadelphia, Pennsylvania, SUA - 12.12.1872, Philadelphia)

Actor american. A debutat în orașul natal în 1820. La New York, a interpretat cu mare succes rolul lui Othello (1826), făcându-se remarcat pentru rolurile shakespeariene. Conflictul cu William Macready a dat naștere așa-numitei revolte de la Astor Place (1849), când susținătorii lui Forrest au năvălit în teatrul unde juca Macready. Poliția a intervenit, răzvrătiții au ripostat, așa că forțele de ordine au deschis focul, omorând 22 de persoane și rănind alte 36; reputația lui Forrest nu a putut fi salvată în totalitate; ea a mai avut de suferit și atunci când acesta a fost nevoit să divorțeze în urma unui presupus adulter.

Forrestal, James V(incent)

(15.02.1892, Beacon, New York, SUA - 22.05.1949, Bethesda, Maryland)

Secretar american al apărării (1947–1949). A luptat în aviația marinei în timpul Primului Război Mondial, după care a lucrat într-o firmă de investiții din New York. Numit în funcția de subsecretar al marinei în 1940, a coordonat uriașa forță navală și programele de investiții militare în Al Doilea Război Mondial. A fost numit secretar al marinei în 1944. În calitate de prim-secretar al apărării, a inițiat reforma de reorganizare și de coordonare a forțelor armate. A demisionat în 1949, din cauza unei depresii similare stresului din timpul luptelor și s-a internat la Bethesda, Centrul Medical al Marinei; după puțin timp, s-a sinucis, aruncându-se pe fereastră.

Forrester, Jay Wright

(n. 14.07.1918, Anselmo, Nebraska, SUA)

Inginer electronist american și expert în management. A ținut cursuri și a coordonat lucrări de cercetare la MIT (Institutul de Tehnologie din Massachusetts), unde a înființat, în 1945, Laboratorul de Computere Digitale. Aici a inventat o memorie cu acces aleatoriu (RAM = *random acces memory*), cu miez magnetic, folosită pentru stocarea informațiilor în computerele digitale. La Școala de Management Sloan de la MIT (din 1956), a realizat simularea pe computer a unor fenomene din lumea reală, cum ar fi fluxul tehnologic al materialelor într-o uzină, introducând în computer o serie de ecuații interconectate.

Forró, Miklós *în română* Foro Miclăuş

Om politic maghiar (sec. XVI), inspector al artileriei principatului și membru al consiliului locumtenențial al Transilvaniei. Calvinist fervent, a militat pentru calvinizarea românilor, sprijinind financiar tipărirea *Cazaniei* diaconului Coresi (1564).

forsiția

Denumire comună pentru cele șapte specii de arbuști ornamentali care alcătuiesc genul *Forsythia*, din familia *Oleaceae*, originare din E Europei și Asia de E. La unele specii, florile galbene înfloresc primăvara devreme, înainte de apariția frunzelor. Frunzele înguste sunt formate din trei părți; florile în formă de stea au patru petale. Forsiția comună (*F. intermedia*) are ramuri ce pot atinge o înălțime de 6 m și flori galbene, viu colorate.

Forssmann, Werner

(20.08.1904, Berlin, Germania - 01.06.1979, Schopfheim, Germania de Vest)

Chirurg german. Împreună cu André Cournand și Dickinson W. Richards (1895–1973), a primit Premiul Nobel, în 1956, pentru contribuțiile în domeniul dezvoltării

cateterismului cardiac. A experimentat pe el însuși procedeul privind introducerea progresivă a cateterului, folosind o oglindă aflată în fața unui ecran fluorescent. Criticat dur pentru acest experiment, a abandonat cardiologia în favoarea urologiei. Procedeul său, pus în practică de Richards și Cournand, a devenit ulterior un instrument neprețuit de cercetare și diagnosticare.

Forster, E(dward) M(organ)

(01.01.1879, Londra, Anglia - 07.03.1970, Coventry, Warwickshire)

Scriitor britanic. Provenit dintr-o familie de condiție bună, a urmat cursurile Universității Cambridge. În 1907 a devenit membru al grupului Bloomsbury. Printre primele sale lucrări se numără *Unde îngerii se feresc să calce* (Where Angels Fear to Tread, 1905), *Călătoria cea mai lungă* (The Longest Journey, 1907), *Cameră cu vedere* (A Room with a View, 1908) și primul său volum de succes, *Howard's End* (1910), romane ce reprezintă analize profunde ale valorilor clasei mijlocii. După ce a stat în India și la Alexandria, a scris cel mai bun roman al său, *O călătorie în India* (A Passage to India, 1924), ce are ca subiect conflictul între grupurile etnice și sociale aflate sub dominație britanică. Romanul *Maurice*, având ca temă condiția homosexualilor, a fost scris în 1913, dar publicat postum. Lucrarea *Aspecte ale romanului* (Aspects of the Novel, 1927) reprezintă o analiză a esteticii și a procesului creativ. În 1946 a devenit profesor onorific la Cambridge, unde a locuit toată viața.

E.M. Forster
BIBLIOTECA BBC HULTON PICTURE

Fortaleza

Oraș-port, 2 219 800 loc. (2002), în NE Braziliei. Este situat la gura de vărsare a râului Pajeú. La început, a fost un sat mic, aflat lângă un fort portughez; în 1654 a primit numele de Villa do Forte da Assumpção. În 1810 a devenit sediul căpităniei Ceará, iar în 1823 a căpătat statut de oraș. A devenit capitala unei provincii, sub numele de Fortaleza Nova de Bragança. Este centru al industriei textile; portul se ocupă de exporturi.

Fortas, Abe

(19.06.1910, Memphis, Tennessee, SUA - 06.04.1982, Washington DC)

Jurist american. A absolvit Facultatea de Drept a Universității Yale (1933), unde l-a avut profesor pe William O. Douglas, pe care l-a succedat în Comisia pentru bursă și titluri de valoare. Ca membru fondator al unei importante firme de avocatură (1946), a reprezentat unele dintre cele mai mari corporații americane. În 1963 a fost avocat în procesul Gideon vs Wainwright, ce a instituit dreptul acuzatului de a fi asistat de un avocat, chiar dacă nu-și putea permite să plătească. Președintele Lyndon B. Johnson, un prieten apropiat al său, l-a numit în 1965 membru al Curții Supreme de Justiție a SUA. Când Johnson a încercat să-l propună în funcția de președinte la Curtea Supremă, în 1968, nominalizarea nu a primit aprobarea Senatului; Fortas a demisionat în 1969 în urma unei puneri sub acuzare legată de afacerile sale.

fortăreață

Structură construită pentru a întări o poziție militară. Timp de secole, apărarea orașelor și a centrelor comerciale, în special prin înălțarea de ziduri puternice, a fost considerată importantă. Fortăreața lumii antice era cetatea, întâlnită în orașele din Egipt, Grecia și Imperiul Roman. În perioada clasică a Greciei, arhitectura fortăreței cuprindea bastioane (diguri întărite cu ziduri) și metereze. Fortărețele romane din sec. II aveau o formă pătrată sau dreptunghiulară și, de obicei, erau construite din lespezi de piatră. Castelul medieval a fost aproape imposibil de cucerit până la apariția prafului de pușcă.

Fort-de-France

Oraș, 90 347 loc. (2006), capitala statului Martinica din America Centrală insulară. Situat pe coasta de V a insulei, se numea în trecut Fort-Royal și a fost capitala statului din 1680. Până în 1918, când comerțul a început să se dezvolte, orașul nu a avut resurse de apă potabilă, fiind înconjurat de mlaștini și renumit din cauza frigurilor galbene; în prezent, mlaștinile au fost asanate. Cel mai mare oraș din America Centrală insulară, cel mai important port și cel mai aglomerat centru de afaceri din regiune, a fost multă vreme baza flotei franceze din Indiile de V. Printre produsele de export se numără trestia-de-zahăr, cacaoa și romul.

Fortescue, Sir John

(1385, Norris, Somerset, Anglia - 1479, Ebrington, Gloucestershire)

Jurist britanic. Începând cu 1442 a fost președintele tribunalului regal. El a formulat pentru prima dată principiul fundamental conform căruia este de dorit ca o persoană vinovată să rămână nepedepsită, decât să fie pedepsită, din greșeală, o persoană nevinovată. După înfrângerea lui Henric VI, în 1461, a fugit în Scoția. Sperând în revenirea la putere a casei Lancaster, s-a ocupat de educația prințului Eduard în Franța și a scris pentru el *De laudibus legum Angliae,* prima carte despre legi destinată cuiva din afara domeniului juridic. În 1471 s-a întors în Anglia și a fost făcut prizonier de către susținătorii casei de York, dar i s-a îngăduit să se întoarcă acasă.

Fort Knox

Rezervație militară americană din N statului Kentucky, situată la SV de Louisville. Se întinde pe o suprafață de 44 510 ha; a fost înființată în 1918, sub denumirea Camp Knox, și a devenit bază militară permanentă în 1932. Aici s-a construit, în 1936, Depozitul de lingouri de aur (Gold Bullion Depository), un buncăr fortificat, protejat de sisteme de securitate complexe, în care se află cea mai mare parte a tezaurului de aur a SUA. Din 1940 a devenit cartierul general al Arsenalului Armatei și s-au construit mai multe școli militare.

Fort-Lamy

Vezi N'Djamena

Fort Lauderdale

Oraș, 152 397 loc. (2000), din SE statului Florida, situat pe țărmul Oceanului Atlantic, la 45 km N de Miami, în SUA. Un fort construit aici în 1838 a dat numele orașului fondat în 1895 și care, mai târziu, s-a dezvoltat ca un centru naval și comercial și ca stațiune rezidențială. Portul Everglades, cu cea mai adâncă apă, este legat de canalul intracostal al Atlanticului. Orașul este străbătut de multe canale și are numeroase debarcadere care au contribuit la dezvoltarea industriei maritime.

Fort Matanzas, Monumentul Național ~

Rezervație națională din NE statului Florida. Înființată în 1924, pe o suprafață de 92 ha, are în centru un fort spaniol pe insula Rattlesnake, situată la 23 km S de St. Augustine. Construit pe locul unui turn de lemn ce data din 1569, fortul a fost terminat în 1742 și se află în apropiere de locul unde, în 1565, spaniolii au ucis 300 de coloniști hughenoți francezi.

Fort McHenry

Fort militar și monument național în Baltimore, Maryland, SUA. În 1814, în timpul războiului din 1812, a fost bombardat de trupele britanice, nefiind însă cucerit. În timp ce se afla pe un vas britanic, Francis Scott Key a fost martor la bătălie, iar priveliștea drapelului american ce flutura deasupra fortului a fost sursa de inspirație pentru poemul *Stindardul înstelat* (The Star-Spangled Banner). Fortul a fost folosit ca închisoare federală în timpul Războiului Civil American, pentru ca ulterior, după ce a fost abandonat, să fie post militar până în 1900. Se întinde pe o suprafață de 17 ha. În 1925 a fost declarat parc național, iar în 1939 - monument național.

Fort Stanwix, Tratatele de la ~

(1768, 1784)

Acorduri prin care Confederația irocheză ceda terenuri în zona care reprezintă acum V Pennsylvaniei, Kentucky, Virginia de Vest și New York, deschizând mari perspective explorărilor și colonizărilor. În 1768, cca 3 400 de irochezi s-au adunat la Fort Stanwix (acum Rome), New York, pentru a semna un nou tratat cu englezii, care a înlocuit Proclamația din 1763. Presiunile din partea coloniștilor englezi și a negustorilor de blănuri pentru a obține noi teritorii au determinat noul guvern al SUA să renegocieze tratatul. Cu forțele slăbite din cauza campaniilor de la frontieră duse împotriva lor, irochezii s-au lăsat convinși să cedeze mai mult pământ, iar în 1784 au semnat un al doilea tratat, numit și Tratatul celor Șase Națiuni.

Fort Sumter, Monumentul Național ~

Rezervație istorică, pe insula Sullivan, la intrarea în portul Charleston, Carolina de Sud, SUA. Construcția fortului a început în 1829 și încă nu era terminată în 1861, când a devenit locul primei confruntări (12 aprilie) din Războiul Civil American. Monumentul național, inaugurat în 1948, include și fortul Moultrie, locul unei victorii americane împotriva englezilor (28 iunie 1776) în timpul Revoluției Americane, pe când se numea Fort Sullivan. Aici se află mormântul șefului indian seminole Osceola.

Fort Wayne

Oraș, 205 727 loc. (2000), în NE statului Indiana, din SUA. Odinioară, a fost principala așezare a indienilor miami, dar spre sfârșitul sec. XVII aici s-a aflat un

punct comercial francez. Cucerit de englezi (1760) și apoi de indieni sub conducerea lui Pontiac (1763), numele orașului provine de la o îngrăditură de bușteni construită în 1794 de generalul Anthony Wayne. Dezvoltarea industrială a orașului a început odată cu construirea canalului Wabash și Erie în anii 1830. În prezent, produce o serie de echipamente, cum ar fi cele electrice și auto. Este sediul unor instituții de învățământ, cum sunt Seminarul Teologic Concordia (1846) și Colegiul Sf. Francis (1890). Aici se află mormântul lui Johnny Appleseed, unul dintre primii plantatori de arbori fructiferi.

Fort Worth

Oraș, 534 694 loc. (2000,) în N statului Texas, în SUA. Este situat pe râul Trinity și constituie partea de V a complexului urban Dallas-Fort Worth. Fondat în 1849 ca avanpost militar împotriva raidurilor indienilor comanche, a devenit un loc de popas pentru cirezile de vite ce urmau calea Chisholm. După ce în 1876 s-a construit calea ferată, așezarea s-a dezvoltat vertiginos datorită comerțului cu vite. Descoperirea petrolului în zonă a declanșat în 1920 apariția industriei de rafinare a petrolului, iar în 1949 au început să se construiască aici avioane, industrie ce s-a extins, în prezent cuprinzând și echipamente spațiale și electronice. Universitatea Creștină Texas (1873) și Universitatea Wesleyană din Texas (1890) își au sediile în Fort Worth, iar printre locurile demne de vizitat se numără Muzeul Artei Vestice Amon Carter.

Forth

Râu în S Scoției. Izvorăște din Munții Ben Lomond și curge spre E, pe o distanță de 187 km, până la Firth of Forth, unde se varsă în Marea Nordului printr-un estuar cu o lungime de 77 km și o lățime ce variază între 2,4 și 28 km. Cursul râului străbate o scurtă zonă muntoasă și o zonă mai întinsă de câmpie; ultima, numită Links of Forth, a fost locul Bătăliei de la Bannockburn (1314).

FORTRAN

Limbaj de programare pentru calculatoare, elaborat pentru analiza numerică de către John W. Bakus și alți colaboratori la IBM, în 1957. Numele său provine de la FORmula TRANslation (traducerea formulei). Timp de mulți ani, a fost limbajul de nivel înalt cel mai frecvent utilizat pentru aplicațiile științifice și inginerești. Deși în prezent, în aceste scopuri, se folosesc alte limbaje, cum ar fi diverse versiuni ale limbajului C, FORTRAN este în continuare limbajul ales pentru analiza digitală. A fost revizuit de câteva ori, iar acum cuprinde posibilități de a opera cu date structurate, alocări dinamice de date, recursivități (proceduri ce se autoapelează) și alte opțiuni.

Fortune Brands, Inc.

Corporație industrială americană. Istoria ei începe cu American Tobacco Co. (fondată în 1890), dezvoltată din afacerea cu tutun înființată în Carolina de Nord de către familia Duke (*vezi* James B. Duke), ce a monopolizat industria americană de tutun până a fost divizată conform legii antitrust din 1911. American Tobacco a continuat să producă țigări marca Lucky Strike și Pall Mall. Compania-mamă, American Brands Inc., a început în anii 1960 să-și diversifice activitățile, iar în 1994 American Tobacco a fost vândută unui concern britanic. În 1996, American Brands și-a schimbat numele în Fortune Brands Inc., pentru a marca astfel desprinderea de industria de prelucrare a tutunului. Printre companiile incluse în corporație se numără firma producătoare a mărcii de whisky Jim Beam și fabricantul de lacăte Master Lock.

forță

Acțiune care tinde să mențină sau să modifice poziția unui corp ori să îl deformeze. Este o măsură vectorială care are atât mărime, cât și direcție. Conceptul de forță este explicat prin intermediul legilor mecanicii ale lui Newton. Toate forțele naturale cunoscute pot fi identificate prin interacțiuni fundamentale. Unitatea de măsură a forței este newtonul (N); o forță de 1 N va accelera un corp cu masa de 1 kilogram cu 1 m/s^2. *Vezi și* forță centrifugă; forță Coriolis; forță electromagnetică; forță magnetică; forță tare; forță slabă.

forță ascendentă

Vezi principiul lui Arhimede

forță centrifugă

Forță specifică mișcării de rotație, egală, dar opusă forței centripete, care menține un corp rotitor pe traiectoria circulară (*vezi* accelerație centripetă). De ex., o piatră prinsă de o sfoară și învârtită pe o traiectorie circulară în plan orizontal este accelerată către centrul traiectoriei de forța de întindere din sfoară, singura forță care acționează asupra sforii. Pentru a se putea aplica legile mișcării ale lui Newton, trebuie introdusă o altă forță (centrifugă). Forța centrifugă este un concept util în analiza comportării sistemelor de rotație.

forță de autoapărare

Forța militară a Japoniei după Al Doilea Război Mondial. În articolul 9 al Constituției postbelice, Japonia a renunțat la război și s-a angajat să nu mai dețină niciodată forțe terestre, maritime sau aeriene. Reînarmarea Japoniei în anii 1950 a fost, în consecință, considerată o măsură de autoapărare. În 1950 a fost creată o mică forță militară, numită Rezerva Națională Polițienească; aceasta a devenit Forța Siguranței Naționale în 1952 și Forța de Autoapărare, în 1954. Ca urmare, nu trebuia să fie niciodată folosită în afara Japoniei sau a apelor sale teritoriale; astfel, participarea Forței de Autoapărare la misiunile Națiunilor Unite de menținere a păcii sau la activități de ajutorare a șomerilor a declanșat dezbateri acerbe în Japonia și în străinătate, în special printre statele care au fost victimele agresiunii japoneze în Al Doilea Război Mondial.

forță de frânare

Forță exercitată de un fluid în mișcare asupra unui obstacol aflat în calea sa ori percepută de un obiect aflat în mișcare printr-un fluid. Mărimea sa și modul în care poate fi micșorată sunt importante pentru constructorii de vehicule mobile, vase, poduri suspendate, turnuri de răcire și alte structuri. Forțele de frânare sunt descrise, prin convenție, de un coeficient de frânare care se definește independent de forma corpului. Analiza dimensională demonstrează că acest coeficient de frânare depinde de numărul Reynolds; dependența exactă trebuie calculată experimental și poate fi folosită pentru a anticipa forțele de frânare suportate de alte corpuri în alte fluide și la alte viteze. Inginerii folosesc acest principiu de similaritate dinamică atunci când aplică rezultatele obținute pe o structură-model, pentru a prevedea comportamentul altor structuri mai mari. *Vezi și* frecare.

forță de muncă

În economie, categorie largă a salariaților. În economia clasică, forța de muncă este unul dintre cei trei factori ai producției, alături de capital și de resurse naturale. Prin muncă se definesc și eforturile depuse, inclusiv orice serviciu efectuat de un agent uman în cadrul producerii de bunuri, cu excepția acumulării și ofertei de capital. Munca este efectuată pentru produsul ei sau, în viața economică modernă, pentru o parte din produsul agregat al unei comunități industriale. Prețul pe unitatea de timp ori rata de salarizare pentru un tip anume de muncă de pe piață depinde nu numai de eficiența tehnică a muncitorului, ci și de cererea pentru serviciile sale și de volumul de muncă de alți lucrători. Alte variabile sunt cele precum instruirea, priceperea, inteligența lucrătorului, statutul social, speranțele de promovare și dificultatea relativă a muncii. Toți acești factori îi împiedică pe economiști să aloce o valoare standard. Dimpotrivă, adesea ei evaluează orele de muncă în funcție de cantitatea și valoarea produsului pe care îl oferă.

forță de muncă sezonieră

Muncitor necalificat sau în curs de calificare care își oferă serviciile pe o perioadă limitată, de obicei un sezon. În America de Nord, muncitorii sezonieri lucrează în agricultură și se deplasează de la S la N odată cu recoltatul. În Europa și în Orientul Apropiat, munca sezonieră apare mai mult în zona urbană și presupune perioade mai lungi de rezidență. Piața muncii este adesea neorganizată și abuzivă în acest domeniu. Muncitorii sunt supravegheați de intermediari, contractanți de agenți de forță de muncă sau șefi de echipă care îi recrutează, îi transportă și le împart retribuția. Adesea, muncitorii lucrează norme lungi în condiții improprii, sunt prost plătiți și cazați în locuințe inadecvate. În unele țări, mai ales în India, se practică exploatarea sezonieră a copiilor. Și în SUA, chiar dacă nu sunt exploatați în munci sezoniere, astfel de copii nu pot merge la școală, deoarece școlile acceptă doar elevi rezidenți din zonele arondate. Muncitorii acceptă angajarea în asemenea condiții din cauza sărăciei. Organizarea forței de muncă este îngreunată de mobilitate, rata crescută de analfabetism și de cota redusă de participare politică, cu toate că în SUA există câteva sindicate ale muncitorilor sezonieri. *Vezi și* Cesar Chavez.

forță electrică *sau* **forța lui Coulomb**

Forță între două sarcini electrice. Magnitudinea forței F este proporțională cu produsul celor două sarcini, q_1 și q_2, împărțită la pătratul distanței dintre ele sau $F = kq_1q_2/r^2$, unde k este o constantă care depinde de sistemul de măsurare folosit. Forța electrică poate fi de respingere, de ex. forța dintre două obiecte cu sarcini similare sau de atracție, cum ar fi forța dintre două obiecte cu sarcini opuse.

forță electromagnetică

Una dintre cele patru forțe de bază cunoscute în univers. Interacțiunile dintre

particulele purtătoare de sarcină electrică produse datorită acestor sarcini, precum și emiterea și absorbția de fotoni (radiații electromagnetice) sunt generate de electromagnetism. Fenomenele de electricitate și magnetism sunt consecințe ale acestei forțe, iar relațiile dintre ele au fost descrise pentru prima dată de James Clerk Maxwell în anii 1860. Descrierea fizică a electromagnetismului a fost încă de atunci combinată cu mecanica cuantică în cadrul teoriei electrodinamicii cuantice. Forța electromagnetică este de cca 10^{36} ori mai puternică decât forța gravitațională *(vezi* gravitație), dar mult mai slabă decât forța slabă sau decât forța tare.

forță electromotoare

Energie pe unitatea de sarcină electrică eliberată de o sursă de energie, cum ar fi un generator electric sau o baterie. Atunci când dispozitivul produce un lucru mecanic asupra sarcinii electrice care se deplasează în interiorul lui, energia este convertită dintr-o formă în alta. Lucrul mecanic produs pe o unitate de sarcină electrică sau energia pe care o primește unitatea de sarcină este forța electromotoare fem (sau E) și este caracteristică pentru orice sursă de energie capabilă să conducă sarcini electrice în jurul unui circuit. Unitatea de măsură a forței electromotoare este voltul (V), o unitate egală cu diferența de potențial electric dintre două puncte, într-un conductor care transportă un curent de un amper și care dezvoltă între cele două puncte o putere electrică de un watt.

forță magnetică

Atracție sau respingere care apare între particulele încărcate electric aflate în mișcare. În timp ce între sarcinile electrice imobile există doar forțe electrice, între încărcăturile electrice mobile se manifestă atât forțe electrice, cât și magnetice. Forța magnetică între două ținte mobile reprezintă forța exercitată asupra unei încărcături din partea câmpului magnetic creat de cealaltă. Forța este zero dacă a doua încărcătură se deplasează în direcția câmpului magnetic datorită celei dintâi și este mai mare dacă deplasarea se efectuează la anumite unghiuri față de câmpul electric. Forța magnetică este responsabilă pentru acțiunea motoarelor electrice și forța de atracție între magneți și fier.

forță slabă *sau* forță nucleară slabă

Interacțiune fundamentală a unor forme de radioactivitate și anumite interacțiuni între particulele subatomice. Acționează asupra tuturor particulelor elementare care au un spin de $^1/_2$. Particulele interacționează slab, schimbând particule care au spinul exprimat prin numere întregi. Aceste particule au mase de cca 100 de ori mai mari decât cea a protonului, iar masivitatea relativă provoacă apariția forței slabe la energii mici. De ex., în dezintegrarea radioactivă, forța slabă are o putere de 100 000 de ori mai mică decât forța electromagnetică. Totuși, este cunoscut faptul că forța slabă are în mod intrinsec aceeași putere ca și forța electromagnetică, acestea două fiind considerate doar două manifestări diferite ale aceleiași forțe electroslabe *(vezi* teoria forței electrice slabe).

forță tare *sau* forță nucleară tare

Forță fundamentală ce acționează între particulele elementare de materie, în special quarcuri. Forța nucleară unește aceste particule în grupuri, formând protoni și neutroni, dar și particule mai grele cu viață scurtă. Ea ține unit nucleul atomului și asigură interacțiuni între toate particulele ce conțin quarcuri. În interacțiunile tari, quarcurile schimbă gluoni, purtătorii forței tari, care sunt particule fără masă și cu spin egal cu unu. În cadrul razei sale scurte, de cca 10^{-15} m, forța tare devine mai puternică odată cu distanța. La asemenea distanțe, interacțiunea tare între quarcuri este de cca 100 de ori mai mare decât forța electromagnetică.

forțe speciale

Vezi Beretele Verzi

Forțele Aeriene Regale /Royal Air Force, RAF/

Serviciu militar însărcinat cu apărarea aeriană a Angliei și cu alte obligații de apărare internaționale. Își are începuturile în 1911, când a fost format un batalion aerian al Inginerilor Regali compus dintr-o companie, un balon și un avion. În Primul Război Mondial, ramurile marine și militare ale forțelor aeriene engleze au fost separate, dar în 1918 au fost unite în RAF. În 1920 a fost fondat un colegiu de cadeți RAF la Cranwell, Lincolnshire, și în 1922 un colegiu de personal RAF la Andover, Hampshire. La izbucnirea celui de Al Doilea Război Mondial, forța liniei întâi a RAF era de cca 2 000 de avioane. Piloții de luptă RAF s-au distins în timpul Bătăliei pentru Anglia împotriva superiorității numerice a forțelor germane Luftwaffe.

fosă marină *sau* fosă oceanică

Depresiune abruptă, lungă și îngustă, aflată pe fundul oceanului, cu adâncimea maximă

de 7 000–11 000 m. Cea mai adâncă este Groapa (Fosa) Marianelor. Cele mai multe fose apar în zonele de subducție, unde o placă tectonică este împinsă sub o alta.

Foscolo, Ugo *născut* Niccolò Foscolo

(06.02.1778, Zacynthus, Republica Venețiană - 10.09.1827, Turnham Green, Anglia)

Poet și prozator italian. Operele sale reflectă sentimentele multor italieni care au trăit în vremurile tulburi ale Revoluției Franceze, ale războaielor napoleoniene și ale restaurației stăpânirii austriece. După ce Austria a recăpătat controlul asupra Italiei, în 1814, el s-a refugiat mai întâi în Elveția și apoi în Marea Britanie. Cunoscutul său roman *Ultimele scrisori ale lui Jacopo Ortis* (Ultime lettere di Jacopo Ortis, 1802) condamna decizia lui Napoleon de a ceda Veneția austriecilor. Printre poeziile sale se numără poemul patriotic *Mormintele* (Dei sepolcri, 1807) și apreciatul ciclu neterminat *Grațiile* (Le grazie, 1822).

fosfat

Compus chimic asociat cu acidul fosforic (H_3PO_4). Sărurile fosfatice sunt compuși anorganici care au ionul fosfat (PO_4^{3-}), ionul fosfat acid (HP_4^{2-}) sau ionul fosfat diacid ($H_2PO_4^-$), alături de cation. Fosfații esterici sunt compuși organici în care atomii de hidrogen din acidul fosforic sunt înlocuiți de grupuri organice (de ex. metil, etil, fenil), unul dintre atomii lor de carbon legându-se de un atom de oxigen din grupul fosfat. Acizii nucleici și ATP-ul conțin fosfat; oasele și dinții conțin fosfat de calciu. Piatra de fosfat (în special fosfatul de calciu) se află printre primele patru produse chimice comerciale de bază. Inițial, fosfații erau folosiți la fabricarea detergenților, care, fiind întrebuințați la spălat, ajungeau în final în râuri și în lacuri, provocând acumularea de bacterii și de alge; în prezent, utilizarea lor în asemenea scopuri este ilegală sau reglementată prin lege. Fosfații continuă să fie folosiți în industria de îngrășăminte chimice, la fabricarea prafului de copt și a pastei de dinți.

fosfolipide *sau* fosfatide

Nume dat membrilor clasei de compuși organici asemănători lipidelor, care au o structură moleculară asemănătoare trigliceridelor, cu excepția acidului gras cu o componență fosfatică. Una dintre extremitățile fiecărei molecule este hidrosolubilă (inclusiv în citoplasmă), cealaltă fiind liposolubilă. De obicei, în medii apoase, fosfolipidele se combină pentru a forma o structură compusă din două straturi, asemeni unui sandvici, având capetele liposolubile la mijloc, iar cele hidrosolubile la extremități. Această structură din două straturi constituie baza membranei celulare. Fosfolipidele reprezintă componentele principale ale tecilor mielinice ale neuronilor. Exemple de fosfolipide sunt lecitina, cefalinele, fosfoinostidele (la nivelul creierului) și cardiolipina (la nivelul inimii). *Vezi și* detergent.

fosfor

Element chimic nemetalic, cu simbol chimic P și număr atomic 15. Alotropul său obișnuit, numit fosfor alb, este o substanță solidă, otrăvitoare, incoloră, semitransparentă, moale, asemănătoare cu ceara, care strălucește în întuneric (*vezi* fosforescență) și ia foc spontan în aer, producând un fum dens, alb de oxid P_4O_{10}; este folosit ca rodenticid, iar în armată ca fumigen. La căldura sau lumina soarelui, se transformă în alotropul fosfor roșu, o pudră violet-roșie nefosforescentă și care nu se aprinde spontan. Mult mai puțin reactiv și solubil decât fosforul alb, fosforul roșu este folosit în prepararea altor compuși din fosfor, ca și în semiconductori, fertilizatori și artificii. Fosforul negru, obținut prin încălzirea celui alb sub presiune, este casant, asemenea grafitului. Fosforul apare adesea necombinat în natură. Ca ion de fosfat, se găsește din abundență și este distribuit la scară largă în apatită, fosforit și în multe alte minerale. Fosforul are valența 3 sau 5 în compuși. Aceștia au multe întrebuințări în industrie. Fosfina (PH_3) este un material chimic brut și un agent aditiv pentru componentele electronice. Compușii organici ai fosforului sunt folosiți ca mase plastice, aditivi ai benzinei, insecticide și gaze de luptă. În organismele vii, rolul fosforului este esențial; intră în componența ADN-ului și ARN-ului, a ATP-ului și a oaselor.

fosforescență

Emisie de lumină dintr-o substanță expusă radiației și care persistă și după ce radiația a fost înlăturată. Spre deosebire de fluorescență, în cazul căreia lumina absorbită este emisă la 10^{-8} secunde după excitare, în cazul fosforescenței, energia suplimentară absorbită este depozitată în stări metastabile și reemisă ulterior. Fosforescența poate dura de la cca 10^{-3} secunde la zile sau chiar ani. Termenul fosforescență se aplică, de asemenea, luminescenței organismelor vii.

fosforit *sau* rocă fosfatică

Rocă având o concentrație foarte mare de fosfați în mase nodulare sau compacte. Fosfații pot proveni dintr-o varietate de surse, cum ar fi nevertebrate marine care au cochilii din fosfat de calciu, oase și excremente ale vertebratelor. Depozitele de fosforit conțin cca 30% pentoxid de fosfor (P_2O_5) și constituie sursa principală de materie primă pentru îngrășămintele fosfatice. Printre zăcămintele importante de fosforit din SUA se numără cele din Idaho și din California. De asemenea, zăcăminte semnificative se găsesc și în deșertul Sechura din Perú.

fosgen

Gaz deosebit de toxic, incolor, folosit ca armă chimică și în procesele industriale, cum ar fi fabricarea vopselelor și a rășinilor poliuretanice. În timpul Primului Război Mondial, a fost folosit împotriva trupelor atât singur, cât și în combinație cu clorina. Are un miros de fân mucegăit. Inhalat, este dăunător pentru plămâni, efectul resimțindu-se la câteva ore de la expunere. Preparat pentru prima dată în 1811, a fost obținut prin reacția monoxidului de carbon și a clorinei în prezența unui catalizator. Fosgenul gazos este de obicei depozitat și transportat asemenea lichidelor sub presiune, în cilindri de oțel, sau soluțiilor, în toluen. Dacă este amestecat cu apă, formează dioxid de carbon și acid clorhidric.

fosilă

Rămășiță, amprentă sau urmă a unui animal sau a unei plante din erele geologice vechi, ce s-a conservat în crusta terestră. Fosilele reprezintă surse principale de informație despre istoria vieții pe Pământ. Numai o mică parte dintre organismele vechi s-au păstrat sub formă de fosile – de obicei, cele care aveau schelet osos sau carapace și care, îngropate imediat după moartea acestora, puteau păstra resturi de țesut organic, deși pietrificat în timp (căpăta o consistență pietroasă). Părțile dure nealterate, precum cochiliile moluștelor, se întâlnesc frecvent în rocile sedimentare. Țesuturile moi ale animalelor și plantelor s-au păstrat în foarte puține cazuri. Acoperirea insectelor cu rășină sau conservarea mamuților în gheață sunt fenomene rare, dar semnificative pentru păstrarea țesuturilor moi ale fosilelor. Dovezi ale existenței unor organisme pot fi descoperite și sub forma unor amprente, urme de pași sau altor semne aduse la lumină prin excavații.

Fosse, Bob *născut* Robert Louis

(23.06.1927, Chicago, Illinois, SUA - 23.09.1987, Washington DC)

Coregraf și regizor american de teatru și film. Născut într-o familie de artiști de vodevil, Fosse și-a început cariera de dansator profesionist la vârsta de 13 ani. A câștigat primul dintre cele șase Premii Tony pentru coregrafie cu musicalul *Dans în pijama* (The Pajama Game, 1954), jucat pe Broadway. Printre alte spectacole de succes se numără atât *Ai naibii yankei* (Damn Yankees, 1955) și *Sweet Charity* (1966) – în ambele a jucat și soția sa, Gwen Verdon (1925–2000) –, cât și *Pippin* (1973) și *Dansul* (Dancin', 1978). A regizat musicalul *Cabaret* (1972, Premiul Oscar); filmul *Tot acest jazz* (All That Jazz, 1979) are o pronunțată tentă autobiografică.

Fossey, Dian

(16.01.1932, San Francisco, California, SUA - 26.12.1985, Volcanoes National Park, Rwanda)

Zoolog american. A lucrat ca terapeut până în 1963, când în timpul unei călătorii în Africa i-a cunoscut pe membrii familiei Leakey, iar aceștia au convins-o să studieze gorila-de-munte în habitatul ei natural. Le-a obișnuit pe gorilele din Munții Virunga din Rwanda cu prezența sa și a adunat multe date despre obiceiurile lor, comunicarea și ierarhia în cadrul grupului. În 1974 a obținut titlul de doctor și a predat la Universitatea Cornell, desfășurând, în același timp, numeroase activități la Centrul de Cercetare Karisoke din Africa, pe care l-a fondat în 1967. Și-a publicat observațiile în lucrarea *Gorile în ceață* (Gorillas in the Mist, 1983, ecranizată în 1988). Măsurile drastice pe care le-a luat pentru a proteja gorilele din Virunga împotriva braconierilor și agricultorilor par să fi fost cauza uciderii ei în tabăra de cercetare.

Foster, Abigail Kelley *născută* Abigail Kelley

(15.01.1810, Pelham, Massachusetts, SUA - 14.01.1887, Worcester, Massachusetts)

Aboliționistă americană. Începând din 1830 s-a implicat în activitatea unei ramuri a Societății Femeilor Împotriva Sclaviei. În 1838 l-a ajutat pe William Lloyd Garrison să organizeze Societatea Pacifistă din New England. Conferințele sale pe teme politice au făcut-o cunoscută pe întreg teritoriul SUA, devenind de notorietate faptul că își ținea discursurile atât în fața unui auditoriu format din bărbați, cât și a unuia format din femei. În 1845 s-a căsătorit cu Stephen S. Foster (1809–1881), un aboliționist

cunoscut, care călătorea împreună cu ea la conferințe. După 1850 a început să țină discursuri pe tema consumului excesiv de alcool și a drepturilor femeilor.

Foster, Jodie *născută* Alicia Christian

(n. 19.11.1962, Los Angeles, California, SUA)

Actriță și regizoare americană de film. A devenit actriță profesionistă încă de la vârsta de trei ani, continuând să joace roluri de copii, dar s-a afirmat în rolul unei tinere prostituate din filmul *Șoferul de taxi* (Taxi Driver, 1976) și al reginei vorbărețe din filmul pentru copii *Bugsy Malone* (1976). Ca adult, a devenit cunoscută pentru interpretările din *Acuzatul* (The Accused, 1988, Premiul Oscar), *Tăcerea mieilor* (The Silence of the Lambs, 1991, Premiul Oscar), *Nell* (1994) și *Contact* (1997). A regizat filmele *Micuțul Tate* (Little Man Tate, 1991) și *O casă de vacanță* (Home for the Holidays, 1995).

Foster, Stephen (Collins)

(04.07.1826, Lawrenceville, Pennsylvania, SUA - 13.01.1864, New York, New York)

Unul dintre cei mai importanți textieri americani. Foster a început să scrie cântece încă din copilărie, fără să aibă o educație muzicală, fiind influențat de muzica slujbelor religioase ale negrilor, la care participa alături de servitoarea familiei, și de cântecele muncitorilor negri. În 1842 a lansat melodia *Open Thy Lattice, Love* iar în 1848 a vândut cântecul *Oh! Susanna* pentru 100 de dolari, acesta având un succes internațional. Mai târziu, a încheiat un contract cu firma de editori Firth, Pond & Co., fiind angajat să compună muzica pentru minstrel show-ul lui Edwin P. Christy; *Old Folks at Home* este considerat unul dintre cele mai populare cântece ale secolului. În 1857, din cauza dependenței de alcool și a greutăților financiare, și-a vândut drepturile de autor pentru toate compozițiile ulterioare pentru suma de 1 900 de dolari. În 1860 s-a mutat la New York; a murit foarte sărac, la vârsta de 37 de ani. A lăsat 200 de cântece, precum *My Old Kentucky Home*, *Jeanie with the Light Brown Hair* și *Beautiful Dreamer*.

Foster, William Z(ebulon)

(25.02.1881, Taunton, Massachusetts, SUA - 01.09.1961, Moscova, URSS)

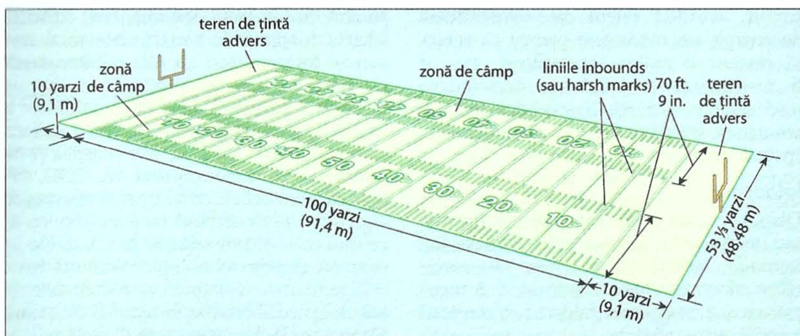
Lider sindical american. A intrat în organizația Muncitorii Industriali din Lume (Industrial Workers of the World) în 1909 și a devenit unul dintre cei mai marcanți conducători ai AFL (Federația Sindicatelor Americane) în timpul grevei oțelarilor din 1919. În 1921, comuniștii sovietici l-au desemnat conducător al Partidului Comunist din SUA și a candidat la președinție în 1924, 1928 și în 1932, având ca program electoral desființarea capitalismului și înființarea unei republici populare. Din cauza sănătății precare, în 1932 a fost nevoit să se retragă. Nemulțumiți de activitatea succesorului său, Earl Bowder, sovieticii l-au desemnat președinte al partidului (1945–1956), dar apoi a căzut în dizgrație, fiind numit în 1957 președinte onorific.

fotbal

Joc în care două echipe a câte 11 jucători încearcă să introducă o minge în poarta adversă cu piciorul sau cu capul. Singurul care poate folosi brațele și mâinile este portarul, atunci când se află pe zona marcată din fața porții. Primul set de reguli ale fotbalului a fost elaborat în 1863, odată cu înființarea Asociației de Fotbal a Angliei. La sfârșitul anilor 1880 au început să apară ligile profesioniste, mai întâi în Anglia și apoi în alte țări. Federația Internațională de Fotbal (FIFA=Fédération Internationale de Football Association), fondată în 1904, a organizat Cupa Mondială o dată la patru ani, începând cu 1930. În 1908, fotbalul a devenit probă a Jocurilor Olimpice. În prezent, se joacă pe toate continentele, în peste 150 de țări, având mai mult de 40 de milioane de jucători legitimați la diverse cluburi, fiind cel mai popular joc cu mingea din lume. *Vezi și* fotbal australian, fotbal gaelic; fotbal american și rugby.

fotbal american

Joc răspândit mai ales în SUA și Canada. În SUA se desfășoară între două echipe, fiecare a câte 11 jucători, pe un teren dreptunghiular ce are câte un teren de țintă la fiecare capăt. Scopul jocului constă în trimiterea unei mingi ovale, aflată în posesia unei echipe, dincolo de linia de țintă sau printre bare, prin alergare, pasare sau șutare. O echipă trebuie să înainteze cu mingea 10 yarzi (aprox. 9 m), în cursul a patru încercări (numite downs), ca să păstreze mingea timp de alte patru downs. O alergare sau o trecere reușită dincolo de linia de țintă este cotată cu șase puncte. O lovitură printre bare înseamnă trei puncte. O lovitură după eseu este cotată cu un punct; dacă mingea este șutată ca o lovitură de picior căzută, se acordă două puncte. Fotbalul gridiron (numit astfel datorită marcajelor de pe teren) a luat naștere în sec. XIX ca o combinație între rugby și fotbal, fiind un sport practicat în colegii;

Teren de fotbal american profesionist. Terenul standard pentru colegii este aproape identic, exceptând zona inbounds (zona liniilor de punere sau repunere a mingii în joc) care este mai largă. Ori de câte ori o minge este culcată într-o zonă de câmp, ea este repusă în joc în acțiunea (down) următoare de la linia inbound cea mai apropiată. Linia care marchează terenul de țintă advers (în interiorul căruia mingea poate fi prinsă) este linia porții (buturilor), linie plasată de-o parte și de alta a terenului pe care jucătorii trebuie să o treacă pentru a marca un touchdown (un eseu).

primele sale reguli au fost scrise de reprezentanți ai universităților Yale, Harvard și Princeton. Fotbalul american profesionist a apărut în anii 1890, dar nu a devenit un sport important decât după cel de-Al Doilea Război Mondial. Liga Națională de Fotbal (NFL) a luat ființă în 1922. În prezent, NFL este împărțită în Conferința Americană și cea Națională; câștigătorii celor două conferințe participă în Super Bowl. Muzeul Stelelor Fotbalului se află în Canton, Ohio. Fotbalul canadian diferă de cel american prin faptul că echipele sunt formate din 12 jucători în loc de 11, terenul de joc este mai lat și sunt permise numai trei încercări (downs) pentru a intra în posesia balonului. Aceste diferențe permit o manieră mai deschisă de joc, punându-se accentul pe pase.

fotbal australian

Variantă a fotbalului american în care se întrec două echipe a câte 18 jucători pe un teren oval cu o lungime de cca 135–185 m cu trei porți la fiecare capăt. Un gol de șase puncte este marcat când mingea ovală este aruncată prin barele porții centrale. Este marcat un punct când mingea depășește o linie (linia „de țintă") care se întinde între poarta centrală și cele exterioare. Cel mai palpitant moment al jocului este atunci când un jucător realizează un „mark". Jucătorul care realizează o asemenea interceptie primește o aruncare din poziție avantajoasă pentru a marca. Acest sport s-a dezvoltat în Melbourne. Victorian Football League (Liga de Fotbal American Victoria), prima ligă profesionistă, a fost înființată în 1896 și în 1990 a fost redenumită Liga de Fotbal Australiană, pentru a sublinia apartenența la acel stat. Este sportul cel mai popular în Australia.

fotbal gaelic

Sport irlandez, derivat din jocul medieval extrem de dur numit mêlée. În varianta modernă, numărul jucătorilor a fost limitat la 15. Aceștia nu au voie să arunce mingea, ci o fac să înainteze spre poarta echipei adverse lovind-o. Golurile valorează unul sau trei puncte, în funcție de locul prin care trece mingea: pe deasupra (un punct) sau pe dedesubtul (trei puncte) unei bare atașate de niște stâlpi verticali. Se joacă mai ales în Irlanda și în SUA.

Fotino, Dionisie

(1769-1821)

Istoric grec originar din insula Patras, stabilit la București pe la 1800. A fost secretar al domnului Ioan Gheorghe Caragea, dar a căzut în dizgrație întrucât scrisese câteva pamflete anonime la adresa lui. A scris (în neogreacă) *Istoria vechii Dachii, a Transilvaniei, a Valahiei și a Moldovei* (3 vol.).

fotocelulă

Dispozitiv prevăzut cu un catod fotosensibil care emite electroni când este luminat și cu un anod care recepționează electronii emiși. Lumina excită electronii, care sunt atrași spre anod, producând electricitate direct proporțional cu intensitatea iluminării. Într-o celulă fotovoltaică, lumina este folosită pentru a produce tensiune electrică. Într-o celulă fotoconductoare, lumina este întrebuințată pentru a regla fluxul curentului. Fotocelulele sunt utilizate în sistemele de securitate, în care întreruperea unui fascicul de lumină deschide un

circuit, activând releul care alimentează cu energie un mecanism pentru ca acesta să execute o anume operațiune, cum ar fi deschiderea unei uși sau dezactivarea unei alarme antifurt. Fotocelulele au, de asemenea, întrebuințări în fotometrie și în spectroscopie.

fotocopiator

Dispozitiv care realizează copii ale textelor sau materialelor grafice prin intermediul luminii, căldurii, chimicalelor sau sarcinilor electrostatice. Majoritatea fotocopiatoarelor moderne folosesc o metodă numită xerografie.

fotografie

Metodă de înregistrare permanentă a imaginilor prin acțiunea luminii proiectate de o lentilă într-un aparat de fotografiat, printr-un film sau printr-un alt material sensibil la lumină. A fost inventată în sec. XIX, de doi francezi cu veleități artistice, Nicéphore Niepce și Louis-Jacques-Mandé Daguerre, ale căror descoperiri au dus la inventarea primului dispozitiv de succes din punct de vedere comercial, dagherotipul (1837). Ulterior, doi englezi, Thomas Wedgwood și William Henry Fox Talbot, au patentat procesul calotip negativ-pozitiv (1839), care a devenit precursorul tehnicii moderne a fotografiei. Inițial, arta fotografică a fost folosită pentru portrete și peisaje. În anii 1850 și 1860, Mathew B. Brady și Roger Fenton au început să fotografieze scene de război și să utilizeze fotografia în jurnalistică. Încă de la început, fotografia a fost dominată de două abordări: primul punct de vedere a fost cel potrivit căruia aparatul de fotografiat și imaginile pe care el le produce sunt documente fidele ale lumii reale, în timp ce al doilea punct de vedere a considerat aparatul de fotografiat un instrument, asemenea unei pensule, cu ajutorul căruia sunt create impresii artistice. Cea de-a doua noțiune, cunoscută sub denumirea de pictorialism, a avut influență de la sfârșitul anilor 1860 până în prima decadă a sec. XX, perioadă în care fotografii au prelucrat negativele și pozele pentru a crea imagini intenționat neclare, elaborate, asemănătoare picturilor. În anii 1920 și 1930, un stil nou, mai realist a câștigat teren, datorită unor fotografi ca Paul Strand, Edward Weston și Ansel Adams, care au început să se concentreze pe imagini clare, detaliate. Marea Depresiune și cele două războaie mondiale au inspirat mulți fotografi, cum ar fi Walker Evans și Dorothea Lange, care au realizat fotografii documentare, cu tente sociale. Inspirați de lucrările acestora, numeroși fotoreporteri, ca Alfred Eisenstaedt și Margaret Bourke-White, s-au impus în această perioadă. În a doua jumătate a sec. XX, mulți fotografi au fost fascinați de viața urbană, ca și de portretistică și de lumea modei. La începutul sec. XXI, fotografii beneficiază de abilitățile aparatelor digitale, experimentând formate din ce în ce mai mari și noi tehnici. În condițiile în care progresele tehnologice îmbunătățesc echipamentele fotografice, materialele și tehnicile, posibilitățile fotografiei se extind tot mai mult. *Vezi și* cameră digitală.

fotogravură

Proces de producere, cu mijloace fotografice, a plăcilor imprimate (*vezi* fotografie). În general, o planșă acoperită de o substanță fotosensibilă este expusă unei imagini, de obicei de pe un film; ulterior, planșa este tratată sub diverse forme, în funcție de procedeul de tipărire ce urmează a fi folosit. Fotogravura este folositoare în special în reproducerea fotografiilor prin tehnica halftone. *Vezi și* tipărire offset.

fotoliză

Divizare a moleculelor în unități mai mici prin absorbția de lumină. Fotoliza flash, o tehnică experimentală inventată de Manfred Eigen, Ronald George Weyford Norrish și George Porter, studiază intermediari chimici de scurtă durată formați prin multe reacții fotochimice. Un flash de lumină intens și scurt separă moleculele în fragmente de scurtă durată, care sunt analizate de spectrofotometrie într-un al doilea flash, mai puțin intens.

fotometrie

Măsurare precisă a intensității luminii, culorii și spectrului stelelor și a altor obiecte cerești, cu scopul de a obține informații privitoare la structura, temperatura și compoziția lor. Prin 130 d.Hr., Hipparh a folosit un sistem care diviza stelele în grupe de șase magnitudini, de la cea mai strălucitoare la cea mai palidă. Începând cu sec. VII d.Hr., folosirea telescopului a dus la descoperirea a numeroase stele mai puțin strălucitoare, iar scala a fost extinsă descrescător. Din anii 1940, folosirea echipamentului fotografic și mai apoi fotoelectric a extins mult sensibilitatea și raza de lungimi de undă a fotometriei astronomice. Principalul sistem de clasificare (UBVRI) folosește benzi de undă în raze ultraviolet, albastre, din spectrul vizibil, roșii și infraroșii. Sisteme mai complexe pot

distinge stele gigante și pitice, pot detecta metale în stele și pot determina gravitația de suprafață.

foton *sau* cuantă de lumină

Pachet de energie foarte mică de radiație electromagnetică. În 1900, Max Planck a descoperit că radiația calorică este emisă și absorbită în unități distincte, pe care el le-a numit cuante. În 1905, Albert Einstein a explicat efectul fotoelectric prin existența unor pachete de energie în lumină. Termenul foton a intrat în uz în 1926, desemnând aceste pachete. Energiile fotonilor variază de la raze gamma și raze X de energie înaltă până la raze infraroșii sau radio, de energie mică, deși toate au aceeași viteză de propagare, respectiv viteza luminii. Fotonii nu au sarcină electrică sau masă și sunt purtători de câmp electromagnetic.

fotoperiodism

Reacție a unui animal sau a unei plante la schimbările de lumină și întuneric din ciclurile zilnice, sezoniere sau anuale. În cazul industriei creșterii de păsări, este foarte frecventă tehnica inducerii fotoperiodismului prin iluminarea artificială, în scopul optimizării producerii de ouă și luării în greutate. La animale, somnul, migrația, reproducerea, năpârlirea depind într-o oarecare măsură de durata zilei. Durata zilei influențează și dezvoltarea plantelor, însămânțarea, înflorirea și rodirea. Printre alți factori de mediu care influențează reacția unui organism se numără temperatura și rezervele de hrană.

fotorealism

Curent în pictură apărut la sfârșitul sec. XX și bazat pe fotografie, în care scene realiste sunt redate până în cele mai mici detalii. Desprins din arta pop, fotorealismul a fost la modă în rândul pictorilor nord-americani din anii 1970, fascinați de imaginile fotografice. Deși în sec. XIX fotografiile fuseseră folosite de pictori ca Eugène Delacroix drept substitute ale realității, fotorealiștii s-au bazat pe fotografia însăși, reproducând-o în cele mai mici detalii și punând bazele picturii acrilice. Dintre subiectele preferate ale fotorealismului se remarcă suprafețele reflectante (farfurii cromate, motocicletele, clădirile cu fațade din sticlă etc.). Fotorealismul a devenit foarte popular datorită preciziei tehnice, paletei de culori strălucitoare și complexității vizuale. Printre reprezentanții de seamă trebuie amintiți Chuck Close, Don Eddy, Richard Estes și Audrey Flack.

fotorecepție

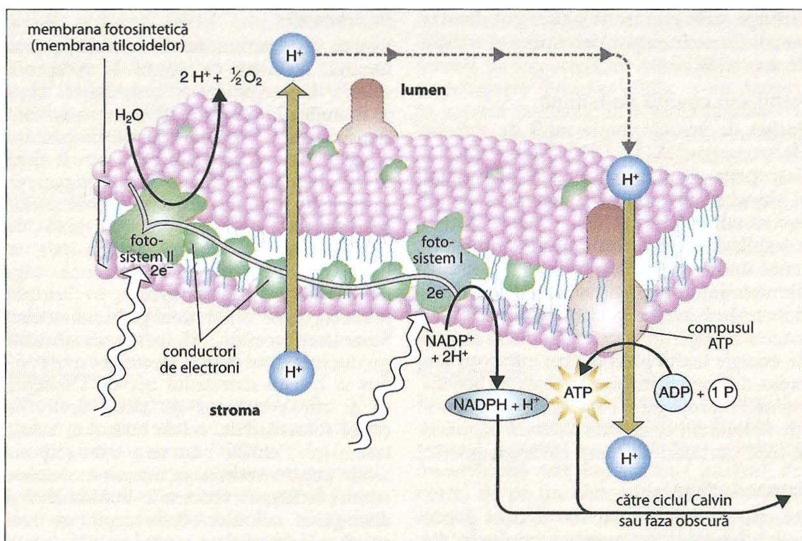
Reacție a organismului la stimularea prin lumină, întâlnită de obicei la receptorii vizuali. La organismele unicelulare, cum ar fi amiba, întreaga celulă poate manifesta sensibilitate la lumină. Viermii-de-pământ au celule fotoreceptive în corp, care îi ajută să se orienteze în spațiu prin compararea intensității luminii. Majoritatea animalelor prezintă fotoreceptori de diverse grade de complexitate. La oameni, fotorecepția se bazează pe răspunsul chimic al unui pigment fotosensibil, rodopsina, în celulele fotoreceptoare din retina globului ocular. Stimularea acestor celule are ca rezultat producerea unui impuls electric ce este condus la nivelul sistemului nervos. Oamenii, ca și alte vertebrate, au două tipuri de celule fotosensibile, celule conuri și celule bastonașe. Celulele bastonașe sunt responsabile pentru vederea la întuneric; celulele conuri facilitează vederea la lumina zilei și distingerea culorilor. Fotorecepția se mai referă și la fotosinteza plantelor. *Vezi și* simț.

Foto-Secesiune

Grupare de fotografi americani influențați de curentul pictorialist. Înființată în 1902 de Alfred Stieglitz, gruparea pleda pentru recunoașterea fotografiei ca artă care să fie judecată după propriile principii. Era similară grupării londoneze Linked Ring, iar numele său reflecta apropierea de mișcarea Sezession din Austria și Germania. De obicei, membrii grupării își expuneau lucrările la Micile Galerii ale Foto-Secesiunii, al căror director era Stieglitz, care erau numite și „291" (după adresa lor de pe Fifth Avenue din New York). Deși Stieglitz nu credea în retușarea sau în prelucrarea negativelor ori a pozelor, alți reprezentanți ai mișcării, ca Edward Steichen, practicau aceste tehnici noi. Lucrările lor au fost prezentate în publicația lunară *Camera Work* (1903–1917).

fotosferă

Suprafață vizibilă a soarelui, care atinge o grosime de cca 400 km. Emite cea mai mare parte a luminii solare care ajunge direct la nivelul Pământului. Temperatura variază de la cca 10 000°C în interior la 4 000°C la suprafață. Densitatea sa este de cca 1/1 000 din cea a aerului de la suprafața Pământului. Petele solare sunt fenomene fotosferice. Fotosfera are o structură granulară. Fiecare granulă (celulă), o masă de gaz fierbinte de câteva sute de mii de km diametru, se ridică din interiorul Soarelui, radiază energie și se scufundă înapoi în câteva minute. Procesul este repetitiv.

Faza de lumină a procesului de fotosinteză. Reacţiile din faza de lumină se produc în două fotosisteme (unităţi ale moleculelor de clorofilă). Energia luminoasă (indicată de săgeţile încreţite) absorbită de fotosistemul II determină formarea electronilor cu un nivel energetic crescut, care sunt transferaţi de-a lungul unei serii de molecule cu rol de acceptor într-un lanţ transportor de electroni spre fotosistemul I. Fotosistemul II obţine electroni de înlocuire din moleculele de apă, care se descompune în ioni de hidrogen (H+) şi atomi de oxigen. Atomii de oxigen se combină, formând oxigenul molecular (O_2), care este eliberat în atmosferă. Ionii de hidrogen sunt eliberaţi în lumen. Ionii de hidrogen suplimentari sunt pompaţi în lumen de către moleculele cu rol de acceptor de electroni. În felul acesta, în lumen se creează o concentraţie înaltă de ioni. Fluxul ionilor de hidrogen care trece înapoi prin membrana fotosintetizatoare furnizează energia necesară pentru desfăşurarea sintezei moleculei de ATP, bogată în energie. Electronii cu energie crescută, eliberaţi ca urmare a captării energiei luminoase de către fotosistemul I, sunt utilizaţi pentru desfăşurarea sintezei NADPH. Fotosistemul I obţine electroni de înlocuire din lanţul transportor de electroni. ATP-ul furnizează energia, iar NADPH - ionii de hidrogen necesari pentru desfăşurarea reacţiei ulterioare de fotosinteză în faza de întuneric sau ciclul Calvin.

fotosinteză

Proces prin care plantele verzi și alte câteva tipuri de organisme transformă energia luminoasă în energie chimică. La plantele verzi, energia luminoasă este captată de clorofila aflată în cloroplastele din celulele frunzelor și întrebuințată pentru a transforma apa, dioxidul de carbon și mineralele în oxigen și compuși organici bogați în energie (glucide simple și complexe). Acestea din urmă stau la baza evoluției florei și a faunei. Fotosinteza constă într-un număr de reacții fotochimice și enzimatice. Ea are loc în două stadii. În stadiul dependent de lumină (reacția la lumină), clorofila absoarbe energia luminoasă, care stimulează unii electroni din moleculele de pigment, transferându-i pe straturi cu niveluri mai ridicate de energie. Aceștia părăsesc clorofila și trec printr-o serie de molecule, formând NADPH (o enzimă) și molecule ATP care stochează energia. Oxigenul rezultat în urma reacțiilor chimice este eliberat în atmosferă prin porii frunzelor. NADPH și ATP sunt compușii care conduc la cel de-al doilea stadiu al fotosintezei, respectiv reacția la întuneric (sau ciclul Calvin, descoperit de Melvin Calvin), care nu necesită lumină. În acest stadiu, glucoza este produsă folosindu-se dioxid de carbon din atmosferă. Fotosinteza este foarte importantă pentru menținerea vieții pe Pământ. În cazul în care aceasta nu s-ar mai produce, în scurt timp resursele de hrană și materia organică ar scădea dramatic, iar majoritatea organismelor ar dispărea.

fototub

Vezi fotocelulă

Foucault, Jean (-Bernard-Léon)

(18.09.1819, Paris, Franța - 11.02.1868, Paris)

Fizician francez. Deși a făcut studii de medicină, a fost permanent interesat de fizică. În 1850 a măsurat viteza luminii cu mare precizie. A inventat pendulul lui Foucault și l-a folosit într-un experiment prin care demonstra că Pământul se rotește în jurul axei sale. A descoperit existența curenților turbionari (curenții Foucault), cu un disc

de cupru mișcat într-un puternic câmp magnetic, și a inventat o metodă simplă (1859), dar extrem de precisă, pentru a verifica dacă oglinzile telescoapelor prezintă sau nu defecțiuni.

Foucault, Michel (Paul)

(15.10.1926, Poitiers, Franța - 25.06.1984, Paris)

Filozof și istoric structuralist francez. Profesor la Collège de France din 1970; a studiat codurile și conceptele pe baza cărora funcționează societățile, în special „principiile de excludere" (cum sunt distincțiile dintre normalitate și nebunie) cu ajutorul cărora o anumită societate se definește pe sine. A teoretizat analiza atitudinilor sociale legate de aziluri, spitale și închisori, ca semne ale dezvoltării și omniprezenței puterii. *Istoria nebuniei în epoca clasică, nebunie și nesăbuință* (Histoire de la folie à l'âge classique - Folie et déraison, 1961), *Cuvintele și lucrurile, o arheologie a științelor umane* (Les mots et les choses - une archéologie des sciences humaines, 1966), *Arheologia cunoașterii* (L'Archéologie du savoir, 1969), *A supraveghea și a pedepsi* (Surveiller et punir, 1975) și *Istoria sexualității* (Histoire de la sexualité, 3 vol., 1976–1984) - au făcut din Michel Foucault unul dintre cei mai apreciați intelectuali ai epocii sale. A fost un homosexual declarat și a murit de SIDA. *Vezi și* structuralism.

Foucault, pendulul lui ~

Pendul mare care oscilează liber în orice direcție. Pe măsură ce oscilează înainte și înapoi, Pământul se rotește sub el, astfel încât planul perpendicular al oscilației sale se rotește în raport cu suprafața Pământului. Conceput de Jean-Bernard-Léon Foucault în 1851, a fost primul instrument de laborator cu ajutorul căruia s-a dovedit că Pământul se rotește în jurul axei sale. Pendulul lui Foucault se rotește întotdeauna în sensul acelor de ceasornic în emisfera nordică și în sens contrar acelor de ceasornic în emisfera sudică (o consecință a forței Coriolis). Viteza de rotație depinde de latitudine, pendulul având o viteză din ce în ce mai mică pe măsura apropierii de ecuator; la ecuator, pendulul lui Foucault nu se rotește.

Fouché, Joseph, duce d'Otrante

(21.05.1758?, Le Pellerin, Franța - 25.12.1820, Trieste, Italia)

Organizator al poliției franceze. În timpul Revoluției Franceze, a fost ales membru al Convenției Naționale și a votat în favoarea executării lui Ludovic XVI. A fost trimis în diferite misiuni în provincii, pentru a se asigura de loialitatea lor. La Lyon, a ordonat masacrarea rebelilor. În 1799 a devenit ministru al poliției și a sprijinit lovitura lui Napoleon din 18–19 Brumar, punând apoi bazele poliției secrete. Deși în 1809 Napoleon i-a acordat titlul de duce d'Otrante, în același an a complotat împotriva lui. Cu toate că a fost demis după ce a ordonat mobilizarea gărzii naționale, a fost rechemat de câteva ori pentru a îndeplini misiuni ordonate de Napoleon. A fost ministru al poliției în timpul celor O Sută de Zile, dar, în cele din urmă, în 1816, a fost exilat pentru regicid.

Fouquet, Jean

(1420, Tours, Franța - 1481, Tours)

Pictor francez. Se cunosc puține lucruri despre tinerețea și ucenicia sa, dar se știe că în anii 1440 a făcut o călătorie la Roma, fiind influențat de arta Renașterii italiene; la întoarcerea sa la Tours, Fouquet a creat un nou stil, îmbinând experimentele picturii italiene cu precizia desăvârșită a detaliului, caracteristică artei flamande. Cele mai cunoscute opere ale sale au fost create pentru secretarul lui Carol VII, Étienne Chevalier: o *Carte de rugăciuni* (Les Heures d'Étienne Chevalier), de mari dimensiuni, cu cca 60 de pagini de miniaturi, și un diptic pentru catedrala Notre-Dame din Melun (cca 1450), având pe unul dintre panouri portretul lui Chevalier, iar pe celălalt o Madonă cu Pruncul. Singura sa pictură monumentală este o *Pietà* din biserica de la Nouans. În 1475 a devenit pictorul curții lui Ludovic XI. A mărit dimensiunile miniaturilor pentru a include vaste panorame arhitecturale și peisaje și a utilizat în mod remarcabil perspectiva aeriană și tonalitatea culorilor. Este principalul pictor francez al sec. XV.

Fouquet, Nicolas

(1615, Paris, Franța - 23.03.1680, Pignerol)

Ministru francez al finanțelor (1653–1661) de la începutul domniei lui Ludovic XIV. A fost un susținător bogat al puternicului cardinal Mazarin și al guvernului regal în timpul perioadei de instabilitate a Frondei (1648–1653), când a împrumutat trezoreriei sume mari de bani. În 1653 a fost numit superintendent al finanțelor. După moartea lui Mazarin (1661), Jean-Baptiste Colbert a încercat să-i ia locul lui Fouquet, discreditându-l în fața regelui. Fouquet a fost arestat pentru delapidare, iar Colbert a distrus documentele ce-i atestau nevinovăția. Deși era susținut de opinia publică, în 1664 a fost întemnițat în fortăreața Pignerol, unde a murit.

Fourdrinier, maşina ~

Maşină de fabricat hârtie, carton sau plăci din fibre, formată dintr-o curea mobilă de sârmă sau plastic, pe care se depune un amestec de pastă de lemn și apă și care permite uscarea excesului de apă, formând o foaie continuă ce urmează să fie uscată mai mult prin sucțiune, presare și încălzire. Calandrarea este un proces care netezește hârtia și cartonul și le conferă luciu sau alte caracteristici. Prima mașină care a produs un rulou continuu de hârtie, mașina Fourdrinier, a fost brevetată în Franța, în 1799, de către Louis Robert, fiind apoi perfecționată în Anglia de Henry (1766–1854) și Sealey (m. 1847) Fourdrinier. Cu îmbunătățiri de-a lungul anilor, se folosește și în prezent.

Fourier, (François-Marie-) Charles

(07.04.1772, Besançon, Franța - 10.10.1837, Paris)

Sociolog francez. A susținut reconstrucția unei societăți bazate pe asociații comunale de producători, numite falanstere. Sistemul său este cunoscut sub numele de fourierism. Considera că, prin intermediul falansterelor, bunurile ar fi fost distribuite mai echitabil decât în capitalism și că acest fapt ar fi contribuit atât la crearea unui mod de viață fundamentat pe cooperare, cât și la fericirea individuală. În 1812, după ce a moștenit averea mamei sale, s-a dedicat scrisului, perfecționându-și ideile. În Franța și în SUA au fost înființate așezări cooperatiste, pornind de la sistemul fourierist, printre care se numără și Ferma Brook.

Charles Fourier, gravură de Samuel Sartain după o pictură de Jean-François Gigoux

CULVER PICTURES

Fourier, (Jean-Baptiste-) Joseph, Baron ~

(21.03.1768, Auxerre, Franța - 16.05.1830, Paris)

Matematician și egiptolog francez. Ca inginer în campania lui Napoleon din Egipt, a condus (1798–1801) o cercetare antropologică și a scris prefața la monumentala lucrare *Descrierea Egiptului* (Description de l'Egypte), a cărei publicare a coordonat-o (1809–1828). În 1808, Napoleon i-a acordat titlul de baron. În matematică, este cunoscut mai ales pentru cercetările în domeniul propagării căldurii (1807–1822), pentru folosirea seriilor Fourier în rezolvarea ecuațiilor diferențiale și pentru conceptul înrudit, numit transformata Fourier. Ca om de știință și umanist, reprezintă expresia intelectualismului francez din perioada revoluționară.

Joseph Fourier, litografie de Jules Boilly, 1823; Academia de Științe, Paris

GIRAUDON/ART RESOURCE, NEW YORK

Fourier, seriile ~

În matematică, serie infinită folosită la rezolvarea anumitor tipuri de ecuații diferențiale. Constă într-o sumă infinită de sinusuri și cosinusuri și, deoarece este periodică (adică valorile sale se repetă la anumite intervale), constituie un mijloc eficace în analiza funcțiilor periodice. Deși ideea a mai fost studiată, printre alții, de Leonard Euler, ea a primit numele lui Joseph Fourier, pentru că acesta i-a examinat toate consecințele, printre care și unele aplicații importante în inginerie, în special în domeniul propagării căldurii.

Fourier, transformata ~

În analiza matematică, transformare integrală utilă în rezolvarea unor tipuri de ecuații diferențiale parțiale. Transformata Fourier a unei funcții este obținută prin integrarea produsului funcției cu o funcție-nucleu (o funcție exponențială ridicată la o putere negativă complexă), în intervalul de la $-\infty$ la $+\infty$. Transformata Fourier a unei funcții g este dată de formula: $(1/\sqrt{2\pi}) \int g(t)e^{-itx}dt$. Astfel de transformări, descoperite de Joseph Fourier, se folosesc mai ales la studierea unor probleme legate de potențialul electric.

Fourneyron, Benoît

(31.10.1802, Saint-Étienne, Franța - 31.07.1867, Paris)

Inventator francez al turbinei cu apă. La început, a construit un echipament mic, de șase cai-putere, în care apa era direcționată în afară dintr-o sursă centrală, prin palete fixate la anumite unghiuri pe o elice, iar în cele din urmă a construit o turbină cu o capacitate de 2 300 de turații pe minut, cu o eficiență de 80% și 60 de cai-putere, prevăzută cu o roată cu diametrul de 30 cm, ce cântărea 18 kg. Pe lângă avantajele pe care le avea față de roata hidraulică, turbina lui Fourneyron putea fi montată orizontal, având un ax vertical. A înregistrat un succes imediat, fiind folosită în industria

europeană și americană, în special în industria textilă din New England. În 1895, pe partea americană a cascadei Niagara, au fost instalate turbine Fourneyron pentru a genera curent electric.

fovism

În pictură, stil care a înflorit în Franța, între 1898 și 1908, caracterizat de folosirea culorilor vii și exprimarea unor emoții puternice. Figura dominantă a grupării a fost Henri Matisse; alți reprezentanți sunt André Derain, Maurice de Vlaminck, Raoul Dufy, Georges Braque și Georges Rouault. Numele provine de la opinia unui critic care a vizitat prima lor expoziție de la Paris (1905) și s-a referit la ei într-un mod ofensator, numindu-i *les fauves* (fiare sălbatice). Au fost influențați de maeștrii postimpresionismului Vincent van Gogh și Paul Gauguin. Pentru majoritatea reprezentanților curentului, fovismul a reprezentat o etapă de tranziție, aceștia reînnoindu-și, pe la 1908, interesul pentru viziunea ordonată și structurată a lui Paul Cézanne și abandonând fovismul în favoarea cubismului. Matisse a continuat singur în stilul pe care l-a inițiat.

Fowler, H(enry) W(atson)

(10.03.1858, Tonbridge, Kent, Anglia - 26.12.1933, Hinton St. George, Somerset)

Lexicograf și filolog englez. Împreună cu fratele său, Francis George Fowler (m. 1918), a scris *Engleza regală* (The King's English, 1906) și *Dicționarul Oxford al limbii engleze curente* (The Concise Oxford Dictionary of Current English, 1911). Principala lucrare a lui H. W. Fowler, gândită împreună cu fratele său, este *Dicționarul uzual al limbii engleze moderne* (A Dictionary of Modern English Usage, 1926), o înșiruire alfabetică a problemelor de gramatică, sintaxă, stil, pronunție și punctuație, ale cărui profunzime, stil și umor l-au impus drept o operă clasică.

Fowler, William A(lfred)

(09.08.1911, Pittsburgh, Pennsylvania, SUA - 14.03.1995, Pasadena, California)

Specialist american în astrofizica nucleară. A obținut titlul de doctor la Institutul Tehnologic California (Caltech) și, în 1939, a devenit profesor la această instituție. Teoria generării elementelor (nucleosinteza) afirmă că, pe măsură ce stelele evoluează, elementele chimice sunt sintetizate progresiv (de la cele mai ușoare la cele mai grele), prin intermediul fuziunii nucleare, care de asemenea produce lumină și căldură, și că elementele cele mai grele sunt sintetizate în supernove. Pentru teoria sa a fost distins cu Premiul Nobel în 1983, alături de Subrahmanyan Chandrasekhar. S-a impus și prin cercetările sale în domeniul radio-astronomiei, în colaborare cu Fred Hoyle.

Fowles, John (Robert)

(31.03.1926, Leigh-on-Sea, Essex, Anglia - 05.11.2005, Lyme Regis, Dorset)

Romancier britanic. Operele sale subtile și descriptive îmbină investigațiile psihologice – mai ales cele legate de iubire și relații sexuale – cu interesul față de contextul social și filozofic al comportamentului uman. Primul său roman, *Colecționarul* (The Collector, 1963; ecranizat în 1965), care prezintă un timid care răpește o fată în încercarea nefericită de a găsi dragostea, a fost urmat de *Magicianul* (The Magus, 1966; ecranizat în 1968) și *Iubita locotenentului francez* (The French Lieutenant's Woman, 1969; ecranizat în 1981), cea mai cunoscută operă a sa, a cărei acțiune se petrece în Anglia victoriană. Printre scrierile sale de mai târziu se numără *Turnul de abanos* (The Ebony Tower, 1974), *Daniel Martin* (1977) și *Omida* (A Maggot, 1985).

fox

Populație amerindiană din America de Nord care trăiește în special în Oklahoma, dar și în Kansas, Nebraska și Iowa. Este distinctă, dar unită cu populația sauk (sac) în Națiunea Sac și Fox. Locuitorii se numesc mesquakie (sau meshkwahkihaki, adică locuitorii pământului roșu), iar limba lor aparține familiei algonkine. Se presupune că sunt originari din regiunea Marilor Lacuri. Atât populația sauk, cât și fox trăiau în Wisconsin atunci când au avut loc primele contacte cu europenii. Satele lor permanente – situate lângă câmpuri pe care femeile cultivau porumb, fasole și dovlecei – erau locuite vara; iarna, vânau bizoni în prerie. Tribul era condus de un șef și de un consiliu. Familiile erau grupate în clanuri. Viața religioasă se desfășura în jurul marii adunări a vracilor, ai cărei membri invocau forțe supranaturale pentru a vindeca bolnavii și pentru a asigura succesul în războaie. În sec. XVII, indienii fox s-au aliat cu populația sauk pentru a lupta împotriva francezilor și englezilor. Deși teritoriile lor nu au fost cucerite, s-au retras spre S, înspre Illinois și apoi în Iowa. În 1832, Șoimul Negru a condus un grup de indieni fox și sauk într-o încercare nereușită de a se întoarce la pământurile lor din Illinois. La recensământul din 2000 din

SUA, cca 4 200 de persoane s-au declarat descendente ale populațiilor sac sau fox.

Fox, Charles James

(24.01.1749, Londra, Anglia - 13.09.1806, Chiswick, Middlesex)

Om politic britanic. A intrat în Parlament în 1768 și a devenit lider al liberalilor (whigs) din Camera Comunelor, unde și-a folosit talentul oratoric deosebit pentru a se opune politicii britanice în relația cu coloniile americane. Aproape întotdeauna a făcut parte din opoziție; a inițiat o răzbunare împotriva lui George III, iar mai târziu a devenit rivalul lui William Pitt. A fost ministru de externe al Marii Britanii (1782, 1783, 1806). A înfăptuit două reforme importante, înaintând Parlamentului o rezoluție care urmărea să pună capăt comerțului cu sclavi, iar în 1792 a instituit legea calomniei, care le acorda judecătorilor dreptul de a defini noțiunea de calomnie și de a stabili dacă un acuzat era vinovat sau nu de acest delict. Este considerat un susținător de seamă al libertății.

Fox, George

(?.07.1624, Drayton-in-the-Clay, Leicestershire, Anglia - 13.01.1691, Londra)

Predicator englez, fondator al Societății Prietenilor sau al quakerilor. Fiu al unui țesător, a plecat de acasă la 18 ani în căutarea unor experiențe religioase. Inițial a fost, probabil, puritan, mai apoi a reacționat chiar mai vehement decât puritanii împotriva tradiției Bisericii Anglicane și a ajuns să considere experiența personală drept adevărata sursă a autorității, situând „lumina interioară" dată de Dumnezeu mai presus de tradiții și de Scriptură. A călătorit pe jos prin țară, predicând unor grupuri mici, și a fondat congregații împreună cu alți predicatori. Societatea Prietenilor a luat ființă în anii 1650. Denunțurile quakerilor la adresa preoților și a funcționarilor oficiali și refuzul lor de a plăti taxe bisericii și de a depune jurăminte au dus la persecutarea lor, iar Fox a fost închis de opt ori (între 1649 și 1673). A călătorit în scopuri misionare în Irlanda, în insulele Caraibe, în America de Nord și N Europei. În lucrarea sa *Jurnalul* (Journal), își prezintă viața și originile quakerismului.

Fox Broadcasting Co.

Companie de televiziune americană. Fondată în 1986 de Rupert Murdoch, avea la început 79 de stații afiliate care erau recepționate în 80% dintre locuințele americane. Rețeaua și-a extins treptat timpul de emisie, ajungând la șapte nopți pe săptămână și numărul stațiilor ei a crescut, astfel încât poate fi recepționată pe întreg teritoriul SUA. Prezintă în special emisiuni destinate publicului tânăr, la care în anii 1990 s-au adăugat emisiuni pentru copii, emisiuni sportive și știri.

Fox (Quesada), Vicente

(n. 02.07.1942, Ciudad de México, Mexic)

Președinte al Mexicului (din 2000), a cărui alegere a pus capăt unei dominații neîntrerupte a Partidului Revoluționar Instituțional (PRI). După ce a obținut o diplomă în administrarea afacerilor, la Universitatea Ibero-Americană din Mexico, Fox a urmat cursurile Facultății de Afaceri de la Harvard. Apoi a fost angajat al companiei Coca-Cola, fiind președintele executiv al acesteia în Mexic (1975–1979). În 1987 s-a înscris în Partidul Acțiunii Naționale (PAN), iar în anii următori a fost ales membru al Camerei Deputaților. În 1995 a fost numit guvernator în Guanajato, iar în 1998 a renunțat la acest post pentru a se ocupa de campania electorală. Ca președinte, a încercat să îmbunătățească relațiile cu Statele Unite și să elimine revoltele populare din regiuni precum Chiapas sau Tabasco.

foxhound

Denumire comună pentru cele două rase de câini crescuți de obicei în haite, pentru vânătoarea de vulpi. Varietatea engleză atinge o înălțime de 53–64 cm și are o greutate de 27–32 kg. Are blana scurtă, culoarea fiind o combinație de negru, maro și alb. Varietatea americană se aseamănă cu cea engleză în ce privește aspectul și dimensiunile, dar are corpul mai zvelt; este cea mai veche rasă de câine de vânătoare din SUA. Ambele rase sunt crescute pentru rezistența, viteza și agilitatea lor; numai rareori sunt animale de companie.

foxterier

Cunoscută rasă de câini, folosită în Anglia pentru a scoate vulpile din vizuini. Varietatea de foxterier sârmos a fost obținută din terierul cu blana aspră, de culoare neagră și maro; varietatea cu părul moale a fost obținută din beagle, ogar-cenușiu, bull-terrier și o varietate de terier cu blana moale, de culoare neagră și maro. Ambele varietăți au corpul robust, sunt câini vioi, cu bot

SALLY ANNE THOMPSON/EB INC

foxterier-sârmos

ascuțit și urechi îndoite, în formă de V. Au înălțimea de cca 37–39 cm și cântăresc 7–8,5 kg. Majoritatea au culoarea albă, cu pete negre sau negre și maro și se remarcă prin spiritul lor energic și îndrăzneț.

Foyt, A(nthony) J(oseph), Jr.

(n. 16.01.1935, Houston, Texas, SUA)

Pilot american de curse. A început să concureze de la vârsta de 17 ani. A devenit primul pilot care a câștigat turneul Indianapolis 500 (1961, 1964, 1967, 1977) și este singurul pilot care a obținut premiile Indy 500, Daytona 500 și Marele Premiu de la Le Mans. A fost campion național de curse auto în 1968, 1978 și 1979. A câștigat și numeroase întreceri de mașini sport și de carting.

Fracastoro, Girolamo

în latină **Hieronymus Fracastorius**

(1478, Verona, Republica Veneției - 08.08.1553, Caffi, lângă Verona)

Medic, poet, astronom și geolog italian. Este autorul cunoscutei lucrări *Sifilisul sau boala franceză* (Syphilis sive morbus Gallicus, 1530), o prezentare sub formă rimată a bolii căreia i-a dat numele. Interesul pentru bolile contagioase este ilustrat de volumul *Despre contaminare și bolile contagioase* (De contagione et contagiosis morbis, 1546). Cartea reprezintă prima prezentare științifică a adevăratelor cauze ale contaminării, infecțiilor, agenților patogeni și modalitățile de transmitere a unor boli; autorul afirmă că fiecare boală este provocată de organisme mici, care se înmulțesc foarte repede, fiind transmisă prin contact direct, prin purtători, cum ar fi hainele murdare, sau prin aer. Foarte apreciată la vremea ei, teoria lui Fracastoro a fost pusă în umbră de doctrinele mistice ale lui Paracelsus și a căzut în uitare până când, 300 de ani mai târziu, Louis Pasteur și Robert Koch au dovedit că este adevărată.

franceze, războaiele revoluționare ~

(1792-1799)

Serie de războaie declanșate pentru a apăra și apoi pentru a răspândi ideile Revoluției Franceze. După ce Adunarea Națională a preluat conducerea, înlăturându-l pe Ludovic XVI, în 1791 Austria și Prusia au apelat la conducătorii europeni pentru a-l sprijini pe acesta în încercarea de a reveni la putere. În 1792, Franța a declarat război, iar în curând a ocupat întreg teritoriul Belgiei. În 1793 a luat ființă prima coaliție (Prusia, Spania, Provinciile Unite și Marea Britanie) împotriva Franței, iar ca replică, Franța a declanșat mobilizarea generală, înființând o armată imensă. În 1795, Franța îi învinsese deja pe aliați pe toate fronturile; Prusia a semnat un tratat de pace, iar Olanda a devenit Republica Batavă, aflată sub influența Franței. În 1796 Napoleon a preluat comanda campaniei din Italia, iar prin tratatul de la Campo Formio (1797) a silit Austria să cedeze Olanda Austriacă și să recunoască republicile Cisalpină și Ligură, înființate de Franța în N Italiei. Apoi, Napoleon a navigat cu o armată în Egipt, pentru a cuceri Imperiul Otoman, dar a fost învins de britanici în bătălia de pe Nil (1798). Între timp, celelalte forțe franceze au ocupat noi teritorii, instaurând regimuri republicane la Roma, în Elveția (Republica Helvetă) și în Italia (Republica Napolitană). Cea de-a doua coaliție, alcătuită din Marea Britanie, Rusia, Imperiul Otoman, Napoli, Portugalia și Austria, a avut o durată scurtă. În 1799, când Napoleon a devenit prim-consul al Franței, pericolul intervențiilor străine fusese eliminat. Conflictele dintre Franța și alte puteri europene au continuat însă cu războaiele napoleoniene.

fractură

Rupere a unui os, cauzată de o forță. Provoacă durere, sensibilitate și neputința de a folosi partea corpului unde se află fractura. Regiunea în cauză se deformează, se umflă și își pierde culoarea normală, iar osul se mișcă anormal. În timpul vindecării, zona fracturată trebuie protejată de mișcări și scutită de eforturi, pentru a se putea genera un nou țesut ce se întărește și sudează bucățile rupte. Printre complicații se numără incapacitatea osului de se suda, sudarea într-o poziție greșită și imposibilitatea părții afectate de a funcționa normal, în ciuda vindecării fracturii. Fracturile încheieturilor sunt foarte grave și necesită adeseori intervenții chirurgicale. *Vezi și* osteoporoză.

fractură a unei zone submarine

Vezi zonă de fractură submarină

fracție

În aritmetică, număr exprimat ca raport în care numărătorul se împarte la numitor. Într-o fracție simplă, ambele numere sunt întregi. O fracție complexă include o fracție la numărător sau la numitor. Într-o fracție propriu-zisă, numărătorul este mai mic decât numitorul. Dacă numărătorul este mai mare, raportul se numește fracție improprie și poate fi exprimată ca valoare mixtă – un număr întreg și o fracție propriu-zisă. Orice fracție poate fi scrisă sub formă zecimală, efectuând împărțirea numărătorului la

numitor. Rezultatul poate fi un număr zecimal finit sau un număr în care una sau mai multe zecimale se repetă la infinit.

Fraenkel-Conrat, Heinz L(udwig)

(29.07.1910, Breslau, Germania - 10.04.1999, Oakland, California, SUA)

Biochimist american de origine germană. A obținut titlul de doctor la Universitatea din Edinburgh și s-a stabilit în SUA în 1936, unde a devenit profesor la Universitatea Berkeley din California. A cercetat virusul tutunului, pe care l-a descompus în proteinele neinfecțioase și în acidul nucleic din care era format, după care l-a reconstituit cu succes, formând înapoi virusul, fapt ce a determinat descoperirea porțiunii de acid nucleic care provoacă infecția și care, în absența proteinelor, se descompune în enzime de ARN (nucleaze).

fragmentele zadokite

Vezi Documentul din Damasc

Fragonard, Jean-Honoré

(05.04.1732, Grasse, Franța - 22.08.1806, Paris)

Pictor francez. L-a avut ca profesor pe François Boucher la Paris, pe la 1749. A câștigat apoi Prix de Rome și pe durata șederii în Italia (1756–1761) a călătorit mult, făcând numeroase schițe ale zonelor provinciale, în special ale grădinilor de la Villa d'Este, la Tivoli. A fost un admirator al lui Giovanni Battista Tiepolo. În 1765, pictura sa de mari dimensiuni cu subiect istoric intitulată *Sacrificiul lui Coresus pentru a o salva pe Callirhoë* a fost cumpărată de Ludovic XV, fapt ce a determinat alegerea lui Fragonard în Academia Regală Franceză. A abandonat genul de pictură istorică pentru a se dedica peisagisticii, în maniera lui Iacob Van Ruisdael, portretisticii și scenelor de petrecere în aer liber, pline de senzualitate, pentru care a devenit cunoscut (de ex. *Leagănul*, cca 1766). Hedonismul discret al unor asemenea scene de petrecere este un exemplu tipic al stilului rococo. Deși a lucrat cea mai mare parte a vieții în perioada neoclasică, a continuat să picteze în stilul rococo până la Revoluția Franceză, când și-a pierdut protectorii și mijloacele de existență.

Leagănul, ulei pe pânză de Jean-Honoré Fragonard, cca 1766; Colecția Wallace, Londra

frambesia

Boală tropicală contagioasă, cauzată de spirocheți, care se distinge cu greu de sifilis, putând fi o subspecie a acestuia. Frambesia se răspândește în principal prin contactul direct cu o rană deschisă, nu prin relații sexuale. Se întâlnește la copii, care, de obicei, devin imuni. În prima fază, apare o rană pe piele care se îngroașă, se deschide, supurează și sângerează ușor. După o lună sau mai mult, apar mai multe astfel de răni. Într-o a treia fază (sunt mult mai rare cazurile decât la sifilis), se distrug pielea, membranele mucoasei și oasele. Penicilina vindecă boala în faza incipientă. Prevenirea răspândirii bolii necesită izolare și tratament prompt, precum și igienă personală și de grup.

Frame (Clutha), Janet (Paterson)

(28.08.1924, Dunedin, Noua Zeelandă - 29.01.2004, Dunedin)

Prozatoare și poetă neozeelandeză. După o copilărie petrecută în sărăcie, a urmat cursuri pentru a deveni profesoară. Prima sa carte publicată a fost volumul de povestiri *Laguna* (The Lagoon, 1951). După ce a fost internată de câteva ori în instituții de sănătate mentală, a trecut printr-o operație de lobotomie frontală. Romanul *Bufnițele plâng* (Owls do Cry, 1957) include fragmente de proză și poezie care explorează granița dintre normalitate și nebunie. Multe dintre romanele sale sunt inspirate de legende maori, cum este cazul lucrărilor *Grădini frumos mirositoare pentru orbi* (Scented Gardens for the Blind, 1963) și *Carpații* (The Carpathians, 1988). Unul dintre cele trei volume de memorii, *Un înger la masa mea* (An Angel at My Table, 1984), a fost ecranizat de Jane Campion.

France, Anatole *născut* Jaques-Anatole-François Thibault

(16.04.1844, Paris, Franța - 12.10.1924, Saint-Cyr-sur-Loire)

Scriitor și critic francez. Ironia sa specifică și scepticismul rafinat sunt reflectate în primele sale romane, din care fac parte *Crima lui Sylvestre Bonnard* (Le crime de Sylvestre Bonnard, 1881) și *Ospătăria „La regina Pédauque"* (La rôtisserie de la reine Pédauque, 1893). În operele ulterioare se remarcă folosirea satirei mușcătoare și îngrijorarea pentru soarta omenirii, așa cum este cazul tetralogiei *Istoria contemporană* (L'histoire contemporaine, 1897–1901), al cărei ultim volum, *Domnul Bergeret la Paris* (Monsieur Bergeret à Paris, 1901), ilustrează susținerea pe care autorul a acordat-o

lui Alfred Dreyfus. Comedia *Crainquebille* (L'Affaire Crainquebille, 1903) prezintă ostilitatea față de societatea burgheză, atitudine ce l-a determinat mai târziu să susțină cauza socialismului și, în cele din urmă, pe cea a comunismului. În 1921 i s-a acordat Premiul Nobel pentru literatură.

Francesca, Piero della

Vezi Piero della Francesca

Francez 75

Tun de câmp cu calibrul de 75 mm, proiectat în 1894 de armata franceză. Se deosebește de alte tunuri prin sistemul său de recul: butoiul de pulbere și chiulasa se trag înapoi pe roți, în timp ce afetul rămâne la locul său, fără să sară sau să fie împins înapoi. Introdus în 1897, a fost folosit de Franța și de trupele aliate, până la capitularea Franței în Al Doilea Război Mondial.

francez și indian, Războiul ~

Faza nord-americană a războiului dintre Franța și Marea Britanie pentru controlul teritoriilor coloniale (1754–1763). Faza europeană, mai complexă, a fost Războiul de Șapte Ani. Alte faze anterioare ale conflictului au fost reprezentate de Războiul regelui William (1689–1697), Războiul reginei Anna (1702–1713) și Războiul regelui George (1744–1748). Disputa nord-americană era legată de valea râului Ohio, ce era considerată când parte a Imperiului Britanic, când a celui francez; marea întrebare era care dintre cele două culturi avea să domine N Americii. Coloniștii britanici erau majoritari în zona disputată, dar aceasta era dominată de exploratorii și negustorii francezi și de alianțele franceze cu indienii. În 1754, francezii au alungat trupele britanice de la Fort Necessity, din Pennsylvania, printre care și o armată a coloniștilor, comandată de colonelul George Washington. Dominația franceză a continuat până în 1757, însă în 1758 Marea Britanie și-a întărit trupele și a înregistrat victorii la Louisburg, Fort Frontenac și Fort Duqenesque (Pittsburg). Victoria britanică finală din Bătălia de la Québec (1759) a dus la căderea Noii Franțe (1760). Prin Tratatul de la Paris (1763), Franța ceda Marii Britanii teritoriile ei din America de Nord.

Franceză, Comunitatea ~
în franceză **La Communauté**

Asociație a teritoriilor străine, creată în 1958 prin constituirea celei de A Cincea Republici, pentru a înlocui Uniunea Franceză în rezolvarea problemelor legate de politica externă, apărare, valută și politica economică și de educația universitară. După ce, în anii 1960 și 1970, fostele colonii au devenit independente, Comunitatea și-a pierdut influența; a fost desființată la sfârșitul anilor 1970.

franceză, limba ~

Limbă romanică vorbită de peste 72 de milioane de persoane din Franța, Belgia, Elveția, Canada (în special provincia Québec) și din multe alte țări din teritorii aflate în trecut sub dominație franceză. Este limba oficială a peste 25 de țări. Primele documente scrise în limba franceză datează din sec. IX d.Hr. Numeroasele dialecte regionale au fost înlocuite, în cele din urmă, de „francien", dialectul vorbit la Paris, care a fost adoptat ca limbă standard la mijlocul sec. XVI. Acesta a început să fie folosit în locul dialectelor din N și centrul Franței, fiind numit langue d'oïl (de la *oïl*, cuvântul nordic pentru „da"), astfel încât numărul vorbitorilor de limbă occitană din S Franței, numită și langue d'oc (de la *oc*, care în occitană înseamnă „da"), s-a diminuat considerabil. Dialectele regionale s-au păstrat mai ales în vorbirea țăranilor neinstruiți. Gramatica limbii franceze provine din cea latină, dar este mult mai simplă. Substantivele nu au forme diferite pentru cazuri, iar genurile masculin și feminin sunt marcate de adjectivul sau articolul substantivului. Verbul se conjugă la trei persoane singular și plural; deși se scriu diferit, unele dintre aceste forme au o pronunție identică.

Franche-Comté

Regiune din partea central-estică a Franței. Suprafața: 16 202 kmp, 1 150 624 loc. (2006). Inclusă inițial în ducatul Burgundiei, în sec. V d.Hr., a devenit mai târziu provincia Burgundia, separată de ducatul Burgundiei. A făcut parte din Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană (în sec. XI), dar a intrat sub stăpânirea lui Filip II cel Viteaz, în 1384. A trecut sub dominația lui Maximilian I în sec. XV, revenind apoi Habsburgilor spanioli. Cucerită de Ludovic IX, regiunea a fost cedată Franței de Spania în 1678 și a fost provincie franceză până la Revoluția din 1789, când a fost împărțită în mai multe departamente.

franci

Populație de origine germanică. Francii au invadat V Imperiului Roman în sec. V d.Hr. În sec. III d.Hr. trăiau la E de Rin, fiind influențați de civilizația romană. Au cucerit N Galliei în 494 d.Hr. și S în 507 d.Hr., iar

convertirea la creștinism a conducătorului lor, Clovis I, a condus la unificarea triburilor, fiind astfel fondat cel mai puternic regat din Evul Mediu timpuriu, stăpânind teritoriile Franței actuale (dând și numele țării), Belgia și V Germaniei. Dinastia merovingiană, din care făcea parte și Clovis, a fost înlocuită de dinastia carolingiană, al cărei cel mai de seamă reprezentant a fost Carol cel Mare. Regatul francilor s-a destrămat în sec. X d.Hr.

Francia, Francesco *născut* Francesco di Marco di Giacomo Raibolini

(1450, Bologna - 05.01.1517/1518, Bologna)

Artist renascentist italian, cel mai important pictor din Bologna de la sfârșitul sec. XV - începutul sec. XVI. Înainte de a se consacra picturii, a fost aurar. În primele sale lucrări, se observa influența pictorului Lorenzo Costa (cca 1460–1535) din Ferrara, deși stilul său a fost puternic influențat de operele lui Perugino și Rafael. În atelierul său a realizat multe Madone, într-o manieră extrem de rafinată; a fost și un portretist talentat.

Franciabigio *născut* Francesco di Cristofano de Giudicis

(1482/1483, Florența?, Republica Florența - 1525, Florența)

Pictor renascentist italian. S-a inspirat din opera lui Rafael și, timp de câțiva ani, a avut un atelier împreună cu Andrea del Sarto din Florența. Împreună cu elevul lui Andrea del Sarto, Jacopo da Pontormo, a decorat vila familiei Medici de la Poggio a Caiano. A fost un maestru minor al stilului Renașterii târzii, cunoscut pentru portretele și picturile sale cu subiecte religioase.

Francisc I *în franceză* François

(12.09.1494, Cognac, Franța - 31.03.1547, Rambouillet)

Rege al Franței (1515–1547), văr și ginere al lui Ludovic XII și succesor al acestuia la tron, în 1515. Imediat după încoronare, a pornit războaiele italiene (1515–1516) și a anexat Franței ducatul Milano. A fost un protector al artelor în timpul Renașterii, un umanist și un rege iubit, care a călătorit în toată Franța, limitând abuzurile nobililor și organizând jocuri și procesiuni pentru supușii săi. Toate acestea au luat sfârșit odată cu alegerea, în 1519, a lui Carol V ca împărat. Carol era deja rege al Spaniei, iar Franța a fost inclusă în teritoriile stăpânite de el. Francisc a încercat să încheie o alianță cu Henric VIII pe câmpia Cortului de Aur, după care a purtat mai multe războaie împotriva lui Carol, începând cu 1521. În 1525, Francisc a fost luat prizonier și, pentru că a refuzat să îndeplinească dorințele exagerate ale lui Carol, a stat în închisoare până în 1526, când ambasadorii francezi au negociat încheierea unui tratat. Războiul împotriva lui Carol a reizbucnit în 1536 și una dintre realizările Franței a fost încheierea unei alianțe cu turcii împotriva împăratului.

Regele Francisc I al Franței, portret de Pierre Dumonstier, după un desen de Jean Clouet; Biblioteca Națională, Paris

BIBLIOTECA NAȚIONALĂ, PARIS

Francisc I *în germană* Franz

(08.12.1708, Nancy, ducatul Lorena - 18.08.1765, Innsbruck, Austria)

Împărat al Sfântului Imperiu Roman (1745–1765). Fiu al ducelui de Lorena, a devenit succesorul tatălui său în 1729 (sub numele de Francisc Ștefan). În 1736 s-a căsătorit cu Maria Tereza, moștenitoarea împăratului Carol VI, care a fost de acord cu mariajul cu condiția ca Francisc să-i cedeze Lorena lui Stanislav I al Poloniei. Acesta, la rândul său, i-a cedat, în compensație, lui Francisc Toscana (1737). A fost coregent, împreună cu Maria Tereza (1740–1745), fiind ales împărat în timpul Războiului pentru Succesiunea la Tronul Austriei. În timpul domniei, a fost pus în umbră de soția sa, dar s-a remarcat prin interesul pentru cultură.

Francisc II *în franceză* François

(19.01.1544, Fontainebleau, Franța - 05.12.1560, Orléans)

Rege al Franței (1559–1560), fiu al lui Henric II și al Caterinei de Medici. S-a căsătorit în 1558 cu Maria Stuart (ulterior Maria, regina Scoției), o rudă a puternicei familii de Guise. Bolnav și slab din fire, Francisc s-a aflat pe toată durata scurtei sale domnii sub influența familiei de Guise, ai cărei membri au încercat să-l manipuleze, pentru a slăbi puterea hughenoților. Moartea sa prematură a pus capăt dominației familiei de Guise. A fost urmat la tron de fratele său, Carol IX.

Francisc II *în germană* Franz

(12.02.1768, Florența - 02.03.1835, Viena, Austria)

Ultimul împărat al Sfântului Imperiu Roman și împărat al Austriei sub numele de Francisc I (1804–1835); rege al Ungariei (1792–1835) și rege al Boemiei

(1792–1835). I-a succedat la tron tatălui său, Leopold II, în 1792, fiind un monarh absolutist care a disprețuit constituționalismul și a organizat prima coaliție împotriva Franței (1792–1797). Învins de două ori de armatele franceze, a făcut din Austria un imperiu (1804), după ce Napoleon s-a autointitulat împărat al Franței. Napoleon a decis dizolvarea Sfântului Imperiu Roman, iar Francisc a abdicat în 1806. Rațiuni de stat l-au determinat să-și căsătorească fiica, Maria-Luiza, cu Napoleon, în 1810, deși îl disprețuia pe acesta. Francisc a ajutat la distrugerea puterii lui Napoleon în bătăliile din 1813–1814. După Congresul de la Viena (1815), l-a susținut pe prim-ministrul său, Klemens, prinț de Metternich, să instituie un regim politic conservator și restrictiv în Germania și în Europa.

Francisc II *în italiană* Francesco

(16.01.1836, Regatul Napolelui – 27.12.1894, Arco, Italia)

Rege al Celor două Sicilii (1859–1860) și ultimul rege din dinastia Bourbon al Regatului Napolelui. I-a succedat tatălui său, Ferdinand II, și a devenit rege în 1859, când a refuzat propunerile contelui Cavour de a se alătura Piemontului și Sardiniei în războiul împotriva Austriei și de a iniția o serie de reforme liberale. Alarmat de invadarea Siciliei de către Giuseppe Garibaldi, în 1860, a capitulat în fața liberalilor din regat și, din 1848, a reintrodus constituția; a acordat libertate presei și a promis noi alegeri. A fost totuși prea târziu pentru a salva monarhia; trupele Bourbonilor au fost învinse de armata lui Garibaldi și, în mai puțin de o lună, Francisc a abdicat în urma plebiscitului. Ulterior, a locuit în exil la Roma și la Paris.

Francisc, James Bicheno

(18.05.1815, Southleigh, Devon, Anglia – 18.09.1892, Lowell, Massachusetts, SUA)

Inginer hidrotehnician american de origine britanică. A emigrat în SUA în 1833 și, la vârsta de 22 de ani, a devenit inginer-șef al companiei Proprietarii Ecluzelor și Canalelor de pe râul Merrimack. În cei 40 de ani de administrare a companiei, timp în care i-a sfătuit pe clienți să folosească energia hidraulică, a contribuit la dezvoltarea orașului Lowell, din statul Massachusetts, drept centru industrial. A inventat turbina cu curgere mixtă sau Francis, folosită în instalațiile de joasă presiune. S-a remarcat și prin formulele ce explică curgerea apei peste stăvilare și prin multe alte studii de hidraulică. A fost considerat unul dintre cei mai vizionari ingineri ai vremii sale.

Francisc din Assisi, Sfântul ~ *născut* Francesco di Pietro di Bernardone

(1181/1182, Assisi, ducatul Spoleto – 03.10.1226, Assisi; canonizat 16.07.1228; sărbătorit pe 4 octombrie)

Sfânt italian și fondator al ordinului religios franciscan. Provenit dintr-o familie bogată, a fost soldat și prizonier de război înainte de convertirea sa, care a avut loc la vârsta de 20 ani. Și-a vândut proprietățile, a donat banii Bisericii și a început să ducă o viață de sărăcie și pioșenie. A avut curând adepți, pe care i-a trimis să predice în Europa, iar în 1209 papa Inocențiu III a aprobat înființarea Ordinului franciscan. Învățăturile Sf. Francisc puneau accentul pe nevoia de a imita viața lui Iisus. În multe privințe un mistic, Francisc considera întreaga natură ca fiind imaginea lui Dumnezeu, numind toate creaturile frații și surorile sale. În 1212 a aprobat înființarea unui ordin monastic pentru femei, numit Ordinul clariselor. În 1219 a călătorit în Egipt, a predicat în fața sultanului și a vizitat locurile sfinte din Ierusalim. În 1224, după ce a avut o viziune, a devenit prima persoană care a primit stigmatele. Influența sa a contribuit la restabilirea încrederii poporului în Biserica devenită coruptă prin dorința de a acumula averi și prin aspirațiile politice.

Sf. Francisc din Assisi, detaliu dintr-o frescă de Cimabue, sfârșitul sec. XIII; biserica San Francesco, Assisi, Italia

franciscan

Membru al ordinului religios creștin fondat în 1209 de către Sfântul Francisc din Assisi. Franciscanii formează de fapt trei ordine. Primul ordin este alcătuit din preoți și frați mireni care au jurat să ducă o viață de rugăciune, propovăduire și pocăință. Al doilea ordin (înființat în 1212) este cel al clariselor. Al treilea ordin cuprinde persoane religioase și frați mireni care respectă principiile franciscane ale propovăduirii, carității și ajutorării sociale. Conform regulilor Sf. Francisc, călugării franciscani nu au dreptul să dețină proprietăți de nici un fel, fie individuale, fie comunitare. Călugării călătoreau și țineau predici, ajutându-i pe cei săraci și bolnavi. Impactul acestui ordin a fost imens: în zece ani, numărul lor

Sf. Francis și scene din viața lui, piesă de altar de Bonaventura Berlinghieri, 1235; biserica Sf. Francisc, Pescia, Italia

SCALA/ART RESOURCE, NEW YORK

ajunsese la 5 000. În 1223 a fost aprobată înființarea unei secțiuni mai puțin stricte a ordinului, iar după moartea Sf. Francisc, în 1226, ordinul s-a scindat datorită unor neînțelegeri legate de jurământul de sărăcie. În perioada în care la conducerea ordinului s-a aflat Sf. Bonaventura (1257–1274), a fost instituită o interpretare mai puțin rigidă a regulilor, iar călugării s-au răspândit prin toată Europa, ajungând până în Siria și Africa. Deși în sec. XIX disensiunile permanente au dus la scindări ale ordinului, franciscanii au prosperat și sunt în continuare cel mai mare ordin religios romano-catolic.

Franck, César(-Auguste)

(10.12.1822, Liège, Belgia - 08.11.1890, Paris, Franța)

Compozitor francez de origine belgiană. Un virtuoz al pianului, a sosit la Paris la vârsta de 14 ani pentru a studia la conservatorul de aici. În 1858 a devenit organist la marea biserică St. Clotilde, unde a rămas pentru tot restul vieții. În 1872 a fost numit profesor de orgă la conservator. Printre compozițiile sale, ce tind spre sobrietate, cu influențe germane și adesea religioase, se numără celebra *Simfonie în re minor* (1888); poemele simfonice *Eolidele* (Les Éolides, 1876), *Vânătorul blestemat* (Le chasseur maudit, 1822) și *Psyché* (1888); oratoriul *Fericirile* (Les Béatitudes, 1879); muzica de cameră cuprinde un cvintet pentru pian (1879), o sonată pentru vioară (1886) și un cvartet de coarde (1889). A mai compus numeroase piese pentru orgă și pentru pian.

francmasonerie

Învățături și practici ale Ordinului Masonilor Liberi și Acceptați, cea mai mare societate secretă din lume. Își are originea în breasla zidarilor din Evul Mediu, iar în sec. XVII–XVIII, organizația a devenit o societate onorifică, adoptând ritualurile și însemnele distinctive ale vechilor ordine religioase și ale frățiilor cavalerești. Prima asociație a lojelor, Marea Lojă, a fost înființată în Anglia, în 1717, iar francmasoneria s-a răspândit rapid în alte țări ale Imperiului Britanic. Francmasonii au jucat un rol activ în Revoluția Americană și, mai târziu, în politica SUA; în sec. XIX, teama de influența lor crescândă a determinat apariția Mișcării Antimasonice. Pot deveni membri bărbații care doresc să-și declare credința într-o Ființă Supremă și în nemurirea sufletului. În țările latine, lojele au cooptat adesea liber-cugetători și persoane care erau împotriva bisericii; în țările anglo-saxone, membrii sunt majoritar protestanți. Francmasoneria a dat naștere unor organizații sociale precum Ordinul Antic Arab al Nobilului Altar Mistic.

Franco, Francisco *nume complet* Francisco Paulino Hermenegildo Teódulo Franco Bahamonde

(04.12.1892, El Ferrol, Spania - 20.11.1975, Madrid)

General spaniol și șef al guvernului Spaniei (1939–1975). Ofițer de carieră, s-a remarcat ca un conducător înzestrat și, în 1935, a devenit șeful personalului militar. S-a alăturat rebelilor în războiul civil din Spania și a fost numit El Caudillo (Conducătorul) al forțelor naționaliste (1936). În 1937 a reorganizat partidul fascist Falanga, transformându-l într-un grup cu tendințe pluraliste, ce reprezenta mișcarea politică oficială a regimului. Deși în Al Doilea Război Mondial a fost de partea Puterilor Axei, Spania și-a păstrat neutralitatea formală, dar după război, Franco a fost ostracizat ca „ultimul dictator fascist". Relațiile cu alte națiuni au revenit la normal odată cu declanșarea Războiului Rece, când Franco s-a impus drept un lider anticomunist. În anii 1950 și 1960, politica sa internă a devenit mai moderată, iar Spania a făcut mari progrese economice. În 1947, succesorul său a fost stabilit printr-un referendum oficial, prin care Spania a redevenit monarhie, ratificându-i statutul de regent pe viață. În 1969 l-a desemnat drept succesor pe prințul Juan Carlos.

franco-cantabrică, cultura ~

Cea mai veche și mai cuprinzătoare dintre tradițiile artistice din Paleolitic, care s-a manifestat în SV Franței și în Munții Cantabrici din N Spaniei, cam în perioada 40 000–10 000 î.Hr. S-a dezvoltat în marile peșteri din masivele de calcar, precum Altamira și Lascaux, ce aveau funcția de centre ceremoniale ale străvechilor vânători. Inspirată din credințe magico-religioase, consta dintr-un mare număr de picturi rupestre ce înfățișează animale din specii diferite, picturi care s-ar putea să fi fost folosite în ritualuri de invocare a

succesului pentru vânători și pentru fertilitatea animalelor. Au fost descoperite, de asemenea, mici figurine sculptate, crestate cu modele liniare.

François de Sales, Sfântul ~

(21.08.1567, Thorens-Glières, Savoia - 28.12.1622, Lyon, Franța; canonizat în 1665; sărbătorit pe 24 ianuarie)

Episcop romano-catolic al Genevei și doctor al Bisericii. A studiat la Paris și la Padova înainte de a fi hirotonisit în 1593. A fost ales episcop de Geneva în 1602. În 1610, împreună cu Sf. Jeanne de Chantal, a fondat Ordinul Vizitațiunii Mariei. În lucrarea sa *Introducere în viața creștinească* (Introduction à la vie dévote, 1609) consideră că atingerea perfecțiunii spirituale este posibilă și în cazul oamenilor de rând, ocupați mai mult de viața lumească. A fost un oponent activ al calvinismului. Papa Pius XI l-a numit sfânt protector al scriitorilor.

Franconia *în germană* Franken

Ducat medieval în partea sudică a Germaniei, a reprezentat, după 843 d.Hr., partea germană a vechiului Imperiu Carolingian. După ce dinastia carolingiană s-a stins, ducele ei a fost ales primul rege german, sub numele de Conrad I. Ducatul a fost atunci împărțit în Franconia renană (sau de V) și Franconia de E, însă după sec. XII doar ultima a mai păstrat numele de Franconia. Numele a dispărut începând cu 1806, dar a fost folosit din nou în 1837, în stabilirea subdiviziunilor regatului Bavaria. În prezent, face parte din Bavaria.

franco-prusian, Războiul ~ *sau* Războiul franco-german

(1870-1871)

Război în care o coaliție a statelor germane, condusă de Prusia, a învins Franța, punând capăt dominației franceze în Europa continentală și creând o Germanie unită. Cauza imediată a fost candidatura prințului Leopold de Hohenzollern-Sigmaringen la tronul Spaniei, fapt care a făcut posibilă o alianță a Prusiei și Spaniei contra Franței. În urma unor manevre diplomatice, pentru a zădărnici candidatura lui Leopold, cancelarul Prusiei, Otto von Bismarck, a făcut publică Telegrama de la Ems, pentru a determina guvernul francez să declare război, ceea ce s-a și întâmplat. Celelalte state germane au trecut de partea Prusiei, iar trupele germane, conduse de generalul Helmuth von Moltke, superioare ca număr și organizare, au obținut victorii repetate. După ce Napoleon III a capitulat în Bătălia de la Sedan, rezistența franceză a fost condusă de un nou guvern, ce l-a detronat pe monarh și a instituit A Treia Republică. Parisul s-a predat, dar, în timpul desfășurării negocierilor pentru un tratat, insurecția radicalilor din Paris a dus la crearea unui guvern care nu a supraviețuit mult, numit Comuna din Paris. După desființarea acestuia, a fost încheiat un tratat de pace ce impunea condiții dure: Germania a anexat Alsacia și o jumătate din Lorena, iar Franța a rămas sub ocupație până la plata unor mari despăgubiri. Imperiul German a fost înființat în 1871, când Wilhelm I al Prusiei a fost proclamat împărat al Germaniei. Pacea a fost instabilă, marcată de hotărârea Franței de a recăpăta Alsacia și Lorena și de imperialismul german, influențat de militarismul prusac. Divergențele dintre cele două țări au dus la declanșarea Primului Război Mondial.

franco-rusă, Alianța ~ *sau* Dubla Alianță

(1894)

Pact politic și militar încheiat între Franța și Rusia, ce a constituit una dintre grupările fundamentale europene din perioada care a precedat Primul Război Mondial. În caz de război, Franța dorea să fie sprijinită împotriva Germaniei, iar Rusia împotriva Austro-Ungariei. Alianța a fost oficializată printr-un schimb de scrisori, fiind ținută secretă, și s-a menținut atâta timp cât a durat și Tripla Alianță opusă. Alianța a fost reînnoită și consolidată în 1899 și 1912.

frangipani

Denumire comună pentru speciile de arbuști sau arbori mici care alcătuiesc genul *Plumeria*, familia *Apocynaceae*, originari din zona tropicelor din cele două Americi și cultivați pe scară largă ca plante ornamentale; de asemenea, este numele unui parfum obținut din florile speciei *P. rubra* sau care imită mirosul acestei flori. Florile galbene cu margini albe ale varietății mexicane (*P. rubra acutifolia*) sunt o componentă răspândită a ghirlandei hawaiene.

Frank, Anne(lies Marie)

(12.06.1929, Frankfurt am Main, Germania - 03.1945 lagărul Bergen-Belsen, lângă Hanovra)

Autoare germană de jurnal. Tânără evreică, a ținut un jurnal în timpul celor doi ani în care familia sa a stat ascunsă în Amsterdam pentru a scăpa de persecuția nazistă. După ce au fost descoperiți de Gestapo, în 1944, membrii familiei au fost duși în lagăre de concentrare; Anna a murit de tifos la Bergen-Belsen. Jurnalul a fost găsit în

locul în care stătuseră ascunși, iar tatăl ei l-a publicat sub titlul *Jurnalul unei tinere fete* (Kinderstem, 1947). Dovedind un stil și o putere de înțelegere precoce, jurnalul surprinde maturizarea ei emoțională în condiții dure și a devenit o scriere clasică a literaturii despre război.

Frank, Iacob *născut* Iacob Leibowicz

(1726, Galiția, Polonia - 10.12.1791, Offenbach, Germania)

Fals Mesia evreu. Născut în Galiția, a fost un vizionar neinstruit care pretindea că reprezintă reîncarnarea lui Shabbetai Tzevi. În 1751 s-a autoproclamat Mesia și a fondat secta franchistă sau zoharistă, bazată pe Sefer ha-zohar, pe care încerca să o impună în locul Torei. Secta nu recunoștea iudaismul tradițional, iar practicile lor, printre care riturile orgiastice, au dus la excomunicarea din comunitatea evreiască, în 1756. Protejați de autoritățile romano-catolice, Frank și adepții săi au fost botezați în Polonia. În 1760 a fost întemnițat de către Inchiziție, care a înțeles că adepții lui Frank îl considerau Mesia pe acesta, și nu pe Iisus. În 1773 a fost însă eliberat în urma invaziei ruse și s-a stabilit în Germania. A primit rangul de baron.

Frank, Robert

(n. 09.11.1924, Zürich, Elveția)

Fotograf american de origine elvețiană. În anii 1940 a fost fotograf de modă la Paris, pentru revista *Harper's Bazaar*. În 1947 a abandonat domeniul modei, a călătorit în SUA și în America de Sud, explorând posibilitățile aparatului de fotografiat de 35 mm. Albumul său *Americanii* (The Americans, 1959), cu fotografii îndrăznețe și distonante ale Americii anilor 1950, a avut o influență enormă și l-a impus drept un fotograf de renume. După 1959 a abordat domeniul cinematografiei; filmul său de scurtmetraj *Rupe-mi margareta* (Pull My Daisy, 1959), în colaborare cu Jack Kerouack, a devenit un clasic neoficial al genului. Un alt album important de mai târziu este *Robert Frank: plecarea* (Robert Frank: Moving Out, 1994).

Frankel, Zacharias

(30.09.1801, Praga, Boemia - 13.02.1875, Breslau, Germania)

Rabin și teolog evreu german, de origine maghiară. A urmat cursurile Universității din Budapesta și a fost rabin al câtorva comunități germane. Ca rabin-șef în Dresda (1836–1854), a pus bazele unei teologii numite iudaism pozitiv-istoric – ce se deosebește de iudaismul ortodox prin acceptarea descoperirilor științifice și istorice și a modificărilor liturghiei –, dar susținea obiceiurile tradiționale cu mai mare strictețe decât iudaismul reformat. În 1854 a devenit președinte al Seminarului Teologic Iudaic din Breslau, iar teologia lui s-a răspândit în centrul Europei și în SUA, unde a fost numită iudaism conservator. Printre scrierile sale se numără *Introducere în Mishna* (Darke ha-Mishnah, 1859) și *Introducere în Talmudul palestinian* (Mebo ha-Yerushalmi, 1870).

Frankenthaler, Helen

(n. 12.12.1928, New York, SUA)

Pictoriță americană. A studiat în liceu și la Colegiul Bennington sub îndrumarea lui Rufino Tamayo, apoi a revenit în orașul său natal, New York, și s-a alăturat celei de-a doua generații a expresioniștilor abstracți. Influențată de Jackson Pollock și Arshile Gorky, și-a dezvoltat un stil caracterizat prin combinații abstracte de culori și mari suprafețe goale ale pânzei. A perfecționat tehnica petelor de culoare, obținând culori diafane prin subțierea uleiurilor și întinderea lor pe pânza nepreparată. În anii 1960 a început să folosească culori acrilice. Deși abstracte, multe dintre tablourile sale (de ex. *Deșertul oceanic* - Ocean Desert, 1975) evocă peisaje și se remarcă prin lirism. Lucrările ei i-au influențat pe pictorii Morris Louis și Kenneth Noland. A fost căsătorită cu Robert Motherwell din 1958 până în 1971.

Frankfort

Oraș, 27 741 loc. (2000), centrul administrativ al statului Kentucky, SUA. Situat pe râul Kentucky, a fost fondat în 1786 și a fost capitală încă de la înființarea statului (1792). La începutul istoriei sale, capitoliul a fost incendiat de două ori și, de fiecare dată, marile orașe Louisville și Lexington au încercat să devină capitala statului. Totuși, capitala a rămas la Frankfort datorită amplasării sale centrale. Este un centru comercial al regiunii Bluegrass, unde se cultivă tutun, porumb și se cresc cai din rasa Thoroughbred; aici se află Universitatea statului Kentucky (1886).

Frankfurt, Adunarea Națională de la ~ *denumire oficială* Adunarea Națională Germană

(1848-1849)

Parlament național german care a încercat, fără succes, să creeze un stat unit al Germaniei în timpul revoluțiilor din 1848. Adunarea i-a oferit coroana lui Friedrich Wilhelm IV al Prusiei, dar acesta era prea conservator ca să accepte coroana germană

imperială din partea altcuiva decât a prinților germani, așa că a refuzat. Fără sprijinul Prusiei și Austriei, adunarea a fost dizolvată.

Frankfurt am Main

Oraș, 641 076 loc. (2002), în V Germaniei, situat pe râul Main; 1 896 741 loc. în zona metropolitană. În sec. I d.Hr., Frankfurt a fost locul unei așezări militare romane. În Evul Mediu, a fost reședință regală a Carolingienilor (începând cu sec. IX d.Hr.). Oraș imperial independent (1372–1806), și-a pierdut acest statut sub dominația lui Napoleon, dar l-a recăpătat în 1815. A fost capitala Germaniei (1816–1866). În 1866 a fost anexat de Prusia. Partea veche a orașului, odinioară cel mai mare oraș medieval din Germania, a fost distrusă în Al Doilea Război Mondial; unele obiective s-au păstrat, printre care catedrala de gresie roșie, construită în 1239. La Frankfurt s-au organizat târguri internaționale începând cu 1240; în timpurile moderne, târgurile anuale de carte, de automobile și computere sunt evenimente populare. Printre produsele industriale specifice se numără materialele și echipamentele pentru tipografii și cârnații de calitate superioară, numiți frankfurteri. Aici s-a născut Johann Wolfgang von Goethe.

Frankfurt, Școala de la ~

Grup de gânditori asociați Institutului de Cercetări Sociale (Institut für Sozialforschung), înființat în 1923 la Frankfurt de către Felix J. Weil, Carl Grünberg, Max Horkheimer și Friedrich Pollock. După ce naziștii au preluat puterea în 1933, Horkheimer a mutat institutul la Universitatea Columbia din New York, unde a funcționat până în 1941; a fost reînființat la Frankfurt în 1950. Deși la început a fost centru de cercetare socială neomarxistă, membrii săi nu aveau o doctrină comună. Din punct de vedere intelectual, Școala de la Frankfurt s-a inspirat cel mai mult din lucrările lui Georg Wilhelm Friedrich Hegel și ale tinerilor hegelieni *(vezi* hegelianism) Immanuel Kant, Karl Marx, Wilhelm Dilthey, Friedrich Nietzsche și Sigmund Freud. Printre cei mai de seamă reprezentanți ai Școlii de la Frankfurt se numără Theodor Adorno, Walter Benjamin, Herbert Marcuse și Jürgen Habermas. *Vezi și* teoria critică.

Frankfurter, Felix

(15.11.1882, Viena, Austria - 22.02.1965, Washington DC, SUA)

Jurist și demnitar american de origine austriacă. A emigrat în SUA la vârsta de 12 ani și a absolvit Facultatea de Drept la Harvard, unde a ținut și cursuri (1914–1939). A fost desemnat ministru de război (1911–1913) în timpul mandatului președintelui William H. Taft. A fost consilierul lui Woodrow Wilson la Conferința de Pace de la Paris (1919) și al președintelui Franklin Roosevelt, în privința legislației referitoare la New Deal (1933–1939). A reprezentat interesele sionismului în SUA și a contribuit la înființarea Uniunii Americane pentru Libertățile Civile; prietenul său, Louis Brandeis, a susținut, în secret, atacurile lui Frankfurter referitoare la condamnarea pronunțată în cazul Sacco-Vanzetti. La Curtea Supremă de Justiție a SUA (1939–1962), a devenit un adept al limitării puterii judecătorești, susținând că judecătorii trebuie să țină seama mai mult de precedente și mai puțin de propriile opinii; convingerile sale ilustrează o atitudine de neutralitate față de inițiativa legislativă și interesul pentru integritatea guvernului, chiar dacă uneori sunt afectate libertățile individuale.

Felix Frankfurter

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Frankfurter Allgemeine Zeitung

Cotidian publicat la Frankfurt am Main, unul dintre cele mai prestigioase și mai influente ziare din Germania. A fost fondat după Al Doilea Război Mondial de jurnaliști care au lucrat înainte de război la cunoscutul *Frankfurter Zeitung*. Ziarul a început să apară în 1949, când controlul asupra presei a fost încredințat noului guvern vest-german. A fost primul cotidian destinat tuturor germanilor. Politica sa editorială este considerată conservatoare pentru că susține inițiativa privată.

Franklin, Aretha (Louise)

(n. 25.03.1942, Memphis, Tennessee, SUA)

Cunoscută cântăreață americană. Familia ei s-a mutat de la Memphis la Detroit când ea avea doi ani. Tatăl ei, C. L. Franklin, era un cunoscut predicator în cadrul mișcării creștine revival; biserica și locuința sa au fost vizitate de celebrități precum Clara Ward, mătușa Arethei, Mahalia Jackson, B.B. King și Dinah Washington. A realizat prima înregistrare la vârsta de 12 ani. La început, cânta numai la slujbele religioase și în cluburile de noapte ale negrilor dar, în 1967, vocea ei puternică și energică a

răsturnat clasamentele prin cântece cum ar fi *I Never Loved a Man, Chain of Fools, Think* și *Natural Woman*. Printre ultimele albume apărute se numără *Amazing Grace* (1972), *Sparkle* (1976), *Who's Zoomin' Who* (1985) și *One Lord, One Faith, One Baptism* (1989). A fost prima femeie care a intrat în Muzeul Celebrităților Rock and Roll.

Franklin, Benjamin

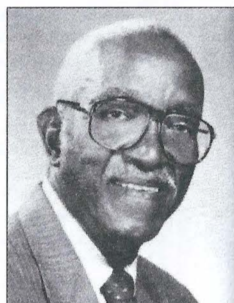
(17.01.1706, Boston, Massachusetts, SUA - 17.04.1790, Philadelphia, Pennsylvania)

Om de stat, savant, filozof și publicist american. La 12 ani, a intrat ucenic la fratele său, care era tipograf. A învățat singur să scrie articole, iar în 1723 s-a stabilit în Philadelphia, unde a înființat *Pennsylvania Gazette* (1730–1748) și a scris *Poor Richard's Almanack* (1732–1757), ale cărui proverbe și aforisme subliniau importanța prudenței, a hărniciei și onestității. A făcut avere și a contribuit la dezvoltarea serviciilor publice din Philadelphia, susținând o bibliotecă, un departament de pompieri, un spital, o companie de asigurări și o academie care a devenit ulterior Universitatea Pennsylvania. Printre invențiile sale se numără cuptorul care avea să-i poarte numele și ochelarii cu lentile bifocale, iar experimentele din domeniul electricității s-au soldat cu invenția paratrăsnetului. A fost ales membru în legislatura colonială (1736–1751). A fost delegat la Congresul Albany (1754). A reprezentat colonia în Anglia într-o dispută legată de terenuri și taxe (1757–1762); a revenit în Anglia ca reprezentant al mai multor colonii. Credința inițială într-un guvern colonial unit, aflat sub dominație britanică, s-a schimbat treptat din cauza taxelor. A determinat abrogarea Legii timbrului. A fost delegat la cel de-al doilea Congres Continental și a fost membru al comisiei care a redactat Declarația de Independență. În 1776 a călătorit în Franța pentru a obține sprijin pentru Revoluția Americană. Admirat de francezi, a încheiat un tratat prin care revoluționarii primeau ajutor financiar și militar (1778). În 1781 a negociat un tratat de pace preliminar cu Marea Britanie. În calitate de membru al Adunării Constituționale din 1787, a avut mare influență în adoptarea Constituției SUA. Este considerat unul dintre cei mai mari demnitari din istoria americană.

Franklin, John Hope

(02.01.1915, Rentiesville, Oklahoma, SUA - 25.03.2009, Durham, Carolina de Nord)

Istoric american. A urmat cursurile Universității Fisk și a obținut diploma de absolvent la Universitatea Harvard, după care a predat la mai multe colegii și universități, precum Howard, Chicago și Duke. S-a remarcat prin lucrarea *De la sclavie la libertate* (From Slavery to Freedom, 1947). A fost primul președinte de culoare al Asociației Istoricilor Americani (1978–1979), primind, în 1995, Medalia Prezidențială a Libertății.

John Hope Franklin, 1990

FOTOGRAFIE AMPIX

Franklin, Rosalind (Elsie)

(25.07.1920, Londra, Anglia - 16.04.1958, Londra)

Biolog britanic. După ce a absolvit cursurile Universității Cambridge, a realizat experimente importante pentru industria cărbunelui și a cocsului. Mai târziu, a realizat primele imagini ale difracției razelor X, fapt ce le-a permis lui James D. Watson și lui Francis Crick să afirme că forma tridimensională a ADN-ului este dublu elicoidală. Prin cercetările asupra virusului care provoacă mozaicul tutunului, a contribuit la descoperirea faptului că ARN este localizat mai degrabă în proteine decât în nucleu și că are forma unei elice simple, nu duble, așa cum este cazul ADN-ului, al virusurilor bacteriale și al altor organisme superioare. A murit de cancer, la vârsta de 37 de ani, iar în 1962 Premiul Nobel a fost decernat lui Watson, Crick și lui Maurice Wilkins.

Franța

denumire oficială **Republica Franceză**

Stat din NV Europei. Include și insula Corsica. Suprafața: 543 965 kmp; 60 733 000 loc. (2005). Capitala: Paris. Majoritatea populației este formată din francezi. Limba: franceză (oficială). Religii: creștinism (romano-catolicismul predomină; protestantism); de asemenea, islam, iudaism. Moneda: euro. Relieful este format din zone întinse de câmpie, cursuri de apă și câteva lanțuri muntoase, dominând munții Pirinei și Alpi. Clima Franței este în general temperată. Mai mult de jumătate din suprafața totală de teren este prielnică agriculturii, iar pădurile ocupă un sfert din aceasta și sunt în mare parte neexploatate. Franța are o economie dezvoltată, mixtă, dominată de firme mici. Șeful statului este președintele, iar cel al guvernului este prim-ministrul; există două

foruri legislative. Este una dintre marile puteri economice ale lumii și membru fondator al Comunității Europene (*vezi* Uniunea Europeană). Din punct de vedere cultural, Franța a avut un rol major între statele lumii, încă din Evul Mediu timpuriu. Săpăturile arheologice din Franța au dezvăluit continuitatea așezărilor umane încă din Paleolitic. În sec. V î.Hr., galii au migrat spre S, din valea Rinului spre coasta mediteraneeană a Franței moderne, iar în 600 î.Hr., grecii ionieni au înființat câteva colonii, între care una la Marsilia. În timpul lui Iulius Caesar, romanii au cucerit Gallia (50 î.Hr.). În sec. VI d.Hr., teritoriile Franței actuale au fost dominate de francii salieni; în sec. VIII d.Hr., puterea a revenit dinastiei carolingiene, al cărei cel mai de seamă reprezentant a fost Carol cel Mare. În urma Războiului de 100 de Ani (1337–1453), Franța și-a recăpătat teritoriile stăpânite de britanici; la sfârșitul sec. XV au fost stabilite, cu aproximație, granițele actuale. Sec. XVI a fost marcat de războaiele religioase dintre protestanți (hughenoți) și romano-catolici. Edictul de la Nantes (1598), emis de Henric IV, a acordat libertăți religioase însemnate, însă a fost abrogat în 1685 de Ludovic XIV, în timpul domniei căruia monarhia absolutistă a cunoscut o perioadă de glorie. În 1789, Revoluția Franceză a proclamat drepturile individului și a desființat vechiul regim. Sub Napoleon (1799–1814/1815), Franța a luptat pentru a-și extinde dominația. A devenit din nou monarhie până la instaurarea celei de-A Doua Republici (1848–1852), după care Napoleon III a domnit ca împărat până la instaurarea celei de-A Treia Republici, în 1871. Primul Război Mondial (1914–1918) a devastat N Franței. În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, după invazia Germaniei naziste, Franța a fost guvernată de regimul colaboraționist de la Vichy. A fost eliberată de Aliați și de forțele franceze libere în 1944 și democrația parlamentară a fost reinstaurată în timpul celei de-A Patra Republici. Aceasta s-a prăbușit după războiul costisitor cu Indochina (*vezi* războaiele din Indochina) și din cauza mișcărilor naționaliste din colonii în anii 1950. Cea de-A Cincea Republică a luat ființă în 1958, sub Charles de Gaulle, care a fost președinte în timpul luptelor pentru independență ale coloniilor franceze (*vezi* Războiul din Algeria; Africa Ecuatorială Franceză; Africa

Regii Franței (până în 1795)

dinastia Carolingienilor		Filip III	1270-1285
Carol cel Mare	768-814 d.Hr.	Filip IV	1285-1314
Ludovic I	814-840 d.Hr.	Ludovic X	1314-1316
Carol II	843-877 d.Hr.	Ioan I	1316
Ludovic II	877-879 d.Hr.	Filip V	1316-1322
Ludovic III	879-882 d.Hr.	Carol IV	1322-1328
Carloman	879-884 d.Hr.	**dinastia Valois**	
Carol (III)	884-887 d.Hr.	Filip VI	1328-1350
dinastia Robertienilor (Capețienilor)		Ioan II	1350-1364
Eudes	888-898 d.Hr.	Carol V	1364-1380
dinastia Carolingienilor		Carol VI	1380-1422
Carol III	893/898-922 d.Hr.	Carol VII	1422-1461
dinastia Robertienilor (Capețienilor)		Ludovic XI	1461-1483
Robert I	922-923 d.Hr.	Carol VIII	1483-1498
Rudolf	923-936 d.Hr.	**dinastia Valois (ramura Orléans)**	
dinastia Carolingienilor		Ludovic XII	1498-1515
Ludovic IV	936-954 d.Hr.	**dinastia Valois (ramura Angoulême)**	
Lothar	954-986 d.Hr.	Francisc I	1515-1547
Ludovic V	986-987 d.Hr.	Henric II	1547-1559
dinastia Capețienilor		Francisc II	1559-1560
Hugo Capet	987-996 d.Hr.	Carol IX	1560-1574
Robert II	996-1031	Henric III	1574-1589
Henric I	1031-1060	**dinastia Bourbon**	
Filip I	1059/1060-1108	Henric IV	1589-1610
Ludovic VI	1108-1137	Ludovic XIII	1610-1643
Ludovic VII	1137-1180	Ludovic XIV	1643-1715
Filip II	1179-1223	Ludovic XV	1715-1774
Ludovic VIII	1223-23	Ludovic XVI	1774-1792
Ludovic IX (Ludovic cel Sfânt)	1226-1270	Ludovic (XVII)	1793-1795

de Vest Franceză). În 1981, în Franța a fost ales primul președinte socialist, François Mitterrand. Din 1986 până la începutul sec. XXI, Franța a avut o formă de guvernare divizată, cunoscută sub numele de „cohabitation", cu un președinte și un prim-ministru din partide politice diferite.

Franța Liberă

În Al Doilea Război Mondial, mișcare franceză de continuare a războiului împotriva Germaniei, după înfrângerea Franței, în 1940. Condusă de Charles de Gaulle, aflat în exil la Londra, Franța Liberă a devenit o organizație puternică în 1942, odată cu dezvoltarea mișcării de rezistență din Franța, ajutată și de dificultățile cu care se confruntau trupele franceze ale regimului de la Vichy, staționate în N Africii. După lupta pentru putere cu Henri Honoré Giraud, comandantul suprem al forțelor franceze din Africa de N, de Gaulle a reușit, în 1944, să preia comanda întregului efectiv de război. Cei 300 000 de soldați din mișcarea Franța Liberă au participat la invaziile Aliaților, desfășurate în S Franței și în Normandia (*vezi* campania din Normandia) și au fost primele trupe aliate care au eliberat Parisul.

Franței, Banca ~

Banca Națională a Franței, fondată în 1800 pentru a restaura încrederea în sistemul bancar francez, după tulburările din perioada revoluționară. Napoleon a fost unul dintre acționarii fondatori. Principala responsabilitate a băncii este stabilirea și punerea în aplicare a politicilor monetare și de credit în Franța și asigurarea funcționării normale a sistemului bancar. Are privilegiul exclusiv de a emite monedă. *Vezi și* Banca Centrală.

Franz, Robert
născut **Robert Franz Knauth**

(28.06.1815, Halle, Saxonia - 24.10.1892, Halle, Germania)

Compozitor german de lieduri. În 1842, a devenit director al Singakademie din orașul natal, Halle, iar festivalurile de muzică corală pe care le-a organizat au făcut din Halle un oraș muzical faimos, așa cum fusese în trecut. I-a trimis lui Robert Schumann mai multe cântece, pe care acesta le-a publicat în 1843, fără a cere însă și acceptul autorului. Unul dintre susținătorii săi a fost și Franz Liszt, care a și publicat o carte despre Franz, în 1872. După 1867, Franz a surzit aproape total, fiind obligat să renunțe la funcțiile sale, inclusiv la cea de profesor la Universitatea din Halle. În ultimii ani de viață, marcați de tulburări mintale, i s-au acordat foarte multe onoruri. Cele 300 de cântece ale sale sunt concepute într-un stil conservator. Este unul dintre cei mai importanți maeștri din istoria dezvoltării liedului.

Franz Ferdinand

(18.12.1863, Graz, Austria - 28.06.1914, Sarajevo, Bosnia-Herțegovina)

Arhiduce de Austria, a cărui asasinare a fost cauza imediată a izbucnirii Primului Război Mondial. Nepot al împăratului Franz Joseph, era considerat moștenitor al tronului încă din 1896. Dorința sa de a se căsători cu Sofia, contesă von Chotek, domnișoară de onoare la curte, a dat naștere unui conflict cu împăratul, care a fost de acord cu oficierea căsătoriei numai după ce nepotul său a declarat că viitorii săi copii nu vor fi considerați moștenitori ai tronului. Din 1906 a căpătat influență asupra armatei, al cărei inspector general a devenit în 1913. În iunie 1914, în timp ce efectua o vizită oficială la Sarajevo, el și soția sa au fost asasinați de naționalistul sârb Gavrilo Princip. În iulie, Austria a declarat război Serbiei, grăbind izbucnirea Primului Război Mondial.

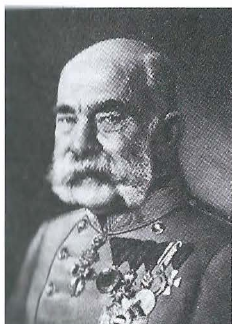
Franz Josef, Insulele ~
în rusă **Zemlea Franț Iosifa**

Arhipelag din NE Mării Barents, cel mai de N teritoriu al Rusiei și cel mai nordic teritoriu din emisfera estică, fiind alcătuit din 190 de insule. Se întinde pe o suprafață de 16 134 kmp, iar relieful insulelor este format dintr-un podiș jos, acoperit cu gheață. Urșii polari, vulpea polară și numeroase specii de păsări sunt adaptate la clima arctică din regiune. Uniunea Sovietică a anexat insulele în 1926 și, până în prezent, Federația Rusă deține în arhipelag mai multe stații meteorologice permanente.

Franz Joseph

(18.08.1830, castelul Schönbrunn, lângă Viena, Austria - 21.11.1916, castelul Schönbrunn)

Împărat al Austriei (1848–1916) și rege al Ungariei (1867–1916). A devenit împărat în timpul revoluțiilor din 1848, după abdicarea unchiului său, Ferdinand I. Grație prim-ministrului său Felix Furst zu Schwarzenberg, a creat Austriei imaginea unei mari puteri, în special în timpul convenției de la Olmütz, din 1850. Domnia sa absolutistă și rigidă, cu o guvernare centralizată, a dat naștere unor revolte și unei tentative de asasinare. După ce Austria a fost învinsă de Prusia în timpul Războiului de Șapte Săptămâni (1866), a domolit mișcările naționaliste din

Franz Joseph, 1908

PRIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA BRITISH MUSEUM; FOTO, J.R. FREEMAN & CO. LTD.

Ungaria atunci când a acceptat Compromisul din 1867. A intrat în Liga celor Trei Împărați și a format o alianță cu Germania condusă de Prusia, devenită ulterior Tripla Alianță (1882). În 1898, soția sa, Elisabeta (Sissi), a fost asasinată, iar în 1889 fiul său, Rudolf, moștenitorul tronului, s-a sinucis din dragoste. În 1914, ultimatumul pe care l-a dat Serbiei după asasinarea presupusului său moștenitor, Franz Ferdinand, a determinat intrarea Austriei și Germaniei în Primul Război Mondial.

Fraser

Râu din partea central-sudică a provinciei canadiene Columbia Britanică. Izvorăște din Munții Stâncoși, în apropiere de trecătoarea Yellowhead, și curge spre NV, apoi spre S, către granița cu SUA. Cotește spre V, prin Munții Coastei, unde formează un canion impresionant, după care se varsă în strâmtoarea Georgia, la S de Vancouver; are o lungime de 1 368 km. Goana după aur din Munții Cariboo, declanșată în 1858, a avut loc în bazinul fluviului Fraser; principala industrie din regiune este astăzi cea de prelucrare a lemnului.

Fraser, Dawn

(n. 04.09.1937, Balmain, Australia)

Înotătoare australiană. Între 1956 și 1964 a doborât de nouă ori succesiv recordul mondial feminin la proba de 100 m liber, fiind prima înotătoare medaliată cu aur la trei Jocuri Olimpice consecutive. Recordul probei de 100 m, stabilit de ea în 1964, a rămas nedoborât timp de opt ani. A stabilit recorduri mondiale la stilul liber (toate doborâte ulterior) pe șase distanțe diferite.

Fraser, George MacDonald

(02.04.1925, Carlisle, Anglia - 02.01.2008, insula Man)

Romancier britanic. Între 1968 și 1969 a lucrat ca jurnalist și apoi ca redactor-șef adjunct al publicației *Glasgow Herald*. Succesul primului său roman, *Flashman* (1969), l-a determinat să devină scriitor profesionist. În romanele sale ulterioare, cu tentă istorică, personajul cinic din opera lui Thomas Hughes, *Educația lui Tom Brown* (Tom Browns' Schooldays), devine și tipul său de erou. Printre cele mai recente volume se numără *Ajax cel negru* (Black Ajax, 1998) și *Flashman și tigrul* (Flashman and the Tiger, 2000). A scris și câteva scenarii.

Fraser, Simon

(10.05.1776, Mapletown, New York, SUA - 18?.08.1862, St. Andrews West, Canada)

Explorator canadian și negustor de blănuri. A ajuns în Canada în 1784 ca funcționar în cadrul Companiei de Nord-Vest (1791) și apoi a devenit unul dintre proprietarii acesteia (1801). În 1805 a pornit în căutarea unor rute comerciale mai bune pentru compania sa. A descoperit un râu (denumit după el, Fraser), pe care l-a confundat cu fluviul Columbia, dar și-a dat seama de greșeală după mai bine de un an, după ce a explorat cursul de apă. În 1817, pe când era președinte al filialei din Red River Valley, a fost arestat sub acuzația că ar fi luat parte la Masacrul de la Seven Oaks. După ce a fost achitat, s-a retras la o fermă în Ontario. Universitatea Simon Fraser îi poartă numele.

frasin

Arbore din genul *Fraxinus*, familia *Oleaceae*. Genul cuprinde cca 70 de specii de arbori și arbuști, majoritatea din emisfera nordică. În SUA sunt 18 specii de frasin, dintre care cinci furnizează lemn de cherestea. Cele mai importante specii sunt: frasinul-alb (*F. americana*) și frasinul-verde (*F. pennsylvanica*), al căror lemn este rigid, dur, viguros, dar ușor. Frasinul-alb se folosește la confecționarea bâtelor de baseball, a croselor de hochei, a ramelor și a vâslelor, a rachetelor de tenis, a cozilor pentru unelte agricole. Frasinul-negru (*F. nigra*), frasinul-albastru (*F. quandrangulata*) și frasinul-de-Oregon (*F. latifolia*) au lemnul de o calitate asemănătoare, cu mai multe întrebuințări: mobilă, lambrisarea interioarelor, confecționarea butoaielor.

Fratellini, familia ~

Familie de artiști europeni de circ, cunoscută sub numele trio de clovni al fraților Fratellini - Paul (1877–1940), François (1879–1951) și Albert (1886–1961). Au crescut la circul unde tatăl lor era trapezist și acrobat. Au lucrat în cupluri de clovni până în 1909, când fratele lor mai mare a murit, apoi au format propriul trio. Machiajul pe care Albert l-a conceput pentru el însuși - sprâncene negre și arcuite, gura exagerată și nasul roșu borcănat - a fost adoptat de aproape toți clovnii de mai târziu. Au realizat numeroase turnee în Europa și în Rusia, înainte de a se alătura

Circului Medrano din Paris, unde au fost admirați pentru numărul lor ingenios și atrăgător. Majoritatea copiilor lor au devenit și ei artiști de circ renumiți, în special fiul lui Paul, Victor (1901–1979), și nepoata sa, Annie (1932–1997).

fratrie

În Grecia antică, subdiviziune a unei gospodării sau familii, în virtutea unei relații de rudenie între membri. Fratriile erau conduse de clanuri aristocratice care se bucurau de anumite privilegii ereditare, cum ar fi cel de a ține slujbe religioase. Atât fratriile, cât și clanurile erau patriliniare. Cea mai cunoscută este fratria ateniană. Orice bărbat de origine ateniană aparținea unei fratrii. Pentru membrii unei fratrii era foarte importantă problema descendenței și a moștenirii.

fraudă

În drept, prezentare intenționat eronată a unor fapte, cu scopul de a deposeda o persoană de un anumit bun sau de un drept legal. Orice omisiune sau ascundere a informațiilor sau faptelor, aducându-se astfel atingere unei persoane sau permițând cuiva să profite de o altă persoană, poate constitui o fraudă. Cel mai des întâlnit tip de fraudă constă în obținerea unui bun, plătind cu un cec fără acoperire. O altă formă este asumarea identității altcuiva sau a unei identități fictive, cu intenția de a înșela. S-au dezvoltat și infracțiunile de frauda prin poștă și fraudă electronică (fraudă comisă prin folosirea serviciilor poștale și a mijloacelor de comunicare electronică, precum telefonul sau calculatorul). Un prejudiciu bazat pe fraudă este considerat uneori înșelăciune.

Fraunhofer, liniile ~

În spectroscopia astronomică, linii întunecate din spectrul unei stele, cauzate de absorbția selectivă a radiației ei, la diverse lungimi de undă, de către diverse elemente chimice din atmosferă. Observate pentru prima dată în 1802, au fost numite după fizicianul german Joseph von Fraunhofer (1787–1826), care a reprezentat grafic, începând cam din 1814, peste 500 dintre ele și le-a clasificat, în ordinea luminozității, de la A la G, sistem de clasificare a stelelor ce se folosește și astăzi. În prezent, se cunosc cca 25 000 de linii Fraunhofer existente în spectrul Soarelui, cuprinse între lungimile de undă de 2 950 și 10 000 de angstromi.

Fray Jorge, Parcul Național ~

Parc național în partea de N a statului Chile. Fondat în 1941, are o suprafață de 100 kmp. Aici există o zonă de pădure subtropicală într-o regiune semiaridă. Botaniștii presupun că această vegetație neobișnuită există probabil datorită faptului că vărsarea unui râu relativ cald în apele reci ale Oceanului Pacific creează o ceață aproape permanentă, ce asigură umiditatea plantelor din parc.

Frazer, Sir James George

(01.01.1854, Glasgow, Scoția – 07.05.1941, Cambridge, Anglia)

Antropolog britanic, folclorist și clasicist. A urmat cursurile universităților Glasgow și Trinity College, Cambridge, devenind profesor la Cambridge, unde a rămas pentru tot restul vieții. În *Creanga de aur* (The Golden Bough, 1890, în 12 vol., 1911–1915), Frazer analizează evoluția gândirii magice și religioase, dar și a celei științifice. Deși modelul evoluționist nu mai este acceptat, sinteza lui Frazer a dat naștere unei științe, antropologia culturală, iar demersul său umanist și descrierile vii ale unor mentalități culturale exotice au avut mare influență asupra cercetătorilor. A mai scris și alte lucrări, precum *Totemism și exogamie* (Totemism and Exogamy, 1910) și *Folclorul în Vechiul Testament* (Folk-Lore in the Old Testament, 1918).

Frazier, E(dward) Franklin

(24.09.1894, Baltimore, Maryland, SUA – 17.05.1962, Washington DC)

Sociolog american. A studiat la universitățile Howard și Clark. A organizat Școala Academică de Cercetări Sociale (pentru studenții de culoare) din cadrul colegiului Morehouse, dar a fost nevoit să părăsească instituția în urma publicării controversatului său articol *Patologia complexului rasial* (The Pathology of Race Prejudice, 1927); a obținut titlul de doctor la Universitatea din Chicago în 1931, apoi a predat la Universitatea Fisk (1929–1934) și la Universitatea Howard (1934–1959). Lucrarea sa *Comunitatea negrilor din Statele Unite* (The Negro Family in the United States, 1939) este prima cercetare sociologică a populației de culoare scrisă de un afro-american.

Frăția Musulmană
în arabă **Al-Ikhwan al-Muslimin**

Organizație politico-religioasă fondată în Egipt, în 1928, de Hasan al-Bannā (1906–1949), care promova Coranul și hadith drept norme de bază ale societății. Și-a câștigat repede adepți în N Africii și Orientul Mijlociu, influențând dezvoltarea grupurilor și în alte regiuni. După 1938 a

luat amploare politică, opunându-se modernizării, secularizării și occidentalizării. În Egipt, a fost suprimată (1954) în urma unui atentat împotriva lui Gamal Abdel Nasser, dar a continuat să activeze clandestin în anii 1960 și 1970. La sfârșitul anilor 1980 a reintrat în legalitate și a avut candidați la alegerile din Egipt și Iordania.

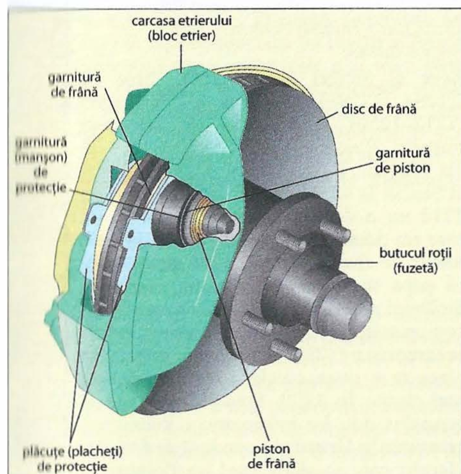
frății

Organizații sociale, profesionale sau onorifice pentru bărbați (frății, *în engleză, fraternity*) și respectiv pentru femei (cluburi, *în engleză, sorority*). Majoritatea acestor organizații au ca denumire combinații de litere ale alfabetului grecesc. Multe organizații sociale aparțin colegiilor și universităților din SUA și obligă noii membri să participe la ritualuri de inițiere. Sunt considerate frății și anumite societăți onorifice, cum ar fi Phi Beta Kappa; admiterea de noi membri se face pe baza unor diplome preuniversitare. *Vezi și* societate secretă.

frână

Sistem utilizat pentru încetinirea mișcării unui corp sau pentru a opri mișcarea acestuia. Majoritatea sistemelor de frânare acționează cu ajutorul unor mecanisme de rotație care absorb energia cinetică în mod mecanic, hidrodinamic sau electric. Cele mai utilizate sisteme de frânare sunt cele mecanice. Ele disipează energia cinetică sub formă de căldură, degajată de frecarea mecanică dintre un disc rotativ și un element fix, static, de frecare. Frâna hidrodinamică (pe bază de fluide) are un rotor (element de rotație) și un stator (element static). Rezistența la rotație este creată de fricțiunea fluidului și circulația lichidului (de regulă apa) printr-o serie de camere din rotor către o serie de camere complementare din stator. *Vezi* frâna pneumatică.

Ansamblul frânei cu disc. Învârtirea roților este încetinită prin frecare, când pistoanele hidraulice ale etrierului apasă plăcuțele (placheții) frânei, montate în carcasa acestuia, pe discul care este fixat pe butucul (fuzeta) roții.

frână pneumatică

Sistem de frânare de două tipuri: primul, folosit la trenuri, camioane și autobuze, se bazează pe un piston acționat de aerul comprimat din rezervoarele conectate la cilindrii de frână (*vezi* piston și cilindru). Când presiunea aerului din conducta de frână se micșorează, aerul este lăsat automat să intre în cilindrul de frână. Frâna cu aer, folosită pentru căile ferate, a fost inventată în cca 1860 de George Westinghouse. Al doilea tip, folosit la aparate de zbor și mașini de curse, este format dintr-un flaps sau o suprafață care pot fi împinse mecanic în curentul de aer pentru a mări rezistența vehiculului față de aer și a-i micșora viteza.

frecare

Fenomen generat de acțiunea unei forțe ce se opune alunecării sau deplasării unui corp solid pe o suprafață. Anumite tipuri de frecare sunt benefice, așa cum este cazul în mersul omului. Însă majoritatea tipurilor de frecare se opun în mod nedorit mișcării, așa cum se întâmplă în cazul componentelor mobile ale mașinilor. De ex., 20% din lucrul mecanic al motorului unui automobil este efectuat pentru a învinge forța de frecare ce acționează asupra părților mobile. Frecarea este generată de forțele de atracție dintre regiunile de contact ale celor două corpuri, însă valoarea forței de frecare este aproape independentă de mărimea suprafeței ei de contact. Frecarea cinetică se manifestă între corpuri aflate în mișcare relativă, frecarea statică apare între suprafețele a două corpuri aflate în repaus, unul față de celălalt, iar frecarea de rostogolire apare atunci când un corp se rostogolește pe o suprafață.

frecvență

Număr de unde care trec printr-un punct fix în unitate de timp; de asemenea, numărul de cicluri sau oscilații pe care le face în unitate de timp un corp aflat în mișcare periodică. Frecvența f reprezintă inversul timpului T necesar pentru parcurgerea unui ciclu (perioadă), adică $1/T$. De obicei,

frecvența se exprimă în unități numite hertzi (Hz). Un hertz este egal cu o oscilație pe secundă; un kilohertz (kHz) reprezintă 1 000 Hz, iar un megahertz (MHz) este egal cu 1 000 000 Hz. Frecvența notei la, deasupra notei do (coarda la a unei viori) are valoarea standard de 440 Hz.

frecvență de distribuție

În statistică, grafic sau set de date dispuse astfel încât să arate frecvența de apariție a unui eveniment repetabil, observat de mai multe ori. Astfel de exemple simple sunt rezultatele alegerilor sau scorurile la teste exprimate în procente. Frecvența de distribuție poate fi reprezentată sub forma unei histograme sau a unei diagrame circulare. Pentru un volum mare de date, graficul unei histograme este aproximat adesea printr-o curbă a unei funcții de distribuție (numită funcție densitate, care în varianta normalizată face ca suprafața de sub curbă să fie egală cu 1). Celebra curbă în formă de clopot, sau distribuția normală, reprezintă graficul unei astfel de funcții. Frecvențele de distribuție sunt utile în special în analiza unor baze mari de date și în stabilirea probabilităților.

Fredegund

(m. 597 d.Hr., Paris, Franța)

Regină și soție a regelui francilor, Chilperic I. Inițial servitoare, a devenit amanta lui Chilperic după ce acesta și-a ucis soția (cca 568 d.Hr.). Crima a generat un conflict teritorial de 40 de ani cu fratele său vitreg, Sigebert I, a cărui asasinare a fost pusă la cale de Fredegund în anul 575 d.Hr. Cunoscută pentru cruzimea și iscusința sa în plănuirea intrigilor, a încercat să-i ucidă pe văduva și pe fiul lui Sigebert. După ce Chilperic a fost asasinat (584 d.Hr.), ea a fugit cu averea acestuia la Paris, unde a trăit până la moarte. Fiul său, Clotar II, a ieșit învingător împotriva rivalului lui Fredegund și a preluat controlul regatului în 613 d.Hr.

Frederic I *în germană* Friedrich *cunoscut ca* Frederic Barbarossa (Barbă roșie)

(1123 - 10.06.1190, Armenia)

Duce de Suabia (1147–1190), rege german (1152–1190) și împărat al Sfântului Imperiu Roman (1155–1190). A semnat Tratatul de la Konstanz (1153), prin care i se promitea coroana de împărat în schimbul sprijinului acordat papalității. În 1154 a început prima din cele șase campanii militare desfășurate în N Italiei, înăbușind o revoltă la Roma; urmare a acesteia, papa a fost reinstalat, încoronându-l împărat pe Frederic, în 1155. A fost excomunicat (1160) pentru că l-a sprijinit pe papă, rival al lui Alexandru III. În urma Păcii de la Veneția (1177), l-a recunoscut ca papă pe Alexandru III și în 1183 a încheiat un tratat cu lombarzii. A cucerit orașul Lübeck în anul 1180, fapt ce a dus la izbucnirea războiului cu rivalul său, ducele Henric, supranumit Leul. A întărit sistemul feudal și a diminuat puterea prinților, creând o puternică administrație imperială. A organizat cea de-a treia cruciadă, dar s-a înecat în timpul traversării unui râu din Turcia.

Frederic I *în germană* Friedrich

(11.07.1657, Königsberg, Prusia - 25.02.1713, Berlin, Germania)

Rege al Prusiei (1701–1713). În 1688 a luat locul tatălui său, Frederic Wilhelm, ca elector de Brandenburg (cu titlul de Frederic III). În politica europeană, Frederic a încheiat alianțe cu Austria, Anglia și Olanda împotriva Franței. Trupele prusace din armata imperială s-au distins în războaiele Marii Alianțe și în Războiul pentru Succesiunea la Tronul Spaniei. Austria și Prusia au semnat un tratat secret ce îi permitea lui Frederic să se încoroneze rege al Prusiei, acesta fiind la rândul său obligat să sprijine Austria din punct de vedere militar și în chestiunile imperiale. După ce a devenit monarhie, diversele teritorii Hohenzollern ale Prusiei au fost declarate provincii, iar Frederic a eliberat noul regat de sub controlul imperial și i-a mărit veniturile.

Frederic II *în germană* Friedrich

(26.12.1194, Jesi, Ancona, Statele Papale - 13.12.1250, castelul Fiorentino, Apulia, Regatul Siciliei)

Rege al Siciliei (1197–1250), duce de Suabia (1228–1235), rege al Germaniei (1212–1250) și împărat al Sfântului Imperiu Roman (1220–1250). Nepot al lui Frederic I Barbarossa, a devenit rege al Siciliei la vârsta de trei ani, dar până în 1212 nu a deținut controlul asupra țării, care era dominată de conflicte. În 1214 l-a învins pe rivalul său, Otto IV, și, cu toate că papa se temea de plănuita uniune a Siciliei și a Germaniei (1220), a negociat un compromis, fiind încoronat împărat. A fost excomunicat (1227), deoarece a întârziat să plece în a șasea cruciadă, decizie anulată mai târziu. În 1229, Frederic era rege al Ierusalimului. La întoarcere, a înăbușit o rebeliune în Germania, condusă de fiul său, Henric, care se aliase cu Liga Lombardă.

Considerându-l pe Frederic o amenințare la adresa autorității papale, Grigore IX l-a excomunicat din nou, în 1239; împăratul a reacționat, invadând Statele Papale. A încercat (1245), fără succes, să negocieze pacea cu Inocențiu IV, iar conflictul dintre el și papalitate a continuat. Până la moartea sa, Frederic a pierdut o mare parte din centrul Italiei, iar sprijinul din partea Germaniei era nesigur.

Frederic II *în germană* **Friedrich**
cunoscut ca **Frederic cel Mare**
(24.01.1712, Berlin - 17.08.1786, Potsdam)

Rege al Prusiei (1740–1786), fiu al lui Frederic Wilhelm I. A avut o copilărie nefericită, din cauza firii autoritare și capricioase a tatălui său. După ce, în 1730, a încercat să fugă de acasă, s-a supus totuși voinței tatălui său, dar a continuat să-și cultive preocupările intelectuale și artistice. La moartea tatălui său (1740), Frederic a devenit rege, impunându-și autoritatea. A cucerit teritorii în Silezia, în timpul Războiului pentru Succesiunea la Tronul Austriei, consolidând considerabil influența Prusiei. În 1756 a invadat Saxonia, trupele sale pătrunzând și în Boemia. Frederic a fost la un pas de a pierde Războiul de Șapte Ani (1756–1763), până când Petru III, admiratorul său, a semnat un tratat de pace ruso-prusac ce a durat până în 1780. Prima împărțire a Poloniei, în 1772, a adus Prusiei teritorii imense. Rivalitatea austro-prusacă a dus la declanșarea Războiului pentru Succesiunea la Tronul Bavariei (1778–1779), o victorie diplomatică a lui Frederic, dar teama continuă de ambițiile Habsburgilor l-a determinat să înființeze o ligă a statelor germane împotriva lui Iosif II. Sub conducerea lui Frederic, Prusia a devenit unul dintre cele mai mari state ale Europei – și-a extins teritoriile și era o putere militară impresionantă. Pe lângă modernizarea armatei, Frederic a mai susținut cauza despotismului iluminist și a instituit numeroase reforme economice, civile și sociale.

Frederic III *în germană* **Friedrich**
(21.09.1415, Innsbruck, Austria - 19.08.1493, Linz)

Împărat al Sfântului Imperiu Roman (1452–1493) și rege al Germaniei (cu titlul de Frederic IV), începând cu 1440. În 1439 era cel mai important membru al dinastiei Habsburgilor; a unit proprietățile austriece ale celor două ramuri ale dinastiei (divizată în 1379), punând bazele influenței Casei de Habsburg în politica europeană. Cea mai mare realizare a sa a fost căsătoria fiului său, Maximilian (viitorul Maximilian I), cu Maria, fiica lui Carol Temerarul, care a dat Casei de Habsburg o mare parte din Burgundia și a transformat Austria într-o putere europeană. A fost ultimul împărat încoronat la Roma de către un papă.

Frederic V *în germană* **Friedrich**
cunoscut ca **Frederic, Regele Iernii**
(26.08.1596, Amberg, Palatinatul Superior - 29.11.1632, Mainz)

Elector palatin al Rinului (1610–1623) și rege al Boemiei (cu titlul de Frederic I) timp de o singură iarnă (1619–1620). Nobilii protestanți din Boemia s-au revoltat împotriva împăratului catolic Ferdinand II și i-au oferit coroana lui Frederic (1619), făcându-l șef al uniunii protestante împotriva Austriei catolice, la începutul Războiului de Treizeci de Ani. În scurt timp, aliații săi l-au părăsit și a fost trimis în Bătălia de la Muntele Alb. În 1622 a plecat în Țările de Jos, în exil. În 1623 i s-au retras drepturile de elector, iar în 1628, Palatinatul Superior a fost anexat de către Bavaria.

Frederic VII *în daneză* **Frederik**
(06.10.1808, castelul Amalienborg, Danemarca - 15.11.1863, castelul Glücksburg)

Rege al Danemarcei (1848–1863). După manifestațiile populare din 1848, a numit un ministru liberal și a renunțat la domnia absolută, înființând un guvern reprezentativ. Politica sa în Schleswig a dus la anexarea ducatului de către Danemarca și la declanșarea războiului cu Austria și Prusia, la scurt timp după moartea sa *(vezi* controversa Schleswig-Holstein). Frederic nu a avut moștenitori, fiind urmat la tron de Christian IX.

Frederic Henric
în olandeză **Frederik Hendrik**
(29.01.1584, Delft, Țările de Jos - 14.03.1647, Haga)

Al treilea guvernator moștenitor (1625–1647) al Republicii Daneze. I-a urmat la conducere fratelui său vitreg, Maurice de Nassau, prinț de Orania și conte de Nassau. Asemenea tatălui său, Wilhelm Taciturnul, a continuat războiul de independență împotriva Spaniei. Stabilind succesiunea ereditară a casei de Orania la guvernare, și-a exercitat influența aproape ca un monarh. Strateg iscusit, a stabilit orientările politicii externe a Provinciilor Unite, începând negocieri care au condus la semnarea unui tratat favorabil cu Spania, în 1648.

Frederic Wilhelm *în germană* Friedrich Wilhelm *cunoscut ca* Marele Elector

(16.02.1620, Kölln, Berlin - 09.05.1688, Potsdam)

Elector de Brandenburg (1640–1688), care a restabilit dominația casei Hohenzollern după Războiul de Treizeci de Ani. Când a devenit elector, Brandenburg era devastat de război și se afla sub ocupație. Dând dovadă de diplomație, a menținut neutralitatea între suedezi și habsburgi, a început să pună bazele unei armate și și-a extins teritoriile prin Pacea din Westfalia (1648). În Primul Război Nordic (1655–1660), a câștigat suveranitatea ducatului Prusiei. În contextul conflictelor europene complexe pentru putere, care au început în 1661, a încheiat mai multe alianțe, alăturându-se întotdeauna părții mai slabe, sperând să mențină echilibrul puterilor. În 1685 a emis Edictul de la Potsdam, acordând azil hughenoților izgoniți din Franța. La moartea sa, a lăsat în urmă o administrație politică centralizată, o situație financiară solidă și o armată eficientă, punând bazele viitoarei monarhii a Prusiei.

Frederic Wilhelm I *în germană* Friedrich Wilhelm

(15.08.1688, Berlin - 31.05.1740, Potsdam, Prusia)

Rege al Prusiei (1713–1740). Fiu al lui Frederic I, a dobândit o experiență militară prețioasă în Războiul pentru Succesiunea la Tronul Spaniei. Realizând că Prusia depindea de relațiile dintre marile puteri, datorită situației dificile din punct de vedere militar și financiar, a pus bazele unei armate care a devenit o importantă prezență militară pe continent, a instituit reforme economice și financiare, a centralizat administrația, a sprijinit industria și manufacturile, a impus obligativitatea educației primare (1717) și a eliberat șerbii de pe domeniile sale (1719). I-a urmat la tron fiul său, Frederic II cel Mare.

Frederic Wilhelm II *în germană* Friedrich Wilhelm

(25.09.1744, Berlin, Prusia - 16.11.1797, Berlin)

Rege al Prusiei din 1786, succesor al unchiului său, Frederic II cel Mare. Sub conducerea sa, Prusia s-a extins, anexând teritorii pe care le-a dobândit în a doua (1793) și a treia (1795) împărțire a Poloniei și dobândind și alte teritorii germane. A încheiat o alianță austro-prusacă, opunându-se mai ales Revoluției Franceze, dar a semnat un tratat separat cu Franța și s-a retras din alianță în 1795, după înfrângerea din războaiele revoluționare franceze. În timpul domniei sale, s-au dezvoltat activitățile culturale, în special muzica; atât Wolfgang Amadeus Mozart, cât și Ludwig van Beethoven i-au vizitat regatul, dedicându-i compoziții.

Frederic Wilhelm III *în germană* Friedrich Wilhelm

(03.08.1770, Potsdam, Prusia - 07.06.1840, Berlin)

Rege al Prusiei (1797–1840), fiu al lui Frederic Wilhelm II. În primii ani ai războaielor napoleoniene a urmat o politică de neutralitate, care a accelerat declinul prestigiului Prusiei. În 1806, Prusia s-a alăturat celei de-a treia coaliții împotriva Franței și a suferit o înfrângere zdrobitoare în Bătăliile de la Jena și Auerstadt, care l-a convins de necesitatea unor schimbări. A permis unor oameni de stat prusaci, precum Karl August, Fürst von Hardenberg și Karl, Freiherr von und zum Stein, să instituie reforme interne, deși statul a rămas absolutist. Congresul de la Viena a confirmat anexarea de către Prusia a Westfaliei și a unei mari părți din Saxonia; ultimii săi 25 de ani de domnie au dus la o scădere a tezaurului Prusiei.

Frederic Wilhelm IV *în germană* Friedrich Wilhelm

(15.10.1795, Köln, Prusia - 02.01.1861, Potsdam)

Rege al Prusiei (1840–1861). Fiu al lui Frederic Wilhelm III, a fost un adept al mișcării romantice germane și un artist diletant, însă politica sa conservatoare a contribuit la declanșarea Revoluției din 1848. În 1849 a refuzat coroana imperială oferită de Adunarea Națională de la Frankfurt. Următoarele sale eforturi de a crea o uniune germană sub conducerea Prusiei au fost zădărnicite de Austria (*vezi* umilirea de la Olmütz). În 1857 a paralizat în urma unui atac cerebral, iar fratele său, viitorul Wilhelm I, a devenit regent în 1858.

Fredericksburg, Bătălia de la ~

(13 decembrie 1862)

Luptă din Războiul Civil American, desfășurată la Fredericksburg, Virginia, care s-a încheiat cu o victorie decisivă a trupelor confederate. Peste 120 000 de soldați unioniști conduși de Ambrose E. Burnside s-au confruntat la Fredericksburg cu 78 000 de soldați ai confederaților, comandați de Robert E. Lee. În urma atacului eșuat,

unioniștii au înregistrat peste 12 500 de victime, iar confederații 5 000. Burnside a fost eliberat din funcție, iar victoria le-a ridicat moralul confederaților, învinși anterior în Bătălia de la Antietam.

Fredericton

Oraș, 47 560 loc. (2001), centrul administrativ al regiunii New Brunswick din Canada. Situat în apropiere de râul St. John. A devenit capitala provinciei în 1785; a fost la început un fort francez (1692). Pe celălalt mal al râului, francezii au fondat în cca 1740 satul St. Anne's Point. După 1825, în oraș s-a construit o garnizoană britanică militară, care a fost ulterior restaurată, devenind muzeul istoric federal. În prezent, este centru administrativ și educațional, locul unde se află universitățile New Brunswick și St. Thomas. În plus, magazinele din Fredericton asigură distribuția de bunuri în partea centrală a provinciei New Brunswick.

Freed, Arthur *născut* Athur Grossman

(09.09.1894, Charleston, Carolina de Sud, SUA - 12.04.1973, Los Angeles, California)

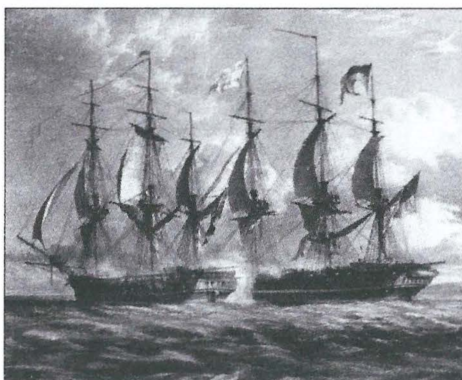
Producător de film și textier american. În anii 1920 a jucat în vodeviluri și a scris cântece. În 1929 a fost angajat de către MGM ca textier pentru musicaluri, iar în deceniul următor a scris versurile unor hituri cum ar fi *Singin' in the Rain*, *Temptation* și *You Are My Lucky Star*. După ce a fost producător asociat al spectacolului *Vrăjitorul din Oz* (The Wizard of Oz, 1939), a devenit producător. Lui i se datorează musicalurile produse de MGM în anii 1940 și 1950, printre care se numără *Ne întâlnim în St. Louis* (Meet Me in St. Louis, 1944), *Parada de Paști* (Easter Parade, 1948), *Un american la Paris* (An American in Paris, 1951, Premiul Oscar), *Cântând în ploaie* (Singin' in the Rain, 1952), *Gigi* (1958, Premiul Oscar) și *Bat clopotele* (Bells Are Ringing, 1960).

Freetown

Capitala și cel mai mare oraș, 818 700 loc. (2006), din Sierra Leone. Situat la gura de vărsare a râului Sierra Leone, are cel mai bun port din V Africii. A fost fondat în 1787 de către aboliționistul englez Granville Sharp, ca refugiu pentru sclavii africani eliberați din Anglia. Mai târziu, aici s-au stabilit sclavi eliberați din Nova Scotia și sclavi fugari din Jamaica. Urmașii lor, cunoscuți drept creoli, sunt acum depășiți ca număr de imigranții mende și temne din interior. În 1821 a devenit sediul guvernului britanic în coloniile africane. Devenit municipiu în 1893, Freetown a fost declarat, în 1961, capitala țării. Este centru comercial, educațional și de transporturi.

fregată

Două tipuri de nave de război din sec. XVII–XIX, existente și înainte, și după Al Doilea Război Mondial. Nava cu pânze numită fregată era un vas cu trei catarge, echipat complet, care avea 30–40 de tunuri. Mai mici și mai rapide decât navele de linie, fregatele erau folosite ca vase de recunoaștere sau de escortă, protejând convoaiele comerciale; existau și nave care atacau convoaiele comerciale. Odată cu dezvoltarea motoarelor cu aburi, termenul a început să denumească și navele din clasa crucișătoarelor. În Al Doilea Război Mondial, termenul fregată a fost repus în circulație în Marea Britanie pentru a denumi navele de escortă echipate cu sonar și grenade antisubmarine, care protejau convoaiele împotriva atacurilor submarinelor. În perioada postbelică, fregatele au devenit și nave antiaeriene, dotate cu radar și rachete sol-aer. Fregatele moderne au greutate mai mare de 3 000 de tone, pot naviga cu o viteză de 30 de noduri (peste 55 km/h) și au un echipaj format din 200 de marinari.

Bătălia dintre fregatele HMS *Shannon* și USS *Chesapeake*, în afara Bostonului, în timpul Războiului din 1812; litografie de J.C. Schetky

MUZEUL MARITIM NAȚIONAL, LONDRA

fregată

Denumire comună pentru cele cinci specii de păsări marine de talie mare, din familia *Fregatidae*, răspândite în toată lumea, de-a lungul coastelor și în insulele tropicale și semitropicale. De mărimea unei găini, fregatele au aripi foarte lungi și zvelte, cu o anvergură de 2,3 m, și coadă lungă și adânc

fregată (*Fregata minor*)

JEN ȘI DES BARTLETT–BRUCE COLEMAN INC./EB INC.

bifurcată. Majoritatea masculilor au penajul negru; femelele au partea ventrală albă. Păsările de ambele sexe au gușă lipsită de pene, picioare scurte și cioc lung și curbat, cu ajutorul căruia atacă și fură peștele altor păsări. În perioada de împerechere, gușa masculului capătă o culoare roșie, strălucitoare și se poate umfla până atinge dimensiunile unui cap de om. Își petrec aproape tot timpul în aer, fiind întrecute doar de lăstuni, și aterizează pe pământ doar pentru a dormi și pentru a cuibări.

Frege, (Friedrich Ludwig) Gottlob

(08.11.1848, Wismar, Germania - 26.07.1925, Bad Weinen)

Matematician și logician german, fondator al logicii matematice moderne. A predat la Universitatea din Jena între 1871 și 1917. În *Notarea conceptelor* (Begriffsschrift, 1879) a expus pentru prima oară un sistem de logică matematică în accepția modernă. Folosind notația originală a cuantificatorilor și variabilelor, el a reușit să dea o expresie formală propozițiilor care conțin cuantificări multiple, cum ar fi „Toată lumea iubește pe cineva"; acest lucru este imposibil în silogistica derivată din gândirea lui Aristotel și care a fost considerată perfectă până la Immanuel Kant (*vezi* calcul predicativ). De asemenea, a avut contribuții însemnate în domeniul filozofiei limbajului, cum este teoria diferenței între sens și referință. Deși activitatea lui Frege a fost admirată de Bertrand Russel și Ludwig Witgenstein, acesta a fost necunoscut sau ignorat de majoritatea filozofilor și matematicienilor din timpul său; semnificația operei sale nu a fost apreciată până la jumătatea sec. XX.

Frei (Montalva), Eduardo

(16.01.1911, Santiago, Chile - 22.01.1982, Santiago)

Om politic și președinte chilian (1964–1970). A obținut o diplomă în drept (1933), a deținut posturi în guvern (anii 1940), a candidat la președinție (1958) și a devenit președinte în 1964, din partea orientării de centru-stânga. A avut un program de reforme moderate și de stabilizare economică, de „chilianizare" a acțiunilor deținute de SUA în domeniul exploatării cuprului și de distribuție mai echitabilă a averilor. Deși se așteptau de la el schimbări majore, chiar dacă a făcut progrese importante prin extinderea oportunităților educaționale pentru cei nevoiași, majoritatea reformelor nu și-au atins scopul, iar administrația sa a fost marcată de inflație și de nesiguranța locurilor de muncă. Fiul său, Eduardo Frei Ruiz-Tagle (n. 1942), a fost președinte în perioada 1994–2000. *Vezi și* Salvador Allende.

Freiburg (im Breisgau)

Oraș, 208 294 loc. (2002), în SV Germaniei. Este situat pe versanții de V ai Munților Pădurea Neagră. Fondat în 1120, în 1218 a trecut în stăpânirea conților de Urach (mai târziu Freiburg). A fost condus de Habsburgi din 1368 până în 1806, când a trecut sub dinastia Baden. În Al Doilea Război Mondial a fost bombardat masiv de către Aliați. După ce a fost reconstruit, a devenit centrul cultural și economic al regiunii Pădurea Neagră. Aici se află Universitatea Albert Ludwig din Freiburg (fondată în 1457).

Freikorps

Grupări paramilitare germane particulare care au apărut la sfârșitul lui 1918, după înfrângerea Germaniei în Primul Război Mondial. Alcătuite din foști soldați și tineri fără serviciu și conduse de foști ofițeri, cuprindeau peste 65 de grupări de diverse mărimi. Majoritatea erau naționaliști și conservatori radicali, fiind angajați neoficial pentru a potoli revoltele de orientare stângistă de pe teritoriul Germaniei. Inițial criticate de guvern, au ajuns a fi considerate un obstacol și o amenințare și au fost înlocuite de armata și poliția oficiale sau absorbite de noile unități naziste și ale altor partide politice.

Freire, Paulo

(19.09.1921, Recife, Brazilia - 02.05.1997, São Paolo)

Pedagog brazilian. Ideile lui derivă din experiența sa de alfabetizare a țăranilor din Brazilia. Metodele sale interactive, care încurajau studenții să pună întrebări, aveau adesea ca rezultat însușirea alfabetului în 30 de ore de instruire. În 1963 a fost numit director al Programului Național de Alfabetizare din Brazilia. În 1964 a fost condamnat la închisoare în urma unei lovituri de stat. A plecat în exil, apoi a revenit, în 1979, pentru a contribui la înființarea Partidului Muncitoresc. Cea mai importantă lucrare a sa este *Pedagogia oprimaților* (1970).

Frelinghuysen, Frederic Theodore

(04.08.1817, Millstone, New Jersey, SUA - 20.05.1885, Newark, New Jersey)

Om politic american. Provenit dintr-o familie de politicieni influenți, a contribuit la înființarea Partidului Republican din New Jersey și a fost procuror general al statului între 1861 și 1866, nominalizat și apoi ales membru al Senatului SUA (1866–1869, 1871–1877). Ca secretar de stat (1881–1885), a obținut Pearl Harbor din Hawaii ca bază navală americană, instituind negocieri cu Coreea (1882).

Fremont

Oraș, 203 413 loc. (2000), în California, SUA. Situat pe coasta de E a golfului San Francisco (traversată în acea zonă de podul Dumbarton), este sediul Misiunii San José de Guadalupe (înființată în 1797). Orașul a fost fondat în 1956 prin unirea a cinci comunități: Centerville, Irvington, Niles, Mission San José și Warm Springs. Autostrăzile au stimulat extinderea rezidențială și industrială, în cadrul dezvoltării regiunii golfului San Francisco.

Frémont, John C(harles)

(21.01.1813, Savannah, Georgia, SUA - 13.07.1890, New York, New York)

Explorator american. În 1883 l-a ajutat pe Jean-Nicolas Nicollet (1786–1843) să exploreze și să cartografieze cursul superior al fluviilor Mississippi și Missouri. Sprijinit de influența lui Thomas Hart Benton, care a devenit finanțatorul său și, în 1841, socrul său, a condus expediții guvernamentale pentru cartografierea unei mari regiuni dintre valea fluviului Mississippi și Oceanul Pacific. În 1845, într-o expediție în California (în care se pare că avea asupra lui instrucțiuni secrete de a acționa în caz de război), a sprijinit revolta de la Steagul Ursului. În Războiul mexican a fost numit comandant și, împreună cu Robert F. Stockton, a contribuit la cucerirea Californiei, iar apoi a devenit guvernatorul militar al acesteia. În urma unei dispute cu generalul Stephen Kearney, a fost arestat și adus în fața Curții Marțiale; apoi a demisionat din armată. S-a îmbogățit în goana după aur și a fost ales unul dintre primii senatori ai SUA din California (1850–1851). În 1856, în calitate de candidat la președinție al noului Partid Republican, a fost învins de James Buchanan. În anii 1870 a intrat în afaceri riscante în domeniul transporturilor feroviare, pierzându-și averea. A fost guvernator al Teritoriului Arizona în perioada 1878–1883.

French, Daniel Chester

(20.04.1850, Exeter, New Hampshire, SUA - 07.10.1931, Stockbridge, Massachusetts)

Sculptor american. A realizat prima sa comandă importantă pentru orașul Concord, din Massachusetts: celebra statuie *The Minute Man* (1874). A fost principalul sculptor american de la începutul sec. XX, având ateliere în Boston, Concord, Washington și New York. Cea mai cunoscută operă a sa, o statuie de marmură a lui Abraham Lincoln de la Memorialul Lincoln, a fost dezvelită în 1922. Printre alte monumente publice importante realizate de el se numără statuile ecvestre *Ulysses S. Grant* din Philadelphia (1898), *George Washington* din Paris (1900) și grupuri reprezentând Europa, Asia, Africa și America, în fața Vămii din New York (1907).

French, John (Denton Pinkstone), Primul conte de Ypres

(28.09.1852, Ripple, Anglia - 22.05.1925, Deal, Kent)

Lider militar britanic. Soldat din 1874, a comandat cu succes cavaleria britanică în războiul cu burii. În 1907 a fost numit inspector general, iar în 1913, șef al statului-major. În calitate de comandant al Forței Expediționare Britanice, la începutul Primului Război Mondial, a fost criticat pentru lipsa de fermitate în luarea deciziilor referitoare la Ypres, atitudine care a dus la mari pierderi în rândurile armatei britanice. Silit să demisioneze în 1915, a fost comandant suprem în Marea Britanie, iar apoi reprezentant al Coroanei în Irlanda (1918–1921).

French Broad

Râu în V Carolinei de Nord, SUA. Izvorăște din Munții Albaștri și curge spre N pe o lungime de 340 km, traversând Munții Great Smoky înspre Tennessee, iar apoi se îndreaptă spre V, unde se unește cu râul Holston, aproape de Knoxville, formând râul Tennessee. Barajul Douglas, care face parte din Tennesee Valley Authority (TVA), se află pe acest râu, aproape de confluență.

French Shore

(*în engleză*, țărmul francez)

Teritoriu situat pe țărmul insulei Newfoundland. Englezii le-au permis pescarilor francezi să pescuiască în regiune, după ce în 1713 Franța a renunțat la orice pretenții asupra insulei Newfoundland. După cum se precizează în Tratatul de la Paris (1783), teritoriul se întinde spre V în

jurul insulei, pornind de la capul St. John, din N, înspre capul Ray, din SV. În anii 1880, în Newfoundland a început să se dezvolte o crescătorie de homari. Tratatul a devenit din nou un motiv de dispută. În 1904, Franța și-a vândut drepturile asupra teritoriului.

Freneau, Philip (Morin)

(02.01.1752, New York, New York, SUA - 18.12.1832, Monmouth County, New Jersey)

Poet, eseist și editor american, supranumit poetul Revoluției Americane. După izbucnirea acesteia, a început să scrie satire antibritanice. A stat doi ani în Caraibe, perioadă în care a scris poeme precum *Frumusețile din Santa Cruz* (The Beauties of Santa Cruz) și *Casa nopții* (The House of Night). A participat la război, a fost luat prizonier și întemnițat de către britanici, experiență pe care o evocă cu amărăciune în poemul *Vasul-închisoare britanic* (The British Prison-Ship, 1781).

frenologie

Studiu al formei craniului, considerat a fi un indiciu al abilităților mentale și al trăsăturilor de caracter. Franz Joseph Gall a lansat teoria conform căreia toate facultățile mentale înnăscute ar fi localizate într-o zonă anume a creierului. De asemenea, el susținea că mărimea sau forma craniului ar reflecta calitățile intelectuale ale unei persoane. El a studiat craniile persoanelor cu trăsături speciale (inclusiv pe ale celor cu porniri criminale), în căutarea unei particularități prin intermediul căreia să le clasifice. Succesorii săi, Johann Kaspar Spurzheim (1776–1832) și George Combe (1788–1858), au împărțit scalpul în zone pe care le-au etichetat cu trăsături precum combativitate, prudență și percepția formelor. Deși populară până în sec. XX, frenologia a fost ulterior respinsă categoric.

freon

Denumire comercială a unor compuși organici ce conțin fluorină (fluoruri de carbon) și uneori clor (clorofluorocarbon sau CFC). Sunt neinflamabili, netoxici și necorozivi, au temperaturi de fierbere destul de joase, însușiri ce-i fac să fie utili ca agenți de refrigerare. La mijlocul anilor 1970, erau folosiți pe scară largă în refrigerare și în sistemele de aer condiționat, ca agenți de stingere a incendiilor și în spray-urile cu aerosoli. A fost dovedit faptul că descompunerea lor în stratosferă distruge ozonul (*vezi* strat de ozon), astfel încât multe dintre utilizările lor au fost interzise. În prezent, acordurile internaționale semnate de majoritatea țărilor industrializate fac apel la interzicerea completă a folosirii clorofluorocarbonului.

frescă

Metodă de pictură pe perete care constă în aplicarea unor pigmenți apoși pe o tencuială de var umed, proaspăt aplicată. Culorile sub formă de pudră, amestecate cu apă, impregnează suprafața și devin una cu peretele. Această tehnică mai este numită și *buon fresco* sau frescă adevărată, pentru a o deosebi de *fresco secco* sau fresca uscată (pictată pe peretele uscat). Primele picturi minoice grecești și romane erau fresce. Perioada de glorie a frescei o reprezintă Renașterea italiană, ilustrată în operele lui Cimabue, Giotto, Massacio, Fra Angelico, Correggio și alții. Sunt celebre frescele lui Michelangelo din Capela Sixtină și ale lui Rafael de la Vatican. În sec. XVIII, fresca a fost înlocuită de pictura în ulei. La începutul sec. XX, tehnica a fost utilizată din nou de către Diego Rivera și alții, adesea ca modalitate de expresie a artei politice. Frescele se întâlnesc și în China și India.

Frescobaldi, Girolamo

(09.1583, Ferrara, Statele Papale - 01.03.1643, Roma)

Compozitor și organist italian. În 1608 a devenit organist la bazilica San Pietro, unde a rămas pentru tot restul vieții, cu excepția unei călătorii de șase ani la curtea florentină. A fost foarte prețuit atât pentru virtuozitatea sa, cât și pentru diversele compoziții ingenioase. A scris numeroase toccate, ricercari și canzone pentru orgă și clavecin, precum și multe lucrări vocale religioase și cântece laice. Cea mai cunoscută compoziție a sa este *Fiori musicali* (1635), o amplă culegere de muzică de orgă pentru liturghie.

Fresnel, lentile ~

Serie de inele concentrice, fiecare alcătuit dintr-o parte subțire a unei lentile simple, asamblată pe o suprafață plană. G.L. Leclerc, conte de Buffon (1748), a avut pentru prima oară ideea de a divide suprafața unei lentile în inele concentrice, pentru a-i reduce greutatea. În 1820, ideea sa a fost preluată de Augustin-Jean Fresnel, care a folosit-o la construirea unor lentile pentru un far. Lentilele Fresnel au proprietățile optice ale unor lentile mult mai groase și mai grele. Sunt folosite la proiectoare, reflectoare, semafoare și

semnalizatoare de circulație și la iluminatul decorativ. Unele lentile Fresnel subțiri sunt turnate din plastic, lățimea inelelor fiind doar de câteva miimi de milimetru; astfel de lentile se folosesc la aparatele foto și la proiectoarele mici.

Fresno

Oraș, 427 652 loc. (2000), în centrul statului California, SUA. Situat în valea râului San Joaquin, a fost fondat în 1872 ca stație de pe calea ferată a Pacificului Central; în anii 1880 a devenit o comunitate agricolă. Este un centru comercial și portuar, principalele industrii fiind prelucrarea lânii, a cerealelor, a fructelor, strugurilor și produselor lactate. Este sediul administrației Pădurii Naționale Sierra și un popas pe calea de acces la zonele turistice din Sierra Nevada. Aici se află Universitatea de Stat California (1911).

Freud, Anna

(03.12.1895, Viena, Austria - 09.10.1982, Londra, Anglia)

Psihiatră britanică de origine austriacă, fondatoare a psihiatriei infantile. Fiica lui Sigmund Freud, a fost printre pionierii dezvoltării teoriei și practicii psihanalitice. În *Eul și mecanismele de apărare* (Das Ich und die Abwehrmechanismen, 1936), Anna Freud considera refularea ca fiind principalul mecanism de apărare uman. Această ipoteză a determinat creșterea importanței acordate eului în psihologie. În 1938 a părăsit Austria dominată de naziști, împreună cu tatăl ei, bolnav incurabil, și s-a stabilit în Londra. A fost coautoare a trei cărți în care sunt prezentate efectele războiului asupra copiilor. Ideile ei sunt expuse în *Normalitate și patologie în copilărie* (Normality and Pathology in Childhood, 1968).

Anna Freud, cca 1970

ARCHIV FÜR KUNST UND GESCHICHTE, BERLIN

Freud, Lucian

(n. 08.12.1922, Berlin, Germania)

Pictor britanic (de origine germană), nepot al lui Sigmund Freud. Când avea zece ani, s-a mutat împreună cu familia la Londra. S-a remarcat prin portretele sobre, realiste, ce surprind trăsăturile fizice dominante și tensiunile interioare; stilul său aspru, foarte original, nu face nici o concesie idealizării personajelor, reprezentate de obicei nud. Operele sale au influențat întoarcerea la un stil figurativ. În 1993 a primit Ordinul Meritului.

Freud, Sigmund

(06.05.1856, Freiberg, Moravia, Imperiul Austriac, azi Příbor, Republica Cehă - 23.09.1939, Londra, Anglia)

Neurolog austriac, fondator al psihanalizei. Freud poate fi pe drept cuvânt numit cel mai important legislator intelectual al epocii sale. Psihanaliza este deopotrivă o teorie despre psihicul uman, o terapie a suferințelor sale și un mod de interpretare a culturii și societății. În ciuda criticilor repetate, a încercărilor de respingere și a amendamentelor aduse ideilor lui Freud, înrâurirea lor a rămas extrem de puternică multă vreme după moartea lui și în domenii situate la mare distanță de psihologie în accepțiunea ei îngustă. Dacă, așa cum afirma cândva sociologul american Philip Rieff, „omul psihologic" a înlocuit noțiuni anterioare precum omul politic, religios sau economic ca imagine de sine dominantă a individului de sec. XX, faptul se datorează în bună măsură prestigiului viziunii lui Freud și caracterului aparent inepuizabil al moștenirii sale intelectuale.

Tinerețea și cariera timpurie

Tatăl lui Freud, Jakob, era un negustor evreu de lână care mai fusese căsătorit înainte să se însoare cu Amalie Nathansohn, mama viitorului părinte al psihanalizei. În vârstă de 40 de ani la nașterea copilului, tatăl pare să fi fost o figură destul de distantă și de autoritară, în timp ce mama a fost probabil mai iubitoare și mai apropiată. Deși Freud avea doi frați vitregi mai mari, cea mai puternică afecțiune, chiar dacă și cea mai ambivalentă, i-a purtat-o, se pare, unui nepot, Johann, cu un an mai în vârstă decât el, care i-a furnizat modelul de prieten intim și rival invidiat pe care Freud l-a reprodus frecvent în etapele ulterioare ale vieții.

În 1859, familia a fost silită, din motive economice, să se mute la Leipzig, apoi, după un an, la Viena, unde Freud a rămas până la anexarea Austriei de către naziști, 78 de ani mai târziu. În ciuda aversiunii față de capitala imperială, care se datora, în parte, antisemitismului fervent al locuitorilor săi, psihanaliza a reflectat în mod semnificativ contextul politic și cultural în care a luat naștere. E posibil, de exemplu, ca sensibilitatea lui Freud la caracterul vulnerabil al autorității paterne în structura

psihicului uman să fi fost stimulată de șubrezirea statutului social al generației tatălui său – formată în bună parte din liberali raționaliști – în Imperiul Habsburgic. Tot astfel, interesul față de tema seducerii fiicelor își are obârșiile complicate în contextul atitudinilor vieneze față de sexualitatea feminină.

În 1873, Freud a absolvit Sperl Gymnasium și inspirat, se pare, de lectura publică a unui eseu al lui Goethe despre natură, a ales să urmeze o carieră medicală. La Universitatea din Viena a studiat cu unul dintre fiziologii de marcă ai vremii, Ernst von Brücke, exponent al științei materialiste, antivitaliste a lui Hermann von Helmholtz. În 1882 a intrat la Spitalul General din Viena ca asistent, făcându-și stagiul pe lângă psihiatrul Theodor Meynert și profesorul de medicină internă Hermann Nothnagel. În 1885 a fost numit lector în neuropatologie, în urma publicării unor importante cercetări despre bulbul rahidian. În această perioadă, Freud a început să se intereseze de efectele terapeutice ale cocainei, pe care le-a studiat timp de câțiva ani. Deși au fost identificate unele efecte benefice – a căror descoperire este atribuită prietenului lui Freud, Carl Koller – în cazul operațiilor pe ochi, rezultatul acestor cercetări a fost, per total, dezastruos. Pledoaria lui Freud pentru cocaină i-a indus unui alt prieten apropiat, Ernst Fleischl von Marxow, o dependență care s-a dovedit fatală și, în plus, a afectat pentru o vreme reputația tânărului medic. Indiferent că-l interpretăm sau nu într-un mod care pune la îndoială prudența lui Freud ca om de știință, acest episod demonstrează intenția lui continuă de a încerca remedii îndrăznețe pentru suferințele omenești.

Formația științifică a lui Freud a rămas de o importanță capitală în munca sa – cel puțin în propria lui imagine despre ea. În scrieri precum *Proiect de psihologie* (Entwurf einer Psychologie, scris în 1895, publicat în 1950), Freud își afirmă intenția de a găsi o bază fiziologică și materialistă pentru teoriile sale despre psihicul uman. În acest text, el pendulează între un model neurofiziologic mecanicist al psihicului și unul mai organicist, filogenetic, dovedindu-se îndatorat în mod complex științei vremii sale.

La sfârșitul lui 1885, Freud a părăsit Viena pentru a-și continua studiile de neuropatologie la clinica Salpêtrière din Paris, unde a lucrat sub îndrumarea lui Jean-Martin Charcot. Cele 19 săptămâni petrecute în capitala franceză s-au dovedit cruciale pentru cariera sa, pentru că lucrul lui Charcot cu pacienți clasificați drept „isterici" i-a revelat lui Freud posibilitatea ca dereglările psihologice să aibă originea în minte mai degrabă decât în creier. Faptul că Charcot demonstrase o legătură între simptomele de isterie, de exemplu paralizia unui membru, și inducerea hipnozei sugera intervenția stărilor mintale, nu a nervilor, în etiologia bolii. Deși Freud avea să renunțe curând la credința în hipnoză, în februarie 1886 el s-a întors la Viena având în minte germenii metodei sale revoluționare de practicare a psihologiei.

La câteva luni după întoarcere, Freud s-a căsătorit cu Martha Bernays, provenită dintr-o familie evreiască de seamă, printre ai cărei strămoși se numărau un rabin-șef al Hamburgului și Heinrich Heine. Martha avea să nască șase copii, dintre care o fiică, Anna Freud, a devenit ea însăși o importantă psihanalistă. Deși imaginea radioasă a căsniciei celor doi, pictată de Ernest Jones în studiul său biografic despre Freud, a fost nuanțată de cercetări ulterioare, este cert că Martha Bernays Freud a reprezentat un sprijin moral constant pe parcursul carierei tumultoase a soțului ei.

La scurt timp după căsătorie, Freud l-a cunoscut pe cel care avea să-i devină cel mai bun prieten, medicul berlinez Wilhelm Fliess, al cărui rol în crearea psihanalizei a fost subiectul unor ample dezbateri. Pe parcursul celor 15 ani de strânsă camaraderie, Fliess s-a dovedit un interlocutor inegalabil pentru Freud, care i-a împărtășit ideile sale cele mai îndrăznețe. Credința lui Freud în bisexualitatea umană, ideea zonelor erogene de pe corp și poate chiar supoziția că, de fapt, copiii sunt înzestrați cu sexualitate s-ar putea să fi fost stimulate de această prietenie.

O influență ceva mai puțin controversată a exercitat asupra lui Freud întovărășirea sa cu medicul Josef Breuer, după întoarcerea de la Paris. Freud începuse să dea consultații particulare de neuropsihologie, iar cabinetul pe care și l-a deschis pe Berggasse nr. 19 avea să rămână locul unde își va primi pacienții timp de aproape o jumătate de secol. La începutul anilor 1880, înainte de a începe să lucreze cu Freud, Breuer tratase o pacientă pe nume Bertha Pappenheim – sau „Anna O.", cum a devenit cunoscută în literatura de specialitate –, care suferea de o serie de simptome isterice. În loc să folosească hipnoza, așa

cum făcuse Charcot, Breuer i-a permis Annei O. să cadă într-o stare asemănătoare autohipnozei, în care pacienta vorbea despre manifestările inițiale ale simptomelor sale. Spre surpriza medicului, însuși actul verbalizării a părut să atenueze violența acestor simptome (deși, ulterior, oamenii de știință au pus la îndoială permanența acestui efect). „Terapia prin vorbire" sau „curățarea hornului", cum au numit-o Breuer și, respectiv, Anna O., părea să funcționeze cathartic producând o abreacție, o înlăturare a blocajelor emoționale, refulate până atunci, care generau comportamentul patologic.

Teoria psihanalitică

Încă îndatorat metodei lui Charcot, Freud nu și-a dat seama pe deplin de implicațiile experiențelor lui Breuer decât după un deceniu, când a elaborat tehnica asociațiilor libere. În parte extrapolare a metodei scrisului automat popularizate de scriitorul evreu german Ludwig Börne cu un secol înainte, în parte rezultatul propriilor experiențe cu alte paciente isterice, această metodă revoluționară a fost făcută publică în lucrarea *Studii despre isterie* (Studien über Hysterie), pe care Freud a publicat-o împreună cu Breuer în 1895. Îndemnându-și pacienții să exprime orice le venea în cap prin asociere, tehnica își propunea să scoată la iveală material până atunci nearticulat din acel domeniu al psihicului pe care Freud, urmând o lungă tradiție, l-a numit inconștient. Din cauza incompatibilității sale cu gândurile conștiente sau a faptului că intra în conflict cu alte gânduri inconștiente, acest material era în mod normal ascuns, uitat sau refuzat reflecției conștiente. Dificultățile întâmpinate de pacient în asocierea liberă – tăceri bruște, bâlbâieli sau altele asemenea – i-au sugerat lui Freud importanța materialului care se silea să-și găsească o exprimare, ca și forța a ceea ce el a numit apărarea pacientului împotriva acestei exprimări. Blocajele defensive au fost calificate de Freud drept rezistențe, care trebuiau învinse pentru a scoate la lumină conflicte ascunse. Spre deosebire de Charcot și Breuer, bazându-se pe experiențele din practica sa cu paciente isterice, Freud a ajuns la concluzia că sursa cea mai importantă a rezistențelor era de natură sexuală. Încă mai impresionant, el a legat etiologia simptomelor nevrotice de aceeași luptă dintre un sentiment sau impuls sexual și apărarea psihică împotriva lui. Capacitatea de a aduce acest conflict în lumina conștiinței prin asociații libere și de a-i testa apoi consecințele era deci un pas esențial, a conchis el, pe drumul către vindecarea simptomului, care putea fi cel mai bine înțeles ca o formațiune involuntară de compromis între dorință și apărare.

Sigmund Freud, 1921
MARY EVANS/SIGMUND FREUD COPYRIGHTS (PRIN AMABILITATEA W.E. FREUD)

Amintiri-ecran

Totuși, la început, Freud nu era sigur de statutul componentei sexuale în această concepție dinamică a psihicului uman. Pacientele sale păreau să-și amintească episoade reale de seducție care avuseseră loc în copilărie, adesea de natură incestuoasă. Impulsul inițial al lui Freud a fost să ia de bune aceste întâmplări. Dar apoi, așa cum mărturisea pe 2 septembrie 1897, într-o scrisoare devenită ulterior faimoasă, către Fliess, a ajuns la concluzia că, în loc să fie amintiri ale unor evenimente reale, aceste rememorări șocante erau reziduuri ale impulsurilor și dorințelor infantile nutrite de paciente de a fi seduse de un adult. Conținutul evocat nu reprezenta amintiri autentice, ci ceea ce Freud avea să numească ulterior „amintiri-ecran", sau fantezii, care ascundeau o dorință primară. Cu alte cuvinte, în loc să pună accent pe vinovăția vreunui adult pervers în etiologia nevrozelor, Freud a ajuns la concluzia că la rădăcina conflictului ulterior se aflau fanteziile și dorințele copilului.

Semnificația crucială a acestei schimbări de poziție în contextul elaborării ulterioare a psihanalizei nu poate fi pusă la îndoială. Pentru că, atribuind copiilor impulsuri sexuale, subliniind forța cauzală a fanteziilor și importanța dorințelor refulate, Freud a creat premisele a ceea ce mulți au numit marea lui călătorie în propriul psihic, începută la puțin timp după întreruperea colaborării dintre el și Breuer.

Cercetările lui Freud în domeniul isteriei se concentraseră asupra sexualității feminine și a potențialului său de expresie nevrotică. Pentru a fi cu adevărat universală, psihanaliza – termen inventat de Freud în 1896 – trebuia să examineze și psihicul masculin, în condiții de așa-numită normalitate. Ea trebuia să fie mai mult decât o simplă psihoterapie, să devină o teorie completă a minții. În acest scop, Freud și-a asumat enormul risc de a generaliza experiențele pe care el însuși le cunoștea cel

mai bine: cele proprii. În mod semnificativ, autoanaliza avea să fie prima și ultima de acest tip în istoria curentului la originea căruia se află; toți viitorii analiști urmau să parcurgă mai întâi un stagiu de analiză cu unul dintre discipolii lui Freud, a cărui analiză, la rândul ei, ducea, din aproape în aproape, la maestru.

Cufundarea lui Freud în propriul sine a fost, se pare, provocată de un eveniment semnificativ care l-a tulburat. În octombrie 1896 a murit Jakob Freud, puțin înainte să împlinească 81 de ani. Fiul său a fost năpădit de emoții pe care a înțeles că le refula de mult timp, legate de experiențele în sânul familiei și de trăirile sale cele mai timpurii. Apucându-se serios de treabă în iulie 1897, Freud a încercat să le descopere sensul cu ajutorul unei tehnici milenare: descifrarea viselor. Contribuția lui la tradiția analizei viselor – proclamate de el drept „calea regală către cunoașterea inconștientului" – a fost revoluționară, pentru că Freud a furnizat o explicație remarcabil de detaliată a motivelor pentru care se produc visele și a modului în care ele funcționează.

În lucrarea pe care mulți comentatori o consideră opera sa de căpătâi, *Interpretarea viselor* (Die Traumdeutung; publicată în 1899, dar datată din primul an al secolului ce începea, pentru a-i sublinia caracterul epocal), Freud și-a prezentat descoperirile. Combinând dovezi din propriile vise și din cele povestite de varii pacienți, el a susținut că visele joacă un rol fundamental în economia psihicului. Energia mintală – pe care Freud a numit-o libido și a identificat-o în mod esențial, deși nu exclusiv, cu instinctul sexual – este o forță fluidă și maleabilă care se poate manifesta excesiv și pernicios. Pentru că are nevoie să se descarce pentru a produce plăcere și a preveni durerea, această energie își caută orice fel de debușeu. Dacă i se refuză satisfacția produsă prin activitate motorie directă, energia libidinală poate căuta să se elibereze prin canale mintale. Sau, în limbajul *Interpretării viselor*, o dorință poate fi satisfăcută printr-o împlinire imaginară a ei. Toate visele, susține Freud, chiar și coșmarurile care etalează aparente anxietăți, reprezintă îndeplinirea unor asemenea dorințe.

Mai precis, visele sunt expresii deghizate ale împlinirii dorințelor. Ca și simptomele nevrotice, ele sunt efectele apariției unor compromisuri în interiorul psihicului între dorințe și interdicțiile care se împotrivesc realizării lor. Deși somnul poate atenua forța cenzurii diurne pe care mintea o exercită asupra dorințelor interzise, această cenzură persistă totuși parțial și în timpul nopții. Visele, așadar, trebuie decodate pentru a fi înțelese, nu doar pentru că ele sunt de fapt dorințe interzise trăite distorsionat, ci și pentru că suferă un proces suplimentar de remaniere atunci când sunt relatate psihanalistului.

Interpretarea viselor oferă o hermeneutică a descifrării procedeelor de „camuflaj" al visului, sau travaliu al visului, cum le-a numit Freud. Conținutul manifest al viselor, ceea ce ne amintim și relatăm, trebuie înțeles ca ascunzând o semnificație latentă. Visele desfid cauzalitatea logică și coerența narativă, pentru că amestecă reziduuri ale experienței cotidiene imediate cu dorințele cele mai profunde, adesea cele mai infantile. Dar ele pot fi decodate dacă ținem seamă de cele patru operațiuni de bază ale travaliului visului și le anulăm efectul mistificator.

Cea dintâi operațiune, condensarea, reprezintă fuziunea mai multor elemente diferite într-unul singur. Ca atare, ea exemplifică una dintre operațiunile fundamentale ale vieții psihice, pe care Freud a numit-o supradeterminare. Nu putem presupune a priori nici o corespondență directă între un conținut manifest simplu și echivalentul său latent multidimensional. Cel de al doilea procedeu al travaliului visului, deplasarea, înseamnă descentrarea gândurilor în vis, în așa fel încât dorința cea mai puternică este adeseori reprezentată marginal sau pieziș la nivel manifest. Deplasarea înseamnă, de asemenea, înlocuirea în vis, prin asociație, a unui anumit semnificant cu un altul, de exemplu a tatălui cu un rege. Cea de a treia operațiune Freud a numit-o reprezentare, adică transformarea gândurilor în imagini. Decodarea unui vis înseamnă deci traducerea acestor reprezentări vizuale în limbajul comunicării interumane prin tehnica asociațiilor libere. Operațiunea ultimă a travaliului visului este elaborarea secundară, care oferă conținutului o anumită ordine și inteligibilitate, furnizându-i coerență narativă. Procesul interpretării inversează așadar direcția de funcționare a travaliului viselor, pornind de la stadiul relatării conștiente a visului și mergând, prin preconștient, înapoi, dincolo de cenzură, în inconștientul însuși.

Elaborări ulterioare ale teoriei

În 1904, Freud a publicat *Psihopatologia vieții cotidiene* (Zur Psychopathologie des Alltagslebens), în care examina greșeli aparent nesemnificative, precum lapsusurile

în vorbire sau în scriere (numite ulterior, colocvial, lapsusuri freudiene), erorile de citire sau uitarea unor nume. El considera că asemenea erori au semnificație simptomatică și, deci, interpretabilă. Dar, spre deosebire de vise, ele nu trădează o dorință infantilă refulată, ci pot apărea din motive mai imediate – ostilitate, invidie sau egoism.

În 1905, Freud a lărgit aria de aplicare a metodei sale de analiză examinând *Cuvântul de spirit și relația sa cu inconștientul* (Der Witz unde seine Beziehung zum Unbewussten). Postulând „travaliul cuvântului de spirit" ca proces comparabil cu travaliul visului, el a confirmat, de asemenea, natura ambivalentă a cuvintelor de spirit, conștient născocite și în același timp inconștient revelatoare. Fenomene aparent nevinovate precum calambururile sau vorbele de duh sunt la fel de pasibile de interpretare ca și glumele mai evident tendențioase, obscene sau răutăcioase. Reacția explozivă produsă adesea de comicul reușit, a susținut Freud, își datorează forța descărcării orgasmice a impulsurilor inconștiente, atât a celor agresive, cât și a celor sexuale. Dar, în măsura în care cuvintele de spirit sunt mai voluntare decât visele sau lapsusurile, ele își trag seva nu doar din acea componentă a psihicului pe care Freud avea să o numească „se", ci și, în egală măsură, din latura sa rațională, botezată „eu".

Tot în 1905, Freud a publicat volumul care avea să-l aducă pentru prima oară în centrul atenției ca presupus susținător înfocat al unei concepții pansexualiste a minții: *Trei eseuri asupra teoriei sexualității* (Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie), revăzut și adăugit în edițiile ulterioare. El se dovedea astfel, alături de Richard von Kraft-Ebing, Havelock Ellis, Albert Moll și Iwan Bloch, un pionier al sexologiei. În această lucrare, Freud prezenta mai amănunțit decât până atunci motivele pentru care accentuase rolul componentei sexuale în evoluția comportamentului uman – atât normal, cât și patologic. Deși nu atât de reducționist pe cât se presupune de obicei, Freud a extins totuși conceptul de sexualitate dincolo de sensul său tradițional, incluzând în el o serie întreagă de impulsuri erotice, unele active din cea mai fragedă copilărie. Distingând între scopul (actul către care tind instinctele) și obiectul sexual (persoana, organul sau entitatea corporală care exercită atracție sexuală), el a elaborat un repertoriu uimitor de variat de comportamente motivate sexual. Manifestă de foarte timpuriu în viață, imperios insistentă în privința satisfacerii dorințelor sale, extrem de plastică în formele de exprimare și susceptibilă de evoluții denaturate, sexualitatea, a conchis Freud, este motivația principală pentru o mare parte a comportamentului uman.

Sexualitatea și evoluția individului

Pentru a explica evoluția formatoare a instinctului sexual, Freud a examinat îndeaproape înlocuirea treptată a anumitor zone erogene de pe corp de către altele. O sexualitate originar polimorfă își caută satisfacția la început oral, prin suptul la sânul mamei, ce poate fi ulterior înlocuit cu surogate. Inițial incapabil să distingă între sine însuși și sân, copilul ajunge curând să-și considere mama primul obiect extern al dragostei. Ulterior, Freud avea să susțină că, încă înainte de acest moment, copilul își poate trata propriul corp ca pe un astfel de obiect, depășind stadiul autoerotismului nediferențiat, către o dragoste narcisistă față de sinele său ca atare. După faza orală, în timpul celui de-al doilea an de viață, interesul erotic se mută asupra anusului, stimulat de strădania copilului de a se deprinde cu olița. În timpul stadiului anal, plăcerea produsă de actul defecației intră în conflict cu necesitatea autocontrolului. Cea de a treia fază, care durează, cu aproximație, de la patru la șase ani, a fost numită de Freud falică. Întrucât el a luat aici ca punct de reper sexualitatea masculină, analiza pe care a făcut-o acestui stadiu a stârnit numeroase critici, provocate mai ales de afirmația că principala problemă a fazei falice este angoasa de castrare.

Pentru a înțelege ce a avut Freud în vedere când a definit această angoasă, e nevoie să înțelegem mai întâi una dintre asertiunile sale fundamentale. Așa cum s-a menționat mai devreme, trauma care i-a facilitat cufundarea în propriul psihic a fost moartea tatălui său. Freud a resimțit atunci nu doar durerea care era de așteptat, ci și, în visele pe care și le-a analizat, dezamăgire, resentimente și chiar ostilitate față de părintele său. Abandonând teoria seducției, el și-a dat seama că sursa furiei sale era propriul psihic, nu vreun comportament obiectiv al tatălui său. Preluând, așa cum a făcut deseori, dovezi din texte literare și mitice în sprijinul intuițiilor sale psihologice, Freud a interpretat această sursă în termenii tragediei lui Sofocle, *Oedip rege*. Valabilitatea universală a acțiunii acestei piese, a presupus el, se datorează dorinței fiecărui copil de sex masculin de a întreține

relații sexuale cu mama sa și de a îndepărta obstacolul din calea îndeplinirii acestei dorințe, anume pe tată. Ceea ce Freud a numit ulterior „complexul lui Oedip“ îl pune pe copil într-o situație fundamental critică, pentru că dorința sexuală irealizabilă aflată la originea acestuia determină, în mintea copilului, apariția unui răspuns imaginar amenințător din partea tatălui. Astfel se naște teama de castrare.

Stadiul falic poate fi depășit cu succes numai în cazul în care complexul lui Oedip și angoasa de castrare care îl însoțește sunt rezolvate. După Freud, această rezolvare se produce doar dacă băiatul suprimă dorința de a avea relații sexuale cu mama sa, intrând într-o perioadă de așa-numită latență, și internalizează prohibiția și reproșul tatălui, însușindu-și-le prin instituirea acelei componente a psihicului pe care Freud a botezat-o „supraeu“ sau „conștiință“.

Prejudecata falocentrică evidentă a acestei teorii, căreia i s-a adăugat presupunerea foarte controversată a unei „invidii de penis“ în cazul copilului de sex feminin, deja castrat, s-a dovedit problematică pentru teoria psihanalitică ulterioară. Nu e de mirare că analiștii ulteriori ai sexualității feminine au acordat mai multă atenție relației fetiței cu mama preoedipiană decât vicisitudinilor complexului lui Oedip. Criticile antropologilor la adresa presupusei universalități a acestui complex s-au dovedit și ele convingătoare, deși a fost posibilă reformularea lui într-un mod care elimină termenii dinamicii familiale specifice perioadei în care Freud a trăit și și-a formulat ideile. Dacă prin nașterea unei culturi înțelegem instituirea unor structuri de rudenie bazate pe exogamie, atunci drama oedipiană reflectă lupta mai profundă dintre dorințele instinctive și autoritatea culturii.

Freud însă a susținut întotdeauna importanța intrapsihică a complexului Oedip, de rezolvarea căruia depinde posibilitatea progresării – trecând prin stadiul de latență – către sexualitatea matură, pe care el a numit-o faza genitală. În acest stadiu, părintele de sex opus este definitiv abandonat în favoarea unui obiect al dragostei mai potrivit, capabil să răspundă cu aceeași pasiune utilă din punct de vedere reproductiv. În cazul fetițelor, dezamăgirea provocată de inexistența unui penis este depășită prin respingerea mamei în favoarea unei figuri paterne. Pentru ambele sexe, maturitatea înseamnă comportament heterosexual, înclinat spre procreație, care se concentrează asupra organelor genitale.

Dezvoltarea sexuală este însă susceptibilă de evoluții denaturate, care creează probleme și împiedică atingerea stadiului ultim, dacă diferitele etape anterioare nu sunt rezolvate pe deplin. Fixația asupra anumitor scopuri sau obiecte sexuale poate apărea în orice moment, provocată fie de un traumatism autentic, fie de blocajul unei pulsiuni libidinale puternice. Dacă fixației i se permite exprimarea fățișă la o vârstă ulterioară, rezultatul este ceea ce la vremea respectivă era numit o perversiune. Dacă însă vreo parte a psihicului persoanei împiedică o asemenea exprimare manifestă, atunci, susține Freud, impulsul refulat și cenzurat produce simptome nevrotice, nevrozele fiind astfel considerate contrariul perversiunii. Nevroticii repetă actul dorit în formă refulată, fără amintirea conștientă a originii sale și fără capacitatea de a se confrunta cu el și a-l depăși în prezent.

Pe lângă nevroza isterică, explicată prin conversia conflictelor afective în simptome corporale, Freud a examinat și alte comportamente nevrotice tipice, precum tulburările obsesiv-compulsive, paranoia și narcisismul, furnizându-le explicații etiologice complicate. El le-a numit psihonevroze, întrucât originea lor se găsește în conflicte din copilărie, spre deosebire de nevrozele propriu-zise, precum ipohondria, neurastenia și nevroza angoasă, care se datorează unor probleme existente în prezent (ultima, de pildă, fiind cauzată de suprimarea fizică a eliberării sexuale).

În aceeași perioadă, Freud s-a concentrat, în procesul de rafinare a tehnicii sale terapeutice, asupra implicațiilor unui element anume al relației dintre pacient și analist, a cărui influență i s-a limpezit în timp ce reflecta la felul cum lucrase Breuer cu Anna O. Deși veridicitatea episodului descris mai jos a fost ulterior pusă la îndoială, iată ce ne relatează Freud. Relația foarte intensă dintre Breuer și pacienta sa a luat o turnură dramatică atunci când Anna i-a mărturisit că se simțea foarte atrasă sexual de el. Breuer, care și-a dat seama că risca el însuși să-i răspundă în același fel, a întrerupt tratamentul, în mod firesc tulburat de implicațiile etice rezultate dacă ar fi dat curs impulsurilor. Freud a ajuns să vadă în această relație dificilă efectele unui fenomen mai general, pe care l-a numit „transfer“ (sau, în cazul când analistul este atras de pacient, „contratransfer“). Luând naștere prin proiecția sentimentelor, transferul, considera Freud, este resuscitarea unor pulsiuni infantile

investite într-un nou obiect. Ca atare, el reprezintă instrumentul esențial al terapiei analitice, pentru că, aducând la suprafață emoții refulate și permițând examinarea lor în context medical, transferul facilitează depășirea lor în prezent. Cu alte cuvinte, rememorarea afectivă poate fi antidotul repetiției nevrotice.

De altfel, Freud a inventat celebra „terapie pe divan" în mare parte pentru a ușura producerea transferului. Pacientul stă întins, fără a-l privi direct pe analist, cât mai puțin inhibat de personalitatea reală a acestuia, simțindu-se liber să fantazeze. Reținut și neutru, analistul funcționează ca un ecran pe care sunt proiectate emoțiile din copilărie ale pacientului, atât cele erotice, cât și cele agresive. Transferul asupra analistului este în sine un soi de nevroză, dar una care servește depășirii sentimentelor conflictuale pe care le exprimă. Numai anumite suferințe pot fi totuși supuse unui astfel de tratament, pentru că el presupune ca pacientul să aibă capacitatea de a-și redirecționa energia libidinală înspre exterior. Din nefericire, psihozele, conchidea Freud, au la bază recanalizarea libidoului înapoi către eul pacientului și de aceea nu pot fi vindecate prin transfer în cabinetul de psihanaliză. Cât succes a avut însă terapia psihanalitică, chiar și numai în tratamentul psihonevrozelor, rămâne până azi un subiect controversat.

Deși teoriile lui Freud au ofensat pe mulți în Viena vremii sale, în chiar primii ani ai sec. XX ele au început să atragă un grup cosmopolit de susținători. În 1902, în salonul de așteptare al lui Freud a debutat Cercul de psihologie de miercuri, printre membrii căruia se numărau o serie de viitoare personalități marcante ale mișcării psihanalitice. Alfred Adler și Wilhelm Stekel erau adeseori însoțiți de oaspeți precum Sándor Ferenczi, Carl Gustav Jung, Otto Rank, Ernest Jones, Max Eitingon și A.A. Brill. În 1908, grupul a fost redenumit Societatea Psihanalitică Vieneză, și-a ținut întâiul congres internațional la Salzburg și a deschis prima filială la Berlin. În 1909, Freud, alături de Jung și Ferenczi, a făcut o călătorie celebră la Universitatea Clark, în Worchester, Massachusetts, SUA. Discursurile ținute acolo au fost publicate curând sub titlul *Prelegeri de psihanaliză* (Über Psychoanalyse, 1910), prima dintre cele câteva introduceri scrise de el pentru publicul larg. Pe lângă popularizarea unor studii de caz foarte convingătoare – cele mai faimoase fiind cunoscute colocvial drept „Dora" (1905), „Micul Hans" (1909), „Omul cu șobolani" (1909), „Cazul Schreber" (1911) și „Omul cu lupi" (1918) –, acest volum a adus ideile lui Freud în atenția unui public mai larg.

Așa cum era de așteptat de la un curent a cărui metodă terapeutică sublinia puterea transferului și universalitatea complexului lui Oedip, istoria timpurie a psihanalizei este plină de disensiuni, trădări, apostazii și excomunicări. Cele mai des comentate rupturi sunt cele cu Adler în 1911, cu Stekel în 1912 și cu Jung în 1913; acestea au fost urmate, în anii 1920, de rupturi cu Ferenczi, Rank și Wilhelm Reich. În ciuda eforturilor discipolilor loiali, precum Ernest Jones, de a-l disculpa pe Freud, cercetările ulterioare asupra relațiilor sale cu foști discipoli precum Viktor Tausk au scos la iveală amănunte nu tocmai favorabile părintelui psihanalizei. Criticilor legendei hagiografice a lui Freud nu le-a fost foarte greu să analizeze tensiunea dintre aspirațiile lui Freud către obiectivitate științifică și contextul personal extraordinar de fragil în care ideile lui au fost elaborate și diseminate. Chiar și mult după moartea lui Freud, încercarea repetată a arhiviștilor săi de a limita accesul la documente potențial problematice a întărit impresia că mișcarea psihanalitică seamănă mai mult cu o sectă decât cu o comunitate științifică (cel puțin înțeleasă în mod ideal).

Către o teorie generală

Dacă istoria zbuciumată a instituționalizării sale a făcut ca psihanaliza să fie pusă la îndoială în anumite cercuri, de această soartă n-a scăpat nici propensiunea fondatorului său către extrapolarea descoperirilor făcute în cursul practicii medicale într-o teorie generală mai ambițioasă. Așa cum Freud recunoștea față de Fliess în 1900, „de fapt, nu sunt deloc un om de știință... Nu sunt decât un conchistador prin fire, un aventurier". Așa-numita metapsihologie a lui Freud a dat curând naștere unor speculații de mare anvergură despre fenomene culturale, sociale, artistice, religioase și antropologice. Amestec complex și revizuit adeseori de elemente economice, dinamice și topografice, metapsihologia a fost dezvoltată într-o serie de 12 lucrări pe care Freud le-a scris în timpul Primului Război Mondial și din care numai o parte au fost publicate antum. Ideile lor generale au fost sintetizate în două volume apărute în anii 1920: *Dincolo de principiul plăcerii* (Jenseits des Lustprinzips, 1920) și *Eul și sinele* (Das Ich und das Es, 1923).

În acestea, Freud a încercat să clarifice relația dintre diviziunea topografică a psihicului, operată de el la începuturi, în inconștient, preconștient și conștient, și împărțirea lui ulterioară în se, eu și supraeu. Se-ul este definit în termenii celor mai primitive pulsiuni ale nou-născutului care-și caută realizarea, pulsiuni dominate de dorința de plăcere obținută prin eliberarea tensiunii și prin investirea energiei psihice (atașament obiectual). Indiferent la regulile logicii, la cerințele eficienței, la împotrivirea realității exterioare, se-ul este condus de ceea ce Freud a numit „procesul primar", care implică direct instinctele generate somatic. Dar, prin experiența inevitabilă a frustrării, bebelușul învață să se adapteze la cerințele realității. Procesul secundar rezultat de aici duce la apariția eului, care se ghidează după ceea ce Freud a numit „principiul realității", în contrast cu „principiul plăcerii" care domină se-ul. În cadrul procesului secundar, nevoia de a amâna satisfacția în scopul autoconservării este deprinsă încet-încet în contextul efortului de a înfrânge anxietatea produsă de dorințele nerealizate. Ca să facă față acestor conflicte, eul dezvoltă ceea ce Freud a numit „mecanisme de apărare". Refularea este cel mai important dintre ele, dar Freud a postulat un întreg repertoriu de mecanisme, printre care formațiunea reacțională, izolarea, transformarea în contrariu, negarea, substituirea și raționalizarea.

A treia componentă a trihotomiei lui Freud, supraeul, apare odată cu internalizarea comandamentelor morale ale societății prin identificarea cu dictatele parentale, în timpul rezolvării complexului oedipian. Numai parțial conștient, supraeul își capătă, într-o anumită măsură, forța punitivă împrumutând unele elemente agresive de la se, care sunt îndreptate înăuntru, către eu, și produc sentimente de vinovăție. Dar construcția lui are la bază în primul rând internalizarea normelor sociale, ceea ce face ca noțiunea psihanalitică a psihicului uman să nu poată fi redusă la termeni strict biologici sau individuali.

Modul în care Freud înțelegea procesul primar a suferit o schimbare fundamentală în cursul carierei sale. Inițial, Freud a opus unui impuls libidinal orientat spre plăcerea sexuală un impuls de autoconservare al cărui scop final este supraviețuirea. Dar, în 1914, în timp ce examina fenomenul narcisismului, el a ajuns să considere acest din urmă instinct drept o simplă variantă a primului. Neputând să accepte o asemenea teorie monistă, Freud a căutat o alternativă dualistă. A ajuns astfel la aserțiunea speculativă că există în interiorul psihicului un impuls înnăscut regresiv, orientat către stază, al cărui scop este să elimine tensiunea inevitabilă a vieții. A numit această tentație a repaosului principiul Nirvana, iar impulsul care stă la baza ei, instinctul morții sau Thanatos, cu care a înlocuit autoconservarea ca opus al instinctului vieții, numit și Eros.

Studii sociale și culturale

Teoria finală a instinctelor elaborată de Freud este în multe privințe un construct metafizic, comparabil cu elanul vital al lui Bergson sau cu Voința lui Schopenhauer. Impulsionat de formularea sa, Freud s-a lansat într-o serie de studii îndrăznețe care l-au dus mult dincolo de limitele specialității sale. Le începuse cu cercetări asupra lui Leonardo da Vinci (1910) și a nuvelei *Gradiva* de Wilhelm Jensen (1907), în care încerca să psihanalizeze opere de artă ca expresii simbolice ale dinamicii psihice a autorilor.

Premisa fundamentală care i-a permis lui Freud să examineze fenomenele culturale din perspectivă psihanalitică a fost existența a ceea ce el numise sublimare, în cele *Trei eseuri asupra teoriei sexualității*. Aprecierea sau crearea frumuseții ideale, susține Freud, derivă din pulsiuni sexuale primare care sunt transfigurate în fenomene culturale înălțătoare. Spre deosebire de refulare, tradusă numai în simptome nevrotice a căror semnificație este necunoscută chiar și celui afectat de ele, sublimarea este o rezolvare pașnică a reprimării, care duce la crearea unor opere culturale accesibile și altora. Deși potențial reductivă în implicațiile sale, interpretarea psihanalitică a culturii poate fi numită pe bună dreptate una dintre cele mai puternice „hermeneutici ale suspiciunii", ca să împrumutăm expresia filozofului francez Paul Ricoeur, pentru că demitizează conceptul idealist al culturii înalte ca presupusă transcendere a unor nevoi primare.

În *Totem și Tabu* (Totem und Tabu, 1913), Freud a lărgit din nou aria de acoperire a teoriilor sale, făcând speculații psihologice pe teme antropologice și sociale. Inspirat de cercetările lui Sir James Frazer asupra aborigenilor australieni, Freud a interpretat amestecul de teamă și de adorație față de animalul totemic în termenii atitudinii copilului față de părintele de același sex. Insistența aborigenilor asupra exogamiei ar fi așadar o apărare complexă împotriva

atracției incestuoase foarte puternice a copilului față de părintele de sex opus. Religia lor ar reprezenta o anticipare filogenetică a dramei ontogenetice oedipiene care se desfășoară în procesul evoluției psihice a omului modern. Dar, în timp ce complexul lui Oedip este un fenomen exclusiv intrapsihic, bazat pe fantezii și temeri, religia aborigenilor, afirmă Freud cu îndrăzneală, are la bază evenimente istorice reale. El speculează că rebeliunea fiilor împotriva taților dominanți pentru preluarea controlului asupra femeilor a culminat cu un paricid efectiv. Pentru că, în cele din urmă, a dat naștere la remușcări, acest act violent a fost răscumpărat prin instituirea unui tabu al incestului și a interdicțiilor împotriva rănirii obiectului sau animalului totemic – substitut al tatălui. Societatea propriu-zisă a apărut atunci când comunitatea fraternă a înlocuit hoarda patriarhală, pentru că renunțarea la aspirațiile individuale de a se substitui tatălui ucis și un sentiment comun de vină, provocat de participarea la crima primordială, au dus la încheierea unei înțelegeri de tip contractual de a sfârși luptele intestine și de a alcătui un grup. Strămoșul totemic a putut ulterior să evolueze către mai impersonalul zeu suprem al marilor religii.

Un text freudian ulterior, care încearcă să explice solidaritatea socială, *Psihologia mulțimilor și analiza eului* (Massenpsychologie und Ichanalyse, 1921), se inspiră din psihologii antidemocratici de la sfârșitul sec. XIX, îndeosebi Gustave Le Bon. Sentimentul colectiv de deziluzie provocat de liberalismul raționalist, sentiment pe care unii l-au considerat sursa unei bune părți din opera lui Freud, atinge aici punctul culminant al expresiei sale (singurul text competitor fiind psihobiografia demitizantă a lui Woodrow Wilson, pe care Freud a scris-o împreună cu William Bullitt în 1930, dar care nu a văzut lumina tiparului decât în 1967). Toate fenomenele de masă, sugerează Freud, se caracterizează prin legături emoționale intens regresive, care îi deposedează pe indivizi de autocontrol și de independență. Respingând posibile explicații alternative, precum starea de hipnoză sau imitația, și nevrând să-l urmeze pe Jung în postularea unei rațiuni colective, Freud a subliniat în schimb legăturile libidinale individuale ale membrilor cu liderul grupului. Formarea unui grup este asemeni regresiunii într-o hoardă, în care conducătorul redevine tatăl primitiv. Inspirându-se din exemple precum armata și Biserica Romano-Catolică, Freud nu a luat niciodată serios în considerație comportamente colective mai puțin tiranice.

Religie, civilizație și disconfort

Evaluarea sumbră a solidarității sociale și politice și-a găsit echivalentul, chiar dacă într-o formă ușor mai nuanțată, în atitudinea lui Freud față de religie. Deși multe studii asupra evoluției sale intelectuale au distins varii influențe ale ascendenței lui evreiești, pe care însuși Freud le-a recunoscut în parte, poziția sa declarată era profund areligioasă. Așa cum am văzut din *Totem și tabu*, el a explicat întotdeauna credința în divinități, în ultimă analiză, prin venerarea unor substitute ale strămoșilor umani. Una dintre cele mai importante cauze ale rupturii sale cu foști discipoli precum Jung a fost chiar acest scepticism față de spiritualitate.

În eseul din 1907 intitulat *Acte obsesionale și practici religioase* (Zwangshandlungen und Religionsübungen), Freud afirmase că nevrozele obsesionale sunt sisteme religioase personale și că religiile însele nu sunt altceva decât nevroze obsesionale ale omenirii. Douăzeci de ani mai târziu, în *Viitorul unei iluzii* (Die Zukunft einer Illusion, 1927), el a rafinat această teorie, adăugând că credința în Dumnezeu este o reproducere la scară mitică a stării universal umane de neputință infantilă. Ca tată idealizat, Dumnezeu este proiecția dorinței copilului de a avea un apărător atotputernic. Dacă oamenii, evoluând, își pot depăși dependența, a conchis el cu un optimism prudent, atunci și umanitatea poate să spere că va renunța într-o zi la heteronomia sa imatură.

Convingerea simplistă, de factură iluministă, aflată la baza acestei analize a trezit imediat reacții critice, care nu au rămas fără ecou în concepțiile lui Freud. Într-un schimb de scrisori cu romancierul francez Romain Rolland, el a ajuns să recunoască o sursă mai recalcitrantă a sentimentului religios. Pasajul introductiv al următorului său tratat speculativ, *Disconfort în cultură* (Das Unbehagen in der Kultur, 1930), se referă la ceea ce Romain Rolland denumise „sentimentul oceanic". Freud l-a descris ca pe sentimentul unei comuniuni indisolubile cu universul, pe care misticii îndeosebi îl consideraseră experiența religioasă fundamentală. Originile sale, susține Freud, se află în nostalgia după sentimentul preoedipian al copilului de uniune cu mama sa. Deși își are sursa tot în neajutorarea infantilă, religia vine astfel, într-o măsură, din cele mai timpurii stadii ale evoluției postnatale. Dorința regresivă de revenire la

această comuniune poate fi mai puternică decât nevoia unui tată atotputernic și deci nu poate fi depășită printr-o rezolvare colectivă a complexului lui Oedip.

Disconfort în cultură, text scris după ce Freud își începuse lupta cu cancerul palatal și în perioada ascensiunii triumfătoare a fascismului european, este o carte pesimistă. Punând accent pe prevalența sentimentului de vină în psihicul uman și pe imposibilitatea atingerii unei fericiri desăvârșite, Freud afirmă că disconfortul omenirii nu are soluție. Toate civilizațiile, indiferent cât de bine sunt proiectate, pot să ofere numai o ușurare parțială. Pentru că violențele dintre oameni se datorează nu relațiilor injuste de proprietate sau nedreptăților politice, care pot fi corectate prin lege, ci mai degrabă instinctului morții redirecționat spre exterior.

Nici măcar Eros, sugerează Freud, nu este în deplină armonie cu civilizația, pentru că legăturile libidinale care stau la baza solidarității sociale sunt inhibate în raport cu scopul lor și difuze, iar nu direct sexuale. Așadar, pentru omenire există o probabilitate ridicată de apariție a unei tensiuni între impulsul sexual și dragostea sublimată. Mai mult, cum Eros și Thanatos sunt ele însele în opoziție, conflictele și sentimentul de vinovăție rezultat sunt practic inevitabile. Singura speranță pe care o putem avea este a unei vieți în care povara represivă a civilizației să fie oarecum contrabalansată de satisfacerea instinctelor și de dragostea sublimată pentru omenire. Dar reconcilierea dintre natură și cultură este imposibilă, căci prețul plătit de orice civilizație este sentimentul de vinovăție produs de necesarele constrângeri exercitate asupra pulsiunilor instinctive ale omului. Deși în altă parte Freud postulase că iubirea genitală, heterosexuală, matură și capacitatea de a munci în mod productiv sunt semnele principale ale sănătății omului și proclamase că „acolo unde există se, trebuie să existe și eu", este clar că el nu spera ca disconfortul civilizației să poată fi vreodată rezolvat în mod colectiv. Tot ce ne-a oferit Freud este o etică a autenticității resemnate, care propovăduiește înțelepciunea unei vieți fără posibilitatea salvării, fie ea religioasă sau seculară.

Ultimele zile

Ultima lucrare majoră a lui Freud, *Moise și monoteismul* (Der Mann Moses und die monotheistische Religion, 1938), este mai mult decât un simplu „roman istoric", cum se gândise inițial să o subintituleze autorul ei. Moise a fost multă vreme o figură de o importanță capitală pentru Freud; faimoasa statuie a lui Michelangelo reprezentându-l pe Moise fusese subiectul unui eseu scris în 1914. Cartea a căutat să rezolve misterul originii lui Moise, făcând din el un aristocrat egiptean care alesese poporul evreu pentru a păstra vie o religie monoteistă anterioară. Conducător prea aspru și pretențios, Moise a fost ucis într-o revoltă a evreilor, iar în locul său a apărut un al doilea șef, mai maleabil, numit tot Moise. Sentimentul de vinovăție produs de paricid a fost însă prea greu de îndurat, așa că evreii s-au întors până la urmă la religia oferită de primul Moise, reunind cele două figuri într-una singură. În acest text, Freud a permis atitudinii sale ambivalente față de rădăcinile sale religioase și de autoritatea tatălui să formeze țesătura unei povești destul de fanteziste, care spune mai multe despre autorul ei decât despre subiectul pe care-l tratează.

Moise și monoteismul a fost publicat în anul în care Hitler a invadat Austria. Freud a fost silit să fugă în Anglia. Cărțile sale au fost printre primele arse, ca roade ale unei „științe evreiești", atunci când naziștii au venit la putere în Germania. Deși psihoterapia nu a fost interzisă în Al Treilea Reich, unde vărul mareșalului Hermann Göring conducea un institut oficial de profil, psihanaliza s-a mutat în esență în exil, în special în America de Nord și în Anglia. Freud însuși a murit la numai câteva săptămâni după declanșarea celui de Al Doilea Război Mondial, într-o vreme când temerile sale cele mai rele legate de iraționalismul care mocnește sub masca civilizației se dovedeau adevărate. Moartea nu a fost un obstacol în calea receptării și diseminării ideilor sale. O pletoră de școli freudiene a apărut în timp, dezvoltând psihanaliza în diferite direcții. De fapt, în ciuda criticilor neîncetate și adesea convingătoare formulate practic la adresa tuturor ideilor sale, Freud rămâne una dintre cele mai redutabile figuri în peisajul intelectual al sec. XX.

Freya

Cea mai importantă zeiță din mitologia scandinavă. Face parte dintr-un grup de zeități ale fertilității numit Vani. Tatăl ei era zeul mării, Njörd, iar fratele și corespondentul ei masculin, Freyr. Era zeița războiului și a morții, precum și a iubirii și a fertilității. Jumătate din eroii morți pe câmpul de luptă mergeau pe tărâmul ei, Folkvangr, iar cealaltă jumătate în Walhalla

lui Odin. I-a învățat pe Aseni o vrajă puternică, în care era implicată, probabil, sexualitatea.

Freyberg (de Wellington și de Munstead), Bernard Cyril

(21.03.1889, Richmond, Anglia - 04.07.1963, Windsor)

Conducător militar neozeelandez (de origine britanică). În 1891 a emigrat în Noua Zeelandă împreună cu părinții săi. A luptat în multe dintre cele mai mari bătălii din Primul Război Mondial, iar la 27 de ani a devenit cel mai tânăr general de brigadă din armata britanică. În Al Doilea Război Mondial a fost comandant suprem al forțelor neozeelandeze. După război, a fost guvernator general al Noii Zeelande (1946–1952). În 1951 i s-a acordat titlul de baron.

Freyr *sau* Frey

În mitologia scandinavă, zeu al păcii, al fertilității, al ploii și al soarelui; făcea parte din grupul de zeități numit Vani. Fiu al lui Njörd și frate al Freyei, era venerat îndeosebi în Suedia precreștină, fiind considerat strămoșul regilor. Cea mai cunoscută legendă referitoare la el povestește despre iubirea sa pentru uriașa Gerd, care a fost pețită și cucerită pentru el de către servitorul lui. Se credea că venerarea lui aduce vreme bună și mari bogății.

freză

Vezi mașină de frezat

frezie

Denumire comună pentru cele cca 20 de specii de plante erbacee sud-africane care alcătuiesc genul *Freesia*, din familia *Iridaceae*, cu bulbotuber, frunze cărnoase și tije flexibile pe care cresc flori în formă de clopot, de culoare albă, galbenă, portocalie sau albastră, cu miros de lămâie. Tijele florale formează un unghi drept cu tulpina, astfel încât florile sunt dispuse pe orizontală. Două dintre speciile cel mai des folosite în hibridizare sunt *F. refracta*, cu flori verzi-gălbui spre galben sau alb, și *F. armstrongii*, de o nuanță roșie-purpurie. Plantele se cultivă în ghivece sau în grădini, în zonele cu climă mai blândă.

Frick, Henric Clay

(19.12.1849, West Overton, Pennsylvania, SUA - 02.12.1919, New York, New York)

Industriaș american. A început să construiască și să utilizeze furnale cu cocs în 1870 și a fondat propria companie în 1871. Din 1889 a fost președinte al Carnegie Steel Co., cea mai mare companie din lume de prelucrare a oțelului și cocsului. Atitudinea lui față de greva violentă a oțelarilor din 1892, organizată la Homestead, Pennsylvania, l-a făcut pe un anarhist să-l înjunghie, însă Frick a supraviețuit. A fost unul dintre fondatorii U.S. Steel Corp, în 1901. Filantrop și cunoscut colecționar de artă, a fondat Galeria Frick din orașul New York. *Vezi și* Andrew Carnegie.

Friedan, Betty
născută **Betty Naomi Goldstein**

(04.02.1921, Peoria, Illinois, SUA - 04.02.2006, Washington DC)

Feministă americană. A urmat cursurile Colegiului Smith și a lucrat la New York înainte de a se căsători și a avea copii. Nemulțumită de rolul de casnică, a scris lucrarea *Mistica feminină* (The Feminine Mistique, 1963), volum care a însuflețit mișcarea feministă americană modernă. În 1966 a devenit membră fondatoare a Organizației Naționale a Femeilor. Printre ultimele sale lucrări se numără *A doua stare* (The Second Stage, 1981), *Izvorul vârstei* (The Fountain of Age, 1993) și lucrarea memorialistică *Viața de până acum* (Life So Far, 2000).

Friedland, Bătălia de la ~

(14 iunie 1807)

Victorie a lui Napoleon împotriva Rusiei, în perioada războaielor napoleoniene, în urma căreia s-a încheiat Pacea de la Tilsit. În apropiere de Friedland, în E Prusiei (actualmente Rusia), un corp de armată francez, copleșit de trupele rusești, a rezistat atacurilor acestora vreme de nouă ore, timp în care Napoleon și-a adunat restul trupelor în regiune. Apoi, el a atacat cu 65 000 de oameni, încercuind jumătate din armata Rusiei, în satul Friedland, unde soldații dușmani au fost uciși sau luați prizonieri. Prusia, aliata Rusiei, și-a retras forțele armate de la Königsberg, pe care apoi l-au ocupat francezii.

Friedman, Milton

(31.07.1912, Brooklyn, New York, SUA - 16.11.2006, San Francisco, California)

Economist conservator american. Și-a făcut studiile la Rutgers și Columbia, după care a devenit profesor la Universitatea din Chicago, în 1946. A fost unul dintre cei mai fervenți susținători americani ai monetarismului. A coordonat tranziția economică în Chile, după îndepărtarea de la putere a lui Salvador Allende. După 1980, ideile sale au fost preluate de președintele

Ronald Reagan și de prim-ministrul Marii Britanii, Margaret Thatcher. Printre lucrările sale se numără *Teoria funcției consumului* (A Theory of Consumption Function, 1957), *Capitalism și libertate* (Capitalism and Freedom, 1962), ambele în colaborare cu Rose Friedman, și *Istoria monetară a SUA între 1867–1960* (A Monetary History of the United States, 1867–1960, 1963) și *Tendințe monetare în Statele Unite și în Marea Britanie* (Monetary Trends of the United States and The United Kingdom, 1981), în colaborare cu Anna Schwartz. A primit Premiul Nobel în 1976.

Friedmann, universul ~

Model al universului, conceput în 1922 de meteorologul și matematicianul rus Aleksandr Friedmann (1888–1925). El considera că teoria relativității a lui Albert Einstein implica și existența unei teorii a universului aflat în mișcare, opus universului static, așa cum era conceput de savanții din acea vreme. A formulat ipoteza unui big bang, urmat de expansiunea universului, apoi de contracția sa urmată de o mare implozie. Modelul său se fundamenta pe un univers închis, dar alte concepții similare implică existența unui univers deschis (ce se extinde la nesfârșit) și a unui univers plat, care se extinde progresiv spre infinit, dar a cărui viteză de expansiune tinde spre zero. *Vezi și* Edwin P. Hubble.

Friedrich, Caspar David

(05.09.1774, Greifswald, Pomerania - 07.05.1840, Dresda, Saxonia)

Pictor german. A făcut studii la Academia din Copenhaga. După 1798 s-a stabilit la Dresda și a lucrat ca desenator topograf în creion și sepia. Prima sa pictură importantă în ulei, *Traversarea munților* (1807–1808), reflectă un acut simț al alienării. În 1824 a fost numit profesor la Academia din Dresda. Peisajele sale misterioase și vaste, sugerând neputința umană în fața forțelor naturii, au făcut ca sublimul să fie considerat un concept central al romantismului. Interesul pentru lucrările sale a crescut odată cu apariția simbolismului, la începutul sec. XX.

Friel, Brian

(n. 09.01.1929, Omagh, N Irlandei)

Dramaturg și prozator irlandez. A fost profesor la școala din Londonderry, înainte de a se muta în districtul Donegal din Irlanda. După ce a publicat o serie de povestiri în *The New Yorker*, s-a dedicat în totalitate scrisului. Primul său succes dramatic a fost opera *Philadelphia, sosesc!* (Philadelphia, Here I Come!, 1963). Mai târziu, a folosit ca teme frământările din viața irlandeză și tulburările din Irlanda de Nord, transpuse în lucrări precum *Libertatea orașului* (The Freedom of the City, 1973) și *Cum se face istoria* (Making History, 1988). Multe dintre textele sale dramatice – în special *Interpretări* (Translations, 1980) și *Dans la Lughnasa* (Dancing at Lughnasa, 1990, Premiul Tony, ecranizare în 1998) – tratează tema relațiilor familiale și a legăturilor acestora cu limba, obiceiurile și teritoriul în care trăiesc. Printre volumele sale de proză scurtă se numără *Ghicitorul* (The Diviner, 1983).

Friendly, Fred W. *născut* Ferdinand Friendly Wachenheimer

(30.10.1915, New York, New York, SUA - 03.03.1998, New York)

Realizator de știri și jurnalist american. Și-a început cariera în 1938, la un post de radio, apoi a fost angajat la CBS. În anii 1950 a realizat, alături de Edward R. Murrow, o serie de emisiuni radio, *Ascultă acum* (Hear It Now), și serialul de televiziune *Vezi acum* (See It Now). Friendly a fost și producătorul emisiunii *CBS vă prezintă* (CBS Reports, 1961–1971) și al multor alte programe speciale. A fost președinte al CBS News (1964–1966), apoi a predat la Facultatea de Jurnalism a Universității Columbia. Fiind un critic care-și exprima deschis opiniile despre calitatea majorității programelor de televiziune, a devenit consilier de comunicare al Fundației Ford (1966–1980) și a contribuit la înființarea rețelei de televiziune PBS (Public Broadcasting Service).

Fries, răscoala lui ~

(1799)

Răscoală împotriva taxelor federale pe proprietate, la care au luat parte fermierii din E statului Pennsylvania, SUA. Pentru a crește fondurile necesare unui presupus război cu Franța, Congresul american a decis, în 1798, instituirea unei taxe directe pe proprietățile imobiliare. Instituirea acestei măsuri a fost dezaprobată și un grup înarmat de fermieri germani, condus de John Fries (cca 1750–1818), a determinat autoritățile federale să-i elibereze pe cei închiși pe motiv că nu au plătit taxa. În replică, președintele John Adams a trimis trupele federale să-i aresteze pe răsculați, ei fiind judecați pentru trădare. Fries a fost condamnat la moarte prin spânzurătoare, dar în 1800 a fost grațiat de Adams.

Frigg *sau* Frigga

Zeiță din mitologia scandinavă, soția lui Odin și mama lui Balder. Era considerată protectoare a căsătoriei și a fertilității. În unele mituri islandeze este prezentată ca o mamă devotată, în timp ce în alte versiuni apare ca o zeiță desfrânată. Era cunoscută și de alte triburi germanice, iar numele ei a supraviețuit în alcătuirea cuvântului englezesc Friday (*în engleză, ziua lui Frigg,* vineri).

Frigia

Regiune antică din V Anatoliei centrale. Denumirea provine de la numele unui popor pe care grecii îl numeau frigian și care a dominat Anatolia în perioada dintre declinul Imperiului Hitit (sec. XII î.Hr.) și ascensiunea regatului Lidiei (sec. VII î.Hr.) Este posibil ca frigienii să fi fost de origine tracă (*vezi* Tracia). Capitala lor era la Gordium. Regatul legendarului lor rege, Midas, a fost distrus către 700 î.Hr. în timpul invaziei cimerienilor, care au incendiat capitala. Frigienii au excelat în prelucrarea lemnului și în metalurgie. De asemenea, erau recunoscuți pentru covoarele deosebit de frumoase pe care le țeseau și pentru broderii. Cultul religios al zeiței Cybele a fost transmis grecilor. Cercetările arheologice de după 1945 au scos aici la iveală pietre de mormânt sculptate și altare.

Friml, (Charles) Rudolf

(07.12.1879, Praga, Cehia - 12.11.1972, Hollywood, California, SUA)

Compozitor american de origine cehă. L-a avut ca profesor pe Antonín Dvořák. În 1906 a emigrat în SUA. În 1912, urmându-i lui Victor Herbert, împreună cu Otto Harbach a compus opereta de mare succes *Licuriciul* (The Firefly). Dintre cele cca 30 de operete compuse, trei s-au bucurat de o mare apreciere: *Rose Marie* (1924, în care a fost inclus cântecul *Indian Love Call*), *Regele vagabonzilor* (The Vagabond King, 1925, în care au fost incluse cântecele *Song of The Vagabonds* și *Some Day*) și *Cei trei muschetari* (The Three Musketeers, 1928).

Frisch, Karl von

(20.11.1886, Viena, Austria - 12.06.1982, München, Germania de Vest)

Zoolog, unul dintre primii cercetători ai fiziologiei comportamentale. A obținut titlul de doctor la Universitatea din München, unde a și predat. A realizat studii foarte cunoscute despre albine și a descoperit că aceste insecte le comunică celorlalți membri ai familiei distanța și direcția în care se află sursa de hrană prin două tipuri de mișcări ritmice sau dansuri. Rotirea în cerc arată că hrana se găsește la o distanță mai mică de 75 m de stup; mișcarea repetată pe verticală sau pe orizontală indică o distanță mai mare. În 1949 a observat că albinele, prin percepția luminii polarizate, folosesc poziția Soarelui ca o busolă, chiar dacă astrul nu este vizibil. A demonstrat că peștii aud și pot deosebi culorile. În 1973 i s-a decernat Premiul Nobel, împreună cu Konrad Lorenz și Nikolaas Tinbergen.

Frisch, Max (Rudolf)

(15.05.1911, Zürich, Elveția - 04.04.1991, Zürich)

Dramaturg și prozator elvețian. La începutul carierei a fost jurnalist, apoi a lucrat ca arhitect, carieră pe care a abandonat-o pentru a se dedica scrisului (1955). Este cunoscut pentru descrierile sale expresioniste ale dilemelor de ordin moral ale vieții sec. XX. Una dintre primele drame, *Santa Cruz* (1947), fixează tema centrală a lucrărilor sale ulterioare: complicațiile inutile, scepticismul individului din societatea contemporană. Din opera sa fac parte *Numele meu fie Gantenbein* (Mein name sei Gantenbein, 1964), *Zidul chinezesc* (Die Chinesische Mauer, 1947), *Biedermann și incendiatorii* (Biedermann und die Brandstifter, 1958) și *Andorra* (1961). A mai scris romane precum *Eu nu sunt Stiller* (Stiller, 1954), *Homo faber* (1957), și *Omul din Holocen* (Der Mensch erscheint im Holozän, 1979).

Frisch, Ragnar (Anton Kittil)

(09.03.1895, Oslo, Norvegia - 31.01.1973, Oslo)

Economist norvegian. A obținut titlul de doctor la Universitatea din Oslo și a predat la această instituție de învățământ din 1931 până în 1965. A fost un pionier al econometriei și membru fondator al Societății de Econometrie. A conceput un model econometric pe scară largă, legat de planificarea economică și de venitul național. În 1969 a fost laureat al primului Premiu Nobel pentru economie împreună cu Jan Tinbergen.

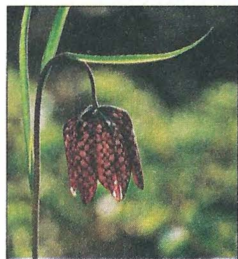
Frisice, Insulele ~

Lanț de insule din Marea Nordului, situate la o distanță de la 5 până la 32 km de coasta europeană, care se întind de-a lungul coastei Germaniei și a Olandei și în S peninsulei daneze Iutlanda. Deși formează un arhipelag unitar, sunt împărțite în

Insulele Frisice de V (considerate teritorii olandeze), Insulele Frisice de E (considerate teritorii germane) și Insulele Frisice de N (considerate teritorii daneze și germane). Între 7000–5000 î.Hr, atunci când Marea Nordului stabilise un debușeu SV spre Atlantic, țărmul ei SE coincidea, probabil, cu actuala linie a Insulelor Frisice. De atunci, furtunile, tasarea pământului și inundațiile periodice au dat naștere acestui lanț de insule separate de coastă printr-o zonă îngustă de ape puțin adânci și de suprafețe noroioase. Autoritățile daneze și germane investesc sume importante pentru a proteja coasta oceanică a insulelor și pentru a le face propice agriculturii. Plajele și stațiunile atrag mulți turiști.

fritilaria *sau* lalea-pestriță

Denumire comună pentru cele cca 80 de specii de plante erbacee cu bulb; plantă perenă, ornamentală. Face parte din genul *Fritillaria*, familia *Liliaceae*, originară din zona temperat-nordică. Are de obicei o singură floare, în formă de clopoțel, de multe ori cu un aspect cadrilat. Fructul este o capsulă care conține multe semințe. Capul-de-șarpe sau crinul-broască (*F. meleagris*), o specie cu bulb otrăvitor, și coroana-imperială (*F. imperialis*), o plantă puternic mirositoare, sunt, de obicei, cultivate ca flori de grădină.

fritilaria (*Fritillaria meleagris*)

INGMAR HOLMASEN

Friuli-Venezia Giulia

Regiune din NE Italiei. Suprafața: 7 845 kmp; 1 180 375 loc. (2001). Centrul administrativ: Trieste. Se învecinează cu Austria, Slovenia și Marea Adriatică. Cunoscută în Antichitatea romană drept regiunea Iuliană, după invaziile barbarilor a fost împărțită într-o zonă de coastă, dominată de bizantini, și o zonă interioară, condusă de ducii de Friuli și de conții de Gorizia. Începând cu sec. XV a intrat sub administrația Austriei și Veneției, iar din 1815 a fost condusă de Habsburgi. După Al Doilea Război Mondial, a fost împărțită între Iugoslavia și teritoriul independent Trieste, iar în 1954 a redevenit teritoriu al Italiei. Este una dintre regiunile cu cea mai mare activitate seismică din Italia. În 1976 a fost afectată de un mare cutremur. Este renumită pentru producția de șuncă și de lactate. Orașele mai importante, printre care Udine, Pordenone, Gorizia și Trieste, au devenit centre industriale. Trieste este unul dintre cele mai importante porturi ale Italiei.

friză

Bandă ornamentală lungă, îngustă și orizontală, folosită în scopuri decorative și amplasată de-a lungul pereților unei camere sau al zidurilor exterioare ale unei clădiri. În arhitectura greco-romană, este o bandă orizontală, decorată adesea cu sculpturi în relief și situată între arhitrava și cornișa unei clădiri. Cea mai cunoscută friză decorativă (friza Panateneelor) se află pe peretele exterior al Partenonului din Atena; are o lungime de 160 m și reprezintă procesiunea rituală a Panateneelor.

frizonă, limba ~

Limbă din ramura vestică a limbilor germanice, înrudită mai strâns cu engleza. Vorbită în trecut într-o regiune care se întindea din N Olandei până în provincia Schleswig din N Germaniei, limba frizonă mai este vorbită în prezent doar în trei regiuni mici, în care există câte un dialect. Frizona occidentală se vorbește în provincia olandeză Friesland, frizona orientală în Saterland, la V de Oldenburg, în Germania, și frizona nordică de-a lungul coastelor de V ale Insulelor Frisice din provincia Schleswig. Cele mai vechi atestări scrise ale frizonei datează din sec. XIII. De la sfârșitul sec. XVI până la sfârșitul sec. XIX, varianta scrisă a frizonei s-a folosit din ce în ce mai rar. În perioada contemporană, frizona occidentală a fost revitalizată, fiind considerată de guvernul olandez limbă oficială.

Froben, Johann *sau* Johannes Frobenius

(cca 1460, Hammelburg, Franconia – oct. 1527, Basel, Elveția)

Învățat și tipograf elvețian de origine germană care și-a desfășurat activitatea la Basel. Prima sa tipăritură a fost o Biblie în limba latină (1491). În 1515, împreună cu trei asociați, deținea patru tipografii, ulterior numărul acestora crescând la șapte. Printre realizările sale se numără popularizarea caracterelor latine și introducerea celor grecești și italice, încercarea de a tipări cărți mai mici și mai ieftine și faptul că a angajat, ca ilustratori, artiști talentați, precum Hans Holbein cel Tânăr. Îi sunt atribuite cca 250 de cărți.

Frobisher

Golf în Atlanticul de N. Situat la NV de capătul de S al insulei Baffin, în Canada, are o

lungime de cca 240 km, o lățime ce variază între 32 și 64 km, iar adâncimea maximă atinge 120 m. A fost descoperit în 1576 de Martin Frobisher. Orașul Iqaluit, situat în capul golfului, este centrul administrativ al teritoriului Nunavut.

Frobisher, Sir Martin

(1535, Yorkshire, Anglia - 22.11.1594, Plymouth, Devon)

Navigator englez, unul dintre primii exploratori ai coastei de NE a Canadei. În căutarea Pasajului de Nord-Vest către Oceanul Pacific, a traversat Atlanticul în 1576 și a ajuns în Labrador și în insulele Baffin, descoperind golful Frobisher. A revenit în Anglia, aducând vești despre posibila existență a unor mine de aur, și a obținut sprijinul monarhiei pentru alte expediții în 1577 și 1578. Întorcându-se fără rezultate foarte spectaculoase, nu a mai beneficiat de acest sprijin. În 1585, a fost viceamiral în expediția lui Francis Drake spre Indiile de V, iar în 1588 a jucat un rol important în campania împotriva Armadei spaniole.

Froebel, Friedrich (Wilhelm August)

(21.04.1782, Oberweissbach, Thuringia, Saxonia Ernestină - 21.06.1852, Marienthal, lângă Bad Liebenstein, Thuringia)

Pedagog german, fondator al grădiniței de copii. Influențat de teoriile lui Johann Heinrich Pestalozzi, a înființat, în 1837, o școală pentru copii, pe care mai târziu a numit-o grădiniță sau „grădina copiilor". Considera activitatea independentă și jocul drept factori esențiali în educația copiilor, rolul profesorului nefiind acela de a preda și de a îndoctrina, ci mai degrabă de a încuraja libera exprimare prin intermediul jocului. A influențat în mare măsură tehnicile moderne ale învățământului preșcolar, inclusiv ideile lui John Dewey.

Froissart, Jean

(1333?, Valenciennes, Brabant - 1400/1401, Chimay, Hainaut)

Istoric de curte și poet francez. Froissart a fost un învățat care a călătorit mult și a trăit alături de nobilimea de la mai multe curți europene. *Cronicile* (Chroniques) sale, o narațiune care surprinde relatări din Războiul de 100 de Ani, din 1325 până în 1400, oferă și informații în legătură cu evenimentele din Flandra, Spania, Portugalia, Franța și Anglia și constituie cel mai important document din vremurile feudale și cea mai reușită prezentare a idealurilor cavalerești și curtenești din perspectiva acelor vremuri. A mai compus

Jean Froissart (șezând) scriindu-și *Cronicile*, miniatură dintr-un manuscris de la mijlocul sec. XV; Biblioteca Arsenalului, Paris (Ms. 5190)

BIBLIOTECA ARSENALULUI, PARIS; FOTO, STUDIO STA PHOTO

balade, rondeluri și poeme alegorice care celebrează iubirea curtenească.

Fromm, Erich

(23.03.1900, Frankfurt am Main, Germania - 18.03.1980, Muralto, Elveția)

Psihanalist și filozof american de origine germană. Discipol al lui Sigmund Freud, Fromm s-a alăturat Școlii de la Frankfurt în anii 1920, iar în 1933 a părăsit Germania nazistă, îndreptându-se spre SUA. L-a contrazis pe Freud și a susținut ideea interacțiunii dintre psihologie și societate, argumentând că principiile psihanalizei ar putea fi aplicate pentru a remedia unele disfuncții culturale. A predat la numeroase instituții, cum ar fi Universitatea de Stat din Mexico (1951–1967) și Universitatea New York (din 1962). Printre numeroasele sale cărți, care s-au bucurat de succes atât la nivel academic, cât și în general, se numără: *Fuga de libertate* (Escape from Freedom, 1941), *Societatea normală* (The Sane Society, 1955) și *Criza psihanalizei* (The Crisis of Psychoanalysis, 1970). *Arta de a iubi* (The Art of Loving, 1956) a devenit, pentru o lungă perioadă de timp, bestseller.

Fronda

(1648–1653)

Serie de războaie civile din Franța, în timpul minoratului lui Ludovic XIV. Fronda (*în franceză, fronde*, praștie, obiect folosit într-un joc practicat pe străzile Parisului pentru a sfida autoritățile) constituia, într-o anumită măsură, o tentativă de a limita puterea din ce în ce mai mare a guvernării regale, dar eșecul său a dus la absolutismul din

timpul domniei lui Ludovic XIV. Prima sa etapă, Fronda Parlamentului (1648–1649), a fost o încercare de a îngrădi, în limitele constituționale, autoritatea reginei regente, Ana de Austria, și a prim-ministrului său, Jules Mazarin. Revoltele au silit guvernul să accepte cerințele Parlamentului. A doua etapă, mai importantă, Fronda Prinților (1650–1653), a izbucnit din cauza opoziției aristocrației față de Mazarin. Liderul militar Marele Condé a fost arestat, fapt care i-a determinat pe prietenii săi să se răscoale (în așa-numitul „război al prinților"). Susținătorii săi s-au alăturat facțiunii pariziene (vechea Frondă) și au obținut eliberarea lui Condé și demisia lui Mazarin. Condé și-a pierdut însă poziția în momentul în care Ana s-a coalizat cu Vechea Frondă împotriva lui, provocând „al doilea război al prinților" (1651–1653). După ce a suferit pierderi în bătălie, Condé a fugit. În 1652, regele și-a făcut intrarea triumfătoare în Paris, urmat de Mazarin în 1653. Fronda a fost ultima înfruntare de amploare din istoria monarhiei, înainte de Revoluția Franceză.

front

În meteorologie, interfață sau zonă de tranziție dintre două mase de aer cu densități și temperaturi diferite. Zonele frontale sunt asociate, de obicei, cu presiune barometrică scăzută, schimbări ale direcției vântului și umiditate relativă, precum și cu înnorări semnificative și precipitații.

front popular

În politica europeană, coaliție a partidelor politice ale clasei muncitoare și de mijloc care s-au unit pentru a apăra democrația de un asalt fascist neașteptat. Politica unui „front unit" împotriva fascismului a fost prezentată în cadrul celei de A Treia Internaționale Comuniste (1935), pentru a include nu doar comuniști și socialiști, ci și liberali, moderați sau conservatori. Guverne ale fronturilor populare s-au format în Franța și Spania în 1936, dar administrația lor nu a fost una dintre cele mai fericite. Consecințele financiare negative ale reformelor implementate de guvernul francez condus de Léon Blum i-au dovedit caracterul ineficient, în timp ce guvernul spaniol a fost destituit de Francisco Franco în războiul civil din Spania.

Frontenac, Louis de Buade, conte de Palluau și de ~

(22.05.1622, Saint-Germain-en-Laye, lângă Paris, Franța - 28.11.1698, Québec, Noua Franță)

Curtean francez și guvernator al Noii Franțe (1672–1682, 1689–1698). În pofida unei acuzații de guvernare defectuoasă, a sprijinit explorările care au făcut posibilă expansiunea Imperiului Francez în Canada. A înființat centre pentru comerțul cu blănuri care au dus la apariția unui conflict cu negustorii de blănuri din Montréal, iar mai târziu a extins aceste centre spre V. A fost implicat în dispute cu oficialitățile și reprezentanții clerului din Noua Franță. Confederația irocheză, care până în 1675 fusese în bune relații cu Franța, s-a răsculat împotriva francezilor, iar colonia a rămas lipsită de apărare. Ludovic XIV l-a rechemat pe Frontenac în 1682; acesta a fost numit din nou în funcție odată cu izbucnirea Războiului francez și indian (1689) și s-a remarcat prin contracararea atacului britanic asupra Québecului.

fronton

În arhitectura clasică, suprafață triunghiulară situată deasupra unui portic sau a unei fațade. Frontonul era elementul esențial al fațadei unui templu grecesc. Suprafața triunghiulară a peretului frontonului era deseori decorată cu basoreliefuri. Romanii au adaptat frontonul ca simplă formă decorativă pentru terminația ușilor, a ferestrelor și a nișelor, folosind uneori o alternanță de frontoane triunghiulare și curbate segmentat, motiv reluat de Renașterea italiană. Arhitecții din epoca barocă au dezvoltat mai multe tipuri de frontoane sparte și arcuite. Tot fronton mai este denumită și secțiunea triunghiulară formată de un acoperiș în două pante, care se extinde de la streașină până la creasta unde se întâlnesc cele două pante. Poate fi construit în miniatură, deasupra unei ferestre sau a unei intrări. Dacă marginea frontonului este mai înaltă decât nivelul acoperișului, formând un parapet, capătul acestuia este adesea sculptat într-o formă decorativă (de ex. curbă sau zimțată), ca în cazul caselor din orașele olandeze în sec. XVI–XVII. În Asia, crestele și streșinile frontoanelor sunt ornamentate cu țigle în relief și cu sculpturi.

Frontul de Eliberare Națională

Titlu asumat de mai multe mișcări, de obicei naționaliste sau socialiste, din diferite țări, începând cu Al Doilea Război Mondial. În Grecia, Frontul de Eliberare Națională – Armata Națională Populară de Eliberare era o grupare de rezistență sponsorizată de comuniști, care a activat în timpul războiului în Grecia ocupată. În Vietnam a luat ființă Frontul Național pentru Eliberarea Sudului (1960) cu

scopul de a răsturna guvernul sud-vietnamez (*vezi* Viet Minh). În Algeria, Frontul de Eliberare Națională, care a succedat grupul responsabil pentru războiul de independență (1954–1962), a fost singurul partid legal din punct de vedere constituțional între 1962 și 1989. În Uruguay, gherila de stânga numită Frontul de Eliberare Națională Tupamaro (1963) a purtat lupte cu poliția și armata (1967–1972); mai târziu, a devenit partid politic legal. În Filipine, Frontul de Eliberare Națională Moro (1968) lupta pentru populația separatistă moro; atacurile teroriste din ultimele trei decenii ale sec. XX au făcut 100 000 de victime. Frontul de Eliberare Națională corsican (1976), cea mai mare și mai violentă mișcare naționalistă din Corsica, a rămas activ și în sec. XXI. *Vezi și* sandiniști.

Frontul Islamic al Salvării *în franceză* Front Islamique du Salut (FIS)

Grupare religioasă și politică algeriană cunoscută după acronimul său francez, fondată în 1989 de Ali Belhadj și Abbasi al-Madani. În 1990, partidul a câștigat majoritatea voturilor în alegerile locale, iar în 1991 a obținut cele mai multe locuri în Adunarea Națională, încă din primul tur de scrutin. Guvernul a anulat al doilea tur și i-a arestat pe cei mai mulți dintre conducătorii organizației. Atunci, FIS și alte grupări islamice extremiste au început războiul civil, fiind comise atrocități de ambele părți. FIS a fost acuzat de asasinarea președintelui Mohamed Boudiaf, fără a se putea dovedi acest lucru. *Vezi* Grupul Islamic Armat; Liamine Zeroual.

Frontul Popular pentru Eliberarea Omanului (FPEO) *denumire inițială* Frontul de Eliberare Dhofar

Grup de rezistență înființat în 1963 de naționaliștii și conservatorii religioși arabi pentru a-l detrona pe sultanul Said ibn Taimur (d. 1932–1970). În 1968, conducerea frontului a fost preluată de marxiști. În 1970, sultanul a fost înlăturat de la conducere chiar de fiul său, Qabus ibn Said, care a slăbit puterea rezistenței, combinând presiunea militară cu recompensele economice.

Frontul Renașterii Naționale (FRN)

Partid politic român unic în stat, înființat în 1938 de regele Carol II al României în scopul sprijinirii dictaturii personale. În iunie 1940 a fost transformat prin decret regal în Partidul Națiunii, „partid unic și totalitar", sub conducerea suveranului. A fost desființat în septembrie 1940, odată cu abdicarea lui Carol II și instaurarea dictaturii legionaro-antonesciene.

Frontul Salvării Naționale (FSN)

Structură politică de sorginte revoluționară, devenită organ suprem al puterii de stat, constituită în România imediat după prăbușirea regimului lui Nicolae Ceaușescu și disoluția Partidului Comunist (22 decembrie 1989). Propunându-și să acționeze pentru instaurarea democrației și având o alcătuire foarte eterogenă, acest organism a desemnat un Consiliu al FSN, în frunte cu Ion Iliescu, care a gestionat administrarea țării până la alegerile din mai 1990, câștigate chiar de Ion Iliescu și FSN (transformat între timp în partid politic). Mai târziu, din cauza neînțelegerilor interne, acest partid s-a scindat. Puternica influență exercitată de structurile sale la toate nivelurile administrative, locale și centrale, structuri constituite mai ales prin preluarea fostelor organizații de partid, au făcut din FSN un partid politic redutabil, care a influențat decisiv modul de formare a sistemului de partide din România postcomunistă (1990–1992). Partidele politice au apărut, astfel, nu pe baza unor clivaje de ordin social și susținute de discursuri doctrinare, ci prin raportare la FSN. Indiferent dacă, din punct de vedere doctrinar, ele ar fi trebuit să se situeze la dreapta sau la stânga, au devenit anti-FSN (anticomuniste).

Frost, David *ulterior* Sir David (Paradine)

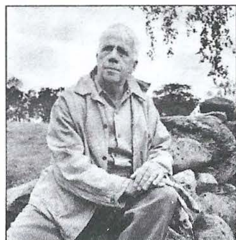
(n. 07.04.1939, Tenterden, Kent, Anglia)

Producător de televiziune britanic. A lucrat în domeniul televiziunii din 1961 și a fost gazda câtorva emisiuni în SUA și Marea Britanie, precum *That Was the Week That Was* (1962–1963) și *The Frost Reports* (1966–1967). În cadrul emisiunii *The David Frost Show* (1969–1972), a luat interviuri unor conducători din toată lumea, performanță care i-a adus două premii Emmy. A fost membru fondator al postului de televiziune London Weekend, iar în 1983, al postului britanic de televiziune AM.

Frost, Robert (Lee)

(26.03.1874, San Francisco, California, SUA – 29.01.1963, Boston, Massachusetts)

Poet american. Familia lui s-a mutat în New England, unde Frost și-a început studiile, fără să le termine, la colegiile Dartmouth și Harvard. După o perioadă dificilă, în care a lucrat ca profesor și fermier, a plecat în Anglia, unde și-a publicat primele

Robert Frost, 1954
RUOHOMAA/BLACK STAR

volume, *Dorință de băiat* (A Boy's Will, 1913) și *La nord de Boston* (North of Boston, 1914). În momentul izbucnirii Primului Război Mondial a revenit în New England, unde s-a ocupat din nou de agricultură și a avut o carieră didactică strălucită atât la colegiile Amherst și Dartmouth, cât și în alte locuri. A fost un observator atent al detaliilor existenței rurale, iar în poeziile sale a conferit acestei lumi sensuri universale, chiar metafizice, utilizând un limbaj colocvial, ritmuri obișnuite și simboluri preluate din viața cotidiană, pentru a exprima atât idealuri pastorale, cât și aspectele complexe și obscure ale vieții din New England. Printre volumele sale se numără *Interval între munți* (Mountain Interval, 1916), *New Hampshire* (1923; Premiul Pulitzer), *Pârâul care curge spre apus* (West-Running Brook, 1928), *Opere alese* (Collected Poems, 1930; Premiul Pulitzer), *Un alt spațiu* (A Further Range, 1936; Premiul Pulitzer), *Copacul martor* (A Witness Tree, 1942; Premiul Pulitzer), *Stepă abruptă* (Steeple Bush, 1947) și *În poiană* (In the Clearing, 1962). A fost o figură proeminentă a poeziei sec. XX, bucurându-se atât de celebritate, cât și de aprecierea criticii literare.

frotaj

(*din franceză*, frecare)

Tehnică folosită pentru obținerea imaginii unei suprafețe proeminente, neregulate sau texturate, prin plasarea unei bucăți de hârtie deasupra acesteia și hașurarea ei cu un creion moale. În acest mod, sunt obținute imprimările în alamă ale unor inscripții sau monumente funerare. Tehnica a fost folosită pentru prima oară în sec. XX de către Max Ernst. A fost preluată și exploatată de suprarealiști, deoarece constituia un punct de plecare pentru picturi sau colaje reprezentând imaginarul subconștientului.

Froude, James Anthony

(23.04.1818, Dartington, Devon, Anglia - 20.10.1894, Kingsbridge, Devon)

Istoric și biograf englez. A fost influențat de mișcarea oxfordiană, care susținea o înnoire a practicilor romano-catolice în cadrul Bisericii Anglicane. Printre lucrările sale istorice, care dovedesc atât ușurința de a scrie, cât și convingerile sale anticatolice, cea mai cunoscută este *Istoria Angliei de la căderea lui Wolsey până la înfrângerea Armadei spaniole* (History of England from the Fall of Wolsey to the Defeat of the Spanish Armada, 1856–1870), care a modificat esențial orientarea studiilor în epoca Tudor. Extrem de prolific, nu a fost privit cu ochi buni de către critici, dar a fost popular în rândurile publicului cititor. Mai târziu, a scris biografia (1882–1884) prietenului său Thomas Carlyle.

Froude, William

(28.11.1810, Dartington, Devon, Anglia - 04.05.1879, Simonstown, Africa de Sud)

Inginer și arhitect naval britanic. A fost fratele lui James Anthony Froude. În 1837 a devenit asistentul lui Isambard Kingdom Brunel și a supravegheat, în numele acestuia, construcția unor căi ferate. A condus experimente pentru amiralitatea britanică, cu scopul de a determina legile fizice care guvernează navele în mărime reală, folosind modele la scară ale unor nave, într-un bazin pentru testări pe care l-a construit în propria locuință. Informațiile astfel obținute au influențat hotărâtor designul vaselor timp de mai multe decenii, iar o tehnică asemănătoare a fost folosită mai târziu de către pionierii aerodinamicii. Spre sfârșitul vieții, a construit un dinamometru care a fost folosit la marile motoare navale.

fruct

În sens strict botanic, ovarul (o porțiune mai umflată a pistilului) copt, cărnos sau uscat al unei plante cu flori, care cuprinde una sau mai multe semințe. Teoretic, caisele, bananele și strugurii, precum și păstăile de fasole, boabele de porumb, roșiile, castraveții, ghinda și migdalele (în coajă) sunt fructe. În sens restrâns, termenul denumește ovarele maturizate, care sunt dulci, suculente și cărnoase. Principala funcție a fructului este aceea de a proteja semințele și de a contribui la răspândirea lor. Există două mari categorii de fructe: moi (cărnoase) și uscate. Printre cele cărnoase se numără: fructele cu semințe, cum ar fi roșiile, portocalele, care sunt formate în întregime dintr-un țesut suculent; fructele care se formează dintr-o singură floare cu mai multe pistiluri, fiecare pistil transformându-se într-un fruct, cum sunt căpșunele; fructele multiple, cum ar fi ananasul și dudele, care se formează din ovarele mature ale unei întregi inflorescențe. Exemple de fructe uscate sunt: păstaia (fructul leguminoaselor), boabele de cereale, capsulele și nucile. Fructele reprezintă o importantă sursă de fibre nutritive și

de vitamine (mai ales vitamina C). Pot fi consumate proaspete, sub formă de sucuri, dulcețuri sau peltele, sau conservate prin metode ca deshidratarea, fermentarea sau murarea.

fructe-de-mare

Animale acvatice comestibile, exclusiv mamiferele, dar incluzând atât viețuitoare de apă dulce, cât și oceanice. În sens larg, fructele-de-mare includ crustacee, moluște, meduze, țestoase de mare, broaște, arici-de-mare și castraveți-de-mare. Icrele unor specii sunt consumate sub formă de caviar. După cereale, fructele-de-mare sunt cea mai importantă hrană a umanității, furnizând aproape 15% din sursa de proteine a lumii. Foarte multe fructe-de-mare pot fi consumate negătite, adică crude, uscate, afumate, sărate, murate sau fermentate. Altele sunt preparate întregi sau tăiate în felii, fileuri sau bucăți și sunt adesea folosite în tocane sau supe.

fructe-de-mare

Denumire comună pentru orice moluscă, crustaceu sau echinoderm care are o carapace. Stridiile, midiile, scoicile din familia *Pectinidae* și scoicile de râu se numără printre cele mai importante din punct de vedere comercial. Unele moluște gasteropode, cum ar fi urechea-de-mare, gasteropodele *Buccinidae* și *Strombidae*, sunt, de asemenea, comercializate. Principalele crustacee sunt crevetii, homarii și crabii. Dintre echinoderme, cele mai populare sunt ariciul-de-mare și castravetele-de-mare. Aceste animale sunt foarte perisabile. Multe specii sunt gătite vii pentru a-i proteja pe consumatori de efectele alterării.

fructoză *sau* levuloză

Compus organic, unul dintre zaharurile simple (monozaharidă), cu formula chimică $C_6H_{12}O_6$. Se găsește în fructe, miere, siropuri (mai ales în siropul de porumb) și în unele legume, de obicei împreună cu izomerul său, glucoza. Fructoza și glucoza sunt componentele dizaharidei sucroză (zahăr alimentar); prin hidroliza zaharozei se obține zahărul invertit, un amestec de fructoză și glucoză în proporție de 50:50. Fiind cel mai dulce dintre zaharurile obișnuite, fructoza este folosită în industria alimentară și în farmaceutică.

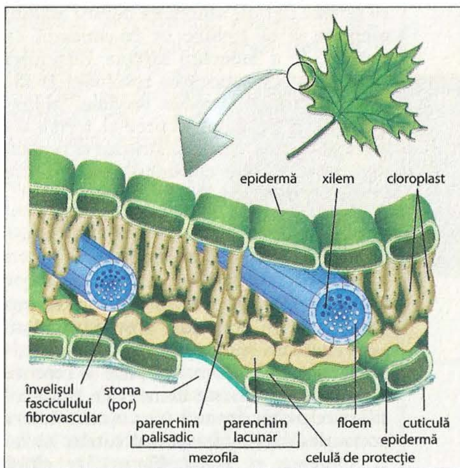
fructul arborelui-de-pâine

Fructul a doi copaci înrudiți, ce aparțin familiei *Moraceae*. *Artocarpus communis* (numit și *A. incisa* sau *A. altilis*) reprezintă o sursă de hrană de bază în Pacificul de S. Fructele sale coapte, rotunde, de culoare verde-cafenie au o pulpă fibroasă albă. *Treculia africana*, originară din Africa tropicală, este mai puțin importantă ca sursă de hrană. Cultivat încă din Antichitate în Arhipelagul Malaysian (unde este considerat o plantă indigenă), arborele-de-pâine s-a răspândit în zona tropicală a Pacificului de S, în vremurile preistorice. Fructul are un conținut bogat în amidon și este deseori consumat crud. Nefiind rezistent la îngheț, arborele nu a putut fi cultivat în Statele Unite, nici chiar în regiunile cele mai sudice ale Floridei. În mările sudice, din scoarța interioară se obține pânză, lemnul este folosit pentru fabricarea canoelor și a mobilei, iar din sucul lăptos se obțin clei și material de ștemuire.

frunză

Ramificație a tulpinii plantelor vasculare, de formă aplatizată și de culoare verde. Frunzele produc oxigenul și glucoza care, la rândul lor, hrănesc atât plantele, cât și animalele. Frunzele și țesuturile tulpinare cresc din același mugur apical. O frunză tipică are un limb subțire și plat (lamina), atașat de tulpină printr-un pețiol (o porțiune asemănătoare tulpinei, dar mai mică).

Structura unei frunze: epiderma este acoperită frecvent de un strat protector ceruit (cuticulă) care împiedică pierderea apei din frunză (transpirația). Oxigenul, dioxidul de carbon și apa pătrund în și din frunză prin pori (stomate) răspândiți, în general, de-a lungul epidermei inferioare. Stomatele se deschid și se închid prin contractarea și dilatarea celulelor înconjurătoare de apărare. Țesuturile vasculare, sau conducătoare, sunt cunoscute sub denumirea de xilem și floem; apa și substanțele minerale circulă spre frunze pornind din rădăcini prin xilem, iar zaharurile, rezultate în urma fotosintezei, sunt transportate în celelalte părți ale plantei prin floem. Procesul de fotosinteză se desfășoară pe membrana tilacoidală din structura cloroplastului.

Frunza poate fi simplă (un singur limb), compusă (mai multe frunzulițe separate) sau redusă la un singur spin sau solz. Marginea frunzei poate fi netedă sau incizată (serată). Nervurile transportă substanțele nutritive de la și către țesuturile de asimilare și sunt dispuse radial în limb, pornind de la pețiol. În cazul plantelor dicotiledonate, nervurile sunt dispuse reticular, iar la cele monocotiledonate au o dispunere paralelă (*vezi* cotiledonate). Stratul exterior al frunzei (epiderm) are rol protector pentru cel interior (mezofil). Celulele specializate (parenchim) ale mezofilului, de culoare verde și având un perete celular moale, produc substanțe bogate în carbohidrați în procesul de fotosinteză. Toamna, pigmenții verzi ai clorofilei din frunzele căzătoare se descompun, rezultând alți pigmenți (de la galben la roșu), iar frunzele cad de pe tulpini. Cicatricele formate în locul de prindere al frunzei, după căderea acesteia, sunt utile în identificarea lăstarilor de iarnă. La conifere, arbori veșnic verzi, frunzele în formă de ace persistă timp de doi-trei ani.

Frunze
Vezi Bișkek

Frunze, Mihail (Vasilievici)
(21.01.1885, Pishpek, Kîrgîzstan, Imperiul Rus - 31.10.1925, Moscova, URSS)

Ofițer din armata sovietică și strateg militar. Și-a început activitatea revoluționară în 1905, iar în timpul Războiului Civil Rus a devenit un comandant remarcabil. În 1925, sprijinit de Iosif Stalin, Frunze l-a înlocuit pe Lev Troțki din funcția de comisar de război. Prin „doctrina militară unitară“ pe care a promovat-o, susținea că armata trebuie antrenată pentru acțiuni ofensive și că trebuie să fie animată de dorința de a îndeplini sarcina Partidului Comunist – promovarea revoluției la nivel mondial. A introdus serviciul militar obligatoriu pe timp de pace și formațiile militare standardizate, instrucția și uniformele. Frunze este considerat unul dintre fondatorii Armatei Roșii.

Frunzetti, Ion
(20.01.1918, Bacău, România - 11.09.1985, București)

Eseist și critic de artă român. Înzestrarea artistică și un accentuat gust estetic i-au adus încă din studenție colaborarea susținută cu eseuri, cronici plastice și recenzii la importante reviste literare ale timpului și i-au deschis drumul spre o carieră care se va desăvârși sub spiritul tutelar al lui G. Oprescu și Tudor Vianu. De altfel, studiile consacrate Renașterii, barocului și artei primei jumătăți a sec. XX (*Pegas între Meduza și Perseu*, 2 vol., 1985; *Pictori revoluționari de la 1848*, 1988; *Arta românească în secolul XIX*, 1991) sunt printre cele mai solide exegeze românești din literatura de specialitate. Spirit oral prin excelență, deținător al unei informații ample, filtrată prin gustul personal, și-a sublimat trăirile intime în versuri dominate de tristeți și de sentimentul singurătății (*Maree*, 1945; *Țărmurile clipei*, 1983). S-a remarcat și ca un talentat traducător din italiană, spaniolă, franceză și engleză.

Fry, Christopher
născut **Christopher Harris**

(18.12.1907, Bristol, Gloucestershire, Anglia - 30.06.2005, Chichester, West Sussex)

Dramaturg britanic. A fost actor, regizor și dramaturg. A devenit celebru cu piesa *Doamna nu trebuie pusă pe foc* (The Lady's Not for Burning, 1948), o comedie medievală ironică, în versuri. S-a remarcat prin spiritul său ascuțit și preocupările religioase; a mai compus piese în versuri cum ar fi *Venus adorată* (Venus observed, 1950), *Somnul prizonierilor* (A Sleep of Prisoners, 1951), *Întunericul este destul de luminos* (The Dark Is Light Enough, 1954) și *Un metru de lumină* (A Yard of Sun, 1970). Este și autorul unor piese de teatru adaptate pentru televiziune; a colaborat la scenariile filmelor *Ben Hur* (1959) și *Barabas* (1962).

Fry, Roger (Eliot)
(14.12.1866, Londra, Anglia - 09.09.1934, Londra)

Critic de artă și artist britanic. A renunțat la o carieră în domeniul științific pentru a studia arta în Italia. În calitate de curator la Muzeul Metropolitan de Artă (1906–1910), a descoperit operele postimpresioniștilor, iar în 1910, a promovat postimpresionismul în Marea Britanie prin organizarea primei dintre cele două expoziții importante ale acestora. A susținut, împreună cu Clive Bell, importanța formei semnificante față de conținutul operei de artă. Numele său este asociat cu grupul de la Bloomsbury; împreună cu alți membri ai grupului, a fondat în 1913 Atelierele Omega pentru arte și meșteșuguri. A fost cunoscut ca orator talentat și ca autor a numeroase cărți.

Frye, (Herman) Northrop
(14.07.1912, Sherbrooke, Québec, Canada - 23.01.1991, Toronto, Ontario)

Critic literar canadian. A studiat în Canada și Marea Britanie, iar din 1939 a fost

profesor la Colegiul Victoria. În *Anatomia criticii* (Anatomy of Criticism, 1957), cea mai cunoscută operă a sa, a analizat diverse tipuri de critică literară și a subliniat importanța apariției frecvente a simbolurilor arhetipale în literatură. Printre alte lucrări de critică se numără *Înfricoșătoarea simetrie: Un studiu despre William Blake* (Fearful Symmetry: A Study of William Blake, 1947), *Criticul bine temperat* (The Well-Tempered Critic, 1963), *Scriptura laică* (The Secular Scripture, 1976), *Marele cod: Biblia și literatura* (The Great Code: The Bible and Literature, 1982) și *Northrop Frye despre Shakespeare* (Northrop Frye on Shakespeare, 1986).

FTP /file transfer protocol/

(protocol de transfer al fișierelor)

Protocol în internet care permite unui computer să trimită sau să primească fișiere dintr-un alt computer. Ca și multe alte resurse de pe internet, FTP funcționează prin intermediul unei configurații utilizator-server; utilizatorul rulează un program pentru a se conecta la un server de pe internet. Pe serverul FTP, un program numit „daemon" îi permite utilizatorului să descarce și să încarce fișiere. Înainte de apariția World Wide Web, FTP era una dintre cele mai răspândite metode pentru a face schimb de informații prin internet, iar multe site-uri de pe web îl folosesc și acum pentru a distribui fișierele de dimensiuni mai mari.

Fuchau

Vezi Fuzhou

Fuchs, (Emil) Klaus (Julius)

(29.12.1911, Rüsselsheim, Germania - 28.01.1988, Germania de Est)

Fizician și spion german. În 1930 a intrat în Partidul Comunist German, dar a părăsit Germania după ce puterea a fost preluată de către naziști, în 1933. S-a stabilit în Marea Britanie, și-a luat doctoratul la Universitatea din Edinburgh, iar în 1942 a obținut cetățenia britanică. A lucrat la proiectarea bombei atomice în Marea Britanie și în SUA. În 1943 a început să divulge secrete științifice Uniunii Sovietice, fapt care a accelerat progresul cercetărilor sovietice în domeniul bombei atomice cu cel puțin un an. A fost descoperit în 1950 și a fost închis până în 1959. După eliberare, s-a stabilit în Germania de Est, unde a fost numit director adjunct al Institutului Central pentru Cercetări Nucleare.

fucsie

Denumire comună pentru cele cca 100 de specii de arbuști și arbori cu flori din genul *Fuchsia* (familia *Onagraceae*), răspândiți în regiunile tropicale și subtropicale din America Centrală și de Sud, din Noua Zeelandă și Tahiti. Unele specii sunt cultivate în grădini sub formă de straturi, tufe mici sau copaci miniaturali; altele sunt cultivate ca plante de apartament sau agățătoare, în locuințe sau în sere. Fucsia este apreciată pentru florile ei aspectuoase, tubulare sau în formă de clopot, în nuanțe de roșu și purpuriu până la alb.

Fuentes, Carlos

(n. 11.11.1928, Panamá City, Panamá)

Scriitor și diplomat mexican. Fiul unui diplomat de carieră, a călătorit mult, apoi a studiat dreptul, intrând în serviciul diplomatic. Este renumit pentru romanele sale experimentale. Primul dintre acestea, *Acolo unde aerul este curat* (La región más transparente, 1958), o critică amară la adresa societății mexicane, i-a adus prestigiul național. *Moartea lui Artemio Cruz* (La muerte de Artemio Cruz, 1962), care prezintă ultimele ore din existența unui fost revoluționar lipsit de scrupule, a contribuit la crearea reputației sale internaționale. Printre romanele ulterioare se numără *Terra nostra* (1975), *Capul hidrei* (La cabeza de la hidra, 1978) și *Bătrânul gringo* (Gringo viejo, 1985). *Oglinda îngropată* (El espejo enterrado, 1992) este un amplu eseu despre culturile hispanice.

fugaci

Păsări de țărm (familia *Scolopacidae*) care cuibăresc sau iernează aproape în toată lumea. Fugaciul-cu-târtiță-albă, cu o lungime de 15–30 cm, are cioc și picioare moderat de lungi, aripi lungi, înguste și coadă destul de scurtă. Penajul are un model complicat de „iarbă uscată", în tonuri de maro, galben-închis și negru pe spate și alb sau crem pe abdomen. Fugacii aleargă de-a lungul plajelor oceanice sau al mlaștinilor, ciugulind insecte, crustacee și viermi; scot sunete ascuțite. Multe specii migrează în stoluri mari din Arctica până în America de Sud și Noua Zeelandă.

fugaci-cu-târtiță-albă (*Calidris fuscicollis*)

HELEN CRUICKSHANK DIN COLECȚIA SOCIETĂȚII NAȚIONALE AUDUBON/PHOTO RESEARCHERS

Fugard, Athol (Harold Lannigan)
(n. 11.06.1932, Middleburg, Africa de Sud)

Dramaturg, regizor și actor sud-african. A scris două piese de teatru, apoi a publicat *Nodul de sânge* (The Blood Knot, 1961), o analiză amănunțită a apartheidului, care i-a adus recunoașterea internațională. A abordat aceeași temă în *Salut și la revedere* (Hello and Goodbye, 1965) și *Boesman și Lena* (Boesman and Lena, 1969; ecranizat în 1973, cu Fugard în rolul lui Boesman). În *Orestes* (1971) și în alte trei opere a experimentat o abordare a dramei din perspectivă imagistică, apoi a revenit la piese cu o structură mai tradițională. *Stăpânul Harold... și băieții* (Master Harold... and the Boys, 1982), *Drumul spre Mecca* (The Road to Mecca, 1984) și *Copiii mei! Africa mea!* (My children! My Africa!, 1989) au avut succes la Londra și New York. Fugard a jucat în *Gălbenele în august* (Marigolds in August, 1980), *Gandhi* (1982) și *Câmpiile ucigașe* (The Killing Fields, 1984).

fugă

Compoziție muzicală caracterizată prin imitarea sistematică a uneia sau a mai multor teme în contrapunct. Fugile variază mult ca formă. Tema principală (subiectul) este imitată – adică repetată succesiv în forme asemănătoare, în tonalități diferite, de instrumente sau voci diferite – în așa-numita expozițiune. Contratema reprezintă o continuare a subiectului, care acompaniază reluările succesive ale temei subiectului pe alte voci. Intrările subiectului sunt adesea separate între ele prin episoade care utilizează teme diferite. Fuga s-a dezvoltat treptat, evoluând din polifoniile imitative din sec. XIII. Cele mai faimoase fugi pentru instrumente cu clape sunt ale lui Johann Sebastian Bach. Lucrările lui Bach și ale lui Georg Friedrich Händel au inspirat fugile compuse mai târziu de Wolfgang Amadeus Mozart, Ludwig van Beethoven și de alții, dintre care mulți au inclus frecvent fugile în părțile finale ale simfoniilor, cvartetelor de coarde și sonatelor.

Fugger, familia ~

Familie de negustori și bancheri germani care a dominat afacerile europene în sec. XV–XVI. Întemeietorul familiei a fost Hans (Johannes) Fugger (1348–1409), un țesător din Augsburg. Condusă de strănepoții acestuia, Ulrich (1441–1510), Georg (1453–1506) și în special de Jakob (1459–1525), compania a devenit un nume cunoscut în comerțul internațional, inclusiv prin afacerile profitabile cu mirodenii și sclavi și a obținut mari profituri prin exploatarea cuprului și argintului. Familia a devenit foarte influentă în politica europeană, deoarece acorda împrumuturi regilor și împăraților și era implicată în vânzarea de indulgențe papale, motiv pentru care a fost aspru criticată de Martin Luther. După sec. XVI a intrat în declin, dar trei linii descendente s-au păstrat până în sec. XX.

Fuji, muntele ~
sau **Fujiyama** *în japoneză* **Fuji-san**

Munte din centrul Japoniei. Cel mai înalt munte din această țară, atinge o altitudine de 3 776 m și se află lângă coasta Pacificului, în partea centrală a insulei Honshu. Muntele Fuji, cu impresionantul său con vulcanic (stins în 1707), este cunoscut în întreaga lume. Este considerat un simbol sacru al Japoniei și mii de japonezi urcă la altarul din vârful lui în fiecare vară. Muntele este principalul punct de atracție al Parcului Național Fuji-Hakone-Izu, creat în 1936.

Fujian *sau* **Fukien**

Provincie, 34 660 000 loc. (2002) din SE Chinei. Centrul administrativ: Fuzhou. Situată pe coasta de SE a Chinei, se învecinează cu Zhejiang, Marea Chinei, strâmtoarea Taiwan, Guangdong și Jiangxi. Granițele provinciei au fost stabilite în timpul dinastiei Song (1127–1279), când aceasta a devenit un centru important de construcții navale și un centru de comerț național și internațional. A intrat în declin atunci când dinastia Ming (1368–1644) a interzis comerțul maritim. În Al Doilea Război Mondial, orașele de pe litoral au fost ocupate de japonezi, iar în 1949, controlul provinciei a fost preluat de regimul comunist. Pe lângă faptul că este o importantă regiune agricolă, cuprinde și o serie de zone economice cu caracter special, întemeiate în 1979, în vederea atragerii de investiții străine în China.

Fujimori, Alberto (Kenyo)
(n. 28.07.1938, Lima, Perú)

Președintele statului Perú (1990–2000). Fiu al unor imigranți japonezi, a absolvit Universitatea Agrară Națională în 1961. Între 1984 și 1989 a fost rectorul acesteia și a intrat în politică abia în 1989, ca șef al noului partid politic, numit Cambio 90 (Schimbarea 90). Victoria sa în alegerile prezidențiale din 1990 a reprezentat o adevărată surpriză; a implementat măsuri de austeritate fiscală care au permis controlul asupra inflației galopante din Perú și care

au reușit să soluționeze și problema datoriilor. În 1992 a dizolvat Congresul Național și a întreprins și alte acțiuni pentru a consolida autoritatea instituției prezidențiale. Spre sfârșitul aceluiași an, și-a revendicat contribuția la capturarea liderului mișcării rebele Sendero Luminoso, iar în 1997 a susținut că a contribuit la asaltul asupra reședinței ambasadei japoneze din Lima, unde gherilele Tupac Amarú reținuseră zeci de ostatici. A fost reales în 1995, iar în 2000 a obținut din nou victoria, în pofida acuzațiilor de fraudă; dar scandalul în care a fost implicat șeful poliției sale secrete l-a făcut pe Fujimori să plece în Japonia. În 2005 a călătorit în Chile unde a fost arestat la cererea statului Perú. În 2007, pe când era în închisoare, a candidat fără succes pentru un loc în Dieta (Parlamentul) Japoniei. După multe tergiversări juridice, a fost extrădat în Perú în septembrie 2007. În următorii doi ani, Fujimori a avut patru procese în care a fost acuzat de abuz de putere, de angajarea unor echipe ale morții pentru a executa omoruri și răpiri, de interceptări ilegale și de dare de mită. A fost condamnat la 44 de ani și jumătate de închisoare.

Fujiwara, familia ~

Familie dinastică. A dominat curtea guvernamentală japoneză între sec. IX și XII. Membrii familiei au păstrat o relație strânsă cu familia imperială, căsătorindu-și fiicele cu împărați, astfel încât nepoții lor deveneau, la rândul lor, împărați. De asemenea, ei au fost regenți pentru împărații-copii, iar mai târziu au creat funcția de kampaku sau cancelar, care însemna, de fapt, regentul unui împărat matur. Fujiwara Michinaga (966 d.Hr.–1028), ale cărui trei fete au fost căsătorite cu împărați, iar a patra fiică, cu un moștenitor al tronului, întruchipează apogeul puterii și gloriei familiei; dominația sa a marcat triumful perioadei Heian, în timpul căreia Murasaki Shikibu a scris *Povestea lui Genji* (Genji Monogatari). Influența familiei la curte a slăbit după moartea lui Michinaga, fiind eliminată în sec. XII. *Vezi și* Sugawara Michizane.

Fujiwara, stilul ~

Stil în sculptura japoneză din perioada Heian târzie (897 d.Hr.–1185). Stilul principalelor reprezentări reflectă sursa emoțională a budismului, care a fost promovat pentru a contracara răspândirea vechilor religii ezoterice. Figurinele sculptate, deși păstrează încă abundența detaliilor și înfățișează personaje corpolente, se caracterizează printr-o eleganță sporită și printr-o policromie accentuată, veșmintele lor fiind decorate cu modele elaborate, aurite *(kirikane)*. Tipologia facială este specific aristocratică. Delicatețea expresiei era realizată printr-o tehnică de îmbinare a lemnului inventată de Jocho. Interesul acordat efectelor decorative reiese și din bijuteriile aplicate, în timp ce în perioadele anterioare bijuteriile erau reprezentate doar pictural sau modelate pe suprafața sculpturii.

Kichijo-ten (*în sanscrită*, Mahasri; zeița norocului), sculptură în lemn policrom, realizată în stil Fujiwara, perioada Heian târzie, sfârșitul sec. XII; templul Joruri, lângă Nara, Japonia

ASUKA-EN, JAPONIA

Fukuoka

Oraș, 1 341 489 loc. (2000), și port în Japonia. Cuprinde vechiul oraș Hakata și este situat pe coasta de SE a golfului Hakata. Port în Antichitate, în sec. XIII a fost scena unor tentative de invazie ale lui Kubilai-Han. În prezent, este centrul comercial, industrial, administrativ și cultural al regiunii. Aici se află un port specializat în industria pescuitului, precum și Universitatea Kyushu (1911). Tot aici se fabrică ningyo din Hakata, niște figurine din ceramică îmbrăcate în costume elaborate, prezente în majoritatea caselor japoneze.

fulani

Popor majoritar musulman de cca 18 milioane de oameni, răspândit în multe părți din V Africii, de la lacul Ciad spre V, până la coasta Atlanticului. Limba lor este fula (face parte din limbile atlantice ale familiei de limbi niger-congo). La origine, au fost păstori, dar interacțiunea cu alte grupuri a determinat importante modificări culturale. În anii 1790, preotul fulani Usman dan Fodio a inițiat un război sfânt (jihad) care a pus

KEN HEYMAN - RAPHO/PHOTO RESEARCHERS

Căpetenie fulani venind călare în întâmpinarea emirului de Katsina, la sfârșitul sărbătorii musulmane a Ramadamului, în N Nigeriei

bazele unui mare imperiu. Decăderea acestuia în sec. XIX a contribuit la instaurarea dominației britanice în N Nigeriei. Mulți fulani din N Nigeriei au adoptat limba și cultura hausa și s-au impus în societate, formând o aristocrație urbană.

Fulbright, bursa ~

Bursă în domeniul educațional din cadrul unui program internațional de schimb de experiență, creat pentru a intensifica legăturile dintre SUA și alte țări. Programul a fost inițiat de senatorul J. William Fulbright și a fost instituit prin Legea Fulbright din 1946 și Legea Fulbright-Hayes din 1961, care a stabilit un program complementar de seminarii în străinătate. Majoritatea participanților urmează studii postuniversitare, dar pot beneficia de burse și unii profesori, cercetători, studenți sau observatori. Programul este administrat de Departamentul de Stat al SUA.

Fulbright, J(ames) William

(09.04.1905, Sumner, Missouri, SUA - 09.02.1995, Washington DC)

Om politic american. A absolvit universitățile Arkansas și Oxford; a revenit ca profesor de drept la Universitatea Arkansas și a fost decan al acesteia în perioada 1939–1941. În 1942 a fost ales membru al Camerei Reprezentanților din SUA, unde, în 1943, a susținut o rezoluție în favoarea implicării SUA în viitoarea organizație ONU. Ca membru al Senatului SUA (1945–1975), a inițiat programul educațional internațional cunoscut sub numele de bursa Fulbright. În calitate de președinte al comitetului pentru relații internaționale (1959–1974), în 1966 a mediat unele audieri televizate referitoare la politica SUA în Războiul din Vietnam, care au înregistrat o mare audiență, și a devenit unul dintre principalii susținători ai încetării bombardamentelor asupra Vietnamului de Nord și începerii negocierilor pentru pace. În 1974 nu a mai candidat.

Fulda

Râu din centrul Germaniei. Izvorăște din Munții Rhön, curge spre N, se unește cu râul Werra la München și formează râul Weser; are o lungime de 218 km. În Evul Mediu, valea râului a fost o rută comercială care lega N de S Germaniei. În prezent, în bazinul Fulda se află multe zone de agrement.

fulerină

Moleculă de carbon compactă, ai cărei atomi sunt grupați în structuri apropiate, goale pe dinăuntru. Alotropii de carbon au fost identificați pentru prima dată în 1985. Aceștia au un număr variabil de atomi legați în structuri care au 12 fețe pentagonale și un număr variabil de fețe hexagonale. Au fost preparate fulerine având zeci până la sute de atomi de carbon. Cea mai cunoscută și stabilă, C_{60} (fulerina lui Buckminster sau buckyballs), are forma unei mingi de fotbal. Numele provine de la R. Buckminster Fuller, al cărui model în formă de dom geodezic este similar cu structura moleculară a acestui compus. Moleculele sunt extrem de stabile, rezistând la temperaturi și presiuni mari. Chimiștii au realizat derivate de fulerine (de ex. cu atomi de hidrogen sau halogen legați de grupurile organice; *vezi* grup funcțional) și fulerine dopate (de ex. cu atomi de metal alcalin, cum ar fi potasiul) care au superconductivitate la temperaturi relativ ridicate. Alte molecule pot deveni captive în golul interior, o trăsătură unică și foarte interesantă.

fulger

Descărcare vizibilă de electricitate, produsă atunci când o parte din atmosferă acumulează destulă încărcătură electrică pentru a depăși rezistența aerului. În timpul unei furtuni, fulgerele se pot produce în interiorul norilor sau între nori, între aceștia și aer sau între nori și Pământ. Fulgerele sunt deseori asociate cu norii cumulus (nori de tunet), dar sunt observate și în nori nimbostratus, în furtunile de zăpadă și praf și uneori chiar în cadrul prafului și gazelor eliminate de un vulcan. Străfulgerarea tipică implică o diferență potențială între nor și pământ de câteva milioane de volți. Temperaturile din cadrul canalului fulgerului sunt de ordinul a 30 000 K. Un astfel de fulger între nori și Pământ implică cel puțin două lovituri: un impact slab luminos, atingând solul, însoțit de o replică de întoarcere foarte luminoasă. Impactul cu solul se realizează în cca 20 milisecunde, iar replica are loc în cca 70 de microsecunde. Tunetul asociat fulgerului este cauzat de încălzirea rapidă a aerului aflat de-a lungul canalului luminos. Aerul încălzit se dilată la viteze supersonice. Unda de șoc se descompune pe unu sau doi metri într-o undă de sunet care, modificată de aerul înconjurător și de topografie, produce o serie de bubuituri și plesnituri. *Vezi și* furtună.

Fuller, Loie *născută* Marie Louise Fuller

(15.01.1862, Fullersburg, Illinois, SUA - 01.01.1928, Paris, Franța)

Dansatoare specializată în dansul improvizat și pionieră a dansului modern. A apărut

Loie Fuller

BIBLIOTECA PUBLICĂ DIN NEW YORK DE LA CENTRUL LINCOLN, COLECȚIA DANS

pe scenă la vârsta de patru ani, în spectacolele unor trupe de teatru și vodevil. În 1892, la Paris, a devenit cunoscută prin dansul-serpentină, în care folosea metri întregi de mătase unduitoare iluminată de proiectoare. A practicat apoi dansul focului (pe un panou de sticlă luminat de dedesubt) și a introdus alte asemenea inovații, câștigând admirația criticilor și a publicului, mai ales în Europa.

Fuller, J(ohn) F(rederick) C(harles)

(01.09.1878, Chichester, Sussex, Anglia - 10.02.1966, Falmouth, Cornwall)

Teoretician militar și istoric britanic. În timpul Primului Război Mondial, a fost șef al departamentului britanic de tancuri. A plănuit atacul-surpriză al celor 381 de tancuri din Bătălia de la Cambrai (20 noiembrie 1917), primul asalt comasat cu tancuri din istorie. După război, a inițiat o campanie pentru mecanizarea și modernizarea armatei britanice. Susținător al ofensivei blindate, a întâmpinat opoziția unor tacticieni militari englezi, dar ideile sale și-au dovedit eficiența în Al Doilea Război Mondial. Printre lucrările sale se numără *Tancurile în Marele Război* (Tanks in the Great War, 1920), *Războiul mașinilor* (Machine Warfare, 1942) și *Istoria militară a Occidentului* (A Military History of the Western World, 1954-1956).

Fuller, (Sarah) Margaret

(23.05.1810, Cambridgeport, Massachusetts, SUA - 19.07.1850, insula Fire, New York)

Critic american, profesor și filolog. A devenit membră a Cercului Transcendentalist (*vezi* transcendentalism), fiind o prietenă apropiată a lui Ralph Waldo Emerson și apoi editor fondator al revistei transcendentaliste *The Dial* (1840–1842). Lucrarea *Vara pe lacuri, în 1843* (Summer on the Lakes, in 1843, 1844), un studiu al vieții de la frontieră, a fost urmată de *Femeia secolului XIX* (Woman in the Nineteenth Century, 1845), o pledoarie pentru egalitatea femeilor în politică și pentru progresul intelectual și spiritual al femeii. A călătorit în Europa în 1846, în calitate de corespondent al ziarului *New York Tribune*. În Italia, s-a căsătorit cu un marchiz revoluționar. Siliți să plece în exil, au murit amândoi într-un naufragiu pe coastele insulei Fire, New York, pe când se întorceau în SUA.

Fuller, Melville (Weston)

(11.02.1833, Augusta, Maine, SUA - 04.07.1910, Sorento)

Jurist american. A absolvit Colegiul Bowdoin și Facultatea de Drept a Universității Harvard. A contribuit la dezvoltarea practicii juridice în Chicago (din 1856) și s-a impus ca democrat în politică. Deși nu era cunoscut la nivel național, în 1888 a fost numit judecător-șef al Curții Supreme a SUA de către președintele Grover Cleveland; a rămas la Curte pentru tot restul vieții. Printre colegii săi s-au numărat Oliver Wendell Holmes, Jr. și John Marshall Harlan. A scris un studiu despre cazul Pollock vs. Farmers' Loan and Trust Co. Între 1900 și 1910 a fost membru al Curții Internaționale de Arbitraj de la Haga.

Fuller, R(ichard) Buckminster

(12.07.1895, Milton, Massachusetts, SUA - 01.07.1983, Los Angeles, California)

Inventator, viitorolog, arhitect și scriitor american. Strănepot al lui Melville Fuller. A fost exmatriculat de două ori din Universitatea Harvard, pe care, în final, a abandonat-o. Eșecul într-o afacere cu prefabricate în domeniul construcțiilor l-a determinat să caute stiluri de design care să valorifice mai bine resursele pământului și care să asigure confortul oamenilor. Printre inovațiile sale se numără casa Dymaxion, ieftină, cu un consum redus de energie, ușoară, asamblată în fabrică, și mașina Dymaxion, economică și omnidirecțională. A pus bazele unui sistem geometric vectorial pe care l-a numit „geometrie energetico-sinergetică"; unitatea sa fundamentală este tetraedrul care, în combinație cu octoedrul, formează structurile cele mai rentabile din punct de vedere spațial, fapt care l-a dus pe Fuller la descoperirea domului geodezic, singurul care poate fi amplasat direct pe pământ ca o structură completă și singurul tip de clădire fără limitări de dimensiuni.

Fullerton

Oraș, 126 003 loc. (2000), în S Californiei, SUA. Fondat în 1887, s-a dezvoltat ca un important centru de cultivare a citricelor, după construirea căii ferate Santa Fe, în 1888. Dezvoltarea rezidențială și industrială a progresat rapid după Al Doilea Război Mondial. Orașul produce echipamente pentru transport, piese pentru avioane și ulei.

fulmar

Denumire comună pentru speciile de păsări oceanice, asemănătoare pescărușilor, din familia *Procellariidae* (ordinul *Procellariiformes*). Fulmarul-de-nord (*Fulmaris glacialis*) este răspândit din regiunea apelor temperate până în apele arctice, iar cel de sud (*F. glacialoides*), din regiunea apelor temperate până în cele antarctice. Cel mai mare fulmar sau petrelul-uriaș-sudic (*Macronectes giganteus*) are dimensiuni mult mai mari, adică o lungime de 90 cm și anvergura aripilor de peste 200 cm. Își face cuibul în regiunea Cercului Polar Arctic. Fulmarii mănâncă aproape orice; hrana lor specifică este peștele mărunt, cefalopodele și crustaceele, dar scormonesc adesea prin resturile lăsate de vapoare și vin pe țărm în căutare de stârvuri. Fulmarii zboară la înălțimi mici deasupra apei oceanului, asemănându-se cu rudele lor cu aripi înguste, furtunarii.

Fulton, Robert

(14.11.1765, Lancaster County, Pennsylvania, SUA - 24.02.1815, New York, New York)

Inventator și inginer american. Născut într-o familie de imigranți, a studiat pictura la Londra sub îndrumarea lui Benjamin West, dar în scurt timp s-a îndreptat spre inginerie. După ce a proiectat un sistem interior de canale, a încercat, fără succes, să atragă interesul guvernului francez și al celui britanic pentru prototipurile sale de submarine (*vezi* Nautilus) și torpile. În 1801, Robert L. Livingston îi comandă construirea unui vas; în 1807, vasul său *Clermont* a parcurs cei 240 km ai fluviului Hudson care despart New York de Albany în 32 de ore, cu 64 de ore mai puțin față de timpul obișnuit. Acesta a devenit primul vapor comercial cu aburi de succes din SUA. Ulterior, Fulton a proiectat alte câteva vapoare cu aburi, printre care prima navă de război cu aburi din lume (1812). A fost membru al comisiei care a recomandat construirea canalului Erie.

fumarolă

Produs gazos fierbinte degajat dintr-un vulcan. Cea mai importantă sursă a vaporilor emiși de fumarole sunt izvoarele subterane încălzite de magmă. Gazele emise de obicei direct de magmă sunt dioxidul de carbon, dioxidul de sulf și sulfatul de hidrogen. O fumarolă bogată în gaze sulfuroase se numește sulfatară; o fumarolă bogată în bioxid de carbon se numește mofetă.

fumat

Inhalare a fumului produs de un material vegetal ce arde, în special tutunul, dintr-o țigară, pipă sau dintr-un trabuc. În ciuda argumentelor sociale și medicale aduse împotriva folosirii tutunului, obiceiul este răspândit în întreaga lume. Nicotina și alcaloizii înrudiți dau efecte psihoactive sau tranchilizante care, împreună cu gudronul (un reziduu ce conține catran și alți subproduși), are efecte negative asupra sănătății. Printre acestea se numără cancerul pulmonar, cancerul oral și al gâtului, afecțiuni ale inimii, atac cerebral, emfizem, bronșite cronice și degenerare pigmentoasă. Fumatul crește, de asemenea, efectele altor factori de risc (*vezi* azbestoză). Fumatul pasiv (inhalarea fumului de la fumătorii din jur) crește riscul cancerului pulmonar și al sindromului morții subite a sugarului. Autocontrolul și programele medicale, împreună cu substanțele pe bază de nicotină sunt doar câteva dintre procedurile care îi pot ajuta pe cei care doresc să renunțe la fumat. Campaniile împotriva fumatului au redus în mare parte fenomenul în statele occidentale, fiind însă într-o creștere continuă în multe țări mai puțin dezvoltate.

Funafuti

Atol de corali, 4 590 loc. (2000), în care se află capitala statului Tuvalu, în partea central-vestică a Oceanului Pacific. Este alcătuit din cca 30 de insulițe cu o suprafață totală de 2,4 kmp. Înconjoară o lagună care este o zonă foarte potrivită pentru ancorat. În 1943, aici a fost înființată o bază militară americană. În 1983, SUA au renunțat la pretențiile sale asupra atolului. Satul Fongafale are un hotel, un spital și o pistă de aterizare.

Funchal

Oraș, 102 521 loc. (2001), centrul administrativ al regiunii Madeira, din Portugalia. Situat pe coasta de S a insulei Madeira din Oceanul Atlantic, este un centru industrial, comercial și de comunicații. A fost fondat în 1421 de navigatorul portughez João Gonçalves Zarco, iar mai târziu a intrat sub stăpânire spaniolă (1580–1640) și britanică (1807–1814). Peisajul și clima blândă, pe tot parcursul anului, atrag mulți turiști.

funcție de undă

Cantitate variabilă care descrie matematic caracteristicile ondulatorii ale unei particule. Se referă la posibilitatea particulei de a se afla la un anumit moment într-un punct dat din spațiu și poate fi considerată expresia amplitudinii undei particulei, deși nu are o semnificație strict fizică.

Pătratul funcției de undă este cantitatea semnificativă, întrucât dă probabilitatea cu care particula se găsește într-un punct din spațiu și timp. *Vezi* dualitate undă-particulă.

funcţie

În matematică, expresie, regulă sau lege care definește relația dintre o variabilă (independentă) și o altă variabilă (dependentă), care se modifică odată cu cea dintâi. Majoritatea funcțiilor sunt numerice; cu alte cuvinte, o valoare numerică introdusă este asociată cu o singură valoare numerică rezultantă. Formula $A = \pi r^2$, de ex., atribuie fiecărui număr real r pozitiv suprafața A a unui cerc a cărui rază are o lungime egală cu acel număr. Simbolurile $f(x)$ și $g(x)$ sunt folosite de obicei pentru funcții ale variabilei independente x. O funcție cu mai multe variabile, precum $w = f(x,y)$, reprezintă o regulă pentru obținerea unei singure valori numerice pentru mai mult de o valoare introdusă. O funcție periodică revine la aceleași valori la intervale fixe. Dacă $f(x+k) = f(x)$ pentru orice valoare a lui x, f este o funcție periodică cu o perioadă de lungime k (o constantă). Funcțiile trigonometrice sunt periodice. *Vezi și* funcție densitate; funcție exponențială; funcție hiperbolică; funcție inversă; funcție transcendentă.

funcţie densitate

În statistică, funcție a cărei integrală este calculată în vederea aflării probabilității legate de o variabilă oarecare continuă (*vezi* continuitate, teoria probabilității). Graficul său este o curbă deasupra axei orizontale, care delimitează o suprafață totală cu valoarea 1, între curbă și axă. Procentul din această suprafață al ariei cuprinse între două valori coincide cu probabilitatea ca rezultatul unei observații descrise de funcția densității să aibă loc între aceste două valori. Fiecare variabilă este asociată cu o funcție densitate (de ex., o variabilă cu distribuție normală are o funcție densitate descrisă de o curbă în formă de clopot).

funcţie de producţie

Ecuație care exprimă raportul dintre cantitățile factorilor de producție folosiți (de ex. munca și capitalul) și cantitatea de produs obținută. Ecuația arată cantitatea de produs care poate fi obținută din fiecare combinație de factori, considerându-se că sunt folosite cele mai eficiente metode de producție disponibile. Funcția de producție poate astfel calcula productivitatea marginală a unui anumit factor și poate determina cea mai ieftină combinație de factori de producție care să fie folosită pentru a obține un anumit produs.

funcţie exponenţială

În matematică, funcție în care o bază constantă este ridicată la o putere variabilă. Funcțiile exponențiale sunt folosite pentru a estima modificări ale populației, răspândirea bolilor și rata creșterii investițiilor. De asemenea, mai pot anticipa cu precizie tipurile de dezintegrare radioactivă (*vezi* timp de înjumătățire). Esența creșterii exponențiale și caracteristica tuturor funcțiilor cu dezvoltare exponențială sunt reprezentate de faptul că se dublează la intervale regulate. Cea mai importantă funcție exponențială este e^x, inversa funcției logaritmice naturale (*vezi* logaritm).

funcţie hiperbolică

În matematică, funcție legată de hiperbolă în același fel în care funcțiile trigonometrice sunt legate de cerc. Există funcția sinus hiperbolic, funcția cosinus hiperbolic, funcția secantă hiperbolică, funcția cotangentă hiperbolică și funcția cosecantă hiperbolică (scrise *sinh*, *cosh* etc.). Echivalența hiperbolică a identității trigonometrice fundamentale este $\cosh^2 z - \sinh^2 z = 1$. Funcțiile sinus hiperbolic și cosinus hiperbolic, folosite mai ales pentru aflarea tipurilor speciale de integrale, pot fi definite în termenii funcțiilor exponențiale: $\sinh x = (e^x - e^{-x})/2$ și $\cosh x = (e^x + e^{-x})/2$.

funcţie inversă

Funcție matematică prin care se anulează acțiunea unei alte funcții. De exemplu, funcția inversă a formulei care transformă temperatura Celsius în grade Fahrenheit este formula care transformă temperatura Fahrenheit în grade Celsius. Aplicarea unei formule și apoi a celeilalte duce la obținerea temperaturii inițiale. Procedurile de inversare sunt esențiale pentru rezolvarea ecuațiilor, deoarece acestea ilustrează reversibilitatea operațiilor matematice (de ex., logaritmii – funcțiile inverse celor exponențiale – sunt folosiți pentru a rezolva ecuațiile exponențiale). Ori de câte ori apare o nouă metodă matematică, una dintre cele mai importante probleme este cea a reversibilității sale. Astfel, de ex., funcțiile trigonometrice au determinat apariția funcțiilor trigonometrice inverse.

funcţie propoziţională

Expresii asemănătoare propozițiilor care pot fi obținute din propoziții prin

înlocuirea variabilelor cu constante. De ex., se poate considera că „x a fost un părinte al lui y" a fost obţinută din „Adam a fost un părinte al lui Abel". Prin urmare, o funcţie propoziţională nu are valoare de adevăr, devenind adevărată sau falsă doar atunci când variabilele ei libere sunt înlocuite cu constantele categoriilor sintactice respective (de ex., „Avram a fost un părinte al lui Isaac").

funcţie transcendentă

În matematică, funcţie neexprimabilă ca o combinaţie finită de operaţii algebrice de adunare, scădere, înmulţire, împărţire, ridicare la putere şi extragere a unei rădăcini. Exemplele includ funcţiile log x, sin x, cos x, e^x şi oricare alte funcţii care le conţin. Asemenea funcţii sunt exprimabile doar în termeni algebrici, ca serii infinite. În general, termenul „transcendent" înseamnă nonalgebric. *Vezi şi* număr transcendent.

funcţie trigonometrică

În matematică, una dintre cele şase funcţii (sinus, cosinus, tangentă, cotangentă, secantă şi cosecantă), care reprezintă raporturile dintre laturile triunghiurilor drepte. Sunt, de asemenea, cunoscute ca funcţii circulare, deoarece valorile lor pot fi definite în funcţie de coordonatele x şi y (*vezi* sistem de coordonate) ale punctelor unui cerc de rază 1 care corespund unghiurilor în poziţiile standard. Asemenea valori au fost catalogate şi programate în calculatoare şi computere. Astfel, trigonometria este uşor aplicabilă în probleme legate de cercetare, inginerie şi de navigaţie, în care unul dintre unghiurile ascuţite ale unui triunghi dreptunghic şi lungimea unei laturi sunt cunoscute şi trebuie aflate lungimile celorlalte laturi. Identitatea trigonometrică fundamentală este $sin^2 q + cos^2 q = 1$, în care q este un unghi ascuţit. Datorită unor calităţi intrinseci ale funcţiilor trigonometrice, acestea sunt folositoare în analiza matematică. Derivatele lor formează modele utile în special pentru rezolvarea ecuaţiilor diferenţiale.

funcţionalism

În arhitectură, concepţie potrivit căreia forma unei clădiri trebuie să fie determinată de consideraţii practice legate de utilitatea ei, de materialele folosite şi de structură, nu de o imagine preconcepută din mintea arhitectului. Deşi nu este o concepţie exclusiv modernă, este strâns legată de arhitectura modernă din al doilea sfert al sec. XX. Lupta pentru o formă „onestă" de expresie, dusă de arhitecţi precum Louis Sullivan şi Le Corbusier, a fost declanşată ca rezultat al unor schimbări în domeniul tehnicilor de construcţie, al cererii de noi tipuri de clădiri şi al nemulţumirii faţă de revitalizarea stilurilor istorice care au dominat sec. XIX şi începutul sec. XX.

funcţionalism

În psihologie, şcoală amplă de gândire, apărută în SUA la sfârşitul sec. XIX, care evidenţiază eforturile întregului organism de a se adapta la mediu. Constituind o reacţie la adresa şcolii structuraliste conduse de Edward Bradford Titchener, funcţionalişti precum William James, George Herbert Mead şi John Dewey au subliniat importanţa gândirii empirice, raţionale, faţă de filozofia experimentală bazată pe presupunere şi pe identificarea erorilor. Preocuparea esenţială a mişcării a fost reprezentată de aplicaţiile practice ale cercetării (*vezi* psihologie aplicată), adepţii ei criticând principalele manifestări ale behaviorismului.

funcţionalism

În ştiinţele sociale, teorie care evidenţiază independenţa modelelor şi instituţiilor dintr-o societate şi interacţiunea lor în procesul de menţinere a unităţii culturale şi sociale. În sociologie, funcţionalismul îşi are originea în opera lui Émile Durkheim, care considera societatea un fel de „organism", cu anumite „necesităţi" ce trebuie satisfăcute. Opinii asemănătoare au fost susţinute şi în antropologie de către Alfred Reginald Radcliffe-Brown, care a încercat să explice structurile sociale ca pe un permanent sistem de adaptări, fuzionări şi integrări, şi de către Bronislaw Malinowski, care definea cultura ca expresie a tuturor realizărilor individuale şi colective, în care „fiecare obicei, obiect, idee şi credinţă îndeplineşte o funcţie vitală". Sociologul american Talcott Parsons a analizat societăţile la scară largă, din punctul de vedere al componentelor lor sociale, filozofice şi culturale, şi s-a axat pe problemele legate de ordine socială, integrare şi echilibru. Ulterior, alţi autori au susţinut că funcţionalismul este prea rigid pentru a justifica profundele implicaţii ale vieţii sociale umane şi că ignoră rolul istoriei în modelarea societăţii.

fundamentalism creştin

Mişcare creştină protestantă conservatoare care a apărut în SUA şi îşi are originea în milenarismul sec. XIX. Consideră ca elemente fundamentale adevărul literal al

Bibliei, iminenta reîntrupare a lui Iisus, zămislirea lui din Fecioara Maria, învierea și mântuirea. S-a răspândit în anii 1880 și 1890 printre protestanții nemulțumiți de nesiguranța locurilor de muncă, de imigrația catolică și de criticarea Bibliei. Savanții de la Seminarul Teologic Princeton au adus argumente publicate sub forma a 12 pamflete (1910–1915). Nemulțumirile legate de introducerea în școli a teoriei evoluționiste, despre care mulți credeau că nu poate fi reconciliată cu Biblia, și cele privitoare la critica adusă Bibliei au condus la creșterea numărului fundamentaliștilor în anii 1920. În anii 1930 și 1940 au fost înființate multe institute și colegii biblice fundamentaliste, iar grupările fundamentaliste din cadrul unor congregații baptiste și presbiteriene s-au separat și au format noi biserici. Spre sfârșitul sec. XX, fundamentaliștii au folosit televiziunea ca mijloc de propovăduire și s-au afirmat pe scena politică sub numele de dreptul creștin. *Vezi și* evanghelism, penticostalism.

fundamentalism islamic

Mișcare religioasă conservatoare care urmărește o reîntoarcere la legea și valorile islamice (*vezi* Sharia), ca reacție la modernismul occidental, pe care îl consideră corupt și ateu. Deși în Occident această mișcare este asociată în mod curent cu teroriștii din Orientul Mijlociu, puțini fundamentaliști islamici sunt teroriști și nu toți teroriștii arabi sunt fundamentaliști. Revoluția din Iran din 1979 a pus bazele unui stat fundamentalist islamic, iar talibanii au instaurat o versiune proprie a aceluiași tip de regim în cea mai mare parte a Afghanistanului. Mișcările fundamentaliste islamice beneficiază de sprijin în N Africii, Pakistan, Bangladesh și Asia musulmană de SE, însă fundamentalismul islamic reprezintă o orientare minoritară în contextul lumii islamice.

Fundația Națională pentru Arte, NEA /National Endowment for the Arts/

Agenție americană de stat independentă ce sprijină atât creația, cât și răspândirea și practicarea artelor. A fost înființată de Congresul SUA în 1965, pentru a derula și finanța proiecte în diverse domenii: literatură, muzică, teatru, film, dans, pictură, sculptură și meșteșuguri. Cele mai multe finanțări ajung direct la instituții (muzee de artă, teatre nonprofit, orchestre simfonice etc.), sunt acordate școlilor, pentru sprijinirea învățământului artistic, și festivalurilor de artă populară. De asemenea, anumiți artiști sunt finanțați pentru proiecte individuale. Adesea, NEA oferă finanțări în colaborare cu agenții artistice locale și de stat. În anii 1990, finanțările NEA au scăzut ca urmare a opoziției Congresului față de unele proiecte susținute de această agenție.

Fundația Națională pentru Științe Umaniste, NEH /National Endowment for the Humanities/

Agenție independentă americană. Fondată în 1965, instituția sprijină atât programe de cercetare, de educație, de conservare, cât și programe publice în domeniul științelor umaniste. Acordă finanțări pentru muzee, biblioteci, arhive, programe de televiziune, monumente istorice, proiecte editoriale și de traduceri derulate de edituri academice, instituții de educație și cercetare și proiecte individuale în domeniu.

fundație

În arhitectură și construcții, element al unui sistem structural care susține și echilibrează suprastructura unei clădiri și transmite direct greutatea acesteia pământului. Pentru a preveni pagubele cauzate de ciclurile permanente de îngheț-dezgheț, baza fundației trebuie să se afle sub nivelul de îngheț al solului. Fundațiile clădirilor de locuit cu puține etaje sunt construite pe temelii orizontale, cu baze largi (de obicei, din beton) care susțin pereții sau stâlpii și le distribuie greutatea pe o suprafață mai mare. Uneori, în special la clădirile care nu au fundație, se poate folosi o traversă de beton, susținută de o temelie izolată, de stâlpi sau piloni, pentru a sprijini pereții exteriori. De asemenea, temeliile orizontale sunt folosite – într-o formă mult mai extinsă – la clădirile înalte. Printre alte sisteme de susținere a unei greutăți mari se numără pilonii, coloanele cheson de beton și plasarea construcției direct pe un strat de stâncă. În cazul solurilor ce se tasează, se poate folosi o fundație plutitoare – alcătuită din structuri rigide, în formă de cutii, așezate la o asemenea adâncime încât greutatea stratului de sol îndepărtat pentru a le plasa acolo să fie echivalentă cu greutatea construcției.

fundație

Organizație neguvernamentală, nonprofit, ale cărei active provin de la donatori și este administrată de funcționari proprii; veniturile ei sunt destinate unor scopuri sociale. Au existat fundații încă din Grecia antică. La sfârșitul sec. XIX au fost înființate primele fundații mari, cu scopuri extinse și cu

o mare libertate de acțiune, bazate de obicei pe averile unor industriași bogați. În prezent, fundațiile pot fi comunitare (primesc sprijin de la mai mulți donatori și activează într-o anumită comunitate), sponsorizate de corporații sau independente. Printre exemplele marcante se numără Institutul Smithsonian (1846), the Carnegie Corp. din New York (1911), Fundația Rockefeller (1913) și Fundația Ford (1936), cea mai mare din lume. Fundațiile neguvernamentale sunt cunoscute sub denumirea de ONG.

fundaționalism

În epistemologie, concepție potrivit căreia unele opinii se susțin în mod direct, prin ele însele (de ex. pe baza percepției senzoriale sau a intuiției raționale), fără a fi deduse din alte opinii care, la rândul lor, au nevoie a fi fundate. Alte tipuri de opinii (de ex. cele legate de obiectele materiale sau de entitățile teoretice din domeniul științelor) nu sunt considerate opinii primare sau fundate din acest punct de vedere, ci trebuie susținute prin intermediul unor raționamente de fundare. Fundaționaliștii admit, în genere, ca fiind primare anumite adevăruri evidente prin ele însele, precum și datele senzoriale, prin aceasta înțelegând că ele nu au nevoie să fie susținute prin intermediul altor opinii. Prin urmare, astfel de opinii constituie fundamentele pe baza cărora poate fi construit în mod adecvat edificiul cunoașterii. *Vezi și* coerentism.

Fundoianu, Benjamin
născut **Benjamin Wexler**

(14.11.1898, Iași, Iași, România - 02.10.1944, Auschwitz, Polonia)

Scriitor român. Unul dintre creatorii poeziei pure, concepute ca un univers autonom. Poet al neliniștii metafizice în volumul *Privelişti* (1930), a abordat într-o manieră originală evocarea peisajului rural și a unei lumi mutilate de război. Depoetizarea naturii e programul său estetic, iar formula specifică de realizare a versurilor este formula antipoetică: antipastelul. În 1922 a înființat primul studio de teatru românesc de avangardă, numit Insula. În 1923 s-a stabilit în Franța, unde s-a angajat ca scenarist la studiourile cinematografice Paramount, scriind *Trei scenarii cine-poeme* (*Trois scénarios-ciné-poèmes*, 1928). A făcut două călătorii în Argentina, al căror reflex poetic sunt volumele *Ulysse* (1933) și *Titanic* (1937). Naturalizat francez, în perioada 1939–1940 a luptat în Al Doilea Război Mondial, dar în 1944 a fost arestat de Gestapo și internat în lagărul de la Drancy și apoi la Auschwitz, Polonia, unde a murit gazat. În poezia scrisă în franceză s-a afirmat ca un înnoitor al tehnicii poetice, prin asimilarea în planul expresiei a experimentelor venite dinspre suprarealism. A avut contribuții deosebite la înțelegerea poeziei moderne, propunând o formulă asimilabilă existențialismului. Apropierea de marii intelectuali ai timpului – Benedetto Croce, Emil Cioran, Jacques Maritain, Lev Șestov, al cărui discipol a fost – i-a stimulat preocupările literare și filozofice teoretice, publicând studii pe aceste teme în diferite reviste (*Lunea existențială și Duminica istoriei* – Le Lundi existentiel et le Dimanche de l'histoire) și în volumul *Conștiința nefericită* (La Conscience malheureuse, 1936).

Fundy

Golf din Oceanul Atlantic, în SE Canadei. Situat între provinciile New Brunswick și Nova Scotia; se întinde în interiorul continentului pe o lungime de 151 km, gura sa având o lățime de 52 km. Se remarcă prin viteza mare a fluxului, care poate produce creșteri ale nivelului apei de până la 21 m, ceea ce constituie un record mondial. De asemenea, pe coastele sale se întâlnesc formațiuni stâncoase și păduri. Are câteva porturi de apă adâncă, printre care cel de la St. John, New Brunswick. În 1948, în zona de coastă din New Brunswick a fost înființat Parcul Național Fundy, cu o suprafață de 20 700 ha.

fungi

Denumire comună pentru cele cca 200 000 de specii de organisme inferioare din încrengătura *Fungi*, inclusiv cele de tip drojdie, rugini, mălură, ciupercă, mucegai. Deși clasificate inițial drept plante, iar în unele sisteme de clasificare aparțin acestei categorii și în prezent, ele se deosebesc de acestea prin faptul că sunt lipsite de clorofilă și de structurile organizate ale plantei, cum ar fi rădăcini, tulpini și frunze. Fungii contribuie la descompunerea materiei organice moarte, proces prin care se eliberează în sol sau în atmosferă carbon, oxigen, azot și fosfor provenind din plante și animale moarte. Fungii se întâlnesc în apă, în sol, la plante și la animale. Sunt răspândiți în toate regiunile globului care au destulă umezeală pentru a permite dezvoltarea acestora. Componente esențiale ale multor procese casnice și industriale, fungii sunt folosiți, de asemenea, la obținerea enzimelor, a acizilor organici, a vitaminelor și a antibioticelor. Pot să provoace pagube la nivelul

recoltelor și pot cauza boli precum micoza piciorului sau pecinginea, iar mucegaiul și putregaiul pot distruge îmbrăcămintea și alimentele. Talul, sau corpul fungilor tipici, este alcătuit dintr-un miceliu prin care circulă citoplasma. De obicei, miceliul se reproduce formând spori, fie în mod direct, fie în anumite părți speciale de pe partea vizibilă. Solul reprezintă un habitat ideal pentru multe specii. Deoarece nu conțin clorofilă, fungii nu sunt capabili să realizeze fotosinteza. Pentru a digera hrana pe care o absorb prin miceliu, secretă enzime în mediul în care trăiesc. Fungii saprofiți se hrănesc cu organisme moarte și contribuie parțial la descompunerea materiei organice. Fungii paraziți invadează organismele vii, cauzând adesea boli și moartea acestora (*vezi* parazitism). Fungii intră în relații de simbioză cu algele (formând licheni), cu plantele (formând micorize; *vezi* micoriză) și cu anumite insecte.

fungi etajați

Ciuperci din clasa *Basidiomycetae*, care formează sporofori dispuși etajat (organe producătoare de spori). Fungii etajați cresc pe arbori sau pe trunchiurile căzute, în păduri. Pot afecta în mod serios arborii tăiați sau depozitele de cherestea. Există specimene cu diametre de 40 cm sau chiar mai mari.

fungicid

Toxină utilizată pentru a suprima sau inhiba dezvoltarea ciupercilor (*vezi* fungi) care produc pagube economice recoltelor sau plantelor ornamentale (precum rugina cerealelor, tăciunele porumbului, mucegaiul fructelor) sau pun în pericol sănătatea animalelor domestice ori a oamenilor. Majoritatea acestora se aplică sub formă de spray-uri sau prafuri; fungicidele pentru semințe reprezintă un strat protector aplicat înainte de germinarea acestora. Compușii cuprului, în special sulfatul de cupru amestecat cu var și apă (amestec de Bordeaux sau zeamă bordeleză), și cei ai sulfului au fost folosiți de mult timp în acest scop, în prezent fiind însă utilizați pe scară largă compușii organici sintetici. Multe substanțe fungicide sunt produse în mod natural în țesuturile plantelor.

Funk, I(saac) K(auffman)

(10.09.1839, Clifton, Ohio - 04.04.1912)

Editor american. În 1861 a fost hirotonisit preot luteran, dar a renunțat la preoție în 1872 pentru a călători în Europa și în Orientul Mijlociu. În 1877 a fondat, împreună cu Adam Willis Wagnalls (1843–1924), I. K. Funk & Co., numită mai târziu Funk & Wagnalls Co. (1891). Editura a devenit cunoscută pentru *Dicționarul standard al limbii engleze* (Standard Dictionary of the English Language, 1893). Edițiile sale au continuat să apară și în secolul următor.

furaj

Hrană vegetală pentru animalele sălbatice sau domestice, formată în mare parte din cereale și din fân. Cerealele pot fi recoltate, prelucrate și depozitate în baloturi de fân. Furajele trebuie recoltate la începutul perioadei de maturizare pentru a se evita conținutul redus de proteine și fibre caracteristic recoltării la maturizare. Este hrana cea mai sănătoasă pentru vite și păsări de curte. Produsele (carne, lapte, ouă) obținute de la astfel de animale furajate sunt de calitate superioară. Furajele moderne provin din recolte cultivate special sau din produse auxiliare, rezultate din surplusul recoltelor sau al alimentelor utilizate pentru consumul uman. Ele sunt clasificate în furaje concentrate (cu nutrienți ușor de digerat, dar cu un conținut scăzut de fibre) și furaje grosiere (cu multe fibre, dar cu un conținut mai mic de nutrienți, ușor de digerat). Majoritatea tipurilor de hrană sunt o combinație de furaje.

furcă de tors

Unealtă folosită la torsul de mână: dintr-un caier fixat pe un băț (furcă) se scot fire; firele răsucite împreună pentru a forma un fir continuu sunt puse pe un al doilea băț (fus). Este folosită cel mai des pentru fibrele de in; lâna nu necesită acest procedeu (*vezi* cardare). Primul stadiu în mecanizarea torsului a fost montarea unui fus orizontal care se învârtea împreună cu o roată manevrată manual; furca susținând caierul era ținută în mâna stângă, iar roata de tors era învârtită încet cu mâna dreaptă. Roata saxonă includea un mosor pe care firul era răsucit continuu. Furca pe care stătea fibra netoarsă a fost înlocuită cu o bară statică verticală, iar roata era acționată printr-o pedală de picior, eliberând astfel ambele mâini ale torcătoarei.

Furchgott, Robert F(rancis)

(04.06.1916, Charleston, Carolina de Sud, SUA - 19.05.2009, Seattle, Washington)

Farmacolog american. Și-a luat doctoratul la Universitatea Northwestern. În colaborare cu Louis J. Ignarro și Ferid Murad, a descoperit că oxidul nitric acționează ca o moleculă cu rol de avertizare în sistemul

cardiovascular. Furchgott a demonstrat că anumite celule din endoteliul vaselor de sânge produc o moleculă, numită factor de relaxare derivat din endoteliu (EDRF, *în engleză, endothelium-derived relaxing factor*), care transmite celulelor musculare din pereții vaselor de sânge impulsul de a se relaxa, contribuind astfel la dilatarea vaselor. Mai târziu, Ignarro a tras concluzia că ERDF era de fapt oxidul nitric. Cercetările efectuate de Furchgott, Murad și Ignarro au jucat un rol important în descoperirea medicamentului Viagra, folosit pentru tratarea impotenței. În 1998, cei trei savanți au primit Premiul Nobel.

Furii

În mitologia greco-romană, zeițe ale răzbunării. Furiile trăiau în Infern și veneau pe pământ pentru a-i urmări pe răufăcători. Grecii le numeau Erinii, dar cei care se temeau să le rostească numele se refereau adesea la ele folosind eufemisme precum Eumenidele (Cele Blânde). Potrivit lui Hesiod, ele erau fiicele Geei, zeița pământului. Eschil le-a înfățișat în ipostaza corului înspăimântător din tragedia *Eumenidele*, iar Euripide a fost primul care a afirmat că sunt trei la număr.

furnal

Recipient cilindric vertical care produce metale lichide prin reacția aerului împins cu presiune la baza furnalului împreună cu un amestec de minereu, combustibil și fondant, introdus în partea superioară a instalației. Furnalele sunt utilizate pentru a produce fontă din minereu de fier, care apoi este utilizată în cadrul procesului de obținere a oțelului. Se mai utilizează în prelucrarea plumbului, a cuprului și a altor metale. Curentul de aer sub presiune ajută la realizarea combustiei rapide. Furnalele au fost utilizate în China încă din 200 d.Hr. În Europa au apărut în sec. XIII, înlocuind procedeul cu forjă. Furnalele moderne au o înălțime de 20–35 m și un diametru de 6–14 m, utilizează cocsul pe post de combustibil și pot produce de la 1 000 până la 10 000 de tone de fontă zilnic. *Vezi* metalurgie; oțelărie.

furnal cu arc

Tip de furnal electric în care căldura este generată de un arc între electrozii de carbon, deasupra suprafeței materialului (de obicei un metal) care trebuie încălzit. William Siemens a făcut prima demonstrație a funcționării unui furnal cu arc în 1879, la Expoziția de la Paris, topind fier în cuptoare; electrozii orizontali de carbon produc un arc electric deasupra recipientului de metal. Primul furnal cu arc comercializat în SUA (1906) avea o capacitate de patru tone și era echipat cu doi electrozi. Furnalele moderne ajung la o capacitate de 400 tone, iar arcurile electrice, poziționate vertical, lovesc direct în baia de metal.

furnal cu reverberație

Furnal folosit pentru topire și rafinare, în care combustibilul nu este în contact direct cu conținutul acestuia, ci îl încălzește printr-o flacără suflată dintr-un alt recipient. Asemenea furnale sunt folosite în producția de cupru, cositor și nichel, pentru producerea betonului și a cimentului și pentru reciclarea aluminiului. În producerea oțelului, acest proces (acum desuet) se numește procedeu Siemens-Martin. Căldura trece pe deasupra cuptorului, radiind (reverberând) peste conținutul furnalului. Acoperișul este arcuit, cu punctul cel mai înalt situat deasupra focului.

furnal electric

Recipient încălzit electric la temperaturi foarte mari, folosit pentru topirea metalelor și a materialelor refractare. Furnalele electrice moderne sunt fie furnale cu arc, fie furnale cu inducție. Furnalele cu arc produc cca două cincimi din producția de oțel a SUA. La furnalele cu inducție, o spirală prin care trece curent alternativ înconjoară containerul sau recipientul din metal; curenții turbionari induși în metal produc temperaturi extrem de înalte.

furnicar

Denumire comună pentru cele patru specii de mamifere placentare edentate, care se hrănesc cu insecte. Trăiește în savanele tropicale și în pădurile din Mexic până în N Argentinei și Uruguay. Furnicarii au coadă lungă, blană deasă, craniu alungit și bot tubular. Deschiderea gurii este mică, iar limba este lungă și vermiformă. Trăiește solitar sau în perechi, hrănindu-se cu furnici și termite pe care le capturează introducând limba lipicioasă într-un mușuroi deschis cu ajutorul ghearelor ascuțite și curbate de la membrele anterioare. Exemplarele acestei specii au o lungime ce variază între 37 cm și 1,8 m. Grupați inițial alături de echidne și

furnicar (*Orycteropus afer*)
SHOSTAL ASSOCIATES

pangolin, furnicarii sunt clasați în prezent într-o categorie distinctă.

furnicar-solzos

Vezi pangolin

furnică

Denumire comună pentru cele cca 10 000 de specii de insecte sociale din familia *Formicidae*. Furnicile sunt răspândite pe întreaga suprafață a globului, mai ales în zonele cu climă caldă. Au o lungime cuprinsă între 2 și 25 mm, având de obicei culoarea galbenă, maro, roșie sau neagră. Sunt omnivore, iar unele specii cultivă ciuperci în adăposturile lor sau „mulg" afide pentru a-și asigura hrana. Coloniile de furnici sunt organizate în trei caste: reginele, masculii și lucrătoarele, incluzând și soldații, care interacționează într-o societate foarte complexă, comparabilă cu cea a albinelor. Specii foarte cunoscute de furnici sunt furnicile-tâmplar din America de Nord, furnicile-vorace din America tropicală și furnicile-de-foc, cunoscute pentru înțepătura lor.

furnică-tâmplar (*Camponotus*)

THOMPSON, COLECȚIA SOCIETĂȚII NAȚIONALE PHOTO RESEARCHERS/EB INC., E.S. ROSS

furnică-de-foc

Denumire comună pentru speciile genului de insecte *Solenopsis*, din familia furnicilor, din care unele specii sunt răspândite în S Americii de Nord. Au culoarea roșie sau gălbuie și înțepătura lor este periculoasă. Cuibul semipermanent constă într-un mușuroi neregulat, cu cratere deschise, pentru ventilație. Furnicile lucrătoare *(vezi* caste) sunt renumite ca dăunători ai culturilor de cereale și atacă păsările domestice.

furnir

Placă foarte subțire din lemn colorat (mahon, abanos sau lemn de trandafir) sau dintr-un material prețios (fildeș sau carapace de țestoasă) cu model decorativ și aplicată pe suprafața unei piese de mobilier. Deși furniruirea era practicată în Antichitatea clasică, utilizarea acestui procedeu a încetat în Evul Mediu. A reapărut în sec. XVII, când a atins apogeul în Franța, de unde s-a răspândit în alte țări europene. Îndemânarea deosebită cerută de furniruirea artistică este foarte bine reprezentată în sec. XVIII și la începutul sec. XIX, când Thomas Chippendale, George Hepplewhite și Thomas Sheraton au folosit furnirul din mahon și lemn lucios. La mijlocul sec. XIX, apariția fierăstraielor mecanice a făcut posibilă furniruirea produselor de serie, pentru a le acoperi defectele care apăreau la fabricarea mobilierului ieftin.

furnizor de servicii internet /internet service provider (ISP)/

Companie care oferă servicii și conectare la internet persoanelor fizice și juridice. În schimbul unei taxe lunare, companiile ISP le permit utilizatorilor de computere să se conecteze la site-ul lor (*vezi* transmitere de date), oferindu-le un nume de conectare (log-in name) și o parolă. Pot oferi și pachete de software (cum ar fi browserele), conturi de e-mail și un site web personal sau o pagină de bază. Furnizorii de servicii de internet pot găzdui site-uri de web pentru firme sau pot construi astfel de site-uri. Companiile ISP sunt conectate între ele prin puncte de acces la rețea, elemente de bază ale rețelei publice de internet.

furt

În drept, infracțiune care constă în a lua proprietatea ori serviciile altcuiva fără consimțământul acestuia. În cele mai multe sisteme de legi, furtul include delictele de hoție, jaf și efracție. Hoția este delictul care constă în a lua bunurile cuiva cu intenția de a le păstra. Furtul unor valori importante este considerat o infracțiune gravă, în timp ce furtul unor obiecte de mică valoare este un delict minor. Același principiu se aplică în cazul furtului de bunuri, mari sau mici, care nu include neapărat luarea cu sine a acestora și se poate referi la furtul de servicii. Jaful este o formă gravă de furt care implică și uzul sau amenințarea cu violența asupra victimei, în prezența acesteia. Efracția se definește ca pătrunderea forțată în interiorul proprietății cuiva cu intenția de a comite o infracțiune în incinta respectivă. Două infracțiuni care se disting de obicei de furt sunt delapidarea și frauda.

furtunar

Denumire comună pentru cele cca 85 de specii (din ordinul Procellariiformes, familia *Procellariidae*) de păsări de mare cu aripi lungi; au obiceiul lor de a plana, cu aripile într-o poziție rigidă, pe deasupra valurilor. Exemplarele tipice ale acestei păsări sunt indivizii incluși în cele 12–17 specii de *Puffinus* cu penaj maro-gălbui, zvelte, având o lungime de 35–65 cm. Aceste păsări își fac cuibul în scobiturile stâncilor de pe insulele aflate departe de mal și pe dealurile de coastă din Oceanul Atlantic și Marea Mediterană, precum și aproape peste tot în

Oceanul Pacific. O colonie poate fi formată din sute de mii de perechi; în timpul nopţii, când adulţii se strigă unii pe alţii şi ies din cuiburile lor, larma este asurzitoare.

furtună

Tulburare atmosferică violentă, de scurtă durată, aproape întotdeauna asociată cu nori cumulonimbus şi însoţită de tunete şi fulgere. Asemenea furtuni generează de obicei vânturi puternice, cantităţi însemnate de ploaie şi, ocazional, grindină sau tornade. Sunt întâlnite aproape în orice parte a lumii, fiind mai rare în regiunile polare.

Furtwängler, (Gustav Heinrich Ernst Martin) Wilhelm

(25.01.1886, Berlin, Germania - 30.11.1954, lângă Baden-Baden, Germania de Vest)

Dirijor şi compozitor german. A luat lecţii particulare de compoziţie cu Joseph Rheinberger (1839–1901) şi a debutat în 1906. *Te Deum* compus de el (1910) i-a asigurat recunoaşterea drept compozitor, iar în 1917 a devenit dirijor secund la Berlin, fiind supranumit „miracolul Furtwängler". A fost succesorul lui Richard Strauss la Opera de Stat din Berlin şi al lui Arthur Nikisch (1855–1922) la Leipzig Gewandhaus şi la Filarmonica din Berlin, numele său fiind legat în special de muzica lui Ludwig van Beethoven şi a lui Richard Wagner. Deşi a fost criticat pentru că a rămas în Germania în timpul regimului nazist, nu a fost un susţinător al regimului, ci a continuat să promoveze muzica modernă şi a ajutat muzicieni evrei să părăsească Germania. A fost oficial exonerat de complicitatea cu regimul nazist, însă ostilitatea publică l-a urmărit ani de-a rândul.

furuncul *sau* furunculoză

Inflamaţie purulentă a foliculilor firelor de păr ca urmare a unei infecţii cu un stafilococ. Este dureros şi tare la palpare. Vindecarea necesită stoarcerea puroiului. Furunculul apare în zone ale corpului care sunt expuse la frecare. Un urcior este un furuncul format la baza ochiului. Furunculele se pot produce prin scărpinarea unei suprafeţe de piele deja inflamate, introducându-se stafilococi la baza foliculului de păr. Tratamentul necesită păstrarea unei igiene corecte în zona afectată şi protejarea acesteia de alte infecţii. Cazurile severe se tratează cu antibiotice.

fus *şi* rotiţa fusului

Cel mai vechi dispozitiv de tors fire sau fibre. Torcătoarea dă drumul fusului să cadă pentru a trage fibrele, în timp ce rotiţa fusului se învârteşte pentru a asigura răsucirea necesară. Fusul şi rotiţa fusului au fost înlocuite cu roata de tors.

Füssli, Johann Heinrich

(07.02.1741, Zürich, Elveţia - 16.04.1825, Londra, Anglia)

Pictor şi critic de artă britanic de origine elveţiană. Fiu al unui pictor portretist, a studiat teologia, arta şi istoria artei. În 1764 a plecat din Zürich şi s-a stabilit la Londra. Sprijinit de Sir Joshua Reynolds, a plecat în Italia în 1770, unde şi-a petrecut opt ani din viaţă. Când s-a întors în Anglia, s-a remarcat prin lucrările expuse la Academia Regală, printre care s-a numărat şi cea mai cunoscută operă a sa, *Coşmarul* (The Nightmare, 1781). Subiectele abordate erau în general de inspiraţie literară, reprezentările sale întruchipând fantezii macabre şi groteşti. În 1790 a fost ales membru cu drepturi depline al Academiei şi între 1799 şi 1805 a fost profesor al acestei instituţii.

Fustel de Coulanges, Numa Denis

(18.03.1830, Paris, Franţa - 12.09.1889, Massy)

Istoric francez. A avut o carieră strălucită ca profesor la Universitatea din Strasbourg (1860–1870), iar mai târziu i s-au oferit şi alte posturi academice. A subliniat importanţa obiectivităţii şi lipsa de credibilitate a surselor secundare, elemente care au devenit doctrine de bază ale istoriografiei moderne, iar accentul pe care l-a pus pe utilizarea documentelor contemporane a dus la valorificarea la maximum a arhivelor naţionale franceze în sec. XIX. Majoritatea lucrărilor sale, printre care *Cetatea antică* (La cité antique, 1864) şi *Gallia romană* (La Gaule romaine, 1891), au ca temă Gallia romană şi invaziile germanice în Imperiul Roman.

fusulinide

Denumire comună pentru reprezentanţii unui mare grup de foraminifere care a dispărut (organisme unicelulare înrudite cu amibele actuale, dar care aveau cochilii complexe ce s-au conservat cu uşurinţă sub formă de fosile). Fusulinidele au apărut la începutul Carboniferului, care s-a încheiat cu cca 320 m.a.u., şi au trăit până spre sfârşitul Permianului, cu 245 m.a.u. Fosilele au fost extrem de utile pentru a corela vârsta unor roci din regiuni diferite şi pentru a diviza timpul geologic în intervale mai mici. De asemenea, specialiştii în geologie petroliferă le folosesc pentru a

localiza depozite de petrol și gaze naturale valoroase din punct de vedere economic.

Futabatei Shimei
născut **Hasegawa Tatsunosuke**
(04.04.1864, Edo, Japonia - 10.05.1909, golful Bengal)

Romancier și translator japonez. Este cunoscut mai ales pentru primul său roman, *Norii plutitori* (Ukigumo, 1887–1889), și pentru traducerile povestirilor lui Ivan Turgheniev. În aceste traduceri a utilizat stilul numit *gembun itchi* (unificarea limbii vorbite și scrise), una dintre primele încercări de a scrie într-un limbaj colocvial modern. Printre operele sale ulterioare se numără romanele *Un soț adoptat* (Sono Omokage, 1906) și *Mediocritate* (Heibon, 1907). Este considerat promotorul realismului modern în romanul japonez.

futures
Contracte comerciale care stipulează cumpărarea sau vânzarea unor cantități specificate de produse, la termene viitoare (*în engleză, future*, viitor), specificate și ele. Produsele în chestiune pot fi cereale, animale, metale prețioase sau instrumente financiare cum sunt bonurile de tezaur. Până la momentul stipulat în contract pentru livrarea produsului respectiv, contractul poate face obiectul speculațiilor bursiere. Contractele futures își au originea în tranzacțiile comerciale cu produse agricole; de ex., fermierii americani producători de cereale au putut să-și vândă recoltele în avans prin Bursa de Mărfuri din Chicago.

futurism
Mișcare artistică literară și politică de la începutul sec. XX, având centrul în Italia, care accentuează dinamismul, viteza și puterea mașinii, precum și vitalitatea și energia vieții moderne. Termenul a fost inventat de Filippo Marinetti, care a publicat în 1909 un manifest în care glorifica noua tehnologie a automobilului, dinamismul, viteza și forța acestuia. În 1910, Umberto Boccioni, în colaborare cu alții, a publicat un manifest pentru pictură. Acești artiști au adoptat tehnica cubistă de reprezentare simultană a unui obiect văzut din mai multe unghiuri, cu ajutorul planurilor și contururilor fragmentate și prin repetiții spațiale ritmice ale conturului obiectului, pentru a crea impresia de mișcare. Subiectele preferate sunt mașinile și trenurile în mișcare, cursele de ciclism și mulțimile urbane. Paleta lor este mai vibrantă decât cea a cubiștilor. Pe lângă Boccioni, cei mai importanți artiști futuriști au fost profesorul acestuia, Giacomo Balla (1871–1958), și Gino Severini (1883–1966). Moartea lui Boccioni, survenită în 1916, și izbucnirea Primului Război Mondial au dus la dispariția mișcării, care a avut însă o puternică influență în Rusia postrevoluționară și asupra mișcării dada. Futurismul rus, inițiat de Vladimir Maiakovski și Velimir Hlebnikov (1885–1922), a depășit modelul său italian atât din punct de vedere politic, cât și social. Influența mișcării a încetat către 1930.

futurologie
Studiu al tendințelor actuale, având scopul de a anticipa evoluțiile viitoare. Domeniul își are originea în previziunea tehnologică, dezvoltată spre sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, și în studii care examinează consecințele conflictelor nucleare. Studiile anilor 1960 au încercat să prevadă modele și necesități sociale viitoare. *Limitele dezvoltării* (The Limits of Growth, 1972), de Dennis Meadows și de alți autori, se axa pe tendințele socioeconomice globale, schițând o viziune malthusiană care anunța sfârșitul lumii, în condițiile în care creșterea populației, expansiunea economică, poluarea, industria alimentară și exploatarea resurselor naturale ar continua în același ritm ca în prezent. Rapoartele ulterioare au revenit asupra multora dintre aceste semnale de alarmă, ducând la apariția unor reacții contradictorii: criticii au triumfat, deoarece prevestirile futurologilor se dovediseră inexacte, după ce aceștia au replicat că tehnicile lor analitice se perfecționează din ce în ce mai mult. Printre alte lucrări demne de remarcat se numără *Șocul viitorului* (Future Shock, 1970) de Alvin Toffler, *Apariția societății postindustriale* (The Coming of Post-Industrial Society, 1973) de Daniel Bell, *Soarta Pământului* (The Fate of the Earth, 1982) de Jonathan Schell și *Mașinile verzi* (The Green Machines, 1986) de Nigel Calder.

Fuzhou *sau* Fu-chou
sau **Foochow** *anterior* **Minhow**

Oraș, 1 387 266 loc. (2003), centrul administrativ al provinciei Fujian. Situat pe malul râului Min, a fost capitala regatului Yue în sec. II î.Hr. Fuzhou, localitate importantă din punct de vedere militar în secolul I d.Hr., s-a aflat mai apoi sub stăpânirea dinastiei Tang. În timpul dinastiei Song (960–1279) a fost un important centru pentru comerțul exterior și, de asemenea, un important centru cultural. A atins apogeul când a fost declarat port

internațional, prin tratatul încheiat după Războiul Opiului din 1839–1842. În prezent este un centru al industriei chimice. În oraș și în împrejurimile sale se află monumente remarcabile de arhitectură chineză, cum sunt pagodele și templele.

fuzionare

Grupare de două sau mai multe societăți pe acțiuni, independente, într-o singură companie, de obicei prin preluarea uneia sau mai multor firme, de către una dominantă. Firma dominantă poate cumpăra bunurile celeilalte cu bani lichizi sau cu garanții, poate să achiziționeze acțiunile celeilalte ori să emită acțiuni la schimb cu cele ale acționarilor celeilalte firme (achiziționând astfel bunurile și obligațiile celeilalte firme). În fuzionările orizontale, ambele firme produc aceleași bunuri sau servicii pentru aceeași piață. În fuzionările verticale, o firmă achiziționează fie un furnizor, fie un client. Dacă afacerea rezultantă nu are legătură cu cea a firmei dominante, noua corporație se numește conglomerat. Există multe motive pentru o fuzionare: firma dominantă poate să-și elimine un concurent, să-și mărească eficiența, să-și diversifice produsele, serviciile și piața ori să-și reducă din taxe.

fuziune nucleară

Proces prin care, în urma reacțiilor dintre elemente ușoare, se obțin elemente grele, cu eliberare de cantități imense de energie. În 1939, Hans Bethe sugera că energia eliberată de Soare și de alte stele este rezultatul unor reacții de fuziune între nucleele de hidrogen. La începutul anilor 1950, oamenii de știință americani au produs bomba cu hidrogen prin inducerea reacțiilor de fuziune într-un amestec de izotopi ai hidrogenului, deuteriu și tritiu, obținându-se un nucleu de heliu greu. Cu toate că fuziunea nucleară este ceva obișnuit în Soare sau alte stele, ea este dificil de produs pe cale artificială și foarte greu de controlat. Dacă se obține o reacție nucleară controlată, aceasta poate fi o sursă foarte ieftină de energie, pentru că deuteriul, elementul principal din reacția de fuziune, poate fi extras din apa obișnuită, iar din 30 de litri de apă se poate produce o cantitate de energie echivalentă cu cea produsă de 9 450 de litri de benzină.

Fuzulî, Mehmed bin Süleyman

(cca 1495, Karbala, Irak - 1556, Karbala)

Poet turc. Considerat cea mai importantă figură a literaturii clasice turce, a compus poeme cu aceeași ușurință în limbile turcă, persană și arabă, toate caracterizându-se prin rafinament și naturalețe. Operele lui depășesc formalismul excesiv al esteticii literare islamice și au influențat numeroși poeți până în sec. XIX. Printre cele mai cunoscute poeme ale sale se numără opera musulmană clasică *Leyla și Mecnun* (Leyla ve Mecnun), o alegorie care prezintă atracția spiritului uman față de frumusețea divină. Cele două antologii de poezii, una în turca azeră, cealaltă în persană, cuprind cele mai lirice creații ale sale.

Fw 190

Vezi Focke-Wulf 190

Fyn

Insulă, 472 064 locuitori (2001), aparținând Danemarcei. Este situată între Sjælland și peninsula Iutlanda; centrul ei administrativ și cel mai mare oraș este Odense. Suprafața: 3 486 kmp. Este o regiune agricolă și pomicolă fertilă. Insula este legată de Danemarca prin poduri rutiere și feroviare și prin feribot.

G. intestinalis
Vezi giardia lamblia

gabar
Nume depreciativ dat zoroastrienilor iranieni. Termenul ar putea proveni din cuvântul arab *kafir* (necredincios). După cucerirea Persiei de către musulmani în sec. VII d.Hr., zoroastrienii au devenit o minoritate marginalizată, dezavantajată atât din punct de vedere social, cât și economic. Din sec. XIX, zoroastrienii au fost sprijiniți de comunitatea parsi din India. Persecutați după revoluția fundamentalistă din 1978–1979, în prezent au rămas doar câteva mii de membri. *Vezi și* zoroastrism.

Gabin, Jean *născut* **Jean-Alexis Moncorgé**
(17.05.1904, Paris, Franța - 15.11.1976, Paris)
Actor francez de film. Fiu al unui actor de vodevil, și-a început cariera de actor la Folies-Bergère (1923). Odată cu debutul său în cinematografie, în 1931, a câștigat aprecierea criticilor și a publicului prin filme precum *Maria Chapdelaine* (1934), *Pépé le Moko* (1937), *Iluzia cea mare* (Grande Illusion, 1937), *Bestia umană* (La Bête humaine, 1938) și *Noaptea amintirilor* (Le Jour se lève, 1939), întruchipând adesea un antierou taciturn, dur, care supraviețuiește într-o lume a marginalizaților societății. A jucat în câteva filme rolul inspectorului Maigret, apărând și în *Maigret și afacerea Saint-Fiacre* (Maigret et l'affaire Saint-Fiacre, 1959), *Banii, banii, banii* (Le cave se rebiffe, 1961) și *Avantajul* (Du rififi à Paname, 1966).

Gable, (William) Clark
(01.02.1901, Cadiz, Ohio, SUA - 16.11.1960, Hollywood, California)
Actor de film american. A debutat pe Broadway în 1928 și a plecat la Hollywood în 1930. După ce inițial l-a respins, MGM a semnat un contract cu el, iar peste numai un an juca roluri principale în filme romantice. S-a impus în *S-a întâmplat într-o noapte* (It Happened One Night, 1934, Premiul Oscar). Afișând un cinism masculin și un farmec nonșalant, a fost apreciat atât de publicul feminin, cât și de cel masculin, fiind supranumit Regele. Printre cele cca 70 de filme în care a jucat se numără *Revolta de pe Bounty* (Mutiny on the Bounty, 1935), *San Francisco* (1936), *Saratoga* (1937) și *Pe aripile vântului* (Gone with the Wind, 1939), cel mai cunoscut dintre ele. După moartea celei de-a treia soții, Carole Lombard, s-a îndepărtat de industria filmului și s-a înrolat în forțele militare aeriene, primind Crucea și Medalia de Onoare pentru misiuni de bombardament. După reîntoarcerea sa la Hollywood, a jucat rolul principal în filme precum *Vânzătorul ambulant* (The Hucksters, 1947), *Mogambo* (1953) și *Inadaptații* (The Misfits, 1961).

Gable, Dan(iel Mack)
(n. 25.10.1948, Waterloo, Iowa, SUA)
Sportiv și antrenor american de lupte libere. Nu a pierdut nici un meci în timpul liceului. După o carieră uimitoare la Universitatea Iowa, în 1971 a câștigat titlul mondial și cel de la Jocurile Panamericane. La Jocurile Olimpice din 1972 a obținut o medalie de aur, fără să piardă nici un punct. Din 1972 a devenit antrenor la Universitatea Iowa, câștigând nouă titluri naționale consecutive și 12 campionate Big Ten. A antrenat echipele americane de lupte greco-romane care au participat la Olimpiadele din 1980 și 1984.

Gabo, Naum *născut* **Naum Pevsner**
(05.08.1890, Briansk, Rusia - 23.08.1977, Waterbury, Connecticut, SUA)
Sculptor american de origine rusă. A studiat la Universitatea din München, iar

în 1913 fratele său, Antoine Pevsner, l-a introdus în cercul avangardei din Paris. În 1920, cei doi frați s-au întors în Rusia, unde au editat Manifestul Realist, stabilind principiile constructivismului european. A creat lucrări abstracte folosind materiale neconvenționale, precum sticla, plasticul și sârma, pentru a obține senzația de mișcare. După ce a petrecut câțiva ani în Europa, în 1946 s-a stabilit în SUA și a predat la Facultatea de Arhitectură de la Harvard. A fost distins cu multe premii și onoruri publice. Pionier al mișcării constructiviste, a fost printre primii artiști care au experimentat sculptura cinetică.

Gabon

denumire oficială **Republica Gabon**

Stat din Africa Centrală. Suprafața: 267 667 kmp; 1 384 000 loc. (2005). Capitala: Libreville. În Gabon conviețuiesc peste 40 de grupuri etnice. Majoritatea populației este reprezentată de populația fang, care trăiește la N de râul Ogooué; cele mai mari grupuri din S râului sunt sira (incluzând grupul punu) și nzebi. Limbi: franceza (limba oficială), mai multe limbi bantu (inclusiv fang). Religii: creștinism (predominant romano-catolicism, dar și protestantism și alte confesiuni); islam, credințe tradiționale. Moneda: francul CFA. Gabon se întinde de ambele părți ale ecuatorului, pe coasta de V a Africii. Are o câmpie îngustă de coastă, iar N și S sunt deluroase. Bazinul râului principal, Ogooué, acoperă cea mai mare parte a teritoriului țării; aproape trei sferturi din suprafață este ocupată de păduri ecuatoriale care formează habitatul a numeroase specii de plante și animale. Rezervele de mangan ale Gabonului sunt printre cele mai mari din lume; de asemenea, țara deține mari zăcăminte de petrol și de gaze naturale. Are o economie mixtă în curs de dezvoltare, bazată în special pe exploatarea resurselor de minereuri și cherestea. Șeful statului este președintele, iar prim-ministrul este șeful guvernului. În Gabon au fost descoperite vestigii datând din Paleoliticul târziu și de la începuturile Neoliticului, dar nu se cunoaște momentul în care au sosit aici vorbitorii de limbă bantu, care au stabilit compoziția etnică a Gabonului. Primii locuitori au fost probabil pigmeii. Portughezii au început să sosească la sfârșitul sec. XV, fiind urmați de comercianți francezi, olandezi și englezi. Populația fang s-a stabilit aici spre sfârșitul sec. XVIII. Comerțul cu sclavi a dominat comerțul sec. XVIII–XIX. Controlul țării a fost apoi preluat de francezi, iar Gabon a fost administrat împreună cu Africa de Vest Franceză (1843–1886). În 1886 a fost înființată colonia Congo Franceză, care reunea Congo și Gabon; în 1910, Gabon a devenit o colonie franceză în cadrul Africii Ecuatoriale Franceze. În 1958 a devenit republică autonomă în cadrul Comunității Franceze, iar în 1960 și-a declarat independența. În anii 1960 s-a hotărât ca la conducere să fie un singur partid politic, însă nemulțumirile acumulate au dus la revolte în Libreville în 1989. Legalizarea partidelor de opoziție a determinat organizarea unor noi alegeri în 1990. Țara continuă să întâmpine dificultăți economice, în ciuda veniturilor mari realizate din exportul de petrol.

Gaborone

anterior (până în 1969) **Gaberones**

Oraș, 185 891 loc. (2001), capitala statului Botswana. Este situat în SE Botswanei, în apropiere de granița cu Africa de Sud. În 1965, cu un an înainte ca Botswana să-și proclame independența față de Marea Britanie, centrul administrativ a fost transferat de la Mafikeng, în Africa de Sud, la Gaborone. Pe la Gaborone trece calea ferată Cape–Zimbabwe, iar în oraș se află birourile guvernamentale, clădirea Parlamentului, instituții de sănătate publică, o centrală de energie termică și un aeroport. De asemenea, aici se află Universitatea Botswana, un muzeu național și o galerie de artă.

Gabriel *sau* Gabriel Prosser

(1775, lângă Richmond, Virginia, SUA – /?/.09.1800, Richmond, Virginia)

Sclav american care a plănuit prima revoltă a sclavilor din istoria SUA. Mama sa era născută în Africa. A crescut ca sclav al lui Thomas H. Prosser. În 1800, Gabriel, un om foarte credincios, a pus la cale o răscoală a sclavilor, cu scopul de a crea în Virginia un stat independent al acestora, al cărui rege să fie el însuși. Având intenția să atace Richmond și să ucidă toți albii, cu excepția francezilor, a metodiștilor și a quakerilor, pe 30 august a adunat 1 000 de sclavi în afara orașului; o furtună violentă a distrus însă podurile, făcându-i pe rebeli să se împrăștie. Înainte ca aceștia să se regrupeze, guvernatorul James Monroe a aflat despre revoltă și a trimis trupe la fața locului. Gabriel și alți 34 de sclavi au fost arestați, judecați și spânzurați.

Gabrieli, Andrea *și* Giovanni

(1510/1520, Veneția – 1586, Veneția; cca 1556, Veneția – 12?.08.1612, Veneția)

Compozitori italieni. Andrea a lucrat la curtea bavareză din München, iar în 1566 a devenit organist la bazilica San Marco din Veneția, unde a rămas pentru tot restul vieții. A scris peste 200 de madrigaluri și multe piese de muzică vocală laică. Muzica sa vocală religioasă include peste 150 de lucrări compuse pentru sărbători bisericești; multe au fost publicate postum, într-o culegere intitulată *Concerti* (1587). Nepotul și elevul său, Giovanni, i s-a alăturat în 1584 ca organist la San Marco. Ca și Andrea, a compus numeroase lucrări corale și instrumentale. În prezent, cele mai cunoscute opere ale sale sunt compozițiile instrumentale, mai ales pentru instrumentele de suflat (canzone, ricercari, sonate, toccate etc.), care se bazează pe efecte dramatice dinamice și spațiale. Elevul său, Heinrich Schütz, a contribuit la răspândirea stilului venețian în Germania.

gabro

Rocă având granulație medie sau mare alcătuită în special din feldspat plagioclaz și piroxen. Gabrourile sunt foarte răspândite pe Pământ și pe Lună. Uneori, sunt exploatate în cariere pentru a obține blocuri de dimensiuni mari, prelucrate ulterior ca piatră ornamentală (granit negru), dar valoarea lor economică este redusă. Mult mai importante sunt mineralele de nichel, crom și platină, care se găsesc aproape exclusiv legate genetic de gabrouri sau de rocile asociate. De asemenea, magnetitul (mineral de fier) și ilmenitul (mineral de titan) se găsesc în complexele de roci gabroice.

Gadamer, Hans-Georg

(11.02.1900, Marburg, Germania – 13.03.2002, Heidelberg)

Filozof german al cărui sistem de hermeneutică filozofică, marcat parțial de ideile lui Wilhelm Dilthey, Edmund Husserl și Martin Heidegger, a avut o mare influență asupra filozofiei europene, esteticii, teologiei și criticii literare din sec. XX. Fiu al unui profesor de chimie, Gadamer a studiat științele umaniste la universitățile din Breslau, Marburg, Freiburg și München, luându-și doctoratul în filozofie în 1922, la Freiburg, sub îndrumarea științifică a lui Heidegger. A predat apoi la universitățile din Frankfurt am Main (1947–1949) și Heidelberg (din 1949), unde a devenit profesor emerit în 1968. În cea mai importantă lucrare a sa, *Adevăr și metodă* (Wahrheit und Methode, 1960), Gadamer a dezvoltat o teorie generală a înțelegerii și interpretării bazate pe experiența artei.

Gaddafi Muammar al- *sau* Muammar al-Qaddafi

(n. 1942, Surt, Libia)

Conducător al Libiei (începând din 1969). Fiu al unui beduin, s-a născut în deșert. A absolvit studiile la Universitatea Libia și la Academia Militară a Libiei, fiind un musulman devotat și un naționalist înfocat. În calitate de căpitan în armată, a condus lovitura de stat din 1969 prin care a fost înlăturat regele Idris I. A expus și propagat o formă proprie de socialism islamic, iar politica sa externă a fost mereu antioccidentală și antiisraelită. În 1970 a închis bazele militare americane și britanice și i-a alungat din țară pe italieni și pe evrei. A interzis consumul de alcool și jocurile de noroc, iar în 1973 a naționalizat industria

petrolieră. A încercat, fără succes, să unească Libia cu alte țări. Guvernarea sa a fost asociată în repetate rânduri cu incidente teroriste care au avut loc în Europa și în alte locuri; a susținut grupări care încercau să răstoarne guvernele statelor învecinate. În 1986 a scăpat cu greu de la moarte, avioane americane bombardând obiective din Libia, inclusiv propria lui reședință.

Gaddi, Taddeo

(1300, Florența, Italia - 1366, Florența)

Pictor italian care a lucrat la Florența. A fost fiul unui pictor și mozaicar și ucenicul lui Giotto. Cele mai cunoscute lucrări ale sale sunt frescele din biserica Santa Croce din Florența. A avut un atelier prosper în care a creat, timp de trei decenii, opere în stilul lui Giotto, dar folosind efecte mai pitorești, cu detalii narative. Fiul și ucenicul său, Agnolo (cca 1350–1396), a fost un artist important și prolific, care a pictat, de asemenea, o importantă serie de fresce, numită *Facerea Crucii,* pentru biserica Santa Croce (cca 1388–1393).

Gaddis, William (Thomas)

(29.12.1922, New York, New York, SUA - 16.12.1998, East Hampton, New York)

Romancier american. A urmat cursurile Universității Harvard, apoi a scris discursuri și scenarii. Romanele sale experimentale de mari dimensiuni sunt caracterizate de intrigi complexe și aluzive și de o viziune sumbră (dar uneori și comică) asupra societății americane contemporane. Primul său roman, *Recunoașterile* (The Recognitions, 1955), o analiză a eșecului spiritual realizată pe mai multe niveluri, a fost recunoscut cu întârziere drept o capodoperă. Descurajat de modul în care cartea sa a fost primită inițial, nu a mai publicat nimic până la *JR* (1975, Premiul Național pentru Carte), lucrare care surprinde lăcomia, ipocrizia și banalitatea în afaceri. Romanele sale ulterioare sunt *Carpenter's Gothic* (1985) și *Distracția lui proprie* (A Frolic of His Own, 1994, Premiul Booker).

Gadsden, James

(15.05.1788, Charleston, Carolina de Sud, SUA - 26.12.1858, Charleston)

Militar și diplomat american. În 1812 a fost numit ofițer în armata SUA. În 1820 a înființat garnizoane militare în Florida și a supravegheat și forțat mutarea indienilor seminole în rezervațiile din S Floridei. În 1832 a negociat un tratat pentru mutarea indienilor seminole în V și a luptat în războiul care a izbucnit în urma refuzului unor indieni seminole de a părăsi Florida (*vezi* războaiele seminole). A fost președinte al Căii Ferate Carolina de Sud între 1840 și 1850. În 1853 a fost numit ambasador al SUA în Mexic; a avut misiunea de a cumpăra teritorii mexicane pentru construirea unei căi ferate în S (*vezi* tranzacția Gadsden).

Gadsden, tranzacția ~

(30 decembrie 1853)

Cumpărarea de către SUA a unor teritorii din Mexic. În urma cuceririi unei mari părți din N Mexicului în Războiul mexican (1848), susținătorii construirii unei căi ferate transcontinentale sudice au autorizat achiziționarea unei suprafețe de pământ de 78 000 kmp în N Mexicului, care în prezent se află în S statelor Arizona și New Mexico. Tranzacția a fost negociată de James Gadsden, reprezentantul SUA în Mexic, la prețul de 10 milioane de dolari. Prin această tranzacție au fost stabilite granițele celor 48 de state americane.

gaelică, renașterea ~

Resuscitare a interesului legat de limba, literatura, istoria și folclorul irlandez, datorită răspândirii naționalismului irlandez la începutul sec. XIX. Odată cu înfrângerea Irlandei și colonizarea ei de către englezi în sec. XVII, irlandeza aproape că dispăruse ca limbă literară. Pe la mijlocul sec. XIX, traducerile poveștilor de vitejie din vechile manuscrise irlandeze au dus la popularizarea limbii în rândurile claselor educate și ale poeților, care imitau structura vechilor poeme ale barzilor. Renașterea a reprezentat un fundament științific și naționalist propice pentru renașterea literară irlandeză. *Vezi și* bard.

gaelică scoțiană, limba ~

Limbă celtică din N Scoției, descendentă a irlandezei vorbite, introdusă în N Britaniei de invadatori în sec. IV și V d.Hr. Gaelica a înlocuit treptat picta (*vezi* picți), ca și dialectele celtice britanice din Lowlands. În Evul Mediu, era limba din regiunile scoțiene Highlands și o parte din Lowlands. Până în sec. VII d.Hr., irlandeza clasică modernă (*vezi* limba irlandeză) a fost limba literară a civilizației gaelice (Gaeldom) și numai după prăbușirea pe care aceasta a suferit-o scriitorii au început să folosească regulat elemente care diferențiau dialectele de gaelică scoțiană de cele irlandeze. Anglicizarea crescută, suprimarea culturii tradiționale după Bătălia de la Culloden și vânzările terenurilor în sec. XIX i-au accelerat declinul; astăzi, există mai puțin

de 80 000 de vorbitori, majoritatea locuind pe coasta de NV și în insulele Hebride.

Gafencu, Grigore

(30.01.1892, București, România - 30.01.1957, Paris, Franța)

Om politic român. A studiat dreptul la Geneva și a obținut doctoratul în științe politice la Paris (1914). În Primul Război Mondial s-a înrolat ca aviator într-o escadrilă franceză și a fost distins cu Ordinul militar Mihai Viteazul pentru reușita zborului său din Paris la Iași, peste liniile germano-turco-bulgare. După Unirea din 1918, a intrat în viața publică, dedicându-se mai întâi ziaristicii; a fost fondator al publicației *Revista vremii*, apoi director al marilor cotidiane *Argus* (1924) și *Timpul* (1930). A intrat în politică (1928), ocupând mai multe funcții în guvernele național-țărăniste. În 1938 a fost numit ministru de externe, poziție din care a demisionat în 1940, după o activitate mai mult decât fructuoasă în politica externă românească. Motivația retragerii a fost schimbarea raportului internațional de forțe în urma victoriilor germane în V, dar motivul real a fost orientarea politicii lui Carol II către o apropiere de Germania nazistă. A fost acreditat apoi ca ministru plenipotențiar la Moscova (1940–1941). S-a întors în țară pentru scurtă vreme, apoi a plecat în Elveția (1941), unde s-a stabilit și a acționat pentru problemele românești, ținând legătura cu Iuliu Maniu și Mihai Antonescu. Bun cunoscător al politicii externe românești și internaționale, a susținut (în ultima parte a celui de-Al Doilea Război Mondial) conferințe publice la Londra, Paris, Strasbourg, Florența, Zürich, Geneva, pledând pentru cauza și interesele României. După instalarea guvernului Petru Groza (1946), Grigore Gafencu a refuzat să se întoarcă în țară. La Conferința de Pace din 1947, a fost un factor important în încercarea de a influența delegațiile anglo-franco-americane. În acest scop, după indicațiile lui Iuliu Maniu, a redactat două ample memorandumuri, corecte, documentate, care prezentau opiniile sale față de tratamentul nedrept aplicat României și care au fost prezentate participanților. Ca urmare, puterea comunistă nou instituită i-a înscenat un complot în urma căruia a fost judecat și condamnat în contumacie (1947) la pedepse însumând 52 de ani, în lot cu Iuliu Maniu și Ion Mihalache. În același an, a fost invitat de Yale University Press pentru o serie de conferințe și apoi a ținut cursuri la Universitatea din New York. A fost inițiatorul formării unor grupuri de propagare a Mișcării Europene, ce promova o federație a statelor europene, în care să fie inclusă și România. A participat la înființarea Comitetului Europa Liberă și a organizat în apartamentul său din New York întrunirile numite Tuesday Panels, unde se adunau fruntași politici exilați din țările devenite comuniste, care, împreună cu oameni politici americani, discutau probleme la ordinea zilei. A fost membru în Comitetul Național Român (gândit, cu acordul regelui Mihai I, ca un guvern în exil, ce a continuat să funcționeze până în 1979), pe care îl va părăsi abia în 1952, și unul dintre fondatorii Ligii Românilor Liberi (organizație a românilor din exil, înființată în 1950, concepută ca o federație a diverselor asociații românești din afara zonei de influență comunistă). Este autorul a două lucrări semnificative: *Preliminariile războiului din Răsărit* (Préliminaires de la guerre à l'Est, 1944) și *Ultimele zile ale Europei* (Derniers jours de l'Europe. Un voyage diplomatique en 1939, 1946).

gagaku

Muzică japoneză tradițională de curte și religioasă. A pătruns din Coreea în sec. V d.Hr., iar în sec. VIII d.Hr. a fost recunoscută la curte. Deși s-au păstrat puține exemple anterioare sec. XII, o serie de compoziții care datează de mai târziu continuă să fie cântate în cadrul ceremoniilor shintoiste. Gagaku folosește instrumente precum flautul *(ryuteki)*, flautul dublu din trestie *(hichiriki)*, orga de suflat *(sho)*, gongul *(shoko)*, tobele și instrumentele cu coarde, printre care se numără *biwa* (*vezi* pipa) și *koto*. Acest gen de muzică poate acompania dansul *(bugaku)* sau poate fi cântat independent *(kangen)*; este clasificat fie ca *togaku*, așa-numita muzică de stânga (care includea instrumente cinezești și indiene), fie drept *komagaku*, adică muzică de dreapta (incluzând exemple coreene). (Termenii stânga și dreapta provin din sistemul administrativ confucianist al perioadei Heian).

Gagarin, Iuri (Alekseevici)

(09.03.1934, lângă Gatsk, URSS - 27.03.1968, lângă Moscova)

Cosmonaut sovietic. Fiu al unui dulgher de la un colhoz, în 1957 a absolvit școala de aviație. În aprilie 1961 a devenit primul om care a călătorit în spațiu, la bordul navei *Vostok 1*. Nava spațială a făcut înconjurul Pământului într-o oră și 29 de minute. Gagarin a devenit celebru pe întreg globul și s-a bucurat de multe onoruri în Uniunea Sovietică. Nu a mai zburat niciodată în

spațiul cosmic, însă a pregătit alți cosmonauți. A murit la 34 de ani, avionul său prăbușindu-se în timpul unui zbor de antrenament.

Gahadavala, dinastia ~

(cca 1050 - cca 1250)

Dinastie din N Indiei, una dintre multele familii care au domnit în perioada de dinaintea cuceririi musulmane din sec. XII–XIII. Istoria sa ilustrează toate trăsăturile guvernării de la începutul epocii medievale din N Indiei: ostilități și alianțe dinastice, structura statală de tip feudal, dependența absolută de ideologia socială brahmanică și vulnerabilitatea față de agresiunile străine. Expansiunea musulmană a contribuit la declinul dinastiei Gahadavala la începutul sec. XIII.

Gahanbar

În zoroastrism, nume dat celor șase sărbători care au loc la intervale neregulate pe parcursul anului și care marchează, în Iran, trecerea de la un anotimp la altul. În ansamblu, ele corespund celor șase etape ale creării lumii: cerul, apa, pământul, flora, fauna și omenirea. Fiecare sărbătoare durează cinci zile. Populația parsi celebrează sărbătorile Gahanbar în două faze, începând cu ritualurile liturgice și jertfele și încheind cu un ospăț solemn.

Gaia, ipoteza ~

Model al Pământului în care componentele însuflețite și neînsuflețite sunt văzute ca un sistem complex, format din elemente care interacționează și pot fi considerate un singur organism. Apărută pe la 1972, creație a chimistului britanic James E. Lovelock și a biologului american Lynn Margulis, ipoteza Gaia a fost numită astfel după zeița greacă a Pământului. Potrivit acestei controversate ipoteze, toate componentele însuflețite reglează mediul Pământului, susținând viața în ansamblul ei. Pământul se caracterizează prin homeostazie în ceea ce privește condițiile necesare menținerii vieții.

gaie

Denumire comună pentru numeroasele păsări de pradă, cu cap mic, față parțial golașă, cioc scurt, aripi și coadă lungi și înguste. Se întâlnesc pe întregul glob, în regiunile calde. Unele se hrănesc cu insecte, altele sunt necrofage, dar mănâncă și rozătoare și reptile; unele vânează doar melci. În zbor, ele dau ușor din aripi, apoi planează, cu aripile îndoite înapoi. Fac parte din trei subfamilii ale familiei *Accipitridae*: *Milvinae* (găile-comune și cele care se hrănesc cu melci), *Elaninae* (incluzând gaia-cu-coadă-albă, una dintre puținele păsări de pradă în creștere numerică în America de Nord) și *Perninae* (de ex., gaia-cu-coadă-de-rândunică din Lumea Nouă). *Vezi și* uliu.

Gainsborough, Thomas

(botezat 14.05.1727, Sudbury, Anglia - 02.08.1788, Londra)

Pictor britanic. La vârsta de 13 ani a părăsit ținutul natal, Suffolk, pentru a studia la Londra. Prin 1750, când a revenit în Suffolk, devenise cunoscut ca pictor peisagist și portretist. Profesionist al portretului, Gainsborough picta de plăcere și peisaje. În 1759 s-a stabilit la Bath, o stațiune la modă, unde lucrările sale puteau fi admirate de un public mai larg și mai înstărit. În 1768 a devenit membru fondator al Academiei Regale de Artă. În portretistică, și-a format propriul stil, rafinat și formal, inspirat de creațiile lui Anthony van Dyck, a cărui influență poate fi remarcată în celebra lucrare *Băiat în albastru* (1770). În 1774 s-a mutat la Londra și a devenit unul dintre favoriții familiei regale, bucurându-se de o apreciere mai mare decât pictorul oficial al curții, Joshua Reynolds. Dragostea sa pentru peisaje s-a născut în urma studierii pictorilor flamanzi ai sec. XVII și, mai apoi, datorită interesului pentru creațiile lui Peter Paul Rubens, a cărui influență este vizibilă în tabloul *Adăpătoarea* (1777). Opera sa este foarte amplă; a creat numeroase peisaje, folosind tehnici diverse, iar către sfârșitul vieții a pictat multe peisaje marine, subiecte pastorale și copii.

Plimbare dimineața, ulei pe pânză de Thomas Gainsborough, 1785; Galeria Națională din Londra

GALERIA NAȚIONALĂ DIN LONDRA

Gaitskell, Hugh (Todd Naylor)

(09.04.1906, Londra, Anglia - 18.01.1963, Londra)

Om politic britanic. A fost profesor de economie politică la Universitatea din Londra, iar în timpul Primului Război Mondial a lucrat în cadrul Ministerului de Război. În 1945 a devenit membru al Camerei Comunelor și apoi a fost ministru al resurselor și energiei (1947–1950) și ministru de finanțe (1950–1951). În 1955 a fost desemnat succesor al lui Clement R. Attlee la conducerea Partidului Laburist; a

reunificat partidul, contribuind la moderarea politicii acestuia.

gaiță

Denumire comună pentru cele 35–40 de specii de păsări (familia *Corvidae*) care trăiesc în păduri și sunt cunoscute pentru comportamentul lor îndrăzneț și agresiv. Majoritatea sunt răspândite în cele două Americi, dar există și câteva specii care trăiesc în Eurasia. Sunt aproape omnivore; unele fură ouă, iar multe depozitează semințe și nuci pentru iarnă. Cuiburile cupuliforme, confecționate din crengi, sunt amplasate în arbori. Gaița-albastră (cca 30 cm) are penajul albastru cu alb și o dungă neagră, îngustă, în jurul gâtului; trăiește în America de Nord, la E de Munții Stâncoși. În V este răspândită gaița-lui-Steller, cu penaj negru-albăstrui și creastă neagră. O altă specie des întâlnită este gaița-de-tufiș, răspândită în tot V Americii de Nord și în Florida.

gaiță albastră (*Cyanocitta cristata*)

Gajah Mada

(m. 1364)

Prim-ministru al Imperiului Majapahit și erou național al Indoneziei. Provenind dintr-o familie fără titluri nobiliare, Gajah Mada a devenit un om puternic și influent datorită inteligenței, curajului și loialității față de regele Jayanagara (1309–1328), pe care l-a ajutat să revină la putere după o răscoală. Devotamentul său față de rege a luat sfârșit când acesta i-a sedus soția, fapt ce l-a determinat să pună la cale asasinarea lui. În timpul domniei fiicei lui Jayanagara, Tribhuvana, și a nepotului acestuia, Hayam Wuruk (d. 1350–1389), Gajah Mada a fost cel mai puternic om din Majapahit, cucerind teritorii despre care se spune că includeau întregul arhipelag indonezian și o parte din Malaysia. Sub îndrumarea lui a fost redactată o culegere de legi care a avut o mare importanță în istoria javaneză, iar cel mai mare poet al epocii, Prapancha (sec. XIV), l-a elogiat pe Gajah Mada (protectorul său) în *Nagarakrtagama*, poemul epic al Imperiului Majapahit.

Față din teracotă înfățișându-l probabil pe Gajah Mada; Muzeul Trawulan, Indonezia

Gajdusek, D(aniel) Carleton

(09.09.1923, Yonkers, New York, SUA - 12.12.2008, Tromsø, Norvegia)

Medic și cercetător american. Și-a luat masteratul la Universitatea Harvard. Este autorul primei descrieri medicale a unei afecțiuni a sistemului nervos central, numită kuru, care se întâlnește numai la populația fore din Noua Guinee. A demonstrat că maladia se răspândește datorită obiceiului funerar al acestei populații de a mânca creierul celui decedat. Împreună cu Clarence Gibbs Jr., a lansat ipoteza conform căreia boala este provocată de un virus cu acțiune extrem de lentă. Deși în prezent se știe că boala kuru este cauzată de prioni, studiul său a influențat semnificativ cercetările în domeniul sclerozei multiple, al maladiei Parkinson și al altor maladii degenerative ale sistemului nervos. În 1976 a primit Premiul Nobel, alături de Baruch Blumberg.

Galaction, Gala

născut **Grigore Pișculescu**

(16.04.1879, Didești, Teleorman, România - 08.03.1961, București)

Scriitor și cleric român. După studiile primare în comuna natală și la Roșiorii de Vede (1888–1890), s-a înscris la liceul Sf. Sava din București (1890–1898). A devenit defensor eclesiastic pentru eparhiile Râmnicului și Argeșului (1909–1922), preot (1922) și misionar al Arhiepiscopiei Bucureștilor (1922–1926), profesor titular la Facultatea de Teologie din Chișinău (1926–1941), decanul acesteia (1928–1930), profesor la Facultatea de Teologie din București (1941–1947), membru în Adunarea eparhială a Arhiepiscopiei Bucureștilor (din 1954). Ca teolog, a publicat studii privind Noul Testament, articole, meditații, conferințe, predici și a realizat o nouă traducere a Bibliei în limba română (împreună cu preotul prof. Vasile Radu). În perioada interbelică, a desfășurat o susținută activitate publicistică, editând, cu ajutorul lui Tudor Arghezi, *Cronica* și *Spicul* (1915-1918), dar a colaborat și la *Dimineața* și *Adevărul*. De altfel, materialul primelor volume tipărite (dintr-o creație de mari dimensiuni) îl dau publicistica și fragmentele literare apărute în presă

(*Lângă apa Vodislavei*, 1911; *Bisericuța din răzoare*, 1914; *O lume nouă*, 1919). Întreaga sa creație literară în proză, de inspirație profană – povestiri, nuvele (*De la noi la Cladova*, 1920; *Nuvele și schițe*, 1934), romane (*Caligraful Terțin*, 1929; *Roxana*, 1930; *Papucii lui Mahmud*, 1932; *Doctorul Taifun*, 1933) –, este definită de un lirism marcat de principiile moralei creștine, având chiar ecouri biblice. A fost vicepreședinte al Societății Scriitorilor Români (1947), membru al Academiei Române (1947).

galactoză

Compus organic, monozaharidă cu formula chimică $C_6H_{12}O_6$. În natură, se găsește de obicei în combinație cu alte zaharuri, de ex. în lactoză, în polizaharide și în glicolipide, lipide care conțin carbohidrați și se găsesc în creier și în alte țesuturi nervoase ale majorității animalelor. Se folosește în sintezele organice și în medicină.

galago

Denumire comună pentru cele șase specii de primate mici, arboricole (genul *Galago*), răspândite în pădurile din Africa subsahariană. Galago sunt cenușii, bruni, bruni-roșcați sau bruni-gălbui, au ochii și urechile mari, membrele posterioare lungi, blana moale, lânoasă și coada lungă. Sunt animale nocturne; se hrănesc cu fructe, insecte și păsări mici. Speciile mai mici, precum galago-de-Senegal, sunt foarte active și se deplasează cu agilitate în copaci. La sol, adoptă o poziție verticală și se deplasează sărind cu ajutorul membrelor posterioare. Lungimea lor este între 11 și 16 cm, fără a socoti și coada, care măsoară 18–20 cm. Speciile mai mari măsoară 30–37 cm, având coada de 42–47 cm.

galago sau pui-de-pădure (*Galago senegalensis*)

GEORGE HOLTON/PHOTO RESEARCHERS

Galahad

În legendele regelui Arthur, cavaler lipsit de păcate căruia Dumnezeu i s-a înfățișat într-o viziune, prin intermediul Sfântului Graal. Fiu nelegitim al lui Lancelot și al prințesei Elaine, a fost singurul vrednic să ocupe Jilțul Primejdios de la Masa Rotundă, loc rezervat celui care era menit să triumfe în căutarea Graalului. Spre deosebire de tatăl său, adept al iubirii trupești și adultere, Galahad era cast și plin de fervoare spirituală. Găsind Graalul, l-a vindecat pe Regele Pescar și a redat rodnicia pământului. Apare în multe legende arthuriene, dintre care se remarcă *Moartea lui Arthur* (Morte D'Arthur) de Sir Thomas Malory. *Vezi și* Parsifal.

Galápagos

în spaniolă **Archipiélago de Colón**

Grup de insule în E Oceanului Pacific. Provincie, 18 640 loc. (2001), a Ecuadorului, Galápagos este un grup de 19 insule care se întind de-a lungul ecuatorului, la 1 000 km V de continent. Ocupă o suprafață de pământ de 8 010 kmp, însă insulele se întind pe o zonă de ocean de peste 59 500 kmp. Vizitate de spanioli în 1535, nu au fost revendicate de aceștia în 1832, când au devenit în mod oficial teritoriu ecuadorian. Au ajuns cunoscute în toată lumea după ce au fost vizitate de Charles Darwin în 1835. Fauna neobișnuită a insulelor, unde trăiește țestoasa uriașă (*în spaniolă, galápago*), a contribuit la dezvoltarea ideilor acestuia despre selecția naturală. În 1935, Ecuador a declarat insulele Galápagos rezervație naturală, iar în 1959, parc național; din 1978 sunt înscrise în Patrimoniul Mondial UNESCO.

Galata, mănăstirea ~

Locaș de cult la marginea orașului Iași, România, ctitorie (1579–1584) a domnului Petru Șchiopul. Numele îi vine de la cartierul cu același nume din Constantinopole (Istanbulul actual), unde domnii moldoveni găseau găzduire când mergeau la Înalta Poartă. Fostă citadelă domnească, la fel ca și alte mănăstiri din zona Moldovei, Galata are un zid înconjurător cu un turn-clopotniță, biserica mănăstirii – care a fost un model pentru biserica Aroneanu, biserica mănăstirii Dragomirna (1608–1609) și biserica mănăstirii Trei Ierarhi (1639) – și casa domnească, unde se retrăgea adesea Petru Șchiopul. Astăzi, aceasta din urmă găzduiește muzeul mănăstirii, paraclisul Sf. Apostol Iacov, diverse exponate cu valoare istorică, precum și un fragment de frescă în celebrul „roșu de Galata". Complexul arhitectonic a fost restaurat între 1968 și 1971. Din 1991 funcționează din nou ca mănăstire de maici.

Galatia

Provincie antică din centrul Anatoliei. La începutul sec. III î.Hr. a fost ocupată de triburi celtice, care au fost învinse apoi de regele seleucid Antioh I Soter în 275 î.Hr. În acel moment, celții, numiți galatae (galati) de către cronicarii din sec. III î.Hr., s-au stabilit pe teritoriul căruia i-au dat numele lor. Condusă succesiv de Pergam și de

regatul Pontului, în 85 î.Hr. Galatia a intrat sub protectorat roman. În sec. II d.Hr., regiunea a fost integrată civilizației elene.

Galaţi

Municipiu, 325 057 loc. (2001), în extremitatea estică a României, pe malul stâng al Dunării. Atestat documentar în 1134, orașul Galați a fost un important centru comercial în Evul Mediu, în special după 1484, când porturile Chilia și Cetatea Albă au fost cucerite de turci. Începând cu sec. XVIII, Galați devine cea mai mare piață de comerț în zona Dunării de Jos. În 1841 a devenit al doilea oraș al Moldovei, ca importanță, după Iași. Între 1856 și 1945 a fost sediul Comisiei Europene a Dunării. Este nod feroviar și rutier și port fluvio-maritim. Are un combinat siderurgic, cel mai mare din țară, și șantiere pentru construcția de nave fluviale și maritime. Printre monumentele sale se numără biserica fortificată Precista (sec. XVII), catedrala Sf. Nicolae, clădirea palatului prefecturii și Palatul Navigației, construit după planurile lui A. Saligny.

Galaţi

Județ situat în extremitatea estică a României. Suprafața: 4 466 kmp. Are un relief predominant de câmpie, aparținând unor subunități ale Câmpiei Române, în zona de S și centrală. N județului este constituit de prelungiri ale Podișului Bârladului, o subunitate a Podișului Moldovei. Pe teritoriul său se află patru orașe, dintre care două municipii. În sec. IV î.Hr. aici exista o importantă așezare dacică, numită Piroboridava. În sec. X d.Hr., conform unor documente bizantine, în regiunea Dunării de Jos existau cca 500 de sate. În timpul Primului Război Mondial, pe linia fortificată Focșani–Nămoloasa–Galați au avut loc lupte intense în urma cărora a fost oprită ofensiva armatei germane. Județul Galați a fost înființat în forma sa actuală din 1968. Economia sa are un pronunțat caracter industrial-agrar. Printre ramurile industriale importante se remarcă siderurgia, construcțiile de mașini și industria alimentară. Agricultura este axată pe cultivarea cerealelor. Ca obiective turistice se remarcă monumentele arhitectonice, istorice, în special din municipiile Galați și Tecuci, valea Dunării, luncile Siretului și Prutului – de interes cinegetic și piscicol – și dunele de nisip de la Hanu Conachi.

galaxie

Unul dintre miliardele de sisteme de stele și materie interstelară care alcătuiesc universul. Galaxiile diferă considerabil ca mărime, compoziție, structură și activitate, dar aproape toate sunt dispuse în grupuri sau roiuri, care cuprind un număr variabil de galaxii, de la câteva zeci până la peste 10 000. Fiecare conține de la milioane până la trilioane de stele; în multe dintre ele, cum ar fi Calea Lactee, pot fi observate nebuloase (*vezi* nebuloasă). O mare parte dintre galaxiile luminoase de pe cer au formă de spirală, cu un disc central din care pleacă brațele în spirală. Brațele conțin cea mai mare concentrație de gaz și de praf interstelar din compoziția galaxiilor spirală, fiind locul unde se formează stelele. Centrul (nucleul) este înconjurat de un glob nuclear mare, de obicei aproape sferic. În afara acestuia și a discului se află un halou galactic de o densitate redusă, cu o formă mai mult sau mai puțin sferică. În galaxiile eliptice, a căror mărime variază foarte mult, stelele sunt dispuse simetric, într-o formă sferică sau sferoidală. Elipticele pitice (care au doar câteva milioane de stele) reprezintă cel mai comun tip de galaxie, deși nici una nu iese în evidență pe cer. Galaxiile neregulate, cum ar fi Norul lui Magellan, sunt relativ rare. Galaxiile radio sunt surse foarte puternice de unde radio. Galaxiile Seyfert, cu nuclee extrem de luminoase, emit adesea unde radio și sunt înrudite cu quasarii.

gală

Dezvoltare sau umflare anormală, localizată, a țesutului vegetal, cauzată de infecția cu bacterii, ciuperci, virusuri sau viermi sau de iritația provocată de insecte și căpușe. Boala tumorilor cancerigene (*în engleză, crowngall*), o boală foarte des întâlnită la plante, constă în proliferarea galelor pe rădăcini și pe tulpinile joase și este cauzată de bacteria *Agrobacterium tumefaciens*.

Galba *nume complet* Servius Galba Caesar Augustus *născut* Servius Sulpicius Galba

(24.12.03 î.Hr. - 15.01.69 d.Hr., Roma)

Împărat roman (68–69 d.Hr.). Membru al Senatului, a devenit consul în 33 d.Hr. În 39 d.Hr., i-a fost încredințată comanda armatei din Germania Superioară, iar în 60 d.Hr. a fost numit guvernator al Spaniei. Temându-se să nu fie

ALINARI—ART RESOURCE/ES INC.

Galba, bust din marmură; Galeria Uffizi, Florența

asasinat, în 68 d.Hr. a condus o rebeliune împotriva lui Nero, care s-a sinucis. După ce a fost recunoscut ca împărat de către Senat, Galba a executat mulți cetățeni romani importanți, printre care și unii care îl sprijiniseră. Guvernarea sa de numai șapte luni a fost marcată de infatuare și cruzime, înconjurându-se de consilieri presupuși corupți. Nu și-a respectat promisiunile față de armată; atunci când a desemnat un succesor care nu a fost acceptat de garda pretoriană, pretorienii i-au ucis atât pe el, cât și pe alesul său.

Galbraith, John Kenneth

(15.10.1908, Iona Station, Ontario, Canada - 29.04.2006, Cambridge, Massachusetts, SUA)

Economist și funcționar public american de origine canadiană. A studiat la universitățile Toronto și California (unde a obținut titlul de doctor în 1934). A ocupat importante funcții guvernamentale în programul New Deal și în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Ca profesor la Universitatea Harvard (1949–1975), a fost activ în domeniul public, fiind consilier al președintelui John F. Kennedy și ambasador în India (1961–1963). În importantele sale scrieri liberale, apreciate adesea pentru stilul literar, a examinat calitățile și defectele capitalismului și consumerismului. În lucrarea *Societatea îmbelșugată* (The Affluent Society, 1958), critică discrepanțele create de bogăție și face un apel pentru concentrarea pe producție și servicii publice; în *Noul stat industrial* (The New Industrial State, 1967), sublinia asemănările dintre capitalismul managerial și socialism.

galenă

Sulfură de plumb (PbS) de culoare cenușie, principalul mineral de plumb din minereuri. Fiind una dintre cele mai răspândite sulfuri, se întâlnește în multe tipuri de zăcăminte și în numeroase locuri. În SUA, galena se extrage în special din valea fluviului Mississippi. Poate conține argint și este adesea exploatată pentru a obține atât acest metal, cât și plumb. Alte metale cu importanță comercială, care apar frecvent în asociere cu galena, sunt stibiul, cuprul și zincul.

Galenus, Claudius, din Pergam

(129, Pergam, Misia, Anatolia - 216 d.Hr.)

Medic, scriitor și filozof grec. În 157 d.Hr. a devenit medicul principal al gladiatorilor. Mai târziu, la Roma, s-a împrietenit cu Marcus Aurelius, devenind medicul împăratului Commodus. Galenus considera anatomia ca fiind fundamentală. Pe baza unor experimente pe animale, a descris nervii cranieni și valvele inimii și a demonstrat că prin artere circulă sânge și nu aer, cum se credea. Cu toate acestea, a comis adesea erori când și-a generalizat descoperirile la anatomia umană. Influențat de conceptele hipocratice (*vezi* Hippokrates), credea că ar exista trei sisteme corporale interconectate – creierul și sângele pentru senzații și gândire, inima și arterele pentru energia vieții, ficatul și venele pentru nutriție și creștere – și patru umori (fluide corporale): sângele, bila galbenă, bila neagră și flegma, care trebuiau să se afle în echilibru. Puțini au fost cei care au putut contesta seducătoarele sale teorii de fiziologie. A scris aproape 300 de lucrări, dintre care s-au păstrat cca 150. Pe măsură ce au fost traduse, influența lor s-a extins în Imperiul Bizantin, în Arabia și apoi în Europa Occidentală. Reluarea interesului pentru lucrările sale în sec. XVI a condus la noi cercetări anatomice, care au permis respingerea ideilor lui Galenus cu ajutorul lui Andreas Vesalius, care a identificat erorile acestuia, și William Harvey, care a explicat corect circulația sângelui.

galeră

Vas maritim pus în mișcare în special cu ajutorul vâslelor. Egiptenii, cretanii și alte popoare antice foloseau galerele ca vase de război și pentru comerț. Se presupune că fenicienii au fost primii care au folosit birema (cca 700 d.Hr.), prevăzută cu două rânduri de vâsle dispuse alternativ. Grecii au construit prima triremă pe la 500 d.Hr. Galerele de război navigau în coloane, de obicei aliniate una lângă alta, și atacau inamicul în falangă, în aceeași formație. O galeră putea să atace dușmanul și din direcția prorei, care era prevăzută cu berbece, cu căngi de abordaj și dispozitive de aruncare a proiectilelor. Inventarea velei latine și a cârmei de la pupa a dus la dispariția galerelor ca vase comerciale, dar ușurința cu care puteau fi manevrate a impus utilizarea lor în scopuri militare până în sec. XVI. *Vezi și* corabie lungă.

Galeria Națională a Canadei /National Gallery of Canada/

Muzeu național de artă înființat la Ottawa în 1880, care adăpostește mari colecții de artă canadiană, precum și lucrări importante de artă europeană. Nucleul său este format de donația lucrărilor premiate făcută de membrii Academiei Regale Canadiene. În 1911, colecție de grafică a fost formată din lucrări importante aparținând lui Albrecht Dürer și lui Rembrandt

(1913–1924), iar colecția de fotografie a luat ființă în 1967. În 1988 a fost inaugurată o a doua clădire; în 1991 s-a inaugurat Centrul Canadian de Arte Vizuale, iar în 1996, un centru de studiu multimedia. Muzeul organizează anual câteva sute de expoziții în alte orașe din țară.

Galeria Națională de Artă /National Gallery of Art/

Muzeu în Washington DC, parte a Institutului Smithsonian. A fost înființat în 1937, când Andrew W. Mellon și-a donat colecția de picturi europene Statelor Unite. El a contribuit, de asemenea, cu fonduri la construirea clădirii în stil neoclasic care adăpostește galeria inaugurată în 1941. Cunoscută în prezent sub numele de West Building, este legată printr-o piață și un culoar subteran de East Building, cea din urmă fiind creația lui I.M. Pei (terminată în 1978). Muzeul are o colecție impresionantă de artă (pictură, sculptură, grafică și arte decorative) europeană și americană din sec. XII până în sec. XX. Renașterea italiană, pictura flamandă a sec. XVII și arta franceză din sec. XVIII–XIX sunt foarte bine reprezentate.

galerie /claque/

Grup de oameni angajați pentru a aplauda (*în franceză, claquer*) și a-și arăta entuziasmul, influențând astfel publicul dintr-un teatru. Galeriile datează din Antichitate. Concursurile de comedii din Atena erau adesea câștigate de participanții care se amestecau prin mulțime și își plăteau susținători pentru a-i aclama. Practica era larg răspândită în Roma, unde Nero înființase o școală de aplauze. În Franța sec. XIX, majoritatea teatrelor aveau *claques* specializate: *rieurs*, persoane care râdeau zgomotos la comedii, *pleureuses*, indivizi care plângeau la melodrame și, în cele din urmă, *bisseurs*, spectatorii care strigau „bis“. Practica se mai păstrează și astăzi în lumea operei.

galerie

În arhitectură, spațiu lung, acoperit, deschis pe o latură; portic sau colonadă. Se poate sprijini pe un perete, pe o structură înălțată pe coloane sau pe console care ies din planul zidului; servește adesea drept pasaj. În interior, galeria poate fi o sală (de ex. într-o cameră legislativă) cu locuri pentru spectatori. De-a lungul navei unei biserici, plasate la etaj, platformele înguste sprijinite pe colonade se numesc tribune. Într-un teatru, galeria este balconul cel mai înalt, unde se află de obicei locurile cele mai ieftine. Galeriile au apărut pentru prima oară în casele din perioada renascentistă, sub forma unor camere lungi, înguste, destinate atât plimbărilor, cât și expunerii operelor de artă. Acestea au fost precursoarele galeriilor de artă moderne.

Galerius *nume complet* Caius Galerius Valerius Maximianus

(m. 311 d.Hr., lângă Serdica, Tracia)

Împărat roman (305–311 d.Hr.), celebru pentru persecutarea creștinilor. În calitate de Cezar și comandant victorios, se pare că l-a determinat pe Dioclețian să înceapă persecuțiile. În 305 d.Hr., Galerius a devenit Augustus (împărat suprem) al Imperiului Roman de Răsărit, iar în scurt timp s-a autoproclamat conducător suprem. A impus impozitul pe cap de locuitor la orașe și a continuat persecuțiile nemiloase la adresa creștinilor. În 311 d.Hr. s-a îmbolnăvit; temându-se că Dumnezeul creștinilor se răzbună pe el, a aprobat un edict prin care creștinismul era declarat religie tolerată.

Galia *sau* Gallia *în latină* Gallia

Regiune antică din Europa, situată la S și la V de Rin, la V de Alpi și la N de Pirinei. Galii aflați la N de fluviul Pad au atacat Roma începând din 400 î.Hr.; în 181 î.Hr., Roma a cucerit și a colonizat regiunea din N Italiei, pe care a numit-o Gallia Cisalpină. În secolul următor, Roma a cucerit și regiunea cunoscută drept Gallia Transalpină. Aceasta cuprindea cea mai mare parte a teritoriului actual al Franței și Belgiei, precum și regiuni din Elveția, Germania și Olanda. Iulius Caesar a cucerit întreaga provincie Gallia *(vezi* războaiele galice) în 58–50 î.Hr., iar Lugdunum (Lyon) a devenit capitala acesteia. Întreaga regiune a fost reorganizată în sec. I d.Hr., fiind împărțită în câteva provincii, care includeau Gallia Narbonensis, Aquitania, Gallia Lugdunensis și Belgica. Aproximativ în 260 d.Hr. devenise un centru al răzmerițelor; până în sec. VI d.Hr., Roma renunțase la toate teritoriile galice.

galicanism

Strategii ecleziastice și guvernamentale franceze destinate să limiteze puterea papalității. Galicanismul a proclamat independența regelui Franței față de papă, în lumea pământească, superioritatea unui consiliu ecumenic în fața papei și alianța dintre rege și cler, pentru a îngrădi intervențiile papei în Franța. Galicanismului i se opunea ultramontanismul, care susținea autoritatea papală. Doctrina a jucat un rol important în disputa medievală dintre biserică și stat. În 1438, după mai multe conflicte dintre

regi și papalitate, Carol VII a proclamat Sancțiunea Pragmatică a orașelor, prin care se afirma că papa trebuia să se supună unei adunări generale și că jurisdicția sa era condiționată de voința regelui.

galice, războaiele ~

(58–50 î.Hr.)

Campanii în care Iulius Caesar a cucerit Gallia. Înfășurat în mantia lui sângerie, ca un „semn distinctiv al luptei", și-a condus trupele spre victorie în bătăliile de pe teritoriul provinciei, bazându-se pe superioritatea sa în domeniul strategiei, tacticii, disciplinei și ingineriei militare. În 58 î.Hr. i-a izgonit pe helveți de la frontiera de NV a provinciei romane, apoi a cucerit triburile de gali de pe teritoriul Belgiei, în N (57 î.Hr.), i-a recucerit pe veneți (56 î.Hr.), a traversat Rinul și a invadat Germania (55 î.Hr.), apoi a trecut Canalul Mânecii, intrând în Britannia (55, 54 î.Hr.). Marele său triumf a constat în înfrângerea lui Vercingetorix în 52 î.Hr. A descris campaniile sale în lucrarea *Despre războiul cu galii* (De bello gallico).

Galicia *în Antichitate* Gallaecia

Comunitate autonomă și regat antic din NV Spaniei. Suprafața: 29 435 kmp; 2 695 880 loc. (2001). Centrul administrativ: Santiago de Campostela. Este mărginită de Oceanul Atlantic și Portugalia. Numele ei derivă de la celții galici, care trăiau aici atunci când regiunea a fost cucerită de romani, în cca 137 î.Hr. Cucerită de vizigoți în 585 d.Hr., a trecut apoi în stăpânirea maurilor, iar în sec. VIII–IX d.Hr. a devenit parte a regatului Asturiei. Și-a pierdut în mare parte autonomia politică după unificarea Castiliei și Aragonului, în 1479. Regiunea a fost declarată comunitate autonomă în 1981. Economia se bazează pe agricultură, silvicultură și pescuit.

galilean, satelit ~

Nume dat celor patru mari sateliți ai lui Jupiter descoperiți de Galileo în 1610. În ordinea apropierii de Jupiter, aceștia sunt: Io (corpul ceresc cu cea mai intensă activitate vulcanică din sistemul solar), Europa (se presupune că ar exista un ocean sub suprafața ei înghețată), Ganimede (cel mai mare satelit din sistemul solar) și Calisto. Atât Ganimede, cât și Calisto sunt mai mari decât Pluto și Mercur.

Galileea *în ebraică* Ha-Galil

Cea mai nordică regiune din Israelul biblic și contemporan, unde se află două dintre cele patru orașe sfinte ale iudaismului, Tiberiada și Zefat. Aici a copilărit și a propovăduit Iisus Hristos. După distrugerea Ierusalimului (70 d.Hr.), a devenit centrul învățăturii iudaice. În epoca modernă, în această zonă s-a stabilit primul val de imigranți evrei (1882). Primul kibuț, Degania, a fost fondat în 1909 pe malul lacului Tiberiada, pe unde curge și râul Iordan.

Galileei, Marea ~

Vezi Tiberiada

Galileo

Misiune NASA pentru studierea planetei Jupiter și a sateliților galileeni cu ajutorul unei navete spațiale lansate în 1989. Deși o defecțiune a antenei a determinat transmiterea datelor spre Pământ cu o viteză extrem de mică, misiunea a reușit să obțină multe informații importante. În drum spre Jupiter, naveta a captat primele imagini detaliate pentru doi asteroizi. A ajuns la destinație în 1995 și a lansat sonda în norii lui Jupiter, descoperind mari furtuni atmosferice. A survolat sateliții lui Jupiter și a descoperit pe Io probe care demonstrau existența unor vulcani mai fierbinți decât cei de pe Pământ, probe despre existența unui ocean lichid sub suprafața înghețată a Europei, un câmp magnetic în jurul lui Ganimede și dovezi ale existenței unui ocean sub suprafața lui Calisto.

Galileo Galilei

(15.02.1564, Pisa, Italia – 8.01.1642, Arcetri, lângă Florența)

Filozof, astronom și matematician italian care a adus contribuții fundamentale la știința dinamicii, la astronomie și la studiul rezistenței materialelor, precum și la dezvoltarea metodei științifice. Teoria inerției circulare formulată de el, legea corpurilor în cădere și studiul traiectoriilor parabolice au marcat începutul unei modificări fundamentale în studiul mișcării. Insistența sa asupra faptului că legile naturii sunt scrise în limbajul matematicii a schimbat filozofia naturală dintr-un domeniu verbal, calitativ într-unul matematic, în care experimentarea a devenit o metodă recunoscută pentru descoperirea faptelor naturii. În sfârșit, descoperirile sale din domeniul telescopului au revoluționat astronomia și au deschis drumul acceptării sistemului heliocentric al lui Copernic, însă pledoaria în favoarea acestui sistem a condus, în cele din urmă, la procesul inițiat de Inchiziție împotriva sa.

Tinerețea și începutul carierei

Galileo s-a născut la Pisa, în Toscana, fiind fiul cel mare al lui Vincenzo Galilei, un

muzician care a adus contribuții importante la teoria și practica muzicală și despre care se crede că a făcut câteva experimente cu Galileo în 1588–1589 în privința relației dintre înălțimea sunetelor muzicale și tensiunea coardelor. Familia Galilei s-a mutat la Florența la începutul anilor 1570, unde locuise timp de generații. În adolescență, Galileo a urmat școala monahală de la Vallombrosa, lângă Florența, apoi, în 1581, s-a înscris la Universitatea din Pisa, unde urma să studieze medicina. S-a îndrăgostit însă de matematică și a decis să își facă o profesie din filozofie și din subiecte matematice, în pofida protestelor tatălui. Galileo a început apoi să se pregătească pentru a preda filozofie aristotelică și matematică; câteva dintre cursurile sale s-au păstrat până astăzi. În 1585, Galileo a plecat de la universitate fără a absolvi și, timp de câțiva ani, a dat lecții private de matematică în Florența și Siena. În această perioadă a proiectat o nouă formă de balanță hidrostatică pentru cântărirea cantităților mici și a scris un scurt tratat, *Mica balanță* (La bilancetta), care a circulat sub formă de manuscris. De asemenea, și-a început studiile de dinamică, o serie de cercetări în care a fost implicat, constant, în următoarele două decenii.

În 1588, Galileo a solicitat postul de profesor de matematică la Universitatea din Bologna, dar nu a avut succes. Cu toate acestea, căpăta o reputație din ce în ce mai mare, iar mai târziu în același an a fost rugat să țină două prelegeri la Academia Florentină, un grup literar de prestigiu, despre structura lumii în *Infernul* lui Dante. De asemenea, a descoperit câteva teoreme ingenioase despre centrele gravitației (din nou, transmise în manuscris) care i-au adus recunoaștere în rândul matematicienilor și patronajul lui Guidobaldo del Monte (1545–1607), un nobil și autor al mai multor lucrări de mecanică importante. În consecință, a obținut postul de profesor de matematică la Universitatea din Pisa în 1589. Aici, conform primului său biograf, Vincenzo Viviani (1622–1703), Galileo a demonstrat, aruncând obiecte de greutăți diferite din vârful faimosului Turn Înclinat, că viteza căderii unui obiect greu nu este proporțională cu greutatea sa, așa cum susținuse Aristotel. Manuscrisul micului tratat *Despre mișcare* (De motu), terminat în această perioadă, arată că Galileo abandonase noțiunile aristoteliene despre mișcare în favoarea abordării propuse de Arhimede. Contestându-l pe Aristotel, și-a atras disprețul colegilor și, în 1592, contractul nu i-a fost reînnoit. Patronii săi i-au asigurat însă postul de profesor de matematică la Universitatea din Padova, unde a predat din 1592 până în 1610.

Deși salariul lui Galileo era considerabil mai mare la Padova, responsabilitățile de cap al familiei (tatăl său murise în 1591) însemnau o presiune constantă de a face rost de bani. Salariul de la universitate nu îi putea acoperi toate cheltuielile, de aceea a dat lecții private pentru studenții bogați, cărora le preda subiecte precum fortificațiile. De asemenea, a vândut un compas proporțional, inventat de el și realizat de un artizan pe care îl angajase în casa sa. Probabil din cauza problemelor financiare nici nu s-a căsătorit, însă a avut o relație cu o venețiană, Marina Gamba, care i-a născut două fiice și un fiu. Deși prins de preocupările unei vieți agitate, și-a continuat cercetările în domeniul mișcării și, prin 1609, enunța ferm că distanța parcursă de un obiect care cade este proporțională cu pătratul timpului scurs (viteza căderii gravitaționale) și că traiectoria unui proiectil este o parabolă; ambele concluzii contraziceau fizica aristotelică.

Descoperiri în domeniul telescopului

În acest punct însă, cariera lui Galileo a cunoscut o cotitură dramatică. În vara lui 1609, el a aflat că în Olanda se inventase un instrument care arăta obiectele aflate la distanță ca și cum ar fi în apropiere. Prin metoda eliminării, și-a dat seama rapid care este secretul invenției și a creat propriul binoclu cu trei lentile, din lentile cumpărate de la prăvăliile optometriștilor. Și alții au făcut însă acest lucru; spre deosebire de ei, Galileo și-a dat seama rapid cum să îmbunătățească instrumentul, a învățat singur arta producerii lentilelor și a creat telescoape și mai performante. În luna august a acelui an, a prezentat un instrument cu opt lentile Senatului venețian (Padova făcea parte din Republica Venețiană). A fost recompensat cu o slujbă pe viață și cu dublarea salariului. Galileo era acum unul dintre cei mai bine plătiți profesori de la universitate. În toamna lui 1609, Galileo a început să observe cerul cu instrumente care măreau de până la 20 de ori. În decembrie, a trasat fazele Lunii așa cum le observase prin telescop, arătând că suprafața selenară nu este netedă, așa cum se credea, ci aspră și accidentată. În ianuarie 1610 a descoperit patru dintre sateliții lui Jupiter. De asemenea, a descoperit că telescopul arată mult mai multe stele decât sunt văzute cu ochiul liber.

Aceste descoperiri erau cutremurătoare, iar Galileo a scris rapid o carte mică, *Mesagerul sideral* (Sidereus Nuncius), în care le-a descris. A dedicat această carte lui Cosimo II de Medici (1590–1621), marele duce din Toscana sa de baștină, căruia îi predase matematica mai multe veri, și a denumit sateliții lui Jupiter după familia Medici: *Sidera Medicea*, sau Stelele Medicee. Galileo a fost recompensat cu numirea în postul de matematician și filozof al marelui duce de Toscana, iar în toamna lui 1610 s-a reîntors triumfător în ținutul său natal.

Galileo era acum un om de curte și trăia o viață de nobil. Înainte de a pleca din Padova, a descoperit imaginea uimitoare a lui Saturn, care ulterior s-a dovedit a fi determinată de un inel care înconjoară planeta, iar în Florența a descoperit că, la fel ca Luna, Venus trece prin anumite faze. Chiar dacă aceste teorii nu au dovedit că Pământul este o planetă care orbitează Soarele, ele au subminat cosmologia aristotelică: diferența absolută dintre spațiul pământean corupt și cerul perfect și neschimbător s-a dovedit a fi o teorie eronată după observarea suprafeței muntoase a Lunii; sateliții lui Jupiter au arătat că în univers trebuie să fie vorba de mai multe centre de mișcare, iar fazele lui Venus au demonstrat că această planetă (și, prin deducție, Mercur) se învârte în jurul Soarelui. În consecință, au fost confirmate ipotezele lui Galileo, gândite probabil decenii întregi, dar nu au reprezentat nucleul cercetărilor sale, conform cărora Soarele se află în centrul universului, iar Pământul era o planetă, așa cum susținuse Copernic. Trecerea lui Galileo la copernicianism avea să se transforme într-un moment decisiv în revoluția științifică.

După o scurtă controversă despre corpurile plutitoare, Galileo și-a îndreptat din nou atenția către cer și a polemizat cu Christoph Scheiner (1573–1650), un iezuit german, profesor de matematică la Ingolstadt, despre natura petelor solare (pe care Galileo le descoperise independent). Această controversă l-a determinat pe Galileo să scrie *Scrisori despre petele solare* (Storia e dimostrazioni intorno alle macchie solari e loro accidenti), apărută în 1613. În efortul de a salva teoria despre perfecțiunea Soarelui, Scheiner a susținut că petele solare sunt sateliți ai Soarelui. Galileo i-a răspuns că petele solare se află pe suprafața Soarelui sau în apropierea acesteia și a susținut acest argument printr-o serie de gravuri detaliate ale observațiilor sale.

Copernicianismul lui Galileo

Copernicianismul tot mai deschis al lui Galileo a început să îi aducă probleme. În 1613, el i-a scris studentului său Benedetto Castelli (1577–1644) din Pisa în legătură cu problema comparării teoriei lui Copernic cu anumite pasaje din Biblie. Dușmanii lui Galilei au trimis copii trunchiate ale acestei scrisori chiar Inchiziției din Roma, iar acesta a trebui să se reabiliteze și să trimită o copie corectă. Numeroși clerici dominicani din Florența au adus plângeri împotriva lui Galileo la Roma, iar Galileo a trebuit să plece la Roma pentru a apăra cauza coperniciană și numele său. Înainte de a pleca, a terminat o versiune extinsă a scrisorii către Castelli, adresată acum mamei marelui duce și bunei sale prietene, văduva Cristina. În *Scrisoare către marea ducesă Cristina* (Lettera a Cristina di Lorena, Gran duchessa di Toscana), Galileo a explicat problema interpretării pasajelor biblice în legătură cu descoperirile științifice, dar, cu excepția unui singur exemplu, acesta nu a interpretat de fapt Biblia. Această activitate fusese rezervată teologilor certificați la începutul Conciliului de la Trento (1545–1563) și la începutul Contrareformei catolice. Însă, la Roma, mentalitatea generală era îndreptată împotriva teoriei lui Copernic și, în 1615, când clericul Paolo Antonio Foscarini (cca 1565–1616) a publicat o carte în care susținea că teoria lui Copernic nu intră în conflict cu Scriptura, consultanții Inchiziției au examinat problema și au declarat teoria lui Copernic eretică. Cartea lui Foscarini a fost interzisă și la fel s-a întâmplat și cu alte lucrări mai tehnice sau nonteologice, cum ar fi *Epitoma astronomiei lui Copernic* (Epitome astronomiae Copernicanae), scrisă de Johannes Kepler. Propria carte a lui Copernic din 1543, *Șase cărți despre rotirea orbitelor cerești* (De revolutionibus orbium coelestium libri vi), a fost retrasă până când s-au efectuat corecții. Galileo nu a fost menționat direct în decret, însă a fost avertizat de cardinalul Bellarmine (1542–1621) să nu „susțină sau să apere" teoria lui Copernic. Un document neprocedural descoperit în dosarele Inchiziției din acea vreme arată că Galileo a fost avertizat „să nu susțină, predea sau apere" teoria lui Copernic „în orice fel, oral sau în scris".

Așadar, Galileo a fost absolut cenzurat în privința problematicii coperniciene. Prin intermediul unui student, a intrat într-o controversă despre natura cometelor, provocată de apariția în 1618 a trei comete.

După numeroase schimburi de opinii, în principal cu Orazio Grassi (1583–1654), un profesor de matematică de la Collegio Romano, acesta a adus în final argumentul folosindu-și numele propriu. *Chimistul* (Il saggiatore), publicat în 1623, este o polemică genială despre realitatea fizică și despre expunerea noii metode științifice. Galileo a prezentat aici metoda noii științe, susținând următoarele: „Filozofia este scrisă în această carte mare, Universul, care stă deschis încontinuu privirii noastre. Dar cartea nu poate fi înțeleasă decât dacă cineva învață mai întâi limba și literele din care este compusă. Aceasta este scrisă în limbajul matematicii, iar simbolurile sale sunt triunghiurile, cercurile și alte figuri geometrice fără de care este omenește imposibil să se înțeleagă un singur cuvânt."

De asemenea, el a explicat diferența dintre proprietățile obiectelor externe și senzațiile pe care ni le provoacă – de ex., diferența dintre calitățile primare și secundare. Publicarea volumului *Il saggiatore* a avut loc într-un moment favorabil, deoarece cardinalul Maffeo Barberini (1568–1644), un prieten, admirator și patron al lui Galileo timp de un deceniu, a fost numit papa Urban VIII chiar când lucrarea ieșea din tipar. Prietenii lui Galileo au aranjat rapid ca aceasta să-i fie dedicată noului papă. În 1624, Galileo a mers la Roma și a avut șase întrevederi cu Urban VIII. Galileo i-a spus papei despre teoria sa privind mareele (elaborată anterior), pe care a înaintat-o ca dovadă a mișcărilor anuale și diurne ale Pământului. Papa i-a dat lui Galileo permisiunea de a scrie o carte despre teoriile universului, dar l-a avertizat să trateze teoria lui Copernic doar ipotetic. Lucrarea, *Dialog asupra celor două sisteme principale ale lumii, ptolemeic și copernician* (Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo, tolemaico e copernicano), a fost terminată în 1630, iar Galileo a trimis-o cenzorului roman. Din cauza izbucnirii ciumei, comunicarea dintre Florența și Roma a fost întreruptă, iar Galileo a solicitat ca, în schimb, cenzura să fie făcută la Florența. Cenzorul roman a avut parte de o serie de critici serioase la adresa cărții, pe care le-a transmis colegilor săi din Florența. După scrierea unei prefețe în care a enunțat că teoriile explicate sunt doar ipotetice, lucrarea lui Galileo nu a întâmpinat multe probleme cu cenzorii florentini și a apărut în Florența în 1632.

În *Dialog*, o conversație plină de duh dintre Salviati (reprezentându-l pe Galileo), Sagredo (laicul inteligent) și Simplicio (aristotelianul fixist), Galileo a strâns toate argumentele (majoritatea bazate pe propriile descoperiri din domeniul telescopului) pentru teoria coperniciană și împotriva cosmologiei geocentrice tradiționale. Spre deosebire de teoria lui Aristotel, la Galileo abordarea cosmologiei este fundamental spațială și geometrică: axa Pământului își păstrează orientarea în spațiu câtă vreme Pământul se învârte în jurul Soarelui, iar corpurile care nu sunt conduse de o forță își păstrează viteza (chiar dacă această inerție este, până la urmă, circulară). Dar, acordându-i lui Simplicio cuvântul final, că este posibil ca Dumnezeu să fi creat universul oricum a dorit și să facă în așa fel încât acesta să apară așa cum arată acum, el a pus argumentul preferat al papei Urban VIII în gura persoanei care fusese ridiculizată pe tot parcursul dialogului. Reacția împotriva lucrării a fost imediată. Papa a trimis o comisie specială pentru a examina cartea și a făcut recomandări; comisia a stabilit că Galileo nu a tratat, de fapt, ipotetic teoria lui Copernic și a recomandat ca Inchiziția să inițieze un proces împotriva sa. Galileo a fost chemat la Roma în 1633. În timpul primei sale apariții în fața Inchiziției, i s-a interzis printr-un decret din 1616 să discute teoria lui Copernic. În apărarea sa, Galileo a adus o scrisoare de la cardinalul Bellarmine, care murise, unde se afirma că i se interzice doar să nu susțină sau să apere teoria. Cazul a cunoscut oarecum un impas și, după ceea ce poate fi numită pledoarie de negociere, Galileo a mărturisit că a exagerat în problematica expusă. S-a decis că este în mare măsură suspect de erezie și a fost condamnat la închisoare pe viață și obligat să își renege public propriile teorii. Nu există nici o atestare cum că acesta ar fi momentul când a șoptit *Și totuși se mișcă!* (Eppur si muove). Trebuie menționat însă că Galileo nu a fost niciodată într-o carceră sau torturat; în timpul procesului intentat de Inchiziție, a stat în principal în casa ambasadorului toscan la Vatican și, pentru scurt timp, într-un apartament confortabil din clădirea Inchiziției. După proces, a petrecut șase luni în palatul lui Ascanio Piccolomini (cca 1590–1671), arhiepiscopul Sienei, prieten și patron al său, apoi s-a mutat într-o vilă de lângă Arcetri, pe dealurile de lângă Florența. Și-a petrecut restul vieții acolo. Fiica lui Galileo, sora Maria Celeste, care se afla la o mănăstire din apropiere, l-a sprijinit și alinat până la moartea ei prematură, în 1634.

Galileo avea atunci 70 de ani. Însă a continuat să lucreze. În Siena, începuse

o carte nouă despre științele mișcării și rezistența materialelor. Aici și-a scris studiile nepublicate care fuseseră întrerupte de interesul său pentru telescop, în 1609. Cartea a fost scoasă din Italia și publicată la Leiden, în Olanda, în 1638, cu titlul *Discursuri și demonstrații matematice legate de cele două noi științe privind mecanica* (Discorsi e dimostrazioni matematiche intorno a due nuove scienze attenenti alla meccanica). Aici, Galileo a tratat pentru prima dată îndoirea și ruperea grinzilor și și-a rezumat investigațiile matematice și experimentale despre mișcare, inclusiv legea corpurilor în cădere și traiectoria parabolică a proiectilelor, ca urmare a interacțiunii dintre două mișcări, viteza constantă și accelerația uniformă. În acea vreme, Galileo orbise și își petrecea timpul lucrând cu un tânăr student, Vincenzo Viviani, care a fost lângă el și în ziua morții, pe 8 ianuarie 1642.

galion

Ornament simbolic sau figură plasată în partea superioară a unei nave, de obicei la proră. Poate fi un simbol religios, o emblemă națională sau o figură care simbolizează numele navei. Obiceiul de a împodobi corăbiile este originar din Egipt sau din India antică și a fost preluat de chinezi, fenicieni, greci și romani. Aproximativ în 1000 î.Hr., etrava și etamboul au început să fie sculptate și pictate pentru a deosebi o corabie de alta. Vikingii construiau corăbii cu prore înalte și un suport pe care era fixat un galion amenințător. Corăbiile lui William I Cuceritorul, după cum sunt înfățișate în tapiseria de la Bayeux, erau asemănătoare cu cele ale vikingilor. Mărimea galioanelor a variat, de-a lungul timpului, de la 45 cm la 2,5 m. Au fost folosite până după Primul Război Mondial.

Galionul (ornamentație în lemn montată la prora unor nave cu pânze) de pe vasul viking Oseberg, cca 800 î.Hr.; Muzeul Național de Antichități, Oslo

Galiția *în poloneză* Halicz *în rusă* Galiția

Regiune istorică din E Europei. Cuprinde N Munților Carpați și văile superioare ale fluviului Vistula, râului Nistru și ale râurilor Bug și Siret. În 1199, Galiția de E, situată lângă principatele Kiev și Volînia, a fost ocupată de prințul Roman de Volînia, care a unit Volînia și Galiția. În 1349, regele polonez Cazimir III a anexat Galiția. Când Polonia a fost divizată, începând cu 1772, teritoriul a trecut în stăpânirea Austriei. Galiția de E, redevenită teritoriu polonez după Primul Război Mondial, a fost cucerită în Al Doilea Război Mondial de URSS și anexată Ucrainei. După război, Galiția de E a rămas parte a URSS (din 1991 face parte din Ucraina), iar Galiția de V a fost anexată Poloniei.

Gall, Franz Joseph

(09.03.1758, Tiefenbronn, Baden - 22.08.1828, Paris, Franța)

Anatomist și fiziolog german, fondator al frenologiei. Convins de faptul că funcțiile mentale sunt localizate în zone specifice ale creierului și că acestea determină comportamentul, a susținut că forma craniului determină anumite funcții neurologice. Prima parte a raționamentului s-a dovedit a fi corectă atunci când Paul Broca a localizat, în 1861, centrul vorbirii. A doua presupunere s-a dovedit însă falsă când s-a descoperit că grosimea craniului variază, astfel încât forma lui nu o reflectă pe cea a creierului. Gall a fost primul care a identificat materia cenușie cu țesutul activ (nervii), stabilind că materia albă reprezintă țesutul conducător.

Galland, Adolf (Joseph Ferdinand)

(19.03.1912, Westerholt, lângă Recklinghausen, Germania - 09.02.1996, Oberwinter)

Pilot de vânătoare german. La 20 de ani era un planorist iscusit și a zburat în sute de misiuni în timpul războiului civil din Spania. În Al Doilea Război Mondial a condus un escadron de avioane în Bătălia pentru Anglia, distrugând o sută de avioane britanice, și a devenit comandant al forțelor aeriene germane, Luftwaffe. Învinuit de Adolf Hitler și Hermann Göring de prăbușirea defensivei aeriene germane în timpul bombardamentelor anglo-americane, a fost demis în 1945. La sfârșitul războiului, a fost închis pentru o scurtă perioadă, iar apoi a devenit consilier al forțelor aeriene din Argentina și consultant al aviației din Germania Federală.

Gallant, Mavis
născută Mavis de Trafford Young

(n. 11.08.1922, Montréal, Québec, Canada)

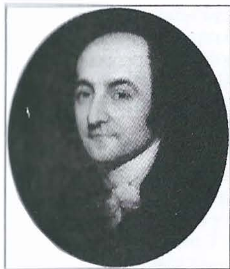
Scriitoare franceză de origine canadiană. În 1950 a plecat în Europa, stabilindu-se la Paris. Eseurile, romanele, piesele și în special nuvelele sale surprind teme cum ar fi izolarea, detașarea și teama resimțite de expatriații nord-americani și europeni, într-o proză ironică, lipsită de sentimentalism.

The New Yorker a publicat peste o sută dintre operele sale (mai multe decât ale oricărui alt scriitor) și o mare parte dintre scrierile ei de nonficțiune.

Gallatin, (Abraham Alfonse) Albert

(29.01.1761, Geneva, Elveția - 12.08.1849, Astoria, New York, SUA)

Ministru american al finanțelor (1801–1814) de origine elvețiană. La vârsta de 19 ani a emigrat în Pennsylvania, unde s-a impus în lumea afacerilor și în domeniul bancar. A fost ales, în 1795, membru al Camerei Reprezentanților a SUA și a înființat propria comisie de finanțe, precursoare a Comitetului de Finanțare. În calitate de ministru al finanțelor, a redus datoria națională cu 23 de milioane de dolari. S-a opus războiului din 1812 și a avut un rol crucial în negocierea Tratatului de la Gand din 1814. A fost reprezentant diplomatic în Franța (1816–1823) și în Marea Britanie (1826–1827) și a devenit președinte al Băncii Naționale (numită ulterior Banca Gallatin) din New York (1831–1839).

Albert Gallatin, portret realizat de Rembrandt Peale, 1805; Sala Independenței din Parcul Istoric Național, Philadelphia

COLECȚIA DIN SALA INDEPENDENȚEI, PARCUL ISTORIC NAȚIONAL, PHILADELPHIA

Gallaudet, Thomas Hopkins

(10.12.1787, Philadelphia, Pennsylvania, SUA - 10.09.1851, Hartford, Connecticut)

Filantrop american, fondatorul primei școli americane pentru surzi. A absolvit Colegiul Yale, după care a studiat în Anglia și Franța, unde a învățat sistemul de comunicare prin semne. În 1816 a înființat prima școală americană gratuită pentru surzi, la Hartford, Massachusetts; timp de peste 50 de ani, aceasta a rămas principalul centru american de pregătire a instructorilor pentru surzi. Universitatea Gallaudet din Washington DC a fost numită astfel în onoarea lui.

Gallaudet, Universitatea ~

Universitate particulară pentru surzi și hipoacuzici din Washington DC, SUA. La origine era o școală pentru copiii surzi și orbi, fondată în 1856 de Amos Kendall și condusă între 1857 și 1910 de Edward M. Gallaudet, fiul lui Thomas Gallaudet, fondatorul primei școli pentru surzi din SUA. Cuprinde un colegiu de arte și științe, o școală postliceală și școli de comunicare, management, educație și servicii publice, precum și școli de educație continuă pentru adulți.

Gallé, Émile

(08.05.1846, Nancy, Franța - 23.09.1904, Nancy)

Designer francez de sticlărie și mobilă. Începând cu 1867 a lucrat la fabrica de faianță și mobilă a tatălui său din Nancy. Piesele sale opace, viu colorate, din sticlă stratificată, sculptată sau incizată cu motive florale s-au bucurat de un mare succes la expozițiile din Paris din 1878 și 1889. A folosit tehnici cum ar fi decuparea, gravarea cu acizi, poleirea, precum și efecte speciale create cu ajutorul peliculelor metalice și al bulelor de aer, pentru a produce ceea ce el numea „marchetăria sticlei". Piesele sale de mobilier au sculptură și incrustații florale; unele încorporează marchetărie cu citate din autori cunoscuți. Adept al stilului Art Nouveau, a colaborat cu mulți colegi, în special cu Louis Majorelle.

Vas cu decorațiuni în relief de Émile Gallé, cca 1895; se află la Muzeul Victoria și Albert, din Londra

MUZEUL VICTORIA ȘI ALBERT, LONDRA

Galli Bibiena, familia ~

Familie de arhitecți și scenografi italieni din sec. XVIII. Primul nume al familiei provine de la întemeietorul ei, artistul Giovanni Maria Galli (1625–1665). Descendenții lui s-au remarcat prin uimitoarele decoruri teatrale care dădeau impresia de colosal datorită efectelor de perspectivă. Fiul lui Giovanni, Ferdinando Galli Bibiena (1657–1743), a studiat pictura și arhitectura și a lucrat pentru ducele de Parma. A proiectat scene pentru serbările de la curte și pentru operele din Barcelona și Viena. A fost arhitectul Teatrului Regal din Mantova. Fratele său, Francesco (1659–1739), a fost arhitect ducal la Mantova și a construit teatre la Viena, Nancy (Franța), Verona și Roma. Fiul lui Ferdinand, Giuseppe (1696–1757), cel mai cunoscut membru al familiei, a rămas la Viena, unde a devenit maestru de ceremonii al curții. Gravurile reprezentând decorurile scenice create de el au fost publicate în trei serii (1716, 1723, 1740–1744). În 1748 a proiectat interiorul unui teatru din Bayreuth. Frații săi,

Alessandro și Antonio, au fost de asemenea arhitecți și scenografi remarcabili. Fiul său, Carlo (1728–1787), ultimul membru al ilustrei familii, a lucrat în mai multe teatre din Europa.

Gallieni, Joseph Simon
(24.04.1849, Saint-Béat, Franța - 27.05.1916, Versailles)

Ofițer francez. În calitate de guvernator al Sudanului francez (1886–1888), a înfruntat cu succes trupele rebelilor sudanezi. După ce a luptat în Indochina (1892–1896), a revenit în Africa în funcția de guvernator general al Madagascarului (1896–1905), unde și-a câștigat o reputație de conducător corect și maleabil. A reușit să integreze ambele teritorii africane în imperiul colonial francez. Numit în funcția de comandant militar al Parisului chiar înainte de izbucnirea Primului Război Mondial, a luptat în prima Bătălie de pe Marna și în 1915 a devenit ministru de război. A fost numit postum mareșal al Franței (1921).

Gallienus, Publius Licinius Egnatius
(218-268 d.Hr.)

Împărat roman care a domnit inițial alături de tatăl său, Valerian (253–260 d.Hr.), iar apoi singur (260–268 d.Hr.). Într-o perioadă în care imperiul se destrăma din cauza invaziilor străine, Senatul l-a numit al doilea împărat. S-a preocupat de granițele de V, repurtând o serie de victorii împotriva goților și a altor popoare. Când perșii au devastat estul imperiului, iar tatăl său a murit în captivitate, i-au rămas în stăpânire numai Italia și Balcanii. Mai târziu, goții au atacat din nou; Gallienus a fost ucis în timp ce încerca să pună capăt unei revolte. Printre reformele pe care le-a inițiat ca împărat se numără faptul că a încredințat comanda armatei ofițerilor ecveștri profesioniști, a extins cavaleria și a promovat o renaștere intelectuală la Roma, care s-a manifestat atât în artă, cât și în literatură.

Gallipoli *în turcă* Gelibolu *în Antichitate* Callipolis

Port maritim și oraș, 23 100 loc. (2000), din Turcia europeană. Este situat pe o peninsulă îngustă, la intrarea în Marea Marmara, la SV de Istanbul. Colonizat pentru prima oară de către greci, a fost sediul unei importante fortărețe bizantine. De asemenea, a fost prima cucerire otomană din Europa (cca 1356) și a servit drept bază navală datorită importanței sale strategice în apărarea Constantinopolului (Istanbul). O mare parte a orașului a fost distrusă în Primul Război Mondial (1914–1918), în timpul campaniei din Dardanele. Printre siturile istorice se numără un castel otoman din sec. XIV și mormintele unor regi traci.

Gallipoli, campania de la ~
Vezi campania din Dardanele

Galloway, Joseph
(1731, West River, Maryland - 29.08.1803, Watford, Hertfordshire, Anglia)

Jurist și legislator colonial american. A început să practice dreptul în Philadelphia în 1747 și și-a câștigat o bună reputație înainte de a împlini 20 de ani, pledând în procese în fața Curții Supreme din Pennsylvania. A fost ales în legislativul colonial în 1756 și a fost purtător de cuvânt al acestuia (1766–1775). Fiind un loialist, s-a opus declarării independenței coloniilor; inițiativele sale de a rezolva pașnic divergențele cu Marea Britanie au fost pe punctul de a fi adoptate de Congresul Continental. În timpul Revoluției Americane s-a alăturat trupelor britanice aflate sub comanda lui William Howe, apoi a devenit administrator civil al Philadelphiei, în perioada când orașul a fost sub ocupație britanică. Când armata continentală a intrat din nou în oraș, în 1778, a emigrat în Anglia.

Gallup, George (Horace)
(18.11.1901, Jefferson, Iowa, SUA - 26.07.1984, Tschingel, Elveția)

Statistician american specializat în sondarea opiniei publice. Până în 1932 a fost profesor de jurnalism la universitățile Drake și Northwestern, apoi a fost angajat de o firmă de publicitate din New York pentru a coordona sondaje de opinie în rândul clienților acesteia. Este considerat un pionier în domeniul sondajelor științifice, iar sondajul Gallup, precum și alte sondaje ale opiniei publice au dobândit credibilitate după ce au anticipat corect victoria lui Franklin Roosevelt în alegerile prezidențiale din 1936. Gallup a fondat Institutul American de Opinie Publică (1935), Institutul Britanic de Opinie Publică (1936) și Institutul de Sondare a Audienței (1939).

Galsworthy, John
(14.08.1867, Kingston Hill, Surrey, Anglia - 31.01.1933, Grove Lodge, Hampstead)

Romancier și dramaturg britanic. A renunțat la o carieră în domeniul juridic pentru a deveni scriitor, iar multe dintre operele sale tratează subiecte de drept. A publicat mai multe lucrări înainte de apariția lucrării *Proprietarul* (The Man of Property, 1906), primul roman din ciclul *The Forsythe Saga* (terminat în 1922), cronica de familie

care i-a asigurat faima și care cuprinde trei romane legate prin două interludii. A continuat istoria familiei Forsythe în alte trei romane de mai târziu, reunite sub titlul *Comedia modernă* (A Modern Comedy, 1929). Piesele sale, scrise în stil naturalist, examinează fie o controversă de natură etică, fie o problemă socială; printre acestea se numără: *Tabachera de argint* (The Silver Box, 1906), *Disputa* (Strife, 1909), *Dreptate* (Justice, 1910) și *Loialitate* (Loyalties, 1922). În 1932 a primit Premiul Nobel pentru literatură.

Galt, Sir Alexander Tilloch

(06.09.1817, Londra, Anglia – 19.09.1893, Montréal, Québec, Canada)

Om politic canadian de origine britanică. A emigrat în Canada Inferioară (numită apoi Québec) în 1835 și a lucrat pentru compania americano-britanică Land Co., ocupând funcția de șef al comisiei guvernamentale (1844–1855). A intrat în politică în 1849, în corpul legislativ al provinciei unite a Canadei, ca independent pentru ținutul Sherbrooke. A demisionat în 1850, fiind reales în 1853 ca reprezentant al orașului Sherbrooke. Și-a menținut această poziție, rămânând liderul minorității anglofone până în 1872. Ca ministru de finanțe (1858–1862, 1864–1867), a susținut federalizarea. După crearea Dominionului Canadei, a fost primul ministru de finanțe al guvernului dominionului (1867–1868). După ce s-a retras din Parlament, în 1872, a susținut independența Canadei și a fost primul ambasador al Canadei la Londra (1880–1883).

Galton, Sir Francis

(16.02.1822, lângă Sparkbrook, Birmingham, Warwickshire, Anglia – 17.01.1911, Grayshott House, Haslemere, Surrey)

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Galton, tablou în ulei de G. Graef, 1882; Galeria Națională de Portrete din Londra

Explorator, antropolog și eugenist britanic. Galton, văr cu Charles Darwin, a studiat medicina la Universitatea Cambridge, fără a obține diploma de absolvire. În tinerețe, a călătorit mult în Africa și în Europa, contribuind semnificativ la descoperiri din domeniul zoologiei și al geografiei. A fost printre primii care au recunoscut implicațiile teoriei evoluționiste a lui Darwin și a inventat termenul eugenie pentru a denumi știința perfecționării planificate a rasei umane prin reproducere controlată. Scopul său nu era crearea unei elite aristocratice, ci a unei populații alcătuite numai din bărbați și femei cu inteligență superioară. De asemenea, este autorul unor lucrări importante despre inteligența umană, amprente, statistică aplicată, gemeni, transfuzii de sânge, criminalistică, meteorologie și măsurători.

Galvani, Luigi

(09.09.1737, Bologna, Statele Papale – 04.12.1798, Bologna, Republica Cisalpină)

Medic și fizician italian. Primele sale cercetări s-au axat pe anatomia comparată, analizând structura canalelor renale și a urechii mijlocii. Interesul său pentru electricitate a pornit de la faptul că broaștele moarte păreau să aibă convulsii atunci când erau puse la uscat pe un gard de fier. A făcut experimente în domeniul stimulării musculaturii prin intermediul electricității, folosind o mașină electrostatică și un tub Leyden; începând cu anii 1780, electricitatea animală a constituit principalul său câmp de investigație. Descoperirile sale au condus la inventarea pilei voltaice, un tip de baterie ce reprezintă o sursă constantă de curent electric.

galvanizare

Protejare a fierului sau a oțelului împotriva expunerii la substanțele din atmosferă și a ruginirii prin aplicarea unui strat de zinc. Printr-o galvanizare efectuată corect, se poate evita coroziunea timp de 15–23 de ani sau chiar mai mult. Dacă stratul protector este distrus, fierul și oțelul sunt protejate în continuare prin așa-numita „coroziune de sacrificiu", un fenomen prin care oxidarea atmosferică nu afectează fierul, ci zincul (în măsura în care stratul acesta mai există la suprafața fierului).

galvanometru

Instrument pentru măsurarea curentului electric de mică intensitate prin devierea unei spirale mobile. Un galvanometru obișnuit este alcătuit dintr-o spiră ușoară din sârmă, suspendată de o panglică din metal între polii unui magnet permanent. Pe măsură ce curentul trece prin spiră, câmpul magnetic pe care îl produce interacționează cu câmpul magnetic al magnetului permanent, determinând o torsiune. Momentul de torsiune provoacă rotația spirei, care pune în mișcare un ac atașat acesteia sau o oglindă. Unghiul de rotație, ce permite măsurarea curentului care trece prin spiră,

este măsurat la rândul său prin intermediul deplasării acului sau prin deplasarea unei raze de lumină reflectată de o oglindă.

Galveston

Oraș, 57 247 loc. (2000), și port în SE Texasului, SUA. Situat la capătul de NE al insulei Galveston din golful Mexic, a fost cartierul general (1817–1821) al piratului Jean Laffite. Atunci au apărut primele așezări de pe insulă, printre care și orașul Galveston, fondat în 1834; în timpul revoltei texane împotriva Mexicului (1835–1836), a fost pentru o scurtă perioadă capitală. În timpul Războiului Civil American, era un important port de aprovizionare al forțelor confederate. Deși în sec. XX orașul a fost afectat de câteva uragane, rămâne în continuare un port important, cu facilități de transportare și rafinare a petrolului.

Gálvez, José, Marquéss (marchiz) de la Sonora

(1720, Vélez-Málaga, Spania - 1787, Aranjuez)

Administrator colonial spaniol. S-a remarcat prin activitatea sa ca inspector general în Noua Spanie (Mexic) între 1765 și 1771, când a reorganizat sistemul de taxe, a instaurat un monopol guvernamental asupra tutunului și a ocupat California Superioară. Ca ministru al Indiilor (America începând cu 1775), a făcut eforturi de extindere a comerțului. A pus la punct sistemul de administrație introdus în 1786. Este considerat cel mai important administrator colonial al Spaniei.

Galway

Comitat, 208 826 loc. (2002), în V Irlandei, provincia Connacht. Centrul său administrativ, orașul Galway, 65 774 loc. (2002), este situat la marginea golfului Galway. Comitatul este mărginit la V de Oceanul Atlantic. Descendenții partizanilor normandului Richard de Burgh, care a stăpânit acest ținut prin cca 1230, au devenit cunoscuți sub numele de triburile din Galway. După 1652, reforma agrară a lui Oliver Cromwell a creat o nouă categorie de proprietari de pământ. Galway este și în prezent o regiune predominant agricolă, deși există și ramuri ale industriei ușoare, cum ar fi prelucrarea bumbacului și rafinarea zahărului. Este comitatul cu cea mai mare populație vorbitoare de irlandeză.

Galway, Sir James

(n. 08.12.1939, Belfast, Irlanda de Nord)

Flautist irlandez. Și-a petrecut adolescența la Londra, unde a studiat flautul, apoi și-a continuat studiile la Paris sub îndrumarea lui Jean-Pierre Rampal și a lui Marcel Moyse (1889–1984). A fost flautist solist al Orchestrei Filarmonice Regale (1966–1969), iar apoi al Orchestrei Filarmonice din Berlin (1969–1975). S-a bucurat de un mare succes ca solist de muzică clasică și populară.

Gama, Vasco da, Primul conte da Vidigueira

(1460, Sines, Portugalia - 24.12.1524, Cochin, India)

Navigator portughez. În prima sa călătorie spre India (1497–1499), a navigat ocolind Capul Bunei Speranțe cu patru vase, poposind în orașe comerciale din Mozambic și Kenya. Regele Portugaliei, Manuel I, a acționat rapid în direcția deschiderii unor rute comerciale spre India, dar un masacru organizat în India împotriva portughezilor l-a determinat să trimită, în 1502, o flotă de 20 de vase pentru a institui supremația portugheză în regiune. Da Gama, care în acel moment era amiral, a silit conducătorii locali să i se alăture și a atacat vasele arabe. După mai multe lupte, a asigurat respectarea dominației portugheze și s-a întors în țară. În 1524 a fost numit vicerege al Indiei, dar a murit la scurt timp după ce a ajuns la Goa. Călătoriile sale spre India au inaugurat ruta maritimă dintre Europa Occidentală și Orient.

gamaglobulină

Biomoleculă aparținând subgrupului reprezentat de globuline. La oameni și la multe alte mamifere, majoritatea anticorpilor sunt alcătuiți din gamaglobulina aflată în sânge. Persoanelor cu deficiențe de imunitate, fie generală, fie specifică unei anumite boli, li se poate administra, după sau înaintea expunerii la un agent posibil patogen, un preparat cu rol protector de gamaglobulină umană (sub formă de injecții).

Gamaliel I *sau* Rabban Gamaliel

(a trăit în sec. I d.Hr.)

Unul dintre primii rabini și patriarhi ai comunității evreiești din Israel. Nepot al lui Hillel, a devenit un respectat cunoscător al Torei și membru al Sinedriului. Celebru pentru cunoașterea foarte bună a legilor nescrise iudaice, a fost primul căruia i s-a acordat titlul de rabban. Este menționat în Noul Testament ca învățător al Sf. Pavel și prieten al primilor creștini.

Gamaliel II *sau* Gamaliel din Jabneh

(a trăit în sec. I–II d.Hr.)

Rabin și conducător al Sinedriului. Nepot al lui Gamaliel I, s-a aliat cu evreii care

se refugiaseră în oraşul Jabneh, după cucerirea Ierusalimului de către romani, în 70 d.Hr. A devenit patriarh al comunităţii evreieşti din Israel în cca 80 d.Hr. Unul dintre cei mai mari cunoscători ai legii din epoca sa, este menţionat adesea în Mishna. A contribuit la unificarea evreilor prin impunerea unui ritual de rugăciune şi a calendarului evreiesc.

gamă

În muzică, principale tonalităţi dintr-o cheie sau mod, dispuse în cadrul unei octave. Gamele se diferenţiază prin tipurile de intervale dintre notele alăturate. O gamă poate fi înţeleasă ca o exprimare abstractă a unei melodii, adică tonalităţile unei melodii aranjate în ordine crescătoare sau descrescătoare.

Exemple de game: cromatică, majoră şi minoră

© MERRIAM-WEBSTER INC.

Gambetta, Léon

(02.04.1838, Cahors, Franţa - 31.12.1882, Ville-d'Avray, lângă Paris)

Om politic republican francez care a contribuit la fondarea celei de-A Treia Republici. A devenit celebru ca avocat care i-a apărat pe criticii republicani ai celui de-Al Doilea Imperiu. În 1869 a fost ales în adunarea legislativă. A sprijinit coordonarea apărării Franţei în timpul războiului franco-prusian şi a jucat un rol crucial în guvernul provizoriu format după arestarea lui Napoleon III, în 1870. Şi-a folosit talentul de negociator pentru a grăbi ratificarea legilor constituţionale din 1875, care au stat la baza noii republici parlamentare. Ca preşedinte al Camerei Deputaţilor (1879–1881) şi de prim-ministru (1881–1882), a continuat să susţină idealurile democraţiei şi unitatea naţională.

Léon Gambetta, fotografie de Étienne Carjat; Biblioteca Naţională, Paris

BIBLIOTECA NAŢIONALĂ, PARIS

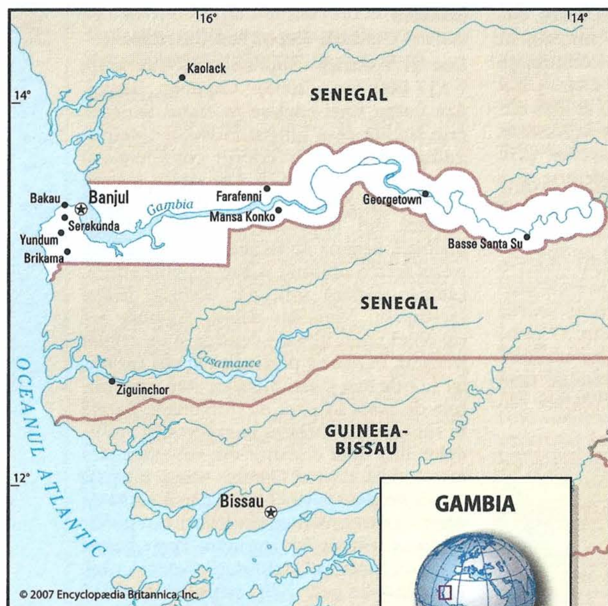
Gambia

denumire oficială **Republica Gambia**

Stat în V Africii. Suprafaţa: 10 689 kmp; 1 517 000 loc. (2005). Capitala: Banjul. Are forma unei enclave în statul Senegal, este situată de-a lungul fluviului Gambia, întinzându-se în interiorul continentului pe o lungime de 475 km de la ţărmul Oceanului Atlantic. Aproximativ două cincimi din populaţie este formată din malinke, urmată de fulani (cca o cincime), wolof (cca o optime) şi alte grupuri etnice. Limba: engleză (oficială). Religia: islam, creştinism. Moneda: dalasi. Gambia are un relief predominant deluros şi un climat tropical. În zonele mai înalte se află savane, iar în cele mai joase, mlaştini. Are o economie de piaţă în curs de dezvoltare, bazată în special pe cultivarea şi exportarea arahidelor, deşi doar o şesime din suprafaţa ţării este arabilă. Fluviul Gambia este principala arteră de transport. O importantă sursă de venit o reprezintă turismul. Este o republică cu un singur for legislativ. Preşedintele este conducătorul statului şi al guvernului. Începând cu sec. XIII, populaţiile wolof, malinke şi fulani s-au stabilit în diverse regiuni de pe teritoriul Gambiei, întemeind sate şi apoi regate. Explorările europene au început odată cu descoperirea fluviului Gambia, în 1455, de către portughezi. În sec. XVII, când Marea Britanie şi Franţa stăpâneau deopotrivă teritorii din această regiune, Fort James, situat pe o insulă aflată la cca 32 km depărtare de gura fluviului, era un loc unde se făcea comerţ cu sclavi. În 1783, Tratatul de la Versailles garanta proprietatea britanică asupra fluviului Gambia. După ce au abolit sclavia, în 1807, englezii au construit un fort la gura fluviului pentru a stopa negoţul cu sclavi. În 1889, Marea Britanie şi Franţa au căzut de acord asupra graniţelor Gambiei. În 1894, teritoriul a fost declarat protectorat de către britanici. În 1965, Gambia şi-a declarat independenţa, iar în 1970 a devenit o republică în cadrul Commonwealthului. În 1982 a format o confederaţie cu Senegal, care a fost însă dizolvată în 1989. În anii 1990, ţara s-a confruntat cu dificultăţi de ordin politic, însă economia săracă a devenit cea mai gravă problemă. (Vezi harta la pagina următoare).

Gambia

Fluviu în V Africii. Izvorăşte în Guineea şi curge spre NV prin Senegal şi spre V prin Gambia, spre Oceanul Atlantic. Are o lungime de 1 120 km. Este singurul fluviu vest-african accesibil navelor transatlantice.

De la izvoarele sale, în podișul Fouta Djallon, parcurge un curs șerpuit până la gura de vărsare, unde formează un estuar. Pe câmpiile de pe cursul mijlociu și superior al fluviului se cultivă orez și arahide, zonele fiind mai populate decât cele de pe cursul inferior.

Gambier

Grup de insule (1 087 loc., 1996) în Polinezia Franceză. Reprezintă cea mai de SE prelungire a arhipelagului Tuamotu. Cea mai mare insulă, Mangareva, are o lungime de 8 km și este înconjurată de un recif de corali cu o circumferință de 64 km. Vârfurile Duff și Mokoto ating o înălțime de cca 440 m; principala localitate, Rikitea, este situată pe coasta de E. Au fost anexate de francezi în 1881. Economia se bazează pe o agricultură de subzistență; recoltarea perlelor are și ea o importanță economică.

gamelan

Orchestră indigenă din Java și Bali și, în general, din Indonezia și Malaysia, alcătuită de obicei din gonguri, xilofoane și metalofoane (șiruri de bare din metal lovite cu un ciocănel). Polifonia gamelor este complexă, cu mai multe voci. Melodia este intonată vocal sau de un flaut ori rebabit (un instrument cu coarde). Celelalte instrumente parafrazează ritmic linia melodică, creând o textură multicoloră, strălucitoare. Orchestra gamelan a influențat anumiți compozitori occidentali, cum ar fi Claude Debussy, Olivier Messiaen, John Cage, Steve Reich și Philip Glass.

Gamelin, Maurice (-Gustave)

(20.09.1872, Paris, Franța - 18.04.1958, Paris)

Comandant militar francez. S-a înrolat în 1893 și a ajuns comandant de divizie în timpul Primului Război Mondial și șef al statului-major al armatei, în 1931. A promovat o strategie defensivă bazată pe Linia Maginot, iar în momentul izbucnirii celui de-Al Doilea Război Mondial, în calitate de comandant al trupelor aliate, nu a întreprins nici o acțiune ofensivă în timpul „războiului ciudat". Luat prin surprindere de asaltul german din Ardeni (mai 1940), a fost demis și înlocuit cu Maxime Weygand. A fost judecat de guvernul de la Vichy și deportat în Germania în 1943–1945.

gametofit

La anumite plante, fază sexuată (sau un individ care reprezintă această fază) în alternarea generațiilor. Faza alternativă, asexuată, este reprezentată de sporofit. În faza de gametofit, se dezvoltă organe feminine și masculine (gametangie), care produc ovule și spermă (gameți) și se unesc în procesul de fertilizare (singamie). Ovulul fecundat (zigot) se dezvoltă, transformându-se în sporofit, care produce numeroși spori monocelulari, aceștia devenind, la rândul lor, gameți.

Gamow, George
născut **Gheorghi Antonovici Gamov**

(04.03.1904, Odessa, Imperiul Rus - 19.08.1968, Boulder, Colorado, SUA)

Specialist în fizica nucleară și cosmolog american de origine rusă. După ce a studiat la Universitatea din Leningrad sub îndrumarea profesorului Aleksandr Friedmann (1888–1925), a elaborat propria teorie cuantică a radioactivității, dând prima explicație corectă a comportamentului

metalelor radioactive. Modelul său de reprezentare a nucleului atomic, numit „picătură", a stat la baza teoriilor moderne despre fisiunea și fuziunea nucleară. După ce a emigrat în SUA în 1934, a întreprins cercetări în domeniul degradării beta (1936), în colaborare cu Edward Teller, și a elaborat o teorie despre structura internă a stelelor gigante roșii (1942). În anii 1950 a devenit interesat de biochimie, formulând o serie de teorii referitoare la structura codului genetic, care s-au dovedit pertinente. De-a lungul carierei sale, a scris lucrări de popularizare pe teme precum relativitatea și cosmologia.

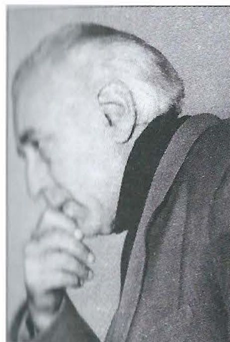
Gan *sau* Kan

Râu în SE Chinei. Situat în provincia Jiangxi, curge spre N prin lacul Poyang și se varsă în fluviul Yangtze (Chang Jiang), având o lungime de 815 km. Este principalul afluent sudic al fluviului Yangtze. Valea râului Gan reprezenta în trecut o rută importantă din Guangzhou spre valea fluviului Yangtze și spre N.

Gance, Abel
născut Eugène Alexandre Péréthon

(25.10.1889, Paris, Franța - 10.11.1981, Paris)

Regizor și scenarist de film francez. A lucrat în domeniul cinematografiei din 1909, înregistrând primele succese cu filmele *Mater dolorosa* (1917) și *Simfonia a zecea* (La Dixième symphonie, 1918). *Acuz* (J'accuse, 1918) și *Roata* (La Roue, 1923) au fost considerate adevărate capodopere. A dedicat patru ani capodoperei sale, *Napoléon* (1927), în care a utilizat tehnici experimentale pentru a sublinia impresia de mișcare. Secvențele de bătălie au fost filmate cu trei camere sincronizate, iar imaginile au fost proiectate pe un ecran triplu, pentru a crea un efect tridimensional. De asemenea, a folosit pentru prima oară stereofonia în cinematografie. Filmul a avut succes în Europa, dar a înregistrat încasări mici în SUA, unde a fost prezentată o versiune prescurtată. În 1981 a fost relansat în varianta originală. Filmele sale ulterioare, controlate în mare parte de studiouri, nu s-au mai ridicat la nivelul geniului său creator.

Abel Gance, 1954

© ROGER-VIOLLET

ganda *sau* baganda

Populație din S Ugandei care vorbește luganda, o limbă bantu a populației benue-congo. Însumând 3,7 milioane de locuitori, ganda reprezintă grupul etnic majoritar din Uganda. Ocupația tradițională este agricultura. Bumbacul și cafeaua sunt cultivate pentru export. Populația se ocupă și cu creșterea vitelor. În sec. XIX, populația ganda a înființat statul centralizat numit Buganda.

Gandhara, arta ~

Artă budistă care s-a dezvoltat în NV Pakistanului de astăzi și în E Afghanistanului, între sec. I și VII d.Hr. A fost contemporană cu arta Mathura. Regiunea Gandhara fusese locul unei intense activități misionare budiste; conducătorii regatului Kushan au menținut contactul cu Roma. Școala Gandhara cuprinde motive și tehnici preluate din arta romană clasică (de ex. cârcei de viță-de-vie, heruvimi cu ghirlande, tritoni, centauri), însă iconografia se baza pe interpretarea legendelor budiste. Materialele folosite pentru sculpturi erau filitul verde, mica gri-albăstruie și ghipsul. Inițial, sculpturile erau pictate și aurite. *Vezi și* artele din Asia Centrală; arta Kushan.

Buddha predicând, basorelief din șist, aparținând școlii din Gandhara, aprox. sec. II î.Hr.; Muzeul prințului de Wales din V Indiei, Bombay

P. CHANDRA

Gandhi, Indira (Priyadarshini)
născută Indira Priyadarshini Nehru

(19.11.1917, Allahabad, India - 31.10.1984, New Delhi)

Prim-ministru al Indiei (1966–1977, 1980–1984). Singura fiică a lui Jawaharlal Nehru, a studiat în India și la Universitatea Oxford. În 1942 s-a căsătorit cu Feroze Gandhi (m. 1960), membru al Congresului Național Indian. În 1959 a fost numită în funcția onorifică de președinte al partidului, iar în 1966 a dobândit o poziție cu adevărat importantă, devenind lider al

AP

Indira Gandhi

Congresului Indian și, implicit, prim-ministru. A inițiat reforme majore, printre care un program de control demografic. În 1971 a mobilizat forțele indiene împotriva Pakistanului, ca urmare a secesiunii E Bengalului. În 1974 a coordonat anexarea Sikkimului. În 1975, condamnată pentru încălcarea legilor electorale, a declarat stare de urgență, și-a trimis opozanții în închisoare și a adoptat multe legi care limitau libertățile individuale. A pierdut alegerile următoare, însă a revenit la putere în 1980. În 1984 a ordonat un atac armat îndreptat împotriva Templului de Aur, templul sacru sikh din Amritsar, cu intenția de a-i zdrobi pe militanții sikh care se ascundeau în templu; atacul s-a soldat cu moartea a peste 450 de credincioși sikh. Drept răzbunare, a fost apoi împușcată mortal de propriile gărzi sikh.

Gandhi, Mohandas Karamchand
cunoscut ca **Mahatma Gandhi**

(02.10.1869, Porbandar, India - 30.01.1948, Delhi)

Lider al mișcării naționaliste indiene împotriva dominației britanice, considerat părintele țării. Este respectat la nivel internațional pentru doctrina sa care presupunea proteste pașnice pentru a determina progresul politic și social.

Gandhi a fost cel mai mic copil al celei de-a patra soții a tatălui său, Karamchand Gandhi, fost *dewan* (prim-ministru) de Porbandar, capitala unui mic principat din Gujarat, în India de vest, sub suzeranitate britanică. Tatăl nu a prea avut parte de o educație tradițională însă a fost un administrator capabil, care a știut să își croiască drumul printre prinți capricioși, printre supușii suferinzi ai acestora și încăpățânatele autorități britanice.

Mama lui Gandhi, Putlibai, era complet absorbită de religie, nu îi păsa prea mult de găteli și bijuterii, își împărțea timpul între casă și templu, ținea adesea post și se epuiza îngrijindu-i zi și noapte pe bolnavii din familie. Mohandas a crescut într-o casă cufundată în vishnuism – venerarea zeului hindus Vishnu – cu o infuzie puternică de jainism, o religie indiană riguroasă din punct de vedere moral, ale cărei principale teorii sunt nonviolența și credința că totul în univers este veșnic. Astfel, a crescut în spiritul *ahimsa* (refuzul de a răni orice ființă), al vegetarianismului, al postului pentru purificare și al toleranței reciproce între adepții diverselor credințe și secte.

Tinerețea

Instituțiile de educație din Porbandar erau rudimentare. În școala primară pe care a urmat-o Mohandas, copiii scriau alfabetul în nisip, cu degetele. Din fericire pentru el, tatăl său a devenit *dewan* de Rajkot, un alt principat. Deși a luat ocazional premii și burse la școlile locale, în ansamblu performanțele lui școlare au fost mediocre. Unul dintre referatele de absolvire îl califica drept „bun la engleză, satisfăcător la aritmetică și slab la geografie; purtare foarte bună, scris de mână urât". Copil timid, s-a căsătorit la vârsta de 13 ani, astfel că a pierdut un an de școală. Nu strălucea nici la lecții, nici pe terenul de joacă. Îi plăcea să meargă de unul singur, în plimbări lungi, când nu avea grijă de tatăl său suferind sau nu o ajuta pe mama sa la treburile casnice.

Învățase, după cum spunea el însuși, „să rezolve problemele celor mari, nu doar să le privească". Manifestând o asemenea pasivitate extremă, nu este de mirare că a trecut printr-o fază de rebeliune adolescentină, marcată de ateism secret, furturi mărunte, fumat pe ascuns și – cel mai șocant pentru un băiat dintr-o familie de vishnuiști – consum de carne. Adolescența nu i-a fost probabil cu nimic mai furtunoasă decât a majorității copiilor din grupa de vârstă și clasa sa. Era extraordinar însă felul în care s-au încheiat excesele sale tinerești. „Este ultima dată" își promitea el după fiecare escapadă. Și și-a ținut promisiunea. Dincolo de aparența neatrăgătoare, ascundea o pasiune mistuitoare pentru autoperfecționare care l-a dus chiar la adoptarea unor modele de viață din rândul eroilor mitologiei hinduse, Prahlada și Harishchandra – întruchipări legendare ale sincerității și sacrificiului.

În 1887, Mohandas nu a reușit să treacă examenul de admitere la Universitatea din Bombay și s-a înscris la Colegiul Samaldas din Bhavnagar (Bhaunagar). Întrucât a trebuit să treacă brusc de la limba maternă – gujarati – la engleză, i-a fost destul de dificil să urmeze cursurile.

Între timp, familia sa îi decidea viitorul. Dacă ar fi fost după el, i-ar fi plăcut să fie doctor. Dar, pe lângă prejudecata vishnuistă față de vivisecții, era clar că, dacă dorea să urmeze tradiția familiei de a ocupa o funcție înaltă în statele din Gujarat, trebuia să devină avocat. Asta însemna o călătorie în Anglia, iar Mohandas, care nu era prea fericit la Colegiul Samaldas, a profitat de ocazie. Imaginația sa tânără concepea Anglia ca pe un „tărâm al filozofilor și

poeților, adevăratul centru al civilizației". Dar trebuia să depășească niște obstacole, înainte de a putea călători în Anglia. Tatăl său nu lăsase prea multe bunuri. În plus, mama nu voia să își lase cel mai mic copil pradă tentațiilor necunoscute și pericolelor dintr-o țară îndepărtată. Dar Mohandas era hotărât să plece în Anglia. Unul dintre frații săi a făcut rost de banii necesari, iar îndoielile mamei au fost spulberate când fiul și-a luat angajamentul ca, departe de casă, să nu se atingă de vin, de femei sau de carne. Mohandas a ignorat și ultimul obstacol – un decret al liderilor subcastei Modh Bania (casta Vaishya), din care făcea parte familia Gandhi, care interzicea călătoria sa în Anglia, considerând-o o încălcare a religiei hinduse – și a plecat pe mare, în 1888. La zece zile după sosirea în Anglia s-a înscris la Inner Temple, una dintre cele patru facultăți de drept din Londra.

Anglia

Gandhi a tratat studiile cu seriozitate și a încercat să își îmbunătățească engleza și latina, dând examen de admitere la Universitatea Londra. Dar, pe parcursul celor trei ani petrecuți în Anglia, preocuparea sa principală au fost problemele personale și morale, nu ambițiile academice. Tranziția de la atmosfera aproape rurală din Rajkot la viața cosmopolită din Londra nu a fost ușoară. Încercând din răsputeri să se obișnuiască atât cu mâncarea occidentală, cât și cu stilul vestimentar și eticheta de aici, se simțea jenat. Faptul că era vegetarian devenise o continuă sursă de jenă. Prietenii l-au avertizat că astfel își va compromite puterea de studiu și sănătatea. Din fericire pentru el, a dat peste un restaurant vegetarian și peste o carte care aducea argumente raționale în sprijinul vegetarianismului, care, începând din acel moment, a devenit o convingere intimă, nu doar o moștenire a educației vishnuiste. Entuziasmul misionar pe care l-a dezvoltat față de vegetarianism l-a ajutat să scape de timiditatea tinerească și i-a conferit o nouă postură. A devenit membru al comitetului executiv al Societății Vegetariene din Londra, participând la conferințele organizației și contribuind cu articole la ziarul acesteia.

În restaurantele și pensiunile vegetariene din Anglia, Gandhi a întâlnit nu doar împătimiți ai mâncării, ci și bărbați și femei serioși cărora le datorează cunoașterea Bibliei și a *Bhagavadgitei*, cea mai populară expresie a hinduismului sub forma unui poem filozofic, pe care l-a citit pentru prima dată în traducerea în engleză realizată de Sir Edwin Arnold. Vegetarienii englezi erau o mulțime pestriță. Printre ei se numărau socialiști și umanitariști precum Edward Carpenter, „Thoreau, britanicul"; fabieni precum George Bernard Shaw și teosofi ca Annie Besant. Majoritatea erau idealiști; unii chiar rebeli care respingeau valorile predominante ale epocii victoriene târzii, denunțau răul societății capitaliste și industriale, predicau cultul vieții simple și puneau accent pe superioritatea valorilor morale asupra celor materiale, precum și pe superioritatea cooperării asupra conflictului. Aceste idei urmau să contribuie substanțial la formarea personalității lui Gandhi și, în cele din urmă, a politicii sale.

Mohandas K. Gandhi (rândul întâi, stânga) și alți delegați așteptând Conferința de la Londra, 1931

Lui Gandhi i se pregăteau surprize dureroase la întoarcerea în India în iulie 1891. Mama sa murise în timp ce el fusese plecat și a descoperit, cu uimire, că bursa de avocat nu era garanția unei cariere profitabile. Casta profesională începea deja să se aglomereze, iar Gandhi era mult prea timid pentru a-și croi drum dând din coate. În prima pledoarie susținută într-o instanță din Bombay, nu a făcut o impresie prea bună. Fiindu-i refuzat până și postul cu jumătate de normă de profesor la un liceu din Bombay, s-a întors la Rajkot pentru a-și câștiga un trai modest scriind petiții pentru cei aflați în litigiu. Chiar și acest post i-a fost luat atunci când și-a atras neplăceri din partea unui oficial britanic. Astfel, cu o oarecare ușurare, a acceptat oferta, nu foarte atrăgătoare, a unui contract pe un an, semnat cu o firmă indiană din Natal, Africa de Sud.

Africa de Sud

Africa avea să îi aducă lui Gandhi provocări și oportunități pe care cu greu și le-ar fi putut imagina. Într-un tribunal din Durban, magistratul european i-a cerut să își scoată turbanul; el a refuzat și a părăsit sala. Câteva zile mai târziu, în timp ce călătorea spre Pretoria, a fost dat afară fără menajamente dintr-un compartiment de tren de clasa I, lăsat să tremure de frig și să aștepte în gara Pietermaritzburg. Mai târziu în timpul călătoriei, a fost bătut de vizitiul unei diligențe pentru că nu a vrut să călătorească pe scară pentru a face loc

unui pasager european. Și, în sfârșit, i-a fost interzis accesul în hotelurile rezervate „exclusiv europenilor". Aceste umilințe erau obișnuite pentru negustorii și muncitorii indieni din Natal, care învățaseră să le accepte cu aceeași resemnare cu care își acceptau salariile proaste. Noutatea nu consta în experiența lui Gandhi, ci în felul în care el reacționa. Până atunci, nu păruse dornic să se impună sau să fie agresiv. Dar ceva s-a schimbat la el, declanșat de mulțimea de insulte pe care trebuia să le suporte. Privind în urmă, călătoria de la Durban la Pretoria a fost una dintre cele mai creative experiențe din viața sa; a fost momentul de adevăr. Din acel moment, nu mai avea să accepte nedreptatea ca parte a ordinii firești sau nefirești din Africa de Sud, ci avea să își apere demnitatea, ca indian și ca bărbat.

În timp ce se afla la Pretoria, Gandhi a studiat condițiile în care trăiau conaționalii săi și a încercat să îi educe cu privire la drepturile și obligațiile lor, dar nu intenționa să rămână în Africa de Sud. În iunie 1894, apropiindu-se de sfârșitul contractului său de un an, s-a dus în Durban, gata să se întoarcă în India. La o petrecere de adio dată în onoarea sa, a răsfoit ziarul *Natal Mercury* și a aflat că Adunarea Legislativă din Natal plănuia să adopte o lege care să le ridice indienilor dreptul de a vota. „Acesta este primul cui bătut în sicriul nostru", i-a spus Gandhi gazdei. Au discutat despre neputința lor de a se opune acestei legi, despre ignoranța față de politica colonială și gazda l-a implorat să conducă lupta în numele lor.

Până la vârsta de 18 ani, Gandhi abia dacă citise vreun ziar. Nici ca student în Anglia, nici ca tânăr avocat în India nu a manifestat prea mare interes față de politică. Era copleșit de un trac teribil ori de câte ori se ridica pentru a citi un discurs în cadrul unei întruniri publice sau pentru a apăra un client în instanță. Cu toate acestea, în iulie 1894, când abia împlinise 25 de ani, s-a transformat aproape peste noapte într-un eficient combatant politic. A schițat petiții pentru legislatura din Natal și guvernul britanic, care erau semnate de sute de compatrioți. Nu a putut împiedica aprobarea legii, dar a reușit să atragă atenția publicului și a presei din Natal, India și Anglia asupra suferințelor indienilor din Natal. A fost convins să se stabilească la Durban pentru a practica avocatura și pentru a organiza comunitatea indiană. În 1894 a înființat Congresul Indian din Natal al cărui secretar neobosit a devenit. Prin această organizație politică a indus spiritul de solidaritate în comunitatea indiană eterogenă. A asaltat guvernul, legislativul și presa cu declarații foarte bine argumentate despre nemulțumirile indienilor. În cele din urmă, a expus privirilor din afară rufele murdare ale imperiului, discriminarea practicată împotriva supușilor indieni ai reginei Victoria în una dintre propriile colonii din Africa. A fost un moment de glorie publicistică pentru Gandhi când niște ziare importante precum *The Times of London* sau *Statisman* și *Englishman* din Calcutta au discutat în editorialele lor nemulțumirile indienilor din Natal.

În 1896, Gandhi a plecat în India pentru a-și aduce soția, Kasturbai, și copiii și pentru a obține sprijin pentru indienii de peste hotare. A întâlnit lideri proeminenți și i-a convins să vorbească în cadrul unor adunări publice din principalele orașe ale țării. Din nefericire pentru el, în Natal au ajuns versiuni denaturate despre activitățile și discursurile sale, ceea ce a pus pe jar populația europeană. La sosirea în Durban în ianuarie 1897, a fost luat cu asalt și aproape linșat de o mulțime de albi. Joseph Chamberlain, secretarul colonial al guvernului britanic, a contactat guvernul din Natal pentru a-i pune sub acuzare pe atacatori, dar Gandhi a refuzat să depună plângere împotriva lor. Era un principiu de-al său, spunea el, să nu caute corectarea unei nedreptăți personale în instanță.

Rezistență și rezultate

Gandhi nu era omul care să poarte cuiva pică. Când a izbucnit războiul din Africa de Sud, în 1899, a susținut că indienii, care cereau drepturi depline de cetățenie în colonia coroanei britanice din Natal, aveau datoria să lupte pentru colonie. A strâns un grup de 1 100 de voluntari care să lucreze pe ambulanță, din care 300 erau indieni liberi, iar restul muncitori cu contract. Era o mulțime pestriță: avocați și contabili, meșteșugari și muncitori. Sarcina lui Gandhi a fost aceea de a le induce datoria serviciului față de cei pe care îi priveau ca asupritori. Redactorul-șef al ziarului *Pretoria News* a trasat un portret detaliat al lui Gandhi în zona de luptă: „După o noapte de trudă ce a zdruncinat oameni cu o constituție mult mai robustă, am dat peste Gandhi, dimineața devreme, stând pe marginea drumului și mâncând un biscuit din aceia pentru armată. Toți cei din batalionul (generalului) Buller, erau plictisiți și deprimați și blestemau tot ce se întâmpla. Dar Gandhi era stoic, vesel și vorbea încrezător, iar privirea lui era blândă."

Victoria britanicilor în război nu le-a adus prea multă ușurare indienilor din Africa de Sud. Noul regim din Africa de Sud avea să devină un parteneriat, dar numai între buri și britanici. Gandhi a înțeles că, în afara unor misionari creștini și a câtorva idealiști tineri, nu fusese capabil să facă o impresie semnificativă asupra europenilor din Africa de Sud. În 1906, guvernul din Transvaal a publicat o ordonanță extrem de umilitoare referitoare la înregistrarea populației de origine indiană. Indienii au organizat un protest în masă la Johannesburg, în septembrie 1906, și, sub conducerea lui Gandhi, s-au angajat să sfideze ordonanța dacă avea să se transforme în lege în mâinile adversarilor și să suporte toate consecințele care ar rezulta din aceste lucruri. Astfel s-a născut *satyagraha* (devotamentul față de adevăr), o nouă cale de îndreptare a nedreptăților prin deschidere și nu prin atac, prin suferință, rezistență și combaterea adversarului fără violență.

Lupta din Africa de Sud a durat mai bine de șapte ani. A avut urcușuri și coborâșuri, dar, sub conducerea lui Gandhi, minoritatea indiană a reușit să facă față, în ciuda condițiilor dificile. Sute de indieni au ales să își sacrifice viața și libertatea decât să se supună unor legi incompatibile cu conștiința și respectul lor de sine. În etapa finală a mișcării din 1913, sute de indieni, inclusiv femei, au fost arestați și mii de muncitori indieni care au muncit în mină au înfruntat curajos amenințările cu închisoarea, biciuirea și chiar moartea prin împușcare. A fost o încercare groaznică pentru indieni, dar a fost și cea mai proastă publicitate posibilă pentru guvernul sud-african, care, sub presiunea guvernului britanic și a celui indian, a acceptat un compromis negociat de Gandhi, pe de-o parte, și de oficialul sud-african, generalul Jan Christian Smuts, pe de altă parte.

„Sfântul a părăsit hotarele noastre", i-a scris Smuts unui prieten după plecarea lui Gandhi din Africa de Sud, către India, în iulie 1914, „pentru totdeauna, sper". Douăzeci și cinci de ani mai târziu, acesta a scris că îi fusese „sortit să i se opună unui om pentru care chiar și el avea un adânc respect". Odată, în timpul șederilor ocazionale în închisoare, Gandhi a pregătit o pereche de sandale pentru Smuts, care își amintește că nu a existat ură sau resentimente personale între ei, iar când lupta s-a încheiat „a fost o atmosferă în care se putea încheia o pace decentă".

Așa cum au dovedit evenimente ulterioare, eforturile lui Gandhi nu au oferit soluții durabile pentru problema indienilor din Africa de Sud. Ceea ce i-a făcut el Africii de Sud este mai puțin important decât ce i-a făcut Africa de Sud lui. Nu l-a tratat cu bunăvoință, dar, atrăgându-l în vârtejul problemelor rasiale, i-a oferit cadrul ideal în care talentele sale neobișnuite s-au putut desfășura.

Căutarea religioasă

Căutarea religioasă a lui Gandhi datează încă din copilărie, de la influența mamei și a căminului din Porbandar și Rajkot, dar a primit un avânt nou după sosirea lui în Africa de Sud. Prietenii săi, quakerii din Pretoria, nu au reușit să îl convertească la creștinism, dar i-au sporit apetitul pentru studii religioase. Era fascinat de scrierile lui Tolstoi despre creștinătate, a citit Coranul și a aprofundat scripturile și filozofia hindusă. Studierea religiei comparate, discuțiile cu oameni de știință și propriile lecturi din lucrări teologice l-au dus la concluzia că toate religiile sunt adevărate și că, în ciuda acestui fapt, fiecare era imperfectă deoarece erau „interpretate de minți slabe, uneori de inimi slabe și, cel mai adesea, interpretate greșit".

Rajchandra, un strălucit și tânăr filozof care i-a devenit mentor spiritual, l-a convins de „subtilitatea și profunzimea" hinduismului, religia în care se născuse. *Bhagavadgita*, pe care Gandhi a citit-o pentru prima dată pe când era la Londra, a devenit „dicționarul său spiritual" și a exercitat, probabil, cea mai mare influență asupra vieții sale. Două cuvinte în sanscrită din Gita l-au fascinat în mod special. Unul este *aparigraha* (nonposesie), care spune că omul trebuie să se despartă de toate bunurile materiale care îi paralizează viața spirituală și să se descotorosească de bani și de proprietăți. Celălalt cuvânt este *samabhava* (echilibru), care i-a impus să rămână netulburat de durere sau plăcere, de victorie sau înfrângere și să lucreze fără a spera la succes sau fără a se teme de eșec.

Acestea nu sunt simple sfaturi pentru a atinge perfecțiunea. În dosarul civil care l-a adus în Africa de Sud, în 1893, i-a convins pe potrivnici să își rezolve disputa în afara tribunalului. El considera că adevărata funcție a unui avocat este de a „uni părțile învrăjbite". În curând, a început să își considere clienții nu doar cumpărători ai serviciilor sale, ci prieteni. Aceștia îl consultau nu doar în legătură cu chestiuni legale, ci și despre cum era mai bine să înțarce un copil sau cum să echilibreze bugetul familiei. Când un asociat s-a plâns

că veneau chiar și duminica, Gandhi a răspuns: „Un om cu probleme nu se poate odihni duminica".

Câștigurile lui Gandhi din cariera juridică au atins o cifră record de 5 000 de lire sterline pe an, dar el nu era prea interesat în a face bani, iar economiile erau adesea investite în activități publice. În Durban și, mai târziu, în Johannesburg, oferea permanent masă și cazare. Casa lui era ca un internat pentru colegii mai tineri și colaboratorii politici. Aceasta era un fel de corvoadă a vieții lui, iar fără răbdarea, rezistența și altruismul său extraordinar, Gandhi nu s-ar fi putut devota cauzelor publice. Depășind limitele convenționale ale familiei și proprietății, viața lor a început să fie absorbită de viața comunității.

Gandhi a fost atras irezistibil de viața simplă, de munca manuală și de austeritate. În 1904, după ce a citit *Unto This Last* de John Ruskin, o critică a capitalismului, a cumpărat o fermă în Phoenix, lângă Durban, unde el și prietenii puteau să-și câștige existența prin sudoarea muncii lor. Șase ani mai târziu, a apărut o nouă colonie sub îngrijirea lui Gandhi, lângă Johannesburg. I-a pus numele Ferma Tolstoi, după scriitorul și moralistul rus, pe care Gandhi l-a admirat și cu care a corespondat. Cele două așezări au fost precursoarele celor din India, din Sabarmati, în apropiere de Ahmadabad, și la Sevagram, în apropiere de Wardha.

Africa de Sud nu l-a făcut pe Gandhi doar să dezvolte o strategie neașteptată pentru acțiunile sale politice, ci l-a și transformat într-un lider al oamenilor, eliberându-l de legăturile care îi fac pe cei mai mulți să devină lași. „Oamenii de la putere", scria, profetic, Gilbert Murray despre Gandhi în *Hibbert Journal* în 1918, „ar trebui să fie foarte atenți cum se poartă cu cineva total neinteresat de plăcerile simțurilor, de bogății, de confort sau de laude, ci este, pur și simplu, hotărât să ducă la îndeplinire ceea ce consideră drept. Este un inamic periculos și incomod, deoarece trupul său, care poate fi oricând învins, nu lasă să fie învins și sufletul."

Începuturile ca lider al Indiei naționaliste

Între 1915 și 1918, Gandhi părea să planeze nesigur la periferia politicii indiene, refuzând să participe la agitația politică, sprijinind eforturile Marii Britanii în Primul Război Mondial și chiar recrutând soldați pentru Armata Britanică Indiană. În același timp, nu se ferea să critice oficialii britanici pentru acțiunile lor arbitrare sau să se ocupe de nemulțumirile țăranilor îndelung încercați din Bihar și Gujarat. Abia în februarie 1919, provocat de insistența britanicilor de a face presiuni pentru Legile Rowlatt - care le dădeau dreptul autorităților de a-i aresta, în lipsa unui proces, pe cei suspecți de revoltă –, Gandhi s-a înstrăinat cu adevărat de conducerea britanică. A anunțat o luptă *satyagraha*. Rezultatul a fost un adevărat cutremur politic care a zdruncinat continentul în primăvara anului 1919. Izbucnirile violente care au urmat - ducând, printre alte incidente, la uciderea de către soldații britanici a aproape 400 de indieni care participau la un miting la Amritsar în regiunea Punjab și la decretarea legii marțiale - l-au făcut să rămân rezervat. Dar după un an, era din nou gata de luptă, fiind între timp înstrăinat irevocabil de insensibilitatea britanică față de sentimentele indienilor pentru tragedia din Punjab și de resentimentul musulman pentru condițiile de pace oferite Turciei după Primul Război Mondial.

Până în toamna anului 1920, Gandhi a devenit figura dominantă pe scena politică, având o influență pe care n-a mai atins-o nici un lider politic în India sau în vreo altă țară. A modernizat Congresul Național Indian vechi de 35 de ani, transformându-l într-un instrument politic eficient al naționalismului indian; dintr-o reuniune de familie, ținută când și când de reprezentanții clasei mijlocii în unul dintre cele mai mari orașe ale Indiei, acesta a devenit o organizație de masă cu rădăcini în orășele și sate. Mesajul lui Gandhi era simplu: nu armele britanicilor, ci imperfecțiunile indienilor au ținut prizonieră țara. Programul său de cooperare fără violență cu guvernul britanic includea boicotarea nu doar a producătorilor britanici, ci și a instituțiilor administrate sau ajutate de britanici în India: legislativul, tribunalele, agențiile și școlile. Acest program a entuziasmat țara, a desfăcut vraja dominației străine și a dus la arestarea a mii de *satyagrahi*, care sfidau legile și se aliniau veseli la întemnițare. În februarie 1922, mișcarea părea să fie pe creasta unui val, dar, alarmat de o revoltă violentă din Chauri Chaura, un sătuc izolat din estul Indiei, Gandhi a decis să pună capăt nesupunerii civile în masă. A fost o lovitură pentru mulți dintre adepții săi, care se temeau că limitările autoimpuse și scrupulele sale aveau să reducă lupta naționalistă la o zădărnicie cucernică. Gandhi însuși a fost arestat pe 10 martie 1922, judecat pentru revoltă și condamnat la șase

ani de închisoare. A fost eliberat în februarie 1924, după ce a suferit o operație de apendicită. Peisajul politic se schimbase în absența sa. Congresul se împărțise în două facțiuni, una condusă de Chitta Ranjan Das și Motilal Nehru (tatăl lui Jawaharlal Nehru, întâiul prim-ministru al Indiei) favorizând intrarea partidului în legislativ și cealaltă condusă de C. Rajagopalachari și Vallabhbhai Jhaverbhai Patel, în opoziție cu prima. Cel mai rău, unitatea dintre hinduși și musulmani din perioada mișcării de noncooperare din anii 1920–1922 se destrămase. Gandhi a încercat să spulbere suspiciunile comunităților învrăjbite, precum și fanatismul lor, prin îndemn la rațiune și credință. Și, în sfârșit, după o revoltă comunală gravă, a postit timp de trei săptămâni în toamna anului 1924 pentru a-i determina pe oameni să urmeze calea nonviolenței.

La mijlocul anilor 1920, Gandhi nu era foarte interesat de politica activă și se considera că și-a epuizat energia. Dar în 1927, guvernul britanic a numit o comisie de reformă constituțională sub conducerea lui Sir John Simon, un avocat englez de seamă, din care nu făcea parte nici un indian. Când Congresul și alte partide au boicotat comisia, ritmul politic a devenit mai alert. După Congresul de la Calcutta din decembrie 1928 – unde Gandhi a propus cea mai importantă moțiune cerând statut de suveranitate față de guvernul britanic în cel mult un an, sub amenințarea unei campanii nonviolente la nivelul întregii națiuni pentru independența totală –, Gandhi a revenit la cârma Congresului. În martie 1930 a lansat *satyagraha* împotriva impozitului pe sare, care afectase cea mai săracă parte a comunității. Una dintre cele mai spectaculoase și mai de succes campanii în războiul nonviolent al lui Gandhi împotriva dominației britanice a avut ca rezultat arestarea a peste 60 000 de persoane. Un an mai târziu, după discuții cu lordul Irwin, Gandhi a acceptat un armistițiu, a pus capăt nesupunerii civile și a acceptat să participe la conferința-dezbatere din Londra ca unic reprezentativ al Congresului Național Indian. Conferința, care s-a axat pe problema minorităților indiene, nu pe transferul de putere de la britanici, a fost o mare dezamăgire pentru naționaliștii indieni. În plus, când Gandhi s-a întors în India în decembrie 1931, a găsit partidul confruntându-se cu o ofensivă fățișă din partea succesorului lordului Irwin, lordul Willingdon, care a dezlănțuit cea mai severă represiune din istoria mișcării naționaliste. Gandhi a fost din nou închis, iar guvernul a încercat să îl izoleze de lumea exterioară pentru a-i distruge influența. Nu a fost o sarcină ușoară. Gandhi a preluat curând inițiativa. În septembrie 1932, pe când era încă prizonier, a început un post pentru a protesta împotriva deciziei guvernului britanic de a divide casta celor „de neatins" (clasa de jos), distribuind-o în colegii electorate separate conform noii Constituții. Postul a produs o mișcare emoțională în țară; liderii comunității hinduse și „cei de neatins" au conceput rapid un aranjament electoral alternativ, iar guvernul britanic l-a aprobat. Acest post a fost declanșatorul unei campanii viguroase pentru înlăturarea discriminărilor la care erau supuși „cei de neatins" pe care Gandhi i-a numit *Harijan*, „copii ai lui Dumnezeu".

În 1934 Gandhi și-a dat demisia nu doar din funcția de lider, ci și de membru al Congresului. Ajunsese să creadă că membrii din conducerea grupării au adoptat nonviolența ca pe un expedient politic, nu ca pe un crez fundamental, așa cum era pentru el. În locul activității politice se concentra acum pe „programul constructiv" de a clădi națiunea „de jos până sus" – educând țăranii indieni, care reprezentau 85% din populație; continuându-și lupta împotriva sistemului de caste; promovând torsul, țesutul și alte industrii manuale pentru suplimentarea câștigurilor țăranilor și dezvoltând un sistem de educație mai bine adaptat la nevoile oamenilor. Gandhi însuși s-a stabilit la Sevagram, un sat din centrul Indiei, care a devenit centrul programului său social și al creșterii economice.

Ultima etapă

Odată cu izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial, lupta naționalistă din India a intrat în ultima etapă crucială. Gandhi ura fascismul și tot ceea ce reprezenta el, dar ura și războiul. Congresul Național Indian, pe de altă parte, nu era atras de pacifism și era gata să sprijine eforturile beligerante ale britanicilor dacă li se promitea o autoguvernare indiană. Gandhi a devenit din nou activ politic. Eșecul misiunii lui Sir Stafford Cripps, un ministru din guvernul britanic, care a venit în India în martie 1942 cu o ofertă pe care Gandhi a considerat-o inacceptabilă, nesiguranța britanică în legătură cu transferul de putere în mâinile indienilor și încurajările date de oficialii britanici forțelor conservatoare și comunitare care promovau discordia dintre musulmani și hinduși l-au obligat să ceară

în vara anului 1942 retragerea imediată a britanicilor din India. Războiul împotriva Axei, în special împotriva Japoniei, era într-o fază critică; britanicii au reacționat imediat, arestând întreaga conducere a Congresului, încercând să distrugă partidul o dată pentru totdeauna. Au existat revolte violente, înăbușite aspru; prăpastia dintre Marea Britanie și India a devenit mai mare ca oricând.

S-a deschis un nou capitol al relațiilor dintre India și Marea Britanie, odată cu victoria Partidului Laburist în 1945. În următorii doi ani, au avut loc îndelungate negocieri tripartite între liderii Congresului, Liga Musulmană sub conducerea lui M.A. Jinnah și guvernul britanic, care au culminat cu Planul Mountbatten semnat la 3 iunie 1947 și cu formarea a două noi dominioane, India și Pakistan, la jumătatea lunii august 1947.

Faptul că eliberarea Indiei s-a realizat fără unitatea Indiei a fost una dintre cele mai mari dezamăgiri din viața lui Gandhi. Separatismul musulman a căpătat un mare avânt în timp ce Gandhi și colegii săi se aflau în închisoare, iar în 1946–1947, pe când se negociau ultimele aranjamente constituționale, izbucnirea revoltelor dintre hinduși și musulmani a creat, din nefericire, un climat în care apelul lui Gandhi la rațiune, dreptate, toleranță și încredere a avut prea puțin șanse să fie auzit. Când a fost acceptată împărțirea subcontinentului – împotriva sfaturilor sale –, s-a aruncat cu trup și suflet în misiunea de vindecare a rănilor lăsate de conflictul dintre comunitățile hindusă și musulmană, a colindat zonele afectate de revolte din Bengal și Bihar, i-a mustrat pe bigoți, a consolat victimele și a încercat să îi reabiliteze pe refugiați. În atmosfera acelei perioade, încărcată de suspiciune și ură, aceasta era o sarcină dificilă și sfâșietoare. Gandhi a fost blamat de partizanii ambelor comunități. Când încercările lui de a-i convinge au eșuat, a intrat din nou în post. A avut cel puțin două triumfuri spectaculoase; în septembrie 1947, postul ținut de el a pus capăt revoltelor din Calcutta, iar în ianuarie 1948, a forțat orașul Delhi să accepte un armistițiu comunal. Câteva zile mai târziu, la 30 ianuarie, pe când mergea spre locul unde participa la rugăciunea de seară în Delhi, a fost împușcat de Nathuram Godse, un tânăr fanatic hindus.

Locul în istorie

Atitudinea britanicilor față de Gandhi a fost de admirație, amestecată cu amuzament, uimire, suspiciune și resentiment. Cu excepția unei minorități de misionari creștini și a unor socialiști radicali, britanicii tind să îl considere, în cel mai bun caz, un vizionar utopic sau, în cel mai rău caz, un ipocrit viclean a cărui prietenie față de britanici a fost o mască pentru a ascunde tentativa de a le submina dominația în India. Gandhi era conștient de existența acestui zid de prejudecăți și parte din strategia *satyagraha* era să îl depășească.

Cele trei campanii majore ale sale din 1920–1922, 1930–1934 și 1940–1942 au fost concepute pentru a submina încrederea, iar această punere sub semnul întrebării urma să submineze apărarea morală a adversarilor și avea să contribuie, împreună cu realitățile obiective ale lumii postbelice, la realizarea statutului de suveranitate, în 1947. Abdicarea britanicilor în India a fost primul pas în distrugerea Imperiului Britanic în Asia și Africa. Imaginea lui Gandhi de rebel a dispărut greu, dar, ca și în cazul lui George Washington, la centenarul nașterii lui Gandhi din 1969, Marea Britanie a ridicat o statuie în memoria lui.

Gandhi a fost criticat în propria țară și chiar de propriul partid. Liderii liberali au protestat că se mișca prea repede, radicalii tineri se plângeau că nu se mișca îndeajuns de repede, politicienii de stânga spuneau că nu era serios cu privire la evacuarea britanicilor sau lichidarea intereselor câștigate de indieni ca prinți și proprietari, liderii „celor de neatins" se îndoiau de buna-credință a reformatorului social, iar liderii musulmani îl acuzau că ține partea propriei comunități.

Cercetări recente au stabilit rolul lui Gandhi de mare mediator și reconciliator. Talentele lui în acest domeniu au fost aplicate conflictelor dintre politicienii moderați, mai în vârstă, și tinerii radicali, dintre teroriștii politici și parlamentari, intelectualii urbani și masele rurale, tradiționaliști și moderniști, casta hindușilor și „cei de neatins" hinduși și musulmani, indieni și britanici.

A fost inevitabil ca rolul lui Gandhi de lider politic să devină mai important în imaginația publicului, dar resortul principal al vieții sale a fost religia, nu politica. Iar pentru el, religia nu însemna formalism, dogmă, ritual sau sectă. „Am luptat și am tânjit să obțin în acești treizeci de ani", scria el în autobiografie, „să stau față în față cu Dumnezeu." Luptele cele mai adânci erau spirituale, dar, spre deosebire de mulți dintre conaționalii săi cu aspirații similare,

el nu s-a retras într-o peșteră din Himalaya pentru a medita la Absolut. Și-a purtat peștera, așa cum a spus el însuși, în interiorul său. Pentru el, adevărul nu însemna ceva ce trebuia descoperit în intimitatea vieții personale, ci trebuia confirmat în contextul provocator al vieții sociale și politice.

În opinia a milioane de conaționali, el era *Mahatma* (marele suflet). Adorația spontană a mulțimilor care se adunau să îl vadă îi transforma călătoriile într-o corvoadă. Abia dacă putea să muncească ziua sau să doarmă noaptea. „Nenorocirile marilor suflete, scria el, sunt cunoscute doar de marile suflete."

Gandhi a câștigat afecțiunea și loialitatea bărbaților și femeilor de calitate, a tinerilor și bătrânilor, având talente și temperamente foarte diferite; a europenilor de orice religie și a indienilor de aproape orice orientare politică. Puțini dintre colegii săi din politică i s-au alăturat și au acceptat crezul nonviolenței. Și mai puțini i-au împărtășit gusturile legate de mâncare, interesul pentru împachetări cu nămol și cure naturiste sau sfaturile despre *brahmacarya*, renunțarea completă la plăcerile carnale.

Ideile lui Gandhi legate de sex par ciudate și neștiințifice. Căsătoria la vârsta de 13 ani pare să-i fi complicat atitudinea față de sex și l-a încărcat cu sentimente de vinovăție, dar este important să amintim că sublimarea totală, potrivit tradiției hinduse, este indispensabilă pentru cei care caută realizarea de sine; în cazul lui Gandhi, brahmacarya a făcut parte dintr-o disciplină mai amplă cu privire la mâncare, somn, meditație, rugăciune și activități zilnice, destinată să-i dea energie pentru a servi cauzele cărora le era pe deplin devotat. Ceea ce nu a reușit să vadă a fost faptul că experiența sa personală nu putea servi ca îndrumar pentru oamenii de rând.

Este, probabil, prea devreme pentru a judeca locul lui Gandhi în istorie. El a fost catalizatorul, dacă nu inițiatorul, a trei mari revoluții în sec. XX: revoluția împotriva colonialismului, cea împotriva rasismului și cea împotriva violenței. A scris foarte mult; scrierile sale complete cuprind peste 80 de volume.

Mare parte din ceea ce a scris a fost răspunsul la întrebările și problemele colaboratorilor și discipolilor și la necesitățile situației politice, dar în ceea ce privește principiile, a păstrat o coerență remarcabilă, așa cum reiese evident din *Hind Swaraj* („Regula indiană") publicată în Africa de Sud în 1909. Aversiunea față de materialismul și colonialismul occidental, rezervele față de industrializare și urbanizare, neîncrederea în statul modern și respingerea totală a violenței exprimată în această carte au părut romantice, dacă nu reacționare, pentru generația din India de Vest dinaintea Primului Război Mondial, care nu cunoscuse șocul a două războaie mondiale, nu experimentase fenomenul Hitler sau trauma bombei atomice. Obiectivul premierului indian Jawaharlal Nehru de a promova o ordine internă dreaptă și egalitară, nealinierea la blocurile militare străine datorează, fără îndoială, multe lui Gandhi, dar nici el, nici colegii săi din mișcarea naționalistă indiană nu au acceptat, în întregime, proiectele lui Gandhi în politică și economie.

În ultimii ani, numele lui Gandhi a fost invocat de organizatorii a numeroase demonstrații și mișcări, dar, cu câteva excepții extraordinare – cum ar fi discipolul său și reformatorul funciar Vinoba Bhave din India și liderul de culoare pentru drepturi civile Martin Luther King, Jr., din Statele Unite ale Americii –, aceste mișcări au fost parodii ale ideilor lui Gandhi.

Dar Gandhi nu va duce probabil niciodată lipsă de adepți. Erik H. Erikson, psihanalist american de seamă, în studiul său despre Gandhi simte „o afinitate între adevărul lui Gandhi și viziunea psihologiei moderne". Unul dintre cei mai mari admiratori ai lui Gandhi a fost Albert Einstein, care a văzut în nonviolența lui un posibil antidot la violența masivă dezlănțuită de fisiunea atomului. Iar Gunnar Myrdal, economistul suedez, după sondajul cu privire la problemele socio-economice ale lumii subdezvoltate, l-a declarat pe Gandhi „în toate domeniile, un liberal iluminat". În vremuri de criză tot mai adâncă din lumea subdezvoltată, de tulburări sociale în societățile înstărite, acum, în umbra lăsată de tehnologia scăpată de sub control și trăind pacea precară a terorii nucleare, este posibil ca ideile și metodele lui Gandhi să devină din ce în ce mai relevante.

Gandhi, Rajiv (Ratna)

(20.08.1944, Bombay [Mumbai], India – 21.05.1991, Sriperumbudur, lângă Madra [Chennai])

Om politic, prim-ministru al Indiei (1984–1989). Fiu al Indirei Gandhi, a studiat ingineria la Universitatea Cambridge, iar în 1968 a devenit pilot în aviația comercială. A intrat în politică după moartea fratelui său, Sanjay, în 1980. Numit prim-ministru

în ziua în care mama sa a fost asasinată (31 octombrie 1984), a condus Partidul Congresului spre o victorie detașată în alegerile din acel an. Administrația sa a instituit măsuri radicale pentru a reforma birocrația de la nivelul guvernului și pentru a liberaliza economia țării; încercările sale de a descuraja mișcările separatiste au eșuat, iar guvernul său a fost implicat în scandaluri financiare. A demisionat în 1989, dar a rămas în continuare lider al Partidului Congresului. A fost asasinat în 1991, în timp ce candida din nou în alegeri.

Gandhinagar

Oraș, 195 891 loc. (2001), centrul administrativ al statului Gujarat, în partea central-vestică a Indiei. Este situat pe malul râului Sabarmati, la N de fosta capitală Ahmadabad. Construit pentru a înlocui fosta capitală, după ce statul Bombay a fost divizat, orașul a fost fondat în 1966 și a primit acest nume în memoria lui Mohandas K. Gandhi. Primele birouri guvernamentale au fost mutate aici în 1970, iar orașul a continuat să se dezvolte până în prezent.

Gändja *anterior (1804-1918)* Elizavetpol *sau (1935-1989)* Kirovabad

Oraș, 291 900 loc. (1997), în V Azerbaidjanului. Este situat de-a lungul râului Gändja. În sec. V d.Hr. a fost construit un oraș în apropiere, care în 1139 a fost distrus de un cutremur, fiind apoi reconstruit pe locul actualului oraș. În 1231 a fost cucerit de mongoli, iar în 1606 de către persani, sub dominația cărora a devenit centrul hanatului Gändja. În 1804 a fost anexat de ruși, care i-au dat numele de Elizavetpol. În 1935 a primit numele Kirovabad, dezvoltându-se din punct de vedere industrial și devenind unul dintre cele mai mari orașe din Azerbaidjan. Este un centru al producției de aluminiu, mașini și utilaje, precum și un centru agricol. Printre cele mai importante clădiri ale orașului se numără moscheea Duma-Mechet (1620) și mausoleul datând din sec. XII al poetului persan Nezami, care a locuit aici întreaga sa viață.

Gane, Nicolae

(01.02.1838, Fălticeni, Moldova, România - 16.04.1916, Iași)

Scriitor și om politic liberal român, fiu al postelnicului Matei Gane. A urmat școala primară la Fălticeni și cursurile pensionului francez din Iași. După absolvire, a plecat la Paris, unde a studiat dreptul, revenind apoi în țară (1857), unde a fost angajat secretar-translator al directorului general al închisorilor din Moldova. În același timp, a lucrat ca judecător la Tribunalul Suceava, dar a fost destituit din cauza manifestărilor sale prounioniste. După Unirea din 1859, s-a întors în magistratură, unde a îndeplinit mai multe funcții: președinte al Tribunalului Suceava, membru al Curții de Întărituri Iași (1861), judecător la Curțile de Apel din Focșani și Iași. În 1863 a fost numit prefect al județului Suceava, iar în 1867 a devenit președinte al Curții de Apel Focșani. S-a angajat apoi în politică (1870), fiind ales deputat din partea grupării junimiste și prefect al județului Iași. A fost ales de cinci ori primar al orașului Iași (iunie 1872 - mai 1876, aprilie–iunie 1881, iunie 1887 - martie 1888, ianuarie 1896 - aprilie 1899, iulie 1907 - ianuarie 1911). În 1883 a devenit membru al Partidului Național Liberal, fiind ales de mai multe ori deputat și senator din partea acestei formațiuni politice. A fost membru al cercului Junimea, membru (1908) și vicepreședinte (1912–1913) al Academiei Române. Nuvelele sale de inspirație istoric-romantică i-au adus o efemeră celebritate. Printre cele mai cunoscute sunt *Domnița Ruxandra, Piatra lui Osman, Privighetoarea Socolei, Aliuță, Hatmanul Baltag, Stejarul din Borzești* etc.

Ganesha *sau* Ganesa

Zeu hindus cu cap de elefant, fiul lui Shiva și al lui Parvati. Este venerat și în jainism și ocupă un loc important în arta și mitologia Asiei budiste. Considerat cel care îndepărtează obstacolele, este invocat la începutul rugăciunilor sau la plecarea într-o călătorie. A fost venerat în special de naționaliștii indieni, care considerau colonialismul britanic un obstacol ce trebuia înlăturat. Patronul scrierilor și al învățăturii, este considerat legendarul scrib care a așternut pe hârtie versurile *Mahabharatei*. Popularitatea sa a continuat să crească de-a lungul sec. XX. Sărbătoarea dedicată lui este populară în special în statul indian Maharashtra.

Ganesha dansând, basorelief din Farrukhabad, Uttar Pradesh, India, sec. X î.Hr.; Muzeul de Stat, Lucknow, India

PRAMOD CHANDRA

Ganga, dinastia ~

Nume purtat de două dinastii indiene diferite, dar vag înrudite. Membrii dinastiei

vestice au domnit în statul Mysore, din cca 250 d.Hr. până în 1004. Ei au sprijinit activitățile intelectuale, au construit temple remarcabile și au dezvoltat comerțul pe teritoriul peninsulei. Membrii dinastiei estice au condus Kalinga din 1028 până în 1434–1435. Au fost mari protectori ai religiei și artelor; templele din perioada Ganga se nu mără printre capodoperele arhitecturii hinduse. Ambele dinastii au avut relații cu dinastiile Calukya și Cola.

Gange *în hindi* Ganga

Fluviu în N Indiei și al Bangladeshului. Considerat sacru de către adepții hinduismului, se formează prin confluența a cinci izvoare principale, aflate în statul Uharanchal. Are o lungime de 2 510 km și curge spre SE prin statele indiene Uttar Pradesh, Bihar și prin Bengalul de Vest. În centrul Bangladeshului se unește cu fluviile Brahmaputra și Meghna. Apele lor (numite fluviul Padma) se varsă în golful Bengal și formează o deltă cu o lățime de 354 km, care se întinde pe teritoriul Indiei și al Bangladeshului. Câmpia sa este una dintre cele mai fertile și mai dens populate regiuni din lume. Milioane de hinduși intră anual în apele Gangelui în locuri speciale, considerate sfinte (*trithas*). Mulți împrăștie cenușa defuncților în apele sale, iar de-a lungul malurilor, în multe locuri se pot găsi temple de incinerare.

Gangetică, Câmpia ~ *sau* Câmpia Indo-gangetică

Regiune fertilă din India central-nordică, situată pe fluviul Gange, care se întinde de la valea fluviului Brahmaputra și de la delta Gangelui, spre V, până la valea fluviului Ind. Aici se află cele mai fertile și mai dens populate zone ale continentului. Cea mai mare parte a câmpiei este alcătuită din material aluvionar, adus de brațele fluviilor din zonă. Vara, în partea de E a câmpiei cad atât de multe precipitații, încât teritorii întinse se transformă în mlaștini sau în lacuri puțin adânci. Spre V, câmpia este mai uscată, ajungând să cuprindă deșertul Thar.

Gangelui, delta ~ *sau* delta Gange–Brahmaputra

Regiune în Bengalul de Vest, India, și Bangladesh. Se întinde pe o lățime de cca 355 km de-a lungul golfului Bengal, fiind acoperită de rețeaua de mici râuri care formează gurile de vărsare ale fluviilor Gange (Ganga) și Brahmaputra. În Bangladesh, Brahmaputra se unește cu râul Tista, iar de la confluența lor până la vărsarea în Gange, fluviul poartă numele de Jamuna. Cele două cursuri principale, Gangele și Jamuna, se unesc pentru a forma fluviul Padma. Cursul de apă cel mai vestic care se varsă în golful Bengal este râul Hugli. Multe alte cursuri de apă mai mici din deltă formează o regiune mlăștinoasă de cca 260 km de-a lungul coastei, cunoscută sub numele de Sunderbans. În 1970, delta a fost lovită de unul dintre cele mai devastatoare cicloane cunoscute vreodată.

ganglion

Aglomerare de celule nervoase, în afara sistemului nervos central (SNC). Ganglionul spinal este alcătuit din corpii neuronilor ai căror axoni formează căile ascendente care transmit impulsuri către SNC (neuronii senzoriali din cornul medular posterior) sau din neuroni ce primesc impulsuri de la SNC (neuronii motori din cornul anterior).

Gangtok

Oraș, 29 354 loc. (2001), centrul administrativ al statului Sikkim din NE Indiei. Situat la o altitudine de 1 700 m, orașul se află pe malul râului Ranipool. A fost reședința regatului Sikkim până în momentul abolirii monarhiei (1975), după care India a anexat acest teritoriu (1976). A fost un punct important pe ruta comercială transhimalayană, până la închiderea frontierei cu China, în 1962. Aici se află fostul palat și templul regal; în apropiere este celebra mănăstire budistă Rumtek.

Gannett Co., Inc.

Unul dintre cele mai mari trusturi de presă din SUA. A fost fondat de Frank Ernest Gannet (1876–1957), care în 1906 a început să cumpere publicații de mică importanță din N statului New York. În 1923 a devenit corporație. Acțiunile sale au fost licitate public pentru prima oară în 1967. În 1982, a început să publice *USA Today*, primul cotidian de interes național din SUA. În 2005 deținea aproape 100 de cotidiene, având un tiraj total de peste șapte milioane de exemplare. Între alte proprietăți ale companiei se numără ziare on-line, stații de televiziune și ziare regionale și cotidiene din Europa.

Gansu *sau* Kansu

Provincie din N Chinei centrale. Suprafața: 366 500 kmp, 25 620 000 loc. (2000). Centrul administrativ: Zanzhou. Se învecinează cu Mongolia, cu regiunile autonome Xinjiang, Mongolia Interioară, Ningxia și cu provinciile Shaanxi, Sichuan

și Qinghai. A fost timp de secole o punte de legătură între regiunea superioară a Huang He (Fluviul Galben) și E Chinei, iar în sec. III î.Hr. a devenit parte a teritoriului chinez. Este cunoscută ca fiind locul pe unde Marco Polo a pătruns în China. Partea de E a provinciei este zona cea mai afectată de cutremure din China; în 1920, un cutremur a distrus multe orașe și a provocat moartea a 200 000 de persoane. Principala cultură agricolă este grâul, iar alimentația localnicilor se bazează mai mult pe făina de grâu decât pe cea de orez.

Ganymede

În legendele grecești, fiul regelui Tros (sau Laomedon) din Troia. Datorită frumuseții sale ieșite din comun, a fost răpit de Zeus, preschimbat în vultur, devenind paharnicul zeilor. Alte variante ale legendei atribuie răpirea sa altor zei sau regelui Minos al Cretei. Legenda a fost interpretată ca având conotații homosexuale, iar termenul „catamit" este derivat de la numele său latin, Catamitus.

Ganymede și Zeus metamorfozat într-un vultur, statuie antică din marmură; Muzeul Vaticanului

ANDERSON–ALINARI FROM ART RESOURCE/EB INC.

Gao Xingjian

(n. 04.01.1940, Ganzhou, provincia Jiangxi, China)

Romancier și dramaturg emigrant chinez. Romanul său *Sufletul muntelui* (Lingshan, 1989) este inspirat dintr-un pelerinaj la fluviul Yangtze, călătorie pe care autorul a făcut-o pe jos, timp de zece luni. După publicarea piesei *Fugarii* (Tao-wang, 1989) care prezenta evenimentele din Piața Tiananmen, operele sale au fost interzise în China. În 1987 s-a stabilit în Franța și a obținut cetățenie franceză. În 2000 i-a fost decernat Premiul Nobel pentru literatură.

Garand, John C(antius)

(01.01.1888, St. Rémi, Québec, Canada - 16.02.1974, Springfield, Massachusetts, SUA)

Inginer american de origine canadiană, specialist în arme de foc. În 1898 s-a mutat împreună cu familia în Connecticut. Începând din 1919 a lucrat la arsenalul din Springfield ca angajat civil. Aici a inventat o armă care funcționa cu gaz. Aceasta avea o lungime de 109 cm și cântărea numai 4,3 kg. Folosită în 1936, M1 a devenit prima pușcă standard de infanterie din lume cu încărcare automată; datorită ei, trupele SUA au beneficiat de un mare avantaj în Al Doilea Război Mondial și în Războiul din Coreea, motiv pentru care George Patton a numit-o „cel mai important dispozitiv de luptă inventat vreodată". Peste cinci milioane de automate M1 au fost fabricate până la oprirea producției, în 1957. Garand a vândut toate brevetele invențiilor sale guvernului SUA.

garanție

În finanțe, dovadă scrisă care acordă dreptul de a primi o nouă proprietate. Cele mai uzuale garanții sunt acțiunile și ipotecile. Guvernele, companiile și instituțiile financiare folosesc garanțiile pentru a obține bani. Acțiunile sunt garanții emise sub forma proprietății de dividende. Ipotecile sunt garanții care iau forma unei datorii. Acestea constituie promisiunea că la o dată stabilită se va plăti o anumită sumă de bani și că în acest timp se va plăti dobândă la o anumită rată. Majoritatea garanțiilor guvernamentale sunt ipoteci care plătesc o anumită sumă ca dobândă pe an; spre deosebire de garanțiile comerciale, plata lor este garantată. Atât acțiunile, cât și ipotecile sunt tranzacționate public la burse organizate. Principalele burse din lume sunt Bursa de valori din New York, Bursa de valori din Londra și Bursa de acțiuni din Tokyo. Influențe externe cum ar fi tulburările internaționale, schimbarea politicilor guvernamentale și tendințele de pe piețele străine de capital au un efect asupra prețurilor garanțiilor. Pentru bursele individuale, performanțele actuale și prospective ale companiilor joacă un rol important, ca și tendințele generale din sectorul de afaceri al acestora. *Vezi și* investiții; economii.

Garbo, Greta
născută **Greta Louisa Gustafsson**

(18.09.1905, Stockholm, Suedia - 15.04.1990, New York, New York, SUA)

Actriță de film americană de origine suedeză. Era vânzătoare atunci când a fost aleasă să apară în clipuri publicitare pentru magazinul în care lucra. Succesul moderat pe care l-a înregistrat a determinat-o să urmeze cursurile școlii Teatrului Dramatic Regal, unde a fost descoperită de regizorul Mauritz Stiller. Acesta a distribuit-o în *Gösta Berling* (Gösta Berling saga, 1924) și a devenit mentorul și profesorul ei. În 1925, amândoi au fost angajați de MGM, iar frumusețea și personalitatea

Greta Garbo în *Dama cu camelii* (1936)

[illegible]

enigmatică a lui Garbo au transformat-o imediat într-un star, odată cu primul ei film american, *Torentul* (The Torrent, 1926). Rezervată, misterioasă și totuși pasională, a captivat publicul în filme precum *Anna Christie* (1930), *Grand Hotel* (1932), *Anna Karenina* (1935), *Dama cu camelii* (Camille, 1936) și *Ninotchka* (1939). La 36 de ani a renunțat brusc la cariera cinematografică și s-a retras din viața publică, fapt ce a contribuit la crearea unei aure de mister în jurul ei.

García Lorca, Federico

(05.06.1898, Fuente Vaqueros, provincia Granada, Spania - 18 sau 19.09.1936, între Víznar și Alfacar, provincia Granada)

Poet și dramaturg spaniol care, pe parcursul unei cariere de doar 19 ani, a readus la viață și a revitalizat teme fundamentale ale liricii și dramaturgiei spaniole. Este cunoscut în special pentru operele sale andaluze, inclusiv volumele de poezii *Romancero țigan* sau *Cântece țigănești* (Romancero gitano, 1928) și *Bocet pentru Ignacio Sánchez Mejías* (Llanto por Ignacio Sánchez Mejías, 1935) și tragediile *Nunta însângerată* (Bodas de sangre, 1933), *Yerma* (Yerma, 1934) și *Casa Bernardei Alba* (La casa de Bernarda Alba, 1936). La începutul anilor 1930, Lorca a contribuit la inaugurarea unei a doua vârste de aur a teatrului spaniol. A fost împușcat de un pluton de execuție naționalist în primele luni ale Războiului Civil Spaniol.

Primii ani

A fost cel mai mare dintre cei patru copii ai unui moșier bogat și al soției sale, profesoară de școală. Lorca a crescut în Andaluzia rurală, înconjurat de imagini și relații sociale care i-au influențat întreaga operă. La vârsta de 10 ani s-a mutat cu familia în Granada, unde a urmat cursurile unui institut laic particular pe lângă cele ale unei școli catolice publice. Lorca s-a înscris la Universitatea din Granada, dar a fost un student ghinionist, cunoscut mai ales pentru talentele sale extraordinare ca pianist. A avut nevoie de nouă ani pentru a-și lua diploma de licență. În ciuda planurilor de a deveni muzician și compozitor, spre sfârșitul adolescenței s-a reorientat spre scris. Primele experimente în proză, poezie și dramaturgie dezvăluie un disconfort spiritual și sexual intens, alături de un devotament adolescentin față de autori precum Shakespeare, Goethe, poetul spaniol Antonio Machado și poetul nicaraguan Rubén Darío, părinte al curentului hispanic *modernismo*, floare târzie și decadentă a romantismului.

În 1919, Lorca s-a mutat în Residencia de Estudiantes din Madrid, un cămin de băieți, prestigios și cu o doctrină socială progresistă. Acesta a rămas casa lui din capitala spaniolă pentru următorul deceniu. Printre colegii de locuință se numărau cineastul Luis Buñuel și artistul Salvador Dalí, care i-a devenit mai târziu prieten apropiat. În Madrid, Lorca s-a împrietenit și cu mai-vârstnicul și renumitul poet Juan Ramón Jiménez și cu poeți de vârsta sa, printre care Rafael Alberti, Jorge Guillén și Pedro Salinas.

Primele poezii și opere dramatice

Fiind un stilist desăvârșit, Lorca a urmărit, pe tot parcursul carierei, să suprapună și să fuzioneze genurile. Poeziile, piesele de teatru și proza lui evocă adesea alte forme de muzică, artă și literatură, în special dintre cele populare. Prima sa carte, *Impresii și peisaje* (Impresiones y paisajes, 1918), operă în proză în tradiție modernistă, reda răspunsul sentimental al lui Lorca față de o serie de călătorii prin Spania din perioada studenției. *Carte de poeme* (Libro de poemas), o colecție neuniformă de poezii predominant moderniste selectate dintre primele sale compoziții, i-a urmat în 1921. Ambele încercări l-au dezamăgit pe Lorca și i-au întărit opoziția înnăscută față de publicare, ceea ce a dus la amânări frecvente în publicarea și producerea operelor sale. Lorca prefera să-și recite poeziile și piesele de teatru, iar recitările teatrale atrăgeau nenumărați admiratori.

Regizorul spaniol de teatru Gregorio Martínez Sierra a montat în premieră cea dintâi piesă de mari dimensiuni a lui Lorca, *Vraja fluturelui* (El maleficio de la mariposa, 1970) – operă simbolistă despre un gândac ce suferă din iubire –, la Madrid, în 1920. Criticii și publicul au luat spectacolul în râs, iar după patru reprezentații a fost scos de pe afiș. Următoarea piesă de anvergură a lui Lorca, drama istorică în versuri *Mariana Pineda* (Mariana Pineda, 1923), s-a jucat pentru prima dată în 1927 într-un spectacol a cărui scenografie a fost asigurată de Dalí și a avut parte de recenzii amestecate.

La începutul anilor 1920, Lorca a început să experimenteze cu forme în

versuri scurte, eliptice, inspirate de cântece populare spaniole, de poezia japoneză haiku și poeți contemporani de avangardă. A scris o serie extraordinară de poezii scurte dispuse în „suite“ tematice, reunite ulterior și publicate în 1983 sub titlul *Suite* (Suites). În 1922, Lorca a colaborat cu eminentul compozitor andaluz Manuel de Falla la un festival de *cante jondo* (cântec profund) din Granada. Această colaborare a accentuat interesul lui Lorca pentru cântecele populare andaluze și, într-un iureș de inspirație, a scris o serie de poezii bazate pe cântece ale țiganilor andaluzi (rromi). Și mai condensate decât poeziile din *Suite*, cele din volumul *Poemul cântecului profund* (Poema del cante jondo, scris între 1921–1925, publicat în 1931) oferă o sinteză radicală între tradițional și avangardă. Această colecție marca transformarea lui Lorca într-un poet matur. Munca alături de Manuel de Falla l-a impulsionat pe Lorca să cerceteze tradiția teatrului de păpuși spaniol, iar în 1923 a scris *Păpușile pe băț* (Los téteres de bachiporra), prima dintre mai multe versiuni ale unei piese de teatru de păpuși inspirate de teatrul clasic andaluz Grand Guignol.

Între 1925 și 1928, Lorca a avut o relație pasională cu Salvador Dalí. Intensitatea relației l-a determinat pe Lorca să își recunoască propria homosexualitate, chiar dacă nu a acceptat-o complet. La îndemnul lui Dalí, poetul a început să experimenteze mai îndrăzneț curentele avangardiste din lumea artei, în special suprarealismul, deși a refuzat să se înscrie într-o mișcare anume. În poezii precum *Odă pentru Salvador Dalí* (Oda a Salvador Dalí, 1925–1926), *Cântece* (Canciones, scrise în 1924, publicate în 1926) și o serie de poeme în proză ermetice, Lorca a încercat să creeze o poetică mai obiectivă, lipsită de intimism și de „planurile realității“. S-a alăturat contemporanilor care îl slăveau pe Don Luis de Góngora, poet spaniol din sec. XVI cunoscut pentru versurile sale reci și intens metaforice. Lorca și confrații săi în poezii au comemorat în 1927 trei sute de ani de la moartea lui Góngora, devenind apoi cunoscuți sub numele de „Generația lui 27“. Lorca a încercat să-și prezinte propria estetică în evoluție și prin intermediul prelegerilor publice.

Între timp, a continuat să exploateze tradiția populară spaniolă în piesele *Nemaipomenita pantofăreasă* (La zapatera prodigiosa, scrisă în 1924 și jucată în premieră în 1930), o farsă clasică, și *Dragostea lui Don Perlimplin cu Belisa în grădina sa* (El amor de don Perlimplín con Belisa en su jardín, scrisă în 1925, jucată în premieră în 1933), o „tragedie grotescă“ inspirată parțial dintr-o poveste comică spaniolă ilustrată din sec. XVIII. Ambele piese dezvăluie teme comune în opera lui: caracterul capricios al timpului și forțele distructive ale iubirii și morții, chipurile fantomatice ale identității, arta, copilăria și sexul.

În 1928, la încurajarea lui Dalí, și-a expus public picturile. Fiind un desenator talentat, înzestrat cu o uimitoare imaginație vizuală, Lorca a realizat sute de schițe în timpul vieții.

Romancero gitano

Publicarea în 1928 a volumului scris între 1921–1927, serie de poezii inspirate de romanțele sau baladele spaniole tradiționale, l-a adus brusc pe Lorca în atenția întregii națiuni. Evocare lirică a lumii senzuale a țiganilor andaluzi, volumul i-a captivat pe cititorii spanioli, fiind numeroși cei care îl considerau pe Lorca țigan. Prima ediție a cărții s-a vândut într-un an. În cele 18 balade, Lorca reușește să combine inovator modele lirice și narative, pentru a realiza ceea ce el numește un „tragic poem al Andaluziei“. Din punct de vedere formal, baladele respectă convențiile baladelor spaniole medievale: construcție fără strofe, începuturi și sfârșituri abrupte. Dar prin spirit, obiectivitate și noutate metaforică, aceste balade sunt de o contemporaneitate neașteptată. Una dintre cele mai faimoase poezii din volum, *Romanța gărzii civile spaniole* (Romance de la Guardia Civil Española), cuprinde următoarele versuri:

Caii negri sunt. Li-s negre
și potcoavele. De ceară,
pe mantale strălucesc
petele. Și de cerneală.
Au, de aceea nu știu plânge,
craniile plumbuite
și suflet de lac, pe drumuri
când apar, pe negândite.

Celebritatea bruscă a lui Lorca i-a distrus intimitatea. Acest lucru, alături de sfârșitul prieteniei cu Dalí, eșecul unei alte povești de dragoste și o criză spirituală profundă l-au împins într-o depresie severă. A încercat să se vindece de ea și să-și regăsească inspirația vizitând New York și Cuba în 1929–1930.

Poezii și piese de mai târziu

În perioada petrecută în Statele Unite și Cuba, Lorca a scris *Poetul la New York* (Poeta en Nueva York, publicat în 1940),

un volum de poezii ale căror imagini dense și uneori halucinante, versuri albe și preocupări tematice privind decăderea urbană și nedreptățile sociale marchează o îndepărtare îndrăzneață de operele anterioare. Volumul amintește de Charles Baudelaire, Edgar Allan Poe, T.S. Eliot și Stephen Crane și îi aduce un omagiu lui Walt Whitman.

În Cuba, Lorca a scris *Publicul*, o piesă complexă, cu numeroase fațete, expresionistă prin tehnică, explorând cu îndrăzneală natura pasiunii homosexuale. Lorca spunea despre această operă, care nu s-a jucat decât în 1978, că este „o poezie de huiduit". La întoarcerea în Spania a mai scris o piesă care urmărea să desființeze limitele dramaturgiei convenționale, *Treacă astfel cinci ani* (Así que pasen cinco años, 1931), și a preluat postul de director al unui grup de teatru studențesc ambulant, *La Barraca* (numele boxelor de lemn improvizate în care se desfășurau spectacole de teatru de păpuși și târguri populare din Spania), subvenționat de noul guvern republican progresist al țării.

Odată cu premiera, în 1933, a primei sale tragedii andaluze, *Nunta însângerată*, operă expresionistă sinteză a influențelor din Grecia antică, renascentiste și baroce, Lorca a obținut primul succes dramatic, contribuind la inaugurarea celei mai strălucite vârste a teatrului spaniol de după epoca de aur. În 1933–1934 a călătorit la Buenos Aires, Argentina, pentru a supraveghea punerea în scenă a câtorva dintre piesele sale și pentru a ține o serie de prelegeri. În perioada petrecută acolo s-a împrietenit cu poetul chilian Pablo Neruda, alături de care i-a scris un tribut lui Rubén Darío. În ciuda noului său interes pentru teatru, Lorca a continuat să scrie poezie. Alături de alți contemporani din Generația lui 27, a optat pentru o „re-umanizare" a poeziei, în opoziție cu „dezumanizarea" pe care José Ortega y Gasset o descrisese în eseul său din 1925, *Dezumanizarea artei* (La deshumanización del Arte e Ideas sobre la novela). Dovezi grăitoare ale întoarcerii lui Lorca spre natura personală sunt operele *Divanul Tamarit* (Divan del Tamarit, scrisă între 1931–1934, publicată în 1940), un volum de poezii de dragoste inspirate de forme arabe de poezie; *Șase poeme galiciene* (Seis poemas galegos, scrise în 1932–1934, publicate în 1935); și *Sonete ale dragostei obscure* (Sonetos del amor oscuro, scrise în 1935, publicate în 1984), un volum de 11 sonete ce evocă o poveste de dragoste eșuată. Cele trei volume subliniază insistența constantă a lui Lorca asupra interdependenței dintre dragoste și moarte:

Nu există noapte când, dând un sărut,
să nu simți surâsul lumii fără chip,
nu există nimeni să nu-și amintească,
un născut de-atinge, căpățâni de cal.

Divanul Tamarit relevă și interesul de o viață a lui Lorca față de cultura arabo-andaluză (numită adesea maură), pe care o considera esențială pentru identitatea sa ca poet andaluz. Pentru Lorca, recucerirea catolică a Granadei, din 1492, era o pierdere tragică. *Divanul Tamarit* este o replică la revigorarea larg răspândită a interesului față de cultura arabo-andaluză, în special din literatură, din anii 1930.

Federico García Lorca, pictură în ulei de Josep Miquel Serrano Serra, 1935
ARCHIVO MAS, BARCELONA

În 1934, Lorca a răspuns înjunghierii și morții unui prieten toreador prin maiestuosul poem *Bocet pentru un toreador* (Llanto por la muerte de Ignacio Sanchez Mejias), text faimos pentru refrenul introductiv cu valoare de incantație, *La orele cinci spre seară* (A las cinco de la tarde). Poemul în patru părți, cel mai lung al său, îl confirmă pe Lorca drept cel mai mare dintre poeții elegiaci ai Spaniei.

La orele cinci spre seară.
Era cinci exact spre seară.
Un copil vine cu giulgiu.
La orele cinci spre seară.
Un coș cu var așteptând,
la orele cinci spre seară.
Restu-i moarte, numai moarte,
la orele cinci spre seară.

În ultimii doi ani ai vieții, Lorca a organizat montarea în premieră a piesei *Yerma* (1934), cea de-a doua dintre tragediile sale andaluze, și a finalizat o primă versiune a piesei *Casa Bernardei Alba*, cea de-a treia tragedie a sa. Evenimente și personaje din copilărie se regăsesc atât în *Bernarda Alba* cât și în *Doña Rosita cea nemăritată* (Doña Rosita la soltera, scrisă în 1934, montată în premieră în 1935), cea mai cehoviană dintre piesele lui Lorca, precum și în ceea ce trebuia să fie o continuare a acesteia din urmă, piesa neterminată *Visele verișoarei mele Aurelia* (Comedia sin titulo, 1936). În 1935 a început să lucreze la cea

mai declarat-politică piesă a sa *Visul vieții* (El sueño de la vida), operă inovativă prin tehnică, bazată pe evenimente recente din Spania vremii.

Lorca lucra la piesele *Aurelia* și *Bernarda Alba* în vara lui 1936, când a izbucnit Războiul Civil Spaniol. La 16 august a fost arestat în Granada de trupe naționaliste, care-l detestau pentru homosexualitatea și vederile sale liberale, și închis fără proces. În noaptea de 18 sau 19 august (data exactă nu s-a aflat niciodată), a fost dus cu mașina pe un deal îndepărtat din afara orașului și împușcat. În 1986, guvernul spaniol a marcat împlinirea a 50 de ani de la moartea lui Lorca prin ridicarea unui monument în locul unde a fost ucis. Acest gest vine să sublinieze statutul lui Lorca de cel mai important poet și dramaturg spaniol al sec. XX, un om a cărui operă influențează, în continuare, scriitori și artiști din întreaga lume și care le vorbește cititorilor de peste tot despre ceea ce este fundamental condiției umane.

García Márquez, Gabriel (José)

(n. 06.03.1927, Aracataca, Columbia)

Scriitor columbian. A lucrat mulți ani ca jurnalist în Europa și America Latină, apoi ca scenarist și editor, în cele din urmă stabilindu-se în Mexic. Cea mai cunoscută operă a sa, romanul *Un veac de singurătate* (Cien años de soledad, 1967) relatează istoria satului imaginar Macondo, decorul multora dintre scrierile sale; extrem de admirat și de influent, a devenit principalul reprezentant al stilului cunoscut drept realism magic. Printre operele sale se numără: *Toamna patriarhului* (El otoño del patriarca, 1975), *Cronica unei morți anunțate* (Crónica de una muerte anunciada, 1981), *Dragoste în vremea holerei* (El amor en los tiempos del cólera, 1985) și *Generalul în labirintul său* (El general en su laberinto, 1989). Volumele sale de proză scurtă sunt *Colonelului n-are cine să-i scrie* (El coronel no tiene quien la escriba, 1968) și *Frunzișul* (La Hojarasca, 1955). În 1982 i-a fost decernat Premiul Nobel pentru literatură. În 2002 a scris *A trăi pentru a-ți povesti viața* (Vivir para contarla), o autobiografie în care își prezintă anii de tinerețe.

Gabriel García Márquez, 1982

Garcilaso de la Vega *cunoscut ca* El Inca

(12.04.1539, Cuzco, Perú - 24.04.1616, Córdoba, Spania)

Unul dintre cei mai mari cronicari spanioli din sec. XVI. Fiu nelegitim al unui conchistador și al unei nobile incașe, crescut în Perú, pe moșia vastă a tatălui său, și-a însușit tradițiile ambelor culturi. A plecat în Spania în 1560, a fost căpitan în armata spaniolă în luptele împotriva maurilor, apoi a devenit preot. Este foarte cunoscut pentru *La Florida del Ynca* (o relatare a expedițiilor lui Hernando de Soto în N Mexicului) și pentru că a scris o istorie a statului Perú. A fost înrudit cu tizul său, poetul Garcilaso de la Vega (1503–1536), din Secolul de Aur spaniol.

gard viu

Gard sau îngrăditură formată din rânduri dese de tufe sau arbuști. Gardurile vii împrejmuiesc sau separă câmpii, protejează solul de eroziune sau formează țarcuri pentru vite sau alte animale. Pentru a obține un astfel de gard, se plantează puieți din speciile potrivite (de ex. păducel), la o distanță foarte mică. Vârful tulpinilor se retează. Noile mlădițe cresc vertical, alcătuind o rețea impenetrabilă de ramuri. În Marea Britanie, gardurile vii sunt o caracteristică a peisajului rural și creează un habitat pentru numeroase păsări cântătoare și animale mici.

Garda *în Antichitate* Lacus Benacus

Lac în N Italiei. Cel mai mare lac din Italia, cu o lungime de 54 km și o lățime de 3–18 km; lungimea țărmului este de 125 km. Separă Lombardia, Veneto și Trentino-Alto Adige. Este despărțit de valea râului Adige prin creasta îngustă a Muntelui Baldo; la capătul de N este alimentat de râul Sarca, iar Mincio izvorăște din el, curgând spre fluviul Pad, către S. Lacul este înconjurat de șoseaua Gardesana, inaugurată în 1931, iar spre N se înalță culmile Alpilor, ceea ce determină clima temperată mediteraneeană a regiunii. Este o cunoscută zonă turistică.

Garda de Fier

Organizație politică românească din perioada interbelică, de orientare fascistă. Alături de Liga Apărării Național-Creștine (1923), Legiunea Arhanghelul Mihail (1927) și Partidul Totul pentru Țară (1935), a fost una dintre organizațiile cunoscute sub numele generic de Mișcarea Legionară, toate cu un puternic fond antisemit și antidemocratic. A fost fondată în 1930 de Corneliu Zelea-Codreanu, în locul Legiunii

Arhanghelul Mihail, pe ale cărei baze luase naștere. Datorită discursului naționalist și anticomunist, precum și componentei de ortodoxism a ideologiei sale, mișcarea legionară a avut un impact puternic în rândul tinerilor intelectuali români, mulți dintre ei personalități marcante în epocă, și al preoților ortodocși. Însă accentuarea tendințelor extremiste i-a îndepărtat pe mulți dintre aceștia, care au adoptat atitudini mai moderate. Opunându-se violent legilor statului, Garda a fost desființată oficial în repetate rânduri. În 1938, șeful ei, Corneliu Zelea-Codreanu, a fost condamnat pentru calomnie și asasinat, împreună cu alți legionari, din ordinul regelui Carol II. În contextul unei situații politice interne și internaționale dificile, generate de izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial, regele Carol II a fost silit să abdice în septembrie 1940, conducerea statului fiind preluată de generalul Ion Antonescu. Confruntat cu refuzul celorlalte partide de a participa la un regim dictatorial de guvernare, Antonescu a fost obligat să formeze un guvern de specialiști și legionari. Șeful Gărzii de Fier, Horia Sima, a primit postul de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și România a fost proclamată stat național-legionar. Cum cererile legionarilor pentru creșterea rolului lor politic în guvern au fost în mod repetat respinse de Antonescu, Garda de Fier s-a răsculat, încercând răsturnarea lui Antonescu (rebeliunea legionară din 21–24 ianuarie 1941). Antonescu a zdrobit însă rapid rebeliunea (având aprobarea tacită a germanilor, care doreau stabilitate economică în România), a scos în afara legii Garda de Fier și i-a întemnițat pe toți conducătorii acesteia care nu au reușit să fugă din țară. *Vezi și* Ion Antonescu și Horia Sima.

Garda Națională (din SUA) /National Guard, US/

Forțe de rezervă organizate de armata SUA și de aviație. Fiecare stat și teritoriu al SUA are o gardă națională care răspunde la apelul guvernatorului în cazuri de urgență, cum ar fi o răscoală sau un cataclism natural. Garda poate fi convocată de președintele SUA pe o perioadă de până la doi ani, în situații de urgență națională. Înrolarea în garda națională este voluntară.

gardă pretoriană

(*în latină, cohors praetoria*)

Escortă personală a împăraților romani. În sec. II î.Hr., soldații care făceau parte din gărzile pretoriene erau gărzi de corp pentru generalii romani. De fapt, termenul derivă de la cortul generalului, numit *praetorium*. În timpul războaielor civile, conducătorii militari aveau gărzi de corp personale, dar în 27 î.Hr. Augustus a înființat o escortă permanentă care să îl protejeze pe împărat și i-a plasat pe membrii acesteia în zonele din jurul Romei. În 23 d.Hr., pretorienii, conduși de Seianus, au câștigat influență politică. Din acel moment, au avut un cuvânt greu de spus în alegerea împăraților. De numele lor se leagă câteva evenimente importante din istoria Romei: ascensiunea lui Claudius (41 d.Hr.), criza din 68–69 d.Hr. (așa-numitul „an al celor patru împărați"), linșarea ucigașilor lui Domițian (97 d.Hr.) și uciderea lui Elagabal (222 d.Hr.). Garda a fost dizolvată în 312 d.Hr. de Constantin I.

Garden Grove

Oraș, 165 196 loc. (2000), din SV Californiei, SUA. Situat la S de Anaheim, este o zonă rezidențială suburbană în curs de dezvoltare. Aici se află Catedrala de Cristal, o biserică acoperită cu 10 000 de panouri de sticlă, proiectată de Philip Johnson.

gardenie

Denumire comună pentru cele cca 200 de specii de arbuști și arbori ornamentali din genul *Gardenia*, familia *Rubiaceae*, răspândite în zonele tropicale și subtropicale din Africa și Asia. Gardeniile au flori tubulare, albe sau galbene, frunze persistente și fructe mari, în formă de boabe, care conțin un miez lipicios, portocaliu. Gardenia chinezească (*G. jasminoides*), originară din China, este specia cu flori parfumate care se vinde în florării.

Gardiner, Samuel Rawson

(04.03.1829, Ropley, lângă Alresford, Hampshire, Anglia - 23.02.1902, Sevenoaks, Kent)

Istoric englez care și-a dedicat cariera studiului războaielor civile engleze. A fost profesor la Colegiul Regal din Londra și profesor asociat la Oxford. Studierea colecțiilor de manuscrise a conferit operei sale monumentale o autoritate incontestabilă. Principalele volume sunt: *Istoria Angliei de la înscăunarea lui Iacob I la izbucnirea războiului civil, 1603–1642* (History of England from the Accession of James I to the Outbreak of the Civil War, 1603–1642; 1883–1884), *Istoria marelui război civil, 1642–1649* (History of the Great Civil War, 1642–1649; 1886, 1893) și *Istoria Commonwealthului și*

a protectoratului, 1649–1660 (History of the Commonwealth and Protectorate, 1649–1660; 1903).

Gardner, Alexander

(17.10.1821, Paisley, Scoţia - 1882, Washington DC, SUA)

Fotograf american de origine scoţiană. În 1856, an în care a emigrat din Scoţia, a fost angajat de Mathew B. Brady ca fotograf portretist, iar peste doi ani a deschis pentru acesta un studio la Washington DC. În 1861 a lucrat ca asistent al lui Brady, pentru a realiza un album fotografic al Războiului civil. Brady a refuzat să-i recunoască public contribuţia, ceea ce l-a determinat pe Gardner să-şi deschidă în 1863 propriul studio de portrete, continuând să fotografieze pe cont propriu imagini din război. În 1866 a publicat un volum care cuprindea o sută de fotografii proprii. Începând cu 1867, în calitate de fotograf angajat de Union Pacific Railroad în Kansas, a realizat o cronică fotografică a construcţiei căii ferate şi a noilor aşezări ridicate de-a lungul ei.

Gardner, Ava (Lavinia)

(24.12.1922, Grabtown, Carolina de Nord, SUA - 25.01.1990, Londra, Anglia)

Actriţă de cinema americană. Născută în familia unui arendaş, a apărut în roluri secundare, devenind însă celebră datorită rolului din *Ucigaşii* (The Killers, 1946). A interpretat eroine fermecătoare şi seducătoare în filme precum *Atingerea lui Venus* (One Touch of Venus, 1948), *Corabia spectacolelor* (Show Boat, 1951), *Zăpezile de pe Kilimanjaro* (The Snows of Kilimanjaro, 1953) şi *Contesa desculţă* (The Barefoot Contessa, 1954). Interpretând roluri de brunetă senzuală, a fost apreciată pentru performanţele ei actoriceşti pline de forţă şi sensibilitate din filmele *Mogambo* (1953), *Ultimul ţărm* (On the Beach, 1959) şi *Noaptea iguanei* (The Night of the Iguana, 1964).

Gardner, Erle Stanley

(17.07.1889, Malden, Massachusetts, SUA - 11.03.1970, Temecula, California)

Autor american de romane poliţiste. A abandonat facultatea şi s-a angajat la tribunalul din California după ce fusese grefier, timp de trei ani, la o firmă de avocatură. În această perioadă a scris literatură de consum, scenele proceselor şi sclipitoarele strategii avocăţeşti fiind inspirate din tacticile personale. A renunţat la slujbă după succesul din 1933 al primelor sale romane, al căror personaj principal era detectivul Perry Mason: *Cazul ghearelor de catifea* (The Case of the Velvet Claws) şi *Cazul fetei ursuze* (The Case of the Sulky Girl). A scris peste 80 de romane având acelaşi personaj principal. Este şi autorul a două alte serii de poveşti cu detectivi, dintre care una a apărut sub pseudonimul A. A. Fair.

Garfield, James A(braham)

(19.11.1831, lângă Orange, Ohio, SUA - 19.09.1881, Elberon, New Jersey)

Al 20-lea preşedinte al SUA (1881). A urmat cursuri la Western Reserve Eclectic Institute (ulterior Hiram College) din Hiram, Ohio, şi a absolvit (1856) Williams College. S-a întors la Eclectic Institute ca profesor de limbi clasice, iar în 1857, la vârsta de 25 ani, a devenit preşedintele şcolii. În timpul războiului civil a condus al 42-lea regiment de voluntari din Ohio şi a luptat la Shiloh şi Chickamauga. A demisionat din gradul de general-maior pentru a deveni membru al Camerei Reprezentanţilor a SUA (1863–1880). Republican radical, a dus o politică fermă pentru reconstrucţia Sudului. În 1876 a făcut parte din Comisia Electorală pentru alegerile prezidenţiale în care s-au confruntat Rutherford B. Hayes şi Samuel Tilden. Din 1876 până în 1880 a fost liderul republicanilor din corpul legislativ, fiind ales în Senat ca reprezentant al statului Ohio. La adunarea republicanilor din 1880, care urma să nominalizeze candidaţii, confruntarea dintre delegaţii care îl sprijineau pe Ulysses S. Grant şi cei care erau de partea lui James Blaine a dus la intrarea într-un impas. La al 36-lea vot, Garfield a fost nominalizat candidat (de compromis) la preşedinţie, având-ul pe Chester Arthur vicepreşedinte, şi a câştigat cu o diferenţă mică de voturi. Scurtul său mandat, care a durat mai puţin de 150 de zile, a fost marcat de o dispută cu senatorul Roscoe Conkling asupra patronajului. Pe 2 iulie a fost împuşcat în gara din Washington de către Charles J. Guiteau, un aspirant dezamăgit la funcţii. A decedat pe 19 septembrie, intervalul de 11 săptămâni dintre rănirea şi moartea sa fiind marcat de dezbateri publice privind condiţiile constituţionale neclare referitoare la succesiunea la preşedinţie

James A. Garfield, 1880

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

(clarificate apoi prin amendamentele al 20-lea și al 25-lea).

Gargano *în Antichitate* Garganum

Promontoriu muntos care pătrunde în Marea Adriatică în zona coastei de E a Italiei. Numit și „pintenul cizmei italiene", are o lungime de 65 km și o lățime maximă de 40 km, atingând o înălțime de 1 065 m cu Muntele Calvo. De-a lungul coastei de N se află livezi de citrice și măslini și plantații de viță-de-vie. Coasta de S, orientată spre câmpia Foggia, este cunoscută pentru producția de vinuri roșii.

Gargas

Peșteră din S Franței, descoperită în 1887, în care se găsesc picturi rupestre din perioada aurignaciană. Pe pereții și tavanul din argilă se află urme de degete și desene gravate, obținute prin zgârierea rocii cu o unealtă ascuțită, reprezentând cai sălbatici, bizoni și mamuți. Este posibil ca aceste imagini să fi avut o funcție magică legată de vânătoare și de fertilitatea animalelor. Cu toate acestea, peștera este cunoscută datorită numeroaselor sale desene care prezintă mâini umane, pictate în roșu și negru, atât ca amprente „negative" (obținute prin trasarea conturului mâinii și a degetelor cu culoare), cât și „pozitive" (prin înmuierea mâinii în culoare). Imaginile care înfățișează mâini reprezintă cele mai vechi forme de pictură cunoscute (datează din cca 30 000 î.Hr.) și sunt răspândite în arta comunităților de vânători din întreaga lume.

gargui

Jgheab sculptat, folosit pentru scurgerea apei de pe streașina unui acoperiș. Garguiul gotic era de obicei o pasăre sau un animal grotesc, sprijinit de spatele cornișei și proiectându-se în afara acesteia cu câțiva zeci de cm, pentru a permite scurgerea apei departe de clădire. Termenul este folosit adesea în sens mai larg, pentru a desemna orice animal grotesc sau fantastic, precum *les chimères* (*în franceză*, himerele) care decorează zidurile catedralei Notre-Dame din Paris.

[illegible]–BRUCE COLEMAN INC./EB INC.

garia (*Uria aalge*)

garie

Pasăre de mare, din genul *Uria*, familia *Alcidae*, cu penaj în două culori, alb și negru, cu o lungime maximă de 40 cm; este răspândită de la Cercul Polar Arctic până în Nova Scotia, precum și în California, Portugalia și Coreea. Gariile trăiesc în colonii mari și își fac cuiburile pe stânci. Unicul pui al unei familii este nevoit să intre în apă împreună cu părinții când este încă insuficient dezvoltat, pentru a nu fi mâncat de pescăruși. Păsările înoată toamna spre S.

Garibaldi, Giuseppe

(04.07.1807, Nisa, Imperiul Francez – 02.06.1882, Caprera, Italia)

Patriot italian și soldat în Risorgimento. În 1834 a intrat sub influența lui Giuseppe Mazzini, a luat parte la o revoltă eșuată, care urmărea să provoace o revoluție republicană în Piemont, și s-a refugiat în Franța. A trăit în exil în America de Sud (1836–1848); a învățat tactici ale războiului de gherilă în timpul încercărilor de eliberare națională din Brazilia și Uruguay. A revenit în Italia în 1848, cu mica sa armată a „Cămășilor Roșii" și a luptat la Milano, în războiul de independență împotriva Austriei. După ce papa Pius IX a părăsit Roma (1848), Garibaldi a apărat un timp orașul împotriva francezilor care încercau să reinstaureze dominația papală. A devenit celebru în urma curajoasei sale retrageri prin Italia centrală. A trăit din nou în exil până în 1854, iar în 1859 s-a aflat la comanda unei armate într-un nou război împotriva Austriei. În 1860, fără nici un sprijin din partea guvernului, a mobilizat o armată de cca o mie de oameni și a atacat Sicilia; spre finalul campaniei sale, sub comanda sa se aflau aproape 30 000 de oameni, cu ajutorul cărora a cucerit Napoli. A încredințat conducerea S Italiei lui Victor Emmanuel II și l-a proclamat prim rege al Italiei unite. Sprijinit în secret de Victor Emmanuel, a întreprins campanii în Statele Papale, în 1862 și 1867, însă acestea au eșuat.

Giuseppe Garibaldi, 1866

FOTOTECA GERMANĂ, DRESDA

Garland

Oraș, 215 768 loc. (2000), din N Texasului, SUA. Se învecinează cu Dallas, fiind fondat prin unirea, în 1887, a două comunități rivale de pe calea ferată, Duck Creek și Embree. Economia lui se bazează pe industrie, căreia i se adaugă culturile agricole de pe Blacklands Belt. Principalele produse sunt echipamentele electronice, produsele chimice și instrumentele de laborator.

Garland, Judy *născută* Frances Gumm
(10.06.1922, Grand Rapids, Minnesota, SUA - 22.06.1969, Londra, Marea Britanie)

Cântăreață și actriță de film americană. Născută într-o familie de actori de vodevil, a debutat la vârsta de trei ani. A mers în turnee împreună cu surorile ei și a debutat pe ecrane cu filmul *În fiecare duminică* (Every Sunday, 1936). A avut un mare succes în *Melodiile de pe Broadway din 1938* (Broadway Melody of 1938) și a fost partenera lui Mickey Rooney în nouă filme, printre care *Andy Hardy se îndrăgostește* (Love Finds Andy Hardy, 1938). A devenit o celebritate mondială datorită rolului Dorothy din *Vrăjitorul din Oz* (The Wizard of Oz, 1939). Alte musicaluri cunoscute în care a jucat sunt *Întâlnire la St. Louis* (Meet Me in St. Louis, 1944), *Parada de Paști* (Easter Parade, 1948) și *Provizie de vară* (Summer Stock, 1950). Vocea ei dulce, dar puternică, și capacitatea de a emoționa au consacrat-o ca interpretă legendară. După ce a semnat mai multe contracte care au doborât toate recordurile cu London Palladium și New York's Palace Theatre, a revenit triumfătoare pe ecran, în filmul *S-a născut o stea* (A Star Is Born, 1954), și a fost apreciată pentru rolul din *Procesul de la Nürnberg* (Judgment at Nuremberg, 1961). Viața personală a fost însă afectată de căsătorii nereușite și de dependența de droguri, care a dus la moartea ei prematură. Fiicele ei, Liza Minnelli (al cărei tată a fost Vincente Minnelli) și Lorna Luft, au urmat-o în cariera artistică.

Judy Garland, 1945

FRAȚII BROWN

Garner, Erroll (Louis)
(15.06.1921, Pittsburg, Pennsylvania, SUA - 02.01.1977, Los Angeles, California)

Pianist și compozitor american, unul dintre cei mai talentați și cunoscuți pianiști de jazz. A fost influențat de Fats Waller și a fost un autodidact. În 1945 l-a înlocuit pe Art Tatum în trioul condus de acesta, apoi și-a înființat propriul trio, înregistrând un mare succes cu *Concert by the Sea* (1958), unul dintre cele mai bine vândute albume de jazz. Ca și lui Waller și Tatum, lui Garner îi plăcea să cânte acompaniat, dar și solo, realizând adesea momente magistrale datorită talentului său pentru swing. Cea mai cunoscută compoziție a sa este *Misty*.

Garner, John Nance
(22.11.1868, Red River, Texas, SUA - 07.11.1967, Uvalde, Texas)

Om politic american. A practicat avocatura înainte de a fi ales membru în Camera Reprezentanților (1903–1933), al cărei președinte a devenit în 1931. Adept al manevrelor de culise, a susținut impozitele diferențiate pe venit și sistemul de rezerve federal, iar în 1917 era deja un politician foarte influent. Ales vicepreședinte în 1932 și 1936, în timpul administrației lui Franklin Roosevelt, a avut o atitudine conservatoare în perioada programului New Deal și s-a implicat într-o dispută cu Roosevelt pe parcursul celui de-al doilea mandat al acestuia, pe tema organizării Curții Supreme de Justiție a SUA. În 1941 s-a retras la ferma sa din Texas.

Garnet, Henry Highland
(1815, New Market, Maryland, SUA - 13.02.1882, Liberia)

Preot și aboliționist american. Născut în sclavie, la New Market, Maryland, a fugit în 1824 la New York, unde a devenit preot presbiterian. A intrat în Societatea Americană Împotriva Sclaviei și a militat pentru emancipare. Într-un discurs ținut în 1843, i-a îndemnat pe sclavi să se răscoale și să-și ucidă stăpânii; organizația a refuzat să adopte radicalismul său și Garnet s-a îndreptat spre religie, fiind pastor la mai multe congregații în următoarele două decenii. A sprijinit emigrarea populației de culoare din SUA în Africa. În 1881 a fost numit ambasador al SUA în Liberia, însă a murit cu două luni înaintea sosirii sale în țara africană.

Garnier, Marie-Joseph-François
(25.07.1839, Saint-Étienne, Franța - 21.12.1873, lângă Hanoi, Vietnam)

Ofițer de marină, administrator colonial și explorator francez. Fiu de ofițer, s-a înrolat în marină și a luat parte la înaintarea trupelor franceze în S Vietnamului, în 1861. Adept entuziast al destinului imperial al Franței, a sprijinit explorarea fluviului Mekong și a participat la prima expediție europeană care urmărea să pătrundă în provincia chineză Yunnan dinspre S (1866–1868). Jurnalul său de călătorie, intitulat *Călătorie de explorare în Indochina, 1866–1868* (Voyage d'exploration en Indo-Chine, 1866–1868; 1873), reprezintă o înregistrare valoroasă a situației economice și politice a țărilor prin care a călătorit. A fost chemat la Saigon în 1873 pentru a pune capăt comerțului neautorizat cu China; a încercat să cucerească noi teritorii pentru Franța

în N Vietnamului și a fost ucis în timpul confruntărilor.

Garnier, Tony

(13.08.1869, Lyon, Franța - 19.01.1948, Roquefort-la-Bédoule)

Arhitect francez. Fiu al lui Charles Garnier (*vezi* Opera din Paris), a deținut postul de arhitect al Lyonului în perioada 1905–1919. Este cunoscut în special pentru Cité Industrielle, un proiect de perspectivă al unui oraș industrial. Sunt remarcabile reprezentările unor forme simplificate din beton armat, inspirate din activitatea de pionierat a lui Auguste Perret. Cea mai importantă clădire din Lyon, care își are originea în Cité Industrielle, este marele complex de depozite realizat în perioada 1908–1924.

garoafă

Plantă erbacee (*Dianthus caryophyllus*) din familia *Caryophyllaceae*, originară din zona mediteraneeană, cultivată pentru florile ei cu petale franjurate, adesea puternic mirositoare. Sălbatice sau de grădină, garoafele au o serie de varietăți sau hibrizi. Garoafa cu înflorire perpetuă, mai înaltă și mai rezistentă, produce flori mai mari și înflorește aproape tot timpul în sere; varietățile de flori miniaturale sunt și ele cultivate pentru comercializare. Garoafele sunt printre cele mai iubite flori, fiind folosite la aranjamente florale, buchete, și sunt preferate ca flori de butonieră.

garofiță-sălbatică

Plantă cu înălțime mică, cu flori perene (există cca 50 de specii) din genul *Geum*, familia *Rosaceae*. Este întâlnită în zonele nordice și sudice temperate și în zona arctică. Unele specii se cultivă pentru inflorescența sub formă de flori singulare sau în buchet, de culoare albă, roșie, portocalie sau galbenă. Ating înălțimea maximă de 60 cm. Majoritatea frunzelor compuse lobate apar la baza tulpinii.

Garonne *în Antichitate* Garumna

Cel mai important fluviu din SV Franței, cu o lungime de 575 km. Este format prin confluența a două cursuri de apă glaciare din Pirineii centrali spanioli, curge spre N prin trecători montane și coboară, îndreptându-se spre E, de-a lungul Franței. Trece prin Toulouse și Bordeaux, unde atinge o lățime de 550 m. Traversează peninsula Entre-deux-Mers, unde se cultivă viță-de-vie, și se unește cu râul Dordogne, la 26 km N de Bordeaux, formând vastul estuar Gironde.

Garrett, Pat(rick Floyd)

(05.06.1850, Chambers County, Alabama, SUA - 29.02.1908, lângă Las Cruces, New Mexico)

Om al legii american. A fost cowboy și vânător de bizoni până în 1879, când s-a stabilit în ținutul Lincoln, din New Mexico, și a fost numit șerif. În 1881 l-a capturat și l-a ucis pe Billy the Kid, care evadase. Apoi a devenit proprietar de fermă, șerif în ținutul Dona Ana, New Mexico, și vameș în El Paso. A fost împușcat mortal într-o dispută legată de arendarea unei ferme; se presupune că a fost ucis de către un dușman pe care și-l făcuse pe când era șerif.

Garrick, David

(19.02.1717, Hereford, Herefordshire, Anglia - 20.01.1779, Londra)

Actor, producător și dramaturg britanic. În copilărie, l-a avut drept tutore pe Samuel Johnson. S-a stabilit la Londra ca negustor de vinuri, iar în 1741 a devenit celebru cu debutul său actoricesc în rolul lui Richard III. A jucat diverse roluri în piese ca *Regele Lear, Hamlet* de William Shakespeare sau *Alchimistul* lui Ben Jonson, fiind apreciat pentru naturalețea interpretărilor sale; este considerat unul dintre cei mai mari actori ai Angliei. În calitate de coproprietar și administrator al Drury Lane Theatre (1747–1776), l-a transformat în cel mai prosper teatru din Londra, a adus inovații scenice și a înlocuit multe adaptări după Shakespeare din perioada Restaurației cu propriile sale versiuni. Este autorul a peste 20 de piese.

Garrison, William Lloyd

(10/12.12.1805, Newburyport, Massachusetts, SUA - 24.05.1879, New York, New York)

Jurnalist și aboliționist american. A lucrat la ziarul *National Philanthropist* (Boston) în 1828 și la *Journal of the Times* (Bennington, Vermont) în 1828–1829, ambele consacrate reformei morale. În 1829, împreună cu Benjamin Lundy, a editat *Spiritul emancipării universale* (Genius of Universal Emancipation). În 1831 a fondat *The Liberator*, care a devenit cel mai radical ziar aboliționist. În 1833 a contribuit la înființarea organizației Societatea Americană Împotriva Sclaviei. În 1837 a renunțat la biserică și a îmbrățișat doctrina creștinismului perfecționist, care combina aboliționismul, drepturile femeilor și nonrezistența cu porunca biblică a „ieșirii" dintr-o societate coruptă prin refuzul de se opune legilor ei și de a-i sprijini instituțiile. Combinația radicală dintre pacifism și anarhism a grăbit criza din

William Lloyd Garrison
BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Societatea Împotriva Sclaviei, o mare parte a membrilor acesteia refuzând să voteze o serie de rezoluții privind admiterea femeilor (1840) propuse de Garrison și adepții săi. În cele două decenii dintre ruptura din 1840 și Războiul Civil American, influența lui Garrison a scăzut pe măsură ce radicalismul său a crescut. Prin intermediul ziarului *The Liberator* a denunțat Compromisul din 1850, legea Kansas-Nebraska și decizia Dred Scott și a aclamat atacul lui John Brown. În timpul războiului civil s-a dezis de politica pacifistă, pentru a-l sprijini pe președintele Abraham Lincoln și a întâmpinat cu entuziasm Proclamația de Emancipare. În 1865 s-a retras din politică, dar a continuat să militeze pentru dreptul la vot al femeilor, pentru o atitudine temperată și pentru liberalizarea comerțului.

Garson, Greer
(29.09.1904, Manor Park, Londra, Anglia - 06.04.1996, Dallas, Texas, SUA)

Actriță de cinema americană de origine britanică. Începând cu 1932 a fost actriță de teatru în Anglia, apoi a cunoscut succesul cu primul ei film american, *La revedere, domnule Chips* (Goodbye, Mr. Chips, 1939), iar ulterior a fost apreciată în *Doamna Miniver* (Mrs. Miniver, 1942, Premiul Oscar). S-a impus prin rolurile de eroină virtuoasă și curajoasă. A jucat în rolul principal în filme precum *Mândrie și prejudecată* (Pride and Prejudice, 1940), *Doamna Curie* (Madame Curie, 1943) și *Doamna Parkington* (Mrs. Parkington, 1944). S-a retras prin 1955, dar a revenit pe ecrane în rolul lui Eleanor Roosevelt în *Răsărit de soare la Campobello* (Sunrise at Campobello, 1960).

Garuda
În mitologia hindusă, pasăre pe care zboară zeul Vishnu, asemănătoare cu un uliu sau vultur. Garuda era un frate mai mic al lui Aruna, vizitiul zeului Soarelui, Surya. Mama sa fusese transformată în sclavă de către naga (de unde și dușmănia dintre ulii și șerpi) și a fost eliberată abia după ce Garuda le-a adus șerpilor elixirul nemuririi. În unele țări din Asia de SE este un simbol al regalității.

Garvey, Marcus (Moziah)
(17.08.1887, St. Ann's Bay, Jamaica - 10.06.1940, Londra, Anglia)

Lider american de origine jamaicană al naționaliștilor de culoare. În 1914, a fondat Asociația Universală pentru Propășirea Negrilor; în 1916 s-a stabilit în SUA; a înființat filiale în Harlem, la New York, și în alte ghetouri din N. Către 1919, mișcarea Black Moses, aflată în plină ascensiune, pretindea că are două milioane de adepți, cărora liderul le vorbea despre „noul afro-american", mândru de culoarea pielii sale. Ziarul său, *Negro World* (1919–1933), susținea ideea unei comunități economice independente a negrilor în interiorul capitalismului albilor, iar Garvey a pus bazele unor afaceri conduse de negri, printre care se numără și compania de transporturi Black Star. În 1920 a convocat o întrunire internațională pentru unificarea populației de culoare și pentru a sprijini comerțul dintre Africa și SUA. Și-a pierdut fulgerător influența în 1922, când a fost acuzat de fraudă prin poștă. După ce a petrecut doi ani în închisoare, pedeapsa i-a fost comutată și a fost deportat (1927). Organizația sa, prima mișcare naționalistă importantă a afro-americanilor, s-a dizolvat în scurt timp.

Marcus Garvey, 1922
UPI

Gary
Oraș, 102 746 loc. (2000), în NV statului Indiana, SUA. Situat la extremitatea de S a lacului Michigan, a fost fondat de U.S. Steel Corp. în 1906. A prosperat până când uzinele au fost închise, în anii 1980, ca urmare a unui declin înregistrat în industria oțelului. În anii 1990 s-au făcut eforturi pentru revitalizarea orașului. La începutul sec. XX, a fost scena dezvoltării în domeniul educației publice, William A. Wirt (1874–1938) înființând aici o școală bazată pe principiul lucrului, studiului și jocului, cunoscută sub numele de școală-pluton.

Gary, Elbert H(enry)
(08.10.1846, lângă Wheaton, Illinois, SUA - 15.08.1927, New York, New York)

Om de afaceri american, director executiv al United States Steel Corp. A început să lucreze în justiție în 1871; s-a impus

drept o autoritate în domeniul legislației referitoare la corporații, iar între 1882 și 1890 a fost judecător în ținutul DuPage Illinois. În 1898 a fost numit președinte al Federal Steel Co.; în 1901, când compania a fuzionat cu alte companii sub numele de United States Steel Corp., Gary a fost ales președinte al comitetului director. Ca președinte al executivului, a coordonat timp de 26 de ani dezvoltarea și extinderea companiei. A promovat împărțirea profitului, mărirea salariilor și îmbunătățirea condițiilor de muncă, dar s-a opus cu fermitate înființării sindicatelor. Orașul Gary din statul Indiana, numit astfel în onoarea lui, a fost înființat în 1906 de United States Steel Corp.

Gasconia *în franceză* Gascogne *în Antichitate* Vesconia

Regiune istorică și culturală în SV Franței. Cuprinde părți din SV regiunilor franceze Aquitaine și Midi-Pyrénées. Din punct de vedere istoric, cuprindea dealurile din N de la poalele Pirineilor și se întindea spre E, de la Țara Bascilor, de-a lungul graniței dintre Franța și Spania, până la Toulouse, pe cursul superior al fluviului Garonne. În timpul dominației romane se numea provincia Novempopulana. Cucerită de vizigoți în sec. V d.Hr., iar în 507 d.Hr. de franci, a fost preluată în 561 d.Hr. de basci sau vasconi; în 602 d.Hr., regii franci au recunoscut ducatul Vasconia sau Gasconia. În 1052 a fost cucerită de Aquitaine, iar în sec. XII a trecut în stăpânirea regilor Plantageneți ai Angliei. În Războiul de 100 de Ani, și-a menținut loialitatea față de Anglia, până ce a fost recucerită de francezi, la mijlocul sec. XV.

Gascoyne

Râu din Australia de Vest, care izvorăște în V deșertului Gibson și curge spre V, pe o lungime de 760 km, prin regiuni în care se află mine de aur și unde se practică creșterea vitelor; se varsă în Oceanul Indian la Carnavaron, în golful Shark.

Gaskell, Elizabeth (Cleghorn) *născută* Elizabeth Cleghorn Stevenson *cunoscută ca* Doamna Gaskell

(29.09.1810, Chelsea, Londra, Anglia - 12.11.1865, lângă Alton, Hampshire)

Scriitoare britanică. Atât tatăl, cât și soțul ei au fost preoți unitarieni. A început să scrie la maturitate. *Cranford* (1853), cel mai cunoscut roman al său, și *Soții și fiice* (Wives and Daughters, 1864–1866), considerat cel mai valoros, tratează problemele vieții rurale. *Mary Barton* (1848), *Ruth* (1853) și *Nord și sud* (North and South, 1855) analizează problemele de ordin social ale clasei muncitoare din mediul urban. Este autoarea primei biografii a prietenei sale, Charlotte Brönte (1857). *Vezi* surorile Brönte.

Elizabeth Gaskell, desen în cretă de George Richmond, 1851; Galeria Națională de Portrete din Londra

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Gaspé

Peninsulă în SE Québecului, Canada. Se întinde spre E-NE pe o lungime de 240 km de la râul Matapédia spre golful St. Lawrence, fiind situată la S de fluviul St. Lawrence și la N de golful Chaleur și New Brunswick. O mare parte din regiune este ocrotită prin lege, inclusiv Parcul Regional Gaspesian și Parcul Național Forillon. Este cunoscută pentru peisajele sale, dar și ca loc bun pentru vânătoare și pescuit. Principalele așezări sunt situate de-a lungul coastei.

Gasprinski, Ismail

(1851, lângă Bahcisaray, Crimeea, Imperiul Rus - 11.09.1914, Bahcisaray)

Jurnalist turc născut în Rusia. Și-a făcut studiile la Moscova. A călătorit mult, ajungând la Paris, unde s-a întâlnit cu refugiați din Imperiul Otoman care l-au convins să le susțină cauza în Rusia. A publicat articole despre problemele culturale ale turcilor musulmani într-un ziar rusesc, apoi în propriul său ziar bilingv (fondat în 1883), care a devenit cel mai important ziar turcesc din Rusia, susținând cauza panislamică și panturcă. A fost un avocat statornic al reformei educaționale.

Gastein, Convenția de la ~

(20 august 1865)

Acord între Austria și Prusia, semnat după preluarea în 1864 a ducatelor Schleswig și Holstein de la Danemarca. Conform pactului, Prusia trebuia să administreze Schleswig, iar Austria, Holstein, pe când împăratul Austriei și regele Prusiei urmau să fie suveranii ducatelor. Ambele ducate au fost admise în Zollverein. Administrarea comună a generat dispute care s-au finalizat prin înfrângerea Austriei și excluderea ei de către Germania în 1866. *Vezi și* controversa Schleswig-Holstein.

Gaster, Moses

(07.09.1856, București, România - 05.03.1939 Appleton, Marea Britanie)

Filolog și folclorist român de origine evreiască, stabilit în Marea Britanie. După studii de lingvistică și filologie la Leipzig și de teologie ebraică la Breslau, a revenit în țară, cucerind rapid o faimă de savant datorită preocupărilor multiple: conferințe, polemici pe marginea unor chestiuni științifice, publicistică pe subiecte de istorie și lingvistică. Activitatea susținută în favoarea coreligionarilor săi (în 1881 obținuse și diploma de rabin și predicator) și disputele în jurul unor etimologii fanteziste propuse de latinistul D.A. Sturdza au grăbit decizia autorităților de expulzare a sa din țară (1885). Stabilit la Londra, a fost numit rabin-șef al comunității evreiești de rit spaniol (sefard), a ținut cursuri la Oxford, a fost ales vicepreședinte la The Royal Society of Literature. Preocupările sale științifice s-au îndreptat în principal către folclorul românesc și cel evreiesc (*Legende talmudice și legende românești*, 1882; *Literatura populară română*, 1883) și spre literatura română veche, pentru care a alcătuit una dintre cele mai complete antologii de texte, *Chrestomație română* (2 vol., 1892) – opera sa de căpetenie. Pasionat de tipărituri și manuscrise vechi, și-a alcătuit cea mai bogată colecție particulară, pe care a donat-o, în 1936, Bibliotecii Academiei Române. Memoriile publicate postum (1990) la Londra conțin, pe lângă elementele autobiografice, și relatarea unor evenimente istorice pe care le-a trăit, precum și câteva portrete memorabile ale unor personalități ale vieții literare și politice cu care a venit în contact. Membru de onoare al Academiei Române (1929).

Moses Gaster

gasteropod

Denumire comună pentru reprezentanții clasei *Gastropoda*, cel mai mare grup de moluște, care cuprinde cca 65 000 de specii. Gasteropodele, printre care se numără melcii, ghiocul (*Strombidae*), *Melongenidae*, pălăriile-de-chinez, *Littorinidae*, urechile-de-mare, melcii-fără-casă, nudibranhiatele, sunt răspândite în întreaga lume, în mediul marin, dulcicol și terestru. Majoritatea gasteropodelor prezintă un picior bine dezvoltat, lățit ca o talpă, specializat pentru deplasarea prin târâre, o cochilie spiralată care acoperă corpul moale și capul prevăzut cu o pereche de ochi și de tentacule. Cu toate acestea, sunt foarte diverse; unele specii nu au cochilie, iar alte au carapacea alcătuită din două jumătăți, ca și bivalvele. Majoritatea se hrănesc cu ajutorul radulei, o bandă acoperită cu dințișori cornoși, cu care sfâșie hrana. Pot fi erbivori, carnivori, prădători, paraziți sau consumatori de plancton și detritus.

gastrectomie

Rezecție chirurgicală totală sau parțială a stomacului pentru a trata ulcerul gastric. Operația contribuie la eliminarea celulelor care secretă acid și oprește producția de gastrină, hormonul ce stimulează aceste celule. În trecut era o intervenție obișnuită, dar în prezent a devenit o soluție la care se recurge doar în cazuri extreme. Procedura obișnuită, antrectomia, constă în rezecția jumătății distale a stomacului (antrum), principalul sediu al secreției gastrice. Restul stomacului este anastomozat apoi direct la duoden. Gastrectomia subtotală reprezintă rezecția a trei sferturi din stomac. Cel mai grav efect secundar este malnutriția, cauzată de diminuarea apetitului și a capacității de a digera mâncarea.

gastrită

Inflamare a mucoasei stomacului. Gastrita acută, cauzată de obicei de ingerarea unor alimente iritante sau de o infecție, debutează brusc, cu dureri mari, vomă, sete și diaree, și cedează la fel de rapid. Tratamentul constă în abținerea de la mâncare pentru o scurtă perioadă, urmată de dietă, administrare de sedative și antispastice. Gastrita chimică, provocată de ingerarea unor substanțe chimice corozive, necesită golirea stomacului și spălături stomacale. Gastrita cronică se manifestă prin simptome vagi, cum ar fi disconfortul sau durerea abdominală, scăderea apetitului, gaze și mișcări neregulate ale intestinelor. Cauzele includ folosirea prelungită a aspirinei sau a altor medicamente iritante, infecția cu *Helicobacter pylori* și anemia pernicioasă. Tratamentul pentru gastrita cronică variază în funcție de cauzele care au provocat-o.

gastroenterită

Sindrom infecțios acut al mucoasei stomacului și intestinelor. Printre simptome se numără diareea, voma și crampele abdominale. Severitatea bolii variază de la o diaree tranzitorie la deshidratarea care poate pune în pericol viața, cei mai expuși

la acest risc fiind copiii și persoanele în vârstă. Este produsă de o varietate de microorganisme, fie prin eliminarea de toxine, fie prin invadarea pereților intestinelor. Printre diversele tipuri de gastroenterită sunt intoxicația alimentară, holera și diareea turistului. În funcție de cauza și severitatea bolii, tratamentul poate varia de la administrarea de antibiotice la un simplu tratament simptomatic.

gastroenterologie

Ramură a medicinei care studiază digestia și sistemul digestiv. În sec. XVII, Jan Baptista van Helmont a întreprins primele studii științifice în domeniu; William Beaumont și-a publicat observațiile în 1833. Spălăturile stomacale și endoscopia au apărut în sec. XIX, iar în anii 1890 au fost folosite pentru prima dată endoscopia și razele X cu un mediu de contrast pentru a vizualiza stomacul și organele digestive. Specialiștii în gastroenterologie diagnostichează și tratează afecțiuni ale stomacului, intestinelor, ficatului și pancreasului, cuprinzând ulcere, tumori, boli inflamatoare (inclusiv colita de ulcerație și boala Crohn) și afecțiuni ale rectului.

gastronomie

Artă a selectării, preparării, servirii și savurării mâncărurilor rafinate. Două centre antice ale gastronomiei au fost China (începând cu sec. V î.Hr.) și Roma, cea din urmă fiind cunoscută pentru extravaganța banchetelor. Bazele gastronomiei occidentale au fost puse în timpul Renașterii, în special în Italia și Franța. Arta culinară franceză, așa-numita *grande cuisine*, a atins punctul culminant în scrierile lui Marie-Antonie Carême și Auguste Escoffier. Indiferent de deosebirile regionale dintre diversele tipuri de bucătării, un considerent important în prepararea mâncărurilor îl reprezintă prospețimea. Alte principii sunt complementaritatea sau opozițiile de gusturi, juxtapunerea texturilor și aspectul general, în care se ține întotdeauna seama de armonia cromatică. *Vezi și* nouvelle cuisine.

gater

Mecanism sau instalație cu motor folosite pentru tăierea buștenilor în bucăți brute sau în dulapi și scânduri. Un gater poate fi dotat cu mașini de rindeluit, de format, de tăiat cepuri, precum și cu alte mașini de finisat. Tăierea se face cu ajutorul unor mașini de dimensiuni mari; ferăstraie oscilante, cu bandă sau circulare, taie bușteanul în bucăți de diferite grosimi, în timp ce acesta înaintează spre gater pe o masă de alimentare. Cele mai mari fabrici se găsesc de obicei în locurile în care cheresteaua poate fi transportată pe apă sau pe calea ferată, iar profilul fabricii este influențat de modul de transport.

Gates, Bill
născut **William Henry Gates III**
(n. 28.10.1955, Seattle, Washington, SUA)

Programator și om de afaceri american. În adolescență, Gates a făcut parte dintr-un grup de tineri programatori care au informatizat sistemul de plată a salariilor personalului liceului și a fondat o companie care vindea guvernelor locale sisteme de supraveghere a circulației. La 19 ani a abandonat Universitatea Harvard și, împreună cu Paul G. Allen (n. 1954), a fondat Microsoft Corp. Microsoft a început să domine noua industrie a calculatoarelor în momentul în care Gates a vândut licența pentru sistemul de operare MS-DOS companiei IBM, în 1980, pentru a fi folosit la primul calculator personal produs de IBM. Ca acționar majoritar la Microsoft, Gates a devenit miliardar în 1986 și peste un deceniu a devenit cel mai bogat om din lume. Începând cu 1995 a reorientat Microsoft spre dezvoltarea programelor pentru internet și a canalizat compania pe partea de hardware a sistemelor informatice și pe piața de jocuri cu programul video Xbox. În 1999, împreună cu soția sa, a fondat cea mai mare societate de binefacere din SUA.

Gates, Henry Louis (Jr.)
(n. 16.09.1950, Keyser, Virginia de Vest, SUA)

Critic și savant american. A urmat cursurile universităților Yale și Cambridge. A fost timp de mai mulți ani șeful prestigiosului departament de studii afro-americane al Universității Harvard. În opere precum *Siluete în negru* (Figures in Black, 1987) și *Maimuța importantă* (The Signifying Monkey, 1988) a folosit termenul *signifying* (*în engleză*, semnificativ) pentru a descrie un obicei care poate stabili o legătură între istoria literară africană și cea afro-americană; printre alte scrieri se află *Treisprezece moduri de a privi un bărbat de culoare* (Thirteen Ways of Looking at a Black Man, 1998). A editat multe antologii, cum ar fi *Scrieri de culoare, scrieri feministe* (Reading Black, Reading Feminist, 1990) și *Antologia Norton a scriitorilor afro-americani* (Norton Anthology of African-American Writers, 1997), și a recuperat și editat multe scrieri pierdute ale autorilor de culoare. Articolele sale se adresează unui public larg, fiind publicate

mai ales în *The New Yorker*; Gates este realizatorul seriei de emisiuni TV *Minuni ale lumii africane* (Wonders of the African World, 1999).

Gates, Horatio

(cca 1728, Maldon, Essex, Anglia - 10.04.1806, New York, New York, SUA)

General american de origine britanică. A făcut parte din armata britanică în timpul Războiului francez și indian. În 1772 a emigrat în Virginia, unde a susținut interesele coloniale. A fost înaintat la gradul de general-maior al armatei continentale (1775) și a fost succesorul generalului Philip Schuyler la New York (1777). Secundat de Benedict Arnold, a forțat trupele britanice conduse de John Burgoyne să se predea în Bătălia de la Saratoga (1777). Congresul l-a desemnat președinte al Consiliului de Război. Susținătorii săi, printre care se număra și Thomas Conway, au încercat să-l înlocuiască pe George Washington cu Gates, dar planul a eșuat, iar Gates a preluat din nou conducerea New Yorkului. În 1780 a fost transferat în S, unde a încercat să învingă trupele britanice conduse de Charles Cornwallis, dar a fost înfrânt în Bătălia de la Camden, din Carolina de Sud. A fost organizată o anchetă oficială, dar nu s-au formulat acuzații la adresa lui. S-a retras în Virginia, apoi, în 1790, și-a eliberat sclavii și s-a stabilit la New York.

Gatling, pușca ~

Pușcă-mitralieră cu rotație manuală. A fost inventată de Richard J. Gatling (1818–1903) în timpul Războiului Civil American. Folosind cartușul de alamă care tocmai fusese inventat, Gatling a asamblat zece butoiașe rotite cu o manivelă, gloanțele fiind încărcate și detonate în timpul unei rotații complete. Butoiașele erau încărcate prin intermediul forței de gravitație și al acțiunii recipientului pentru gloanțe, iar tuburile cartușelor detonate erau evacuate în exterior. Fără a fi egalată în epoca puștilor cu operare manuală, putea să tragă până la 3 000 de cartușe pe minut. În anii 1880 a fost depășită din punct de vedere tehnic, când descoperirea pulberii fără fum a dus la inventarea unei veritabile puști-mitralieră automate.

Gatún *sau* Lago Gatún

Lac în Panama. Face parte din sistemul canalului Panama și are o suprafață de 430 kmp. S-a format prin construirea unui baraj pe râul Chagres. Barajul (terminat în 1912) și canalul deversor servesc la păstrarea unei cantități suficiente de apă în canalul Gaillard pentru a permite navigația pe canal și pentru a fi folosită în caz de secetă. În centrul lacului se află insula Gaucha, un sanctuar al vieții sălbatice.

Gați de Est și de Vest, Munții ~

Două lanțuri muntoase care formează extremitățile platoului Deccan din S Indiei. Lanțul Gații de Est se întinde pe o lungime de cca 1 100 km de-a lungul coastei de SE și E, spre N, până la gura râului Mahanadi. Înălțimea lor medie este de 600 m. Lanțul Gații de Vest se întinde pe o lungime de 1 300 km de-a lungul coastei de SV și de V, spre N, până la gura râului Tapti. Altitudinea lor variază de la 900 m până la 1 500 m. Întrucât în zona lor cad mari cantități de precipitații în timpul sezonului musonic, Gații de Vest reprezintă principala cumpănă a apelor din peninsula India.

Gațu, Cristian

(n. 20.08.1945, București)

Handbalist român. Component al echipei naționale a României, alături de care a participat la 212 meciuri internaționale. Medaliat cu aur la Paris (1970) și Berlin (1974). În 1977 s-a retras din sportul de performanță. Absolvent al Facultății de Construcții, Cristian Gațu a fost vicepreședinte al clubului Steaua (1984-1989), șef al secției de fotbal (1989-1990), secretar de stat și șef al Departamentului de Sport în Ministerul Tineretului și Sportului (1991–1993), comandant al Clubului Steaua (1997–1998), președinte al Federației Române de Handbal (din 1997), vicepreședinte al Comitetului Olimpic Român (până în 2002). A primit titlul de Maestru emerit al sportului și Ordinul Național Serviciul Credincios în grad de ofițer (2000).

gaucho

Nume sub care sunt cunoscuți călăreții nomazi și pitorești din pampasul argentinian și uruguayan, deveniți eroi folclorici vestiți pentru duritatea lor și datorită faptului că nu se supuneau legilor. Gauchos erau des întâlniți începând cu mijlocul sec. XVIII și până la mijlocul sec. XIX. Inițial, adunau hergheliile de cai și turmele de vite care trăiau în sălbăticie pe vastele câmpii aflate la E de Anzi. La începutul sec. XIX, au luptat în armatele care au învins regimul colonial spaniol și apoi pentru caudillos care doreau să dobândească puterea. Scriitorii argentinieni i-au cântat în operele lor, iar literatura gaucho reprezintă o parte importantă a tradiției culturale a Americii Latine.

Gaudí (y Cornet), Antonio

(25.06.1852, Reus, Spania - 10.06.1926, Barcelona)

Arhitect spaniol (catalan). Deși primele sale opere au fost de factură mudéjar (creștinism și islam spaniol), după 1902 nu a mai ținut cont de nici o convenție. A început să creeze structuri „echilibrate", capabile să se susțină fără sprijin din exterior. Sistemul său folosea piloni și coloane care se înclinau pentru a transmite forțele diagonale, precum și bolți din țiglă laminată, subțire. Lucrări precum Parcul Güell (1900–1914), Casa Milá (1905–1910) și Casa Batlló (1904–1906) prezintă suprafețe ondulate și decorații policrome (de ex. bucăți de ceramică spartă). O mare parte din cariera sa de mai târziu a fost dedicată extraordinarei catedrale Sfânta Familie (Sagrada Familia), neterminată la moartea sa, care transformă stilul gotic într-o pădure complexă de forme fluide și detalii exuberante, cu piloni în formă de spirală, bolți, turnuri și un acoperiș hiperbolic paraboloid.

Gaugamela, Bătălia de la ~

(331 î.Hr.)

Confruntare dintre armatele lui Alexandru cel Mare și Darius III al Persiei, care a dus la prăbușirea Imperiului Persan. În încercarea de a opri incursiunile lui Alexandru, Darius a pregătit un teren de bătălie pe câmpia Gaugamela, pe teritoriul Irakului de azi, și l-a așteptat pe Alexandru cu armata sa mult mai numeroasă. Planurile lui Darius au fost zădărnicite de extraordinara strategie a lui Alexandru. Când a realizat că înfrângerea era iminentă, a fugit, iar armata sa a fost decimată. Victoria lui Alexandru i-a adus acestuia controlul asupra Asiei de S.

Gauguin, (Eugène-Henry-) Paul

(07.06.1848, Paris, Franța - 08.05.1903, Atuona, Hiva Oa, insulele Marchize, Polinezia Franceză)

Pictor, sculptor și gravor francez. Și-a petrecut copilăria la Lima (mama sa era creolă peruviană). Începând din cca 1872 până în 1883 a fost agent de bursă la Paris, plin de succes. În jurul anului 1875 l-a întâlnit pe Camille Pissarro și a expus de mai multe ori alături de impresioniști. Dezamăgit de materialismul burghez, s-a mutat în 1886 la Pont-Aven, în Bretagne, unde a devenit figura centrală a unui grup de artiști cunoscuți sub numele de Școala de la Pont-Aven. Gauguin a inventat termenul de „sintetism" pentru a-și descrie stilul din această perioadă, referindu-se la sinteza dintre elementele formale ale picturii sale și ideea sau emoția pe care o exprimă. La sfârșitul lui octombrie 1888, Gauguin a călătorit la Arles, în S Franței, pentru a sta cu Vicent van Gogh. Stilul celor doi din această perioadă a fost calificat ca postimpresionism, dezvoltând o manieră personală a folosirii culorilor și tușelor impresioniste, dar și abordând subiecte ce rupeau cu tradiția. Fiind preocupat din ce în ce mai mult de respingerea materialismului culturii contemporane în favoarea unui stil de viață mai neînchistat și spiritual, Gauguin se stabilește în 1891 în Tahiti. Lucrările sale devin un protest deschis împotriva materialismului. A fost un inovator important; fovismul datorează mult cromaticii sale. Opera sa l-a inspirat pe Pablo Picasso și a fost reper în dezvoltarea cubismului.

Gaulle, Charles de (André Joseph Marie)

(22.11.1890, Lille, Franța - 09.11.1970, Colombey-les-deux-Églises)

Soldat, scriitor, om de stat francez, „arhitect" al Celei de-a Cincea Republici.

Educație și începutul carierei

De Gaulle era al doilea fiu al unei familii din eșaloanele superioare ale clasei de mijloc, romano-catolică, patrioată și naționalistă. Familia a dat Franței istorici și scriitori, tatăl său predând filozofia și literatura, dar, încă din copilărie, de Gaulle a manifestat un interes pasionat pentru treburile militare. A studiat la Academia Militară Saint-Cyr și, în 1923, ca tânăr locotenent-secund, s-a înrolat în regimentul de infanterie condus de colonelul Philippe Pétain. De Gaulle a fost un tânăr soldat inteligent, muncitor și perseverent și, în cariera sa militară, un om cu idei originale, cu mare siguranță de sine și deosebit curaj. În Primul Război Mondial a luptat la Verdun, a fost de trei ori rănit și de tot atâtea ori menționat în rapoartele oficiale. De asemenea, a petrecut doi ani și opt luni ca prizonier de război (timp în care a pus la cale cinci tentative de evadare nereușite). După o scurtă vizită în Polonia în calitate de membru al unei misiuni militare, un an în care a predat la Saint-Cyr, și doi ani de cursuri de specializare în strategie militară și tactici de război la École Supérieure de Guerre (Școala Superioară de Război), a fost promovat de către mareșalul Pétain, în 1925, în cadrul personalului Consiliului Suprem de Război. Din 1927 în 1929, de Gaulle a servit ca maior în armata de ocupație a zonei Rinului și a observat personal potențialul pericol al unei agresiuni germane și lipsa de pregătire

a apărării franceze. De asemenea, a petrecut doi ani în Orientul Mijlociu și, apoi, fiind promovat la gradul de locotenent-colonel, a petrecut patru ani ca membru al secretariatului Consiliului Național de Apărare.

Cariera de scriitor a lui de Gaulle a început cu un studiu al relațiilor între puterile civile și militare în Germania, *Discordia la inamic* (La Discorde chez l'ennemi, 1924), urmată de un ciclu de conferințe privind concepția sa asupra artei de a conduce, *Tăișul sabiei* (Le Fil de l'épée, 1932). Un studiu de teorie militară, *Spre armata de profesie* (Vers l'armée de métier, 1934), apăra ideea de armată profesionistă de mai mici dimensiuni, puternic mecanizată și deosebit de mobilă, în detrimentul teoriilor statice exemplificate de Linia Maginot, menită să apere Franța de atacurile germane. A mai scris un memorandum prin care a încercat, chiar și în ianuarie 1940, să-i convingă pe politicieni să adere la teoria sa. Ideile sale l-au făcut nepopular printre superiorii din armată și problema ridicată de dreptul de a publica sub nume propriu un studiu istoric, *Franța și armata sa* (La France et son armée, 1938), a provocat o dispută cu mareșalul Pétain.

Al Doilea Război Mondial

După izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial, de Gaulle a comandat o brigadă de tancuri în cadrul Armatei V. În mai 1940, după ce a preluat comanda ca brigadier general provizoriu în Divizia 4 Blindate – gradul militar pe care l-a păstrat pentru restul vieții – a avut de două ori ocazia să-și aplice teoriile referitoare la războiul purtat cu vehicule blindate. A fost menționat în documentele armatei drept „un lider admirabil, energetic și curajos". Pe data de 6 iunie a intrat în guvernul lui Paul Reynaud, ocupând postul de subsecretar de stat pentru apărare și război și a întreprins câteva misiuni diplomatice în Anglia pentru a explora posibilitățile de continuare a războiului. Când guvernul Reynaud a fost înlocuit, zece zile mai târziu, de cel al mareșalului Pétain, care intenționa să încheie un armistițiu cu germanii, de Gaulle a plecat în Anglia. Pe 18 iunie a transmis din Londra primul apel către compatrioți, îndemnându-i să continue războiul sub conducerea sa. În 2 august 1940, o instanță militară l-a condamnat in absentia la moarte, la retragere a gradului militar și la confiscarea proprietăților.

De Gaulle și-a început cariera de lider politic asumându-și riscuri enorme. Avea de partea sa doar o mână de susținători politici și voluntari recrutați la întâmplare, care au devenit, mai târziu, Forțele Franceze Libere. Nu avea statut politic și era virtual necunoscut atât în Marea Britanie, cât și în Franța. L-a susținut faptul că avea credința absolută în misiunea sa și convingerea că întrunea calitățile unui lider. Era în întregime devotat Franței și avea tăria de caracter (sau încăpățânarea, așa cum adesea le părea britanicilor) să lupte pentru interesele franceze așa cum și le reprezenta el, cu toate resursele care îi stăteau la dispoziție.

În țara sa, pentru politicienii de stânga, un ofițer de carieră, care era și romano-catolic practicant, nu era un lider politic acceptabil, în timp ce, pentru aripa dreaptă, el era un rebel împotriva lui Pétain, considerat un erou național și singurul feldmareșal al Franței. Transmisiunile lui din Londra, acțiunile Forțelor Franceze Libere și legăturile grupurilor de rezistență din Franța fie cu organizația lui de Gaulle, fie cu structurile serviciilor secrete britanice i-au adus recunoașterea națională a statutului său de conducător. Însă recunoașterea deplină din partea Aliaților a venit doar după eliberarea Parisului, în august 1944.

La Londra relațiile lui de Gaulle cu guvernul britanic nu au fost defel liniștite și adeseori de Gaulle a amplificat tensiunile, prin unele erori de judecată sau prin caracterul său irascibil. În 1943, și-a mutat cartierul general în Alger, unde a devenit președinte al Comitetului Francez de Eliberare Națională, funcție deținută, mai întâi, împreună cu generalul Henri Giraud. Campania reușită a lui de Gaulle de a-l înlătura pe Giraud a dat lumii ocazia să observe și abilitatea sa strategică în manevrele politice.

Începuturile carierei politice

În 9 septembrie 1944, de Gaulle și cabinetul său din umbră s-au întors din Alger la Paris. Acolo a condus guverne provizorii succesive, dar în 20 ianuarie 1946 a demisionat subit, aparent din pricina neînțelegerilor cu partidele politice care formau coaliția de guvernământ.

În noiembrie 1946 a fost declarată A Patra Republică și, până în 1958, de Gaulle a purtat o campanie contra constituției acesteia, care, acuza el, risca să reproducă greșelile politice și guvernamentale care au caracterizat A Treia Republică. În 1947 a constituit Adunarea Poporului Francez (Rassemblement du Peuple Français, RPF), o mișcare de mase care a câștigat rapid în putere și a devenit partid politic deplin, în

timpul alegerilor din 1951, când a câștigat 120 de locuri în Adunarea Națională. Mișcarea exprima ostilitatea lui de Gaulle față de constituție, de sistemul de partide și, în particular, de comuniștii francezi, din cauza loialității de neclintit pe care o afișau față de directivele venite de la Moscova. Cu toate acestea, a devenit treptat nemulțumit de RPF și, în 1953, a rupt legăturile cu partidul său, care, în 1955, a fost desființat.

Generalul nu a mai apărut public în intervalul în 1955–1956, retrăgându-se în casa din Colombey-les-deux-Églises, unde a lucrat la memorii: *Chemarea, 1940–1942* (L'Appel, 1940–1942; 1954), *Unitatea, 1942–1944* (L'Unité, 1942–1944; 1956), *Salutul, 1944–1946* (Le Salut, 1944–1946; 1959).

Întoarcerea în viața publică

Perspectiva întoarcerii lui de Gaulle în viața publică a cauzat un profund clivaj printre compatrioții săi. Motivele nehotărârii lor țin de istoria politică a perioadei. Ocazia s-a ivit în mai 1958, când insurecția care izbucnise în Alger amenința Franța cu un război civil. De Gaulle trebuie să-și fi considerat venirea pe scena politică drept cea mai atent calculată mișcare efectuată într-o viață în care aruncase de multe ori cu zarul la masa politicii. A fost prudent, întrucât nu era deloc sigur că Parlamentul francez ar vota pentru întoarcere în condiții pe care el le-ar găsi acceptabile. Și-a exprimat hotărârea de a nu veni la putere altfel decât prin mijloace legale și nu există nici o dovadă care să-l asocieze cu planurile insurgenților de a-l aduce înapoi. Totuși, declarațiile sale atent regizate (în 15, 19 și 27 mai) i-au ajutat cu certitudine pe insurgenți. Pe 1 iunie, la trei zile după ce președintele René Coty a amenințat că demisionează dacă întoarcerea la putere a lui de Gaulle nu era acceptată, generalul s-a prezentat înaintea Adunării Naționale ca prim-ministru desemnat. În ziua următoare a asistat la sesiunea parlamentară (după ce fusese în prealabil învestit ca premier) care l-a autorizat să inițieze reforma Constituției și i-a acordat puterile speciale pe care le pretinsese.

În 21 decembrie 1958, de Gaulle a fost ales președinte al republicii. Puterile încredințate președintelui în noua constituție, aprobată prin referendum în 28 septembrie 1958, mai ales cele referitoare la posibilitatea de apel la referendum și la conducerea prezidențială în timpul stării de urgență, reflectau convingerile sale ferme că un stat puternic avea nevoie de un lider cu puterea de a lua decizii. De Gaulle a înțeles că va fi acceptat de cetățeni doar într-o situație de criză și că, în consecință, trebuie să ia măsuri pentru a fi susținut, în continuare, de marele public și să anihileze în Parlament puterea „sistemului de partide", care îi erau întotdeauna potențial ostil. Tactica sa a constat mai întâi în obținerea consensului privind controlul personal al președintelui asupra politicilor guvernamentale și, apoi, în reînnoirea acelui consens prin alegeri sau referendumuri. Astfel, pe întregul parcurs al președinției sale, a întreprins ceea ce a fost efectiv o continuă campanie electorală sub forma unor turnee prin fiecare provincie. A vizitat fiecare departament al Franței întâlnindu-i atât pe cetățenii de rând, cât și pe oficialii locali. A apărut la televiziune de mai multe ori pe an. S-a bizuit cât mai mult posibil pe miniștrii care îi fuseseră camarazi – cei a căror loialitate data încă din zilele războiului – și a contat pe ei când a aplicat prevederile constituționale limitând puterea deputaților de a obstrucționa treburile parlamentare și de a hărțui guvernul.

De Gaulle a controlat funcția esențială a parlamentelor într-o democrație – anume, dreptul de a critica guvernele și de a da votul de neîncredere împotriva lor. Au existat plângeri frecvente pe posturile de radio la adresa părtinirii proguvernamentale, dar asemenea plângeri erau comune și sub regimurile pregaulliste. Printr-o lege din 1881, insultele la adresa președintelui republicii constituiau o infracțiune și, chiar dacă s-a recurs mai mult la această lege în timpul președinției lui de Gaulle decât în regimurile precedente, nu existau piedici pentru criticile aduse politicilor și miniștrilor gaulliști în presă și de către partidele politice. Într-adevăr, acele critici erau continue și larg răspândite.

Cea mai mare provocare cu care s-a confruntat de Gaulle în primii ani ca președinte a fost să găsească un mod de a soluționa sângerosul și extrem de dezbinătorul război din Algeria. Influenții intelectuali de stânga francezi sprijineau independența algeriană și așteptau de la de Gaulle să găsească o metodă de a încheia rapid războiul, păstrând totuși neștirbit prestigiul Franței. Rezidenții europeni din Algeria și numeroșii lor susținători de pe continentul european, în mare parte conservatori din punct de vedere politic, voiau ca Franța să păstreze Algeria cu orice preț. Între timp, conducătorii Frontului de Eliberare Națională Algerian (Front de

Libération Nationale, FLN) nu erau dispuși să negocieze altceva decât independența absolută. De Gaulle a înțeles că singura opțiune era să pună capăt războiului, dar, când a început tratativele de pace cu FLN, liderii militari francezi din Alger s-au întors împotriva sa, formând o facțiune rebelă, cunoscută ca Organizația Armatei Secrete (Organisation Armée Secrète; OAS).

În aprilie 1961, OAS a preluat controlul Algerului și a amenințat că va ocupa și Parisul. De Gaulle a ripostat cu vigoare, utilizând prerogativele care-i permiteau să instituie starea de urgență conform Constituției celei de-a Cincea Republici. Majoritatea cetățenilor francezi s-au raliat în jurul său și, după o confruntare tensionată, acțiunea OAS a implodat. Grosul armatei a refuzat să treacă de partea generalilor răzvrătiți și inițiativa de pace a lui de Gaulle a fost pusă în aplicare. Însă vărsarea de sânge nu se sfârșise. OAS, acum o organizație teroristă în toată regula, a declanșat un val de atentate cu bombă și asasinate (inclusiv trei tentative asupra lui de Gaulle) care s-au soldat cu aproape 12 000 de victime. Dar o copleșitoare majoritate a populației îl susținea pe de Gaulle, permițându-i să negocieze independența Algeriei (1962) și să învingă OAS.

După ce fusese ocupat cu Algeria în primii săi trei ani de mandat, de Gaulle a fost în sfârșit liber să se preocupe de alte probleme importante. Începând din 1962, s-a concentrat să întărească economia țării, a pus la punct reorganizarea armatei, a dezvoltat un sistem nuclear defensiv și a împiedicat apariția de noi „Algerii", încurajând modificările constituționale care transformau dominioanele din Africa în 12 state independente politic. Totuși, din 1962, odată cu recunoașterea unui stat algerian independent, el a fost nevoit să își consolideze propria poziție prin obținerea unui nou vot de încredere din partea electoratului, fiindcă nu mai era indispensabil din punct de vedere politic.

O lecție importantă pe care de Gaulle a învățat-o a fost că poziția sa personală era mai puternică dacă rămânea, măcar în teorie, deasupra luptei politice și partinice, așa cum a încercat să facă în timpul războiului și în anii imediat următori. Astfel, înainte de alegerile din 1958, le-a interzis susținătorilor să îi folosească numele, „chiar și în forma unui adjectiv", în favoarea oricărui grup sau candidat. În 1962 a oferit electoratului posibilitatea să aleagă între demisia sa și adoptarea unui amendament constituțional care prevedea alegerea președintelui prin sufragiu universal. Conform constituției originare, președintele trebuia să fie ales de un colegiu electoral format din circa 80 000 de membri, în principal primari și lideri locali. Electoratul a votat în proporție copleșitoare în favoarea amendamentului. În timpul alegerilor generale parlamentare din noiembrie, partidul gaullist a obținut 64 de locuri în plus, deținând astfel, cu spijinul altor vreo 30 de deputați conservatori, majoritatea în Adunarea Națională. De atunci încolo, de Gaulle s-a găsit în postura de a pune în aplicare, cu asentimentul publicului, planurile pe care le considera esențiale pentru revenirea Franței la statutul de mare putere.

De Gaulle și-a purtat bătăliile politice asemenea unei campanii militare, folosind toate mijloacele pe care le învățase pentru a transforma poziția internațională a Franței în perioada postbelică din una de slăbiciune într-una puternică și pentru a înfrânge opoziția domestică față de planurile sale. Aceste metode au fost frecvent descrise de compatrioții săi drept „egoism, mândrie, răceală, viclenie", conform sociologului și istoricului Raymond Aron, și drept „empirism, intuiție, flexibilitate a minții, dacă nu chiar a sufletului", conform unuia dintre cei mai perspicace biografi ai săi, Jean Lacouture.

Din 1962 până la realegerea ca președinte în 1965, de Gaulle a folosit Comunitatea Economică Europeană (CEE) conform intereselor franceze, mai ales ale celor din agricultură. Participarea Franței la Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) a fost treptat anulată, deoarece politica internă a lui de Gaulle era una de „independență națională", iar cooperarea internațională era bazată numai pe acorduri între statele-națiune. Aceasta a fost tema principală a campaniei sale prezidențiale din 1965. A fost reales pe 21 decembrie, deși doar în urma unui al doilea tur de scrutin, după ce a avut de înfruntat opoziția surprinzător de puternică a socialistului François Mitterrand. În 7 martie 1966, de Gaulle a anunțat retragerea Franței de la comanda militară integrată a NATO, dar nu și din alianță.

În restul celui de-al doilea mandat ca președinte, de Gaulle și-a îndreptat atenția mai degrabă spre problematici mai vaste. Deja începuse o politică de „relaxare și cooperare" cu țările din spatele Cortinei de Fier prin încurajarea schimburilor economice și culturale cu Uniunea Sovietică și cu țările din Europa de Est și prin recunoașterea Republicii Populare Chineze

în ianuarie 1964. Ca o soluție la războiul din Vietnam, a promovat o politică de neutralitate pentru toate națiunile implicate, bazată pe negocieri de pace în care premisa esențială era retragerea trupelor SUA din Vietnam. Aceste activități, laolaltă cu vizitele în Canada, Orientul Îndepărtat și în toată America Latină, au făcut parte dintr-o politică având drept obiectiv creșterea influenței Franței, cu prioritate în țările vorbitoare de limbă franceză și în cele care împărtășeau filonul cultural latin, apoi în Europa, care, în opinia lui, se va extinde mai devreme sau mai târziu dincolo de hotarele CEE sau de diviziunea între blocurile vestic și estic și, în final, în lume, unde el întrevedea desființarea treptată a celor două mari blocuri.

Circumstanțele au lucrat din nou în favoarea lui. S-a simțit dator să afișeze atitudini în general interpretate drept antiamericane. Teoria „desatelizării", atenuarea treptată a influenței sovietice în țările Europei de Est, a fost contrazisă brutal de invazia sovietică a Cehoslovaciei în 1968. În plus, nu a existat nici o dovadă că Franța ar fi avut un cuvânt important de spus în relația cu țările pe care spera să le influențeze. Așa cum criza politică și economică din mai 1968 a dezvăluit, Franța nu avea nici coeziunea internă, nici resursele financiare pentru a juca rolul de lider în ceea ce de Gaulle numea „Europa de la Atlantic la Urali".

Puterea sa a fost întemeiată pe chemarea la unitate împotriva unui dușman comun – în 1940, Germania; în 1958, subversiunea și tulburarea civilă. În revolta studenților și muncitorilor din mai 1968, inamici erau din nou subversiunea și nesupunerea civilă, dar colapsul rapid al revoltei și diviziunile din cadrul stângii politice au relevat că de Gaulle părea mai puțin indispensabil decât în trecut. Rezolvarea cauzelor ce stăteau la baza revoltei necesita mai degrabă un guvern care să negocieze cu răbdare decât conducerea unui om al destinului. Un mesaj radiodifuzat din 30 mai a provocat o masivă demonstrație de sprijin și o victorie răsunătoare a gaulliștilor în alegerile care au urmat, dar victoria se datora mai degrabă dorinței de pace și normalitate decât președintelui și politicilor sale.

Când de Gaulle a chemat din nou populația la un referendum în aprilie 1969, nu era clar dacă dorea într-adevăr să rămână la putere. Referendumul, propunând acceptarea reorganizării regionale și reforma Senatului, a fost prezentat alegătorilor, așa cum s-a procedat și în cazul altor referendumuri, ca o alegere între acceptarea măsurilor (deși a doua era nepopulară) sau propria demisie. Metodele sale diplomatice, care s-au bucurat de succes în timpul primului mandat, fiind considerate expresii ale pretențiilor Franței pentru egalitate și influență în raporturile cu marile puteri, acum creau o mare neliniște. Pledoaria sa pentru neutralitate în problema Vietnamului în 1966 a fost interpretată de mulți ca o expresie a unui antiamericanism personal. Cu ocazia vizitei în Canada în 1967, a părut să încurajeze activ separatismul Canadei vorbitoare de limbă franceză. Declarațiile de neutralitate în conflictul arabo-israelian din 1967 păreau să denote o tendențiozitate proarabă. Franța nu s-a retras oficial din NATO și așa-numitul sistem defensiv nuclear pe care voia să-l pună pe picioare nu era nici independent și nici în posibilitățile Franței. Întrebării „După de Gaulle cine?" i-a dat răspuns chiar președintele când l-a demis pe Georges Pompidou în 1968, după ce acesta fusese vreme de șase ani prim-ministru. Astfel, Pompidou a fost liber să se prezinte drept un succesor credibil și acceptabil în locul lui de Gaulle.

Pe 28 aprilie 1969, în urma înfrângerii din referendum, de Gaulle a demisionat și s-a întors la Colombey-les-deux-Églises, retrăgându-se pentru totdeauna din politică și reluând scrierea memoriilor. Acolo a murit de infarct în anul următor. Țelurile și acțiunile sale ca președinte au dat naștere mai multor comentarii și speculații decât cele ale oricărui alt om de stat francez.

gaură neagră

Corp ceresc cu o forță gravitațională (*vezi* gravitație) atât de mare, încât nimic, nici chiar lumina, nu poate scăpa din acesta. Se presupune că se formează ca urmare a morții și dispariției unei stele cu o masă de cel puțin trei ori mai mare decât masa Soarelui. Stelele cu o masă mai mică se transformă în stele pitice albe sau stele neutronice. Detalii ale structurii unei găuri negre au fost calculate plecând de la teoria generală a relativității a lui Albert Einstein: o „singularitate" cu volum zero și densitate infinită atrage toată materia și energia care provin de la un orizont de evenimente definit de raza Schwarzschild, din jurul său. Găurile negre nu pot fi observate în mod direct, deoarece sunt mici și nu emit lumină. Cu toate acestea, câmpurile lor gravitaționale enorme afectează materia din imediata lor apropiere, care este atrasă de către acestea și emite radiații X atunci când

intră în coliziune, la o viteză mare, cu un orizont de evenimente din exterior. Unele găuri negre pot avea o origine nestelară. Astronomii presupun că găurile negre supermasive din centrul quasarilor și al multor galaxii sunt sursa activității energetice observate. Stephen W. Hawking a emis teorii despre apariția a numeroase găuri negre mici, nu mai mari probabil decât un asteroid, în timpul Big Bang-ului. Aceste „găuri negre miniaturale" primordiale au pierdut din masă de-a lungul timpului și au dispărut ca urmare a radiației Hawking. Deși existența găurilor negre rămâne pur teoretică, ea este sprijinită de numeroase observații ale fenomenelor care se potrivesc cu efectele prevăzute ale acestora.

Gauss, Carl Friedrich
născut Johann Friedrich Carl Gauss

(30.04.1777, Brunswick, ducatul Brunswick - 23.02.1855, Göttingen, Hanovra)

Matematician, astronom și fizician german. Născut într-o familie săracă, s-a dovedit a fi un adevărat geniu. În primii ani ai adolescenței, realizările sale erau deja uimitoare. A publicat peste 150 de lucrări și a avut contribuții importante în matematică, printre care teorema fundamentală a algebrei (lucrarea sa de doctorat), metoda celor mai mici pătrate, eliminarea Gauss-Jordan (pentru rezolvarea ecuațiilor matriceale) și curba-clopot (sau curba lui Gauss) pentru stabilirea erorilor (*vezi* distribuția normală). Gauss a avut contribuții însemnate la dezvoltarea fizicii și astronomiei și a fost un pionier al aplicării matematicii în studiul gravitației, electricității și magnetismului. Cercetările sale s-au extins și în domeniul teoriei potențialului și în analiza reală. Alături de Arhimede și Isaac Newton, este considerat unul dintre cei mai mari matematicieni ai tuturor timpurilor.

Gautier, Théophile

(31.08.1811, Tarbes, Franța - 23.10.1872, Neuilly-sur-Seine)

Poet, romancier, critic și jurnalist francez. Și-a petrecut cea mai mare parte a vieții la Paris, unde inițial a studiat pictura. A subliniat importanța principiului frumosului în opere precum *Domnișoara de Maupin* (Mademoiselle de Maupin, 1835). A elaborat o tehnică poetică pentru a-și nota impresiile legate de operele de artă, ca în poemele perfecte din punct de vedere formal *Emailuri și camee* (Émaux et camées, 1852). Câteva dintre cele mai valoroase poezii ale sale, precum *España* (1845), au fost inspirate din călătorii, același lucru fiind valabil și pentru proză. Un exemplu relevant este *Călătorie în Spania* (Voyage en Espagne, 1845). Este autorul multor lucrări de critică. Operele sale au fost surse de inspirație ale unor poeți precum Charles Baudelaire, al cărui volum *Florile răului* (Les Fleurs du mal) i-a fost dedicat lui Gautier, iar scrierile sale vaste și diverse au influențat sensibilitatea literară decenii întregi.

gavotă

Dans popular francez despre care se spune că era dansat de oamenii din Gap (gavoți). S-a răspândit ca dans de curte în sec. XVII–XVIII, devenind din ce în ce mai complicat, mai ales datorită maeștrilor de balet. Pașii săi lenți erau acompaniați de muzică în ritmul 4/4. Din punct de vedere muzical, avea trei părți și implica o mișcare opțională de suită.

Gavriil *sau* Gabriel

În Biblie și Coran, unul dintre arhangheli. În Vechiul Testament, el este trimisul divin care i-a explicat lui Daniel viziunile sale; în Noul Testament îi dezvăluie lui Zaharia vestea nașterii lui Ioan Botezătorul și i se arată Mariei în Buna Vestire, spunându-i că-l va naște pe Fiul lui Dumnezeu. Conform tradiției creștine, Gavriil va suna din goarnă în ziua Judecății de Apoi. În Coran apare sub numele de Jibril, iar musulmanii cred că i-a adus lui Mahomed revelația lui Dumnezeu.

Gawain

Cavaler al Mesei Rotunde. Nepot al regelui Arthur, apare în primele legende ale regelui Arthur ca un model al perfecțiunii. Dar, în istorisirile de mai târziu, caracterul său devine arogant și incapabil de a înțelege semnificația Graalului. În poemul din sec. XIV intitulat *Gawain și Cavalerul Verde* (Sir Gawain and the Green Knight), se spune că a acceptat o provocare din partea misteriosului Cavaler Verde, care s-a oferit să-l lase pe Gawain să-i taie capul, cu condiția ca acesta să-i permită să întoarcă lovitura peste un an. Când Gawain l-a lovit, cavalerul și-a ridicat capul de jos și a părăsit curtea. Gawain a pornit în căutarea lui. După ce a trecut printr-o serie de încercări, el a primit lovitura Cavalerului Verde, dar nu a suferit decât o rană mică, gâtul fiindu-i protejat de o panglică verde magică.

Gay, John

(30.06.1685, Barnstaple, Devon, Anglia - 04.12.1732, Londra)

Poet și dramaturg britanic. Provenind dintr-o familie săracă, dar cu tradiție din

John Gay, pictură în ulei de William Aikman; Galeria Naţională Scoţiană de Portrete, Edinburgh

GALERIA NAŢIONALĂ SCOŢIANĂ DE PORTRETE, EDINBURGH

Devonshire, Gay a fost pentru scurt timp ucenicul unui negustor de mătase din Londra. Ulterior, a devenit membru fondator al ziarului *The British Apollo.* Printre volumele sale de poezii se numără *Jocuri ţărăneşti* (Rural Sports, 1713) şi *Trivia* (1716). Este cunoscut mai ales ca autor al operei bufe *Opera cerşetorului* (The Beggar's Opera, 1728), care a fost jucată de 62 de ori (un record la acea dată). Piesa, acompaniată de muzica lui John C. Pepusch (1667–1752), este o poveste ironică cu hoţi şi tâlhari, care oglindeşte degradarea morală a societăţii; succesul de care s-a bucurat a transformat-o într-o operă de referinţă în istoria teatrului muzical. A fost adaptată de Bertolt Brecht şi Kurt Weill sub numele de *Opera de trei parale* (1928). Gay este înmormântat la Westminster Abbey.

Gaye, Marvin (Pentz) *născut* Marvin Pentz Gay

(02.04.1939, Washington DC, SUA - 01.04.1984, Los Angeles, California)

Cântăreţ şi compozitor american. Fiu al unui preot penticostal, a învăţat să cânte la biserică. În 1959 a semnat un contract cu Harvey Fuqua (n. 1924) şi l-a urmat pe acesta la Motown, unde a cântat la tobe în primele hituri ale lui Smokey Robinson. Propriile sale hituri (lansate începând cu 1962) au atins apogeul cu *I Heard It Through the Grapewine* (1967). A colaborat şi cu unele interprete, cum ar fi Tammi Terrell (1946–1970), cântecele fiind compuse de Nick Ashford (n. 1943) şi Valerie Simpson (n. 1948). Începând cu *What's Going On?* (1971), cântecele sale au abordat teme sociale. Având probleme de ordin personal şi financiar, a revenit abia în 1982 cu hitul *Sexual Healing.* A fost împuşcat mortal de către tatăl său, în timpul unei certe.

Gay-Lussac, Joseph (-Louis)

(06.12.1778, Saint-Léonard-de-Noblat, Franţa - 09.05.1850, Paris)

Chimist şi fizician francez. A demonstrat că toate gazele se dilată, volumul lor crescând direct proporţional cu temperatura; acest fapt a dus la elaborarea unei noi scări de temperaturi ale cărei profunde implicaţii la nivelul termodinamicii au fost stabilite mai apoi de lordul Kelvin. Făcând măsurători cu ajutorul unui balon situat la o înălţime de peste 6 000 m, Gay-Lussac a demonstrat că intensitatea magnetică şi compoziţia atmosferei Pământului erau constante la acea altitudine. În colaborare cu Alexander von Humboldt, fizicianul a determinat proporţia de hidrogen şi oxigen din apă. Este cunoscut ca un pionier al cercetării în domeniul comportamentului gazelor şi în cel al tehnicii analizei chimice, precum şi ca fondator al meteorologiei.

Gayomart

În zoroastrismul târziu, primul om şi strămoşul umanităţii. Creat de Ahura Mazda, s-a încarnat după ce şi-a petrecut 3 000 de ani din viaţă ca spirit. Existenţa sa a anihilat puterea lui Ahriman, spiritul rău care dorea să pună stăpânire pe Creaţie, dar, după o serie de confruntări care au durat 30 de ani, Ahriman l-a nimicit pe Gayomart. Trupul său s-a transformat în mineralele pământului; aurul era sămânţa sa şi din ea a luat naştere rasa umană.

gaz

Una dintre cele trei stări fundamentale ale materiei, în care materia nu are o formă anume, este extrem de fluidă şi are o densitate de cca 0,1% din cea a lichidelor. Gazul este uşor comprimabil, dar tinde să se extindă nedefinit şi umple orice recipient. O modificare mică a temperaturii sau a presiunii produce o schimbare însemnată a volumului său. Aceste relaţii sunt exprimate sub forma ecuaţiilor din legile gazelor. Teoria cinetică a gazelor, elaborată în sec. XIX, descrie gazele ca pe un ansamblu de particule foarte mici (atomi sau molecule) aflate în continuă mişcare şi a avut o contribuţie importantă la explicarea comportamentului acestora. Termenul mai poate desemna benzina, gazul natural sau anestezicul oxid de azot. *Vezi şi* solid.

gaz inert *sau* gaz nobil

Fiecare dintre cele şase elemente chimice care constituie grupul din extrema dreaptă a tabelului periodic, aşa cum este acesta aranjat de obicei: heliu, neon, argon, cripton, xenon şi radon. Toate sunt incolore, inodore şi neinflamabile. Apar în cantităţi mici în atmosferă (deşi heliul este elementul cel mai des întâlnit din univers). Configuraţiile lor electronice sunt stabile; faptul că nu au electroni fără perechi care să necesite divizare face aceste gaze să nu interacţioneze chimic – de aceea sunt numite „nobile" sau inerte – deşi trei

dintre ele, și anume cele mai grele, cu electroni exteriori care sunt mai puțin stabili, pot forma compuși (mai ales cu fluoruri). Aceste gaze absorb și eliberează radiație electromagnetică într-un mod mai puțin complex decât alte substanțe, o proprietate care a fost descoperită odată cu folosirea lor în aparate de iluminat fluorescente și lămpi cu descărcare. Ele luminează cu o culoare caracteristică atunci când sunt introduse într-un tub de sticlă la presiune scăzută, traversat de un curent electric. Datorită punctelor de fierbere și topire foarte scăzute, aceste gaze sunt folosite ca refrigerenți pentru cercetările care se fac la temperatură scăzută. *Vezi* criogenie.

gaz intestinal

Substanță volatilă (în majoritate aer înghițit și, parțial, rezultat în urma digestiei) din tubul digestiv, care conține în mod normal 150–500 cmc de gaz. Aerul din stomac este eliminat prin regurgitare sau trece în intestine. Aici, o parte din oxigen se absoarbe în sânge. Se adaugă dioxidul de carbon rezultat în urma procesului de digestie. Azotul, elementul cel mai important, este inert și, de obicei, transferat. Ocluziile intestinului subțire pot întrerupe tranzitul pentru gaze, determinând distensia anselor, însoțită de dureri mari. În intestinul gros se adaugă produsele rezultate din fermentația bacteriană – în special hidrogen, dar și metan, sulfură de hidrogen, amoniac și mercaptani care conțin sulf. Excesul de gaz din colon este, în cele din urmă, expulzat din corp prin flatulență.

gaz natural

Amestec gazos de hidrocarburi, ușor inflamabil și incolor, care are drept componente principale metanul și etanul. Gazul natural mai poate conține hidrocarburi mai grele, cum ar fi dioxidul de carbon, hidrogenul, hidrogenul sulfurat, azotul, heliul și argonul. Însoțește de obicei petrolul brut (*vezi* petrol). Gazul natural se extrage din puțuri săpate în pământ. Unele gaze naturale pot fi folosite în stare brută, fără rafinare, dar majoritatea necesită procesare. Este transportat în starea sa naturală gazoasă prin conducte sau, după lichefierea prin răcire, cu tancuri petroliere. Gazul natural lichefiat ocupă doar 1/600 din volumul pe care îl are în stare gazoasă. Începând cu anii 1930, este folosit din ce în ce mai mult ca sursă de energie.

gaz neurotoxic

Armă folosită în războaiele chimice, care afectează transmiterea impulsurilor nervoase în sistemul nervos. Compușii organofosforici tabun, sarin și soman au fost produși de germani în Al Doilea Război Mondial, dar nu au fost folosiți. Împreună cu un compus mai nou, VX, aceștia au fost produși în cantități uriașe de SUA și Uniunea Sovietică în timpul Războiului Rece; depozitarea și folosirea lor în timp de război sunt astăzi interzise de Convenția privind armele chimice din 1993. Inhalarea sau contactul cu pielea a unei singure picături de VX sau sarin (care este absorbit în sânge) duce la paralizarea sistemului nervos, la spasm bronhial și în cele din urmă la moarte. Sarinul a fost folosit în 1995 într-un atac mortal în metroul din Tokyo de membrii grupării Amun Shinrikyo.

gaz perfect *sau* gaz ideal

Gaz al cărui comportament fizic se supune legii gazelor, care afirmă că, pentru o anumită cantitate de gaz, produsul volumului V și al presiunii P este proporțional cu temperatura absolută, T sau $PV=kT$, unde k este o constantă. Se presupune că un gaz perfect este compus dintr-un număr mare de molecule în mișcare browniană, care se supun legilor mecanicii lui Newton. Volumul lor se presupune a fi neglijabil și se admite că nici o forță nu acționează asupra moleculelor decât în timpul ciocnirilor momentane. Deși nici un gaz nu are aceste proprietăți, descrierea se poate aplica gazelor reale la temperaturi destul de ridicate și presiune scăzută.

Gaza, Fâșia ~ *în arabă* Qita Ghazzah *în ebraică* Rezuat Azza

Teritoriu în SE coastei Mării Mediterane. Suprafața: 363 kmp, la NE de peninsula Sinai, cuprinzând și orașul Gaza, care a fost un centru comercial prosper de-a lungul istoriei sale, fiind menționat pentru prima oară în sec. XV î.Hr. Asaltat adesea de invadatori precum israeliții, asirienii, babilonienii și persanii, importanța lui s-a diminuat după cruciade. Începând cu sec. XVI a fost stăpânit de Imperiul Otoman. După Primul Război Mondial (1914–1918), orașul și fâșia au aparținut Palestinei, aflată sub stăpânire britanică. După războiul arabo-israelian (1948–1949), teritoriul a fost ocupat de Egipt, iar orașul a devenit sediul guvernării egiptene în Palestina. Suprafața ocupată a fost apoi redusă la o zonă lungă de 40 km, care a început să fie cunoscută sub numele de Fâșia Gaza, aflată încă sub control egiptean. În timpul Războiului de Șase Zile (1967), zona a fost cucerită de Israel.

Principala problemă economică a regiunii o reprezintă numărul mare de refugiați arabi palestinieni care trăiesc într-o sărăcie extremă. În 1987, revoltele palestinienilor din Gaza au marcat începutul primei intifade. În 1993, revoltele continue au condus la semnarea unui acord între Israel și Organizația pentru Eliberarea Palestinei, care garanta o guvernare autonomă limitată populației din Fâșia Gaza și din Cisiordania (West Bank). Eșecul negocierilor din 2000 a dus la izbucnirea unor noi violențe. În încercarea de a pune capăt luptelor, Israelul și-a retras în 2005 toți soldații și coloniștii din Fâșia Gaza, iar controlul teritoriilor a fost transferat palestinienilor.

Gazankulu

Fost bantustan în NE regiunii Transvaal, Republica Africa de Sud. Supranumit și Machanganaland sau Matshangana-tsonga, a fost desemnat de către guvernul sud-african ca bantustan pentru populațiile shangaan și tsonga din Africa de Sud. Cuprindea patru zone de savană, două dintre ele la granița Parcului Național Kruger. Centrul administrativ era la Giyani, aflat în zona separată, din N, a statului. În 1994, după abolirea apartheidului, Gazankulu a devenit parte a nou-createi Provincii de Nord (acum Limpopo).

gaze lacrimogene

Grup de substanțe, cel mai adesea compuși organici halogenați sintetici, care irită mucoasa ochilor, cauzând o senzație de usturime și lăcrimarea ochilor. Pot, de asemenea, să irite tractul respirator superior, cauzând tusea, înecarea și o stare de slăbiciune generală. Au fost utilizate pentru prima dată în Primul Război Mondial, dar, deoarece efectele lor sunt de scurtă durată și aproape inofensive, sunt utilizate acum doar de forțele de menținere a ordinii ca modalitate de dispersare a mulțimilor, de potolire a revoltelor și de a scoate suspecții înarmați din ascunzătoare fără folosirea gloanțelor.

gazel *sau* ghazal *sau* ghazel

În literatura islamică, poem liric, în general scurt și elegant, având ca temă iubirea. Specia s-a dezvoltat în Arabia, spre sfârșitul sec. VII d.Hr. Acest gen de poeme debutează cu distihuri a căror rimă este reluată în al doilea vers din următoarele distihuri, în timp ce primele versuri ale acestora nu rimează. Cele două tipuri principale de gazel sunt originare din Hejaz (astăzi, partea de V a Arabiei Saudite) și Irak. A atins apogeul în rafinament în operele lui Hafez. Poeți americani, precum Adrienne Rich, au folosit variații ale acestui gen liric.

gazelă

Denumire atribuită speciilor de antilope grațioase (genul *Gazella*), care trăiesc în câmpiile și semideșerturile ce se întind din Mongolia până la coasta nord-africană a Atlanticului, precum și în E și centrul Africii tropicale. Gazelele au înălțimea la greabăn de 60–90 cm. De obicei, se strâng în turme formate din cinci-zece membri, dar pot ajunge chiar la câteva sute. În general au culoarea maro, cu abdomenul și crupa albe, și pot avea câte o dungă neagră de-a lungul părților laterale. Pe ambele părți ale capului au câte o dungă deschisă la culoare. Coarnele prezintă numeroase inele reliefate și au forme variate, dar toate sunt ușor răsucite la vârf. Unele specii sunt pe cale de dispariție.

gazelă-Thomson (*Gazella thomsoni*)
E.R. DEGGINGER/EB INC.

Gazelle

Peninsulă situată la NE de insula New Britain, în Papua-Noua Guinee. Are o lățime de cca 80 km, dar când se unește cu coasta se îngustează până la 32 km. De la câmpiile de coastă, altitudinea crește până la 2 438 m, respectiv înălțimea vârfului Sinewit din centrul Munților Baining. Prezintă activitate vulcanică și are un sol extrem de fertil. De-a lungul coastei se află plantații de cacao și copra. Este cea mai populată zonă a insulei și la sfârșitul sec. XIX constituia baza coloniilor germane.

Gazeta de Transilvania

Publicație periodică românească, culturală și politică (1838–1846) întemeiată de G. Barițiu la Brașov. Primul ziar politic și informativ al românilor din Transilvania, publicația era orientată spre promovarea culturii naționale românești și a idealurilor politice ale românilor din Transilvania. Între 1 ianuarie și 25 iunie 1838 a avut ca supliment *Foaie literară*, iar între 2 iulie 1838 și 24 februarie 1865, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*. Situându-se pe poziții democratice patriotice și iluministe, publicația a avut un rol important în lupta politică a românilor din Transilvania, solidară cu cercurile progresiste din principate. În timpul Revoluției de la 1848 din Transilvania, a militat pentru egalitatea în drepturi între naționalitățile din principat,

unitatea națională a românilor de ambele părți ale Carpaților, desființarea iobăgiei în Țara Românească și Moldova (în Transilvania fusese desființată în timpul împăratului Iosif II) etc. Printre redactori și colaboratori s-au numărat importanți oameni de cultură români ai vremii, între care Ion Heliade-Rădulescu, C. Negruzzi, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, T. Cipariu etc. *Gazeta de Transilvania* și-a încetat apariția în 1944, iar din 1990 apare o serie nouă, sub același nume.

Gaziantep *anterior* Aintab

Oraș, 712 800 loc. (1997), în partea de S a Turciei centrale. Situat la N de Alep, a avut o așezare strategică, aflându-se în vecinătatea rutelor comerciale antice, și a fost locuit încă din mileniul IV î.Hr. Cunoscut în Evul Mediu sub numele de Hamtap, a fost o fortăreață importantă, care asigura paza drumurilor siriene. Cucerit de turci în 1183, s-a aflat apoi sub stăpânirea diverșilor cuceritori, până când a fost anexat Imperiului Otoman la începutul sec. XVI. Numit Aintab în timpul dominației otomane, după Primul Război Mondial a fost ocupat de britanici și francezi. În această perioadă a fost un centru al rezistenței turcești împotriva ocupației europene, iar când a revenit sub stăpânirea Turciei, în 1922, a primit un nou nume, în onoarea poziției sale eroice (*în turcă*: *gazi*, luptător islamic).

gazon

În horticultură, strat de sol de la suprafață, cu vegetație compactă și densă, format de obicei din ierburi cultivate cu scop ornamental sau pentru recreere. Printre ierburile cultivate pentru gazon se numără iarba-albastră-de-Kentucky, ierburile agățătoare și păiușul-subțire sau roșu, tipuri caracteristice anotimpului rece, iar pentru anotimpul cald pirul-gros și iarba-Sf.-Augustin. De obicei sunt cultivate în ferme speciale. De aici, sunt tăiate în formă de cercuri, pătrate sau fâșii și transportate în alte zone, în care prind repede rădăcini și se dezvoltă. Peluza este un gazon cu textură fină, cosit în mod regulat și foarte aproape de rădăcină, astfel încât crește ca un strat de un verde uniform, care înfrumusețează spațiile deschise și formează terenul pentru numeroase sporturi (de ex. terenul de tenis pe iarbă, cele pentru golf și bowling sau gazonul de curse).

găină

Una dintre cele mai răspândite specii de păsări domestice (*Gallus gallus*) crescute în întreaga lume pentru carne și ouă. Provenind din găina-sălbatică roșie, din India, găina a fost domesticită acum 4 000 de ani. Abia în sec. XIX carnea și ouăle de găină au devenit produse de larg consum. Fermele moderne de păsări, de mare capacitate, cu șiruri întregi de cuști amenajate în interior pentru a putea controla căldura, lumina și umiditatea, au început să prolifereze în Marea Britanie în anii 1920, iar în SUA, după Al Doilea Război Mondial. Găinile sunt crescute pentru carne și ouă; masculii imaturi sunt castrați pentru a deveni păsări de carne, fiind denumiți claponi.

găină-sălbatică

Denumire comună pentru cele patru specii de păsări asiatice (genul *Gallus*) care se deosebesc de alte specii din familia fazanului prin faptul că masculul prezintă o creastă cărnoasă, mărgele lobate ce atârnă sub cioc și coadă foarte arcuită. Găina-sălbatică-roșie este strămoșul găinii. Cocoșul are un penaj strălucitor, mătăsos, roșu în zona capului și pe spate și negru-verzui pe restul corpului. Găina este maronie, pestriță pe gât și are o creastă foarte mică.

găinușă

Denumire comună pentru numeroasele specii de păsări de mlaștină (familia *Rallidae*), răspândite în regiunile temperate, tropicale și subtropicale din întreaga lume. Lungimea lor este de cca 30–45 cm, au corp comprimat, asemănător cu cel al cristeilor și lișițelor. Au o placă de consistență cornoasă pe frunte și gheare lungi, subțiri, care le permit să alerge pe vegetația plutitoare. Numeroase specii prezintă zone viu colorate ale penajului sau tegumentului. Sunt păsări zgomotoase, curioase și mai active decât majoritatea speciilor de cristei. Multe specii sunt migratoare. Își construiesc cuiburi mari, din papură, fie pe suprafața apei, fie pe țărm. *Vezi și* găinușă-de-baltă.

găinușă-purpurie (*Porphyrula martinica*)

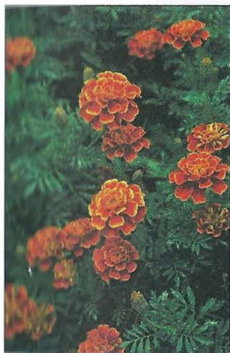
RUTH CORDNER DIN ROOT RESOURCES–EB INC

găinușă-de-baltă

Specie migratoare de găinușă (*Gallinula chloropus*, familia *Rallidae*), răspândită în Europa, Africa și E Americii de Nord. Găinușele-de-baltă sunt negre și prezintă un scut frontal (placă de consistență cărnoasă pe frunte). În America de Nord, găinușa-de-baltă este denumită uneori găinușă-de-Florida.

gălbenea

Denumire comună pentru cele aproape 30 de specii de plante erbacee anuale, alcătuind genul *Tagetes*, familia *Compositae*, originare din SV Americii de Nord. Termenul denumește și filimica de ghiveci (calendula) și alte plante neînrudite, din alte familii. Printre gălbenele se numără gălbenelele-africane (*T. erecta*), plante ornamentale bine-cunoscute, și gălbenelele-franțuzești (*T. patula*), numite și crăițe, care au flori solitare sau grupate, roșii, portocalii și galbene și, de obicei, frunze fin conturate. Deoarece frunzele lor puternic aromate îndepărtează insectele dăunătoare, gălbenelele sunt deseori plantate printre legume.

Gălbenele-franţuzeşti (crăiţe) (*Tagetes patula*)

[illegible] BORNEMANN/PHOTO RESEARCHERS

gărgăriță

Denumire comună pentru cele 40 000 de specii de gândaci din familia *Curculionidae*, cea mai mare familie de coleoptere, care este și cea mai mare familie din regnul animal. Majoritatea gărgărițelor au antene lungi, îndoite, care se pot plia în șanțuri speciale de pe ciocul proeminent. Multe specii sunt lipsite de aripi. Majoritatea măsoară mai puțin de 6 mm lungime, sunt uniform colorate sau cu pete și se hrănesc numai cu plante. Alte specii măsoară însă peste 80 mm. Larvele se pot hrăni numai cu o anumită parte a plantei sau cu o anumită specie de plantă; adulții sunt mai puțin specializați; familia include multe insecte dăunătoare, printre care și gărgărița-capsulei-de-bumbac.

gărgărița-capsulei-de-bumbac

Gândac mic (*Anthonomus grandis*), care se găsește aproape peste tot unde se cultivă bumbacul. Este cel mai periculos dăunător al bumbacului din America de Nord. Dimensiunea adulților depinde de cantitatea de hrană primită în stadiul larvar, însă, în medie, măsoară cca 6 mm, incluzând și ciocul curbat. Primăvara, adulții depun ouă în mugurii sau fructele bumbacului. După eclozare, larvele trăiesc în interiorul capsulei, distrugând semințele și fibrele din jurul lor. Deoarece larvele și pupele rămân în interiorul capsulelor, ele nu pot fi distruse cu insecticide. Gărgărițele-capsulei-de-bumbac distrug anual cca 3–5 milioane de baloți de bumbac.

Gărzile Roșii

Unități paramilitare alcătuite din elevi radicali, formate în timpul Revoluției Culturale din China. Răspunzând la îndemnul din 1966 al lui Mao Zedong, de a reînsufleți spiritul revoluționar al Partidului Comunist Chinez, Gărzile Roșii au mers până la tentativa de lichidare a culturii anterioare comunismului. Cu un efectiv de câteva milioane de membri, Gărzile Roșii obișnuiau să atace și să persecute șefi locali de partid, profesori și intelectuali, în general. Pe la începutul lui 1967 reușiseră să destituie numeroase autorități de partid din diferite localități. Mai târziu, au apărut conflicte interne între detașamente, subiectul de dispută fiind care dintre ele punea în aplicare cu cea mai mare fidelitate filozofia maoistă. Din cauza perturbărilor pe care Gărzile Roșii le-au produs în producția industrială și în viața urbană, guvernul chinez a luat în 1968 decizia de a-i redirecționa spre zonele rurale, unde mișcarea s-a stins treptat.

gândac

Denumire comună pentru cele cca 250 000 de specii care alcătuiesc ordinul *Coleoptera* (cel mai numeros ordin din lumea animală), caracterizat prin aripile din față speciale, numite elitre, care s-au transformat în acoperitoare tari deasupra unei alte perechi de aripi funcționale. Gândacii se întâlnesc peste tot în lume, mai puțin în Antarctica și pe vârfurile celor mai înalți munți. În zonele temperate există mai puține specii de gândaci decât la tropice, dar sunt mai numeroși. Cele mai mici specii au mai puțin de 1 mm lungime, iar cele mai mari pot depăși 20 cm. Majoritatea gândacilor se hrănesc cu animale sau plante; unii mănâncă materie intrată în putrefacție. Unele specii distrug culturile, cheresteaua și textilele, răspândind viermi paraziți și boli. Altele sunt formate din prădători folositori omului, deoarece se hrănesc cu insecte dăunătoare. Unii gândaci sunt cunoscuți sub alte nume (de ex. cariu, cărăbuș, licurici, gărgăriță). Sunt vânați de alte insecte, de lilieci, lăstuni și broaște.

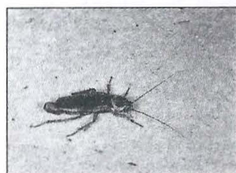
gândac-de-bălegar

Denumire comună pentru reprezentanții unei subfamilii (*Scarabaeinae*) de gândaci scarabei, care adună sfere de bălegar (uneori de mărimea unui măr), ajutându-se

de capul în formă de daltă și de antenele în formă de lopățele. Lungimea corpului este între 5 și 30 mm. La începutul verii, gândacul se îngroapă împreună cu bulgărele de bălegar și se hrănește cu acesta. Spre sfârșitul sezonului, femela depune ouă în bulgării de bălegar, ce vor servi drept hrană larvelor. Au de obicei formă rotundă, cu aripi (elitre) scurte ce lasă descoperită extremitatea posterioară a abdomenului. Consumă în 24 de ore o cantitate de hrană care depășește propria lor greutate și sunt considerați folositori deoarece accelerează procesul de transformare a bălegarului în substanțe ce pot fi folosite de alte organisme.

gândac-de-bucătărie *sau* **șvab**

Denumire comună pentru cele peste 3 500 de specii de insecte (subordinul *Blattaria*, ordinul *Dictyoptera*), care se numără printre cele mai primitive insecte cu aripi și printre cele mai vechi insecte fosile (care depășesc 320 de milioane de ani). Gândacul are corp oval, turtit, antene lungi, filiforme și exoschelet pielos, strălucitor, negru sau brun. Preferă un mediu călduț, umed și întunecat și trăiește de obicei în zonele tropicale sau cu climat blând. Gândacii s-au răspândit și în zona temperată, în clădiri încălzite, mai ales în blocurile de apartamente din orașe. Pot transmite boli, unele grave. Doar o parte dintre specii sunt dăunătoare. Se hrănesc atât cu material vegetal, cât și animal. Gândacul-de-bucătărie-american are o lungime de cca 30–50 mm. Gândacul-de-bucătărie-german (cca 12 mm lungime) este o insectă dăunătoare des întâlnită în locuințe și s-a răspândit peste tot în lume din cauza călătoriilor cu vaporul.

gândac-de-bucătărie (șvab) femelă (*Periplaneta*)

COLIN BUTLER - BRUCE COLEMAN LTD.

gândac-de-cartof-cu-trei-linii

Gândac dăunător (*Lema trilineata*) care atacă frunzele cartofului. Face parte din familia *Chrysomelidae*. Are o lungime maximă de 6 mm, este galben și are trei dungi negre pe aripi. Își depune ouăle pe partea interioară a frunzei de cartof, din care se hrănesc atât larvele, cât și adulții. Larvele sunt camuflate de excrementele pe care gândacii le depun deasupra lor. Anual, sunt produse câte două generații. Cea de-a doua iernează în pământ, în stadiu de pupă. *Vezi și* gândac-de-Colorado.

gândac-de-castravete

Denumire comună pentru cele câteva specii de gândaci de frunze (genul *Diabrotica*), care sunt dăunători importanți. Au culoare galbenă-verzuie, cu pete sau dungi negre, și lungimea de de 2,5–11 mm. Atât gândacul-de-castravete dungat, cât și gândacul-de-castravete cu pete se hrănesc cu plante de grădină, iar larvele lor se hrănesc cu rădăcini.

gândac-de-Colorado

Gândac defoliator (*Leptinotarsa decemlineata*, familia *Chrysomelidae*) originar din V Americii de Nord. A început să consume frunzele cartofilor cultivați după ce aceste legume au fost introduse în V Americii de Nord. În 1874, produsese deja daune majore, fiind răspândit la scară largă. Are corp hemisferic, cca 10 mm lungime și este roșu-portocaliu sau galben, cu dungi negre pe elitre. În funcție de climat, poate produce 1–3 generații în fiecare an.

gândac-de-frasin

Denumire comună pentru cele 2 000 de specii de gândaci (familia *Meloidae*) care secretă o substanță iritantă, numită cantaridină, folosită în medicină ca un iritant local pentru îndepărtarea negilor. În trecut, cantaridina era adesea utilizată pentru producerea bășicilor, un remediu des folosit în vindecarea diverselor afecțiuni, iar rămășițele uscate ale corpului muștei spaniole (*Lytta vesicatoria*) erau un ingredient extrem de important în prepararea așa-ziselor poțiuni de dragoste. Adulții sunt adesea viu colorați, având o lungime de 3–20 mm. Sunt atât folositori, cât și dăunători pentru oameni, deoarece larvele gândacului se hrănesc cu lăcuste, în timp ce adulții atacă culturile.

gândac-de-frasin sau cantaridă (*Lytta magister*)

PHOTO RESEARCH INTERNATIONAL

gândac-de-scoarță

Denumire comună pentru membrii familiei de gândaci *Scolytidae*, care în majoritatea lor produc pagube în zonele forestiere. Au formă cilindrică, sunt cafenii sau negri și, de obicei, mai mici de 6 mm. Un mascul și mai multe femele (cca 60 de femele la fiecare mascul) se înmulțesc, formând cuiburi, de obicei în scoarța unui copac, în care fiecare femelă își depune ouăle. Micile larve părăsesc cuiburile, formând serii de tunele caracteristice. Specii diferite atacă anumiți arbori, afectând rădăcinile,

gândac-de-scoarță (*Dendroctonus valens*)

WILLIAM E. FERGUSON

tulpinile, semințele sau fructele. Unele specii transmit boli (de ex., carii-de-ulm transportă spori ai unei ciuperci care provoacă boala ulmului-olandez).

gândac-scuipător

Denumire comună pentru cele 2 000 de specii de insecte săritoare (familia *Cercopidae*, ordinul *Homoptera*) cu nimfe albicioase care folosesc o valvă abdominală specială pentru aerarea unei secreții lichide anale. Secreția spumoasă ce se formează protejează nimfele de dușmani și de deshidratare. Adulții au sub 1,5 cm lungime. Gândacul-scuipător-de-fâneață (*Philaenus leucophthalmus*) din Europa și din America de Nord seamănă cu o broască și e un săritor redutabil. Se hrănește exclusiv cu trifoi și lucernă, provocând pagube serioase, distrugând uneori până la 50% din recoltă. Unele specii africane sunt atât de numeroase, încât secreția pe care o produc curge de pe ramurile copacilor ca ploaia.

gândac-tigrat

Denumire comună pentru cele cca 2 000 de specii (familia *Cicindelidae*) de gândaci vorace, întâlniți în toată lumea, dar mai ales în regiunile tropicale și subtropicale. Larva așteaptă la gura vizuinii (care are până la 0,7 m adâncime) și apucă insectele cu fălcile în formă de secere. Cârligele de pe abdomen țin insecta astfel încât, chiar dacă se zbate, nu mai poate scăpa și este trasă în vizuină și mâncată. Adulții au corpul zvelt, picioare lungi și o lungime a corpului de maximum 25 mm; au fălci lungi care pot provoca o mușcătură dureroasă. Mulți prezintă irizări albastre, verzi, portocalii sau purpurii.

gândac-tigrat (repede, dragobete, măsurător, târtăriță) (*Cicindela*)

WILLIAM E. FERGUSON

gândacul-dovleacului

Denumire comună pentru cele peste 2 000 de specii larg răspândite (familia *Coreidae*) de gândaci, dintre care multe sunt dăunătoare plantelor. Cele mai multe specii au culori șterse și o lungime de peste 10 mm. Multe au prelungiri late, plate, pe picioare. Specia *Anasa tristis*, din America de Nord, este un mare dăunător al pepenilor și dovleceilor (plante din familia *Cucurbitaceae*). Este de culoare galbenă, dar corpul este acoperit de gropițe negre și pare negru. Larvele se hrănesc sub pământ; piesele bucale ale adulților, specializate pentru înțepat și supt, le permit să atace părți ale plantelor pe care pesticidele rareori le penetrează.

gândire

Acțiune prin care mintea este utilizată pentru a produce idei sau pentru a ascunde răspunsuri simbolice la stimuli. Teoriile gândirii și ale proceselor gândirii s-au concentrat mai ales asupra gândirii dirijate, inclusiv asupra rezolvării problemelor. La începutul sec. XX, cercetătorii și-au focalizat atenția asupra studiului asocierilor mentale. Teoreticienii psihologiei gestaltiste din anii 1920 și 1930 credeau că elementele gândirii se regăsesc în modele extrase din experiență. În momentul actual, aceste elemente sunt considerate părți de informație care trebuie procesate. *Vezi și* psihologie cognitivă, procesarea informației.

Gândirea

Importantă revistă culturală din România interbelică. În jurul revistei s-a format curentul ideologic al gândirismului, care i-a împrumutat numele. Fondată în 1921, la Cluj, de Cezar Petrescu și D. I. Cucu, revista s-a mutat în anul următor la București. Începând cu 1926, Nichifor Crainic s-a implicat în conducerea revistei, iar din 1928 a devenit directorul și ideologul publicației. Cunoscând doar două întreruperi (1925 și 1933–1934), publicația ajunge una dintre cele mai importante reviste culturale românești din epocă. Exponentă a ideilor tradiționalismului autohton, *Gândirea* se situa pe poziții antitetice moderniștilor de la *Sburătorul* lui Eugen Lovinescu. Ea își propunea să apere românismul, adică specificul sufletului național. Ceea ce aduce nou ideologia gândiriștilor este promovarea în operele literare a credinței religioase ortodoxe, care ar fi elementul esențial de structură a sufletului țărănesc. Opera cu adevărat românească trebuia să exprime în modul cel mai înalt specificul național, ethosul, prin promovarea și ilustrarea ideii de religiozitate, căutând să surprindă particularitățile sufletului național prin valorificarea miturilor autohtone, a riturilor și credințelor străvechi. Dintre poeții care au aderat la aceste idei și care le-au ilustrat în operele lor pot fi menționați Lucian Blaga, Ion Pillat, Vasile Voiculescu și Nichifor Crainic. Rubricația orientată spre zonele importante ale vieții

culturale și spirituale – literatură, muzică, teologie, filozofie, teatru, plastică, arheologie creștină – era susținută de comentarii consacrate evenimentelor la zi. Revista a publicat și beletristică originală – poezie, nuvele, fragmente de roman, uneori și piese de teatru. A fost una dintre cele mai valoroase publicații culturale dintre cele două războaie mondiale. Și-a încetat apariția în 1944.

gâscă

Denumire comună pentru speciile de anseriforme (familia *Anatidae*) de dimensiuni mari, cu corpul greoi, ale genurilor *Anser* (așa-numite gâște-cenușii) și *Branta* (așa-numite gâște-negre), care trăiesc numai în emisfera nordică. Gâștele au talie intermediară, între cea a rațelor și a lebedelor, și sunt mai puțin acvatice decât fiecare dintre acestea. Picioarele lor sunt plasate anterior, comparativ cu rațele, permițându-le să se deplaseze rapid. Ciocul gâștelor are o formă specială, fiind adaptat pentru a apuca rogozul și ierburile, principala lor hrană. Ambele sexe au un colorit asemănător; masculii (numiți gâscani) sunt de obicei mai mari decât femelele. Când zboară sau simt un pericol, atât masculii, cât și femelele emit țipete puternice, gâgâind sau sâsâind. Gâștele formează cupluri stabile pentru toată viața. Stolurile zboară în formații cu aspectul literei V, migrând între ținuturile nordice, unde cuibăresc, și cele sudice, în care iernează. *Vezi și* gâscă-călugăriță, gâscă-de-vară.

gâscă-de-mare (*Morus bassanus*)

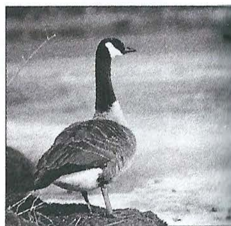
WILLIAM ȘI LAURA RILEY

gâscă-călugăriță

Pasăre acvatică din specia *Branta leucopsis*, care seamănă cu o gâscă-de-Canada mică, cu spate întunecat, cap alb și piept și gât negre. Iernează în N Insulelor Britanice, de-a lungul coastelor Danemarcei, Germaniei și în Olanda. În Evul Mediu, se credea că puii ies din crustaceele numite bubulițe-de-mare, astfel încât a fost considerată pește și putea fi mâncată vinerea.

gâscă-de-Canada

Gâscă cu spatele brun și piept deschis la culoare (*Branta canadensis*), având capul și gâtul negre și obrajii albi. Subspeciile au o mărime variabilă, de la cea cârâitoare, de 2 kg, la marea gâscă-de-Canada, cu o greutate de 6,5 kg și cu anvergura aripilor de 2 m. Gâștele canadiene cuibăresc în Canada și Alaska și iernează în S SUA și în Mexic. Au fost introduse în Anglia și în alte țări și sunt păsări de interes cinegetic. Țipătul lor aproape continuu atrage atenția asupra formațiilor în V pe care le constituie în timpul migrațiilor. În ultimii ani, numărul lor a crescut în America de Nord, devenid dăunătoare pentru unele regiuni locuite.

gâscă-de-Canada (*Branta canadensis*)

LEONARD LEE RUE III

gâscă-de-vară

Cea mai răspândită specie (*Anser anser*) din grupul gâștelor cenușii, care stă la originea tuturor raselor de gâște domestice occidentale. Cuibărește în regiunile temperate și iernează în zone din Marea Britanie până în N Africii, în India și China. Este de culoare cenușie-deschis și are picioarele roz; ciocul este roz la rasa răsăriteană și portocaliu la cea vestică.

Gdansk

Golf la Marea Baltică. Este mărginit de Polonia la V și S, iar la E de Rusia. Are o lungime de 64 km de la N la S și de 97 km de la E la V, iar adâncimea maximă depășește 113 m. Principalele activități de pe coastă sunt construcția de nave, pescuitul și turismul.

Gdansk *în germană* Danzig

Oraș, 456 574 loc. (2000), centrul administrativ al provinciei Pomarskie, din N Poloniei. Situat la gura fluviului Vistula, pe țărmul Mării Baltice, a fost prima dată atestat documentar la sfârșitul sec. X, ca oraș polonez. Capitală a ducatului Pomerania în sec. XIII, a fost cucerit de cavalerii teutoni în 1308. În 1466, Cazimir IV a recucerit teritoriile care aparținuseră Poloniei, Gdansk dezvoltându-se foarte mult. Din 1793 s-a aflat sub controlul Prusiei; după Primul Război Mondial a devenit un oraș liber, guvernat de Polonia. În 1938, Adolf Hitler a pretins ca Gdansk să fie retrocedat Germaniei. Refuzul Poloniei a reprezentat pretextul atacului din 1939, care a grăbit declanșarea celui de-Al Doilea Război Mondial. Orașul, devastat în timpul războiului, a fost retrocedat Poloniei în 1945. A fost apoi reconstruit în întregime, iar portul a fost renovat. Aici a fost înființat, în 1980, sindicatul muncitoresc independent Solidaritatea.

Geb *sau* Keb

În religia egipteană antică, zeu al pământului și susținător fizic al lumii. Geb și sora sa Nut făceau parte din cea de-a doua generație de zeități din Heliopolis. În arta egipteană era adesea înfățișat așezat la picioarele zeului aerului, Shu, iar Nut, zeița cerului, era arcuită deasupra lor. Era al treilea conducător divin dintre zei, iar faraonii pretindeau că sunt urmașii lui.

gecko

Denumire comună pentru cele 750 de specii de șopârle inofensive, dar gălăgioase, din familia *Gekkonidae*. Sunt reptile de mici dimensiuni, de obicei nocturne, cu piele moale, corp scurt și îndesat, cap mare și membre fragile, și degete prevăzute adesea cu ventuze. Extremitățile degetelor prezintă o serie de excrescențe subțiri ca firul de păr, pe care se află cârlige microscopice care se agață de micile neregularități ale suprafețelor, ceea ce le permite șopârlelor să se urce pe suprafețe verticale și extrem de netede și chiar să meargă pe tavan. Majoritatea au o lungime de 3–15 cm, cu tot cu coadă, și au culori șterse, predominant gri, maro sau alb. Trăiesc în habitate ce variază de la deșerturi la jungle, în zonele calde din întreaga lume. Când sunt ținute ca animale de casă, în locuințe, li se permite să circule liber și să mănânce insecte.

Gedrosia

Regiune istorică în S Asiei. Era situată la V de fluviul Ind, în actuala regiune Belucistan din Pakistan. În 325 î.Hr., la întoarcerea din India, trupele lui Alexandru cel Mare au suferit pierderi dezastruoase în regiune. Au cucerit teritoriul, dar după moartea lui Alexandru, generalul său, Seleucos I Nicator, a fost silit să facă pace, prin cedarea Gedrosiei și a tuturor teritoriilor de la E de Hindu Kush, în schimbul a 500 de elefanți. Plecarea sa a însemnat sfârșitul intervenției grecești în teritoriile indiene.

[illegible]/ART RESOURCE, NEW YORK

Geea, statuetă din teracotă din Tanagra, Grecia; Muzeul Borély, Marsilia

Geea

În mitologia greacă, zeița pământului. I-a fost și mamă, și soție lui Uranus și a fost despărțită de acesta de către fiul ei, Cronos, unul dintre titani. Potrivit lui Hesiod, era mama celor 12 titani, precum și a Furiilor și a ciclopilor (*vezi* ciclopi). Se pare că era venerată ca zeița-mamă în Grecia preelenistică, înainte de introducerea cultului lui Zeus.

Geertgen tot Sint Jans

(activ între 1475 și 1495, Țările de Jos, Imperiul Habsburgic)

Pictor olandez. Se cunosc puține detalii despre cariera sa. Numele său înseamnă „Micul Gerard din Frăția Sf. Ioan“, după denumirea ordinului religios din Haarlem în care era frate mirean. Singura sa operă atestată, un mare triptic având ca temă *Crucificarea*, a fost pictat pentru mănăstirea frăției. Printre alte picturi care-i sunt atribuite se numără o lucrare pictată în tonuri de clarobscur, reprezentând *Nașterea Domnului* și *Sf. Ioan Botezătorul în sălbăticie*.

Geertz, Clifford (James)

(n. 23.08. 1926, San Francisco, California, SUA)

Antropolog american, unul dintre principalii susținători ai antropologiei care pun accent pe importanța simbolurilor și pe interpretarea lor în viața socială. Cultura, potrivit lui Geertz, este „un sistem de concepte moștenite, exprimate în forme simbolice“ care servesc la impunerea unor înțelesuri despre lume, făcând-o inteligibilă. Scrierile lui Geertz au exercitat o mare influență atât în domeniul antropologiei, cât și în alte domenii. Printre ele se numără: *Religia din Java* (The Religion of Java, 1960), *Interpretarea culturilor* (The Interpretation of Cultures, 1973), *Cunoașterea locală* (Local Knowledge, 1983) și *Opere și vieți* (Works and Lives, 1988). A predat la Universitatea din Chicago (1960–1970) și a fost profesor asociat la Institutul de Studii Avansate de la Princeton, New Jersey, în anul 2000 obținând titlul de profesor emerit. *Vezi și* antropologie culturală.

Gegenbaur, Karl

(21.08.1826, Würzburg, Bavaria - 14.06.1903, Heidelberg, Germania)

Anatomist german. Înflăcărat susținător al teoriei evoluționiste a lui Charles Darwin, a demonstrat că anatomia comparată furnizează argumente în sprijinul evoluționismului. În lucrarea *Elemente de anatomie comparată* (Grundzüge der vergteichenden Anatomie, 1859) subliniază faptul că asemănările de ordin structural dintre diverse animale, mai ales în privința părților cu origine comună (de ex. brațul omului, membrul superior al calului și aripa păsării), oferă indicii despre istoria evoluției lor.

gegenschein *sau* **lumină antisolară**

Pată ovală de o luminozitate slabă, vizibilă pe cer noaptea în direcția opusă Soarelui, atât de vagă încât poate fi observată doar în absența luminii Lunii, numai după ce ochiul privitorului se obișnuiește cu întunericul. Se pierde în lumina Căii Lactee, cu excepția lunilor februarie, martie, aprilie, august, septembrie și octombrie. Lumina antisolară și lumina zodiacală formează cele mai importante segmente ale unei benzi de lumină foarte slabă de-a lungul eclipticii. Se presupune că ambele fenomene sunt rezultatul reflectării luminii solare de către particulele de praf interstelar.

Ge Hong *sau* **Ko Hung**

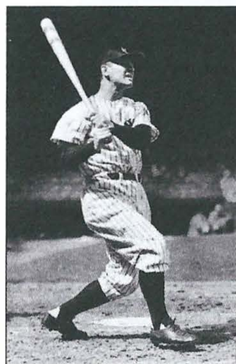
(283 d.Hr., Danyang, China - 343 d.Hr., Danyang)

Alchimist și filozof taoist chinez. A fost educat în spirit confucianist, însă mai târziu a studiat cultul taoist al imortalității fizice. Scrierile sale îmbină doctrinele oculte taoiste cu etica lui Confucius. Principala sa operă, *Baopuzi* (Cel care prețuiește simplitatea), dezbate teme ca alchimia, dieta, igiena sexuală și meditația, precum și importanța principiilor etice.

Gehrig, (Henry) Lou(is)

(19.06.1903, New York, New York, SUA - 02.06.1941, New York)

Jucător de baseball american, unul dintre cei mai mari aruncători din istoria jocului. A urmat cursurile Universității Columbia, apoi a făcut parte din echipa New York Yankees. Între 1925 și 1939, Gehrig a jucat în 2 130 de jocuri consecutive, record care nu a fost doborât până în 1995 (*vezi* Cal Ripken). În 1932 a devenit primul jucător care a realizat patru home runs într-un singur joc. În două sezoane (1934, 1936), a înscris mai mult de 150 home runs într-un sezon de șapte ori. În 1939, capacitățile sale fizice au început să se deterioreze și s-a retras din activitatea sportivă; i s-a pus diagnosticul de scleroză amiotrofică laterală, cunoscută de atunci ca maladia Lou Gehrig. S-a retras din baseball, cu o medie a loviturilor de 340 și 493 de home runs. Cele 1 990 de runs ale sale îl situează pe locul al treilea în istoria baseballului, după Hank Aaron și Babe Ruth. Pe 4 iulie 1939, peste 60 000 de fani ai echipei lui Gehrig s-au adunat pentru a celebra realizările acestuia și pentru a-i asculta discursul în care Gehrig s-a proclamat „cel mai norocos om de pe fața pământului". Gehrig a fost primul jucător al cărui număr (4) a fost retras din echipa sa.

Lou Gehrig, 1939

AP

Gehry, Frank Owen

(n. 28.02.1929, Toronto, Ontario, Canada)

Arhitect american de origine canadiană. A studiat la Universitatea din California de Sud și Harvard. În cazul primelor sale clădiri, folosirea materialelor ieftine (garduri de sârmă, placaj, oțel ondulat) a conferit multor proiecte un aer bizar, de neterminat. Structurile sale sunt adesea caracterizate de forme neconvenționale sau distorsionate și dau senzația de fragmentar, asemenea unui colaj. În proiectarea clădirilor publice, a preferat structurilor monolitice aglomerarea unor unități mici într-un spațiu mai mare, evidențiind în acest fel proporția umană. O realizare deosebită o reprezintă Muzeul Guggenheim din Bilbao, Spania (1991–1997), o aglomerare strălucitoare de forme ascuțite, răsucite și curbe, acoperite cu titan. În 1989, Gehry a primit Premiul Pritzker pentru arhitectură.

Geiger, Abraham

(24.05.1810, Frankfurt am Main, Germania - 23.10.1874, Berlin)

Teolog german de origine iudaică. A fost rabin în Wiesbaden din 1832 și în Breslau între 1838 și 1863. În 1835 a contribuit la înființarea unei publicații cu caracter teologic, unde a și lucrat ca redactor. A pus accent pe simplificarea ritualului și pe ținerea liturghiei în limba maternă, atrăgând atenția asupra faptului că scrierile profeților stau la baza iudaismului. De asemenea, a accentuat tendința de schimbare și de creștere a conștiinței religioase iudaice, o idee principală în iudaismul reformat.

Geiger, contor ~ *sau* **contorul Geiger-Müller**

Dispozitiv utilizat pentru detectarea și măsurarea particulelor individuale de radiație. Inventat de fizicianul german Hans Geiger (1882–1945) și apoi perfecționat cu sprijinul lui Walter Müller, dispozitivul este alcătuit dintr-un tub de metal umplut cu gaz, fiind prevăzut cu o sârmă de-a lungul axei, căreia i se aplică un voltaj mare. Pe măsură ce particulele pătrund în tub, ele creează o mare avalanșă de ionizare în gaz, care apoi se descarcă, dând naștere

unui scurt puls electric. Tubul produce un puls de aceeași intensitate pentru fiecare particulă radioactivă care trece prin gaz, putând fi astfel utilizat pentru detectarea particulelor individuale. Prin urmare, poate identifica niveluri mai scăzute de radiație, în comparație cu alte tipuri de detectoare.

Geiger, Theodor Julius

(09.11.1891, München, Germania - 16.06.1952, pe mare)

Sociolog german. Unul dintre primii critici ai naziștilor, a plecat la Copenhaga, unde, în 1938, a devenit primul profesor de sociologie din Danemarca, predând la Universitatea Aarhus. A studiat stratificarea și mobilitatea socială, având ca punct de plecare clasa intelectuală daneză și populația din Aarhus. Lucrarea postumă *Democrația lipsită de dogmă* (Demokratic ohne Dogma, 1964) prezintă viziunea sa asupra unei societăți depersonalizate de ideologie, absența putând fi compensată de relațiile interumane.

Geisel, Theodor Seuss
cunoscut ca **Dr. Seuss**

(02.03.1904, Springfield, Massachusetts, SUA - 24.09.1991, La Jolla, California)

Scriitor și ilustrator american. A studiat la Colegiul Dartmouth și a urmat cursurile de doctorat la Oxford. În 1927 a început să lucreze ca ilustrator, caricaturist și scriitor. Sub pseudonim, a început să scrie cărți pentru copii, care în scurt timp au devenit extrem de populare. Textele sale erau dominate de absurd, cu creaturi imaginare ridicole. Prima sa carte semnată Dr. Seuss, *Închipuie-ți că am văzut asta pe strada Dudelor* (And to Think That I Saw It on Mulberry Street, 1937), a fost urmată de alte cărți de mare succes, precum *Horton clocește oul* (Horton Hatches the Egg, 1940), *Pisica din pălărie* (The Cat in the Hat, 1957), *Cum a furat Grinch Crăciunul* (How the Grinch Stole Christmas, 1957), *Țestoasa Yertle* (Yertle the Turtle, 1958) și *Ouă verzi cu șuncă* (Green Eggs and Ham, 1960). Datorită acestor bestselleruri, dar și prin publicarea postumă a scrierii *O, locurile în care vei merge!* (Oh, the Places You'll Go!, 1993), a devenit cel mai vândut autor de cărți pentru copii din întreaga lume.

gelatină

Proteină animală care are proprietăți de gelificare. Este folosită în special în industria alimentară. Derivată din colagen, este extrasă prin fierberea oaselor și a pieilor de animale. Este produsă de obicei sub formă de granule sau de amestec cu alte ingrediente, precum zahărul, aromele și coloranții. Când este dizolvată într-un lichid, absoarbe umezeala și se umflă. Se folosește la prepararea unor mâncăruri precum deserturile, gelatinele din carne, supe, bomboane și aspic, dar și pentru a stabiliza emulsiile și produsele alimentare pe bază de spumă, cum ar fi înghețata sau aluaturile pufoase. Din punct de vedere nutrițional, este o proteină incompletă. Se utilizează și la obținerea diverselor produse farmaceutice.

Gell-Mann, Murray

(n. 15.09.1929, New York, New York, SUA)

Fizician american. La vârsta de 15 ani a fost admis la Universitatea Yale, iar în 1951 și-a luat doctoratul la Institutul Tehnologic din Massachusetts (MIT). Din 1955 a fost profesor la Institutul Tehnologic din California și din 1967 a devenit profesor de fizică teoretică. În 1953 a introdus conceptul de „stranietate", o proprietate cuantică, ce explică modelele degradării anumitor mezoni. În 1961, împreună cu Yuval Ne'eman (n. 1925), a propus o schemă (numită „modelul în opt părți") care clasifica mezonii și barionii în multipli de 1, 8, 10 sau 27 pe baza diverselor proprietăți ale acestora. A presupus că explicarea anumitor proprietăți ale particulelor cunoscute este posibilă prin divizarea acestora în particule și mai mici, sau blocuri structurale, pe care apoi le-a numit quarcuri. I-a fost decernat Premiul Nobel în 1969.

Geltzer, Ecaterina

(14.11.1876, Moscova, Imperiul Rus - 12.12.1962, Moscova)

Primă-balerină la Bolșoi Teatr. A studiat la școala de balet a Bolșoi Teatr, absolvită în 1894, și s-a alăturat trupei Baletul Bolșoi Teatr și a devenit primă-balerină în 1901. În cariera de peste 40 de ani, cele mai renumite roluri au fost cele dramatice. După revoluția din 1917 a contribuit, împreună cu soțul ei, Vasili Tihomirov, la păstrarea tehnicilor și a repertoriului clasic din perioada baletului imperial rus.

Gelu

Conducător (d. sec. IX–X d.Hr.) al unei formațiuni statale cu populație româno-slavă, ce cuprindea bazinele Someșului Mic și Almașului, până la Poarta Meseșului. Conform cronicii *Gesta Hungarorum* a lui Anonymus, notarul anonim al regelui maghiar Bela, Gelu, un anume român (*în latină: Gelou quidam blachus*), stăpânea o țară

locuită de români și slavi. Pe la 904 d.Hr., oastea lui a fost înfrântă de o expediție a unui trib maghiar ce se opunea stăpânirii lui Árpád și era condus de Tuhutum, unul dintre membrii consiliului celor șapte (Hetumoger). Gelu a fost ucis în luptă în timp ce încerca să se refugieze în cetatea sa de pe Someș, aflată undeva în regiunea Clujului, fie în zona Gilăului de astăzi (care a păstrat numele lui Gelu), fie la Cluj sau Cluj-Mănăștur.

Gemara

Comentariu despre corpul de legi iudaice cunoscute sub numele de Mishna. Redactat de învățați evrei din Palestina și Babilon, în perioada 200–500 d.Hr., comentariul este tipărit în paralel cu pasajele relevante din Mishna. *Vezi și* Talmud.

Gemeni

În astronomie, constelație aflată între Rac și Taur; în astrologie, cel de-al treilea semn al zodiacului, care guvernează perioada 21 mai – 21 iunie. Simbolul zodiacal este o pereche de gemeni. Aceștia sunt identificați cel mai adesea cu mitologica pereche Castor și Pollux (Dioscuri), dar și cu alți gemeni celebri, cum ar fi Romulus și Remus.

gemeni uniți *sau* siamezi

Gemeni identici (*vezi* naștere multiplă), ai căror embrioni nu s-au separat complet. Gemenii siamezi sunt alipiți (de obicei de-a lungul trunchiului sau în regiunea frontală, temporală sau occipitală) și au deseori organe comune. În general, gemenii uniți simetric prezintă la naștere anomalii doar în zonele de contact, iar în unele cazuri pot fi separați prin operații chirurgicale. În cazul gemenilor uniți asimetric, unul este destul de bine dezvoltat, iar celălalt este subdezvoltat și depinde de geamănul mai mare pentru a se hrăni. Pentru a putea salva siamezul mai dezvoltat, cel mai puțin dezvoltat trebuie să fie separat pe cale chirurgicală. Termenul de „siamez" a apărut odată cu nașterea a doi frați astfel alipiți, pe nume Chang și Eng. Aceștia au venit pe lume în 1811, în Siam (azi Thailanda), și erau uniți de la stern la ombilic printr-un ligament. Deși au fost expuși foarte mult și au fost prezentați ca o ciudățenie a naturii, s-au căsătorit cu două surori și au avut copii.

Gemini

Ansamblu de 12 navete spațiale cu echipajul alcătuit din câte două persoane, lansate pe orbita Pământului de SUA între 1964 și 1967, după programul Mercury (care implica o singură persoană) și înainte de programul Apollo (care implica trei persoane). Proiectată pentru a testa abilitatea astronauților în manevrarea manuală a navetelor spațiale, seria Gemini a contribuit la dezvoltarea unor tehnici de abordare orbitală și de andocare folosind un vehicul-țintă care a fost utilizat mai târziu în programul Apollo de aselenizare. De asemenea, a oferit cercetătorilor NASA posibilitatea de a îmbunătăți controlul mediului din navetele spațiale și al sistemelor de energie electrică.

Gemisto Plethon, Giorgio

(1355/?/, Constantinopol – 1450/1452, Mistra, Morea)

Filozof și învățat umanist bizantin. A fost teolog laic al delegației bizantine la Conciliul general din 1438–1445 de la Ferrara-Florența. Tratatul său *Despre deosebirea dintre Aristotel și Platon* (De Platonicae atque Aristotelicae Philosophiae differentia) a resuscitat interesul față de Platon și a contribuit la fondarea Academiei Platoniciene din Florența de către Cosimo I. Clarificarea diferențelor dintre gândirea lui Platon și a lui Aristotel pe care el a făcut-o s-a dovedit esențială în determinarea orientărilor filozofice ale Renașterii italiene.

Gemma Augustea

(*în latină*, gema lui Augustus)

Camee din sardonix, reprezentând glorificarea împăratului Augustus. Acesta este înfățișat alături de zeița Roma, ambii călcând peste armura dușmanilor învinși. În prezent se află la Muzeul de Istorie a Artei din Viena. A fost lucrată probabil în timpul domniei lui Caligula (37–41 d.Hr.). Este una dintre cele mai impresionante camee sculptate, dintr-o serie de geme romane reprezentând personaje imperiale.

Gempei, Războiul ~

(1180-1185)

Confruntare finală dintre două clanuri de războinici japonezi, respectiv Minamoto (Genji) și Taira (Heike), care s-au luptat pentru supremație în Japonia, finalizată cu victoria clanului Minamoto și cu fondarea shogunatului Kamakura (*vezi* Kamakura). Legendele legate de ascensiunea și dispariția celor două familii, cu implicații budiste legate de efemeritate, se bucură de o mare popularitate în Japonia, la fel ca legendele regelui Arthur pentru țările anglofone.

Gemsbok, Parcul Național ~

Rezervație naturală, în SE Botswanei. Se învecinează cu Parcul Național Kalahari

Gemsbok din Republica Africa de Sud. A fost înființat în 1932, ca rezervație, pentru a proteja animalele autohtone și pe cele migratoare care traversau frontiera dintre cele două state; în 1971 a devenit parc național. Printre animalele protejate se numără antilopele africane, antilopele gnu și gazelele sud-africane.

gen
Clasificare utilizată în biologie. Genul este o categorie taxonomică situată după familie și înaintea speciei, cuprinzând specii înrudite din punct de vedere structural sau filogenetic (*vezi* arbore filogenetic) sau doar o singură specie cu trăsături particulare. De ex., genul *Equus* este alcătuit din speciile de cai, măgari și zebre, iar genul *Rosa*, din speciile de trandafiri. În sistemul nomenclaturii binare, utilizat în clasificarea organismelor vii, numele genului, scris cu majusculă și în mod obișnuit cu italice, reprezintă primul cuvânt din denumirea științifică.

gen
În lingvistică, categorie gramaticală care prezintă distincții legate de sex. Marcarea genului poate fi naturală, prin indici de ordin lingvistic ai genului care corespund distincțiilor din realitate, sau exclusiv gramaticală, prin indici ai genului parțial motivați și parțial arbitrari în plan semantic. În limbile care au categoria genului, substantivele se clasifică în funcție de acest criteriu. Apartenența substantivului la o categorie anume poate fi exprimată prin intermediul formei lui și/sau prin forma altor părți de vorbire subordonate. Foarte apropiate de sistemul genurilor din limbă sunt și sistemele de clase, cum ar fi în limbile bantu, în care numărul de categorii în care se împart substantivele este mult mai mare, cuprinzând categorii distincte pentru noțiuni care desemnează plante, animale sau instrumente. Cu toate acestea, din punct de vedere semantic, apartenența majorității substantivelor la aceste clase este arbitrară, așa cum se întâmplă și în cazul substantivelor din limbile europene.

genă
Unitate a eredității care ocupă o poziție fixă pe un cromozom. Genele își îndeplinesc funcțiile prin controlul sintezei proteinelor. Sunt alcătuite din ADN, cu excepția celor ale anumitor virusuri, care conțin ARN. Secvența de baze azotate dispuse de-a lungul lanțului de ADN formează codul genetic. Atunci când organismul are nevoie de produsul unei anumite gene, porțiunea din molecula de ADN care conține gena respectivă este copiată într-o secvență complementară de ARN, numit ARN mesager (ARN-m). Acesta trece apoi în ribozomi, unde se produce sinteza proteinelor. ARN-ului mesager îi corespunde un al doilea tip de ARN, numit ARN de transfer (ARN-t), care leagă specific aminoacizii, cu care se combină în serii, pentru a forma lanțuri de polipeptide, componentele de bază ale proteinelor. Experimentele au demonstrat că, în celulă, multe gene sunt inactive pe întreaga durată de viață a acesteia, dar în anumite condiții ele pot fi activate, apoi iarăși inactivate. Mutațiile apar atunci când se modifică numărul sau ordinea nucleotidelor dintr-o genă. *Vezi și* inginerie genetică; genetică; legea Hardy-Weinberg; proiectul genomului uman.

genă epistatică
Genă care determină dacă o anumită trăsătură controlată de altă genă se va manifesta sau nu în fenotip. De ex., în cazul albinismului, organismul posedă genele responsabile de pigmentarea pielii, dar acestea nu se manifestă atunci când este prezentă gena răspunzătoare pentru prezența albinismului. În acest caz, această genă este denumită genă epistatică.

genă oncogenă
Genă implicată în etiologia cancerului. Este o succesiune de structuri ADN care au fost modificate sau au suferit mutații ale formei originare, numită protooncogena (*vezi* mutație). Protooncogenele asigură diviziunea și specializarea celulelor sănătoase. O modificare a structurii lor are drept rezultat o înmulțire necontrolată a celulelor, ducând, în final, la formarea unei tumori maligne. La om, protooncogena poate deveni oncogenă în trei moduri: prin mutație (modificarea unei singure perechi de nucleotide), translocație (în care un fragment de cromozom se desprinde și se alipește altui cromozom) sau amplificare (creșterea numărului de cópii ale protooncogenelor). Oncogenele au fost identificate pentru prima dată în unele retrovirusuri. Ulterior, s-a descoperit că acestea sunt oncogene la animale. Au fost identificate cca 60 de oncogene umane, inclusiv cele implicate în apariția cancerului de sân și plămâni. *Vezi și* J. Michael Bishop; Harold Varmus.

genealogie
Studiere a originilor și istoriei familiilor. Este răspândită în majoritatea regiunilor lumii și are o arie internațională de

cercetare. Inițial, se ocupa de identificarea liniilor ascendente ale familiilor regale, aristocratice sau clericale, dar de-a lungul secolelor și-a lărgit aria de cercetare, astfel încât, în prezent, mulți oameni obișnuiți o practică drept hobby. În culturile în care nu se cunoștea încă scrisul, informațiile genealogice erau transmise pe cale orală, de obicei sub forma unei liste de nume. Generațiile următoare au înregistrat în scris aceste informații. Regilor și eroilor li se atribuia adesea o origine divină. În cercetările lor, genealogii moderni fac apel la surse dintre cele mai diverse, cum ar fi cronici vechi, monede, documente, tapiserii, tablouri și monumente.

Genée, Dame Adeline *născută* Anina Margarete Kirstina Petra Jensen

(06.01.1878, Hinnerup, Danemarca - 23.04.1970, Esher, Surrey, Anglia)

Dansatoare, coregrafă și profesoară de dans britanică de origine daneză. A debutat în Norvegia, la vârsta de zece ani. În 1897 a semnat un contract cu Empire Theatre din Londra, unde a devenit una dintre figurile marcante ale scenei. După 1909 a apărut ocazional în balete de a căror coregrafie s-a ocupat, printre care se numără și *La danse* (1912), a cărui temă era istoria baletului. În 1920 a pus bazele unei organizații care a devenit în 1936 The Royal Academy of Dancing. În 1950 a fost înnobilată de Imperiul Britanic.

General Dynamics Corp.

Principal producător din industria apărării SUA. Precursoarea sa, compania Electric Boat Co., a fost înființată în 1899 și a construit primul submarin, *Holland*, achiziționat de Marina SUA. După Al Doilea Război Mondial, și-a diversificat producția, construind avioane militare, vehicule blindate (precum tancul M-1) și tancuri cu gaze naturale. În 1952, compania a fost înregistrată sub numele ei actual, iar în 1954 a lansat pe piață primul submarin acționat cu energie nucleară, numit *Nautilus*; ulterior, a produs submarinele *Trident*. Ramura aerospațială a corporației produce avioane cu reacție pentru mediul de afaceri.

General Electric Co. (GE)

Importantă corporație americană, una dintre cele mai mari companii din lume. Printre produsele sale se numără echipamente electrice și electronice, produse din mase plastice, motoare de avioane, echipamente pentru investigații medicale și servicii în domeniul financiar. Compania a fost înființată în 1892, prin achiziționarea tuturor proprietăților companiei Edison General Electric Co. (fondată în 1878, sub denumirea de Edison Electric Light Co., de Thomas Alva Edison) și a altor două companii din domeniul electric. În 1900, compania și-a înființat propriul laborator de cercetare, multe dintre produsele ulterioare – printre care și diverse aparate de uz casnic – fiind inventate de specialiștii săi. În 1986, GE a cumpărat RCA Corp., care include și rețeaua de televiziune a acesteia, NBC. Sediul corporației se află în Fairfield, Connecticut.

General Mills, Inc.

Principală companie americană producătoare de alimente ambalate, în special făină, cereale pentru micul dejun, gustări și preparate mixte. General Mills a devenit corporație în 1928, prin achiziționarea Washburn Crosby Co. și a altor patru companii de panificație. Specializată în cereale și făinoase, compania a introdus pe piață apreciatele cereale pentru micul dejun Wheaties și Cheerios, făina Gold Medal și drojdia Bisquick, precum și linia de produse Betty Crocker. În anii 1960, compania și-a diversificat obiectul de activitate, ajungând să producă jucării și îmbrăcăminte. În anii 1990 însă, a revenit la producerea în exclusivitate a produselor alimentare. În 2001, General Mills a cumpărat cea mai importantă companie rivală, Pillsbury Co. Sediul companiei este la Minneapolis.

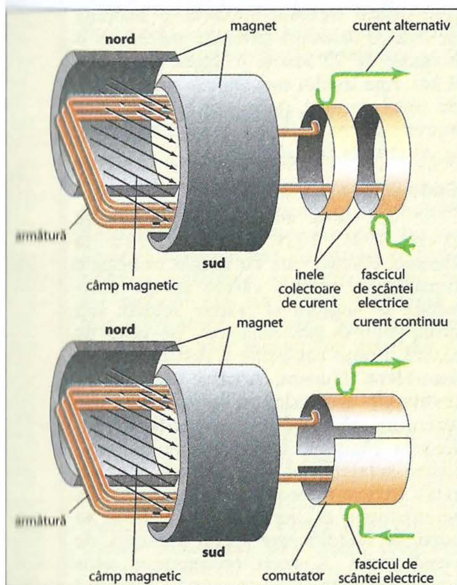
General Motors Corp. (GM)

Corporație americană, cea mai mare producătoare de automobile din lume în cea mai mare parte a sec. XX și în sec. XXI. A fost fondată în 1908 de William C. Durant, pentru a eficientiza câteva companii producătoare de automobile. În scurt timp, a ajuns să le achiziționeze și pe cele care produceau automobilele Buick, Oldsmobile (a cărei producție a încetat în 2004), Cadillac și Oakland (ulterior Pontiac). În 1918 a achiziționat compania auto Chevrolet, formând General Motors Acceptance Corporation (GMAC) în 1919. În 1929, corporația întrecuse Ford Motor Co. și devenise principalul producător de automobile din SUA, extinzându-se și peste ocean, cu mărci precum Vauxhall în Anglia. În 1984 a achiziționat Electronic Data Systems Corp. (EDS), iar în 1986, Hughes Aircraft Co. Tot în 1984, GM a fondat o nouă divizie de automobile, Saturn, pentru a face față competiției cu automobilele japoneze. Concentrându-și interesul doar pentru industria de automobile, GM s-a despărțit de EDS în

1996, a vândut părți din Hughes în 1997 și a devenit în 2000 singurul deținător al companiei Saab Automobile AB.

generator

Mașină care convertește energia mecanică în electricitate, pentru a fi transmisă și distribuită prin linii de tensiune spre consumatorii casnici, comerciali și industriali. De asemenea, generatoarele produc curentul electric necesar automobilelor, avioanelor, vapoarelor și trenurilor. Puterea mecanică a unui generator electric este obținută, de obicei, prin intermediul unui ax rotativ și este egală cu momentul de torsiune al axului, înmulțit cu viteza unghiulară de rotație. Puterea mecanică poate proveni din diverse surse: turbine acționate de apă, vânt, abur sau gaz; motoare cu benzină sau motoare Diesel.

Generatoare de curent alternativ (CA, în partea de sus a imaginii)) și de curent continuu (CC, în partea de jos a imaginii). Modelul fundamental de generator constă dintr-o spiră sau o bobină din sârmă (armătură feromagnetică) care se rotește într-un câmp magnetic. Prin inducție electromagnetică, câmpul magnetic generează un curent electric care străbate înfășurarea rotorului. Curentul generat este fie alternativ, fie continuu, după cum capetele conductorului din spiră sunt legate la niște inele colectoare (CA) sau la un comutator (colector) (CC).

Generația Pierdută /Lost Generation/

Grup de scriitori americani, din perioada Primului Război Mondial, care au devenit cunoscuți în anii 1920; în sens larg, termenul se referă la întreaga generație americană interbelică. Termenul a fost inventat de Gertrude Stein într-o remarcă adresată lui Ernest Hemingway. Scriitorii se considerau „pierduți" din cauză că valorile moștenite nu puteau fi aplicate în epoca de după război, ei simțindu-se alienați spiritual într-o țară considerată iremediabil provincială și aridă emoțional. Termenul cuprinde scriitori ca Hemingway, Francis Scott Fitzgerald, John Dos Passos, e.e. cummings, Archibald MacLeish și Hart Crane.

Genesee

Râu care izvorăște din Pennsylvania și curge spre N, trecând prin Rochester, în New York, după care se varsă în lacul Ontario, după un parcurs de 254 km. La mijlocul cursului său, străbate un defileu lung de 40 km, ai cărui pereți ating pe alocuri o înălțime de 245 m. Numit Marele Canion din E, este principalul punct de atracție al Parcului de Stat Letchworth.

Genêt, Citizen Edmond

Vezi Afacerea Citizen Genêt

Genet, Jean

(19.12.1910, Paris, Franța - 15.04.1986, Paris)

Romancier și dramaturg francez. A fost copil nelegitim, abandonat de mama sa. A început să scrie în închisoare, unde executa o condamnare pentru furt. Primul său roman, *Maica Domnului a florilor* (Notre Dame des Fleurs, 1944), prezintă lumea interlopă a hoților, proxeneților și prostituatelor. *Miracolul trandafirului* (Miracle de la Rose, 1945–1946) este inspirat din adolescența sa petrecută la o cunoscută școală de corecție, iar *Jurnalul unui hoț* (Journal du voleur, 1949) povestește viața sa ca vagabond și hoț de buzunare. A devenit o figură cunoscută a teatrului de avangardă, cu piese precum *Servitoarele* (Les Bonnes, 1947), *Balconul* (Le Balcon, 1956) și *Negrii* (Les Nègres, 1958), drame expresioniste stilizate, menite să șocheze și în același timp să captiveze publicul, dezvăluind ipocrizia și complicitatea într-o ordine socială exploatatoare. Admirat de existențialiști, a fost subiectul grandioasei biografii scrise de Jean-Paul Sartre, numită *Saint Genet* (1952).

genetica comportamentului

Studiu al interacțiunii dintre ereditate și mediu și al felului în care acest lucru influențează comportamentul. Problema factorilor ce determină comportamentul, cunoscută drept controversa natură-cultură, a fost studiată pentru prima dată de savantul englez Francis Galton. O abordare echilibrată, ce recunoștea atât rolul geneticii, cât și al mediului în formarea

comportamentului, a devenit predominantă în anii 1970. Cercetările actuale se bazează pe identificarea genelor ce influențează factorii comportamentali, cum ar fi personalitatea și inteligența, precum și tulburările de comportament, cum sunt depresia și hiperactivitatea. Două metode cvasiexperimentale de studiu – metoda gemenilor identici crescuți în medii diferite și metoda adopției – sunt folosite pentru a vedea care este ponderea geneticii și a mediului la stabilirea trăsăturilor individuale de comportament.

genetică

Studiu al eredității, în general, și al genelor, în special. Genetica modernă a fost inițiată odată cu cercetările lui Gregor Mendel, care a formulat legile de bază ale eredității. În 1909, Wilhelm Johannsen a introdus termenul de genă, dând astfel denumirea disciplinei geneticii. În același an, Thomas Hunt Morgan a demonstrat că genele se găsesc la nivelul cromozomilor și că genele adiacente de pe același cromozom formează grupuri de linkage. Acest fapt a condus la importanta descoperire că genele afectează activitatea moleculară a celulei, după cum dovedesc bolile ereditare la om, cum ar fi erorile înnăscute de metabolism. Genetica moleculară a debutat la începutul anilor 1940, când Oswald Avery a arătat că ADN-ul este componenta cromozomială purtătoare de informație genetică. Structura moleculară a ADN-ului a fost descoperită de James D. Watson, Francis Crick și Maurice Wilkins. Aceste contribuții, precum și altele au făcut posibilă descifrarea codului genetic din molecula de ADN, fapt care, la rândul său, a dus la apariția tehnicilor de recombinare specifice ingineriei genetice, inventate în anii 1970. Înțelegerea principiilor geneticii este utilă în diagnosticul, prevenirea și tratamentul maladiilor ereditare, în cultivarea selectivă a plantelor și în creșterea animalelor, precum și în dezvoltarea tehnologiilor industriale bazate pe activitatea microorganismelor. *Vezi și* genetica comportamentului; biotehnologie.

Geneva *în franceză* Genève *în germană* Genf *în italiană* Ginevra

Oraș, 464 000 loc. (2001), centrul administrativ al cantonului Geneva din SV Elveției. Situat la extremitatea lacului Geneva, pe fluviul Ron, în sec. VI î.Hr. a fost un centru al alobrogilor celți, fiind cucerit apoi de romani. În sec. XVI, Jean Calvin a transformat Geneva într-un stat teocratic și în centrul intelectual al Europei protestante. Fiind locul natal al lui Jean-Jacques Rousseau și sanctuarul lui Voltaire, în sec. XVIII a atras elitele Iluminismului. În 1814 a intrat în Confederația Elvețiană. În 1864 a fost locul unde s-a desfășurat Convenția de la Geneva, iar în 1919 aici a fost fondată Liga Națiunilor. Centru internațional al comerțului și finanțelor, este și sediul Crucii Roșii internaționale și al filialei europene a Națiunilor Unite.

Geneva *în franceză* Lac Léman *în germană* Genfersee

Lac situat între SV Elveției și SE Franței. Aproximativ 347 kmp din suprafața lacului aparțin Elveției, iar alți 234 kmp se află pe teritoriu francez. Este format de fluviul Ron, care pătrunde prin capătul de E al lacului și iese prin extremitatea de V, trecând prin orașul Geneva. Situat la o înălțime de 372 m deasupra nivelului mării, are o lungime de 72 km și o lățime medie de 8 km. Apa lacului este supusă fluctuațiilor de nivel, numite *seiche*, adică valuri care antrenează masa de apă în mod ritmic, de la un țărm la celălalt.

Geneva, Convențiile de la ~

Serie de patru acorduri internaționale (1864, 1906, 1929, 1949), semnate la Geneva, Elveția, care au stabilit principiile umanitare conform cărora statele semnatare se angajau să trateze soldații sau civilii dintr-o țară dușmană, pe timp de război. Prima convenție a fost inițiată de Jean-Henri Dunant. Aceasta prevedea că instituțiile medicale nu vor fi ținte ale atacurilor, că spitalele vor acorda îngrijiri tuturor răniților, indiferent de naționalitatea acestora, iar civilii care îi ajută pe răniți trebuie să fie protejați. De asemenea, se menționa că simbolul Crucii Roșii va servi la identificarea celor protejați de acest acord. A doua convenție a adus unele amendamente, extinzând conținutul celei dintâi. A treia interzicea tratamentele abuzive aplicate prizonierilor de război, prevăzând totodată că lagărele de prizonieri trebuie să permită inspecții din partea statelor neutre. Convențiile din 1949 au introdus și alte reglementări referitoare la prizonierii civili. Două amendamente din 1977 au extins măsurile de protecție și asupra luptătorilor de gherilă, amendamente pe care SUA nu le-au semnat. Singura sancțiune care poate fi aplicată celor care încalcă aceste convenții este dezaprobarea publică. Violările Convențiilor de la Geneva au fost considerate crime de tribunalele

internaționale care s-au ocupat de fosta Iugoslavie (1993), cât și de Curtea Penală Internațională (2002). *Vezi și* Convenția de la Haga; crime de război.

Geneva, Protocolul de la ~ *oficial* **Protocolul pentru Soluționarea pe Cale Pașnică a Conflictelor Internaționale**
(1924)

Propunere de tratat a Organizației Națiunilor Unite, prin care se viza asigurarea securității colective în Europa. Inițiatorul a fost Edvard Beneš. Protocolul propunea aplicarea de sancțiuni împotriva țării care iniția vreo agresiune, oferind totodată o formulă de rezolvare a conflictelor pe cale pașnică. Statele conveneau să accepte soluționarea litigiilor de către o Curte Permanentă Internațională de Justiție, iar orice stat care refuza arbitrarea conflictului urma să fie considerat stat agresor. Protocolul a fost susținut cu entuziasm de Franța, dar a căzut după respingerea sa de către Marea Britanie.

Geneva, Summitul de la ~
(1955)

Întâlnire a conducătorilor SUA, Franței, Marii Britanii și Uniunii Sovietice la Geneva, care își propunea încetarea Războiului Rece. Au fost discutate chestiuni precum dezarmarea, unificarea Germaniei și intensificarea legăturilor economice. Deși nu s-a încheiat nici un acord, conferința a fost considerată un prim pas important spre diminuarea tensiunilor generate de Războiul Rece.

Geneva, Universitatea din ~

Instituție de învățământ superior din Geneva, Elveția. A fost înființată în 1559 de Jean Calvin și de Théodor de Bèze (1519–1605) ca seminar teologic, sub numele de Schola Genevensis (numită ulterior Academia). Mai târziu, programa a fost diversificată prin adăugarea științelor naturale, a dreptului și a filozofiei, iar în sec. XIX a fost înființată o facultate de medicină. În anii 1930, Institutul Jean-Jacques Rousseau, o școală privată pedagogică înființată în 1912, a devenit parte componentă a universității. În prezent, mulți studenți străini sunt atrași de reputația universității în domeniul studiilor internaționale, botanicii și pedagogiei.

Geneza *sau* **Facerea**

Prima carte a Bibliei. Numele său, preluat din primul verset, înseamnă început. Geneza prezintă povestirea creației din perspectiva religiei iudaice și a celei creștine, reprezentând și începutul istoriei poporului lui Israel. Pe lângă prezentarea modului în care Dumnezeu a creat lumea, mai cuprinde și povestea lui Adam și a Evei, a lui Cain și Abel, ca și povestea lui Noe și a potopului, a Turnului Babel și a legământului lui Dumnezeu cu cei trei patriarhi, Avram, Isaac și Iacob. Se încheie cu relatarea despre fiul lui Iacob, Iosif. Tradiția atribuie Cartea Genezei lui Moise, dar savanții din perioada modernă au identificat cel puțin trei stiluri literare diferite, care datează din perioada 950 î.Hr. – sec. V î.Hr., cu toate că povestirile se referă la fapte cu mult anterioare acestor perioade. Este una dintre cele cinci cărți ale Vechiului Testament care alcătuiesc Pentateuhul (*vezi* Tora).

Genghis-Han *născut* **Temüjin**
(1162, în apropiere de lacul Baikal, Mongolia – 18.08.1227)

Conducător și războinic mongol, unul dintre cei mai faimoși cuceritori din istorie, care a unificat triburile mongole, iar apoi și-a extins imperiul de-a curmezișul Asiei, până la Marea Adriatică.

Genghis-Han a fost un războinic și un conducător genial, care a reușit să unifice sub conducerea sa și a familiei sale triburile nomade ale Mongoliei, în cadrul unui stat organizat în jurul unei ierarhii militare rigide. Apoi și-a îndreptat atenția asupra popoarelor sedentare de dincolo de hotarele teritoriului său, împotriva cărora a pornit o serie de campanii de cucerire și de pradă, ajungând, în cele din urmă, până la Marea Adriatică (în vest) și până la coasta chineză a Oceanului Pacific (în est). Astfel a pus bazele marelui Imperiu Mongol.

Context istoric

Cu excepția *Istoriei secrete a mongolilor* (1240?), scrisă în stilul unei epopei, doar surse străine oferă informații relativ contemporane despre viața lui Genghis-Han. Aproape toți autorii, chiar și cei aflați în serviciul mongolilor, s-au concentrat pe imensele distrugeri cauzate de năvălirile lor. Un istoric arab își amintea cu groază de perioada acestora. Aflat departe și bazându-se doar pe informații indirecte, cronicarul de secol XIII Matthew Paris îi numea un „popor detestabil al lui Satan, care se revarsă ca diavolii din Tartar, astfel încât sunt numiți pe drept tartari". Cronicarul făcea un joc de cuvinte între cuvântul clasic Tartar (iad) și vechea denumire tribală *tatar*, purtată de unii dintre nomazi, însă relatarea sa ne dă o idee despre teroarea pe care o provocau. Genghis-Han, fondatorul statului mongol,

conducătorul armatei și creierul din spatele campaniilor, trebuie să fi avut aceeași reputație ca și supușii săi, deși generalii lui acționau, în mod frecvent, pe cont propriu, departe de supravegherea sa. Ar fi, totuși, o greșeală să considerăm campaniile mongolilor niște simple și haotice incursiuni de pradă ale unor sălbatici. Nu este adevărat nici că aceste campanii ar fi fost provocate de o uscare progresivă a climei în regiunile Asiei Centrale, care i-ar fi obligat pe nomazi să plece în căutare de noi pășuni, cum au presupus unii. De asemenea, invaziile mongole nu erau nici pe departe un eveniment singular. Genghis-Han nu a fost nici primul, nici ultimul cuceritor nomad care a părăsit stepele, terorizând populațiile sedentare din zonele periferice ale Eurasiei. Ceea ce a deosebit campaniile sale de ale altora a fost scara la care s-au desfășurat, succesele repurtate, precum și durata mai mare de timp în care mongolii au reușit să stăpânească teritoriul cucerit. Genghis-Han a lovit mult mai puternic în acele popoare sedentare care obișnuiau a consemna în scris evenimentele contemporane lor și a afectat o zonă mai mare de pe continentul eurasiatic, locuită de societăți umane numeroase și variate.

Existau două popoare care se aflau în contact aproape neîncetat, două popoare ostile unul altuia, chiar și numai din cauza modului de viață total diferit, și totuși interdependente. Nomazii aveau nevoie de unele dintre produsele principale fabricate în sud și râvneau la cele de lux. Acestea putea fi obținute prin comerț, prin taxarea caravanelor aflate în tranzit prin teritoriile lor sau prin intermediul incursiunii armate. Locuitorii sedentari ai Chinei aveau mai mică nevoie de produsele stepei, însă nu puteau ignora prezența nomazilor, fiind constant preocupați să reziste năvălirilor acestora, indiferent de mijloace. O dinastie puternică, așa cum era Manchu, din sec. XVII, deținea mijloacele necesare pentru a-și extinde influența în întreaga Asie Centrală. Pe de altă parte, chinezii erau nevoiți să ducă o politică abilă, oferindu-și susținerea și alianța diferitelor triburi, în funcție de conjunctură, pentru a împiedica un trib să devină prea puternic.

În istoria Chinei, perioadele de stabilitate și înflorire au fost însoțite de instabilitate și slăbiciune, prin care treceau popoarele stepei: după perioade în care triburile conlucrau, urmau vremuri tulburi de neînțelegeri și lupte interne. La apogeul puterii sale, un trib nomad, condus de un lider hotărât, putea subjuga celelalte triburi, iar dacă situația din China era favorabilă, își putea extinde dominația adânc în teritoriul chinez. În final, extinderea dominației nomade asupra unei societăți sedentare din sud, care avea o cultură incompatibilă cu cea a invadatorilor, ducea la același sfârșit inevitabil. Nomazii își pierdeau principalele avantaje, și anume mobilitatea, care rezolva ușor problema aprovizionării și a nutrețului, și erau asimilați de chinezii pe care îi cuceriseră. Apoi ciclul se relua; China renăștea cu un nou avânt, iar certurile și luptele interne îi dezbinau pe conducătorii efemeri ai mongolilor. Istoria cuceririlor mongole ilustrează perfect această analiză, iar viața lui Genghis-Han trebuie studiată având în fundal contrastele și tensiunile politice. Campaniile sale nu reprezentau inexplicabile catastrofe naturale sau pedepse divine, ci rezultatul unui set de circumstanțe pe care un om ambițios, hotărât, chiar genial, a știut să le gestioneze în folosul său. A găsit triburile nomade pregătite pentru unificare, într-un moment când China și alte state se aflau, dintr-un motiv sau altul, simultan în declin, și a exploatat situația.

Primele încercări

S-au avansat diferite date pentru nașterea lui Temüjin, numele pe care îl primise Genghis-Han după un lider pe care îl învinsese tatăl său, Yesügei. Cronologia vieții timpurii a lui Temüjin este incertă. Există mai multe variante în ce privește anul său de naștere: 1155, 1162 (susținut astăzi de istoriografia oficială din Mongolia) sau 1167. Legenda spune că momentul nașterii sale a fost favorabil, deoarece a venit pe lume ținând în mână un cheag de sânge. Se spune că ar fi fost de origine divină, primul său strămoș fiind un lup cenușiu, „născut cu un destin care să-l poarte spre cer". Totuși, primii săi ani nu au fost prea promițători. Când avea doar nouă ani, Yesügei, membru al clanului regal mongol Borjigin, a fost otrăvit de un grup de *tătari*, un alt popor nomad, în contul unei dușmănii mai vechi.

După moartea lui Yesügei, restul clanului, condus de familia rivală Taychiut, i-a abandonat pe văduva sa, Höelün, și pe copiii ei, considerându-i prea slabi pentru a participa la conducere și profitând de ocazie pentru a uzurpa puterea. A urmat o perioadă marcată de sărăcie, iar membrii micii familii au fost nevoiți să mănânce rădăcini și pește, în loc de hrana obișnuită a nomazilor, carne de oaie și lapte de iapă.

Există două istorioare care ilustrează atât împrejurările grele în care trăia Temüjin, cât și (mai important!) puterea de a atrage susținători doar prin forța personalității sale. După ce l-au capturat, membrii familiei Taychiut, în loc să-l ucidă, l-au luat prizonier și i-au prins gâtul cu un jug de lemn. Într-o noapte, în timpul mesei, Temüjin a profitat de un moment de neatenție al paznicului, l-a doborât cu o lovitură de jug și a fugit. Membrii familiei Taychiut și slujitorii lor l-au căutat toată noaptea. Unul dintre ei l-a găsit, însă, impresionat de focul din ochii lui, nu l-a dat de gol, ci l-a ajutat să scape, cu riscul propriei vieți. Altădată, o bandă de hoți de cai au furat opt dintre cei nouă cai deținuți de mica sa familie. Temüjin a plecat în urmărirea lor. Pe drum, s-a oprit să-l întrebe pe un tânăr, Bo'orchu, dacă a văzut cumva caii. Bo'orchu și-a întrerupt imediat activitatea, anume mulsul, i-a dat lui Temüjin un cal odihnit și a plecat împreună cu el să recupereze animalele furate. A refuzat orice recompensă, și, recunoscând autoritatea lui Temüjin, și-a părăsit propria familie și l-a urmat ca *nökör*, însoțitor.

În ciuda faptului că au fost respinși, se pare că Temüjin și familia sa și-au păstrat un capital important de prestigiu ca membri ai clanului conducător Borjigin. Printre altele, viitorul lider și-a cerut soția cu care Yesügei îl logodise chiar înainte de moartea sa. Însă tribul Merkit, care locuia în partea nordică a Mongoliei, căuta răzbunare pentru că Yesügei își furase propria soție, Höelün, de la unul din membrii acestuia. Astfel, au răpit-o pe soția lui Temüjin, Börte. Temüjin era suficient de cunoscut pentru a apela la Toghril, han al tribului Kereit, la vremea aceea, cel mai puternic conducător mongol, care fusese *anda* sau frate de cruce cu Yesügei, pentru a-l ajuta să o recupereze pe Börte. Temüjin a încercat să reaprindă această prietenie printr-un dar, o blană de samur, pe care o primise la rândul său ca dar de nuntă. Se pare că altceva nu avea de oferit. Totuși, Toghril a promis să reunească membrii tribului lui Temüjin, pe atunci împrăștiați, și i-a oferit 20 000 de oameni pentru a-și îndeplini acest scop. De asemenea, puternicul han l-a convins și pe Jamuka, un prieten din copilărie al lui Temüjin, să-i pună la dispoziție o armată. Este greu de explicat de ce Temüjin a primit o asemenea armată de la aliații săi, având în vedere că fusese respins și alungat de clanul său, însă din păcate nu avem la dispoziție un alt izvor, în afară de *Istoria secretă*.

Preluarea puterii

Cu aliați puternici și o armată la dispoziție, Temüjin a învins tribul Merkit; viitorul lider a pus în aplicare o strategie pe care o va folosi cu regularitate în viitor: aceea de a nu lăsa niciodată un dușman în urma sa, pentru a preîntâmpina orice rebeliune. Mulți ani mai târziu, înainte de a ataca China, Temüjin se va asigura că nu a mai rămas nici un lider nomad care să-l înjunghie în spate. După distrugerea tribului Merkit, a tratat în același mod și clanul Jürkin, care profitase de faptul că era plecat într-o incursiune împotriva tătarilor și îi prădase pământurile. Temüjin a exterminat pătura conducătoare și i-a preluat pe oamenii de rând ca supuși ai săi. După ce puterea sa a crescut suficient pentru a putea risca o confruntare decisivă cu redutabilii tătari, i-a atacat, i-a învins în luptă, iar apoi i-a executat pe toți cei mai înalți decât osia unei căruțe. Se considera probabil că tinerii lor urmași vor crește fără să-și cunoască trecutul și vor deveni slujitori loiali ai noilor conducători. Când, în cele din urmă, alianța cu Toghril din clanul Kereit s-a rupt, Temüjin s-a văzut nevoit să înlăture și acest obstacol din drumul său spre dobândirea puterii absolute; el a dispersat populația kereit printre mongoli, ca servitori și militari. Aceste acțiuni nu trebuie însă privite drept cruzimi nejustificate și absurde. Temüjin intenționa să nu lase în viață pe nici unul dintre membrii vechilor clanuri conducătoare, în jurul căruia s-ar fi putut organiza o revoltă. Un alt scop era mărirea armatei, prin înrolarea supușilor clanurilor învinse. Principalul său țel era însă distrugerea sentimentului de loialitate față de diferitele clanuri, care favoriza divizarea, unind toți mongolii sub conducerea sa și a familiei sale. Iar după ce în 1206 va fi recunoscut drept han al tuturor nomazilor stepei, Temüjin va distribui rudelor și prietenilor mii de familii pentru protecție și stăpânire, înlocuind astfel organizarea societății mongolilor pe triburi și clanuri cu o structură mai apropiată de cea feudală.

Cu siguranță că Temüjin se gândea la stăpânirea stepelor încă de pe vremea victoriei împotriva clanului Merkit. Prietenia reînnoită cu Jamuka a durat doar un an și jumătate, până într-o zi, când, în timpul unui marș, Jamuka ar fi făcut o remarcă misterioasă despre alegerea unui loc bun pentru a întinde tabăra. Vorbele lui ar fi provocat o replică din partea soției lui Temüjin, Börte, care i-a spus că a venit vremea ca fiecare să meargă pe drumul său. Greu de presupus ce se află în spatele

acestui episod. În *Istoria secretă*, episodul este prezentat prea succint și prea aluziv pentru a permite o explicație demnă de încredere. S-a presupus că Jamuka încerca să provoace un conflict în conducerea armatei. Pe de altă parte, exprimarea ar putea fi în mod intenționat inexactă, pentru a ascunde faptul că Temüjin dorea să-și înlăture prietenul. În orice caz, a urmat sfatul soției sale. Jamuka a fost părăsit și de mulți dintre oamenii lui, probabil pentru că îl considerau învingător pe Temüjin. *Istoria secretă* justifică opțiunea lor adoptând un ton epopeic. Unul dintre supuși îi povestește lui Temüjin un vis, care nu putea fi interpretat altfel decât că pământul și cerul s-au pus de acord ca Temüjin să conducă imperiul. Analizând obiectiv situația, se poate observa cât de șubredă era, de fapt, o declarație de loialitate în stepele Asiei. Membrii clanului lui Temüjin știau acest lucru, iar mulți s-au grăbit să treacă alături de el, intuind că va deveni un lider puternic și înțelegând că ar fi prudent să se declare din timp de partea lui.

Ruperea prieteniei cu Jamuka a însemnat apariția unei polarizări în lumea mongolă, rivalitate care nu se putea încheia decât odată cu dispariția unuia dintre adversari. Despre Jamuka se știu puține. *Istoria secretă* vorbește destul de mult despre el, nu întotdeauna fără simpatie, însă ea este, în primul rând, cronica familiei lui Temüjin; iar Jamuka este dușmanul, chiar dacă un dușman uneori ezitant. Acest personaj e o enigmă, un om cu o personalitate suficient de puternică pentru a conduce o coaliție rivală de hani și pentru a fi ales gur-han sau han suprem de către aceștia. Totuși, era un intrigant, un om gata să aleagă calea mai scurtă, gata să-și părăsească prietenii, ba chiar să se întoarcă împotriva lor de dragul unui profit rapid. Dacă nu ar fi fost Temüjin, Jamuka ar fi reușit poate să-i domine pe mongoli, însă Temüjin era incomparabil mai înzestrat. Iar această rivalitate l-a distrus pe Jamuka.

Liderii clanurilor au început să se grupeze în jurul celor doi rivali, Temüjin și Jamuka. Cu câțiva ani înainte de sfârșitul secolului, unii dintre ei l-au propus pe Temüjin pentru demnitatea de han al mongolilor. Termenii în care i-au făcut propunerea, promițându-i loialitate în război și la vânătoare, arată că aceștia căutau mai degrabă un general destoinic, decât un suveran. Într-adevăr, mai târziu unii îl vor părăsi. În acest moment, în ciuda prestigiului său, Temüjin nu era decât o căpetenie fără prea mare însemnătate. Următorul eveniment important descris în *Istoria secretă* este elocvent în acest sens: o încăierare la un ospăț, provocată de cei considerați aliații săi, prinții Jürkin, pe care îi va masacra ulterior. Nici împăratul Jin din nordul Chinei nu îl prea lua în seamă. Aplicând din nou tactica lor obișnuită în relațiile cu nomazii, chinezii i-au atacat pe foștii lor aliați, tătarii. Temüjin a sesizat ocazia și, împreună cu Toghril, i-a lovit pe tătari din spate, în același timp, în contul vechii dușmănii dintre ei. Împăratul l-a recompensat pe Toghril cu titlul chinez de *wang* (prinț), iar lui Temüjin i-a oferit un titlu mai puțin important. În anii următori, chinezii nu aveau de ce să se teamă de Temüjin. Era prea ocupat să-și consolideze influența în stepă și nu părea o amenințare pentru China.

Temüjin începe acum să-și elimine, sistematic, toți rivalii. Mai multe coaliții formate de Jamuka au fost învinse una după alta. Tătarii au fost exterminați. Toghril s-a lăsat influențat de intrigile lui Jamuka și de ambițiile și suspiciunile fiului său și i-a declarat război fățiș lui Temüjin, însă a fost nimicit, iar tribul său, Kereit, distrus. În sfârșit, conducătorul tribului Naiman din vest, temându-se de ascensiunea lui Temüjin, a încercat să formeze o nouă coaliție, cu participarea lui Jamuka, însă a suferit o grea înfrângere și și-a pierdut teritoriile. Jamuka, mai inconsecvent ca niciodată, l-a părăsit pe hanul Naiman în ultimul moment. În urma acestor lupte, care au avut loc în anii de dinainte de 1206, Temüjin a ajuns stăpânul stepelor. În acel an s-a ținut o mare adunare pe râul Onon, iar Temüjin a fost proclamat Genghis Han. Titlul însemna, probabil, conducător suprem.

Unificarea mongolilor

Anul 1206 a fost unul de cotitură atât în istoria mongolilor, cât și în istoria lumii: pentru prima dată, mongolii erau pregătiți să părăsească stepa. Mongolia îmbrăcase haină nouă. Micile certuri și atacurile tribale aparțineau trecutului. Numele de familii și de triburi fie nu se mai foloseau, fie purtătorii lor erau împrăștiați în toată Mongolia. Tradiționalul sistem bazat pe organizarea tribală, sub conducerea clanurilor, se prăbușise. Ginghis-Han a unit triburile mongole, care, împreună, au format un popor care a supraviețuit până astăzi, în ciuda vicisitudinilor istoriei (dezintegrare feudală, retribalizare incipientă, ocupație colonială). Mongolii priveau însă dincolo de stepă, spre teritoriile locuite

de populațiile sedentare. Genghis-Han era pregătit să pornească marea aventură de cucerire a lumii. Noul popor era croit, înainte de toate, pentru război. Trupele lui Genghis-Han erau organizate, foarte disciplinate, bine echipate și bine aprovizionate. Generali erau proprii săi fii sau oameni aleși de el, a căror loialitate nu putea fi pusă sub semnul întrebării.

Genghis-Han avea o calitate extraordinară: își adapta rapid gândirea condițiilor mereu schimbătoare. Inițial, trupele sale erau formate exclusiv din cavalerie. Luptătorii mongoli călăreau calul mongol, robust și rezistent, care se hrănea cu iarbă și nu avea nevoie de nutreț. O asemenea armată era potrivită pentru a învinge alți nomazi, însă nu putea cuceri orașe. Curând însă, mongolii au învățat să folosească diferite tipuri de catapulte, scări, smoală fierbinte și chiar să devieze cursurile râurilor, fiind capabili să cucerească orașe de mari dimensiuni. Genghis-Han a învățat treptat, mai ales prin contactul cu locuitori ai statelor sedentare, că existau și moduri mai sofisticate de a te bucura de putere, decât incursiunile armate, distrugerile și jafurile. Unul dintre slujitorii hanului tribului Naiman, ultimul mare trib care i s-a opus lui Genghis-Han, i-a arătat foloasele științei de carte și a contribuit la transformarea limbii mongole în limbă scrisă, nu doar vorbită. *Istoria secretă* arată că Genghis-Han a aflat despre „menirea și importanța orașelor" de la niște consilieri musulmani, după războiul purtat împotriva imperiului musulman Horezm, din regiunea fluviilor Amudaria (Oxus) și Sîrdaria (Jaxartes), probabil spre sfârșitul anului 1222. Iar un alt consilier, fost în serviciul împăratului Chinei, i-a explicat rostul țăranilor și meșteșugarilor ca producători de bunuri taxabile. Hanul intenționase să transforme câmpurile cultivate ale Chinei de nord în pășuni pentru cai.

Marile cuceriri ale mongolilor, care îi vor transforma într-o putere mondială, se apropiau. Principala țintă era China. Genghis-Han și-a asigurat, mai întâi, flancul vestic, în urma unei campanii dificile împotriva regatului tangut Xi Xia, situat la granița de nord-vest a Chinei. În 1211 a invadat China de nord, condusă de dinastia Jin. Luptele au încetat temporar abia în 1214, când chinezii i-au plătit hanului o sumă uriașă de bani. În 1215, mongolii au reluat ofensiva, cucerind capitala Beijing. Ocuparea și subjugarea sistematică a Chinei de nord a căzut în sarcina generalului Muqali. Genghis-Han a fost nevoit să părăsească China și să se ocupe de cucerirea Horezmului. Cel care a provocat războiul a fost guvernatorul orașului Otrar, care a masacrat o caravană de negustori musulmani aflați sub protecția lui Genghis-Han, iar șahul Horezmului a refuzat să-i dea satisfacție conducătorului mongol. Până la urmă, războiul cu puternicul stat musulman tot s-ar fi declanșat, însă în condițiile date nu mai putea fi amânat. Răzbunarea lui Genghis-Han a fost teribilă. Fără îndoială, cruzimea arătată de mongoli în acest război a contribuit la reputația lor de sălbatici și ucigași, care îi făceau să tremure de spaimă pe contemporani. Au cucerit oraș după oraș, masacrând locuitorii sau silindu-i să lupte împotriva compatrioților lor, au distrus câmpurile cultivate, grădinile și lucrările de irigație. Genghis-Han s-a retras, în sfârșit, din Horezm în 1223 și nu a mai purtat nici un alt război până la campania finală împotriva regatului Xi Xia, din 1226–1227. A murit la 18 august 1227.

Privire generală

Izvoarele despre viața lui Genghis-Han, deși puține și răzlețe, dezvăluie o personalitate complexă. Era foarte puternic fizic, dădea dovadă de tenacitate în atingerea scopurilor și dispunea de o voință de nezdruncinat. Nu era încăpățânat și asculta sfaturile celorlalți, inclusiv pe cele ale soțiilor și ale mamei. Era foarte flexibil. Deși capabil să mintă, nu era josnic. Punea mare preț pe loialitate, spre deosebire de Toghril sau Jamuka. Nu îi prețuia pe dușmanii care se făceau vinovați de trădare față de stăpânii lor, însă în același timp se folosea de trădarea lor. Era religios, fiind călăuzit de sentimentul unei misiuni divine, iar în momente de criză se ruga la zeitatea supremă a mongolilor, „cerul veșnic albastru". Acestea sunt informațiile care se cunosc despre prima parte a vieții sale. Imaginea devine tot mai încețoșată pe măsură ce iese din teritoriile sale și intră în contact cu bizara lume sedentară de dincolo de stepe. La început, nu putea vedea dincolo de câștigurile imediate, obținute din masacre și jaf, iar periodic era consumat de o puternică dorință de răzbunare. Totuși, toată viața a fost capabil să-și atragă loialitatea oamenilor, atât a nomazilor, cât și a celor sedentari. Faima sa l-a convins chiar și pe bătrânul înțelept taoist Changchun (Qiu Chuji) să călătorească de-a curmezișul Asiei pentru a discuta probleme religioase. Genghis-Han a fost, în primul rând, un om adaptabil, un om capabil să învețe.

Organizarea, disciplina, mobilitatea și neînduplecarea în atingerea scopurilor au fost factorii care i-au influențat succesele militare. Masacrarea populațiilor învinse și teroarea care i-a însoțit armatele din acest motiv erau armele pe care le folosea cu regularitate. Unii au numit război psihologic practica sa de a solicita predarea orașelor și de a organiza apoi masacrarea sistematică a locuitorilor din cele care refuzau. Deși era folosit pentru a slăbi rezistența adversarilor prin cultivarea terorii, masacrul era o practică obișnuită, declanșat uneori fără a avea vreun scop anume. Genghis-Han obișnuia să trimită agenți care să demoralizeze și să dezbine garnizoana și populația orașului, atât cu amenințări, cât și cu promisiuni, metodă folosită mai ales în războiul împotriva Horezmului. Renumele mongolilor îi paraliza deseori pe cei capturați, care se lăsau uciși chiar dacă rezistența sau fuga erau încă posibile. Într-adevăr, mongolii erau greu de înțeles. Rezistența aducea cu sine moarte sigură, însă uneori, ca în cazul orașului Balkh, situat în prezent în Afghanistan, populația era masacrată din motive tactice, în ciuda unei capitulări prompte.

Înfăptuirile lui Genghis-Han au fost grandioase. A unit toate triburile nomade, a învins mari imperii care beneficiau de armate superioare numeric, cum ar fi Horezm și încă și mai puternicul imperiu al dinastiei Jin. Și totuși, nu și-a epuizat oamenii. Și-a ales cu mare grijă succesorul, și anume fiul său Ögödei, s-a asigurat că toți ceilalți fii ai săi îi vor da ascultare acestuia și i-a oferit noului han o armată și un stat aflate în plin avânt. În momentul morții, Genghis-Han cucerise un teritoriu care se întindea de la Beijing la Marea Caspică, iar generalii săi întreprinseseră deja raiduri în Persia și Rusia. Succesorii săi își vor extinde stăpânirea asupra întregii Chine, asupra Persiei și a celei mai mari părți din Rusia. Ei vor realiza ceea ce el nu apucase – sau poate că nici nu intenționase –, și anume să organizeze aceste cuceriri într-un imperiu bine structurat. Amintirea distrugerilor provocate de Genghis-Han supraviețuiește în memoria populară, însă, mult mai important, cuceririle sale au reprezentat prima etapă în formarea Imperiului Mongol, cel mai mare imperiu continental din perioada medievală și modernă.

genist

Inginer militar. Denumirea franceză *(sapeur)* este derivată din cuvântul *sappe* (*în franceză*, tranșee), care a început să fie legat de ingineria militară în sec. XVII, când atacatorii săpau tranșee acoperite pentru a se apropia de zidurile unui fort asediat și slăbeau rezistența zidurilor săpând tunele sub acestea. În armatele moderne, geniștii oferă sprijin în probleme tactice, realizând lucrări de construcție, inclusiv terasamente, poduri mobile și capcane pentru tancuri; construiesc facilități de mari dimensiuni, cum ar fi aeroporturi, drumuri, depozite pentru combustibil și barăci; se ocupă de sarcini suplimentare, inclusiv de dezamorsarea și lichidarea minelor și a bombelor neexplodate, precum și de pregătirea și distribuirea hărților.

geniu

Persoană înzestrată cu capacități intelectuale ieșite din comun. O persoană genială dă dovadă de originalitate, creativitate și de capacitatea de a efectua raționamente și cercetări în domenii care nu au mai fost investigate până atunci. Deși de cele mai multe ori geniile și-au pus amprenta asupra unui singur domeniu, studiile au arătat că inteligența lor generală este extrem de ridicată. Genialitatea este considerată o trăsătură influențată atât de factori ereditari, cât și de cei de mediu.

genius

În religia romană antică, spirit al unei persoane sau al unui loc. Inițial, termenul genius îl desemna pe întemeietorul familiei, care conferea continuitate unei familii sau unui clan de-a lungul generațiilor; echivalentul său feminin era figura maternă a familiei, numită *iuno*. Ulterior, genius a fost considerat spiritul protector al unei persoane sau o conștiință superioară a acesteia, fiind venerat de individul respectiv, în special cu ocazia zilei sale de naștere. Existau, de asemenea, genii ale locurilor și ale unor comunități precum legiunile, statele sau ghildele.

genocid

Distrugere deliberată și sistematică a unei comunități rasiale, religioase, politice sau etnice. Termenul a fost folosit de Raphel Lemkin, un jurist de origine poloneză, care a fost consilier în Departamentul pentru război al SUA în Al Doilea Război Mondial, pentru a descrie efortul premeditat de a distruge o populație (*vezi* Holocaust). În 1946, Adunarea Generală a ONU a declarat genocidul o crimă care trebuie pedepsită, indiferent dacă este comisă de o persoană, de o grupare sau de un guvern împotriva propriului popor sau a altuia, fie pe timp de pace, fie pe timp de război (această

prevedere finală deosebește termenul genocid de conceptul de crimă împotriva umanității, a cărui definiție se referă strict la o perioadă de război). Persoanele acuzate de genocid pot fi aduse în fața unei instanțe de judecată în țara în care a fost comisă crima sau în fața unei curți internaționale. Un exemplu mai recent de genocid este măcelul populației tutsi de către populația hutu, în Rwanda anilor 1990.

genotip

Structură genetică a unui organism. Genotipul determină potențialul ereditar și limitele organismului viu. În cazul organismelor cu reproducere sexuată, genotipul unui individ cuprinde întregul complex de gene moștenite de la ambii părinți. Reproducerea sexuată garantează faptul că fiecare individ are un genotip unic, cu excepția gemenilor identici, care provin din același ovul fecundat. *Vezi și* fenotip; variație.

Genova *în Antichitate* Genua

Oraș și port maritim, 603 560 loc. (2001), în NV Italiei. Centrul administrativ al regiunii Liguria, este centrul Rivierei italiene. S-a dezvoltat pe vremea romanilor, apoi a devenit un important oraș comercial mediteraneean (sec. XII–XIII), singurul oraș rival fiind Veneția. A intrat în declin în sec. XIV–XV, după ce a pierdut o luptă de peste o sută de ani cu Veneția, pentru controlul asupra Levantului. Cucerit de Napoleon la începutul sec. XIX, și-a obținut ulterior independența și a prosperat îndeosebi după unificarea Italiei. Deși orașul a fost grav avariat în Al Doilea Război Mondial, unele clădiri istorice au supraviețuit. Oraș natal al lui Cristofor Columb, Genova se remarcă și în prezent prin tradiția maritimă, principala industrie fiind construcția de nave. Universitatea de aici (înființată în 1471) este renumită pentru studiile în domeniile economic și maritim.

Genova, Conferința de la ~

(1922)

Întâlnire care a avut loc la Genova, în Italia, după Primul Război Mondial, unde s-au discutat problema reconstrucției Europei Centrale și de E și îmbunătățirea relațiilor dintre Rusia și Europa Occidentală. Reprezentanții a 30 de țări europene au căutat mijloace pentru a obține capitalul străin necesar „restaurării Rusiei". Negocierile au fost întrerupte în momentul în care Franța și Belgia, principalii creditori ai Rusiei, au revendicat plata datoriilor care datau încă dinaintea războiului și au cerut restituirea proprietăților străine confiscate de Rusia. Vestea încheierii tratatului germano-sovietic de la Rapallo a contribuit la adâncirea stării de tensiune.

Genovese, Eugene D(ominick)

(n. 19.05.1930, Brooklyn, New York, New York, SUA)

Istoric american. Și-a obținut doctoratul la Universitatea Columbia și a fost profesor la Rutgers, Columbia, Cambridge, precum și la alte instituții. Este cunoscut pentru scrierile sale pe tema Războiului Civil American și a sclaviei, precum *Învârte-te, Jordan, învârte-te* (Roll, Jordan, Roll, 1974) și *Dilema stăpânilor de sclavi* (The Slaveholders' Dilemma, 1992). A continuat să-și prezinte ideile în *Un foc mistuitor: Căderea Confederației, în conștiința Sudului alb și creștin* (A Consuming Fire: The Fall of the Confederacy in the Mind of the White Christian South, 1998).

genro

Oligarhie extraconstituțională care a dominat guvernul japonez începând cu promulgarea Constituției Meiji (1889) și până la începutul anilor 1930. Genro erau oameni care jucaseră un rol important în Restaurația Meiji din 1868. Funcția lor de supraveghere, exercitată în afara structurii oficiale a guvernului, a asigurat continuarea tradiției japoneze de a încredința controlul autorității în mâinile altor forțe decât cele ale autorității titulare. *Vezi și* familia Fujiwara, familia Hojo, Ito Hirobumi, Yamagata Aritomo.

Genroku, perioada ~

(1688–1704)

Perioadă din istoria Japoniei, caracterizată de înflorirea culturii orășenilor care nu aparțineau castei samurailor. Termenul este frecvent utilizat pentru a acoperi o perioadă culturală mai lungă (cca 1675–1725). Deși afișarea ostentativă a bogăției era interzisă, locuitorii importanți din Kyoto, Osaka și Edo (Tokyo) au găsit modalități de a realiza acest lucru. Ei își risipeau banii și timpul în cartierele dedicate plăcerilor, în care se aflau teatre, bordeluri și ceainării. Acest gen de viață efemeră, numită și *ukiyo*, a fost reprezentată în gravuri pe lemn, viu colorate (*vezi* ukiyo-e). Perioada Genroku a stabilit standardele unei culturi urbane care a continuat în timpul întregii perioade Edo.

Gent *sau* Gand

Oraș, 224 180 loc. (2000), centru administrativ al provinciei Flandra de Est, în NV Belgiei. Unul dintre principalele orașe din provincia medievală Flandra. A fost,

până în sec. XIII, și unul dintre cele mai mari orașe din N Europei. Prosperitatea sa se baza pe industria țesăturilor de lux, faimoase în toată Europa. Declinul său a început spre sfârșitul sec. XVI, când țesăturile sale nu au mai putut face față concurenței engleze. Economia s-a relansat odată cu introducerea mașinilor de răsucit bumbacul (în special o mașină de țesut adusă ilicit din Anglia), iar apoi a devenit centrul industriei textile belgiene. Gand are multe muzee, între care se distinge Muzeul de Arte Frumoase (MSK Gent), ce conține o bogată colecție de picturi semnate de maeștrii flamanzi care au trăit și au lucrat la Gand în sec. XVI–XVII. Ca mărime, este al doilea port al Belgiei, fiind și un centru horticol.

Gent, Pacea de la ~

(8 noiembrie 1576)

Declarație prin care provinciile nordice și sudice din Țările de Jos au lăsat deoparte diferențele religioase și s-au unit împotriva Habsburgilor spanioli. Ca primă manifestare a conștiinței naționale olandeze, pacea de la Gent cerea expulzarea trupelor spaniole din Țările de Jos, restaurarea prerogativelor provinciale și locale și încetarea persecuției la adresa calviniștilor. Cu toate acestea, guvernatorul spaniol a declanșat din nou ostilitățile, iar diferențele religioase din regiune au provocat, în 1579, o separare între N calvinist (Uniunea de la Utrecht) și S catolic (Uniunea de la Arras). Uniunea generală a luat sfârșit în 1584.

Gentianaceae, familia ~

Familie de plante din ordinul *Gentianales*, alcătuită din cca 1 100 de specii de arbori, arbuști, vițe lemnoase și plante erbacee, întâlnite mai ales în zona tropicală și subtropicală. Cele patru sau cinci petale unite care alcătuiesc floarea pot fi adânc divizate. În mugure, ele sunt parțial suprapuse și răsucite. Unele specii sunt folosite ca remedii medicale și pentru producerea de coloranți naturali. Câteva specii ale genului *Gentiana* au flori deosebit de frumoase, fiind cultivate ca plante decorative de grădină. Gențianele sunt foarte răspândite în lunci și în păduri umede.

Gentile, Giovanni

(30.05.1875, Castelvetrano, Italia – 15.04.1944, Florența)

Filozof italian, cunoscut și sub numele de filozoful fascismului. Profesor universitar, a editat împreună cu Benedetto Croce ziarul *La Critica* (1903–1922). A ocupat funcții în domeniul educației în guvernul lui Benito Mussolini. Filozofia sa despre „idealismul actual", puternic influențată de Georg Wilhelm Friedrich Hegel, nega existența minților individuale și a oricărei distincții dintre teorie și practică, subiect și obiect, trecut și prezent. A elaborat și a editat *Enciclopedia Italiana* (1936) și a scris multe lucrări pe tema educației și a filozofiei, printre care *Reforma educației* (1920), *Filozofia artei* (1931) și *Religia mea* (1943). A fost ucis de comuniștii antifasciști.

Gentile da Fabriano
născut **Gentile di Niccolò di Massio**

(1370, Fabriano, Statele Papale – 1427, Roma)

Pictor italian. Se presupune că și-a făcut ucenicia în regiunea Lombardiei. În 1409 i s-a încredințat decorarea cu fresce istorice a Palatului Dogilor din Veneția, care nu s-au păstrat. Cel mai important ciclu de fresce, de asemenea distrus, se afla în biserica San Giovanni Laterano din Roma. Principala pictură care a supraviețuit este remarcabilul altar Strozzi (1423), înfățișând *Adorația magilor*. Împletirea naturalismului cu ornamentația bogată a influențat artiștii italieni de-a lungul secolului, în special pe Fra Angelico și pe Benozzo Gozzoli, impunându-l pe Gentile drept unul dintre cei mai mari susținători italieni ai stilului gotic internațional. A fost cel mai important pictor italian din primul sfert al sec. XV.

Gentileschi, Artemisia

(1593, Roma, Statele Papale – 1652/1653, Napoli, Regatul Napolelui)

Pictoriță italiană. Fiică a lui Orazio Gentileschi, a studiat cu tatăl său și cu peisagistul Agostino Tassi. Prima ei operă este *Suzana și bătrânii* (1610), atribuită anterior lui Orazio. A fost violată de Tassi și, pentru că acesta nu și-a ținut promisiunea de-a o lua de soție, Orazio Gentileschi l-a adus în fața Tribunalului Papal în 1612. În timpul procesului, Artemisia a fost obligată să depună mărturie sub tortură. În 1616 a început să studieze la Accademia del Disegno din Florența, unde și-a format un stil propriu și original. A fost printre cei mai importanți discipoli ai lui Caravaggio, ilustrând foarte bine stilul baroc. Deși compozițiile sale sunt pline de grație, subiectele alese sunt adesea violente. A ilustrat subiecte precum Iudita decapitându-l pe Holofern. A lucrat la Roma și la Napoli și a petrecut trei ani la Londra (1638–1641) împreună cu tatăl ei. Cea dintâi artistă care s-a bucurat de o reputație internațională, este admirată în prezent ca prima care a exprimat o conștiință feministă în opera ei.

Gentileschi, Orazio *născut* Orazio Lomi

(1562, Pisa, Italia - 1639, Londra, Anglia)

Pictor italian. A stat la Roma între cca 1576 și 1578; a pictat fresce în diverse biserici (cca 1590–1600). Picturile sale de la începutul sec. XVII dezvăluie influența clarobscurului lui Caravaggio, dar și înrâurirea altor elemente contemporane. Deși mai rafinate decât operele lui Caravaggio, picturilor lui Gentileschi le lipsesc vigoarea și realismul necruțător al tablourilor maestrului. În 1626 a fost invitat de către Carol I în Anglia, unde a rămas până la sfârșitul vieții, lucrând ca pictor de curte. Artemisia Gentileschi a fost fiica sa.

Buna Vestire, pictură de Orazio Gentileschi, 1623; Galeria Sabauda, Torino, Italia

SCALA/ART RESOURCE, NEW YORK

Gentz, Friedrich

(02.05.1764, Breslau, Silezia, Prusia - 09.06.1832, Viena, Austria)

Jurnalist politic german. Puternic influențat de Edmund Burke, a publicat în ziare articole în care analiza evenimentele din perspectiva unui liberal conservator și compara Revoluția Franceză cu cea americană într-un mod nefavorabil pentru cea dintâi. A făcut parte din serviciul civil prusac (1785–1803) și s-a stabilit la Viena, unde, în 1812, a devenit propagandistul și consilierul personal al lui Klemens, prinț von Metternich. A fost secretar general al diverselor congrese organizate după înfrângerea lui Napoleon.

geochimie

Disciplină a științei care se ocupă cu studiul cantității, distribuției și migrației elementelor chimice de pe Pământ și a izotopilor acestora. În trecut, se ocupa în special cu definirea compoziției mineralelor și a rocilor. Cercetările geochimice moderne includ și studiul reciclării continue a materialelor care intră în componența Pământului prin intermediul proceselor geologice, circuitul ciclic al elementelor individuale (și al compușilor lor) între sistemele vii și nevii, precum și anumite aspecte ale cosmologiei.

geocronologie

Datare și interpretare a evenimentelor geologice ale istoriei Pământului. Tehnica clasică a geocronologiei a fost stratigrafia, inclusiv succesiunea faunelor. Începând cu mijlocul sec. XX, datarea radiometrică a oferit informații despre vârsta absolută a evenimentelor/rocilor, pe lângă datele relative obținute prin studiul fosilelor. Datarea radiometrică se bazează pe principiul conform căruia izotopii radioactivi din materialul geologic se dezintegrează în proporții constante și cunoscute, rezultând alți izotopi. *Vezi și* datare cu carbon-14.

geodă

Formațiune minerală depusă în cavități din calcare sau în alte tipuri de roci. De formă aplatizată, cu diametre variabile, geodele pot conține un strat extern de calcedone (sau alte minerale) căptușit la interior de cristale. Golul interior este deseori aproape umplut cu cristale care cresc de la exterior spre interior, noi straturi dezvoltându-se succesiv peste cele vechi. Cristalele sunt fie de cuarț, fie de alte minerale.

geodezie

Ramură a științei care se ocupă cu studiul dimensiunii și formei Pământului, a câmpului său gravitațional și cu localizarea punctelor de reper. Inițial, toate cercetările geodezice se bazau pe măsurători efectuate la sol. În prezent, se folosesc și sateliți, pe lângă alte sisteme de investigație la sol.

geoduck /scoică-săpătoare/

Scoică bivalvă marină (*Panopea generosa*) care trăiește în zona de coastă a Pacificului, din partea de S a peninsulei Alaska până la Baja California. Este cea mai mare scoică-săpătoare, prevăzută cu o carapace de 18–23 cm și sifoane care ating 1,3 m lungime. Ajunge până la 3,6 kg. Deși este foarte apreciată ca aliment, trăiește în gropi adânc săpate și este dificil de extras. Specii asemănătoare se găsesc și în alte părți ale lumii.

Geoffrey din Monmouth

în engleză **Geoffrey of Monmouth**

(m. 1155)

Cronicar medieval britanic. Și-a petrecut probabil cea mai mare parte a vieții ca preot la Oxford. Lucrarea sa cu cel mai pronunțat caracter ficțional este *Istoria regilor Britaniei* (History of the Kings of Britain, cca 1135–1139), în care susținea că prinții britanici descind din troieni. A introdus personajul Arthur (*vezi* legendele regelui Arthur) în literatura europeană, fiind, de asemenea, primul care a scris despre vrăjitorul Merlin, a cărui viață a povestit-o în *Vita Merlini* (cca 1148–1151?).

Deși a fost imediat combătută de către alți istorici, *Istoria* sa a fost una dintre cele mai populare cărți din Evul Mediu, exercitând o influență extrem de mare asupra cronicilor următoare.

geofizică

Ramură importantă a științei Pământului, care aplică principiile și metodele fizicii în studierea Pământului. Se ocupă cu fenomene geologice cum ar fi distribuția temperaturii în interiorul Pământului, sursa, configurația și variațiile câmpului geomagnetic și elementele scoarței terestre, precum fisurile, suturile dintre continente și crestele de pe fundul oceanelor. Cercetările moderne din domeniul geofizicii vizează și fenomene din alte părți ale atmosferei Pământului sau chiar proprietățile altor planete și ale sateliților acestora. *Vezi și* geofizică marină.

geofizică marină

Subdisciplină a geofizicii care se ocupă cu studierea fenomenelor oceanice. Principalele tehnici și arii de studiu cuprind date despre reflecția și refracția seismică, câmpul magnetic și gravitațional al Pământului. Conceptele principale din geofizica marină sunt deriva continentelor și tectonica plăcilor.

geografie

Știință care se ocupă cu studierea suprafeței Pământului. Totodată, descrie și analizează variațiile spațiale ale fenomenelor fizice, biologice și umane care au loc pe suprafața globului și analizează interacțiunile dintre acestea și principalele lor trăsături zonale. În trecut, era centrată exclusiv pe cartografierea și explorarea Pământului. În prezent, a devenit un domeniu vast, iar geografii utilizează o varietate de metode și tehnici specifice altor discipline. Printre ramurile geografiei se numără geografia fizică, umană și regională. Geografia poate studia tot globul, un continent, o țară sau un oraș.

geologia mediului

Disciplină științifică prin care cunoștințele generale de geologie se aplică pentru a rezolva probleme de folosire eficientă a terenurilor și de inginerie civilă. Împreună cu geologia urbană, cercetează impactul activităților umane asupra mediului înconjurător. Printre celelalte aplicații ale geologiei mediului se numără recuperarea terenurilor afectate de minerit sau identificarea unor zone geologic stabile, propice pentru construcția de clădiri, centrale nucleare și orice alte tipuri de construcții.

geologie

Știință care studiază compoziția, structura, proprietățile și istoria Pământului. Geologia se împarte în mai multe subdiscipline care se ocupă cu studiul unor aspecte diferite, cum ar fi: studiul mineralelor (mineralogie) și al rocilor (petrologie); structura Pământului (geologie structurală) și fenomenele vulcanice (vulcanologie); formele de relief și procesele care duc la apariția lor (geomorfologie și glaciologie); istoria evoluției organismelor vii prin studiul fosilelor (paleontologie); dezvoltarea straturilor sedimentare (stratigrafie) și evoluția planetelor și a sateliților lor (astrogeologie); geologia economică și diversele ei ramuri, precum geologia minieră și geologia petrolului. Unele domenii importante înrudite cu geologia sunt geodezia, geofizica și geochimia. *Vezi și* geologia mediului.

geologie aplicată

Disciplină a științei care se ocupă de aplicarea cunoștințelor din geologie la probleme de inginerie civilă, de ex. în proiectarea și amplasarea unui lac de acumulare, determinarea stabilității unui taluz în scopuri de construcție și evaluarea pericolelor de cutremur, inundații sau alunecări de teren în anumite zone vizate pentru construirea de șosele, conducte, poduri, baraje și alte tipuri de lucrări de construcții.

geologie economică

Ramură a geologiei ce se ocupă cu studiul distribuției zăcămintelor minerale, inclusiv considerațiile economice legate de exploatarea acestora, precum și cu evaluarea rezervelor disponibile. Geologia economică studiază minereurile metalifere, combustibilii fosili și alte materiale cu importanță comercială, cum ar fi sarea, ghipsul și piatra de construcție. Aplică principii și metode din diverse alte domenii, cum ar fi geofizica, geologia structurală, stratigrafia etc.

geologie marină
sau oceanografie geologică

Ramură a geologiei care tratează toate aspectele geologice ale bazinelor oceanice (zone de țărm, platouri și povârnișuri continentale, zone abisale). Geologia marină s-a concentrat inițial asupra studiului sedimentării marine și a interpretării probelor recoltate de pe fundul bazinelor oceanice. Dezvoltarea conceptului expansiunii fundurilor oceanice i-a lărgit aria de cercetare. Astfel, studiul sistemului de munți oceanici, al magnetismului rocilor care alcătuiesc fundul bazinelor marine, al caracterelor geochimice ale bazinelor

sărate adânci, precum și expansiunea fundurilor oceanice și deriva continentelor pot fi considerate obiecte de studiu ale geologiei marine.

geologie structurală

Ramură a geologiei care are ca obiect studiul deformării rocilor. Domeniul său cuprinde aspecte care variază de la defectele de rețea submicroscopice din cristale, la falii și sisteme cutate ale scoarței Pământului. În funcție de scara fenomenului studiat, tehnicile folosite sunt aceleași cu cele din petrologie, din geologia de teren și din geofizică. Procesele care determină deformarea rocilor sunt rareori observate direct, astfel încât pentru astfel de studii se poate utiliza modelarea computerizată.

geomagnetică

Ramură a geofizicii care se ocupă cu toate aspectele legate de câmpul magnetic al Pământului, cum ar fi originea, variațiile în timp, manifestările sub forma polilor magnetici, magnetizarea rocilor și anomaliile magnetice locale sau regionale.

geometrie algebrică

Studiu al figurilor geometrice exprimate sub formă de ecuații și reprezentate de grafice într-un sistem de cordonate dat. În contrast cu geometria euclidiană, geometria algebrică reprezintă obiecte geometrice folosind ecuații algebrice (de ex., un cerc cu raza r este definit de relația $x^2+y^2=r^2$). Obiectele definite astfel pot fi analizate pentru proprietăți, fără a fi nevoie de folosirea unui grafic.

geometrie analitică

Studiu al figurilor geometrice pe baza unui sistem de coordonate. Se mai numește și geometrie carteziană, deoarece René Descartes a fost primul care a aplicat legile algebrei la geometrie. Are la bază ideea că orice punct într-un spațiu bidimensional poate fi reprezentat prin două numere, iar orice punct aflat în spațiu tridimensional poate fi reprezentat prin trei numere. Deoarece figurile geometrice precum dreptele, cercurile, sferele și alte figuri pot fi reprezentate ca o mulțime de puncte în spațiu ce răspund anumitor ecuații, ele pot fi analizate prin intermediul ecuațiilor și formulelor, mai degrabă decât prin intermediul graficelor. O mare parte a geometriei analitice se ocupă de secțiunile conice. Deoarece acestea sunt definite cu ajutorul noțiunii de distanță fixă, fiecare secțiune poate fi reprezentată de o ecuație generală derivată din formula distanței.

geometrie diferențială

Domeniu al matematicii în care metodele de calcul sunt aplicate la geometria curbelor și a suprafețelor (de ex., la o porțiune mică dintr-o suprafață sau la o curbă din jurul unui punct). Un exemplu simplu este găsirea tangentei într-un punct dat la o curbă bidimensională. Operații similare pot fi aplicate și la calcularea curburii și a lungimii unei curbe sau la proprietățile analoage ale suprafețelor de orice dimensiuni.

geometrie eliptică

Domeniu al geometriei neeuclidiene care respinge postulatul lui Euclid despre dreptele paralele și modifică postulatul al doilea al lui Euclid. Este cunoscută și sub numele de geometrie riemanniană, după Bernhard Riemann. Ea afirmă că printr-un punct exterior unei drepte date nu trece nici o dreaptă paralelă cu aceasta și că, deși orice dreaptă de lungime finită poate fi dusă la infinit, toate dreptele au aceeași lungime. Cu toate că multe dintre teoremele geometriei eliptice sunt identice cu acelea ale geometriei euclidiene, unele sunt totuși diferite (de ex., suma unghiurilor unui triunghi este mai mare de 180°). Poate fi cel mai simplu vizualizată ca o geometrie pe suprafața unei sfere unde toate dreptele sunt mari cercuri.

geometrie fractală

În matematică, studiu al formelor complexe care au proprietatea de a fi similare cu ele însele, cunoscute drept fractali. Ca și hologramele, în cazul cărora întreaga imagine se regăsește în fiecare parte a ei, orice parte din structura unui fractal poate fi repetată la o dimensiune mai mare, fiecare amplificare semănând cu întregul sau cu o parte din fractalul original. Acest fenomen este ilustrat de structura unui fulg de nea sau a scoarței copacului. Termenul fractal a fost pus în circulație de Benoit B. Mandelbrot, în 1975. Noul sistem de geometrie a avut un impact major în domenii precum chimia fizică, fiziologia și mecanica fluidelor; fractalii pot fi descriși și drept obiecte cu forme neregulate sau fenomene neuniforme spațial ce nu pot fi descrise de geometria euclidiană. Simulările de fractali au fost utilizate pentru a prezenta distribuirea roiurilor de galaxii și pentru a genera imagini asemănătoare cu cele originale ale unor elemente naturale, cu formă neregulată și structură complexă, cum ar fi terenurile cu suprafață neregulată și modelele de distribuție a ramurilor. *Vezi și* teoria haosului.

geometrie neeuclidiană

Teorie despre natura spațiului geometric care diferă de punctul de vedere tradițional susținut încă din vremea lui Euclid. Aceste geometrii au apărut în sec. XIX, când mai mulți matematicieni care lucrau independent au explorat posibilitatea respingerii postulatului lui Euclid despre dreptele paralele. Diferitele presupuneri referitoare la numărul de drepte care trec printr-un punct exterior altei drepte și care ar putea fi paralele cu aceasta au condus la geometria hiperbolică și la geometria eliptică. Matematicienii au fost nevoiți să abandoneze ideea unei geometrii unice corecte; sarcina lor nu era să descopere sisteme matematice, ci să le creeze prin selectarea axiomelor concludente și prin studierea teoremelor care pot fi derivate din acestea. Dezvoltarea acestor geometrii alternative a avut un impact puternic asupra noțiunii de spațiu și a deschis drumul teoriei relativității. *Vezi și* Nikolai Lobacevski; Bernhard Riemann.

geometrie proiectivă

Ramură a matematicii care studiază relațiile dintre figurile geometrice și imaginile rezultate în urma proiectării acestora (cartografiere). Proiecțiile pot fi filme, hărți ale suprafeței Pământului, umbre ale obiectelor. Geometria proiectivă s-a dezvoltat din necesitatea de a înțelege perspectiva în desen și pictură. Fiecare punct al obiectului proiectat și punctul corespunzător al imaginii sale trebuie să se afle pe raza proiectoare, o linie ce trece prin centrul proiecției. Geometria proiectivă modernă pune accent pe proprietățile matematice (cum ar fi continuitatea liniilor și punctele intersecției) care se păstrează în proiecții, în ciuda distorsiunilor de lungime, de unghiuri și de contururi.

geometrie riemanniană

Vezi geometrie eliptică

geomorfologie

Disciplină care se ocupă cu descrierea și clasificarea trăsăturilor topografice ale suprafeței Pământului. Au fost elaborate mai multe sisteme de clasificare a formelor de relief. Unele descriu și grupează trăsăturile topografice în special din punctul de vedere al proceselor care le-au modelat sau modificat. Altele iau în considerare și alți factori (de ex. caracteristicile rocilor de suprafață și variațiile climatice) și consideră stadiile de dezvoltare a formelor de relief ca fiind un aspect al evoluției lor la scara timpului geologic.

geopolitică

Analiză a influențelor geografice asupra raporturilor dintre puteri, în cadrul politicii internaționale. Termenul a fost utilizat pentru prima oară la începutul sec. XX de către politologul suedez Rudolph Kjellén (1864–1922). Teoreticienii geopoliticii au încercat să demonstreze importanța geografiei în dezvoltarea politicilor naționale, referindu-se la granițele naturale, la accesul la rute maritime importante și la deținerea controlului asupra unor teritorii cu importanță strategică. Evoluția comunicațiilor și a transporturilor a diminuat semnificația factorilor geopolitici în politicile externe ale statelor.

George

Lac în NE statului New York, SUA. Are o lungime de 51 km și o lățime cuprinsă între 1,6 și 6,4 km și este legat de lacul Champlain printr-o serie de cascade. Situat la poalele Munților Adirondack, este recunoscut pentru peisajele pitorești, fiind o populară zonă turistică. Imortalizat în romanele lui James Fenimore Cooper sub numele de lacul Horicon, lacul George a fost scena multor bătălii din timpul Războiului francez și indian și al Revoluției Americane. Fortul Ticonderoga este situat în preajma cascadelor de la capătul lacului.

George I *în greacă* Georgios *născut* Prins Vilhelm af Danmark (Prințul Wilhelm al Danemarcei)

(24.12.1845, Copenhaga, Danemarca – 18.03.1913, Salonic, Grecia)

Rege al Greciei. Fiu al lui Christian IX al Danemarcei, s-a înrolat în marina daneză, iar în 1862 a fost nominalizat candidat la tronul Greciei de către Marea Britanie, Franța și Rusia, după ce regele Greciei, Otto, a fost detronat. Acceptat de Adunarea Națională a Greciei, a urcat pe tron în 1863, sub numele de George I. A supravegheat integrarea unor teritorii din Tesalia și Epir în Grecia, precum și anexarea Cretei. În timpul tulburărilor cauzate de războaiele balcanice, a fost asasinat la Salonic. I-a urmat la tron fiul său, Constantin I. Lunga sa domnie a contribuit la dezvoltarea Greciei ca stat european modern.

George I *născut* Georg Ludwig *în engleză* George Louis

(28.05.1660, Osnabrück, Hanovra – 11.06.1727, Osnabrück)

Primul rege al Angliei (1714–1727) din familia Hanovra. A fost succesorul tatălui său ca elector de Hanovra (1698) și s-a

remarcat în Războiul pentru Succesiunea la Tronul Spaniei. Ca strănepot al lui Iacob I al Angliei și prin Actul de instalare, George a fost proclamat rege al Angliei în 1714. A format un guvern liberal și a lăsat politica internă în seama miniștrilor săi, printre care se numărau primul conte Stanhope, vicontele Townshend și Robert Walpole. Nu s-a bucurat de popularitate, din cauza moravurilor germane și a numeroaselor sale amante nemțoaice, cărora le-a îngăduit amestecul în criza falimentului Companiei Mărilor Sudului. A consolidat însă poziția Angliei prin formarea Cvadruplei Alianțe (1718). A fost urmat la tron de fiul său, George II.

George II *în greacă* Georgios

(20.07.1890, Tatoi, lângă Atena, Grecia - 01.04.1947, Atena)

Rege al Greciei (1922–1924, 1935–1947). A devenit rege în 1922, atunci când tatăl său, Constantin I, a fost detronat; familia regală nu era iubită, iar George a părăsit țara în 1923. În 1924, Adunarea Națională a proclamat Grecia republică. George a fost exilat până în 1935, când Partidul Populist conservator a preluat controlul legislativului și a reinstaurat monarhia cu sprijinul armatei. Ioannis Metaxas a preluat puterea în 1936 cu ajutorul regelui. În 1941, în Al Doilea Război Mondial, George a fost silit să plece în exil. Deși tronul îi era amenințat de acțiunile republicane, a fost repus în drepturi printr-un plebiscit și a revenit în Grecia în 1946.

George II *născut* Georg August *în engleză* George Augustus

(10.11.1683, palatul Herrenhausen, Hanovra - 25.10.1760, Londra, Anglia)

Rege al Marii Britanii și elector de Hanovra (1727–1760). Tatăl său, elector de Hanovra, a devenit George I al Angliei. Fiul său i-a succedat în ambele funcții, începând din 1727. Până în 1742 l-a păstrat pe Robert Walpole ca prim-ministru. Noul său ministru, John Carteret (1690–1763), a antrenat Anglia în Războiul pentru Succesiunea la Tronul Austriei. George a luptat cu mult curaj în Bătălia de la Dettingen (1743), aceasta fiind ultima dată când un rege britanic și-a făcut apariția pe câmpul de luptă. Parlamentul și miniștrii l-au silit pe Carteret să demisioneze, numindu-l în locul lui pe William Pitt. Deși George și-a pierdut interesul pentru politică, strategiile lui Pitt au asigurat victoria Marii Britanii în Războiul de Șapte Ani.

George III *născut* George William Frederick

(04.06.1738, Londra, Anglia - 29.01.1820, castelul Windsor, lângă Londra)

Rege al Marii Britanii și Irlandei (1760–1820); de asemenea, elector (1760–1814) și rege (1814–1820) al Hanovrei. Nepot al lui George II, a urcat pe tron în timpul Războiului de Șapte Ani. Primul său ministru, lordul Bute, l-a determinat pe William Pitt să demisioneze, ceea ce a provocat mai mult o atmosferă de intrigi decât stabilitate în interiorul guvernului. Bute a demisionat în 1763; propunerile făcute de George III au fost refuzate, până când, în 1770, lordul North a devenit prim-ministru. Din cauza războiului, Anglia se afla într-un impas financiar, iar George a sprijinit încercările de a obține fonduri prin taxele impuse coloniilor americane, fapt care a dus la izbucnirea Revoluției Americane. Și el, și North au fost învinuiți de acțiuni care au dus la continuarea războiului și la pierderea coloniilor. Și-a reimpus autoritatea atunci când North și Charles James Fox au plănuit să preia controlul Companiei Indiilor de Est; i-a silit să demisioneze și a numit un nou prim-ministru „patriot", în persoana lui William Pitt. George l-a sprijinit pe acesta până la războiul cu Franța revoluționară (1793); temerile lui legate de izbucnirea unor revolte similare și în Irlanda l-au determinat pe Pitt să propună emanciparea politică a romano-catolicilor. Opoziția vehementă a lui George a dus la demisia lui Pitt în 1801. În 1811, sănătatea șubredă a lui George, precum și recidiva nebuniei care îi afectase anterior judecata au determinat Parlamentul să aprobe regența fiului său, viitorul George IV.

George IV *născut* George Augustus Frederick

(12.08.1762, Londra, Anglia - 26.06.1830, Windsor, Berkshire)

Rege al Regatului Unit al Marii Britanii (1820–1830) și rege al Hanovrei (1820–1830). Fiu al lui George III, a moștenit temperamentul dificil al tatălui său, manifestat prin extravaganțe și înclinații spre promiscuitate, încheind o căsătorie secretă, anulată ulterior de către tatăl lui. În 1811 a devenit regent al tatălui său, declarat dement. Păstrând miniștrii tatălui său, fără a-și impune prietenii liberali, a condus Marea Britanie și aliații acesteia către victorie în bătălia cu Napoleon din 1815. L-a susținut pe arhitectul John Nash, finanțând restaurarea castelului Windsor.

George V *născut* **George Frederick Ernest Albert**
(03.06.1865, Londra, Anglia - 20.01.1936, Sandringham, Norfolk)

Rege al Regatului Unit al Marii Britanii (1910–1936). Cel de-al doilea fiu al lui Eduard VII, i-a urmat la tron tatălui său în 1910. În prima parte a domniei s-a confruntat cu probleme provenite din lupta constituțională pentru limitarea puterii Camerei Lorzilor. Respectul pentru noul rege a crescut în timpul Primului Război Mondial; acesta a întreprins câteva inspecții pe frontul din Franța. După război, a făcut față problemelor pricinuite atât de revolte în domeniul industriei, cât și de demisia din 1923 a prim-ministrului său, Andrew Bonar Law, care a fost înlocuit de Stanley Baldwin. După prăbușirea lirei sterline, urmată de o criză financiară în 1931, l-a convins pe James Ramsay MacDonald să rămână în funcție și să formeze un guvern național de coaliție. A fost urmat succesiv la tron de fiii săi, Eduard VIII și George VI.

George V
CAMERA PRESS

George VI *născut* **Albert Frederick Arthur George**
(14.12.1895, Sandringham, Norfolk, SUA - 06.02.1952, Sandringham)

Rege al Regatului Unit al Marii Britanii (1936–1952). Cel de-al doilea fiu al lui George V, a fost proclamat rege după abdicarea fratelui său, Eduard VIII. A fost un important conducător simbolic al poporului britanic în Al Doilea Război Mondial, sprijinind activitatea lui Winston Churchill și vizitându-și armatele de pe mai multe fronturi. În 1949 a fost recunoscut în mod formal ca șef al Commonwealthului de către statele membre. A cucerit respectul poporului său prin îndeplinirea cu scrupulozitate a îndatoririlor unui monarh constituțional și prin faptul că a depășit handicapul de a vorbi gângăvit și cu bâlbâieli. A fost urmat la tron de fiica sa, Elisabeta II.

George VI
KEYSTONE

George, Henry
(02.09.1839, Philadelphia, Pennsylvania, SUA - 29.10.1897, New York, New York)

Reformator agrar și economist american. A abandonat școala înainte de a împlini 14 ani; a lucrat ca funcționar, apoi s-a angajat pe un vapor. În 1858 a plecat în California, unde a scris pentru câteva ziare (în scurt timp înființându-și propria publicație) și s-a implicat în politica Partidului Democrat. În 1879 a publicat *Progres și sărăcie* (Progress and Poverty), în care propunea ca statul să perceapă taxele economice pe venitul provenit din folosirea pământului, dar nu și din îmbunătățirile funciare, iar celelalte taxe să fie desființate. Presupunea că venitul anual al guvernului din această taxă unică ar fi atât de mare, încât s-ar putea obține și un surplus ce ar putea fi folosit pentru dezvoltarea lucrărilor publice.

George, Stefan
(12.07.1868, Büdesheim, lângă Bingen, Hesse - 04.12.1933, Minusio, lângă Lucarno, Elveția)

Poet german. A călătorit mult, numele său fiind legat de cel al lui Stéphane Mallarmé și de simbolismul francez, precum și de prerafaeliții englezi. Întors în Germania, a editat ziarul *Blätter für die Kunst* (1892 și 1919) și a devenit personajul central al Cercului George, adunând în jurul său tineri poeți care formau un grup estetic foarte unit. Printre volumele sale de versuri se numără *Imnuri* (Hymnen, 1890), *Anul sufletului* (Das Jahr der Seele, 1897), *Al șaptelea inel* (Der siebente Ring, 1907) și *Steaua* (Der Stern des Bundes, 1914). Susținător al poeziei pure, a criticat nu numai degradarea limbajului, ci și materialismul și naturalismul. Deși din punct de vedere politic era un conservator, a respins oferta naziștilor care îi promiteau bani și onoruri, alegând calea exilului. Operele sale complete cuprind și traduceri din Dante și din sonetele lui William Shakespeare, precum și schițe în proză.

George, Tudor *născut* **Tudor Georgescu**
(03.02.1926, Ulmeni, Călărași, România - 10.01.1992, București)

Poet român. Fire boemă, Ahoe, apelativ cu care și-a substituit uneori identitatea poetică, a fost o figură pitorească a vieții artistice bucureștene, mai ales prin atitudine. La fel de talentat la poezie ca și la desen, și-a ilustrat frecvent versurile cu o peniță tot atât de teribilistă ca aceea a scrisului. A debutat editorial târziu (1957), cu *Legenda cerbului*, deși și-a risipit poeziile

Tudor George. *Autoportret*

în nenumărate reviste. Al doilea volum, *Balade* (1967), apărut după aproape un deceniu de tăcere, l-a inclus definitiv în generația lirică a celui de-Al Doilea Război Mondial, așa-numita generație pierdută, indicându-l ca baladist prin vocație. Au urmat *Baladele singaporene* (1970), cu o amprentă accentuată în stilul lui François Villon, și multe alte volume, chiar o trilogie a sonetelor, compusă din *Sonetele aeriene* (1972), *Armura de sudoare* (1972) și *Bazarul cu măști* (1973), ce au demonstrat înclinația sa către această dificilă specie a poeziei cu formă fixă. Ca traducător, și-a ales poeți cofraterni: Cecco Angiolieri, Domenico di Giovanni, Ady Endre.

George, Războiul regelui ~
(1744-1748)

Bătălie indecisă între Franța și Marea Britanie, pentru controlul asupra Americii de Nord. Denumit și faza americană a Războiului pentru Succesiunea la Tronul Austriei, războiul a implicat dispute în legătură cu granițele provinciei Nova Scotia și cele din N regiunii New England, precum și pentru controlul asupra văii Ohio. După raiduri sângeroase la graniță, din ambele părți, ajutate de aliații lor indieni, Franța și Marea Britanie au semnat Tratatul de la Aix-la-Chapelle (1748), prin care s-au retrocedat teritoriile cucerite, dar nu s-au rezolvat problemele coloniale. *Vezi și* Războiul francez și indian.

George Washington, Monumentul Național ~

Monument național în E Virginiei, SUA. Inaugurat în 1930, se întinde pe 218 ha, fiind situat de-a lungul râului Potomac. Wakefield, casa unde George Washington și-a petrecut primii trei ani din viață, a ars în 1779. Casa memorială actuală a fost reconstruită în 1931–1932 și reprezintă reședința tipică a unei plantații din Virginia sec. XVIII, dotată cu o grădină.

Georges

Banc de nisip aflat sub nivelul mării, în Oceanul Atlantic, la E de Massachusetts, SUA. Reprezintă o importantă zonă de pescuit, iar în partea sa de N se recoltează scoici. Navigația este periculoasă din cauza curenților cu direcții opuse și a ceții foarte dese. În 1994, pescuitul comercial a fost oprit pentru refacerea rezervelor piscicole.

Georgescu, Constantin C.
(17.07.1898, Ploiești, România - 14.06.1968, București)

Inginer silvic român, zooentomolog, fitopatolog, specialist în sistematica și morfologia plantelor, în dendrologie și fitopatologie. A fost profesor universitar la Brașov și București și membru corespondent al Academiei Române (1948). În 1934 a înființat Parcul Dendrologic de la Snagov. Scrieri: *Atlas de entomologie forestieră*, *Monografia stejarilor din România*, *Boalele arborilor și combaterea lor*.

Georgescu, George
(1887, Sulina, Tulcea, România - 01.09.1964, București)

Dirijor român, unul dintre marii dirijori din istoria muzicii românești. A arătat deosebite aptitudini muzicale încă din perioada studiilor secundare, la Galați, învățând singur să cânte la vioară și dirijând adesea corul școlii în locul profesorului de muzică. La 18 ani a fugit la București și, împotriva voinței părinților, după terminarea liceului s-a înscris la Conservatorul din București, la clasa de violoncel. În paralel, a studiat teoria și solfegiul, cu Dimitrie G. Kiriac, armonia și contrapunctul. După absolvirea conservatorului a urmat o perioadă de perfecționare la Berlin, unde a intrat la Hochschule și a fost inclus într-un cvartet cu care a cutreierat, timp de patru ani, multe țări europene. În Primul Război Mondial i s-a impus un regim de prizonier, cu domiciliul forțat. Un accident survenit în 1916 l-a obligat să renunțe la violoncel și, la sfatul lui Richard Strauss, a îmbrățișat cariera de dirijor. În 1919 a dirijat cu mare succes Filarmonica din Berlin, iar în 1920 a susținut primul său concert la București. Tot în 1922, George Georgescu a luat inițiativa reorganizării Filarmonicii din București, cu un ansamblu de 100 de persoane și un plan de trei concerte pe săptămână. Între 1922 și 1926 a fost director al Operei Române și a organizat prima școală românească de balet. În 1926, Cei Șase de la Paris l-au adoptat pe George Georgescu, iar între 1926 și 1927 a condus Filarmonica din New York și Orchestra Operei din Washington. Reîntors în țară, a reluat, până în 1944, direcția Orchestrei Filarmonice din București, fiind, în paralel, și directorul Operei Române. În semn de prețuire, statul francez i-a conferit Legiunea de Onoare. În

perioada 1954–1964, a fost din nou director al Filarmonicii, asigurând primele ediții ale Festivalului George Enescu. A fost și profesor la clasa de dirijat a Conservatorului din București (1950–1953) și membru corespondent al Academiei Române (1963).

Georgescu, Ion
(1856, București, Țara Românească, România - 31.10.1898)

Sculptor și desenator român. A fost elev al Școlii de Belle-Arte din București, unde i-a avut ca profesori pe Karl Storck, Theodor Aman și Gheorghe Tattarescu. După absolvirea acesteia (1877), plasticianul a plecat, cu o bursă, la Paris, unde a rămas timp de cinci ani. În capitala Franței, Ion Georgescu a participat la trei expoziții, în cadrul cărora a prezentat prima sa lucrare de mari dimensiuni, *Izvorul*, și sculpturile *Aruncătorul de lance* și *Copilă rugându-se*. Format la răscrucea dintre neoclasicism și romantism, a prețuit în mod special cunoașterea anatomiei. Portretist experimentat (cca 150 de busturi, printre care *Mihail Pascaly, Vasile Alecsandri*), dorința de a nu se repeta l-a orientat înspre estetica romantismului, ce i-a oferit resursele de fantezie care să-i dea soluții compoziționale. O altă dimensiune a artei sale este monumentalitatea, ilustrată de lucrările *Gheorghe Lazăr* (1886), din Piața Universității, sau statuile alegorice reprezentând *Justiția* și *Agricultura* pentru fațada Băncii Naționale, ambele în București. Alte lucrări importante sunt: monumentul funerar al *Domniței Bălașa* (1884), bustul lui *Mihai Eminescu* (1890), monumentul *Gheorghe Asachi* (1890) din Iași sau medalionul *Mihai Eminescu* pentru mormântul poetului de la cimitirul Bellu.

Georgescu, Jean
(25.02.1904, București, România - 08.04.1994)

Regizor, scenarist și actor român, unul dintre pionierii cinematografului românesc. Filmografie: regizor și scenarist – *Milionar pentru o zi* (1924), *O noapte furtunoasă* (1943), *Mofturi 1900* (1965); regizor – *Miniatura* (La miniature, 1933, Franța), *Fericita aventură* (L'Heureuse aventure, 1935, Franța), *Viziță* (1952), *Lanțul slăbiciunilor* (1952), *Directorul nostru* (1955).

Georgescu, Vlad
(20.10.1937, București, România - 13.11.1988, München, Germania de Vest)

Istoric român. S-a născut într-o familie boierească în care bunicul patern fusese aghiotantul regelui Carol I, iar cel patern, ministru de externe și apoi secretar al Senatului României înainte de 1940. A urmat Liceul Sf. Sava, perioadă în care și-a descoperit pasiunea pentru istorie. În ciuda dificultăților pe care, pentru autoritățile comuniste, le punea trecutul politic al familiei sale, a reușit să fie admis și să absolve Facultatea de Istorie a Universității din București. În 1963 ajunge la Institutul de Studii Sud-Est Europene. În anii următori a ținut cursuri de istorie la Universitatea California din Los Angeles (1967–1968), Universitatea Columbia, New York (1973), Universitatea din Maryland și la Universitatea Rutgers. S-a stabilit în Occident în 1979, după ce în 1977 a fost ținut în arest timp de două luni, sub acuzația de trădare, în urma publicării unui text critic la adresa regimului comunist. A devenit colaborator, apoi angajat al postului de radio Europa Liberă și director al departamentului românesc al acestuia din 1983 până la moarte. În 1987, în pofida amenințărilor și presiunilor venite din țară, a decis să prezinte în serial la Europa Liberă cartea publicată în SUA de Mihai Pacepa, fostul șef al spionajului român și apropiat al dictatorului Nicolae Ceaușescu, în care erau demascate abuzurile regimului comunist. Un an după aceea, a făcut cunoscut că medicii i-au depistat o tumoare intracraniană și a murit trei luni mai târziu. Se presupune că a fost asasinat prin iradiere, mai ales că alți trei directori ai secției române a postului de radio Europa Liberă muriseră de cancer în condiții misterioase. Printre studiile sale se numără *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române* (Political ideas and the Enlightenment in the Romanian principalities, 1750–1831, 1971), *Istoria românilor de la origini și până în zilele noastre* (1984), *Istoria ideilor politice românești* (1987).

Georgetown
anterior (1784-1812) **Stabroek**

Oraș, 137 520 loc. (2002) în conurbație, capitala statului Guyana. Principalul port al țării, este situat pe țărmul Oceanului Atlantic, la gura râului Demerara. Fondat în 1781 de către englezi, a primit numele regelui George III. A fost reconstruit în mare parte de francezi, în 1784. Cunoscut în timpul ocupației olandeze sub numele de Stabroek, în 1784 a fost desemnat sediu al guvernului coloniilor reunite Essequibo și Demerara. În 1812, când britanicii au preluat din nou controlul, a revenit la vechiul nume, Georgetown. Orașul modern este principalul centru comercial și industrial din Guyana.

Georgetown, Universitatea ~

Universitate particulară din Washington DC. Fondată în 1789, a fost primul colegiu romano-catolic (iezuit) din SUA. A fost întotdeauna deschisă oamenilor de toate credințele. Cuprinde un colegiu de arte și științe, o școală de studii postliceale și școli și facultăți de relații externe, drept, medicină, infirmerie, afaceri, limbi străine și lingvistică. Printre dotările importante se numără un observator seismologic, Centrul Teologic Woodstock și diverse centre de cercetări medicale. Numărul total de studenți este de cca 13 000.

Georgia

Stat în SE SUA. Suprafața: 152 629 kmp; 8 186 453 loc. (2000). Centrul administrativ: Atlanta. Se învecinează cu statele Tennessee, Carolina de Nord, Carolina de Sud, Florida și Alabama; la SE este mărginit de Oceanul Atlantic. Este ultima dintre cele 13 colonii britanice originare. Este cel mai mare stat din partea de E a fluviului Mississippi. În sec. XVI, când spaniolii s-au instalat în regiune, aceasta era locuită de indieni creek și cherokee. Primele așezări britanice au apărut în 1733, la Savannah, când James Oglethorpe a înființat un centru social pentru datornici. Colonizarea europeană a progresat după Revoluția Americană, iar ultimii indieni au fost mutați cu forța în anii 1830. În 1861, Georgia s-a separat de Uniune, iar statul a fost grav afectat de Războiul Civil American. A fost ultimul stat confederat readmis în Uniune în 1870. Teritoriul său se întinde de la Munții Albaștri, în N, până la mlaștina Okefenokee (pe care o împarte cu Florida), în S. În cea mai mare parte a sec. XIX, a fost capitala imperiului bumbacului din S. În sec. XX, activitatea care predomină este cea industrială. Tot în sec. XX s-a înregistrat o creștere demografică rapidă, în special datorită unor corporații naționale care au preferat Atlanta drept sediu.

Georgia *sau* Gruzia

Stat din Transcaucazia, în Asia de V. Situată în Munții Caucaz, pe coasta de SE a Mării Negre, este alcătuită din republicile autonome Abhazia și Ajaria. Suprafața: 70 152 kmp; 4 490 000 loc. (2005). Capitala: Tbilisi. Două treimi din populație sunt georgieni (kartveli). Printre minorități se numără armenii, rușii și azerii. Limba oficială: georgiana (gruzină). Religii: creștinism (ortodox răsăritean, armean apostolic); islam. Moneda oficială: lari. Relieful este muntos. Multe vârfuri au peste 4 600 m. Munții Caucaz formează o barieră în calea aerului rece dinspre N, iar clima este preponderent subtropicală. Lângă țărmul Mării Negre se întind câmpii fertile. Industria este bine dezvoltată, remarcându-se hidrocentralele, industria cărbunelui și a oțelului, producția de mașini și industria textilă. Terenurile prielnice agriculturii sunt puține și dificil de lucrat. Se cultivă ceai, citrice, struguri (pentru vin), sfeclă de zahăr și tutun. Este o republică cu un singur for legislativ; șeful statului și al guvernului este președintele. În Antichitate, pe teritoriul Georgiei s-au aflat regatele Iberia și Colhida, ale căror bogății fabuloase erau cunoscute de către greci. În 65 î.Hr., regiunea făcea parte din Imperiul Roman, iar în 337 d.Hr. a fost creștinată. În următoarele trei secole a fost implicată în conflictele dintre imperiile bizantin și persan. După 654 d.Hr., a intrat sub controlul califilor arabi, care au înființat un emirat la Tbilisi. Din sec. VIII d.Hr.

până în sec. XII, s-a aflat sub dominația Bagratizilor armeni, iar apogeul puterii Georgiei a fost atins în timpul domniei reginei Tamara, care stăpânea teritorii ce se întindeau din Azerbaidjan până în Circazia, formând astfel un imperiu pancaucazian. Regatul s-a destrămat din cauza invaziilor mongole și turce din sec. XIII–XIV, iar cucerirea Constantinopolului de către otomani, în 1453, a contribuit la izolarea sa față de țările creștine occidentale. Următoarele trei secole au fost marcate de invazii repetate din partea armenilor, turcilor și perșilor. În 1783, Georgia a apelat la protecția Rusiei, iar în 1801 a fost anexată de către aceasta. După Revoluția rusă din 1917, pentru o scurtă perioadă, zona a fost independentă. În 1921 a fost instaurat regimul sovietic, iar în 1936 Georgia a devenit RSS Gruzină, membră a Uniunii Sovietice. În 1990, după primele alegeri libere din Georgia sovietică, a venit la putere o coaliție noncomunistă, iar în 1991, Georgia și-a proclamat independența. În anii 1990, când președintele Eduard Șevarnadze a încercat să impună o stare de echilibru, disensiunile interne au dus la apariția unor conflicte cu Republica Abhază.

Georgia, Institute of Technology ~ *cunoscut ca* Georgia Tech

Instituție publică de învățământ superior din Atlanta, Georgia, SUA, fondată în 1885. Cuprinde colegii de arhitectură, informatică, inginerie, științe exacte, politică și administrație publică. Oferă diplome de absolvire și de licență. Aici se află un centru de cercetări nucleare și alte centre de cercetare și dezvoltare.

Georgia, strâmtoarea ~

Canal din Oceanul Pacific, în SV Canadei și NV SUA. Situat între insula Vancouver, în partea de SV a teritoriului continental al Columbiei Britanice, și NV statului Washington, are o lungime de 241 km și atinge o lățime maximă de 28 km. Spre N, strâmtoarea se termină printr-un labirint de insule care o separă de strâmtorile Johnstone și Queen Charlotte. În partea de S se află insulele San Juan din Washington și se unește cu strâmtoarea Haro, realizând legătura între Seattle, Washington și Skagway, Alaska, în cadrul rutei maritime numite Pasajul Interior.

Georgia de Sud

Insulă cu relief muntos, nelocuită, din S Oceanului Atlantic. Se află la 1 300 km E de insulele Falkland (Malvine), din al căror grup face parte. Împreună cu insulele Sandwich de Sud, la cca 800 km SE, constituie teritoriu britanic de peste mări. Are o climă antarctică, trei pătrimi din suprafața insulei fiind acoperite tot timpul anului de zăpadă. Este habitatul natural al renilor, al câtorva specii de pinguin și de focă și al multor specii marine. Căpitanul James Cook a pretins-o în numele Marii Britanii, în 1775, iar Ernest Shackleton a traversat-o pentru prima dată în 1916, căutând ajutor pentru expediția lui care s-a sfârșit tragic. El a murit pe insulă în timpul unei expediții ulterioare, fiind îngropat aici. Inițial un avanpost pentru vânătorii de balene, insula este în prezent sediul unei stațiuni de cercetare antarctică.

Georgian, Golful ~

Braț al lacului Huron, în SE statului Ontario, Canada. Este separat de restul lacului de insula Manitoulin și peninsula Bruce; are o lungime de 190 km și o lățime de 80 km, iar adâncimea maximă este de 165 m. Parcul Național al Insulelor din Golful Georgian, fondat în 1929, cuprinde cca 40 de insule din zonele de SE și de V ale golfului. De-a lungul țărmului de E al lacului, Thirty Thousand Islands constituie o populară zonă turistică estivală.

georgian, stil ~

Stil care a marcat arhitectura, designul interior și artele decorative din Marea Britanie, în perioada domniilor primilor patru regi care au purtat numele de George (1714–1830). A cuprins palladianismul (*vezi* Andrea Palladio), a evoluat spre un neoclasicism auster, apoi spre renașterea gotică, încheindu-se cu stilul Regency. Se consideră că epoca marchează apogeul designului de locuințe în Marea Britanie. Moștenirea sa poate fi văzută în piețele publice din Londra, străjuite de clădiri din cărămidă, uniforme și simetrice, având fațade cu pilaștri clasici, uși și ferestre cu frontoane și modenaturi atrăgătoare. Interioarele, adesea mobilate cu piese Chippendale sau Sheraton, se caracterizează prin proporții armonioase, culori sobre și ornamentații inspirate de stucatura romană.

georgiană, limba ~ *sau* limba gruzină

Limbă caucaziană din Georgia, vorbită de cca 4,1 milioane de oameni din întreaga lume. Georgiana este singura dintre limbile caucaziene cu o tradiție literară străveche. Prima atestare a limbii o constituie o inscripție ce datează din 430 d.Hr., aflată într-o biserică din Palestina, care folosește un tip de scriere anterior celui utilizat în georgiana veche (sec. V–XI). Scrierea

utilizată de georgiana modernă are 33 de caractere și nu face distincție între majuscule și minuscule, derivând dintr-o scriere care a apărut în sec. X. Originile scrierii georgiene sunt neclare, deși se presupune că reprezintă o adaptare a alfabetului grecesc, la care s-au adăugat caractere noi, inventate pentru sunetele specifice limbii georgiene. Prezintă trăsături comune cu alte limbi caucaziene, cum ar fi un larg inventar consonantic (cu grupuri de până la șase consoane la începutul unui cuvânt).

georgiană, poezie ~

Corpus de poezii compuse în Marea Britanie la începutul sec. XX. Din dorința de a face noua poezie mai accesibilă publicului, Rupert Brooke și Sir Edward Marsh au elaborat o antologie în cinci volume - cuprinzând opere de Robert Graves, Walter de la Mare, Siegfried Sassoon (1886–1967) și alții – intitulată *Poezie georgiană* (Georgian Poetry, 1912–1922). Termenul „georgiană" era menit să sugereze apariția unei noi epoci lirice, odată cu începutul domniei lui George V, în 1910. Cu toate acestea, o mare parte din literatura georgiană era convențională, iar numele a ajuns să desemneze o literatură ancorată într-o anumită perioadă, cu tendința de întoarcere spre trecut.

geosinclinal

Depresiune alungită a scoarței Pământului, aflată într-un proces de subsidență, în care se acumulează mari cantități de sedimente. Umplerea unui geosinclinal cu sedimente de mii sau zeci de mii de metri grosime este urmată de cutarea, încrețirea și falierea depozitelor. Intruziunea rocilor magmatice și ridicările regionale completează transformarea unui geosinclinal într-un lanț muntos format printr-un proces de cutare. Conceptul a fost introdus de James Hall în 1859 și este esențial în teoria formării munților. *Vezi și* geosinclinalul andin, geosinclinalul apalașian, geosinclinalul cordilieran.

Gerard din Cenad, Sfântul ~ *născut* Georgius

(23.04.980?, Veneția - 24.09.1046, lângă Alba Regia, Fehervar, Ungaria)

Apostol al poporului maghiar și totodată primul său martir. A fost mai întâi călugăr în mănăstirea benedictinilor din Veneția. Ani de-a rândul s-a aflat în Veneția, la Bologna sau refugiat (1026) odată cu dogele venețian în Dalmația și apoi în Ungaria, pelerin la Cluny, Chartres și Bec. La curtea regelui Ștefan I, a fost dascălul principelui Emeric, fiul lui Ștefan. Aproximativ în 1031, probabil la moartea învățăcelului său, a părăsit curtea regală pentru a se statornici în schitul Bákonybél, una dintre puținele abații benedictine de pe teritoriul Ungariei de astăzi, unde a rămas, se pare, vreme de șapte ani. Ștefan cel Sfânt l-a instalat în 1038 ca episcop de Morisena. Cetatea veche, ce a existat în secolele X și XI, era plasată pe locul unde astăzi se află orașul Cenad. Aici pune bazele unei școli, cu scopul pregătirii personalului de cult și a misionarilor, având cca 30 de elevi. Într-o clădire amenajată special pentru acest scop și sub îndrumarea magiștrilor, tinerii învățau scrisul, cititul, gramatica elementară a limbii latine, precum și muzica bisericească. În 1046, pe când se îndrepta spre orașul Alba Regia (astăzi Szekes Fehervar, în Ungaria), a fost atras în cursă de câțiva dușmani înverșunați ai noii religii, bătut cu pietre și apoi străpuns cu sulița, devenind astfel primul martir al Bisericii din Ungaria. A fost sanctificat în 1068, iar relicvele lui au fost strămutate la Buda. A scris opere de erudiție scolastică, de dialectică, de filozofie, precum și comentarii biblice, dintre care s-a păstrat doar *Deliberatio Gerardi Morisenae Aecclesiae Episcopi Hymnum Trium Puerorum ad Isingrimum Liberalem.* Relatarea vieții sale (*Legenda Sancti Gerardi*) conține informații prețioase despre istoria Transilvaniei, inclusiv a poporului român. Este patronul diecezei romano-catolice de Timișoara.

Gere, Richard

(n. 31.08.1949, Philadelphia, SUA)

Actor de cinema american. A jucat în musicalul *Grease*, la Londra (1973), apoi s-a impus prin filmul *Căutându-l pe domnul Goodbar* (Looking for Mr. Goodbar) și a interpretat rolurile principale în alte producții de succes, precum *Zile de rai* (Days of Heaven, 1978), *Un gigolo american* (American Gigolo, 1979) și *Ofițer și gentleman* (An Officer and a Gentleman, 1982). În anii 1980, a devenit susținător al budismului tibetan și a apărat drepturile refugiaților politici latino-americani. Alte filme ale sale sunt: *Frumușica* (Pretty Woman, 1990) și *De bunăvoie și nesilită de nimeni* (Runaway Bride, 1999).

geriatrie

Vezi gerontologie și geriatrie

Géricault, (Jean-Louis-André-) Théodore

(26.09.1791, Rouen, Franța - 26.01.1824, Paris)

Pictor francez. Sub îndrumarea lui Pierre Guérin (1774–1833), și-a însușit cu

măiestrie construirea și compunerea personajelor, iar ca discipol al lui Joseph Vernet s-a specializat în surprinderea mișcării animalelor. S-a inspirat din paleta coloristică a lui Peter Paul Rubens și din subiectele contemporane ale lui Antoine-Jean Gros. După o călătorie în Italia (1816–1817), a devenit un admirator al lui Michelangelo și al barocului. Întors la Paris, a stârnit mari controverse cu subiectul macabru și implicațiile politice ale imensei sale pânze *Pluta Meduzei* (1818–1819). În 1820–1821 a plecat în Anglia, unde a creat un mare număr de litografii, acuarele și picturi în ulei reprezentând jochei și cai. Era pasionat de cai și a murit în urma unui accident de călărie. Lucrările sale au exercitat o influență enormă, în special asupra lui Eugène Delacroix și pentru dezvoltarea romantismului în Franța.

Germain, Thomas

(1673, Paris, Franța - 14.08.1748, Paris)

Argintar și aurar francez. În copilărie a studiat pictura, iar în 1691 a devenit ucenicul unui argintar din Roma. Din 1706 până în anii 1720, întors în Franța, a executat comenzi pentru diverse biserici, cum este monstranța argintată pentru catedrala Notre-Dame de Paris (1716). A devenit maestru în breaslă în 1720, iar în 1723 Ludovic XV l-a numit aurar regal. Printre clienții săi s-au numărat regina Spaniei, regele și regina Napolelui și curtea portugheză. În atelierele sale au fost produse cca 3 000 de obiecte din argint pentru palatul din Lisabona, într-un interval de peste 40 de ani. Este cunoscut în special pentru operele sale elaborate, executate în stil rococo, deși unele piese sunt caracterizate prin simplitate și eleganță.

german, codul civil ~

în germană **Bürgerliches Gesetzbuch**

Corp de legi codificate, din dreptul civil, aplicat în Imperiul German în 1900. Codul a apărut din dorința de a impune o lege cu caracter național prin care să se elimine obiceiurile și codurile de legi din diversele teritorii ale Germaniei, care se contraziceau adesea. Format din cinci părți, Codul conține prevederi care se referă la drepturile persoanelor fizice și juridice, la contracte și vânzări, proprietăți, relații familiale, moșteniri și succesiuni. Conține elemente din legile tribale și feudale germane și elemente de drept comun, precum și din dreptul roman. A influențat semnificativ dreptul civil din alte țări, în special din Japonia, Elveția și Grecia. *Vezi și* drept german.

Germană, Confederația ~

(1815-1866)

Organizație a statelor din Europa Centrală, fondată de Congresul de la Viena pentru a înlocui Sfântul Imperiu Roman. A reprezentat o asociere politică liberă a 39 de state germane, formată în vederea apărării reciproce, fără o ramură executivă sau legislativă. Delegații se întruneau într-o dietă federală, condusă de Austria. Din cauza unei nevoi absolute de reformă și de integrare economică, liderii conservatori, printre care prințul von Metternich, au convins prinții federației să adopte Decretele de la Carlsbad (1819), iar în anii 1830 Metternich a determinat Dieta federală să adopte măsuri suplimentare care să stăvilească liberalismul și naționalismul. Formarea Zollverein și revoluțiile de la 1848 au subminat confederația. Aceasta a fost dizolvată odată cu începerea Războiului austro-prusian (1866) și cu înființarea Confederației Germaniei de Nord.

germană, limba ~

Limbă oficială a Germaniei și Austriei, una dintre limbile oficiale ale Elveției, utilizată de peste o sută de milioane de vorbitori. Face parte din grupul vest-germanic al limbilor germanice. Are patru cazuri flexionare și prezintă genurile masculin, feminin și neutru. Numeroasele sale dialecte aparțin fie germanei de sus (*Hochdeutsch*), fie germanei de jos (*Plattdeutsch*). Germana de sus modernă, vorbită în podișul central și sudic al Germaniei, în Austria și Elveția, este acum varianta oficială a germanei scrise, folosită în administrație, în învățământ și în mass-media, atât în regiunea inferioară, cât și în cea superioară.

germană de economie, școala istorică ~

Ramură a gândirii economice, dezvoltată mai ales în Germania, la sfârșitul sec. XIX, conform căreia situația economică a unei țări este înțeleasă ca rezultat al întregii sale experiențe istorice. Contrazicând „legile" economiei clasice deduse în mod rațional, reprezentanții abordării istorice au studiat dezvoltarea întregii ordini sociale, motivațiile și deciziile economice fiind doar componente ale acesteia. Gânditorii curentului considerau că intervenția guvernului în economie reprezintă o acțiune pozitivă și necesară. Fondatorii direcției, printre care Wilhelm Roscher și Bruno Hildebrand, au dezvoltat ideea unei metode istorice și au încercat să identifice stadiile generale ale evoluției pe care trebuie să le

parcurgă orice țară. Membrii ulteriori ai mișcării, printre care se remarcă Gustav von Schmoller (1813–1917), au aprofundat aceste cercetări istorice, încercând să descopere prin intermediul lor anumite direcții culturale.

Germania *denumire oficială* **Republica Federală Germania**

Stat în N Europei Centrale. Suprafața: 357 021 kmp; 82 467 000 loc. (2005). Capitala: Berlin. Majoritatea populației este formată din germani. Limba: germană (oficială). Religii: creștinism (protestanți romano-catolici, alți creștini); islam. Moneda oficială: euro. Relieful este reprezentat de câmpii în N, în regiunea de NE și centrală este predominant deluros, iar în S atinge altitudini ridicate, în Alpii Bavarezi. Partea centrală și cea de V sunt dominate de bazinul fluviului Rin, alte ape importante fiind Elba, Dunărea și Oder. Are o economie de piață dezvoltată, bazată în special pe servicii și industrie. Este una dintre cele mai bogate țări din lume. Exporturile constau în vehicule și produse din fier și oțel. Șeful statului este președintele, iar al guvernului, cancelarul. Puterea federală este reprezentată de Parlamentul bicameral. Triburile germanice au pătruns pe teritoriul Germaniei către sec. II î.Hr., izgonindu-i pe celți. Romanii nu au reușit să cucerească regiunea, care a devenit o entitate politică odată cu divizarea Imperiului Carolingian, în sec. IX d.Hr. Monarhia exercita un control slab, autoritatea acesteia în fața nobilimii organizate în state feudale scăzând treptat. Monarhia a fost restaurată sub dominația saxonilor, în sec. X, și Sfântul Imperiu Roman, întins în Germania și N Italiei, a reînflorit. Conflictele permanente dintre împărații Sfântului Imperiu Roman și papii romano-catolici au subminat puterea imperiului. La disoluția sa a contribuit și revolta lui Martin Luther din 1517, care a divizat Germania și ulterior Europa în două tabere – protestantă și catolică –, fapt care a culminat cu Războiul de Treizeci de Ani (1618–1648). Populația și teritoriul Germaniei s-au redus semnificativ, iar numeroșii săi prinți feudali au dobândit suveranitate absolută. În 1862, Otto von Bismarck a devenit conducătorul Prusiei, iar în 1871 a unit Germania, fondând Imperiul German. Acesta a fost dizolvat în 1918, după ce Germania a fost învinsă în Primul Război Mondial, înființându-se Republica de la Weimar. Germania a pierdut o mare parte din teritoriile și coloniile sale. În 1933, Adolf Hitler a devenit cancelar și a înființat un stat totalitar, numit Al Treilea Reich, dominat de Partidul Național-Socialist. Invadarea Poloniei de către Hitler, în 1939, a dus la declanșarea celui de-Al Doilea Război Mondial. După înfrângerea suferită în 1945, Germania a fost divizată de puterile aliate în patru zone de ocupație. Conflictele cu Uniunea Sovietică, legate de reunificarea acestora, au dus la formarea Republicii Federale a Germaniei (Germania de Vest) și a Republicii Democrate Germane (Germania de Est) în 1949. Berlinul, fosta capitală, a fost și el divizat. Germania de Vest a devenit o democrație parlamentară prosperă, iar Germania de Est, un stat unipartit, aflat sub control sovietic. În 1952, Germania a devenit membru fondator al Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului, predecesoarea Uniunii Europene. Guvernul

comunist est-german a fost răsturnat în 1989, fără violență, iar în 1990 Germania a fost unificată. După euforia inițială a unificării, fosta Germanie de Vest a încercat să integreze fosta Germanie de Est atât din punct de vedere politic, cât și economic, ceea ce a dus la dificultăți financiare pentru populația vest-germană, care era mai prosperă. Cu toate acestea, prin intrarea în Uniunea Europeană, țara a continuat să evolueze către o integrare politică și economică în Europa Occidentală.

Germania de Est *denumire oficială* **Republica Democrată Germană**

Fostă republică (1945–1990) în N Europei Centrale. În prezent formează partea de E a Republicii Federale Germania. În 1945, Germania ocupată a fost divizată în zone aflate sub influența SUA, Marii Britanii, Franței și Uniunii Sovietice. În 1949, zonele aflate sub influența SUA, Marii Britanii și Franței au fost reunite, formând Germania de Vest, iar zona aflată sub dominație sovietică a devenit Germania de Est, un stat comunist. Proclamată națiune suverană în 1955, aceasta a devenit membru fondator al Tratatului de la Varșovia. Regimurile lui Walter Ulbricht și Erich Honecker au avut un caracter represiv. În 1961 a fost construit Zidul Berlinului, care marca granița orașului Berlin divizat, pentru a pune capăt încercărilor cetățenilor de a se refugia în Berlinul de V. Guvernul comunist a fost destituit în 1989–1990, iar țara a adoptat noua Constituție și denumirea oficială de Germania când cele două state au fost reunite, în octombrie 1990.

Germania de Vest *denumire oficială* **Republica Federală a Germaniei**

Fostă republică (1949–1990), în V Europei Centrale. Cuprindea două treimi, spre V, din actualul teritoriu al Republicii Federale Germania. A fost înființată în 1949, când s-a produs unificarea teritoriilor Germaniei aflate sub ocupația SUA, Marii Britanii și Franței, iar zona aflată sub influență sovietică a devenit Germania de Est. În 1955 a fost proclamată stat suveran și membră a NATO, deși ocupanții săi și-au menținut bazele militare. În 1957 s-a unit cu Saarland, iar în 1973 a devenit membră a ONU. În octombrie 1990 s-a unit cu Germania de Est.

germanic, dreptul ~

Set de legi ale diverselor populații germanice, din Antichitate până în Evul Mediu. Era format în special din obiceiuri tribale nescrise, evoluând din practicile populare ale tribului. Odată cu răspândirea creștinismului, legea ecleziastică, derivată din dreptul roman, a căpătat tot mai multă importanță, în special în chestiuni legate de căsătorie și succesiune. O legislație mercantilă dezvoltată pe parcursul sec. XII pentru a satisface necesitățile negustorilor a erodat și mai mult autoritatea legislației locale.

germanică, religie ~

Credințe, ritualuri și mitologie a populațiilor germanice precreștine din aria geografică ce se întinde de la Marea Neagră, de-a lungul Europei Centrale și Scandinaviei, până în Islanda și Groenlanda. În Europa Centrală, această religie a dispărut odată cu răspândirea creștinismului (sec. IV d.Hr.), dar în Scandinavia s-a menținut până în sec. X. Literatura scandinavă veche din Islanda medievală, în special *Edda* în versuri (cca 1200) și *Edda* în proză (cca 1222), este compusă din legende despre zeii germanici. Potrivit acestora, Pământul a fost creat dintr-un gol cosmic numit Ginnungagap; într-o altă versiune, primii zei au făurit Pământul din corpul unui uriaș primitiv, Ymir. În panteonul germanic existau două grupuri de zei, cei ai războiului, Asenii, și cei ai agriculturii, Vanii. Religia germanică cuprinde și credințe referitoare la spirite păzitoare feminine, spiriduși și pitici. Ritualurile se desfășurau pe câmpii sau în desișuri și păduri. Se practicau sacrificiile animale și umane. În religia germanică, ziua judecății finale se numește Ragnarök.

germanice, limbi ~

Ramură a familiei de limbi indo-europene, cuprinzând limbi care provin din protogermană. Acestea se împart în limbile germanice de V, din care fac parte engleza, germana, frizona, olandeza, afrikaans și idiș; limbile germanice de N, cum ar fi daneza, suedeza, islandeza, norvegiana și feroeza (limba vorbită în Insulele Feroe); limbile germanice de E, în prezent dispărute, care cuprindeau gotica și limbile vandalilor, burgunzilor și ale altor câtorva triburi. Biblia gotică din 350 d.Hr. este primul text germanic amplu. Limbile germanice de V s-au dezvoltat în jurul Mării Nordului și în teritoriile colonizate de vorbitorii acestor limbi. Limbile germanice de N, cunoscute și sub numele de scandinave, s-au răspândit spre V până în Groenlanda, iar spre E până în Rusia, datorită expansiunii vikingilor, la începutul Evului Mediu. Spre sfârșitul Evului Mediu, limbile scandinave continentale au fost puternic influențate

de germana de jos, dar islandeza și feroeza au păstrat multe caracteristici ale gramaticii vechii limbi scandinave.

Germanicus, Iulius Caesar
(15 î.Hr. - 19 d.Hr., Antiohia, Siria)

Nepot și fiu adoptiv al lui Tiberius, frate al lui Claudius și tatăl lui Caligula și al Agrippinei celei Tinere. General foarte iubit, a înăbușit o rebeliune în Occident. Deși i s-a propus să preia puterea imperială, a renunțat în favoarea lui Tiberius, pe care îl și slujise. În Orient, a intrat în conflict cu Cnaeus Calpurnius Piso, guvernator al Siriei. Este posibil să fi murit din cauza otrăvirii ordonate de Piso, cu toate că și Tiberius a fost suspectat de acest lucru. Sinuciderea lui Piso a lăsat misterul neelucidat. Germanicus ar fi devenit împărat dacă n-ar fi murit prematur.

Germaniei de Nord, Confederația ~
(1867-1871)

Uniunea statelor germane situate la N de râul Main, formată după victoria Prusiei în Războiul de Șapte Săptămâni. Confederația recunoștea drepturile statelor individuale, dar era de fapt condusă de Prusia, al cărei rege era președintele Confederației și al cărei cancelar era Otto von Bismarck. Constituția sa a servit drept model pentru cea a Imperiului German, cu care a fuzionat în 1871.

germaniu

Element chimic semimetalic, simbol chimic Ge, număr atomic 32. Proprietățile fizice ale germaniului sunt asemănătoare cu cele ale siliciului, folosit în special la fabricarea semiconductorilor. Descoperit în 1886, a căpătat importanță economică după 1945, devenind un element esențial în electronică. Este foarte folosit în fabricarea tranzistorilor și a componentelor altor dispozitive, precum redresoarele (*vezi* diodă) și celulele fotoelectrice. Mai este utilizat și în unele aliaje, în amestecul de fosfor pentru lămpile fluorescente și în lentilele anumitor componente optice, precum lentilele camerelor de luat vederi și ale microscoapelor.

germano-sovietic, Pactul de neagresiune ~
cunoscut ca **Pactul Ribbentrop-Molotov**
(23 august 1939)

Acord care prevedea neagresiunea reciprocă dintre Uniunea Sovietică și Germania. Uniunea Sovietică a propus acest pact Germaniei, după ce mai înainte propusese Marii Britanii și Franței încheierea unui tratat colectiv de securitate și fusese refuzată. Conform acordului, cele două state își luau angajamentul de a nu se ataca reciproc; prevederile sale secrete se refereau la împărțirea Poloniei între cele două state și la controlul Uniunii Sovietice asupra Letoniei, Lituaniei, Estoniei și Finlandei. Uniunea Sovietică spera că va câștiga suficient timp pentru a-și consolida forțele ca să facă față expansionismului german. La rândul ei, Germania dorea să invadeze Polonia și țările din V ei, fără a se teme de Armata Roșie. Vestea încheierii pactului a șocat și alarmat întreaga lume. La nouă zile de la semnarea lui, Germania a declanșat Al Doilea Război Mondial, invadând Polonia. Acordul a fost încălcat atunci când Germania a atacat Uniunea Sovietică, în 1941. Până în 1989, Uniunea Sovietică a negat existența acestor înțelegeri secrete, deoarece ele reprezentau dovezi privind anexarea statelor baltice fără consimțământul acestora.

Germantown, Bătălia de la ~
(4 octombrie 1777)

În Revoluția Americană, atac nereușit întreprins de 11 000 de soldați americani împotriva a 9 000 de britanici din armata permanentă staționată la Germantown (în prezent, parte a Philadelphiei). Atacul îndrăzneț, din patru părți, declanșat în zori sub conducerea lui George Washington, a eșuat din cauza ceții dese care a creat confuzie în rândul trupelor americane, ce au deschis focul asupra uneia dintre propriile lor coloane. În pofida nereușitei, acest atac, ca și Bătălia de la Saratoga, a impresionat francezii prin abilitățile strategice ale lui Washington, motiv pentru care i-au oferit sprijin militar.

germinare

Încolțire a unei semințe, a unui spor sau a unui alt sistem reproducător, de obicei după o perioadă de stagnare. Factorii care pot determina începerea procesului de germinare sunt absorbția apei, trecerea timpului, scăderea sau creșterea temperaturii, volumul de oxigen disponibil și expunerea la lumină. Când este atent ținută sub supraveghere, germinarea unor cantități de semințe de cereale furnizează enzime pentru fabricarea băuturilor alcoolice și pentru alte industrii. Sporii ciupercii de cultură *Agaricus brunescens* sunt, de asemenea, produși prin germinare în masă.

Gérôme, Jean-Léon
(11.05.1824, Vesoul, Franța - 10.01.1904, Paris)

Pictor, sculptor și profesor francez. Fiu al unui aurar, a studiat la Paris și a pictat

compoziții istorice și mitologice melodramatice și adesea erotice. A fost un excelent desenator, în stilul lui Jean-Auguste-Dominique Ingres. Cele mai cunoscute lucrări ale sale înfățișează scene orientale, inspirate din câteva vizite în Egipt. În ultimii ani de viață a creat mai ales sculpturi. A fost un profesor foarte apreciat la École des Beaux-Arts. Printre elevii săi s-au numărat Odilon Redon și Thomas Eakins. Apărător fervent al tradiției academice, în 1893 a încercat să convingă guvernul să nu accepte operele impresioniste lăsate prin testament de Gustave Caillebotte.

Geronimo

(iunie 1829, Canionul No-Doyohn, Mexic - 17.02.1909, Fort Sill, Oklahoma, SUA)

Căpetenie apașă chiricahua. În anii 1870 a condus răscoala a 4 000 de apași care fuseseră mutați cu forța de către autoritățile SUA într-o rezervație stearpă din partea central-estică a Arizonei. Au urmat ani plini de tulburări și violențe. În 1884, Geronimo s-a predat, dar a evadat însoțit de un grup de susținători. Crezând într-o falsă promisiune care îi propunea întoarcerea în siguranță în Arizona, Geronimo a fost arestat (1886) și condamnat la muncă silnică, apoi a fost dus într-o rezervație de la Fort Sill, în Oklahoma. Acolo și-a dictat autobiografia, *Geronimo: povestea lui* (Geronimo: His Own Story).

gerontologie și geriatrie

Discipline științifice și medicale, care se ocupă de aspectele legate de sănătate și boală la bătrânețe, precum și de procesul normal de îmbătrânire. Gerontologia studiază în special schimbările care au loc între perioada de maturitate și moarte și factorii care influențează aceste schimbări. Cercetările au în vedere efectele sociale și economice ale îmbătrânirii populației și aspectele fiziologice și psihologice ale îmbătrânirii, pentru a face descoperiri legate de procesul de îmbătrânire și a încerca minimalizarea invalidităților determinate de aceasta. Geriatria se ocupă de prevenirea și tratamentul bolilor despre care se presupunea în trecut că sunt inevitabil asociate cu îmbătrânirea. *Vezi și* îmbătrânire.

gerousia

În Sparta antică, sfatul bătrânilor, unul dintre cele două organe ale statului spartan, celălalt fiind apella. Gerousia dezbătea problemele prezentate apoi în apella și deținea aproape întreaga putere judecătorească. Era singura autoritate în măsură să condamne la moarte sau la exil. Cei 30 de membri ai săi, numiți *gerontes* (bătrânii), printre care și cei doi regi, erau numiți pe viață. Alegerea acestora se făcea într-un mod foarte original: candidații trebuiau să fie cetățeni care împliniseră vârsta de 60 de ani sau o depășiseră. Dintre aceștia, câștigător era desemnat cel mai aclamat de către popor.

Gerry, Elbridge

(17.07.1744, Marblehead, Massachusetts, SUA - 23.11.1814, Washington DC)

Om politic american. A fost unul dintre primii susținători ai independenței. În calitate de delegat la Congresul Continental, a semnat Declarația de Independență. A fost membru în Camera Reprezentanților SUA (1789–1793), iar în 1797 a fost trimis în Franța, împreună cu John Marshall și Charles C. Pinckney, pentru a soluționa disputele care au dus la declanșarea Afacerii XYZ. În perioada 1810–1811, a fost guvernator al statului Massachusetts. În timpul mandatului său, legislativul statului a modificat împărțirea districtului în circumscripții, pentru a favoriza candidații democrat-republicani, în detrimentul federaliștilor, practică ulterior cunoscută sub numele de gerrymandering. În 1812 a susținut ideea unui război cu Marea Britanie și a fost ales vicepreședinte în perioada mandatului lui James Madison.

gerrymandering

Trasare a limitelor circumscripțiilor electorale dintr-un district, astfel încât să fie favorizat un anumit partid politic. Denumirea acestei practici vine de la numele guvernatorului statului Massachusetts, Elbridge Gerry, care a propus Senatului un proiect de revizuire a împărțirii teritoriului în circumscripții electorale, proiect care ar fi concentrat majoritatea voturilor Partidului Federalist în doar câteva districte, conferind astfel o reprezentare disproporționată Partidului Democrat Republican. Unele dintre noile districte ale lui Gerry aveau o formă ciudată; forma unuia dintre ele, care semăna cu o salamandră, a dat naștere termenului depreciativ „gerrymander". Această practică s-a menținut până în prezent, disputele la nivelul legislativelor locale legate de restabilirea circumscripțiilor fiind adesea soluționate prin intermediul justiției. La sfârșitul sec. XX și începutul sec. XXI, procedeul de gerrymandering rasial, prin care se dorea reprezentarea minorităților în unele districte, a dus la apariția unor controverse în SUA.

Gershwin, George *născut* Jacob Gershvin

(26.09.1898, Brooklyn, New York, SUA – 11.07.1937, Hollywood, California)

Compozitor american. Părinții săi erau imigranți evrei ruși. A ascultat pentru prima oară jazz live la vârsta de șase ani. În adolescență a lucrat în domeniul publicității muzicale, iar în 1916 și-a lansat primul cântec. În 1919, melodia sa *Swanee*, în interpretarea lui Al Jolson, s-a bucurat de mare succes. Primul său adevărat hit a fost *La, La Lucille* (1919). Șeful de orchestră Paul Whiteman a achiziționat drepturile pentru compoziția orchestrală *Rhapsody in Blue* (1924), care s-a bucurat de un succes enorm. Aceasta a fost considerată revoluționară pentru încoronarea stilului propriu jazzului (fragmente de jazz, ritmuri sincopate, efecte instrumentale onomatopeice) în contextul unei simfonii. Primul mare succes al lui Gershwin pe Broadway a fost *Lady, Be Good!* (1924), compus în colaborare cu fratele său, Ira Gershwin. În scurt timp, cei doi s-au impus drept unul dintre cele mai vestite cupluri din istoria Broadway-ului. Printre spectacolele compuse de ei se numără *Oh, Kay!* (1926), *Dă drumul la muzică* (Strike Up the Band, 1927), *Fetișoara* (Funny Face, 1927), *Nebun după fete* (Girl Crazy, 1930) și satira *Despre tine cânt* (Of Thee I Sing, 1931), primul musical distins cu Premiul Pulitzer. De asemenea, a compus muzica pentru câteva filme de succes. Cea mai ambițioasă lucrare a sa este opera folk *Porgy și Bess* (Porgy and Bess, 1935), o colaborare cu Ira și cu scriitorul DuBose Heyward. Compozițiile sale de muzică clasică includ un concert pentru pian (1925) și poemul simfonic *Un american la Paris* (An American in Paris, 1928). A murit la 38 de ani, din cauza unei tumori cerebrale.

George Gershwin lucrând la partitura pentru *Porgy și Bess*, 1935

PICTORIAL PARADE

Gershwin, Ira *născut* Israel Gershvin

(06.12.1896, New York, New York, SUA – 17.08.1983, Beverly Hills, California)

Textier american, frate al lui George Gershwin. A urmat pentru o scurtă perioadă cursuri la City College of New York, apoi a lucrat ca muncitor necalificat, până în momentul în care fratele lui l-a rugat să scrie versuri pentru muzica sa. Rezultatul primei lor colaborări a fost *The Real American Folk Song*, în *Doamnele întâi* (Ladies first, 1918). Legendara colaborare a fraților Gershwin a avut ca rezultat versuri memorabile și inspirate, precum cele ale cântecelor *,s Wonderful, I Got Rhythm, Embraceable You, Summertime* și *It Ain't Necessarily So*. După moartea fratelui său, Ira a colaborat cu Kurt Weill la *Doamna din umbră* (Lady in the Dark, 1940), cu Jerome Kern la *Cover Girl* (1944) și cu Harold Arlen la *S-a născut o stea* (A Star Is Born, 1954).

Gesell, Gerhard A(lden)

(16.06.1910, Los Angeles, California, SUA – 19.02.1993, Washington DC)

Judecător american. A fost licențiat în drept al Universității Yale. A lucrat ca avocat pentru Securites and Exchange Commission (1935–1949) și apoi ca avocat independent la Washington DC (1941–1967). În 1967, președintele Lyndon B. Johnson l-a numit membru al Curții Federale Districtuale din Washington DC. În această calitate, a anulat interdicția locală asupra avortului (1969) și a aprobat reluarea publicării cotidianului *Pentagon Papers* (1971). A susținut că securitatea națională nu poate fi o justificare validă pentru implicarea în scandalul Watergate (1971), luând și alte hotărâri importante legate de acest caz. În 1989 a prezidat procesul locotenent-colonelului Oliver North, legat de Afacerea Iran-Contras. A rămas în funcția de judecător până la moarte.

Gesneriaceae, familia ~

Familie de plante erbacee sau arborescente, tropicale și subtropicale, care numără peste 1 800 de specii. Nici una dintre ele nu are importanță economică; fac excepție cele cu valoare ornamentală, folosite în horticultură. Printre acestea din urmă se numără violetele-africane și gloxinia.

Gesta Romanorum

(*în latină*, Faptele romanilor)

Culegere latină de anecdote și povestiri, apărută în Anglia, la începutul sec. XIV. Foarte populară în acea vreme, a devenit o sursă de inspirație pentru literatura de mai târziu, inclusiv pentru unele scrieri ale lui Geoffrey Chaucer și William Shakespeare. Conține povestiri extrase din istoria clasică și legendele clasice selectate din diverse surse orientale și europene, multe dintre ele având drept personaje principale magicieni și monștri, fecioare aflate în primejdie, toate având un scop moralizator și fiind presărate cu detalii realiste. Autorul a rămas anonim și se presupune că această culegere

ar fi fost elaborată ca manual pentru predicatori. Probabil că a fost alcătuită în Anglia.

Gestapo /Geheime Staatspolizei/

(*în germană*, Poliția de Stat Secretă)

Poliție politică a Germaniei naziste. A fost înființată de Hermann Göring în 1933 din unitățile politice și de spionaj ale poliției prusace și de Heinrich Himmler din poliția statelor germane. Himmler a fost numit comandantul acesteia în 1934. Gestapoul acționa fără restricții civile, iar acțiunile sale nu puteau fi contestate în justiție. Mii de evrei, politicieni cu orientare de stânga, intelectuali, comercianți unioniști, clerici implicați în viața politică și homosexuali au dispărut în lagărele de exterminare, după ce fuseseră arestați de Gestapo. În Al Doilea Război Mondial, Gestapoul a suprimat activitatea partizanilor în teritoriile ocupate, iar sub conducerea lui Adolf Eichmann a organizat deportarea evreilor în lagărele de exterminare din Polonia.

Gesualdo, Carlo, Principe de Venosa

(08.03.1566, Venosa - 08.09.1613, Napoli)

Compozitor italian. De origine nobilă, a fost un muzician amator pasionat. În 1590 a pus la cale asasinarea primei sale soții și a amantului ei (un duce), faptă care i-a adus o mare notorietate și pentru care a scăpat nepedepsit. S-a căsătorit ulterior cu nepoata ducelui de Ferrara, astfel încât curtea cosmopolită din Ferrara a devenit a doua sa casă. Stările melancolice din ce în ce mai profunde s-au reflectat în muzica sa, care cuprinde cca 125 de madrigaluri și 75 de lucrări vocale de muzică sacră. Cele șase culegeri de madrigaluri ale sale au fost publicate între 1595 și 1611 în volume separate, iar în 1613 în întregime. Madrigalurile din ultimele două culegeri sunt neobișnuite prin accentele dramatice, textura discontinuă și licențele armonice. Cromatismul său extrem și schimbările abrupte de tempo și ritm, trăsături exagerate în comparație cu madrigalurile vremii, au fost unice până în sec. XX.

get

Act evreiesc de divorț, scris în aramaică și obținut de la o curte rabinică. În iudaismul ortodox și în cel conservator, este singura modalitate validă de a pune capăt unei căsătorii, deși în afara statului Israel este nevoie mai întâi de un divorț civil. În iudaismul reformat, este suficient un divorț obținut pe cale civilă. Pentru a obține un get, este nevoie de acordul reciproc al soțului și soției, cu excepția unor cazuri speciale precum apostazia, impotența, nebunia sau refuzul de a coabita.

Getty, Fundația J. Paul ~

Fundație cu capital privat înființată în 1953 de către Jean Paul Getty, în vederea fondării Muzeului Jean Paul Getty. Sediul inițial se afla în Malibu, California, dar în prezent ocupă cinci clădiri din Centrul Getty, situat în Los Angeles. Fiecare clădire găzduiește câte unul dintre institutele fondate în 1983, când activitatea centrului s-a diversificat. Unul dintre institute se ocupă cu elaborarea unor baze de date informatizate de istoria artei, iar celelalte se ocupă cu restaurarea și conservarea operelor de artă, cu studii interdisciplinare de istoria artei și alte domenii umaniste, cu educația în domeniul artistic și cu pregătirea profesională în domeniul managementului muzeelor. Programul de burse Getty (Getty Grants Program) finanțează proiecte din toată lumea, legate de istoria și semnificația artei și conservarea acesteia.

Getty, J(ean) Paul

(15.12.1892, Minneapolis, SUA - 06.06.1976, Sutton Place, Surrey, Anglia)

Miliardar american, om de afaceri în domeniul petrolier, considerat la moartea sa cel mai bogat din lume. Fiind fiul unui petrolist milionar, în 1913 a început să tranzacționeze contracte de exploatare a unor terenuri petrolifere din Oklahoma. În 1932 a cumpărat Pacific Western Oil Corporation și în scurt timp a dobândit controlul asupra câtorva companii petroliere independente. În 1956 a schimbat numele trustului său în Getty Oil Co. Cea mai profitabilă afacere a fost o concesionare pe termen de 60 de ani în Arabia Saudită. Imperiul său financiar a ajuns să înglobeze peste 200 de companii. Pasionat colecționar de artă, a fondat, în 1953, Muzeul J. Paul Getty, în Malibu, California.

Getty, Muzeul J. Paul ~

Muzeu fondat de Jean Paul Getty, pentru a găzdui impresionanta sa colecție de opere de artă, pe care a îmbogățit-o constant de-a lungul vieții. Inițial, muzeul ocupa o aripă a vilei sale din Malibu, California, SUA. În scurt timp, colecțiile au avut nevoie de un spațiu mai mare, iar în 1974 acestea au fost mutate într-o nouă clădire din Malibu, o replică a unei vile romane descoperite la Herculaneum. La moartea fondatorului său, a devenit cel mai înzestrat muzeu din lume. În prezent, este situat în Centrul Getty, un complex impresionant cu șase etaje din Los Angeles, proiectat de Richard Meier și inaugurat în 1997 în urma unei campanii publicitare de anvergură. Colecțiile cuprind picturi, sculpturi, desene

și lucrări de artă decorativă europene până la 1900, manuscrise miniate și fotografii. Antichitățile grecești și romane au rămas în vila din Malibu. Colecțiile reflectă preferința lui Getty pentru pictura renascentistă și perioada barocă, precum și pentru mobila franțuzească.

Gettysburg

Oraș, 7 490 loc. (2000), în S Pennsylvaniei, SUA. Aici s-a desfășurat importanta bătălie din Războiul Civil American (*vezi* Bătălia de la Gettysburg). Orașul și zona din jurul său fac parte în prezent din Parcul Militar Național Gettysburg, 1 564 ha, care include și locul unde s-a dat bătălia. Monumentul Soldaților din Cimitirul Național Gettysburg marchează locul în care președintele Abraham Lincoln a ținut Discursul de la Gettysburg. Tot aici se găsesc și peste 1 200 de monumente și plăci comemorative închinate războiului civil.

Gettysburg, Bătălia de la ~

(1-3 iulie 1863)

Confruntare importantă din Războiul Civil American, la Gettysburg, în Pennsylvania, considerată un moment-cheie în evoluția războiului. După ce a înfrânt trupele unioniste în Bătălia de la Chancellorsville, Robert E. Lee a hotărât să invadeze Nordul cu o armată formată din 75 000 de soldați. Când a aflat că armata unionistă de pe Potomac avea un nou comandant în persoana lui George Meade, generalul Lee și-a condus trupele spre Gettysburg, o intersecție de importanță strategică. În prima zi a bătăliei, armata lui Meade, sub comanda lui John Buford, a rămas pe poziții până la sosirea întăririlor. În cea de-a doua zi, confederații au atacat trupele unioniste la Little Round Top, Cemetery Hill, Devil's Den, Wheatfield și Peach Orchard. În cea de-a treia zi, Lee a trimis 15 000 de soldați pentru a lua cu asalt Cemetery Ridge, apărat de 10 000 de oameni aflați sub comanda lui Winfield S. Hancock. Avangarda confederată a reușit să treacă de artileria unionistă, dar a fost oprită de un puternic contraatac unionist din trei părți. Pe 4 iulie noaptea, pe o ploaie torențială, Lee și-a dus trupele înapoi în Virginia. Meade a fost criticat pentru că nu l-a urmărit. Numărul total al morților a fost de circa 23 000 din cei 88 000 de soldați din trupele unioniste și peste 20 000 dintre cei 75 000 de soldați din trupele confederate.

Gettysburg, Discursul de la ~

(19 noiembrie 1863)

Discurs rostit de președintele Abraham Lincoln într-un cimitir din Gettysburg, Pennsylvania, cu ocazia ceremoniei de comemorare a celor uciși în Bătălia de la Gettysburg, în timpul Războiului Civil American. Discursul din deschidere a fost ținut de renumitul orator Edward Everett (1794–1865) și a durat două ore. Cuvântarea lui Lincoln, prin care acesta onora memoria soldaților unioniști și principiile democrației și ale egalității pentru care aceștia și-au dat viața, a durat cca două minute. Cu toate acestea, a fost apreciat imediat ca fiind un remarcabil poem în proză, rămânând cel mai cunoscut discurs rostit vreodată pe teritoriul SUA.

Getz, Stan

(02.02.1927, Philadelphia, Pennsylvania, SUA – 06.06.1991, Malibu, California)

Saxofonist de jazz american. A fost influențat de Lester Young și a devenit cunoscut pentru tonalitatea sa lejeră și interpretarea diafană, pe când era unul dintre cei „Patru frați" (Four Brothers) din Second Herd a lui Woody Herman (1947–1949). A fost cel mai vestit saxofonist, odată cu impunerea jazului cool din anii 1950, iar după ce a introdus elemente de muzică bossa-nova braziliană, la începutul anilor 1960, succesul său comercial a fost și mai răsunător, fiind apreciat de un public din ce în ce mai larg.

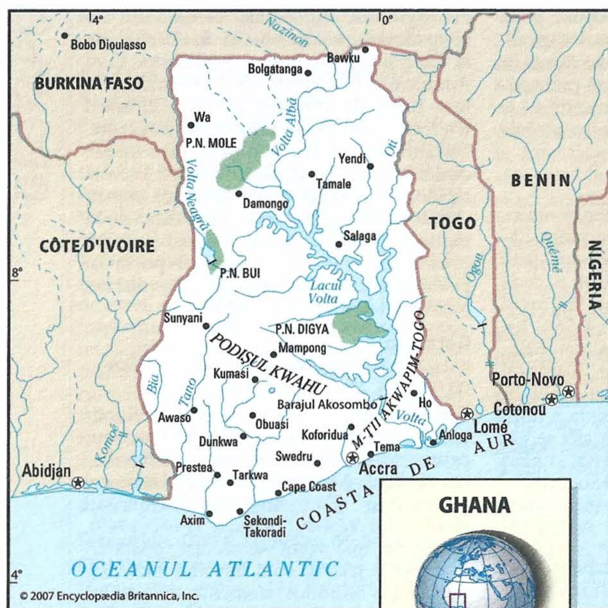
Geulincx, Arnold *cunoscut ca* Philaretus

(31.01.1624, Anvers, Țările de Jos Spaniole – nov. 1669, Leiden, Țările de Jos Spaniole)

Metafizician și logician flamand. Începând cu 1646 a predat la Universitatea din Louvain, dar în 1658 a fost demis, probabil din cauză că era un susținător al jansenismului. S-a refugiat la Leiden, Țările de Jos, azi Olanda, și a trecut la calvinism. A trăit în sărăcie până în 1662, când a obținut un post la Universitatea din Leiden. A fost unul dintre principalii reprezentanți ai doctrinei cunoscute sub numele de ocazionalism. Printre cele mai importante lucrări ale sale se numără *Despre virtute* (De virtute, 1665), *Cunoaște-te pe tine însuți* (Gnothi seautón, 1675) și *Adevărata metafizică* (Metaphysica Vera, 1691).

Gezira *sau* Al-Jazirah

Regiune în partea de E a centrului Sudanului, situată la SE de confluența Nilului Albastru cu Nilul Alb. Aici se află unul dintre cele mai mari sisteme de irigații din lume. Inițiat de britanici în 1925, sistemul drenează apele Nilului Albastru de-a lungul unei rețele de 4 300 km de canale și șanțuri. A transformat regiunea în una dintre cele mai productive zone agricole din Sudan.

Ghadamis *sau* **Ghudamis**

Oază și oraș, 15 000 loc. (ultima estimare), în NV Libiei. Situată lângă frontiera libiano-algeriană, în Antichitate se afla la intersecția rutelor caravanelor. Aici a fost situată fortăreața romană Cydamus (ale cărei ruine sunt încă vizibile), iar în timpul Imperiului Bizantin orașul a fost reședință episcopală. În moscheea Sidi Badri s-au păstrat coloanele bisericii creștine. În sec. XIX, a fost sediul negoțului arab cu sclavi, iar în prezent este centru de depozitare pentru caravanele care fac legătura cu coasta mediteraneeană.

Ghaghara
anterior **Gogra** *în nepaleză* **Karnali**

Râu în N Indiei, Nepal și China. Unul dintre principalii afluenți ai Gangelui, izvorăște sub numele de Kernali din Himalaya tibetană și curge spre SE, spre Nepal. O ia înspre S, străbătând dealurile Siwalik, se desparte în două brațe, unindu-se din nou pe teritoriul Indiei, unde formează adevăratul Ghaghara. Curge apoi spre SE pentru a se vărsa în Gange după un parcurs de 970 km. Împreună cu Gangele și afluenții acestuia, formează vasta câmpie aluvionară din N Biharului. Cursul său inferior este cunoscut și sub numele de râul Sarju și Deoha.

Ghana *denumire oficială* **Republica Ghana** *anterior* **Coasta de Aur**

Stat în V Africii. Suprafața: 238 533 kmp; 21 946 000 loc. (2005). Capitala: Accra. În Ghana trăiesc populațiile akan, mossi, ewe și ga-adangme. Limbi: engleza (oficială), akan, ewe, hausa. Religii: creștinism (protestantism și romano-catolicism), credințe indigene, islam. Moneda: cedi. Relieful este în general plat, fiind dominat de bazinul fluviului Volta. Partea de N este caracterizată de câmpii cu pajiști, iar în cea de S se află păduri întinse. Câmpia sudică de coastă este Coasta de Aur istorică. Printre animalele sălbatice care trăiesc aici se numără leul, leopardul și elefantul. Țara are o economie mixtă, în curs de dezvoltare, bazată în special pe agricultură și minerit. Baza economiei o constituie producția de cacao; printre mineralele exportate se numără aurul și diamantele. Este o republică cu un singur for legislativ; șeful statului și al guvernului este președintele. Denumirea statului modern Ghana provine de la vechiul Imperiu Ghana, care a prosperat până în sec. XIII în V Sudanului, la cca 800 km depărtare de statul modern. Ulterior, populațiile akan au fondat primele state pe actualul teritoriu al Ghanei. În sec. XIV au sosit cei dintâi negustori mande, căutători de aur, iar în sec. XVI au venit negustori hausa. Pe parcursul sec. XV, populația mande a întemeiat statele Dagomba și Mamprussi, în jumătatea de N a regiunii. Așanti, o populație akan originară din regiunea centrală împădurită, a întemeiat un puternic imperiu centralizat care a atins apogeul în sec. XVIII–XIX. Explorarea europeană a regiunii a început în sec. XV, când portughezii au ajuns pe țărmul Coastei de Aur. Aceștia au întemeiat apoi o așezare la Elmina, un centru al comerțului cu sclavi. La mijlocul sec. XVIII, Coasta de Aur a fost dominată de numeroase forturi controlate de negustori olandezi, britanici și danezi. În 1874, Coasta de Aur a devenit colonie a coroanei britanice, iar protectoratele britanice în teritoriile ocupate de așanti și în

teritoriile de N au fost înființate în 1901. În 1957, Coasta de Aur a devenit statul independent Ghana. De la declararea independenței, au avut loc numeroase lovituri de stat, dar cea din 1981 a instaurat un guvern care s-a menținut la putere până în anii 1990, trecând destul de ușor la o nouă administrare la începutul sec. XXI.

Ghana, Imperiul ~

Primul dintre marile imperii medievale comerciale din V Africii (sec. VII–XIII), care ocupa actualele teritorii din SE Mauritaniei și o parte din Mali. Locuitorii săi au avut rolul de intermediari între negustorii arabi de sare și berberii din N, pe de o parte, și furnizorii de aur și fildeș din S, pe de altă parte. Aurul era dobândit prin schimb de la cei care trăiau la limita de S a imperiului și era, la rândul său, schimbat în capitală pe diverse mărfuri, în special sare. Pe măsură ce prospera, imperiul se extindea, încorporând teritorii din S cu zăcăminte de aur și orașe din N. Regele pretindea tribut de la prinții triburilor vasale. Declinul Imperiului Ghana a început odată cu ascensiunea dinastiei Almoravizilor musulmani. Conducătorul almoravid Abu Bakr a cucerit capitala Ghanei, Kumbi, în 1076. Populațiile supuse imperiului au început să se retragă, iar în 1240 rămășițele imperiului au fost anexate Imperiului Sundiata din Mali.

Ghannouchi, Rachid al-

(n. cca 1941, Tunisia)

Activist politic tunisian, unul dintre fondatorii mișcării Hizb al-Nahdah (Partidul Renașterii). După ce a studiat filozofia la Damasc și la Sorbona, s-a întors în țară și a intrat în Societatea Tradițională Coranică (1970). În 1981 a pus bazele Mișcării de Orientare Islamică; aceasta a devenit mai târziu Hizb al-Nahdah. Rezultatul acestei acțiuni a fost condamnarea sa la închisoare în perioadele 1981–1984 și 1987–1988. În 1993, Marea Britanie i-a acordat azil politic.

Ghazali, al- *sau* Al-Ghazzali *nume complet* Abu Hamid Muhammad ibn Muhammad al-Tusi al-Ghazali

(1058, Tus, Iran - 18.12.1111, Tus)

Teolog și filozof musulman. A studiat filozofia și religia, iar în 1091 a devenit profesor și conducător al colegiului Nizamiyah din Bagdad. În 1095 și-a abandonat cariera din cauza unei crize spirituale și a adoptat stilul de viață al unui sufist sărac. A redevenit profesor abia în 1106, la insistențele celor care îl considerau reformatorul islamului din acel secol. În importanta sa operă *Renașterea științelor religioase* (Ihya ulum al-din), a explicat doctrinele și practicile islamice și a evidențiat legăturile dintre acestea și misticismul sufist.

Ghazan, Mahmud

(05.11.1271, Abaskun, Iran - 11.05.1304,/?/)

Cel mai important conducător al dinastiei mongole Il-Khanid din Persia. În 1284, tatăl său, conducătorul persan Arghun, l-a numit vicerege al Persiei de NE, a cărei graniță a apărat-o împotriva mongolilor Chagatai. În 1295, înainte de a urca pe tron, a trecut de la budism la islam. A luptat cu succes împotriva dușmanilor ereditari ai familiei, mamelucii, în Siria, învingând armata acestora la Hims. Mamelucii au ocupat din nou Siria după plecarea lui și, în pofida altor trei încercări de a-i învinge, a murit lăsând Damascul în stăpânirea lor. Era poliglot și foarte iscusit în diverse meșteșuguri. I-a comandat faimosului său vizir, Rashid al-Din, scrierea unei istorii a mongolilor, ulterior îmbunătățită pentru a-i cuprinde pe toți cei cu care mongolii intraseră în contact.

Ghaznavizilor, dinastia ~

(977 d.Hr. - 1186)

Dinastie turcă din Khorasan (NE Iranului), Afghanistan și N Indiei. A fost întemeiat de Sebüktigin (d. 977–997 d.Hr.), un fost sclav. Fiul lui, Mahmud (998–1030), a extins imperiul până la apogeul său. În timpul domniei sale, Firdousi a scris opera epică *Cartea regilor* (Shah-nameh). Nepotul lui Mahmud, Masud I (1031–1041), a pierdut jumătatea de V a imperiului, care a fost cucerită de dinastia Selgiucizilor. Ghaznavizii au continuat să domnească în provinciile de E până ce au fost învinși de dinastia Ghurizilor în 1186. S-au remarcat în arhitectură și ca patroni ai artelor și științelor. *Vezi și* al-Biruni.

gheață

Stare solidă a apei lichide și a vaporilor de apă. Sub 0°C, apa trece din starea lichidă în cea solidă, iar vaporii de apă formează chiciură pe suprafața terestră și fulgi de zăpadă în norii din atmosferă. Spre deosebire de majoritatea lichidelor, apa se dilată când îngheață, astfel încât gheața are o densitate mai mică decât apa și, prin urmare, plutește. Este formată din agregări compacte de cristale (cu formă simetrică, hexagonală). În mod normal, gheața formată din lichid nu are fațete, cum au cristalele. Moleculele sunt ținute în cristalele de gheață prin legături cu atomi de hidrogen (*vezi* legătură de hidrogen). Având o foarte înaltă constantă dielectrică,

gheața conduce electricitatea mai bine decât majoritatea cristalelor nemetalice. La presiuni foarte mari, se formează cel puțin alte cinci cristale diferite de gheață.

gheață uscată

Dioxid de carbon în stare solidă. Este o substanță densă, asemănătoare zăpezii, care trece direct din stare solidă în stare de vapori (*vezi* sublimare) la –78,5°C. Se folosește în special pentru păstrarea la rece a hranei, a vaccinurilor și a altor produse perisabile, în depozite sau în timpul transporturilor navale.

Ghedeon

Judecător și erou din Israelul antic, ale cărui fapte sunt descrise în *Cartea Judecătorilor* din Vechiul Testament. Cartea conține două versiuni ale poveștii lui Ghedeon. Într-una dintre ele se spune că acesta a condus tribul lui Manase într-o campanie victorioasă împotriva madianiților, apoi a făurit un idol din prada de război și a dus Israelul spre o viață imorală. Conform altei versiuni, a înlocuit venerarea zeității locale, Baal, cu adorarea lui Yahve (Dumnezeul poporului lui Israel), cu ajutorul căruia tribul a reușit să-i învingă pe madianiți.

gheișă

Membră a unei caste feminine din Japonia, a cărei ocupație tradițională este să asigure distracția bărbaților. O gheișă trebuie să aibă aptitudini muzicale, să știe să danseze și să cânte la instrumente muzicale tradiționale (de ex. samisen), dar și să întrețină o conversație. Se consideră că această clasă socială a apărut în sec. XVII, pentru a crea o categorie de femei bine pregătite, diferite de curtezane și prostituate. Deși uneori gheișele întrețineau relații sexuale cu clienții, ele își distrau oaspeții în special prin intermediul talentelor artistice. În prezent, numărul gheișelor a scăzut de la cca 80 000, în anii 1920, până la câteva mii. Majoritatea gheișelor locuiesc în Tokyo și Kyoto, unde se află sub patronajul celor mai bogați oameni de afaceri și al celor mai influenți politicieni. Oamenii de afaceri de nivel mediu se mulțumesc cu femeile care întrețin atmosfera în baruri, dar care, deși nu stăpânesc arta cântecului și a dansului tradițional, excelează, precum gheișele, în arta conversației.

gheizer

(*în islandeză: geysir*, a izbucni)

Izvor cu apă fierbinte, care degajă cu intermitențe jeturi de aburi și apă, asociat în general cu activitatea vulcanică recentă și produs prin încălzirea apelor subterane care au intrat în contact cu magma sau care se află foarte aproape de aceasta. În general, gheizerele au o înălțime de 50 m (de ex. Old Faithful din Parcul Național Yellowstone), dar au fost observate și gheizere care ating o înălțime de până la 500 m. Uneori, un gheizer poate să se conformeze unui model extrem de regulat și de previzibil, izvorând timp de câteva minute pe oră.

Ghelasie I, Sfântul ~ *sau* Gelasius

(probabil în Africa – 19.11.496 d.Hr., sărbătorit pe 21 noiembrie)

Papă (492–496 d.Hr.). S-a opus schismei acaciene din Răsărit, care susținea erezia monofizită. A menținut autoritatea papală și a stabilit supremația Romei în domeniul chestiunilor ecleziastice. În 494 d.Hr. a transformat sărbătoarea păgână Lupercalia într-o celebrare a Purificării.

Gheorghe, Sfântul ~

(cca sec. III – m. probabil la Lydda, Palestina; sărbătorit pe 23 aprilie)

Unul dintre primii martiri creștini și sfântul protector al Angliei. Existența sa istorică nu a fost clar dovedită, dar, începând cu sec. VI d.Hr., a apărut ca sfânt războinic în unele legende. Se spunea că o salvase pe fiica regelui Libiei de un dragon, pe care îl ucisese după ce obținuse promisiunea că supușii regelui vor fi creștinați. În reprezentările artistice, tânărul sfânt poartă adesea o armură de cavaler împodobită cu o cruce stacojie. Se consideră că a devenit sfântul protector al Angliei în sec. XIV, când Eduard III l-a declarat patronul Ordinului Jartierei.

Gheorghe Ștefan

Domn al Moldovei (d. 1653–1658). Mare logofăt al domnului Vasile Lupu, a fost îndemnat să-l înlăture de la tron, sprijinit fiind de Matei Basarab al Munteniei și de Gheorghe Rákoczy II (*vezi* familia Rákoczy), din Transilvania. Deși o primă tentativă (aprilie 1653) eșuează, în cele din urmă Vasile Lupu a fost învins în Muntenia, la Finta, și nevoit să fugă, pierzându-și tronul. Confirmat de turci, noul domn a pus mari dări pe țară, cu care să acopere uneltirile și plângerile de la Constantinopol. A fost, în cele din urmă, mazilit de turci, pribegind prin Rusia, Austria și Suedia (1665). Părăsit de toți foștii săi aliați, bolnav, a murit la Stettin în 1668.

Gheorghiu, Angela
născută **Angela Burlacu**

(n. 07.09.1964, Adjud, România)

Soprană română, prezență distinsă pe marile scene de operă din lume. Cu o voce ale

Angela Gheorghiu

cărei calități au fost repede semnalate de dascălii din orașul natal, a urmat cursurile liceului de muzică George Enescu din București și apoi clasa de canto a profesoarei Mia Barbu, la Academia de Muzică din București. A debutat pe scenele internaționale în 1992, la Covent Garden. Artista a semnat un contract exclusiv de înregistrări cu EMI Classics în 1998, iar în majoritatea duetelor sale îl are partener pe Roberto Alagna, soțul ei. A imprimat o interpretare plină de personalitate unor roluri celebre din opere de Verdi, Puccini, Donizetti etc. A repurtat succese răsunătoare cu roluri precum Violetta (*Traviata*), Mimi (*Boema*) și Adina (*Elixirul dragostei*) și a primit numeroase premii în Franța, SUA, Italia, Belgia, Germania, Marea Britanie.

Gheorghiu, Florin

(n. 06.04.1944, București, România)

Șahist român, mare maestru internațional, ziarist. A devenit maestru al sportului la 16 ani, vicecampion mondial de juniori (1961), campion mondial de juniori (1963). A ocupat locul II la turneul de la Hastings (1964–1965), l-a învins pe Bobby Fisher la Jocurile Olimpice din 1966, a câștigat toate partidele jucate (11) la Manila în 1969. Între 1962 și 1982 a câștigat peste 20 de turnee, nouă titluri de campion mondial, a avut zece participări la olimpiadele de șah și 30 la turnee internaționale. A scris *Partide alese*.

Gheorghiu, Miluță

(02.03.1897, Iași, România - 10.12.1971, București)

Actor român, titular al Teatrului Național din Iași. A urmat Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică din Iași, iar în 1915 a devenit actor al Teatrului Național din Iași. A debutat în rolul Postumus din *Fântâna Blanduziei* de Vasile Alecsandri. În cei aproape 50 de ani de carieră teatrală a interpretat peste 400 de roluri, dintre care cele în travesti i-au adus consacrarea. A creat personaje memorabile, de o autentică substanță populară. După Matei Millo, a fost al doilea actor care a întruchipat, în travesti, personajul Chirița din piesele lui Vasile Alecsandri. Cele peste 1 500 de reprezentații cu această piesă au adus o contribuție esențială la valorificarea operelor clasicilor români. Alte roluri: Setilă din *Harap Alb*, Farfuridi din *O scrisoare pierdută*, de I.L. Caragiale, Mitică Popescu din piesa omonimă a lui Camil Petrescu, Domnul Puntila din *Puntila și sluga sa Matti*, de Brecht, von Kalb din *Intrigă și iubire* de Schiller etc.

Gheorghiu, Virgil

(22.03.1903, Roman, România - 07.03.1977, București)

Poet, pianist și critic muzical român. A absolvit Conservatorul din București, apoi și-a continuat studiile la Viena și la Paris. În literatură a debutat cu volumul de poezii *Cântările răsăritului* (1925). A participat la mișcarea de avangardă din Iași. Împreună cu Aurel Zaremba a editat revistele suprarealiste *Prospect* și *XX-Literatura contimporană*. Ca pianist și muzicolog, a fost membru al trioului Bonis, apoi angajat al Filarmonicii din București. A compus piese vocal-simfonice și muzică de cameră, fiind, în același timp, cronicar muzical. A mai publicat în reviste precum *Bilete de papagal, Adevărul, Cuvântul liber*. Volume: *Febre, Marea vânătoare, Tărâmul celălalt, Pădurea adormită*.

Gheorghiu-Dej, Gheorghe

(08.11.1901, Bârlad, Vaslui, România - 19.03.1965, București)

Conducător important al Partidului Comunist Român (PCR) înainte de 1944 și șeful statului din 1961 până la moarte. Născut într-o familie săracă, s-a calificat ca electrician și a lucrat la căile ferate. În 1930 a intrat în Partidul Comunist Român și, arestat în 1933 pentru participarea la organizarea grevei de la Atelierele CFR Grivița, a rămas în închisoare până în 1944. A fost ales membru al CC al PCR în 1936 și în detenție a devenit tovarăș de celulă și mentorul politic al viitorului dictator Nicolae Ceaușescu. A fost secretar general și prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 1945 până la moartea sa. După epurarea partidului de rivalii apropiați politicii sovietice, a devenit prim-ministru (1952–1955), adoptând treptat politici economice și de relații externe care au servit interesele naționale ale României. Scopul său a fost creșterea gradului de control asupra partidului, folosindu-se de naționalism și antisemitism pentru a câștiga simpatia populară. Până la moartea lui Stalin din 1953, Gheorghiu-Dej nu a schimbat nimic din linia de represiune politică insuflată de la Moscova, represiune care viza întreaga societate românească.

(În România fusese instaurat un regim penitenciar asemănător Gulagului sovietic, principalul lagăr fiind cel al Canalului, a cărui înființare fusese personal sugerată de Stalin.) Pentru consolidarea puterii sale, Gheorghiu-Dej nu s-a dat în lături să elimine și lideri de etnie română, instigând la eliminarea fizică a lui Ștefan Foriș (1946) și la arestarea lui Lucrețiu Pătrășcanu (1948). Deranjat de reformele inițiate de Nikita Hrușciov, succesorul lui Stalin, și de declanșarea procesului de destalinizare, care îi punea în primejdie poziția din fruntea partidului (dat fiind statutul său de stalinist convins), a devenit arhitectul unei noi politici externe și economice semiautonome în cadrul Tratatului de la Varșovia și al CAER. A luat hotărârea creării unei industrii grele, inițiativă care contravenea directivelor moscovite care rezervaseră pentru România rolul de grânar al blocului comunist. În 1957, Gheorghiu-Dej (secondat de mai vechiul său protejat, Nicolae Ceaușescu) a obținut o victorie politică importantă, reușind să determine guvernul sovietic să retragă ultimii militari ai Armatei Roșii de pe teritoriul României. După această dată, a încurajat sentimentele antisovietice. În scrierile istorice a început să se facă referiri la Basarabia românească, iar în ultimii ani ai regimului său au fost publicate textele lui Karl Marx, care fuseseră cenzurate până atunci – cele care făceau referire la imperialismul țarist și la ocuparea teritoriilor românești. În ultimii săi ani de conducere, Gheorghe Gheorghiu-Dej a luat hotărârea stabilirii de relații diplomatice cu țările occidentale capitaliste, inclusiv cu Statele Unite ale Americii. Astfel de inițiative au fost încurajate de SUA, președintele Lyndon B. Johnson considerând că România devenise un stat comunist prieten în contextul Războiului Rece. A fost urmat la șefia partidului de către Nicolae Ceaușescu.

Gheorghe Gheorghiu-Dej

ghepard

Felină suplă, cu picioare lungi (*Acinonyx jubatus*), care trăiește în câmpii deschise din S, centrul și E Africii și în Orientul Mijlociu. Este o specie pe cale de dispariție. Considerat cel mai rapid animal terestru pe distanțe scurte (poate atinge viteza de 114 km/h), ghepardul vânează în timpul zilei, singur sau în grupuri mici. Ghearele sunt numai parțial retractile, lipsite de teci protectoare. Ca și celelalte feline din genul *Felis*, gheparzii mai curând mârâie decât urlă. Ating o lungime maximă de 140 cm, excluzând coada de 75–80 cm. Greutatea este de 34–54 kg. Blana aspră a gheparzilor adulți este de culoare galbenă ca nisipul pe spate, iar pe burtă este albă, fiind acoperită în întregime cu mici pete negre; din colțul fiecărui ochi pornește în jos o dungă neagră.

gherilă

Forțe sau grupări paramilitare care se implică în operațiuni de amploare limitată. Acțiunile lor vin în completarea unor strategii politico-militare generale și sunt îndreptate împotriva forțelor militare convenționale. Tacticile de gherilă includ atacuri sporadice, acte de sabotaj și terorism. Termenul, un diminutiv (*în spaniolă*: *guerra*, război) a fost folosit inițial pentru a desemna forțele neregulate hispano-portugheze care, la începutul sec. XIX, au contribuit la alungarea din Peninsula Iberică a armatei franceze a lui Napoleon. Strategia de bază este cea a hărțuirii inamicului, până când acesta poate fi învins într-o bătălie convențională, sau a supunerii lui la o presiune militară și politică suficientă pentru a-l sili să se retragă. Generalul chinez Sunzi (sec. IV î.Hr.) a fost unul dintre primii teoreticieni ai războiului de gherilă.

ghetou

În trecut, stradă sau cartier dintr-un oraș, stabilite prin lege ca reședință a evreilor. Segregarea forțată a evreilor s-a răspândit în toată Europa în sec. XIV–XV. Ghetourile erau de obicei împrejmuite cu ziduri și porți și erau încuiate pe timpul nopții și pe durata sărbătorilor creștine. Deoarece extinderea pe orizontală era imposibilă, majoritatea ghetourilor s-au dezvoltat pe verticală, ceea ce a dus la apariția unor consecințe cum ar fi aglomerația, riscurile crescute de izbucnire a incendiilor și igiena precară. În Europa Occidentală, ghetourile au fost desființate în sec. XIX. Cele reînființate de Partidul Național-Socialist (*vezi* revolta din ghetoul Varșoviei) erau locuri supraaglomerate, de unde oamenii erau luați și duși în lagărele de exterminare. În ultimul timp, termenul de ghetou a început să fie folosit cu referire la zonele urbane sărace, locuite de o anumită minoritate și perpetuate mai degrabă prin acțiunea presiunilor economice și sociale, decât prin măsuri legale.

Ghetsimani
Grădină în afara Ierusalimului, asociată cu ultimele ore ale lui Iisus. Potrivit tradiției creștine, este locul unde se spune că s-ar fi rugat Iisus, după Cina cea de Taină, înainte de arestarea și crucificarea sa. Numele Ghetsimani provine de la cuvântul ebraic care înseamnă presă de ulei, sugerând faptul că această grădină era o livadă de măslini. Deși nu poate fi localizată cu exactitate, bisericile armeană, greacă, latină și rusă au acceptat identificarea sa cu o livadă de măslini situată pe coasta vestică a Muntelui Măslinilor.

ghețar
Masă de gheață permanentă care se formează pe uscat prin recristalizarea zăpezii și care se deplasează datorită propriei greutăți. Termenul calotă glaciară este folosit de obicei pentru un ghețar ce ocupă o suprafață extinsă de pământ, relativ plană, și care se deplasează dinspre centru spre periferie. Ghețarii apar în zonele în care căderile de zăpadă din timpul iernii depășesc posibilitățile de topire din perioada verii, condiții des întâlnite numai în regiunile muntoase cu altitudini mari și în regiunile polare. Ghețarii ocupă maximum 11% din suprafața terestră, dar conțin cca trei sferturi din apa dulce de pe Terra. O proporție de 99% din ghețari se află în Antarctica și Groenlanda.

ghețar de roci
Corp sub formă de limbă alcătuit din fragmente grosiere de roci, care se găsește deasupra zonei împădurite a munților și se deplasează încet de-a lungul unei văi. Fragmentele care îl alcătuiesc se desprind din versanții văii și pot avea uneori dimensiuni foarte mari; seamănă cu materialul rămas la capătul (punctul terminus) unui ghețar obișnuit. Un ghețar de roci poate fi gros de zeci de metri și lung de până la 1,5 km.

Gheza, Vida
(28.02.1913, Baia Mare, România - 11.05.1980, Baia Mare)

Sculptor român. A participat ca voluntar la Războiul Civil din Spania. Debutul său artistic s-a produs în orașul natal (1937), după care a început să studieze sculptura la Budapesta, operele sale fiind expuse în România și în străinătate. Este realizatorul monumentelor de la Moisei (ansamblu monumental), Carei (*Monumentul Ostașului*) și Baia Mare (*Sfatul bătrânilor*). Sculptorul a surprins crâmpeie de viață în *Dans din Oaș, Buciumașul, Odihna, Carnavalul.* Membru corespondent al Academiei Române (1974).

Ghiață, Dumitru
(22.09.1888, Colibași, Mehedinți, România - 03.07.1972, București)

Pictor român postimpresionist, inspirat adesea din arta populară românească. În 1908, ajutat de un unchi, ajunge în București, pentru a ocupa postul de laborant la institutul condus de doctorul Ioan Cantacuzino. Acesta, devenit protectorul tânărului, i l-a prezentat pictorului Artur Verona, care, surprins de pasiunea pentru arta plastică a lui Ghiață, l-a îndrumat pentru o perioadă de trei ani, ajutându-l să-și dezvolte talentul nativ. Tot prin intermediul lui Cantacuzino, Dumitru Ghiață a primit o bursă la Paris (1913–1914) unde s-a familiarizat cu tehnicile postimpresioniste, pe care le-a asimilat într-o manieră personală în lucrările sale: naturi moarte, peisaje și compoziții în culori sobre, cu influențe din arta populară – *Țărănci la piață, Peisaj din Balcic, Flori de ferigă, La târgul de cereale, Iarnă la Târgoviște, Cireși înfloriți, Toamna în pădure.*

ghibelini
Vezi guelfi și ghibelini

Ghibeon
Oraș antic din Canaan, situat la N de Ierusalim, pe locul actualului Al-Jib, în Cisiordania. Conform Bibliei, în vremea când a fost cucerit Canaanul, locuitorii săi au încheiat o alianță cu conducătorul militar israelit Iosua, dar au fost făcuți sclavi. Săpăturile din 1956, întreprinse de o echipă din SUA, au scos la lumină faptul că în acest loc au existat așezări umane în perioada timpurie și de mijloc a Epocii Bronzului și în ultima parte a acesteia, înainte ca Iosua să cucerească Canaanul. Pe atunci, orașul se afla sub influența Ierusalimului și probabil nu era fortificat.

Ghiberti, Lorenzo
(1378, Pelago - 01.12.1455, Florența)

Sculptor, aurar și decorator italian care a lucrat la Florența. Și-a făcut ucenicia ca aurar și pictor. În 1402 a câștigat concursul pentru porțile baptisteriului din Florența. Faptul că i-a fost preferat lui Filippo Brunelleschi i-a adus imediat celebritate și prestigiu. A lucrat la aceste porți din 1403 până în 1424. În 1425 i s-a cerut să lucreze o a doua pereche de porți, cunoscută sub numele de Porțile Paradisului. Acestea au fost terminate în 1452. Reliefurile sculptate pe prima poartă reprezintă principala operă a stilului gotic internațional din Italia. Cele

de pe a doua, mai elaborate, se numără printre capodoperele artei Renașterii italiene. Printre alte comenzi pe care le-a executat au fost trei statui de bronz pentru Or San Michele (1413–1429) și două reliefuri pentru baptisteriul catedralei din Siena (1417–1427). A avut un mare atelier, unde au lucrat mulți ucenici, printre care Donatello și Paolo Uccello. Tratatul său despre istoria și teoria artei cuprinde cea mai veche autobiografie a unui artist păstrată până în zilele noastre.

Ghibu, Onisifor

(31.05.1883, Sălişte, Sibiu, România - 31.10.1972, Sibiu)

Pedagog român, teolog și militant politic. Și-a făcut studiile la Liceul de Stat din Sibiu (1894–1900) și la Liceul Andrei Șaguna din Brașov (1900–1902), continuând la Institutul Teologic din Sibiu (1902–1905), apoi la universitățile din București, Budapesta, Strasbourg și Jena (1905–1909), cu doctoratul în filozofie și pedagogie la Jena (1909). A fost coreferent școlar la Arhiepiscopia Sibiului (1910–1914) și, în paralel, profesor suplinitor la Institutul Teologic-Pedagogic (1911–1912) pentru disciplinele pedagogice, precum și secretar al secției școlare a Astrei (1912–1914). În 1914–1918 a activat la București, Iași și Chișinău, unde a desfășurat o intensă activitate politică și culturală, militând pentru un stat național român unitar, îndeosebi prin ziarele fondate de el la Chișinău: *Tribuna*, *Ardealul în Basarabia*, *Școala Moldovenească*. În 1919 a preluat Universitatea din Cluj și a fost numit profesor titular la Catedra de pedagogie de la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din Cluj, la care a funcționat până la pensionare (1945). În timpul regimului comunist, a fost condamnat la mai mulți ani de închisoare, din care a executat doar o parte (1956–1958). Pedagog și publicist român, profesor universitar la Cluj. Este unul dintre fondatorii pedagogiei românești: *Puncte cardinale pentru o concepție națională a educației*, *Studii de istorie a învățământului românesc*, *Din istoria literaturii didactice românești* (3 vol.), *Despre educație*. Membru corespondent al Academiei Române (1919).

Ghica, familia ~

Familie boierească românească; a dat numeroși domni și oameni politici importanți în Moldova și Țara Românească: – **Gheorghe Ghica**, întemeietor al familiei, negustor, probabil de origine albaneză, capuchehaie la Istanbul al lui Vasile Lupu, numit de turci domn al Moldovei (1658–1659) și al Țării Românești (1659–1660). A mutat definitiv capitala țării de la Târgoviște la București. – **Grigore I Ghica** (sau Grigorașcu), domn al Țării Românești (1660–1664 și 1672–1673), fiu al lui Gh. Ghica. Implicat în războaiele de expansiune ale turcilor contra austriecilor și polonezilor, și-a pierdut de fiecare dată domnia pentru că și-a trădat protectorii, trecând de partea inamicului. – **Grigore II Ghica**, domn al Moldovei (1726–1733, 1735–1739, 1739–1741, 1747–1748) și al Țării Românești (1733–1735 și 1748–1752), fiu al lui Grigore Ghica. Beneficiind de o educație integral grecească la Istanbul, a sprijinit cultura elenă la Iași și București, întemeind școli cu predare în limba greacă și numind în funcții importante boieri greci. Este ctitorul mănăstirilor Frumoasa din Iași și Pantelimon din București. – **Matei Ghica**, domn al Țării Românești (1752–1753) și al Moldovei (1753–1756), fiu al lui Grigore II Ghica. A guvernat înconjurându-se de dregători greci, ceea ce a declanșat, și datorită unei politici fiscale excesive, nemulțumiri interne. În timpul domniei sale a fost redactată cronica anonimă cunoscută sub numele de *Cronica Ghiculeștilor*. – **Scarlat Ghica**, domn al Moldovei (1757–1758) și al Țării Românești (1758–1761 și 1765–1766), frate cu Matei Ghica. A practicat o politică fiscală împovărătoare.– **Grigore III Ghica**, domn al Moldovei (1764–1767 și 1774–1777) și al Țării Românești (1768–1769). S-a remarcat ca un bun administrator, organizând o mai bună colectare a taxelor, modernizând orașul Iași prin introducerea apei potabile și întemeierea unei manufacturi de postav. În politica externă, a încercat să se opună anexării Bucovinei de către Austria (1775), fiind în cele din urmă ucis de turci la instigarea austriecilor. – **Grigore Dimitrie Ghica**, domn al Țării Românești (1822–1828), primul domn pământean după lunga serie a domnilor fanarioți. A încercat să întreprindă măsuri de emancipare culturală a țării (redeschiderea școlii de la Sf. Sava), dar a fost constrâns de ruși să lase domnia și să se refugieze în Transilvania. – **Alexandru Dimitrie Ghica**, domn al Țării Românești (1834–1842), sprijinitor al mișcării unioniste. – **Grigore**

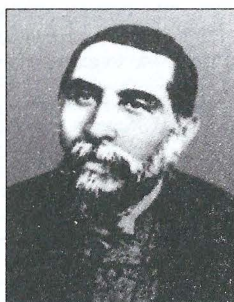
Grigore Dimitrie Ghica, domn al Țării Românești (1822–1828)

Alexandru Ghica, domn al Moldovei (1849–1853 și 1854–1856), sprijinitor al Unirii Principatelor. A manifestat dorința de reforme profunde, acordând libertate presei și sprijinind dezvoltarea lucrărilor publice și a învățământului național. – **Ion Ghica** (1816–1897), om politic, economist și scriitor român, de mai multe ori prim-ministru (1866, 1866–1867, 1870–1871). – **Pantazi Ghica** (1831–1882), scriitor, publicist și om politic român, fiu al lui Ion Ghica. A fost colaborator la *Românul, Naționalul, Literatorul* și fondator al ziarelor *Păcală* (1860), *Actualitatea* și *Cugetarea* (1865). A scris un roman (*Un boem român*), nuvele și câteva comedii. – **Dimitrie Ghica**, supranumit și Beizadea Mitică (1816–1897), om politic român, fiu al domnitorului Alexandru Dimitrie Ghica. Adept al Unirii Principatelor și ministru de finanțe, ministru de interne și prim-ministru al lui Alexandru Ioan Cuza, a participat la mișcarea de înlăturare a acestuia (1866), devenind din nou prim-ministru (1868–1870). – **Dimitrie I. Ghika** (1865–1967), nepot al lui Grigore Alexandru Ghica, ultimul principe al Moldovei, diplomat român, ministru de externe al României (1931–1932), ministru plenipotențiar al României la Roma (1928–1932 și 1932–1934) și Bruxelles (1933–1937). – **Monseniorul Vladimir Ghika** (1873–1954), prinț, diplomat, scriitor, om de caritate, preot român, nepot al lui Grigore Alexandru Ghica, ultimul principe al Moldovei, și fiu al lui Ioan Grigore Ghika, ministru de externe al României (1862–1863). Este în curs de desfășurare la Vatican procesul său de beatificare.

Ghica, Ion

(12.08.1816, București, Țara Românească, România - 22.04.1897, Ghergani, Dâmbovița)

Om politic, economist și scriitor român. Membru marcant al generației pașoptiste, profesor la Academia Mihăileană din Iași, cofondator al societății secrete revoluționare Frăția și editor, în 1844, al revistei *Propășirea*, împreună cu Vasile Alecsandri și Mihail Kogălniceanu. A fost unul dintre capii Revoluției de la 1848 din Țara Românească. Numit de turci, în 1854, guvernator al insulei Samos, s-a întors în țară, recompensat cu diverse distincții onorifice și cu titlul de prinț. Prim-ministru al lui Al. I. Cuza, apoi ministru de interne și deputat, în cele din urmă va intra în complotul care a dus, în 1866, la detronarea domnitorului. După exilarea acestuia, a revenit în importante funcții publice, până la cele de ambasador la Londra, director al teatrelor și președinte al Academiei Române. Adept al economiei burgheze liberale, și-a comunicat ideile politice, economice și sociale în articole publicate în gazetele timpului și în seria de *Convorbiri economice* (1865–1876). A acționat pentru restructurarea și reorganizarea învățământului superior românesc, în special a celui tehnic și economic. Ca scriitor se înscrie printre cei mai de seamă memorialiști ai literaturii române, prin celebrele sale *Scrisori către Vasile Alecsandri*, publicate mai întâi în *Convorbiri literare*, iar apoi în volum, în 1887. A fost membru al Academiei Române (1874) și director al Teatrului Național din București (1877–1881).

Ion Ghica

Ghica, Pantazi

(15.03.1831, București, Țara Românească, România - 17.07.1882, București)

Scriitor, gazetar și om politic român, fiu al lui Ion Ghica. Participant activ la Revoluția de la 1848 din Țara Românească, apoi la Războiul Crimeii (1853–1856) ca ofițer în armata franceză, revine în țară unde va practica avocatura pentru care avea o înzestrare deosebită și va face gazetărie. Și-a format o cultură considerabilă, pe care a demonstrat-o în articole și cronici pe cele mai diverse subiecte. A fost supranumit „regele boemei române", în ciuda unei cocoașe dizgrațioase care a constituit și un izvor nesecat de glume și de ironii. Adept al realismului în literatură, a scris comedii, piese istorice, nuvele și o încercare de roman, *Un boem român* (1860).

ghicitoare

Întrebare intenționat enigmatică sau ambiguă care cere un răspuns înțelept și deseori isteț. Ghicitoarea este un fel de joc de întrebări și răspunsuri care a făcut parte din folclorul majorității culturilor din vremuri îndepărtate. Savanții occidentali împart ghicitorile în două categorii: ghicitoarea descriptivă, de obicei descriind un animal, o persoană, o plantă sau un obiect, într-o manieră intenționat enigmatică (astfel, un ou este „o căsuță albă fără ușă sau fereastră"), și întrebarea-capcană. Un exemplu clasic din cultura grecească pentru ultima categorie de ghicitori este:

„Care e cel mai puternic lucru? Dragostea: fierul e puternic, dar fierarul e mai puternic, iar dragostea îl poate învinge pe fierar."

ghid de undă

Dispozitiv care ghidează direcția undelor electromagnetice (*vezi* radiație electromagnetică). Poate fi utilizat pentru transmiterea de energie sau de semnale sub formă de unde, minimalizând pierderile de energie. Drept exemplu servesc tuburile metalice, cablurile coaxiale și fibrele optice. Ghidurile de undă transmit energia propagând undele electromagnetice transmise prin interiorul unui tub către un receptor aflat la celălalt capăt. Ghidurile metalice sunt folosite în diverse tehnologii, de ex. în cuptoare cu microunde, sisteme radar, sisteme de relee radio și radiotelescoape.

ghidrin

Denumire comună pentru unele dintre cele 12 specii de pești, fără solzi, cu formă alungită (familia *Gasterosteidae*), ce populează apele dulci și sărate din zona temperată a emisferei nordice. Au o lungime maximă de 15 cm, un șir de țepi pe spate, anterior unei înotătoare dorsale formate din radii moi, și câte un țep ascuțit în fiecare înotătoare abdominală. De asemenea, au un peduncul caudal subțire, înotătoare caudală cu margine dreaptă și o armură de plăci pe flancuri. Masculul construiește un cuib din materiale vegetale, obligă una sau mai multe femele să-și depună ouăle în el și apoi le fecundează, apărând cu agresivitate ouăle și puii.

Ghika-Budești, Nicolae

(22.12.1869, Iași, România - 16.12.1943, București)

Arhitect român, profesor universitar la București, promotor al renașterii vechii arhitecturi românești și al afirmării specificului național, al stilului neoromânesc în arhitectură. A fost membru de onoare al Academiei Române (1930) și membru al Comisiei Monumentelor Istorice. După planurile sale s-au construit: Muzeul de etnografie, artă națională, artă decorativă și industrială, azi Muzeul Țăranului Român (în etape, 1912–1939), Mausoleul lui Vasile Alecsandri de la Mircești, biserica Copou din Iași, biserica Sf. Vasile cel Mare din strada Polonă, București, biserica Cuțitul de Argint, București, Casa Rosetti, București. Scrieri: *Evoluția arhitecturii religioase din Muntenia și Oltenia* (4 vol.).

ghildă *sau* breaslă

Asociație de meșteșugari sau negustori formată în scopul ajutorării reciproce a membrilor ei și promovării intereselor profesionale. Ghildele au înflorit în Europa între sec. XI–XVI și erau de două feluri: negustorești, din care făceau parte toți negustorii dintr-un anumit oraș sau burg, și meșteșugărești, în care intrau toți meșteșugarii dintr-o anumită ramură de activitate (de ex. țesătorii, decoratorii, aurarii). Rolul lor era de a institui monopoluri comerciale, de a impune standarde de calitate pentru produse, de a menține prețurile la același nivel și de a câștiga poziții de forță în administrațiile locale, pentru a proteja interesele breslei. Ghildele meșteșugărești stabileau ierarhii între membri, în funcție de nivelul de pregătire profesională (de ex. maeștri, calfe, ucenici).

Ghilgameș

Erou al *Epopeii lui Ghilgameș*, epopee antică în limba akkadiană. Cea mai importantă operă literară a Mesopotamiei antice, epopeea s-a păstrat pe 12 tăblițe incomplete descoperite la Ninive, în biblioteca lui Assurbanipal. Fragmentele lipsă din epopee au fost completate cu părți descoperite în alte locuri. Personajul Ghilgameș l-a avut, se presupune, drept model pe conducătorul Ghilgameș care a domnit în Uruk în mileniul III î.Hr. Epopeea îl prezintă pe Ghilgameș ca pe un mare războinic și întemeietor, care a respins avansurile amoroase ale zeiței Iștar. Cu ajutorul prietenului și tovarășului său Enkidu, acesta ucide taurul divin trimis de Iștar pentru a-l omorî. Moartea lui Enkidu îl determină pe Ghilgameș să pornească în căutarea lui Utnapiștim, supraviețuitor al legendarului potop, pentru a afla cum să învingă moartea. Obține o plantă care redă tinerețea, dar aceasta îi este apoi furată. Epopeea se încheie cu întoarcerea spiritului lui Enkidu, care povestește lucruri sumbre despre lumea de dincolo.

ghilotină

Instrument folosit pentru executarea pedepsei capitale prin decapitare. Este format dintr-un schelet din lemn, la care este atașată o lamă grea care cade de la înălțime pentru a reteza capul victimei. A apărut în Franța în 1792, în timpul Revoluției Franceze, dar dispozitive asemănătoare mai fuseseră folosite în Scoția, Anglia și în alte țări europene, pentru a-i executa pe criminalii de viță nobilă. Poartă numele unui doctor francez și membru al Adunării Naționale, Joseph-Ignace Guillotin (1738–1814), care susținea aplicarea pedepselor capitale „cu ajutorul unei mașinării", astfel încât execuția să nu mai fie limitată la

cazurile nobililor și să fie cât mai puțin dureroasă. Ultima decapitare cu ghilotina în Franța a avut loc în 1977.

ghimbir

Plantă erbacee perenă (*Zingiber officinale*; familia *Zingiberaceae*), originară probabil din S Asiei, al cărei rizom aromat, cu miros înțepător, este utilizat ca mirodenie, plantă aromată, aliment și medicament. Condimentul are un gust ușor înțepător și este folosit de obicei uscat și măcinat, pentru a da aromă pâinii, sosurilor, dulciurilor, murăturilor și unor băuturi. Rizomul verde, proaspăt, este utilizat la gătit. Planta are florile dispuse în mănunchiuri dese, în formă de con. Uleiul distilat din rizomi este folosit în alimentație și la fabricarea parfumurilor.

ghindă

Fruct al stejarului. Ghindele sunt de obicei înconjurate de o cupulă (căpăcel) lemnoasă formată prin concreșterea bracteelor care însoțesc floarea. Se maturizează în unul sau două anotimpuri, iar aspectul lor variază în funcție de specia de stejar. Ghindele sunt o sursă de hrană pentru animale sălbatice mici și sunt folosite pentru îngrășarea porcilor și a păsărilor.

ghiocel

Denumire comună pentru cele cca 12 specii de plante euroasiatice cu flori albe, care înfloresc primăvara, din genul *Galanthus*, familia *Amaryllis*. Câteva specii, care includ ghiocelul comun (*G. nivalis*) și ghiocelul-bogat (*G. elwesii*), sunt cultivate ca plante ornamentale pentru florile aplecate, uneori frumos mirositoare. Este una dintre primele flori de pădure și de grădină care înfloresc primăvara. Cu același nume, dar foarte diferit, este copacul-ghiocel sau clopoțeii-argintii (*Halesia carolina*, familia *Styracaceae*), un arbore înalt cu flori în formă de clopoței adunați ciorchine, care crește în S SUA. Tufa-ghiocel (*Styrax officinalis*) din E Europei și Asia Mică, ce nu are nici o legătură cu *Galanthus*, atinge până la 6 m înălțime.

ghiocei (*Galanthus nivalis*)

DEREK FELL

ghips

Mineral sulfat obișnuit, sulfat hidratat de calciu ($CaSO_4$ $2H_2O$), de o mare importanță comercială. Astfel de zăcăminte se găsesc în multe țări, dar printre principalii producătorii se numără SUA, Canada, Franța, Italia și Marea Britanie. Ghipsul brut este folosit ca agent de topire, îngrășământ, material de umplutură în industria hârtiei și a materialelor textile și inhibitor în fabricarea cimentului Portland. Aproape trei sferturi din întreaga producție este calcinată pentru a fi folosită ca ipsos și ca material de construcție în fabricarea mortarului, cofrajelor, plăcilor ceramice și a bolțarilor.

Ghirlandaio, Domenico

născut **Domenico di Tommaso Bigordi**

(1449, Florența - 11.01.1494, Florența)

Pictor italian, reprezentant al Renașterii timpurii, care a lucrat la Florența. A studiat sub îndrumarea lui Alesso Baldovinetti. Între 1481 și 1482 a pictat mai multe fresce, printre care se numără și *Chemarea Sfinților Petru și Andrei*, din Capela Sixtină de la Vatican. Cel mai impresionat ciclu al său de fresce, comandat de un reprezentant al familiei Medici, a fost pictat în corul bisericii Santa Maria Novella din Florența (1485–1490); înfățișând scene din viața Fecioarei Maria și a Sf. Ioan Botezătorul, reprezentați în haine contemporane, în interioare nobile, bogate în detalii, frescele sunt o importantă sursă de cunoaștere a mobilierului din palatele florentine de la sfârșitul sec. XV. Împreună cu cei doi frați ai săi, a condus unul dintre cele mai prospere ateliere din Florența. De asemenea, cei trei au pictat numeroase altare. Cel mai valoros portret al său este *Bătrânul cu nepotul său* (cca 1480–1490).

ghizdei-mărunt

Plantă perenă din familia leguminoaselor (*Lotus corniculatus*), originară din Europa și din Asia, dar introdusă și în alte regiuni. Tulpina ajunge până la cca 60 cm lungime. Frunzele sunt dispuse câte trei, având formă ovată, mai late către vârf. Florile galbene, uneori colorate cu roșu, cresc în ciorchini de cinci până la zece flori. Deseori folosit ca furaj pentru vite, ghizdeiul-mărunt devine uneori o buruiană supărătoare.

Ghulam Ahmad, Mirza

(1839, Qadian, India - 26.05.1908, India)

Lider musulman indian, fondator al sectei ahmadiya. Născut într-o familie prosperă, a dus o viață de contemplare și studii religioase. În 1889 a pretins că avusese o revelație divină și a adunat în jurul său un mic grup de discipoli. S-a proclamat a fi Mahdi și reîncarnarea lui Mahomed, Iisus și Krishna. A întâmpinat opoziție din partea

comunității musulmane ortodoxe, dar o parte dintre învățăturile sale au stat la baza credințelor ahmadiya. A încercat să înființeze organizații și școli după model creștin, dar nu a făcut eforturi pentru a reconcilia doctrina creștină și cea musulmană.

Ghyka, Matila C.
născut **Matila Costiescu**
(13.10.1881, Iași, România - 14.07.1965, Londra, Marea Britanie)

Matematician și estetician francez de origine română, strănepot al lui Grigore Alexandru Ghica, ultimul principe al Moldovei. Cu o educație de excepție desăvârșită la Paris și Bruxelles, a debutat cu o carieră militară, pentru a intra apoi în diplomație. Preocupat de probleme de estetică informațională și de matematică, a studiat funcțiile estetice ale simetriei și ritmului în artă și în natură: *Estetica proporțiilor în natură și în artă* (Esthétique des proportions dans la nature et dans les arts, 1927). Numărul de aur (*în latină: sectio aurea*), postulat ca temelie a legii proporțiilor tuturor lucrurilor și, prin urmare, a proporțiilor trupului omenesc, este abordat în lucrarea cu același titlu, *Numărul de aur* (Le Nombre d'or. Rates et rythmes pythagoriciens dans le développement de la civilisation occidentale, 2 vol., 1931). A scris și un roman livresc, construit pe o intrigă polițistă pe un fundal istoric, intitulat *Ploaie de stele* (Pluie d'étoiles, 1933).

Giacometti, Alberto
(10.10.1901, Borgonovo, Elveția - 11.01.1966, Chur)

Sculptor și pictor elvețian. Tatăl său a fost pictor postimpresionist, iar fratele său, Diego, a fost cunoscut în industria mobilei. A studiat arta la Geneva (1919–1920) și Paris (1922–1925). Și-a format apoi un stil influențat de sculptura cubistă a lui Alexander Archipenko și de opera postcubistă a lui Jacques Lipchitz. Lucrările sale trădează, de asemenea, influențe ale artei africane și din Oceania. După ce a experimentat abstracționismul în anii 1930, a devenit din ce în ce mai preocupat de găsirea modalităților de a surprinde sensul realității în sculptură. Pentru el, o operă de artă trebuia să fie o evocare a realității. În anii 1940 și-a dezvoltat un stil propriu, creând sculpturi alungite ce reprezintă personaje și capete singuratice, scheletice. A devenit cunoscut în special în SUA, cu două expoziții la New York (1948, 1950), dar și datorită unui eseu despre arta sa, scris de Jean-Paul Sartre. În 1963 a realizat decorurile pentru o piesă semnată de Samuel Beckett.

Alberto Giacometti, fotografiat de Yousuf Karsh, 1965

Giambologna *sau* Giovanni da Bologna *sau* Jean Boulogne
(1529, Douai, Țările de Jos Spaniole - 13.08.1608, Florența)

Sculptor italian de origine flamandă. După ce a studiat sub îndrumarea lui Jacques Dubroeucq, a plecat la Roma în 1550, unde stilul său a fost influențat de sculptura elenistică și de operele lui Michelangelo. S-a stabilit la Florența în 1552. Multe dintre operele sale au fost realizate pentru familia Medici, dar opera care i-a adus faima este *Fântâna lui Neptun* (1563–1566) din Bologna. Statuia ecvestră din bronz care îl înfățișează pe Cosimo I de Medici (1587–1593), prima de acest gen lucrată la Florența, a devenit un etalon pentru toate celelalte statui similare din Europa. Sculpturile pentru grădini – în special cele pentru grădinile Boboli din Florența și pentru trei vile ale familiei Medici, printre care se numără și impunătoarea *Apennine* (1570–1580) din Pratolino – s-au bucurat de o mare popularitate. A fost și un prolific creator de statuete de bronz; multe dintre lucrările sale au supraviețuit. A fost principalul reprezentant al manierismului italian în sculptură.

Giannini, A(madeo) P(eter)
(06.05.1870, San Jose, California, SUA - 03.06.1949, San Mateo, California)

Bancher american. Fiu al unor imigranți italieni, a abandonat școala la 13 ani pentru a intra în afacerea de comerț angro a familiei, devenind partener în 1889. În 1904, împreună cu alți patru asociați, a fondat Banca Italiei la San Francisco. Aceasta oferea un program diferit de cele obișnuite, acordând împrumuturi micilor fermieri și oamenilor de afaceri. În 1909, banca a început să achiziționeze bănci în toată California, creând prima rețea de sucursale bancare la nivel de stat din SUA. În 1928 a înființat Transamerica Corporation. După ce a achiziționat o a doua rețea de filiale bancare, a reunit cele două sisteme sub numele de Bank of America National Trust and Savings Association. La moartea sa, Bank of America număra peste 500 de

filiale, cu peste șase miliarde de dolari în depozitele sale.

Giardia lamblia *sau* G. intestinalis

Protozoar parazit unicelular. Celulele au formă de pară, cu două nuclee și opt flageli și se fixează de mucoasa intestinului subțire uman cu ajutorul unei structuri adezive. Provoacă boala numită giardioză, se răspândește în general prin ingerarea unor urme de fecale umane care conțin parazitul și se întâlnește cel mai frecvent la copiii aflați în colectivitate, dar și la adulți. Se poate manifesta prin diaree, dureri și distensie gastrică. Este o boală frecventă în caz de contaminare a solului sau a apelor menajere din lacuri, râuri și rezervoare și este una dintre principalele cauze ale diareei în întreaga lume. Fecalele de castor reprezintă adesea o sursă de contaminare pentru turiștii din SUA care ies la iarbă verde și folosesc apa lacurilor și a râurilor.

Gibbon, Edward

(08.05.1737, Putney, Surrey, Anglia - 16.01.1794, Londra)

Istoric britanic. A studiat la Oxford și în Elveția, iar primele sale opere le-a scris în franceză. La Londra, a devenit membru al strălucitului cerc intelectual al lui Samuel Johnson. În timpul unei călătorii la Roma, a hotărât să scrie istoria acestui oraș. Opera sa, *Declinul și prăbușirea Imperiului Roman* (Decline and Fall of the Roman Empire, 6 vol., 1776–1788), este o narațiune cronologică despre perioada cuprinsă între sec. II d.Hr. și căderea orașului Constantinopol, în 1453. Deși concluziile lui Gibbon au fost amendate de alți savanți de mai târziu, opera sa este considerată a fi una dintre cele mai valoroase lucrări istorice, datorită obiectivității, perspectivei istorice și stilului literar deosebit.

Gibbons, Orlando

(1583, Oxford, Oxfordshire, Anglia - 05.06.1625, Canterbury, Kent)

Compozitor și organist englez. Fiu al unui muzician, în 1605 a devenit organist al Capelei Regale, unde a și rămas pentru tot restul vieții. În ultimii doi ani ai vieții a fost organist și la Westminster Abbey. Compozitor inspirat, este autorul câtorva partituri pentru serviciul religios anglican și al cca 40 de imnuri, cca 50 de piese profane pentru orgă, 35 de fantezii pentru ansambluri camerale și cca 15 madrigaluri.

Gibbons vs Ogden

Hotărâre a Curții Supreme a SUA (1824), prin care se preciza că statele nu se pot amesteca, prin intermediul unor acte legislative, în autoritatea Congresului de a reglementa comerțul interstatal. Statul New York autorizase un monopol asupra operațiunilor vapoarelor cu aburi în apele sale, acțiune sprijinită de o curte statală, însă Curtea Supremă a decis că operatorii de vase cu aburi care reprezentau concurența erau protejați prin termenii unei licențe federale, în baza căreia erau autorizați să desfășoare activități comerciale de-a lungul coastei. Decizia, care a fost un important pas în interpretarea clauzei pentru comerț din Constituția SUA, a scos navigația de sub controlul monopolurilor.

Gibbs, J(osiah) Willard

(11.02.1839, New Haven, Connecticut, SUA - 28.04.1903, New Haven)

Specialist în fizică teoretică și chimist american. A fost primul care și-a luat doctoratul la Universitatea Yale, unde a predat din 1871 până la sfârșitul vieții. Și-a început cariera în inginerie, dar s-a orientat spre studiul teoretic, analizând echilibrul dispozitivului de comandă automată al motorului cu aburi inventat de James Watt. Principalele sale lucrări s-au axat pe termodinamica fluidelor și echilibrul substanțelor eterogene, dezvoltând totodată și mecanica statistică. Gibbs este primul care a expus cu rigoare matematică relația dintre energia chimică, electrică, termică și lucrul mecanic. Deși doar o mică parte din munca sa a fost apreciată în timpul vieții, aplicarea teoriei termodinamicii la reacțiile chimice a dus la transformarea chimiei fizice dintr-o știință empirică într-una deductivă. Este considerat unul dintre cei mai mari oameni de știință americani ai sec. XIX.

Gibbs, William Francis

(24.08.1886, Philadelphia, SUA - 06.09.1967, New York, New York)

Arhitect naval american. A studiat inițial dreptul, dar s-a orientat apoi către arhitectura navală, aprofundând singur domeniul, timp de un an. Împreună cu fratele său, Frederick H. Gibbs, a proiectat un vas transatlantic. În timpul Primului Război Mondial, cei doi au proiectat vase pentru guvernul american, iar după război au fost însărcinați să repare vasul *Leviathan*. Proiectul lui Gibbs pentru *Malolo* (1927), dotat cu compartimente etanșe și cu alte măsuri de siguranță similare, a devenit un etalon în domeniul industrial. În 1940 a proiectat un vas de marfă pentru producția pe scară largă. Folosind tehnici de prefabricare, a redus timpul de construcție

de la patru ani la patru zile, o inovație extrem de valoroasă în Al Doilea Război Mondial. Vasul de pasageri *United States* (1952) a stabilit recorduri de viteză în cursele transatlantice.

gibon

Denumire comună pentru cele șase specii (genul *Hylobates*) de maimuțe antropoide (familia *Hylobatidae*), răspândite în pădurile indo-malaysiene. Gibonii își folosesc brațele lungi pentru a sări de pe o ramură pe alta. La sol, se deplasează în poziție verticală, trăiesc în grupuri mici și se hrănesc cu muguri și fructe, precum și cu insecte, ouă și pui de păsări. Au păr lung, iar corpul atinge o lungime de 40–65 cm. Culoarea variază de la cafeniu sau argintiu la brun sau negru. Au caninii dezvoltați, iar vocea este renumită pentru volum, calitate muzicală și intensitate.

giboni (familia *Hylobatidae*)

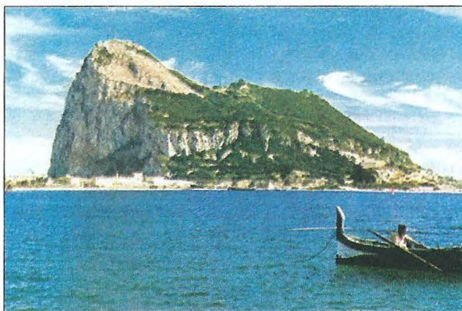
EDMUND APPEL/PHOTO RESEARCHERS, INC.

Gibraltar

Teritoriu de peste mări al Marii Britanii pe coasta Mării Mediterane, din S Spaniei. Suprafața: 5,8 kmp; 27 884 loc. (2005). Fiind sediul unei baze aeriene și navale britanice care păzește strâmtoarea Gibraltar, ocupă o peninsulă îngustă cu o lungime de 5 km și o lățime de 1,2 km, cunoscută sub numele de Stânca (The Rock). Dinspre E, aceasta apare sub forma unui șir de înălțimi abrupte, inaccesibile, motiv pentru care este un important punct strategic. Maurii au deținut controlul asupra ei din 711 d.Hr. până în 1501, când a fost anexată de către Spania. Cucerită de britanici în 1704, a devenit colonie a coroanei britanice în 1830. A fost un important port în timpul celor două războaie mondiale. Suveranitatea asupra teritoriului a reprezentat însă o sursă permanentă de dispute între Spania și Marea Britanie, cu toate că, în 1967, locuitorii săi au hotărât prin vot ca ea să aparțină în continuare Marii Britanii. Spaniolii au ridicat blocada la jumătatea anilor 1980. Cei mai renumiți locuitori ai Gibraltarului sunt probabil macacii berberi, care ocupă multe dintre peșterile Gibraltarului, fiind singurele maimuțe din Europa care trăiesc în libertate.

HANS HUBER

Stânca Gibraltarului

Gibraltar, Strâmtoarea ~
în Antichitate **Fretum Herculeum**

Canal care face legătura între Marea Mediterană și Oceanul Atlantic. Este situat între extremitatea de S a Spaniei și cea de NV a Africii, are o lungime de 58 km și o lățime minimă de 13 km, între Point Marroquí (Spania) și Point Cires (Maroc). La extremitatea de S a strâmtorii, la o distanță de 23 km una de cealaltă, sunt situate coloanele lui Hercule, care au fost identificate ca fiind Stânca, în Gibraltar, și Jebel Musa, în Ceuta. Are o mare importanță strategică și economică.

Gibran, Khalil
născut **Jubran Khalil Jubran**

(06.01.1883, Bsharri, Liban - 10.04.1931, New York, New York, SUA)

Autor de eseuri pe teme filozofice, romancier, poet și artist american de origine libaneză. A emigrat la Boston în 1895, împreună cu părinții săi, apoi s-a stabilit la New York. Operele sale, scrise atât în arabă, cât și în engleză, abundă în efuziuni lirice și sunt o expresie a naturii sale profund religioase și mistice. *Profetul* (The Prophet, 1923), o carte de eseuri lirice, a făcut obiectul unui adevărat cult în rândurile tineretului american, timp de mai multe generații.

Gibson, Althea

(25.08.1927, Silver, Carolina de Sud, SUA - 28.09.2003, East Orange, New Jersey)

Jucătoare de tenis americană. A fost prima femeie de culoare care a câștigat campionatele individuale din Franța (1956) de la Wimbledon (1957–1958) și SUA (1957–1958). A câștigat 11 turnee de Grand Slam. Considerată jucătoarea numărul unu din SUA în 1957 și 1958, a fost votată atleta anului de către Associated Press în ambii ani, fiind prima sportivă de culoare distinsă cu acest titlu.

Gibson, Charles Dana

(14.09.1867, Roxbury, Massachusetts, SUA – 23.12.1944, New York, New York)

Ilustrator american. A studiat la New York's Art Students League și a început să publice desene în publicațiile *Life, Scribner's, Harper's* și *Century*. Ciclul său de desene *Fata lui Gibson* o avea drept model pe soția sa și înfățișa idealul american de frumusețe feminină la începutul secolului. Stilul rafinat al desenelor sale în peniță sau creion a fost adesea imitat. *Collier* i-a plătit suma fără precedent de 50 000 de dolari pentru două pagini ilustrate pe săptămână, timp de un an. De asemenea, a publicat câteva albume de caricaturi satirice în care surprindea personaje din înalta societate.

Gibson, deșertul ~

Zonă aridă din Australia de Vest. Situat la S de Marele Deșert de Nisip, constituie în prezent Rezervația Naturală a Deșertului Gibson, în care trăiesc multe animale specifice zonei. Se întinde pe cca 400 km de la N la S și 840 km de la E la V; a fost numit astfel în memoria lui Alfred Gibson, un explorator care a dispărut în această regiune, în anii 1870.

Gibson, Eleanor J(ack)
născută **Eleanor Jack**

(07.12.1910, Peoria, Illinois, SUA – 30.12.2002, Columbia, Carolina de Sud)

Psiholog american. A predat la Colegiul Smith (1931–1949) și la Universitatea Cornell (începând din 1949). Cea mai importantă lucrare a sa, *Principiile învățării și dezvoltării perceptive* (Principles of Perceptual Learning and Development, 1969), susține că învățarea perceptivă este un proces de descoperire a modului în care potențialul stimulării senzoriale, anterior neglijat, poate fi transformat în informații propriu-zise. Prin lucrări precum *Psihologia lecturii* (The Psychology of Reading, 1975) a contribuit și la cercetările din domeniul procesului lecturii. A fost distinsă cu Medalia Națională pentru Știință în 1922. A fost căsătorită cu James J. Gibson.

Gibson, James J(erome)

(27.01.1904, McConnelsville, Ohio, SUA – 11.12.1979, Ithaca, New York)

Psiholog și filozof american. A predat la Colegiul Smith (1928–1949) și la Universitatea Cornell (1949–1972). Este cunoscut, în special, ca adept al realismului și pentru cercetările experimentale aprofundate în domeniul percepției vizuale, care vin în sprijinul viziunii realiste. În prima sa lucrare importantă, *Perceperea lumii vizuale* (The Perception of the Visual World, 1950), a susținut că percepția nu este mediată de asocieri sau de procesare de informații, ci este mai degrabă un proces direct. A adus argumente în favoarea examinării lumii dinamice a organismului aflat în căutarea informațiilor care caracterizează această lume. Și-a susținut acest punct de vedere în *Simțurile ca sisteme perceptuale* (The Senses Considered as Perceptual Systems, 1966) și *Abordarea ecologică a percepției vizuale* (The Ecological Approach to Visual Perception, 1979). Adepții săi au fondat Societatea Internațională de Psihologie Ecologică. Eleanor J. Gibson a fost soția sa.

Gibson, Mel (Columcille)

(n. 03.01.1956, Peekskill, New York, SUA)

Actor de film australian de origine americană. Familia lui s-a mutat în Australia, pe când el avea 12 ani. După debutul pe ecrane, din 1977, a obținut un rol în seria de filme SF *Mad Max* (1979), *Road Warrior* (1981) și *Mad Max Beyond Thunderdome* (1985). A devenit celebru în întreaga lume prin rolurile din *Gallipoli* (1981), *Un an de cumpănă* (The Year of Living Dangerously, 1983) și *Revolta de pe Bounty* (The Mutiny on the Bounty, 1984). A interpretat rolul unui polițist dur în filmul *Armă mortală* (Lethal Weapon, 1987) și în continuările acestuia (1989, 1992, 1998) și a fost regizor și actor în *Omul fără chip* (The Man Without a Face, 1993) și *Braveheart – Inimă neînfricată* (Braveheart, 1995, Premiul Oscar pentru cel mai bun film și cea mai bună regie).

Gibson, William (Ford)

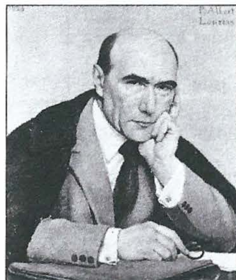
(n. 17.03.1948, Conway, Carolina de Sud, SUA)

Scriitor de science-fiction canadian de origine americană. A absolvit cursurile Universității British Columbia. Odată cu primul său roman, *Neuromantul* (Neuromancer, 1984), s-a impus drept principalul reprezentant al curentului cyberpunk, un gen de science-fiction caracterizat prin prezența unor antieroi ai unui alt tip de cultură, prizonieri într-un viitor tehnologizat și dezumanizat. El a inventat termenul de cyberspațiu, care desemnează o realitate simulată pe calculator, termen ce a avut o importanță majoră în evoluția genului. Printre ultimele sale scrieri se numără *Contele Zero* (Count Zero, 1986), *Chrome* (Burning Chrome, 1986), *Reductorul Mona Lisa* (Mona Lisa Overdrive, 1988), *Mașina diferențială* (The Difference Engine, 1990; scris în colaborare cu Bruce Sterling) și *Lumina virtuală* (Virtual Light, 1993).

Gide, André (-Paul-Guillaume)

(22.11.1869, Paris, Franța - 19.02.1951, Paris)

Scriitor francez. Fiu al unui profesor de drept, a început să scrie de la o vârstă timpurie. Unul dintre primele sale poeme în proză, *Fructele pământului* (Les Nourritures terrestre, 1897), reflectă conștientizarea înclinațiilor sale homosexuale. Romanele scurte *Imoralistul* (L' Immoraliste, 1902) și *Poarta îngustă* (La Porte étroite, 1909) demonstrează faptul că este un maestru al construcției clasice, iar *Pivnițele Vaticanului* (Les Caves du Vatican, 1914) dezvăluie talentul său în domeniul satirei necruțătoare. În 1908 a fondat împreună cu alți colaboratori *La Nouvelle Revue Française*, revistă literară care îi va reuni pe scriitorii francezi progresiști vreme de 30 de ani. Opera autobiografică *Dacă nu piere sămânța* (Si le grain ne meurt, 1924) se numără printre marile scrieri literare cu caracter de confesiune ale literaturii universale. *Corydon* (1924), o apologie a homosexualității, a fost ținta unor atacuri violente. *Falsificatorii de bani* (Les Faux-monnayeurs, 1925) este cel mai complex roman al său. A devenit un apărător al victimelor și marginalizaților societății, iar pentru o perioadă a fost atras de doctrina comunistă. După izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial, a început să aprecieze mai mult tradițiile. I-a fost decernat Premiul Nobel în 1947.

André Gide, pictură în ulei de P.A. Laurens, 1924; Muzeul Național de Artă Modernă, Paris

Gielgud, Sir (Arthur) John

(14.04.1904, Londra, Anglia - 21.05.2000, lângă Aylesbury)

Actor și regizor britanic. A debutat la Londra în 1921, iar în 1929 s-a alăturat companiei Old Vic, fiind apreciat pentru o serie de interpretări shakespeariene, în special pentru rolurile Hamlet și Richard II, remarcându-se, de asemenea, în piese precum *Școala scandalului*, *Ce înseamnă să fii onest*, *Pescărușul* și *Micuța Alice*. A regizat repertoriul din câteva stagiuni în anii 1940 și a făcut turul lumii cu recitalul actoricesc solo *Vârstele omului* (1958–1959). Începând cu 1924, a jucat în multe filme din Marea Britanie și SUA, printre care *Arthur* (1981, Premiul Oscar), *Gandhi* (1982), *Cărțile lui Prospero* (Prospero's Books, 1991) și *Shine* (1996). Timp de aproape 70 de ani a fost considerat unul dintre cei mai mari actori englezi.

Giers, Nikolai (Karlovici)

(21.05.1820, Radzivilov, regiunea Valînia, Rusia - 26.01.1895, Sankt Petersburg)

Ministru de externe rus în timpul domniei lui Aleksandru III. I-a urmat prințului A.M. Gorceakov ca ministru de externe, în 1882. A încercat să mențină Liga Celor Trei Împărați, alături de Germania și Austro-Ungaria, dar când aceasta nu a mai funcționat (1887), a negociat Tratatul de reasigurare cu Germania. Când alianța nu a fost reînnoită (1890), a semnat un acord formal ruso-francez (1894), care a stat la baza alianței ruso-franco-britanice împotriva Puterilor Centrale, în Primul Război Mondial.

GIF /Graphics Interchange Format/

Tip standard de fișier pentru imagini grafice. Fișierele de tip GIF utilizează comprimarea informațiilor pentru a reduce mărimea fișierelor. Versiunea originală a formatului a fost elaborată de CompuServe în 1987. Versiunea actuală permite crearea de GIF-uri animate (imagine grafică în mișcare). GIF și JPEG sunt formatele grafice cel mai des folosite pe internet.

gigantism

Creștere excesivă, cauzată de ereditate, dietă sau tulburări legate de dereglarea hormonului de creștere. Carența de androgen determină continuarea creșterii oaselor lungi chiar și după ce, în mod normal, procesul de creștere ar trebui să înceteze. Producerea de hormoni de creștere în exces – cauzată de obicei de o tumoare – determină gigantismul pituitar (*vezi* glanda pituitară). Printr-o creștere gradată, dar continuă, se poate atinge o înălțime de 240 cm, cu păstrarea proporțiilor normale. Durata de viață a persoanelor care suferă de gigantism este scurtată din cauza sensibilității lor sporite la infecții, răniri și dereglări de metabolism. Pentru a încetini procesul de creștere, se poate apela la chirurgie sau la iradieri. La maturitate, gigantismul este adesea asociat cu acromegalia.

gigă

Dans care derivă din dansul englezesc numit jig, un dans de curte ritmat, practicat în Europa sec. XVII. Deși la origini era un dans individual, în forma sa de curte era dansat în cupluri, ca un balet formal, pe muzică în timpi de 6/8 sau 12/8. Ca specie muzicală, a devenit ultima mișcare din suita standard.

Gijón

Oraș-port în golful Biscaya, regiunea autonomă Asturia, în NV Spaniei, 266 419 loc. (2001). Fondat înainte de Antichitatea romană, a fost cucerit de mauri la începutul sec. VIII d.Hr. Aproximativ în 737 d.Hr. a fost recucerit de spanioli și a fost capitala Asturiei până în 791 d.Hr. A fost distrus de incendii în timpul războaielor civile din 1395. În sec. XVI–XVII a devenit ținta atacurilor piraților. În 1588 a servit drept refugiu pentru supraviețuitorii Armadei spaniole. Aici s-au păstrat băi romane și palate medievale.

Gil Robles (y Quinoñes), José María

(27.11.1898, Salamanca, Spania - 14.09.1980, Madrid)

Om politic spaniol. De formație jurist, a fondat, în 1931, Partidul Catolic Acctión Popular, care a devenit principala componentă a coaliției de dreapta CEDA, un puternic bloc în timpul celei de-a Doua Republici spaniole după 1933. În 1935 a fost ministru de război. În 1936 a condus o alianță formată din CEDA și alte partide conservatoare din Cortes, dar majoritatea locurilor erau deținute de Frontul Popular, o formațiune de stânga. La izbucnirea Războiului Civil din Spania, a cumpărat arme pentru rebeli, apoi s-a exilat în Portugalia (1936–1953, 1962–1964). A luptat pentru înființarea unui partid creștin-democrat în Spania, iar după moartea lui Franco (1975) s-a impus din nou ca lider politic, însă pentru scurt timp.

Gila

Râu în New Mexico și Arizona, SUA. Izvorăște din Munții Elk, de lângă Monumentul Național Gila Cliff Dwellings, curge spre V, pe un traseu de 1 015 km, traversând ținuturi deșertice și îndreptându-se spre fluviul Colorado la Yuma, Arizona. Barajul Coolidge (1928) de pe râul Gila, situat lângă Globe, Arizona, este utilizat pentru irigații. Acesta, împreună cu barajul Roosevelt de pe râul Salt, depozitează toată apa disponibilă de la suprafață, astfel încât albia râului este uscată până în Colorado. Valea sa este habitatul șopârlei veninoase numite monstrul Gila.

Gila Cliff Dwellings, Monumentul Național ~

Rezervație naturală, în SV statului New Mexico, SUA. Situată în pădurea Gila, în apropiere de izvoarele râului Gila, este alcătuită din grupuri de locuințe mici, dar bine conservate, care au aparținut indienilor pueblo și care se află în grotele formate pe cale naturală în interiorul unei stânci cu o înălțime de 45 m. Locuințele au fost folosite în perioada 100–1300 d.Hr. Înființată în 1907, rezervația se întinde pe o suprafață de 216 ha.

Gilbert, Cass

(24.11.1859, Zanesville, Ohio, SUA - 17.05.1934, Brockenhurst, Hampshire, Anglia)

Arhitect american. A frecventat pentru o scurtă perioadă Institutul Tehnologic din Massachusetts (MIT), apoi a lucrat pentru firma McKim, Mead & White. Woolworth Building (1910–1913), clădirea sa de 60 de etaje cu decorații gotice din teracotă aplicate pe o structură de oțel, a fost considerată ani de-a rândul un model pentru proiectarea construcțiilor comerciale înalte (a fost mult timp cea mai înaltă clădire din lume). Alte realizări ale lui Gilbert sunt sediul Curții Supreme a SUA din Washington DC (terminat în 1935) și campusurile universităților Minnesota și Texas. Deși nu a excelat prin originalitate, Gilbert a fost considerat un adevărat maestru în profesia sa, într-o perioadă în care predominantă era arhitectura monumentală.

Gilbert, Insulele ~

Grup de 16 atoli de coral, componenta insulară a statului Kiribati, în V Oceanului Pacific, 65 939 loc. (1995). Insulele, printre care și Tarawa, cea mai mare dintre ele, ocupă o suprafață totală de 272 kmp. Britanicii au ajuns aici în sec. XVIII–XIX, iar în 1892 insulele au intrat sub protectorat britanic. În 1916, au devenit parte a coloniei britanice numite Insulele Gilbert și Ellice. Ocupate de forțele japoneze între 1941 și 1943, au fost scena unor lupte grele. În 1976 au devenit teritoriu separat, iar în 1979 au fost anexate statului Kiribati.

Gilbert, Sir Humphrey

(1539, /?/ - sept. 1583, pe mare, lângă insulele Azore)

Soldat și navigator englez. Fratele vitreg al lui Walter Raleigh, a susținut în lucrarea *Discurs* (Discourse, 1566) ideea unei călătorii în căutarea Pasajului de Nord-Vest. Regina Elisabeta I a respins ideea și l-a trimis în Irlanda (1567–1570), unde a înăbușit fără milă o răscoală, fapt pentru care a fost înnobilat cu titlul de cavaler. În 1578, însoțit de șapte vase, a pornit într-o călătorie cu intenția de a coloniza America de Nord, dar nu a reușit să conducă expediția, câteva vase întorcându-se în Anglia, iar altele începând să practice pirateria.

A navigat din nou în 1583, de această dată ajungând până în Newfoundland, teritoriu pe care l-a pretins în numele reginei.

Gilbert, Sir W(illiam) S(chwenck)

(18.11.1836, Londra, Anglia - 29.05.1911, Harrow Weald, Middlesex)

Libretist britanic. În tinerețe, a dorit să urmeze o carieră în domeniul juridic, dar în 1861 a început să publice balade comice, ilustrate de el însuși și semnate Bab. În 1870 îl întâlnește pe Arthur Sullivan și, în scurt timp, cei doi au compus opera *Thespis* (1871), urmată de *Proces cu jurați* (Trial by Jury, 1875) și de patru producții puse în scenă de Richard D'Oyly Carte (1844-1901): *Vrăjitorul* (The Sorcerer, 1877), *HMS Pinafore* (1878), *Pirații din Pezance* (The Pirates of Pezance, 1879) și *Răbdare* (Patience, 1881). În 1881, Carte a construit teatrul Savoy, pentru alte producții ale celor doi colaboratori, opere care au devenit cunoscute sub numele de *Operele Savoy*. Printre acestea se numără: *Iolanthe* (1882), *Prințesa Ida* (Princess Ida, 1884), *Mikado* (The Mikado, 1885), *Ruddigore* (1887), *Garda regală* (The Yeomen of the Guard, 1888) și *Gondolierii* (The Gondoliers, 1889). Tensiunile din ce în ce mai mari dintre Gilbert și Sullivan au dus la o ruptură între cei doi, pe care au depășit-o însă în 1893, când au colaborat din nou pentru a compune *Utopia Limited* și, mai târziu, *Marele Duce* (The Grand Duke, 1896). Gilbert a murit în urma unui infarct, în timp ce salva o femeie de la înec. Unele dintre poeziile sale sunt considerate printre cele mai reușite versuri comice scrise în engleză.

Gilbert și Ellice, Insulele ~

Fostă colonie britanică, în partea central-vestică a Oceanului Pacific. Colonia era alcătuită din insulele Gilbert, Tuvalu (numite anterior insulele Ellice), Insulele Line și Insulele Phoenix. Vizitate prima oară de europeni la începutul sec. XIX, grupul de insule a fost declarat protectorat britanic în 1892, iar în 1916 a devenit colonie a coroanei britanice. În 1979, colonia a fost divizată și a devenit componentă a statelor independente Kiribati și Tuvalu.

Gilchrist, Percy Carlyle

(27.12.1851, Lyme Regis, Dorset, Anglia - 16.12.1935, Anglia)

Metalurgist britanic. În 1876–1877, împreună cu vărul său, Sidney Gilchrist Thomas (1850–1885), a proiectat tehnologia Bessemer, proces prin care se obține oțel din fosfor care conține fontă brută, în convertoare Bessemer. În procesul Thomas–Gilchrist, placarea utilizată în convertor este bazică, nu acidă. Aceasta captează oxizii fosforici acizi care se formează din minereul de fier cu conținut ridicat de fosfor, la suflarea aerului prin fierul topit. Procedeul s-a răspândit, fiind folosit pe scară largă.

Gilead

Teritoriu din Palestina antică, la E de râul Iordan. Aflat în prezent în NV Iordanului, era mărginit la N de râul Yarmuk, iar în SV de ținuturile cunoscute în acea vreme sub numele de câmpiile lui Moab. Uneori, numele Gilead este folosit în sens mai larg, desemnând întreaga regiune aflată la E de râul Iordan. Numele a fost menționat pentru prima dată în relatarea biblică a întâlnirii dintre Iacob și Laban (Geneza, 31:21–22). Fiind locul în care a avut loc bătălia dintre Ghedeon și madianiți, este totodată și ținutul natal al profetului Ilie.

Gill, Brendan

(04.10.1914, Hartford, Connecticut, SUA - 27.12.1997, New York, New York)

Scriitor american. Este cunoscut mai ales pentru articolele din *The New Yorker*, cotidian pentru care a scris timp de 60 de ani, perioadă în care a fost critic de film (1960–1967), de teatru (1968–1987) și de arhitectură (1992–1997). Printre numeroasele sale cărți se numără și autobiografia *Aici, la New Yorker* (Here at The New Yorker, 1975). Susținând cu fervoare ideea conservării monumentelor, s-a implicat cu succes în salvarea gării Grand Central Station.

Gillespie, Dizzy
născut **John Birks Gillespie**

(21.10.1917, Cheraw, Carolina de Sud, SUA - 06.01.1993, Englewood, New Jersey)

Trompetist, compozitor, orchestrator și conducător de orchestră de jazz, unul dintre primii inovatori ai stilului bebop. Gillespie a fost influențat de Roy Eldridge și a cântat împreună cu marile orchestre ale lui Cab Calloway, Earl Hines și Billy Eckstine, apoi a condus trupe mici, la mijlocul anilor 1940. A fost unul dintre pionierii stilului bebop, împreună cu Charlie Parker și pianistul Thelonious Monk. Aducând această abordare în orchestra sa spre sfârșitul anilor 1940, Gillespie a popularizat folosirea ritmurilor afro-cubaneze

Dizzy Gillespie, 1955
UPI

în jazz. Deși ulterior a oscilat între trupe mici și mari, a devenit unul dintre cei mai charismatici și mai apreciați interpreți de jazz, datorită virtuozității sale și spiritului său comic, precum și obrajilor proeminenți și trompetei deosebite, cu pâlnia plasată la un unghi de 45 de grade.

Gilman, Charlotte (Anna) Perkins (Stetson)

(03.07.1860, Hartford, Connecticut, SUA - 17.08.1935, Pasadena, California)

Teoreticiană a feminismului, scriitoare și conferențiară americană. A devenit celebră la nivel mondial prin discursurile ei pe teme precum feminismul, etica, munca și societatea. În cea mai cunoscută operă a sa, *Femeile și științele economice* (Women and Economics, 1898), a susținut ideea potrivit căreia cele două roluri ale femeilor, sexual și matern, sunt exagerate în detrimentul potențialului lor social și economic, independența economică putându-le aduce femeilor adevărata libertate. Printre celelalte scrieri ale sale se numără celebra nuvelă *Tapetul galben* (The Yellow Wallpaper, 1899).

Gilmore, Patrick (Sarsfield)

(25.12.1829, ținutul Galway, Irlanda - 24.09.1892, St. Louis, Missouri, SUA)

Conducător de orchestră american de origine irlandeză. A emigrat în SUA la vârsta de 19 ani. În 1859 a preluat conducerea orchestrei Boston Brigade (cunoscută apoi sub numele de Gilmore's Band). În timpul Războiului Civil American, întreaga orchestră s-a înrolat în armata unionistă. Dând dovadă de un strălucit spirit organizator, Gilmore a pus în scenă spectacole extravagante în 1869 și 1872, cu participarea a peste 10 000 de artiști. În primul spectacol a folosit un tun și o sută de pompieri care băteau în nicovale, iar în cel de-al doilea a folosit un cor alcătuit din 20 000 de oameni. Din 1872 și până la moarte, a condus orchestra regimentului 22 din New York, în 1878 susținând 150 de concerte în Europa. Inovațiile sale au contribuit la diminuarea importanței acordate instrumentelor de alamă, în favoarea utilizării celor cu ancie, o trăsătură specifică orchestrelor moderne.

gimnastică

Sport de competiție, în care participanți individuali execută exerciții acrobatice libere și impuse, în general la aparate speciale, pentru a-și dovedi forța, echilibrul și autocontrolul corpului. Inclusă ca probă în Jocurile Olimpice antice, gimnastica a fost practic reinventată în epoca modernă de germanul Friedrich Jahn (1778–1852). A devenit sport olimpic încă din 1896; gimnastica feminină a fost instituită în 1936. Probele masculine cuprind exerciții la bară fixă, paralele, cal cu mânere, sărituri, inele și sol. Probele feminine cuprind exerciții la bârnă, paralelele inegale, sărituri, sol, precum și gimnastică ritmică sportivă.

gimnastică ritmică

Competiție sportivă înrudită cu gimnastica și dansul în care participanții execută, individual sau în grup, exerciții cu ajutorul unor instrumente precum corzi, cercuri, mingi, măciuci sau panglici. La evaluare, contează mai mult impresia artistică decât latura tehnică. Acest sport datează din sec. XVIII. Deși astfel de gimnaști au participat la Jocurile Olimpice din 1948 până în 1965, gimnastica ritmică nu a devenit probă olimpică oficială decât în 1984.

gimnaziu

Instituție de învățământ secundar, de stat, care pregătește elevi pentru învățământul superior. Acest tip de școală, cu o durată de nouă ani, a apărut prima oară la Strasbourg, în 1537. Deși în Germania, de exemplu, vârsta obișnuită a absolvenților este de 19 sau 20 de ani, elevii își pot încheia studiile la 16 ani, pentru a se îndrepta apoi spre învățământul profesional. Educația secundară, după școala primară, se mai face și prin intermediul așa-numitelor școli medii (*în germană*: Mittelschulen), colegii de institutori și licee economice.

gimnosperme

Plante lemnoase care se reproduc prin intermediul unei semințe (sau ovul) aflate în contact direct cu mediul înconjurător, spre deosebire de angiosperme sau plante cu flori, ale căror semințe se află închise în ovarele maturizate sau în fructe. Cele patru specii de gimnosperme care s-au păstrat sunt *Coniferophyta* (conifere, cele mai răspândite), *Cycadophyta* (cicadofite), *Ginkgophyta* (ginkgo) și *Gnetophyta*. Mai mult de jumătate dintre ele sunt copaci, iar celelalte arbuști. Gimnospermele se întâlnesc pe toate continentele, cu excepția Antarcticii, în special la latitudini temperate. În emisfera nordică, cele mai răspândite sunt ienupărul, bradul, zada, molidul și pinul, iar în emisfera sudică, podocarpii (*Podocarpus*). Lemnul gimnospermelor este adesea numit lemn de esență moale, pentru a-l deosebi de lemnul de esență tare al angiospermelor. Mulți arbori folosiți pentru cherestea sau la fabricarea hârtiei

sunt cultivați și ca arbori ornamentali. Gimnospermele constituie și o sursă secundară de hrană; din ele se extrag uleiuri esențiale pentru fabricarea săpunului, odorizantelor, dezinfectantelor, produselor farmaceutice, cosmeticelor și parfumurilor; sunt o sursă de tanin (utilizat la afumarea pieilor) și de terebentină. Gimnospermele constituie o componentă principală a vegetației care s-a transformat în cărbune de-a lungul a milioane de ani. Majoritatea sunt perene. Produc celule femeiești și bărbătești în strobili separați, femeiești și bărbătești (*vezi* con).

gin

Băutură alcoolică distilată obținută din alcool de cereale aromatizat cu fructe de ienupăr și alte mirodenii (precum semințele de anason sau chimen). Originea sa este atribuită unui cercetător olandez în domeniul medicinei, Franciscus Sylvius, care a trăit în sec. XVII. Pe piață sunt comercializate două tipuri principale: unul olandez, cu aromă intensă de malț (conținutul de alcool fiind de cca 35%) și celălalt sec, purificat, preferat în Marea Britanie și SUA (40–47% alcool). Ginul sec, care conține mai multe arome, este servit simplu sau în cocteiluri. Ginurile olandeze se servesc de obicei simple sau cu apă.

gin rummy

Joc de rummy pentru doi jucători. Regulile sunt următoarele: fiecare jucător primește câte zece cărți, iar runda o câștigă cel care potrivește sau alcătuiește o suită din toate cărțile, trăgând și alte cărți din pachet. De asemenea, jocul se poate încheia când cărțile care nu se potrivesc însumează zece sau mai puține puncte. Dacă un jucător reușește să alcătuiască o formație din toate cărțile, acesta declară „gin". Câștigă primul jucător care obține o sută de puncte. Jocul a apărut în New York, în 1909.

ginecologie

Vezi obstetrică și ginecologie

ginecomastie

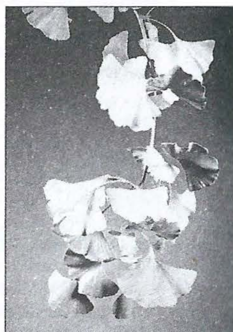
Fenomen care constă în dezvoltarea sânilor la bărbat. De obicei afectează doar mamelonul și țesutul din jurul acestuia de la un singur sân. Mai rar, întregul sân atinge mărimea întâlnită la femei. Ginecomastia propriu-zisă se datorează unei doze sporite de estrogen. Tumorile la nivelul testiculelor sau al glandei pituitare sunt o cauză frecventă a ginecomastiei. Simptome asemănătoare (pseudoginecomastia) apar ca urmare a excesului de țesut adipos, a proceselor inflamatoare, a leziunilor granulare sau a dezvoltării unor tumori. Tratamentul constă în terapie cu hormoni, reglarea cantității de estrogen sau în extirparea tumorii.

gingie

Țesut care acoperă alveolele dentare și o parte din corpul dinților, extinzându-se și în spațiul dintre aceștia. Fibrele ligamentului care fixează dinții în alveolele lor pătrund în gingie, care aderă strâns de aceștia. O gingie sănătoasă are culoare roz, consistență medie, sensibilitate limitată la durere, temperatură și presiune. Schimbarea culorii și a consistenței sau sensibilitatea anormală reprezintă primele simptome ale gingivitei, afecțiune care se manifestă prin crearea unor spații între gingie și dinți, spații care se infectează, se inflamează, sângerează. Uneori, boala poate avea urmări mai grave, cum ar fi căderea dinților.

ginkgo

Arbore (*Ginkgo biloba*, familia *Ginkgoaceae*), singurul reprezentant care a supraviețuit din ordinul *Ginkgoales* al gimnospermelor. Originar din China, este numit adesea o fosilă vie, fiindcă nu se știe cu exactitate dacă se poate dezvolta în sălbăticie fără a fi cultivat. A fost plantat din timpuri străvechi în grădinile templelor chineze și japoneze, iar în prezent este apreciat în multe părți ale lumii drept un copac ornamental, rezistent la acțiunile distrugătoare ale ciupercilor și insectelor. Tolerează vremea rece și, spre deosebire de majoritatea gimnospermelor, poate supraviețui în condițiile atmosferice neprielnice din zonele urbane. Are o formă piramidală, un trunchi ca o coloană, cu ramuri rare. Lemnul deschis la culoare, moale și puțin rezistent are o importanță economică redusă. Frunzele în formă de evantai, cu textură asemănătoare pielii, divizate în doi lobi despărțiți printr-un șanț central, se aseamănă cu frunzele ferigii *Adiantum sp.* Coaptă, sămânța argintie în formă de nucă este considerată o delicatesă. Studiile arată că administrarea de suplimente nutritive obținute din *Ginkgo biloba* îmbunătățește

ginkgo (*Ginkgo biloba*)
GRANT HEILMAN

memoria vârstnicilor și întârzie declanșarea maladiei Alzheimer.

Ginsberg, Allen (Irwin)
(03.06.1926, Newark, New Jersey, SUA - 05.04.1997, New York, New York)

Poet american. Fiind, la rândul său, fiu de poet, a urmat cursurile Universității Columbia, unde l-a întâlnit pe Jack Kerouac. Poemul său epic *Urlet* (Howl, 1956), o denunțare a defectelor societății americane, a devenit emblema mișcării beat. În *Urlet* și în alte scrieri de mai târziu, în mare parte inspirate de Walt Whitman, a celebrat plăcerile oferite de drogurile psihotrope, de călătoriile fără țintă și de homosexualitate. *Kaddish* (1961) este un lung poem confesiv în care autorul prezintă nebunia și sinuciderea mamei sale. Printre volumele publicate se numără *Realitatea ca un sandvici* (Reality Sandwiches, 1963), *Noutăți de pe planetă* (Planet News, 1968), *Căderea Americii* (The Fall of America, 1972) și *Respirația minții* (Mind Breaths, 1978). Viața sa a fost o continuă călătorie. A citit multă poezie, dar s-a implicat și în politică (având orientări de stânga). A fost un adevărat guru al curentului hippy din anii 1960 și 1970.

Ginsburg, Ruth Bader
născută **Ruth Joan Bader**
(n. 15.03.1933, Brooklyn, New York, New York, SUA)

Jurist american. În ciuda faptului că în 1959 a terminat Columbia Low School ca șefă de promoție, nu a fost acceptată în numeroase posturi din cauză că era femeie. Din 1972 până în 1980 a predat la Columbia, unde a devenit prima femeie profesor titular. Ca director al Proiectului pentru drepturile femeilor din cadrul asociației Uniunea Americană pentru Libertățile Civile, a fost avocat în șase cazuri de referință axate pe egalitatea dintre sexe, pledând în fața Curții Supreme a SUA. În 1980 i s-a oferit un post în cadrul Curții de Apel SUA, iar în 1993 a fost numită membru al Curții Supreme de către președintele Bill Clinton, fiind a doua femeie judecător din istoria acestei instituții. În cadrul Curții, s-a remarcat prin susținerea moderației și restricțiilor.

ginseng
Denumire comună pentru cele două specii de plante erbacee din familia *Araliaceae* sau rădăcinile lor, folosite încă din vremuri străvechi în China drept medicament și ingredient în prepararea unui ceai cu efect stimulant. *Panax quinquefolium*, ginsengul-nord-american, este răspândit din Québec și Manitoba spre S, până la coastele golfului Mexic. Ginsengul-asiatic (*P. schiseng*) este răspândit în NE Chinei și Coreea, fiind cultivat în Coreea și Japonia. Ginsengul are o aromă dulce. Chinezii consideră de mult timp că rădăcina sa este un panaceu. Printre efectele benefice care i se atribuie se numără îmbunătățirea performanțelor intelectuale, a capacității de a învăța, a memoriei și a acuității simțurilor.

gintă
Clan roman din perioada antică, ai cărui membri descindeau dintr-un strămoș masculin comun. Descendenții își venerau primul strămoș și se identificau cu acesta purtându-i numele (de ex. Caius Valerius Catullus din ginta Valeria). De obicei, căsătoriile între membrii aceleiași ginte nu erau încurajate.

Gioacchino de Fiore
(cca 1130/1135, Celico, Regatul Napolelui - 1201/1202, Fiore)

Filozof, teolog și mistic italian. După un pelerinaj în Țara Sfântă, a devenit călugăr cistercian și, în jurul anului 1177, a fost numit stareț la Corazzo în Sicilia. În 1191 s-a retras în munți pentru a duce o viață de sihastru și, în 1196, a întemeiat ordinul San Giovanni din Fiore. Volumul *Cartea armoniei în Noul și Vechiul Testament* conturează o teorie istorică și stabilește corespondențe cu Noul și Vechiul Testament. În *Introducere la Apocalipsă*, studiază simbolistica Anticristului, iar în lucrarea *Psaltirea cu zece coarde* și-a dezvoltat doctrina despre Sfânta Treime. Om cu o bogată imaginație, a fost considerat de unii profet, iar de alții eretic.

Gioberti, Vincenzo
(05.04.1801, Torino, Piemont, Italia - 26.11.1852, Paris, Franța)

Filozof și om politic italian ale cărui scrieri au contribuit la declanșarea procesului de unificare a statelor italiene. Hirotonisit preot (1852), a devenit capelan de curte al Sardiniei (1831), dar a fost întemnițat la scurt timp (1833), din cauza implicării într-un complot republican. S-a autoexilat la Paris și apoi la Bruxelles, unde a publicat scrieri în care susținea ideea unei Italii unite, conduse de papă. A revenit în Italia în 1847 și a devenit prim-ministru al regiuni Sardinia-Piemont (1848–1849). Filozofia sa se baza pe conceptul de ființă și pe ceea ce el a numit „ontologism".

Giolitti, Giovanni

(22.10.1842, Mondovi, Piemont, Regatul Sardiniei - 17.07.1928, Cavour, Italia)

Om politic și prim-ministru italian, funcție pe care a ocupat-o de cinci ori între 1892 și 1921. A fost membru al Parlamentului între 1882 și 1928. În calitate de lider politic, a folosit tehnica numită apoi giolittisma, care punea accent mai mult pe afacerile personale și mai puțin pe loialitatea față de partid, atitudine care a favorizat corupția electorală. În calitate de prim-ministru (1892–1893), a instituit reforme, dar a fost implicat într-un scandal legat de operațiuni bancare. A reușit să-și dovedească nevinovăția, dar a distrus imaginea succesorului său, Francesco Crispi. Ca ministru de interne (1901–1903) și premier (1903–1905, 1906–1909), a fost apreciat, dar și criticat pentru atitudinea sa placidă în fața numeroaselor greve. În timpul celui de-al patrulea mandat de ministru (1911–1914) și-a dat seama că se va declanșa un război italo-turc, apoi s-a opus implicării Italiei în Primul Război Mondial. În perioada ultimului său mandat de premier (1920–1921) s-a ocupat de reconstrucția Italiei. Inițial i-a tolerat pe fasciști, dar și-a schimbat atitudinea începând cu 1924, retrăgându-le sprijinul.

Giordano, Luca

(18.10.1632, Napoli - 03.01.1705, Napoli)

Pictor italian care a trăit la Napoli. A fost influențat de opera lui José de Ribera și de cea a lui Paolo Veronese și Pietro da Cortona, după perioadele lungi petrecute la Florența, Roma și Veneția. Influența artiștilor mai sus menționați este vizibilă în special în uriașa frescă de pe plafonul galeriei din palatul Medici-Riccardi (1682–1685/1686) din Florența. În 1692 a plecat în Spania, ca pictor de curte al lui Carol II; frescele sale din El Escorial sunt considerate cele mai bune lucrări din acea perioadă. În 1702 a revenit la Napoli, unde și-a finalizat cea mai importantă operă, fresca plafonului de la Cappella del Tesoro din Chiesa della Certosa di San Martino (1704). A realizat foarte multe tablouri în ulei și fresce ale căror subiecte variază de la teme religioase la teme mitologice. Multe dintre frescele sale din Napoli au fost distruse în Al Doilea Război Mondial.

Giorgione *sau* Giorgio da Castelfranco *născut* Giorgio Barbarelli

(1477, Castelfranco Veneto, Republica Venețiană - 1510, Veneția)

Pictor italian. Nu se cunosc date despre viața sa. Tehnica, paleta coloristică și atmosfera tablourilor sale pot sugera faptul că a fost ucenicul lui Giovanni Bellini, la Veneția, în anii 1490. Principala comandă care i s-a încredințat au fost frescele executate pe frontispiciul clădirii Fondaco dei Tedeschi (Casa breslei negustorilor germani), cunoscute azi doar prin intermediul unor gravuri și mici fragmente. Dintre puținele tablouri atribuite lui Giorgione, două au fost terminate după moartea sa, de către alți artiști, unul fiind finalizat de însuși Tizian. Deși aproape fiecare aspect legat de operele sale este controversat, inclusiv administrarea operei, datarea și comentarea tablourilor care-i sunt atribuite, este evident că a fost un pionier al tehnicii picturii în ulei pe pânză și un maestru în crearea senzației de mister, exemplificată de capodopera sa, *Furtuna* (cca 1505), o pictură de referință în peisagistica renascentistă. A exercitat o vastă influență în portretistică. Stilul său a fost imitat de mulți artiști de la începutul sec. XVI. *Vezi și* Școala Venețiană.

Giotto (di Bondone)

(cca 1267, Vespignano, lângă Florența - 08.01.1337, Florența)

Primul dintre marii pictori italieni care au lucrat în Florența. A decorat capele și biserici din Assisi, Roma, Padova, Florența și Napoli cu fresce și panouri pictate. Atribuirea și cronologia stilistică a operelor sale rămân problematice și de multe ori subiect de speculații, deoarece nu se cunoaște foarte mult despre viața sa și puține dintre lucrările lui sunt semnate. Printre operele executate la Roma se numără mozaicul reprezentându-l pe *Iisus pășind pe apă*, aflat deasupra intrării în bazilica San Pietro, și o decorațiune de altar, expusă acum în muzeul de la Vatican. La Padova, fresca sa reprezentând scena *Judecății de Apoi* împodobește peretele dinspre V al capelei Arena, restul fiind decorat cu fresce narative reprezentând episoade din viața Fecioarei Maria și a lui Iisus. Mai târziu, a pictat frescele din patru capele ale bisericii Santa Croce din Florența, două dintre acestea păstrându-se până astăzi. În 1334 a fost numit *capo maestro* al catedralei din Florența. Cea mai importantă pictură pe lemn atribuită lui Giotto este *Madonna in maestà* (cca 1305–1310). S-a bucurat de mare faimă în timpul vieții și este considerat părintele picturii europene, deoarece a renunțat la stilizările impersonale specifice artei bizantine și a introdus noi concepții de naturalism și umanism, precum și spațiul

Plângerea lui Iisus la mormânt, frescă de Giotto, cca 1305-1306; Capela Arena, Padova, Italia

SCALA/ART RESOURCE, NEW YORK

și forma tridimensionale. Elevii și discipolii săi vor duce mai departe inovațiile lui. Opera sa anunță stilul renascentist care se va dezvolta un secol mai târziu.

Giovanni di Paolo (di Grazia)

(cca 1403, Siena, Republica Siena - 1482, Siena)

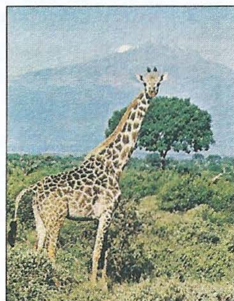
Pictor italian care a trăit la Siena. Un artist prolific, a creat cele mai valoroase opere începând cu anii 1440, dintre acestea remarcându-se monumentala decorațiune de altar *Prezentarea lui Iisus la templu* (1447–1449), 12 scene din viața Sf. Ioan Botezătorul și o decorațiune de altar reprezentând o *Fecioară cu Pruncul* (1463), în catedrala din Pienza. De asemenea, a pictat numeroase alte tablouri cu subiecte religioase. Spiritualitatea sa și stilul expresionist nu s-au bucurat de o mare apreciere până în sec. XX, când contemporaneitatea i-a redat locul de cinste pe care îl merita.

Gippsland

Regiune în SE statului Victoria, Australia. Se întinde spre NV de la Western Port (lângă Melbourne) până la granița cu New South Wales, iar spre S, de la Podișurile de Est până la coastă. Ocupă o suprafață de 35 200 kmp. Fertilă și bine irigată, regiunea Gippsland este centrul industriei de lactate, în timp ce petrolul și gazele naturale sunt extrase din bazine marine, aflate în strâmtoarea Bass. Turismul este, de asemenea, o activitate importantă în SE zonei, unde se află mai multe stațiuni, precum și Parcul Național Lakes. Primii coloniști au fost atrași de aurul descoperit în anii 1850. Fermierii au sosit aici în 1887, după finalizarea unei linii de cale ferată care pornea de la Melbourne.

girafă

Mamifer rumegător (*Giraffa camelopardalis*), cel mai înalt de pe Pământ, cu o înălțime de peste 5,5 m. Are picioare și gât foarte lungi, corp scurt, coadă terminată cu un smoc de păr, o coamă scurtă și coarne mici, acoperite de tegument. Spatele este înclinat spre partea posterioară. Are culoarea gălbui-pal, cu pete cafenii-roșcate. Se hrănește în special cu frunze de acacia. Trăiește în turme, în savană și în câmpiile cu tufișuri, și se întâlnește în cea mai mare parte a Africii subsahariene. În prezent, numărul girafelor din E Africii este destul de mare, deoarece în această zonă sunt protejate. Cu toate acestea, în alte regiuni vânatul excesiv a redus populațiile de girafe. Familia girafelor mai are un singur membru, okapi.

girafă (*Giraffa camelopardalis tippelskirchi*)

© ANIMALS ANIMALS

Giraldus Cambrensis *sau* Gerald de Wales

(1146, castelul Manorbier, Pembrokeshire, Țara Galilor, Anglia - 1223,/?/)

Istoric și arhidiacon de Brecknock, Țara Galilor (1175–1204). A studiat la Paris, s-a întors în Țara Galilor și a încercat, fără succes, să devină episcop la biserica St. David, sperând să obțină independența acesteia față de Canterbury. A fost consilierul lui Henric II al Angliei și al fiului acestuia, Ioan I, în special în ceea ce privește problemele legate de Țara Galilor și Irlanda. Relatările sale despre viața din sec. XII prezintă interes pentru istorici.

Girard, Stephen

(20.05.1750, Bordeaux, Franța - 26.12.1831, Philadelphia, Pennsylvania, SUA)

Bancher și filantrop american de origine franceză. La 14 ani a devenit marinar, iar în 1774 se afla la comanda unui vas francez care făcea transporturi comerciale între coastele Americii și Indiile de Vest. S-a stabilit în Philadelphia în timpul Revoluției Americane, apoi și-a reluat activitatea comercială în 1783. A făcut avere punând bazele unei flote eficiente, care făcea transporturi comerciale în toată lumea. În 1812 a cumpărat Bank of the United States, pe care a numit-o Bank of Stephen Girard. În timpul Războiului din 1812 a cumpărat obligațiuni emise de guvern, care în 1814

ajunseseră să reprezinte 95% din împrumutul de război al SUA. Și-a încredințat averea unor instituții de binefacere socială, printre care și Colegiul Stephen Girard pentru băieți orfani (fondat în 1833).

Girardon, François
(botezat la 17.03.1628, Troyes, Franța – 01.09.1715, Paris)

Sculptor francez. A studiat la Troyes și la Roma, iar în 1657 a devenit membru al Academiei Regale Franceze. În 1666, i s-a încredințat cea mai importantă comandă a sa, *Apollo slujit de nimfe*, pentru Grota lui Thetis de la Versailles. Dintre celelalte opere ale sale de la Versailles, remarcabile sunt *Îmbăierea nimfelor* (1668–1670) și *Răpirea Persefonei* (1677–1679). Deși pare la prima vedere un artist baroc, tendințele clasice înrădăcinate ale lui Girardon se fac simțite în solemnitatea celor două lucrări importante din afara palatului de la Versailles: statuia ecvestră a lui Ludovic XIV (1683–1692), distrusă în timpul Revoluției Franceze, și mormântul cardinalului Richelieu, din biserica de la Sorbona (1675–1694). Deși a fost influențat de opera lui Gian Lorenzo Bernini, stilul lui Girardon este mai rezervat.

Giraud, Henri (-Honoré)
(18.01.1879, Paris, Franța – 11.03.1949, Dijon)

Ofițer în armata franceză. În Al Doilea Război Mondial a comandat forțele din N Franței, dar a fost capturat de germani în 1940. A evadat în 1942, iar în scurt timp a devenit comandant-șef al trupelor franceze din N Africii. În 1943, împreună cu Charles de Gaulle, a fost președinte al Comitetului Francez pentru Eliberare Națională, dar a renunțat la această funcție în 1944, în urma unor divergențe cu de Gaulle.

Giraudoux, (Hyppolyte-) Jean
(29.10.1882, Bellac, Franța – 31.01.1944, Paris)

Romancier, eseist și dramaturg francez. A făcut carieră în domeniul serviciului diplomatic, devenind cunoscut în același timp ca scriitor de avangardă, prin intermediul primelor sale romane poetice, cum ar fi *Suzanne și Pacificul* (Suzanne et le Pacifique, 1921). A creat o formă impresionistă de teatru, punând mai mult accent pe dialog și pe stil, decât pe latura realistă. În lucrări precum *Electra* (Électre, 1937) și *Cântarea Cântărilor* (Cantique des cantiques, 1938), a căutat surse de inspirație în tradiția clasică sau biblică. Cele mai cunoscute opere ale sale sunt *Război cu Troia nu se face!* (La Guerre de Troie n'aura pas lieu, 1935), al cărei subiect este războiul troian, și *Nebuna din Chaillot* (La Folle de Chaillot, 1946).

Gironde

Estuar în golful Biscaya, în SV Franței. Format la confluența fluviilor Garonne și Dordogne, pătrunde în interiorul uscatului pe o lungime de cca 72 km. Este navigabil, permițând intrarea vaselor transoceanice, deși are bancuri de nisip și maree puternice.

girondini

Nume dat unei grupări largi de politicieni republicani, mulți dintre ei provenind din departamentul Gironde. Aceștia au jucat un rol important în Adunarea legislativă din octombrie 1791 până în septembrie 1792, în timpul Revoluției Franceze. Fiind adepți ai lui Jacques-Pierre Brissot, au fost numiți inițial brissotini de către rivalii lor. Reprezentând majoritatea dominantă în 1791–1792, au sprijinit războiul străin ca o metodă de unificare a poporului sub egida Revoluției. În 1792, Adunarea Națională a fost divizată între girondini și radicalii montagnarzi; în 1793 au fost dați afară din Adunarea Națională, iar montagnarzii au preluat puterea. Mulți girondini au fost ghilotinați în timpul Terorii.

giroscop

Instrument mecanic sau optic utilizat pentru a menține direcția în timpul deplasării. Giroscopul mecanic este alcătuit dintr-o roată care se învârte rapid, așezată într-un cadru care-i permite să se încline liber în orice direcție ori să se rotească în jurul oricărei axe. Inerția unei astfel de roți o determină să-și mențină direcția atunci când cadrul este înclinat. Giroscopul optic, cu laser sau cu fibră optică măsoară franjele de interferență generate de două fascicule de lumină, care sunt transmise în sensuri opuse într-un inel cu oglinzi sau într-o buclă formată din fibră optică, pentru a detecta mici modificări ale mișcării. Giroscoapele intră în componența busolelor, a sistemelor de pilot automat ale navelor și avioanelor, a mecanismelor de dirijare a torpilelor, a echipamentelor antiruliu de pe navele de mare tonaj și a sistemelor de ghidare inerțială.

Giscard d'Estaing, Valéry
(n. 02.02.1926, Koblenz, Germania)

Lider politic francez, al treilea președinte al celei de-A Cincea Republici (1974–1981). A fost ales membru al Adunării Naționale în 1956. A fost ministru de finanțe în timpul guvernării lui Charles de Gaulle (1962–1966) și Georges Pompidou (1969–1974);

Valéry Giscard d'Estaing, 1985

în timpul primului său mandat, Franța a atins, pentru prima dată în 30 de ani, un echilibru bugetar, dar politica sa conservatoare a dus la declanșarea unei recesiuni, motiv pentru care a fost eliberat din funcție. În 1974 a devenit președinte, după ce l-a învins pe François Mitterrand. A contribuit la consolidarea Comunității Economice Europene. În 1981 a fost învins în turul decisiv al alegerilor de către Mitterrand. Giscard a lucrat mai târziu pentru Adunarea Națională (1984–1989) și pentru Parlamentul European (1989–1993). În 2001 a fost numit de Uniunea Europeană să prezideze o convenție însărcinată cu redactarea Constituției europene.

Gish, Lillian (Diana)

(14.10.1893, Springfield, Ohio, SUA – 27.02.1993, New York, New York)

Actriță de cinema și de teatru americană. A jucat pe Broadway și a făcut turnee cu câteva trupe de teatru încă de la vârsta de cinci ani, adesea împreună cu sora ei, Dorothy (1898–1968). Carierele lor în domeniul cinematografiei au început atunci când David Wark Griffith le-a distribuit în *Dușmanul invizibil* (An Unseen Enemy, 1912). Lillian a dobândit celebritatea internațională odată cu rolul din *Nașterea unei națiuni* (The Birth of a Nation, 1915), interpretând roluri principale și în alte filme ale lui Griffith, precum *Muguri striviți* (Broken Blossoms, 1919), *Calea spre Est* (Way Down East, 1920) și *Orfanii furtunii* (Orphans of the Storm, 1921). Dorothy a devenit la rândul ei o vedetă după ce a jucat în câteva comedii din anii 1920, dar cariera ei a fost umbrită de celebritatea surorii sale. După filmele de succes *La Bohème* și *Litera stacojie* (The Scarlet Letter, ambele din 1926), cariera cinematografică a lui Lillian a luat sfârșit, aceasta revenind pe scenă, în piese cum ar fi *Unchiul Vania* (1930), *Viața cu tata* (Life with Father, 1940) și *Călătoria spre belșug* (The Trip to Bountiful, 1953), *Hamlet* (cu John Gielgud, 1963). Revenită pe marele ecran, a fost apreciată în *Noaptea vânătorului* (The Night of the Hunter, 1955), *O nuntă* (A Wedding, 1978) și *Balenele din august* (The Whales of August, 1987).

Gislebertus

Sculptor francez, care a creat în Franța, în cca 1120–1140. Cele mai reușite opere ale sale sunt sculptura timpanului de la ușa dinspre V a catedralei romanice de la Autun, reprezentând Judecata de Apoi, o capodoperă a sculpturii expresioniste; un nud al Evei de dimensiuni mari, așezat într-o poziție înclinată, pentru ușa de la intrarea dinspre N și alte cca 60 de capiteluri sculptate în interior și uși decorate cu scene biblice. Ilustrând o imaginație bogată, opera sa a influențat mult timp arta gotică franceză.

Gissing, George (Robert)

(22.11.1857, Wakefield, Yorkshire, Anglia – 28.12.1903, Saint-Jean-de-Luz, Franța)

Romancier britanic. A avut o carieră academică strălucită, dar o viață personală nefericită; trecut prin două căsătorii eșuate, a dus o viață marcată de sărăcie și de trudă permanentă, experiență pe care o descris-o în *Strada New Grub* (New Grub Street, 3 vol., 1891), cea mai cunoscută operă a sa, și *Documentele confidențiale ale lui Henry Ryecroft* (The Private Papers of Henry Ryecroft, 1903). Inspirat de operele lui Honoré de Balzac, a scris un ciclu de 22 de romane, între care se numără *Născut în exil* (Born in Exile, 1892) și *Femeile fără soț* (The Odd Women, 1893). Romanele sale realiste inspirate din viața clasei de mijloc se remarcă prin modul fidel în care autorul reușește să redea psihologia și poziția socială a femeilor.

Giugaru, Alexandru

(23.06.1897, Huși, Vaslui, România – 15.03.1986)

Actor român. A fost interpretul memorabil al unor roluri de comedie în teatru (*O noapte furtunoasă, O scrisoare pierdută, D-ale carnavalului*, de Ion Luca Caragiale; *Hangița*, de Goldoni etc.) și în film (*Năbădăile Cleopatrei*, 1925; *O noapte furtunoasă*, 1942), *O scrisoare pierdută*, 1953; *Directorul nostru*, 1955; *D-ale carnavalului*, 1958); *Două loturi*, 1957; *Telegrame*, 1959; *Bădăranii*, 1960; *Tudor*, 1962; *Mofturi 1900*, 1964; *Răpirea fecioarelor*, 1967).

Giuliani, Rudolph W(illiam)
cunoscut ca **Rudy Giuliani**

(n. 28.05.1944, Brooklyn, New York, New York, SUA)

Om politic american, primar al orașului New York din 1994 până în 2002. Începând cu 1970 a lucrat pentru guvernul SUA, deținând funcția de procuror la Departamentul

Justiției. A practicat avocatura în cabinet privat (1977–1981), însă s-a reîntors la Departamentul de Justiție ca adjunct al procurorului general (1981–1983). În 1983 a fost numit procuror al SUA în Districtul de S al orașului New York. În 1994 a devenit primul primar republican al orașului după două decenii. Apreciat pentru scăderea ratei criminalității, îmbunătățirea condițiilor de trai și susținerea mediului de afaceri, a câștigat al doilea și cel din urmă mandat al său în 1997, deși au existat voci care îl acuzau că susține comportamente reprobabile ale poliției și că a deturnat fonduri destinate unor programe esențiale. După atacurile de la 11 septembrie 2001, Giuliani a fost apreciat pentru modul în care a condus orașul în timpul crizei.

Giulini, Carlo Maria
(09.05.1914, Barletta, Italia - 14.06.2005, Brescia, Lombardia)

Dirijor italian. A studiat viola și compoziția la Santa Cecilia în Roma, fiind violonist înainte de a deveni dirijor, în 1944. În același an a fost numit director muzical al Radioului italian. În 1950 s-a ocupat de Orchestra Radio din Milano. După câțiva ani petrecuți la opera La Scala, în 1967 a părăsit opera, pe când se afla la apogeul carierei sale internaționale. Ulterior, și-a consacrat timpul dirijării orchestrelor simfonice. Înregistrările unor opere și lucrări corale ale lui Wolfgang Amadeus Mozart și Giuseppe Verdi s-au bucurat de un mare succes, iar el a ocupat funcții importante în orchestre din Chicago (1968–1978), Viena (1973–1976) și Los Angeles (1978–1984).

Giulio Romano *născut* Giolio di Pietro di Filippo de' Gianuzzi
(1492/1499, Roma, Statele Papale - 01.11.1546, Mantova, ducatul Mantova)

Pictor și arhitect italian. Ucenic al lui Rafael la Roma, la moartea maestrului său a devenit principalul urmaș și executant artistic, finalizând unele dintre cele mai importante fresce ale lui Rafael de la Vatican. Din 1524 a trăit la Mantova, unde a ajuns să domine activitatea artistică de la curtea familiei Gonzaga, dezvoltându-și un stil personal, anticlasicist. Cea mai importantă comandă care i-a fost încredințată, Palazzo del Te (început în 1526), a fost una dintre primele clădiri în stil manierist, care lua în râs principiile arhitecturii clasice. A ajuns celebru în timpul vieții, iar operele sale au anticipat picturile în *trompe l'oeil* ale plafoanelor din perioada barocă.

Giurescu, Constantin
(10.08.1875, Chiojdu, Buzău, România - 15/28.10.1918, București)

Istoric român, profesor universitar. Și-a făcut studiile universitare la București și Viena și a susținut doctoratul în 1909, fiind primul doctor al Facultății de Litere din București, specialist în istoria vechilor instituții românești (*Studii de istorie socială*), editor al cronicarilor din sec. XVII. A fost membru al Academiei Române (1914). Scrieri: *Contribuțiuni la studiul cronicilor muntene* (1906), *Contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene* (1908), *Despre rumâni* (1916), *Despre boieri* (1920).

Giurescu, Constantin C.
(13/26.10.1901, Focșani, România - 13.11.1977, București)

Istoric român, fiu al lui Constantin Giurescu, istoric și el. A studiat la București, unde și-a luat și licența, apoi la Paris și a devenit profesor la Facultatea de Istorie a Universității București (1927–1948; 1964–1977). A fost directorul și unul dintre întemeietorii *Revistei istorice române* (1931) și fondator al Institutului de Istorie Națională (1941) și membru al Academiei Române (1974). Activitatea sa științifică este definită de varietatea temelor cercetate, de acuratețea informației și de stilul structurat și clar al demonstrației. A publicat lucrări de sinteză asupra istoriei românilor: *Istoria românilor* (4 vol., 1935–1942), *Principatele române la începutul secolului al XIX-lea* (1957), *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre* (1966), *Contribuții la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române până la 1848* (1972), *Viața și opera lui Cuza-Vodă* (1966). A suferit o detenție politică la Sighet, în timpul regimului comunist.

Giurgiu
Municipiu, 71 915 loc. (2001), în extremitatea sudică a României, reședință a județului cu același nume, situat pe malul stâng al Dunării, la 65 km S de capitala țării. Atestat documentar în 1394, a fost cetate în sec. XV și centrul unei raiale turcești până în 1829. Orașul a fost reconstruit în perioada Regulamentelor Organice, iar din 1968 este municipiu. Este punct de frontieră, nod feroviar și rutier și port fluvial. Giurgiu a fost primul oraș din România legat feroviar de București. Dintre unitățile industriale se enumeră cele constructoare de utilaj greu, șantierul naval și combinatul chimic. Monumentele cele mai importante sunt ruinele cetății medievale și Turnul cu Ceas (22 m înălțime, sec. XVIII–XIX).

Giurgiu

Județ, 3 526 kmp, situat în S României, în partea central-sudică a Câmpiei Române. Centrul administrativ: Giurgiu. Relieful, în exclusivitate de câmpie, cuprinde mai multe subunități ale Câmpiei Române, în care predomină terasele Dunării, Argeșului și Neajlovului. Pe suprafața sa există trei orașe, dintre care un municipiu. În 1595, Mihai Viteazul a învins forțele otomane invadatoare la Călugăreni și Giurgiu. Teritoriul actual al județului Giurgiu a evoluat ca parte componentă a județelor Vlașca și Ilfov. Întemeiat ca județ de sine stătător în 1981, este cea mai tânără unitate administrativ-teritorială a țării. Economia are un pronunțat caracter agrar-industrial. Cea mai importantă ramură industrială este cea a construcțiilor de mașini, iar agricultura este axată pe cultura cerealelor și a legumelor. Ca obiective turistice, există rezervațiile naturale de la Comana și Corbii-Ciungi, ruinele palatului lui C. Cantacuzino (sec. XVII), locul bătăliei de la Călugăreni.

Givenchy, Hubert de

(n. 21.02.1927, Beauvais, Franța)

Creator de modă francez. După ce a studiat arta la École des Beaux-Arts, a creat pentru casele de modă din Paris ale lui Robert Piguet, Lucien Lelong și Elsa Schiaparelli. În 1952 și-a deschis propria casă de modă, unde a prezentat prima colecție, alcătuită din montouri rafinate, de mare clasă, și rochii de seară elegante. În 1957, împreună cu Cristobal Balenciaga, a impus stilul „sac" (haine fără linia taliei marcată). Costumele create de el pentru Audrey Hepburn în *Mic dejun la Tiffany* (Breakfast at Tiffany's, 1961) au contribuit la popularizarea rochiei cu talie înaltă, fără mâneci și fără centură. În anii 1960, magazinele sale de îmbrăcăminte de serie au făcut accesibilă moda de înaltă clasă femeilor din întreaga lume.

Gizeh *sau* Giza *sau* Al-Jizah

Oraș, 2 221 868 loc. (1996), în Egiptul de Sus. Situat pe țărmul de V al Nilului, este o suburbie a orașului Cairo. Un vestit cartier de distracții, este și centrul industriei cinematografice egiptene. La 8 km V de oraș se află Marele Sfinx și piramidele de la Gizeh (*vezi* piramidă), construite în timpul celei de-a patra dinastii a Egiptului (cca 2613 - cca 2494 î.Hr.).

Gjellerup, Karl Adolph

(02.06.1857, Roholte, Danemarca - 11.10.1919, Klotzsche, Germania)

Poet și romancier danez. Fiu al unui preot, a studiat teologia, însă, influențat de darwinism și de ideile lui Georg Brandes, a devenit ateu, poziție pe care și-a declarat-o în romanele *Un idealist* (Ein Idealist, 1878) și în *Ucenicul teutonilor* (Germanernes Lærling, 1882). În ultimii ani de viață, devenise adept al budismului și al altor religii din E Asiei. Printre celelalte scrieri ale sale se numără *Minna* (1889) și *Pelerinul Kamanita* (Der Pilger Kamanita, 1906). În 1917 a primit Premiul Nobel, împreună cu Henrik Pontoppidan.

Glacier

Golf din Oceanul Pacific, aflat în SE coastei Alaska. Are o lungime de cca 97 km. Aici pot fi întâlniți 16 ghețari activi care coboară din Munții Sf. Elias, spre E, și lanțul muntos Fairweather, spre V. Golful are multe canale asemănătoare cu fiordurile, precum și multe insule pe care nu cresc copaci, dar care constituie habitatul a mii de păsări marine. Este principala atracție a Parcului Național și Rezervației Glacier Bay.

Glacier, Parcul Național ~

Rezervație naturală din NV statului Montana, din SUA. Situată în zona sălbatică a Munților Stâncoși, se învecinează cu granița canadiană și cu Parcul Național Waterton Lakes, din Canada. Împreună, cele două parcuri alcătuiesc Parcul Internațional al Păcii Waterton-Glacier, fondat în 1932. Parcul Național Glacier a fost înființat în 1910 și ocupă 410 178 ha. Parcul, cu ghețarii săi activi, mărginește Cumpăna Continentală din ambele părți.

Glacier, Parcul Național ~

Rezervație naturală în Columbia Britanică, Canada. Situat în inima Munților Selkirk, în interiorul curburii nordice a fluviului Columbia, a fost înființată în 1886. Ocupă 1 349 kmp. Vârfurile sale muntoase înzăpezite, înconjurate de câmpii de gheață și de ghețari, formează o panoramă alpină deosebită. Printre atracțiile turistice se numără ghețarul Illecillewaet și peșterile Nakimu din valea Cougar.

Glacier Bay, Parcul Național și Rezervația ~

Parc național, în SE Alaskăi, SUA. Situat în golful Alaska, a fost proclamat monument național în 1925, devenind parc național și rezervație în 1980. Ocupă 13 053 kmp. Cuprinde golful Glacier, o mare parte a Muntelui Fairweather și porțiunea americană a râului Alsek. Printre cele mai importante puncte de atracție ale parcului se numără marii ghețari de flux, dintre care Muir atinge o înălțime de 81 m deasupra

nivelului mării și o lățime de cca 3 km. Parcul găzduiește o faună bogată, care cuprinde urși bruni și negri, capre de munte, balene, foci și vulturi.

glaciologie

Disciplină științifică având ca obiect studiul ghețarilor din zonele continentale. Studiază structura și proprietățile gheții care formează ghețarii, formarea și distribuția acesteia, dinamica mișcărilor gheții, interacțiunile dintre acumulările de gheață și climat. Cercetările glaciologice sunt făcute în diverse moduri, cum ar fi: investigațiile cu ajutorul radarului, studierea erodării masivelor, tuneluri laterale. De asemenea, se folosesc și investigațiile de la distanță, prin intermediul razelor infraroșii, al sateliților și al scanărilor multispectrale.

Glackens, William (James)

(13.03.1870, Philadelphia, Pennsylvania, SUA – 22.05.1938, Westport, Connecticut)

Pictor american. Inițial a lucrat ca ilustrator pentru un ziar din orașul său natal, apoi s-a angajat în New York. În 1891 l-a cunoscut pe Robert Henri, devenind membru al Grupului Celor Opt și al Școlii Ash Can. Subiectele lui preferate sunt scene de stradă sau din viața clasei mijlocii urbane, fiind influențat foarte mult de impresionism. A fost un grafician prolific, iar desenele sale (de ex. *Femeie șezând,* 1902) sunt caracterizate de un stil elegant care nu se regăsește în picturile sale. În 1912 a călătorit în Europa pentru a achiziționa picturi pentru colecția lui Albert C. Barnes. În 1913 a contribuit la organizarea expoziției Armory Show, unde au fost expuse și lucrări ale sale.

gladiator

Luptător profesionist din Roma antică, unde practica drept sport lupta până la moarte. La început, gladiatorii dădeau spectacole cu ocazia înmormântărilor etrusce, cu scopul de a-i oferi celui mort însoțitori înarmați în lumea de dincolo. La Roma, luptele între gladiatori, care erau de regulă sclavi, au devenit extrem de populare începând cu 264 î.Hr. În timpul domniei lui Iulius Caesar, într-un singur spectacol luptau 300 de perechi de gladiatori. În vremea lui Traian se ajunsese la impresionantul număr de 5 000 de combatanți. În ultimii ani ai republicii, spectatorii puteau cere moartea gladiatorilor, îndreptând degetul mare în jos (sau spre piept). Semnul grațierii era simbolizat prin fluturarea batistelor (sau prin ridicarea degetului mare, conform anumitor surse). Învingătorul câștiga ramuri de palmier sau bani, iar după un anumit număr de victorii un gladiator putea fi eliberat. În ciuda faptului că majoritatea gladiatorilor erau sclavi sau criminali, dacă un asemenea luptător era talentat și avea o înfățișare atrăgătoare, putea deveni favoritul publicului. Adesea, gladiatorii erau folosiți drept gărzi de corp, iar uneori aveau și un important rol politic. Lui Domițian îi plăcea să folosească pitici și femei drept gladiatori. Odată cu răspândirea creștinismului, jocurile de acest tip au început să cadă în dizgrație. Cu toate acestea, se pare că au continuat până în sec. VI d.Hr. *Vezi și* Spartacus.

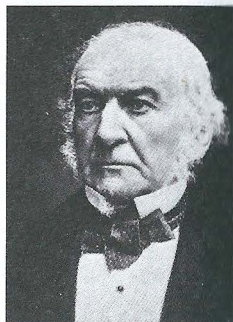
gladiolă

Denumire comună pentru cele cca 300 de specii de plante erbacee cu flori, genul *Gladiolus*, familia *Iridaceae*, răspândite în Europa, Africa și regiunea mediteraneeană și cultivate pe scară largă pentru comerț. Tija florală, care se dezvoltă dintr-un corm, are o lungime de 60–90 cm. Florile în formă de pâlnie sunt dispuse pe o singură parte a tulpinii. Floarea are șase petale, iar frunzele sunt rare, având formă de sabie (*în latină: gladius*). Gladiolele de cultură au diverse culori și au fost obținute mai ales din specii din S și E Africii.

Gladstone, William E(wart)

(29.12.1809, Liverpool, Anglia – 19.05.1898, Hawarden, Flintshire, Țara Galilor)

Om politic și prim-ministru britanic (1868–1874, 1880–1885, 1886, 1892–1894). A intrat în Parlament în 1833, ca membru al Partidului Conservator; după ce a deținut câteva funcții guvernamentale, printre care și pe cea de ministru de finanțe (1852–1855, 1859–1866), a devenit treptat adept al liberalismului, iar în 1866 a ajuns lider al Partidului Liberal. În timpul primului său mandat de prim-ministru (1868–1874), a supravegheat reforma națională a educației, votând reforma (*vezi* legea votului) și separarea Bisericii protestante irlandeze (1869). În 1875–1876 a criticat indiferența manifestată de guvernul lui Benjamin Disraeli față de ororile bulgare. În timpul celui de-al doilea mandat, a asigurat adaptarea Legii reformei electorale din 1884. Cabinetul său a autorizat ocuparea Egiptului (1882),

William E. Gladstone

CULVER PICTURES

dar eșecul misiunii de salvare a generalului Charles George Gordon la Khartoum (1885) a scăzut popularitatea lui Gladstone, ducând la căderea guvernului său. În 1886 a avut posibilitatea de a folosi autoguvernarea irlandeză pentru a redobândi controlul asupra Parlamentului, dar a demisionat când legea autoguvernării, propusă de el, a fost respinsă. Și-a consacrat următorii șase ani încercării de a convinge electoratul că trebuie să acorde Irlandei dreptul la autoguvernare. Liberalii au obținut din nou majoritatea în 1892, iar Gladstone, cu cel de-al patrulea cabinet al său, a încercat să introducă o nouă lege a autoguvernării, care a fost însă ferm respinsă de Camera Lorzilor. Este înmormântat la Westminster Abbey.

glandă

Aglomerare de celule sau țesuturi care îndepărtează anumite substanțe din sânge, le modifică concentrația, după care fie le eliberează pentru a fi folosite de către organism, fie le elimină din acesta. De obicei, celulele funcționale ale unei glande sunt situate pe o membrană și sunt înconjurate de o rețea de vase de sânge. Glandele endocrine (de ex. hipofiza, tiroida, suprarenala) eliberează hormonii direct în sânge, nu prin intermediul canalelor (*vezi* sistem endocrin). Glandele exocrine (de ex. cele digestive, mamare, salivare, sudoripare) își elimină produsele prin canale.

glandă mamară

Glandă producătoare de lapte la mamiferele femele, de obicei prezentă, însă nedezvoltată și nefuncțională la masculi. Controlată de sistemul endocrin, este derivată dintr-o modificare a glandei sudoripare. Glanda mamară a unei femei care nu a născut este constituită dintr-un disc conic de țesut glandular, delimitat de grăsimea care dă formă sânului. Glanda este compusă din lobi drenați de canale separate, care se întâlnesc la mamelon. Sarcina declanșează multiplicarea celulelor din jurul lobilor, iar lactația se declanșează ca răspuns la hormonii eliberați începând cu momentul nașterii. La sfârșitul lactației, glandele revin aproape de stadiul anterior sarcinii. La menopauză, glanda se atrofiază și este înlocuită în mare parte de țesut conjunctiv și de grăsime.

glandă paratiroidă

Glandă endocrină. Două până la opt glande paratiroide sunt încorporate pe fiecare parte a glandei tiroide. Secretă hormonul care controlează nivelul de calciu și de fosfor din sânge. Când nivelul calciului din fluidele corpului scade, secreția de hormoni se intensifică și eliberează calciu din oase în sânge (*vezi* lipsă de calciu). Hormonul își intensifică și secreția de fosfat în urină, diluând concentrația sângelui, putând astfel juca un rol în metabolismul magneziului. Când este necesară extirparea tiroidei, glandele paratiroide trebuie separate și lăsate în locul acesteia. *Vezi* sistem endocrin.

glandă salivară

Organ care secretă salivă. Trei perechi de glande importante secretă salivă în gură prin canale diferite: glandele parotide (cele mai mari), situate între ureche și partea posterioară a mandibulei, glandele submaxilare, situate de-a lungul părții laterale a mandibulei, și glandele sublinguale, situate în planșeul bucal, aproape de bărbie. Mai există numeroase glande mici în limbă, palat, buze și obraji. Prezența, mirosul mâncării sau gândul la aceasta produc, în mod normal, o creștere a secreției salivare.

glandă sebacee

Glandă mică în piele, producătoare de ulei. Este, de obicei, legată de un folicul de păr printr-un duct în care eliberează sebumul, un component al stratului ușor gras de pe piele ce ajută la menținerea elasticității acesteia și previne pierderea sau absorbția unei cantități prea mari de apă. Glandele sebacee sunt distribuite pe tot corpul, cu excepția palmelor și a tălpilor, cele mai multe aflându-se pe scalp și pe față. Mari și bine dezvoltate la naștere, se micșorează în timpul copilăriei, dar cresc din nou și își măresc producția de sebum la pubertate (ca reacție la hormonii masculini), adesea producând acnee.

glandă sudoripară

Unul dintre cele două tipuri de glande responsabile cu transpirația cutanată. Glandele sudoripare ecrine, controlate de sistemul nervos simpatic, folosesc evaporarea pentru a răci pielea, secretând apă atunci când temperatura corpului crește. Glandele sudoripare apocrine, de obicei aflate în foliculii părului, sunt concentrate în regiunea de sub braț și în cea inghinală. Începând din perioada pubertății, hormonii stimulează secreția continuă a unei transpirații grase. Anumite glande specializate, cum ar fi glandele mamare sau cele care secretă ceara din canalul urechii, s-au dezvoltat, probabil, din acest tip de glande.

glandă suprarenală

Una dintre cele două glande endocrine mici, triunghiulare, situate deasupra rinichilor. La oameni, fiecare glandă cântărește cca 4,5 g și este compusă dintr-o zonă medulară - care produce hormonii catecolaminici epinefrină și norepinefrină - și un cortex exterior (cca 90% din glandă), care secretă hormonii steroizi aldosteron, cortizol și androgeni, ultimii doi ca răspuns la hormonul polipeptid (*vezi* ACTH) din glanda hipofiză. Printre bolile glandei suprarenale se numără feocromocitomul (tumoare a zonei medulare), boala Addison, hipertrofia suprarenală, sindromul Cushing și aldosteronismul primar.

glandă tiroidă

Glandă endocrină situată la nivelul gâtului, care secretă hormoni vitali pentru metabolism și creștere. Secreția hormonilor tiroidieni, mai ales a tiroxinei (T_4), este controlată de hormonul stimulator tiroidian (TSH), secretat de glanda hipofiză atunci când nivelul acestor hormoni din sânge scade sub un anumit prag (*vezi* sistem endocrin). Rolul principal al acestor hormoni la adulți este reglarea consumului de oxigen la nivel celular (ritm metabolic). Ei au și rolul de a reduce nivelul colesterolului din sânge și sunt necesari pentru creșterea și dezvoltarea normală a copiilor. Glanda tiroidă produce, de asemenea, calcitonina, un hormon care stimulează depunerea calciului din sânge în oase, completând acțiunea hormonului paratiroid. *Vezi și* gușă endemică, boala Graves.

Glaser, Donald (Arthur)

(n. 21.09.1926, Cleveland, Ohio, SUA)

Fizician american. Și-a luat doctoratul la California Institute of Technology, apoi a lucrat în cadrul Universității din Michigan. Acolo a elaborat camera cu bule, un instrument a cărui folosire a devenit foarte răspândită în studiul particulelor subatomice, deoarece permite determinarea cu acuratețe a traseului particulelor. În 1960 i-a fost decernat Premiul Nobel.

Glasgow

Oraș, 577 689 loc. (2001), și regiune în V Scoției, situat pe râul Clyde, la 32 km de gura de vărsare a acestuia, pe coasta Atlanticului. Glasgow formează un consiliu regional independent, situat în întregime în cadrul ținutului istoric Lanarkshire. Cel mai mare oraș din Scoția, Glasgow a început să se dezvolte odată cu sosirea Sf. Kentigern (Sf. Mungo), pe la 550 d.Hr., care a înființat aici o comunitate religioasă. Catedrala actuală (ce datează din sec. XIII) a fost construită pe locul fostei capele. Proclamat burg regal în 1450, a prosperat în sec. XVIII, când negustorii din Glasgow s-au îmbogățit datorită produselor tropicale americane (tutun, zahăr și rom). Economia orașului a decăzut odată cu întreruperea comerțului cu tutun, în urma Revoluției Americane, și a industriei bumbacului, în urma Războiului Civil American. Odată cu revoluția industrială s-au dezvoltat exploatarea cărbunelui, turnarea fierului și, mai ales, construcția de nave. În prezent, producția industrială cuprinde industria textilă, industria alimentară și a băuturilor, precum și a produselor chimice. Fiind un important centru educațional, Glasgow are multe obiective de interes cultural, printre care se numără Opera Scoțiană, Baletul Scoțian, Orchestra Națională Scoțiană și Galeria și Muzeul de Artă Kelvingrove. Institutul de Științe din Glasgow găzduiește și Turnul din Glasgow (140 m înălțime), cea mai înaltă construcție din Scoția și singura din lume de o asemenea înălțime care se rotește cu 360° în jurul axei proprii.

Glasgow, Ellen (Anderson Gholson)

(22.04.1873, Richmond, Vancouver, SUA - 21.11.1945, Richmond)

Romancieră americană. Nu a avut o educație susținută, ducând o existență tipică frumuseților sudiste. Romanul *Virginia* (1913) încheie un ciclu de cinci romane (început în 1900) care descrie istoria socială a statului. Avea peste 50 de ani când a fost remarcată de critici pentru opera *Pământ sterp* (Barren Ground, 1925). *Viața la adăpost* (The Sheltered Life, 1932) face parte dintr-o trilogie de romane ironice de moravuri. Printre ultimele sale scrieri se numără romanul *În viața noastră* (In This Our Life, 1941, Premiul Pulitzer) și memoriile postume *Femeia ascunsă* (The Woman Within, 1954). Descrierea realistă a vieții din Virginia a contribuit la eliminarea sentimentalismelor nostalgice specifice literaturii Sudului.

Ellen Glasgow, miniatură de un artist anonim; colecția Societății Istorice Virginia

SOCIETATEA ISTORICĂ VIRGINIA

Glasgow, Universitatea ~

Universitate publică din Glasgow, Scoția. A fost înființată în 1451 și reorganizată în

1577. În sec. XVIII, printre profesorii săi se numărau personalități precum Adam Smith și James Black; James Watt era asistent. În sec. XIX au predat aici Joseph Lister și William Thomson (Lord Kelvin). În prezent, universitatea are facultăți de arte, teologie, drept, medicină, științe, medicină veterinară și inginerie. Rectorul este ales o dată la trei ani, de către studenți.

Glashow, Sheldon Lee
(n. 05.12.1932, New York, New York, SUA)

Specialist american în fizică teoretică. În 1967 a devenit profesor la Universitatea Harvard. Împreună cu Steven Weinberg (n. 1933) și Abdus Salam (1926–1996), a primit, în 1979, Premiul Nobel pentru formularea teoriei curentului slab, care unifică electromagnetismul și forța nucleară slabă. Pentru a extinde prima formă relativ limitată a teoriei lui Weinberg și Salam în vederea includerii mai multor clase de particule elementare, a trebuit să inventeze o nouă proprietate importantă (charm) pentru quarc.

glasnost
(*în rusă*, deschidere)

Strategie politică sovietică a discutării deschise a problemelor de ordin politic și social. A fost inițiată de Mihail Gorbaciov la sfârșitul anilor 1980 și a marcat începutul democratizării Uniunii Sovietice. Glasnost a permis, de asemenea, criticarea oficialilor guvernamentali și a instituit o libertate relativă a presei. *Vezi și* perestroika.

Glass, Carter
(04.01.1858, Lynchburg, Virginia, SUA – 28.05.1946, Washington DC)

Om politic american. A ales cariera de jurnalist, iar din 1888 a fost proprietarul a două ziare din Lynchburg. Ca membru al Camerei Reprezentanților a SUA (1902–1918), a susținut legislația prin care era înființat Sistemul Rezervei Federale. În calitate de ministru de finanțe (1918–1920), a sprijinit eforturile lui Woodrow Wilson pentru aderarea SUA la Liga Națiunilor. Numit și apoi ales membru al Senatului SUA (1920–1946), a devenit liderul blocului conservator al democraților din S. Expert în politica monetară, a colaborat la redactarea legii care stabilea înființarea Corporației Federale de Asigurare a Depozitelor Bancare (1933). Deși l-a susținut pe Franklin Roosevelt la alegerile din 1932, a devenit curând unul dintre cei mai drastici critici ai acestuia.

Glass, Philip
(n. 31.01.1937, Baltimore, Maryland, SUA)

Compozitor american. A studiat matematica și filozofia la Universitatea din Chicago; a studiat apoi compoziția la Școala Juilliard din Paris, sub îndrumarea Nadiei Boulanger. Stilul său compozițional s-a schimbat însă radical sub influența cântărețului indian la sitar Ravi Shankar (cu care a studiat în 1966) și a percuționistului la tabla Alla Rakha. A devenit principalul reprezentant al minimalismului în muzică, folosind note și acorduri repetate insistent, timbre subtil modificate și progresii armonice în bloc, fără linie vocală contrapunctică. Și-a câștigat celebritatea cu opera *Einstein pe plajă* (Einstein on the Beach, 1975), ulterior compunând alte 20 de opere, printre care *Satyagraha* (1980), *Akhnaten* (1984) și *Călătoria* (The Voyage, 1992); a realizat muzica pentru aproape 50 de filme, printre care *Koyaanisqatsi* (1983) și *Linia fină albastră* (The Thin Blue Line, 1988); a înregistrat albume între care *Glassworks* (1981) și *Songs from Liquid Days* (1986). A colaborat cu scriitori, artiști, muzicieni, precum Robert Wilson, Allen Ginsberg, Doris Lessing, David Bowie și Paul Simon. Lucrările sale au avut succes în rândurile fanilor muzicii rock și ușoare, la începutul sec. XXI, fiind probabil unul dintre cei mai cunoscuți compozitori în viață din lume.

glaucom
Afecțiune provocată de creșterea tensiunii oculare, ca urmare a blocajului curgerii lichidului (umoare apoasă) la baza irisului. Presiunea acționează asupra nervului optic și a retinei. Glaucomul cronic poate fi tratat cu ajutorul unor medicamente care determină contractarea pupilei. Glaucomul acut se poate manifesta cu intermitențe. Vindecarea definitivă necesită intervenția chirurgicală, pentru a se crea o cale de a drena fluidul. Netratate, ambele tipuri duc la tulburări de vedere sau chiar la orbire.

Glaucos
Nume purtat de câteva personaje din mitologia greacă. Unul era fiul cel mic al regelui Minos. Acesta a căzut într-un vas cu miere și a murit, dar tămăduitorul curții l-a readus la viață cu ajutorul unei plante magice. Glaucos Pontius era un zeu al mării. Pescar și scufundător, acesta a mâncat o plantă magică și a devenit zeu. Glaucos, fiul lui Sisif și tatăl lui Belerofon, le-a dat cailor săi să mănânce carne de om, dar a murit sfâșiat de aceștia. A mai existat

și un al patrulea Glaucos, care era unul dintre nepoții lui Belerofon. El l-a sprijinit pe regele Priam în războiul troian.

Glazunov, Aleksandr (Konstantinovici)

(10.08.1865, Sankt Petersburg, Rusia – 21.03.1936, Paris, Franța)

Compozitor rus. Manifestând un talent deosebit în domeniul compoziției, a înregistrat un mare succes încă de la vârsta de 16 ani, cu *Simfonia nr. 1*. A devenit protejatul patronului artelor Mitrofan Beliaev, cu care a călătorit în Europa Occidentală, unde și-a făcut un renume internațional. În 1905, a fost numit în funcția de director al Conservatorului din Sankt Petersburg. Deși după revoluție s-a bucurat de mari onoruri din partea guvernului, din 1928 a trăit mai mult în străinătate. Muzica sa este în general conservatoare și romantică. Printre operele sale se numără baletele *Raymonda* (1897) și *Anotimpurile* (1899), dar și opt simfonii, două concerte pentru pian, vioară și saxofon și multe poeme simfonice și suite.

Gleason, Jackie *născut* Herbert John

(26.02.1916, Brooklyn, New York, New York, SUA – 24.06.1987, Fort Lauderdale)

Comediant și actor american. A jucat în circuri și în cluburi de noapte, apoi interpretând roluri minore în filme și piese de teatru. A cunoscut succesul cu serialele de comedie pentru televiziune *Cavalcada starurilor* (Cavalcade of Stars, 1950–1952), *The Jackie Gleason Show* (1952–1959, 1961–1970) și *Însurățeii* (The Honeymooners, 1955–1956), care îl are ca erou pe personajul său preferat, șoferul de autobuz Ralph Kramden. A apărut pe Broadway, interpretând rolul principal în *Ia-mă cu tine* (Take Me Along, 1959, Premiul Tony) și a fost apreciat pentru aparițiile sale pe ecran în *Șmecherul* (The Hustler, 1961), *Recviem pentru categoria grea* (Requiem for a Heavyweight, 1962) și *Soldat în ploaie* (Soldier in the Rain, 1963). A apărut și în *Smokey și banditul* (Smokey and the Bandit, 1977) și în episoadele următoare ale acestuia (1980, 1983).

Glendale

Oraș, 218 812 loc. (2000), în partea central-sudică a Arizonei. Situat în valea râului Salt, la V de Phoenix, a fost fondat în 1892 și este un centru al comerțului de fructe, legume și bumbac. În apropierea sa se află Școala Postuniversitară Americană de Management Internațional, care pregătește angajați ai firmelor din SUA pentru a lucra în străinătate.

Glendale

Oraș, 194 973 loc. (2000), în SV Californiei. Situat la N de Los Angeles, la extremitatea de SE a văii San Fernando, a fost întemeiat în 1886. A făcut parte din Rancho San Rafael (1784), primul domeniu spaniol din California. Industria este reprezentată de producția de avioane, instrumente optice și medicamente. Parcul Memorial Forest Lawn este cunoscut pentru complexurile sale statuare.

Glendower, Owen
în galeză **Owain Glyndwr**

(1354,/?/ – 1416,/?/)

Autoproclamat prinț de Wales (Țara Galilor), a condus o rebeliune împotriva Angliei, soldată însă cu un eșec. Deși și-a făcut studiile în Anglia, în 1400, când s-a întors în Țara Galilor, a inițiat o rebeliune în N, împotriva lui Henric IV (în slujba căruia luptase înainte). În scurt timp a obținut controlul asupra celei mai mari părți a Țării Galilor, înființând chiar un parlament galez. În 1403 a fost înfrânt la Shrewsbury, în ciuda alianței sale cu nobilii englezi. Nici alianța cu francezii nu a avut mai mult succes; în perioada 1408–1409, fortărețele sale de la Aberystwyth și Harlech au căzut în mâinile viitorului Henric V. Cu toate acestea, Glendower a continuat să afișeze aceeași atitudine de luptător rebel până în 1412. Insurecțiile din timpul său au reprezentat ultimele încercări importante ale galezilor de a scăpa de sub dominația engleză.

Glenn, John H(erschel), Jr.

(n. 18.07.1921, Cambridge, Ohio, SUA)

Astronaut și senator american. A zburat în 59 de misiuni în Al Doilea Război Mondial și în 90 de misiuni în Războiul din Coreea. Cel mai în vârstă dintre cei șapte astronauți selectați în 1959 pentru programul de antrenamente din cadrul programului de zboruri spațiale Mercury, a fost secundul lui Alan B. Shepard și al lui Virgil I. Grissom (1926–1967), care au executat primele două zboruri americane suborbitale în spațiu. Glenn a fost selectat pentru zborul orbital și, în februarie 1962, naveta sa spațială, *Friendship 7*, a fost lansată și a efectuat trei tururi de orbită. În 1964 s-a retras din programul spațial, intrând în politică, fiind senator al SUA din partea statului Ohio (1975–1999). În 1998, la vârsta de 77 de ani, a participat la un al doilea zbor în spațiu (ca membru al echipajului navetei spațiale *Discovery*), devenind cel mai în vârstă om care a ajuns în spațiu.

Glenrothes

Oraș, 36 000 loc. (1995), în E Scoției. Centrul administrativ al ținutului Fife. A fost fondat în 1948 ca al doilea oraș nou al Scoției, construit pentru a oferi domicilii minerilor din minele de la exploatarea Rothes Colliery. Când industria minieră a cărbunelui a intrat în declin, au început să se dezvolte industrii noi, precum fabricarea de componente electronice, calculatoare și material plastic.

glicerină *sau* glicerol

Compus organic lichid, limpede, incolor, vâscos, cu gust dulce, din familia alcoolurilor, cu formula chimică $HOCH_2CHOHCH_2OH$. Având trei grupări hidroxil (—OH), poate forma trei tipuri de esteri (monogliceride, digliceride și trigliceride). Mono- și digliceridele sunt aditivi alimentari uzuali. Grăsimile și uleiurile sunt trigliceride. Transformarea lor în săpun era principala sursă de glicerină până la mijlocul sec. XX, când metoda a fost înlocuită de sinteza pe cale industrială. Glicerina are foarte multe întrebuințări, printre care se numără folosirea ca agent de înmuiere, plastifiant, stabilizator în dulciurile coapte, în înghețată și tutun. De asemenea, se utilizează la fabricarea cremelor pentru piele, a pastei de dinți și a medicamentelor pentru tuse; se folosește ca mediu protector pentru globulele roșii, spermă, cornee și conservarea altor țesuturi, procedeu care necesită o temperatură scăzută. Glicerina se folosește și la cernelurile tipografice și în cleiurile și rășinile din vopsele și lacuri, în amestecurile antigel, ca element nutritiv în procesul de fermentație și ca materie primă pentru obținerea nitroglicerinei.

glicină *sau* misteria

Plantă agățătoare lemnoasă din genul *Wisteria*, familia leguminoaselor (*vezi* legume), originară din Asia și America de Nord. Are frunzele în formă de pană. Este cultivată pentru frumusețea ei, pentru florile de diferite culori (albastre, purpurii, trandafirii sau albe) care cresc în ciorchini. Glicina-americană *(W. frutescens)* și glicina-de-Kentucky (*W. macrostachya*) sunt specii din SUA.

glicocol *sau* acid aminoacetic

Aminoacid neesențial. Cel mai simplu aminoacid (NH_2CH_2COOH), se găsește în multe proteine, în special în fibroina din mătase și în gelatină. Are un gust dulce și este utilizat pentru a reduce aroma amară a zaharinei. Este întrebuințat și în domeniul sintezei organice și cercetărilor biochimice, ca ingredient sau aditiv alimentar și pentru a preveni râncezirea grăsimilor vegetale și animale.

glicogen

Principal depozit de carbohidrați al organismelor animale, localizat în ficat și în musculatura striată. Este, de asemenea, prezent în diferite bacterii, fungi și drojdii. Glicogenul este un polizaharid ramificat, alcătuit dintr-un lanț lung de unități reprezentate de molecule de glucoză, substanță în care acesta este descompus atunci când organismul are nevoie de energie.

glicogenoză

Tip de deficiență enzimatică ereditară care are drept consecință modificări ale metabolismului glicogenului. Apar două tipuri de afecțiuni: cele ale ficatului și cele ale mușchilor striați, ambele țesuturi fiind locuri în care se depozitează cu predilecție glicogenul. Simptomele afecțiunilor legate de ficat variază de la hipoglicemia simptomatică cu cetoză la mărirea asimptomatică a ficatului (hepatomegalie). Afecțiunile mușchilor variază de la slăbiciune și crampe la cardiomegalie.

glicol

Compus organic din clasa alcoolurilor, la care două grupări hidroxil (—OH; *vezi* grupare funcțională) sunt atașate unor atomi de carbon. Termenul este utilizat adesea cu referire la cea mai simplă substanță din această categorie, etilenglicolul (1,2-etandiol). Propilenglicolul (1,2-propandiol) seamănă foarte mult cu etilenglicolul, fără a fi însă toxic, fiind folosit pe scară largă în industria alimentară, cosmetică și a produselor destinate igienei orale, dar și ca solvent, conservant și agent ce reține umezeala. Printre alți glicoli importanți se numără 1,3-butandiolul și 1,4-butandiolul, folosiți ca materie primă pentru obținerea plasticului și a altor produse chimice, 2-etil-1,3-hexandiol, un insecticid și 2-metil-2-propil-1,3-propandiol, materia primă din care se obține sedativul numit meprobamat.

glicoliză *sau* metoda glicolitică *sau* metoda Embden-Meyerhof-Parnas

Secvență de zece reacții chimice care au loc în majoritatea celulelor și prin care se eliberează glucoza, generându-se astfel energie ce este apoi captată și stocată în ATP. Dintr-o moleculă de glucoză (împreună cu coenzime și fosfat anorganic) se formează

două molecule de piruvat (sau acid piruvic) și două molecule de ATP. Dacă oxigenul se găsește în cantitate insuficientă, piruvatul intră în ciclul acidului tricarboxilic, în caz contrar intrând într-o reacție de fermentație din care rezultă acid lactic sau etanol. Prin glicoliză se produc atât ATP, necesar pentru energia celulară, cât și substanțe necesare sintezei altor produse celulare. *Vezi și* Gustav Georg Embden, Otto Meyerhof.

glicozidă

Compus organic care se găsește în stare naturală și în care o porțiune de carbohidrat alcătuită din unul sau mai multe zaharuri sau derivați ai acestuia este combinată cu un compus ce conține o grupare hidroxil (—OH). Deoarece zaharurile sunt compuși hidroxilici, polizaharidele sunt glicozide prin definiție. Printre alte glicozide se numără diverși pigmenți din fructe și flori, anumite antibiotice (de ex. streptomicina) și glicozidele cardiace (*vezi* digitalină).

Glinka, Mihail (Ivanovici)

(01.06.1804, Novospasskoie, Rusia - 15.02.1857, Berlin, Prusia)

Compozitor rus. A studiat în Italia și în Germania, iar în 1836 a compus prima sa creație, *O viață dedicată țarului* (Jizn za țarea), care i-a adus reputația de cel mai mare compozitor din Rusia. Preferința pentru elementele de muzică populară rusească a fost și mai evidentă în opera *Ruslan și Ludmila* (Ruslan i Liudmila, 1842) și în compoziția orchestrală *Kamarinskaia* (1848). Influența acestor opere exercitată asupra viitorilor compozitori ruși, printre care Piotr Ilici Ceaikovski și Nikolai Rimski-Korsakov, a fost semnificativă, Glinka fiind considerat părintele școlii muzicale naționale ruse.

globalizare

Proces de standardizare, în întreaga lume, a experienței vieții de zi cu zi, marcată de răspândirea produselor și ideilor similare sau chiar identice. Printre factorii care contribuie la procesul de globalizare se numără tehnologiile și serviciile din ce în ce mai sofisticate din domeniul comunicațiilor și transporturilor, migrația maselor și deplasarea oamenilor, un nivel al activităților economice care a depășit piețele naționale cu ajutorul asocierilor industriale și a grupărilor comerciale care depășesc granițele naționale, precum și acordurile internaționale care reduc costurile dezvoltării unei afaceri într-o țară străină. Globalizarea oferă companiilor și națiunilor posibilitatea de a obține profituri imense. În ultimul timp însă, problema globalizării s-a complicat din cauza diferențelor mari între națiuni în privința așteptărilor, standardelor de trai, a culturilor și valorilor, sistemelor juridice, precum și din cauza asocierilor neașteptate de tip cauză-efect. *Vezi și* comerț liber.

Globe and Mail, The ~

Cotidian care apare la Toronto, cel mai important ziar din Canada. A fost înființat în 1936, când George McCullagh a achiziționat și a realizat fuziunea între două ziare concurente, respectiv *Globe* (fondat în 1844), un cotidian de orientare liberală, și *Mail and Empire* (fondat în 1872 sub numele de *The Mail*), o publicație de formație conservatoare. Ziarul se autodefinește ca „independent, dar nu neutru". Prin publicarea unor texte precum discursurile și dezbaterile parlamentarilor și alte documente, a devenit ziarul canadian de referință. Excelează în special în domeniul știrilor externe.

Globe Theatre

Teatru londonez în care au fost jucate, după 1599, piesele lui William Shakespeare. A fost construit de frații Cuthbert și Richard Burbage; jumătate dintre acțiuni au fost păstrate de aceștia, restul fiind distribuite, în mod egal, între Shakespeare și ceilalți membri ai companiei de teatru Chamberlain's Men. Teatrul din lemn, construit în forma literei O, fără acoperiș deasupra părții centrale, a fost distrus de un incendiu în 1613, reconstruit în 1614 și, în cele din urmă, dărâmat în 1644. Reclădit (începând cu 1987) aproape de locul în care s-a aflat inițial, prima sa stagiune contemporană permanentă a fost inaugurată în 1996.

globule albe

Vezi leucocite

globulină

Clasă importantă de proteine insolubile în apă, dar solubile în soluții saline diluate. În stare naturală, lanțul moleculei de proteină este pliat, căpătând formă globulară. Globulinele se găsesc în multe plante, în special în cereale. Globulinele din fluidele organismelor animale includ enzime, anticorpi (gamaglobuline), lipoproteine, complemente, proteine de transport și diversele tipuri de proteine fibroase și contractile.

glockenspiel

Instrument de percuție alcătuit dintr-un set de bare de oțel acordate, dispuse sub forma unei claviaturi de pian, care sunt lovite cu

ajutorul unor ciocănele. O variantă asemănătoare a instrumentului este acționată prin intermediul unei veritabile claviaturi. În mod obișnuit, acoperă două octave și jumătate. Lira-clopot are o poziție verticală și este forma portabilă a glockenspielului, fiind folosită în orchestrele care participă la parade.

Glomma *anterior* Glåma

Râu în E Norvegiei. Este cel mai lung râu din Scandinavia, formându-se din confluența mai multor cursuri mici de apă de lângă frontiera suedezo-norvegiană. Curge spre S, apoi spre V, spre lacul Øyeren. De acolo se îndreaptă spre S, până la Sarpsborg, și se varsă în Oslofjorden la Fredrikstad, după un traseu de 599 km. Este o importantă sursă de hidroenergie. Este navigabil până la Sarpsfoss (cascada Sarps), la Sarpsborg.

glosolalie

Vezi darul limbilor

Gloucester *în Antichitate* Glevum

Oraș și regiune administrativă, 109 888 loc. (2001), a comitatului istoric și administrativ Gloucestershire, din SV Angliei. Reședință a comitatului Gloucestershire, este situat pe râul Severn și este legat printr-un canal de docurile din estuarul acestui râu. Orașul a fost fondat ca o colonie romană, Glevum, în 96–98 d.Hr. În 681 d.Hr., aici a fost înființată o abație. Ulterior, orașul a devenit capitala regatului anglo-saxon Mercia. A fost un important centru economic încă dinaintea cuceririi normande (1066), a fost anexat în 1483 și a continuat să se dezvolte. Are o industrie diversificată, care cuprinde fabricarea de rulmenți pentru trenuri și avioane, precum și echipamente de inginerie pentru industria ușoară și grea.

Gloucestershire

Comitat administrativ, geografic și istoric, 564 559 loc. (2001), din SV Angliei. Situat la capătul estuarului râului Severn, la frontiera cu Țara Galilor; reședința este la Gloucester. Râul Severn traversează comitatul de la N la S. În regiune au existat populații preistorice, așa cum o indică numeroșii tumuli funerari; mai târziu, romanii și-au instalat taberele militare în zonă, Gloucester devenind un important oraș roman. După plecarea romanilor, regiunea a fost ocupată de saxoni. În Evul Mediu, Gloucestershire a fost un adevărat câmp de luptă, fapt reflectat de existența impunătoarelor castele de apărare normande construite de-a lungul frontierei galeze. În vreme ce zona Cotswold, din acest district, prezintă importanță economică, cea mai mare parte din jumătatea de E este doar o regiune pitorească; o suprafață însemnată face parte din Dean National Forest Park.

gloxinia

Denumire comună pentru cele 20 de specii de plante care alcătuiesc genul *Sinningia*, familia *Gesneriaceae*, originare din Brazilia, mai ales *S. speciosa*, o plantă ornamentală cultivată în ghivece. Gloxinia are flori mari, drepte, în formă de clopot, catifelate, de culori diverse, de obicei violet sau purpuriu. Genul *Gloxinia*, din aceeași familie, este alcătuit din șase specii care nu se cultivă.

glucide *sau* carbohidrați

Clasă de compuși naturali organici foarte vastă și răspândită, care include zaharuri, amidon și celuloză. Aceștia sunt, în general, clasificați drept monozaharide (zaharuri simple, de ex., glucoză, fructoză), dizaharide (zaharuri cu două unități, de ex. sucroză, lactoză), oligozaharide (3–10 zaharuri) și polizaharide (molecule mari cu până la 10 000 de unități, incluzând celuloză, amidon și glicogen). Plantele verzi produc glucide prin fotosinteză. La majoritatea animalelor, glucidele sunt un rezervor de energie ușor accesibil și oxidarea (*vezi* oxidoreducere) glucozei în țesuturi produce energia necesară metabolismului. Multe glucide (dar în orice caz nu toate) au formula chimică generală $C_n(H_2O)_n$. Atomii de carbon (C) sunt legați de atomii de hidrogen (—H), de grupurile hidroxil (—OH, *vezi* grupare funcțională), și de grupuri carbonil (—C=O), ale căror combinații, ordin și aranjament geometric conduc spre un număr sporit de izomeri, cu aceeași formulă chimică, dar cu proprietăți diferite. Clasa este lărgită, deoarece fiecare izomer prezintă diverși derivați: acid uronic, zaharuri cu grupuri oxidate; alcooluri zaharate, zaharuri cu grup redus; glicozidele, compuși ai zaharurilor cu alte molecule ce conțin grupuri hidroxil și aminozaharuri, care înglobează grupuri amino (*vezi* aminoacid).

Gluck, Christoph Willibald *ulterior* Ritter (Cavaler) von

(02.07.1714, Erasbach, Palatinatul Superior, Bavaria - 15.11.1787, Viena, Austria)

Compozitor de operă german. Fiu al unui pădurar, a fugit de acasă pentru a studia muzica la Praga. A călătorit mult, scriind opere pentru diverse orașe, iar în 1750 s-a stabilit la Viena, unde a rămas pentru tot restul vieții, cu excepția unei perioade

petrecute la Paris (1773–1779). În 1762, împreună cu libretistul Ranieri di Calzabigi (1714–1795), a compus celebra operă *Orfeu și Euridice* (Orfeo ed Euridice), în care a preluat elemente din opera franceză pentru a obține efectul unui stil dramatic simplificat, care a marcat o ruptură decisivă de stilul rigid specific operei italiene. Prefața sa la *Alceste* (1767) a formulat principiile muzicalo-dramatice ale operei reformate; scopul era „simplitate adevărată și naturalețe". În 1773 s-a stabilit la Paris, unde fosta sa elevă, Maria-Antoaneta, era pe cale să devină regină. Acolo a câștigat un mare succes cu *Ifigenia în Aulida* (Iphigénie en Aulide, 1774), *Armide* (1777) și *Ifigenia în Taurida* (Iphigénie en Tauride, 1779). Printre cele peste 40 de opere ale sale se numără *Paris și Elena* (Paride ed Elena, 1770) și *Echo și Narcis* (Echo et Narcisse, 1779). A compus cinci balete, printre care se numără și *Don Juan* (1761), primul *ballet d'action* (*în franceză*, balet de acțiune) de succes.

glucoză *sau* **dextroză**

Compus organic, un zahar simplu (monozaharidă), cu formula chimică $C_6H_{12}O_6$. Produs al fotosintezei în plante, se găsește în fructe și în miere. Fiind principalul zahar care circulă liber în sânge, reprezintă sursa de energie ce asigură funcționarea celulelor, fiind totodată și unul dintre principalele elemente implicate în metabolism. Controlul nivelului glicemiei și al metabolismului glucidic este foarte important (*vezi* insulina). Glucoza și fructoza alcătuiesc sucroze. Secvențele de glucoză unite în lanțuri lungi alcătuiesc polizaharidele (de ex. celuloza, glicogenul, amidonul). Glucoza este utilizată în industria alimentară și farmaceutică, în fabricarea berii și a vinului, precum și ca sursă a unor compuși organici.

Glueck, Sheldon *și* **Glueck, Eleanor**
născută **Eleanor Touroff**

(15.08.1896, Varșovia, Polonia – 10.03.1980, Cambridge, Massachusetts, SUA; 12.04.1898, Brooklyn, New York, New York, SUA – 25.09.1972, Cambridge, Massachusetts)

Criminaliști americani. Sheldon a venit în SUA din Polonia, pe când era copil. S-a căsătorit cu Eleanor Touroff în 1922. În calitate de cercetători la Harvard Law School, cei doi au studiat viața criminalilor și a delincvenților juvenili, fiind cunoscuți datorită Tabelelor Ghieck de Predicție Socială unde se încearcă identificarea potențialilor delincvenți încă de la vârsta de șase ani sau chiar mai devreme. *Vezi* delincvență.

glutamat monosodic (GMS)

Substanță cristalină albă, sare de sodiu a acidului glutamic, un aminoacid. Glutamatul monosodic este folosit pentru a spori aroma naturală a cărnii și a legumelor. Substanța produce un gust unic (*în japoneză*: unami), diferit de cele patru gusturi de bază. Extras inițial din alge, a fost folosit prima dată în Japonia în 1908, devenind un ingredient important în bucătăriile chineză și japoneză. Consumat însă în cantități mari, GMS poate deveni toxic, dând naștere unei reacții alergice numite sindromul restaurantului chinezesc.

glutamină

Aminoacid neesențial, foarte asemănător cu acidul glutamic. Este important în special în metabolismul celular al animalelor, fiind singurul aminoacid capabil să traverseze cu ușurință bariera hematoencefalică. Este utilizat în cercetările din medicină și biochimie, precum și ca aditiv alimentar.

gluten

Amestec de proteine greu solubile în apă, care se găsește în grâu și în majoritatea altor cereale. Prezența sa în făină face posibilă obținerea produselor coapte dospite (*vezi* coacere), deoarece moleculele de gluten în formă de lanț alcătuiesc o rețea elastică în care este reținut dioxidul de carbon, după care aceasta se dilată împreună cu gazul. Proprietățile glutenului variază în funcție de compoziția sa. Astfel, în funcție de tipul de gluten din făină, aluaturile pot varia de la cele pufoase și ușor de modelat la cele dure și elastice. Persoanele care au alergie la gluten pot să utilizeze în alimentație orez sau produse din secară albă.

Gnadenhütten, masacrul de la ~

(8 martie 1782)

Episod din timpul Revoluției Americane, când trupele americane au ucis 96 de indieni, majoritatea din populația delaware, într-un sat din Ohio. Indienii, deși creștinați în mod pașnic, erau priviți cu suspiciune din cauza atitudinii lor neutre față de război. Un ofițer american, David Williamson, și trupele sale, dornici să se răzbune pe indienii care îi atacaseră la frontieră, s-au prefăcut că sunt prietenii acestora, i-au convins să renunțe la arme, după care s-au întors pentru a-i omorî cu sânge rece. Doi băieți scalpați au supraviețuit și au povestit istoria masacrului.

gnais

Rocă metamorfică, cu structură șistoasă și granulație medie spre mare, care prezintă

tendința de a se sparge de-a lungul straturilor. Gnaisul este principala rocă de pe terenurile predominant metamorfice. Ortognaisul se formează prin metamorfismul rocilor vulcanice; paragnaisul se formează prin metamorfismul rocilor de origine sedimentară. Gnaisul columnar conține minerale individuale sau agregate de minerale în formă de bastonașe, iar gnaisul ocular conține granule mari de minerale sau de agregate de minerale, de formă lenticulară, care seamănă cu niște ochi răspândiți în interiorul rocii.

Gnam-ri srong-brtsan

(cca 570, /?/ - 619 d.Hr., /?/)

Descendent al unei linii de conducători din Yarlong (triburi unite din centrul și S Tibetului), care a devenit cunoscut în timpul dinastiei Sui (581–618 d.Hr.) din China. După asasinarea sa, i-a urmat la conducere fiul său, Srong-brtson-sgam-po (608–650 d.Hr.), care a continuat campania de expansiune militară a tatălui, stabilindu-și capitala la Lhasa. A devenit atât de puternic, încât, în 641 d.Hr., dinastia Tang (618–907 d.Hr.) a încheiat cu el o alianță prin căsătorie.

Gneisenau, August (Wilhelm Anton), Graf (Conte) Neidhardt von ~

(27.10.1760, Schildau, lângă Torgau, Saxonia - 23.08.1831, Posen, Prusia)

Mareșal și reformator militar prusac. Împreună cu Gerhard J. D. von Scharnhorst, a refăcut armata prusacă învinsă de Napoleon (1806), transformând-o dintr-o trupă de mercenari într-un instrument modern de luptă. A introdus serviciul militar universal. În 1811–1812, a fost implicat într-o serie de misiuni secrete, pentru a negocia un nou război împotriva lui Napoleon, război care a reizbucnit în 1813. În calitate de șef al statului-major al lui Gerhard von Blücher, Gneisenau a elaborat strategia prusacă și, parțial, pe cea rusească. Importanța acordată de Gneisenau confruntării decisive și urmăririlor permanente a avut un rol hotărâtor în Bătălia de la Waterloo.

gnosticism

Mișcare religioasă și filozofică, răspândită în lumea romană în sec. II–III d.Hr. Termenul provine de la cuvântul *gnosis* (*în greacă,* cunoaștere ascunsă); a apărut abia în sec. XVII, când a fost folosit foarte des pentru a desemna sectele eretice ale creștinismului timpuriu, în special pe cele descrise de contemporanii lor ortodocși ca fiind radical dualiste sau ca având o atitudine de negare a lumii, precum și pe cele ce căutau mântuirea prin intermediul revelației ezoterice și al spiritualității mistice. La sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, acestei viziuni asupra gnosticismului i-au luat locul diferite alte moduri de a grupa autorii gnostici. Descoperirea, în 1945, a textelor de la Nag Hammadi a contribuit la o mai bună înțelegere a gnosticismului. Legătura dintre gnosticism și creștinismul timpuriu rămâne neclară, însă *Evanghelia după Toma* și *Evanghelia după Maria* (care o descrie pe Maria Magdalena ca fiind unul dintre apostolii de seamă) sunt considerate, în general, a avea fundamente gnostice. Cele două Evanghelii puneau accent în special pe învățăturile lui Iisus, considerând că în acestea se găsește cheia mântuirii și mai puțin în moartea și învierea sa. Învățăturile lui Valentinus au constituit fundamentul *Evangheliei Adevărului,* o împletire a credințelor creștine și a celor gnostice. Alte texte considerate inițial ca fiind gnostice sunt în prezent atribuite unor tradiții religioase distincte, mai ales ermetismului (*vezi* ermetism), mandeanismului și maniheismului. Textele setienilor se potrivesc cel mai bine termenului de gnostic; ele vorbesc despre un Dumnezeu suprem și bun și, de asemenea, despre crearea de către o ființă cerească (Sophia) a unei creaturi arogante care se pretinde a fi Dumnezeu. Aceasta le-a răpit oamenilor cunoașterea morală și viața veșnică, dar Sophia a sădit în ei spiritul divin, pentru a-i salva. Diferiți mântuitori, femei sau bărbați (printre care și Iisus), au fost trimiși din lumea de sus pentru a le oferi oamenilor cunoașterea adevăratului Dumnezeu și a naturii divine a omului. În general, gnosticii erau partizanii dualismului cosmologic, adepții unui ascetism strict, condamnau creația materială ca fiind un rău, propovăduiau docetismul și credeau în existența unei scântei divine în oameni.

gnu

Denumire comună pentru cele două specii de antilopă africană (genul *Connochaetes*). Umărul antilopei gnu este mai înalt decât crupa, atingând 1–1,3 m. Antilopa gnu sud-africană, denumită gnu-cu-coadă-albă sau gnu-negru, este brun-închis, cu smocuri lungi de peri negri pe bot, bărbie, gât și piept, are coamă neagră și coadă lungă, albă. În

LEONARD LEE RUE III

gnu-cu-barbă-albă (*Connochaetes taurinus albojubatus*)

prezent, trăiește doar în parcuri naționale și în rezervații. Antilopa gnu-vărgată sau albastră este destul de răspândită în cea mai mare parte a Africii Centrale și de Sud. Este cenușie-argintie, cu dungi întunecate, verticale, pe zonele laterale. Coama, coada și capul sunt negre, obrajii albi, iar pe bărbie și pe gât are un smoc de peri întunecați la culoare. Atât masculul, cât și femela au coarne. Antilopele gnu trăiesc în turme adesea foarte mari, aflate permanent în migrație, și pasc ierburi și arbuști din câmpuri deschise.

go

Joc japonez la care iau parte doi jucători care plasează pe rând piese albe și negre pe o tablă împărțită în 19 linii verticale și 19 orizontale. Jucătorii încearcă să cucerească teritorii împrejmuind zonele libere sau să captureze piesele adversarului, înconjurându-le. Punctele se obțin în funcție de cuceriri și capturări și se pierd în funcție de piesele pierdute. Go se poate juca și în format electronic. Go a apărut în India sau China, pe la 2300 î.Hr., și a fost introdus în Japonia pe la 500 d.Hr., unde s-a dezvoltat sub forma jocului modern. Răspândit mai mult în Japonia, este un joc popular și în China și Coreea, fiind jucat în lumea întreagă.

Goa

Stat în SV Indiei. Suprafața: 3 702 kmp (este inclusă și insula Goa); 1 343 998 loc. (2001). Centrul administrativ: Panaji. Situat pe coasta de V, se învecinează cu statele Maharashtra și Karnataka și are un litoral lung de 105 km la Marea Arabiei. Condus de dinastiile hinduse până în 1472, statul s-a aflat din 1510 sub dominație portugheză. Așezarea Vechea Goa a devenit capitala Indiei portugheze. După dobândirea independenței, în 1947, India a cerut Portugaliei să cedeze Goa. În final, trupele indiene au ocupat Goa în 1961. Aceasta a fost anexată Indiei în 1962, ca parte a teritoriului format din zonele Goa, Daman și Diu. În 1987 a devenit stat. Este o regiune predominant agricolă, dar și o zonă turistică populară, datorită arhitecturii și plajelor pitorești.

goana după aur

Exod al celor care voiau să facă avere spre locurile unde fuseseră descoperite zăcăminte de aur. Prima mare asemenea descoperire a avut loc în California, în 1848, când John Marshall, un tâmplar care construia un gater pentru John Sutter, a găsit aur. Un an mai târziu, aproape 80 000 de căutători de aur s-au îndreptat spre câmpurile aurifere din California, iar până în 1853 numărul acestora ajunsese la 250 000. Unele zone miniere au devenit așezări permanente, iar cererea de alimente, locuințe și echipamente a propulsat economia statului. Pe măsură ce aurul era tot mai dificil de extras, locul întreprinzătorilor individuali a fost luat de companii care foloseau metode mecanice de minerit. Alte fenomene similare, dar de amploare mai mică s-au înregistrat în a doua parte a sec. XIX în Colorado, Nevada, Idaho, Montana, Dakota de Sud, Arizona și Alaska, rezultatul fiind popularea rapidă a multor regiuni. În zonele în care rezervele de aur s-au dovedit insuficiente, așezările s-au transformat în orașe-fantomă. Fenomenul a mai avut loc și în Australia (1851), Africa de Sud (1886) și Canada (1896). *Vezi și* goana după aur din Klondike.

Gobelin, familia ~

Vopsitori și țesători francezi. La sfârșitul sec. XV, frații Jean (m. 1476) și Philibert Gobelin au descoperit o vopsea stacojie și au deschis o vopsitorie în apropiere de Paris, care a fost prosperă până la sfârșitul sec. XVI. În 1601, Henric IV a adus țesători flamanzi care au început să producă tapiserii. În 1662, Ludovic XIV a reorganizat fabrica și l-a numit director pe Charles Le Brun; până în 1694, fabrica a produs tapiserii și țesături pentru mobilierul palatelor regale. În sec. XVIII, manufactura nu mai producea decât tapiserii, sub conducerea lui Jean-Baptiste Oudry și François Boucher. Fabrica a fost închisă în timpul Revoluției Franceze, dar a fost redeschisă de Napoleon. Începând din 1826, produce covoare și tapiserii.

Gobi

Deșert în centrul Asiei. Una dintre cele mai mari regiuni deșertice și semideșertice din lume, se întinde de-a lungul Asiei Centrale, înglobând mari teritorii din Mongolia și China. Are o lungime de 1 609 km și o lățime variind între 500 și 1 000 km, iar suprafața sa este estimată la 1 300 000 kmp. În ciuda faptului că peisajul constă îndeosebi în întinderi aride, o mare parte din deșertul Gobi nu este alcătuită din nisip, ci din stânci golașe.

Gobind Singh *născut* Gobind Rai

(1666, Patna, Bihar, India – 07.10.1708, Nanded, Maharashtra)

Guru sikh. Fiu al guru Tegh Bahadur (1664–1675), a studiat artele marțiale în Punjab. Când avea nouă ani, tatăl său a

fost executat, iar el a devenit al zecelea și ultimul guru al sikhismului, conducând curtea Sikh de la Anandpur. Cărturar și poet, i se atribuie elaborarea formei finale a cărții sfinte Adi Granth. Cealaltă mare realizare a sa este fondarea Khalsei (1699), comunitatea egalitaristă care a contribuit la definirea politică și religioasă a sikhismului și care i-a îmbunătățit abilitățile de luptă marțială. A fost permanent în conflict cu conducătorii hinduși locali și cu autoritățile mogule, care i-au obligat pe adepții sikh să părăsească Anandpur în 1704 și i-au ucis pe cei patru fii ai lui Gobind Singh. După moartea lui Aurangzeb, a sprijinit ascensiunea la tron a lui Bahadur Șah (1643–1712). A fost asasinat înainte de a-l putea convinge pe Bahadur să permită reîntoarcerea populației sikh la Anandpur.

Gobineau, Joseph-Arthur, Compte (Conte) de

(14.07.1816, Ville d'Avray, Franța - 13.10.1882, Torino, Italia)

Diplomat și scriitor francez. În timpul serviciului diplomatic (1849–1877), a scris *Eseu despre inegalitatea dintre rasele umane* (Essai sur l'inégalité des races humaines, 1853–1855), în care susținea superioritatea rasei albe față de celelalte și îi definea pe arieni (popoarele germanice) ca membrii unei rase care au atins apogeul civilizației. De asemenea, afirma că societățile albe prosperă atâta timp cât nu intră în contact cu rasa neagră sau galbenă, iar în cazul în care o asemenea imixtiune s-ar produce, rasa albă ar fi coruptă. Teoria sa despre determinismul rasial, expusă în lucrarea *Eseu,* a influențat politicile rasiste ale unor personalități ca Robert F. Wagner, Houston Stewart Chamberlain și Adolf Hitler.

goblen

Tip de broderie în care punctele ce urmează a fi cusute sunt numerotate și apoi cusute cu acul pe urzeala pânzei. A fost cunoscut drept lucru pe pânză până la începutul sec. XIX. Dacă pânzele au 16 sau mai multe ochiuri pe o lungime de 2,54 mm, broderia este numită „petit point"; cele mai multe goblenuri din sec. XVI–XVIII erau petit point. Goblenul, așa cum este cunoscut astăzi, a apărut în sec. XVII, când tapițarea mobilierelor cu țesătură brodată a dus la utilizarea unui material mai durabil pentru a servi ca bază pentru brodat. În general, pentru goblen este folosit mai mult firul de lână decât cel de mătase. Truselele de goblenuri, conținând pânză imprimată cu un model și toate materialele necesare brodării, erau vândute încă de la jumătatea sec. XVIII. *Vezi și* bargello.

Go-Daigo

(26.11.1288, Kyoto, Japonia - 19.09.1339, muntele Yoshino, lângă Nara)

Împărat al Japoniei ale cărui eforturi de a învinge shogunatul Kamakura (*vezi* perioada Kamakura) au dus la divizarea familiei imperiale. În 1318, când Go-Daigo a devenit împărat, autoritatea politică era împărțită între guvernul de iure al împăratului și guvernul de facto al shogunului (conducător militar) din Kamakura, deși nici împăratul și nici shogunul nu dețineau o putere reală, acțiunile lor aflându-se sub controlul unor familii puternice. Go-Daigo a încercat să preia guvernarea, dar a pierdut sprijinul lui Ashikaga Takauji (*vezi* familia Ashikaga), care fusese crucial pentru victoria sa, deoarece a neglijat să-l numească în funcția de shogun. Takauji a inițiat o revoltă și, victorios, a sprijinit ascensiunea la tron a unui alt membru al familiei imperiale. Go-Daigo a fugit spre S, în Munții Yoshino, unde și-a stabilit curtea rivală. A urmat așa-numita perioadă a curților nordice și sudice (*în japoneză, nanboku cho*), care a durat până în 1392. *Vezi și* familia Hojo.

Godard, Jean-Luc

(n. 03.12.1930, Paris, Franța)

Regizor francez de film. A scris critică de film pentru cunoscuta revistă *Cahiers du cinéma*, după care a surprins publicul cu primul său film, *Cu sufletul la gură* (A bout de souffle, 1959), prin care s-a impus ca un pionier al Noului Val. A continuat să experimenteze tehnici noi în *A-și trăi viața* (Vivre sa vie, 1962), *Pierrot nebunul* (Pierrot le fou, 1965), *Alphaville* (1965) și *Week-end* (1968), utilizând camera într-un mod cu totul original și recurgând de multe ori la subtile aluzii politice. A revenit asupra unor teme de interes universal, în *Fiecare pentru el* (Sauve qui peut, 1979) și *Pasiune* (Passion, 1982), dar a șocat publicul și Vaticanul cu adaptarea episodului nașterii Domnului, în *Ave Maria!* (Je vous salue, Marie, 1985). A fost apreciat de critici pentru *Istoria cinematografiei* (Histoire(s) du cinéma, 1997), un documentar despre filmul francez, ca și pentru *Elogiul iubirii* (Eloge de l'amour, 2001).

Godavari

Fluviu în centrul Indiei. Izvorăște din Munții Gați de Vest și curge spre E, traversând podișul Deccan, de-a lungul graniței

dintre Maharashtra și Andhra Pradesh. Traversează statul Andhra Pradesh și o ia spre SE, pe o distanță de 320 km, după care se varsă în golful Bengal. Are o lungime totală de cca 1 465 km. Dezvoltarea unui sistem de canale de irigații care fac legătura între delta sa și cea a fluviului Krishna, aflat în SV, a transformat regiunea într-una dintre cele mai importante zone producătoare de orez din India. Hindușii îl consideră un fluviu sacru.

Goddard, familia ~

Ebeniști din New England. De origine engleză, membrii familiei Goddard au contractat căsătorii cu cei din familia Townsend, ebeniști la fel de celebri. În anii 1720, John Goddard (1723–1785), fiul unui tâmplar, a plecat din Massachusetts și s-a mutat în Newport, Rhode Island, unde a lucrat împreună cu fratele său pentru Job Townsend. În anii 1760, Goddard își deschisese propriul atelier, devenind principalul ebenist din Newport, executând adaptări simple, în stilul Queen Anne. A inventat panoul frontal pentru birouri și dulapuri, decorat cu ornamente specifice, sculptate în formă de scoică; mobilierul era lucrat din lemn de mahon adus din Indiile de Vest și din America de Sud. Se cunosc în jur de 20 de maeștri, din patru generații ale familiilor Goddard și Townsend. Mobila Goddard-Townsend era printre cele mai frumoase mobile fabricate în America de Nord în sec. XVII.

Goddard, Robert Hutchings

(05.10.1882, Worcester, Massachusetts, SUA - 10.08.1945, Baltimore, Maryland)

Inventator american, considerat părintele zborului modern cu racheta. Și-a luat doctoratul (1911) la Universitatea Clark, unde a și predat o perioadă îndelungată. În cercetările sale de laborator a demonstrat că lansarea și propulsia aferentă pot fi realizate în vid. A fost primul care a pus la punct un motor de rachetă pe bază de combustibil lichid (testat în 1925). În 1926, Goddard a lansat cu succes, de la o fermă din Massachusetts, prima rachetă din lume alimentată cu combustibil lichid (oxigen lichid și benzină). În 1935, mutând terenul de experiment în New Mexico, a fost primul care a lansat o rachetă alimentată cu combustibil lichid care a depășit viteza sunetului. A brevetat primul aparat automat practic de manevrare a rachetelor, a construit rachete în trepte, capabile să atingă altitudini mari, și a inventat prima pompă de combustibil pentru rachete, motoare de rachete cu sistem de răcire și alte componente pentru motoare destinate explorărilor spațiale. Foarte multe dintre cercetările sale le-au anticipat pe cele ale germanului Wernher von Braun, dar a fost ignorat de guvernul SUA până după moartea sa, la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial.

Godden, Rumer *născută* Margaret Rumer Godden Haynes-Dixon

(10.12.1907, Eastbourne, Sussex, Anglia - 08.11.1998, Dumfries, Scoția)

Scriitoare britanică. A crescut în India, unde s-a întors și a și rămas mulți ani după ce și-a făcut studiile în Marea Britanie. Romanul *Narcis cel negru* (Black Narcissus, 1939; ecranizare în 1947) i-a adus succesul de public. Povestea unui grup de călugărițe din Munții Himalaya, romanul se axează pe tema conflictelor culturale și a iubirii obsesive, subiecte des abordate în proza scriitoarei. Tema copilăriei ocupă, de asemenea, un loc important în scrierile sale, de ex. în *Râul* (The River, 1946; ecranizare de Jean Renoir în 1951) și *Vara renglotei* (The Greengage Summer, 1958; ecranizare în 1961). A scris peste douăzeci de cărți pentru copii.

Godefroi de Boulogne (Bouillon)

(1060, /?/ - 18.07.1100, Ierusalim)

Duce al Lorenei inferioare (1089–1100) și unul dintre șefii primei cruciade, devenit întâiul conducător latin al Palestinei (1099). A plecat în cruciadă în 1096, iar în 1099 a eliberat Ierusalimul de sub stăpânirea musulmanilor. A refuzat titlul de rege și l-a primit în schimb pe cel de Apărător al Sfântului Mormânt. A încheiat un armistițiu cu orașele musulmane din vecinătate și a respins un atac al egiptenilor, dar și-a făcut dușmani printre ceilalți cruciați, lăsând în urma sa un regat slăbit.

Godefroi de Saint-Victor

(1125, /?/ - 1194, Paris)

Călugăr, filozof, teolog și poet francez. În anii 1160 s-a călugărit la mănăstirea Saint-Victor din Paris. Douăzeci de ani mai târziu, a plecat la o abație de la țară, unde a scris opera sa de căpătâi, *Microcosmus*, o încercare de sistematizare a istoriei și a cunoașterii într-o structură rațională. Făcând apel la filozofia clasică și la cea a primilor Sfinți Părinți, Godefroi susține că omenirea este un microcosmos care cuprinde elementele materiale și spirituale ale realității. În cealaltă lucrare importantă a sa, *Originea filozofiei* (Fons Philosophiae,

cca 1176), a propus o clasificare a domeniilor cunoașterii. Scrierile sale sunt considerate cele mai valoroase ilustrări ale umanismului sec. XII.

Gödel, Kurt

(28.04.1906, Brünn, Austro-Ungaria - 14.01.1978, Princeton, New Jersey, SUA)

Matematician și logician american de origine austriacă. Și-a început cariera la Universitatea din Viena, unde, la începutul anilor 1930, a făcut demonstrația noii sale teorii *(vezi* teorema lui Gödel). În 1940 a emigrat în SUA și a devenit profesor la Institutul de Studii Avansate de la Princeton. Aici, prietenia strânsă cu Albert Einstein l-a condus spre aprofundarea domeniului teoriei generale a relativității și la soluționarea câtorva dintre ecuațiile lui Einstein. Interiorizat și modest, Gödel nu a recunoscut la început importanța celebrei sale teoreme, iar de-a lungul vieții a refuzat multe dintre distincțiile care i-au fost conferite datorită acesteia.

Gödel, teorema lui ~

Principiu fundamental în matematică. Una dintre cele mai importante descoperiri din domeniul matematicii sec. XX, teorema susține imposibilitatea definirii unui sistem complet de axiome care să fie în același timp consistent (să nu dea naștere la contradicții). Orice sistem formal (de ex., un program informatic sau un set de reguli și axiome matematice), suficient de riguros ca să genereze afirmații adevărate, poate, de asemenea, să genereze afirmații care sunt adevărate, dar nu pot fi demonstrate sau deduse pornind din interiorul sistemului. În consecință, matematica nu poate fi plasată pe un fundament în întregime riguros. Numită astfel după Kurt Gödel, care a publicat demonstrația ei în 1931, teorema a avut consecințe imediate în filozofie (în special în logică), dar și în alte domenii. Implicațiile ei continuă să fie dezbătute.

Godey's Lady's Book

Revistă lunară pentru femei, una dintre cele mai importante publicații din America în sec. XIX. Fondată în 1830 în Philadelphia de către Louis Antoine Godey, a devenit un important ghid în domeniul modei și al manierelor. Revista a publicat opere ale unor scriitori precum Ralph Waldo Emerson, Henry W. Longfellow și Nathaniel Hawthorne. Editată de Godey până în 1836, revista a fost ulterior preluată de Sara Josepha Hale, până în 1877. Și-a încetat apariția în 1898.

Godfrey, Arthur (Morton)

(31.08.1903, New York, New York, SUA - 16.03.1983, New York)

Prezentator de emisiuni de radio și televiziune american. Și-a câștigat popularitatea datorită stilului său relaxat și conversației afabile din emisiunile radio. În anii 1940 ajunsese să aibă două emisiuni zilnice și o emisiune săptămânală la CBS. Emisiunea sa de varietăți, adaptată și pentru micul ecran sub numele de *Arthur Godfrey's Talent Scouts*, devenită ulterior *The Arthur Godfrey Show* (1948–1960), a contribuit la lansarea multor vedete.

godi

Căpetenie-preot în Scandinavia precreștină. Cultul zeilor scandinavi era organizat de către preoții godi, iar în Islanda, unde nu existau regi, au devenit clasa conducătoare. Conduceau adunarea islandică, elaborau legi și numeau judecătorii. Către anul 1000, când Islanda a fost creștinată, au coordonat organizarea noii religii. Mulți dintre ei au construit biserici, iar unii au devenit preoți.

Godiva, Lady ~

(1040, /?/ - 1080, /?/)

Nobilă anglo-saxonă, celebră pentru că ar fi călărit goală prin Coventry, Anglia. A fost soția lui Leofric, conte de Mercia (m. 1057), împreună cu care a întemeiat o mănăstire la Coventry. Nu există nici o dovadă a legăturii dintre călăreață și personajul istoric real. Potrivit legendei, Leofric, exasperat de insistențele soției sale de a reduce taxele mari ale mănăstirii, a declarat că va face acest lucru dacă ea va călări goală prin piața plină de oameni. Aceasta s-a conformat, acoperindu-și corpul cu părul lung. Nevoit să își respecte promisiunea, Leofric a desființat toate dările mănăstirii, cu excepția celor legate de cai. O cronică ulterioară menționează că Lady Godiva le-a cerut orășenilor să rămână în case la ora stabilită pentru plimbarea ei călare. Tom Curiosul, un orășean care a privit întreaga scenă de la fereastra casei sale, a devenit, la rândul său, personaj al legendei, în sec. XVII. În unele versiuni, acesta ar fi orbit, în timp ce în altele se spune că ar fi murit pe loc.

Godoy, Manuel de

(12.05.1767, Castuera, Spania - 04.10.1851, Paris, Franța)

Om politic spaniol. A intrat în garda regală în 1784 și, în scurt timp, a devenit amantul Mariei Luisa, soția viitorului Carol IV. Când Carol a fost încoronat, Godoy a devenit unul dintre favoriții regelui și a fost

numit duce de Alcudia și prim-ministru (1792–1798, 1801–1808). În 1795, Godoy a negociat termenii unei păci favorabile după ce Spania fusese învinsă de Franța, primind pentru aceasta titlul de Prinț al Păcii. A încheiat o alianță cu Franța împotriva Angliei, care s-a soldat însă cu înfrângerea flotei spaniole la Capul St. Vincent (1797) și cu înfrângerea dezastruoasă din Bătălia de la Trafalgar. În 1808, când s-a aflat că Napoleon plănuia să ocupe teritorii din Spania în Războiul Peninsular, curtea spaniolă a încercat să fugă. Carol a fost silit să abdice, iar Godoy l-a însoțit în exil.

Godunov, Boris (Feodorovici)

(1551, /?/ - 23.04.1605, Moscova, Rusia)

Țar al Rusiei. După ce a slujit la curtea lui Ivan IV, a fost numit tutorele lui Feodor I, fiul retardat al lui Ivan. Din 1584 a fost adevăratul conducător al Rusiei. Fratele mai mic al lui Feodor, Dmitri, a murit în împrejurări misterioase în 1591, iar Godunov a fost suspectat că ar fi pus la cale asasinarea lui. Când Feodor a murit, fără a lăsa moștenitori, Godunov a fost ales țar de către o adunare a reprezentanților clerului și nobilimii. Conducător abil, a instituit multe reforme. Cu toate acestea, popularitatea i-a fost știrbită din cauza permanentei opoziții a boierilor și a unei perioade de foamete (1601–1603). Falsul Dimitri a venit cu armată în Rusia, iar în momentul morții subite a lui Boris, rezistența a cedat și țara a intrat în vremuri tulburi.

Godwin, William

(03.03.1756, Wisbech, insula Ely, Cambridgeshire, Anglia - 07.04.1836, Londra)

Scriitor britanic. A devenit preot presbiterian, dar în scurt timp și-a pierdut credința. Lucrarea sa, *Cercetare asupra justeței politice* (Enquiry Concerning Political Justice, 1793), i-a captivat pe Samuel Taylor Coleridge, William Wordsworth, Robert Southey și Percy B. Shelley (care avea să devină ginerele său). A condamnat, printre altele, instituția căsătoriei. Capodopera sa este considerată a fi lucrarea *Aventurile lui Caleb Williams* (The Adventures of Caleb Williams, 1794). În 1797 s-a căsătorit cu Mary Wollstonecraft, dar aceasta a murit la scurt timp după nașterea fiicei lor, Mary Shelley, concepută înainte de căsătorie.

Goebbels, (Paul) Joseph

(29.10.1897, Rheydt, Germania - 01.05.1945, Berlin)

Lider nazist german. După ce și-a luat doctoratul la Universitatea Heidelberg, a intrat în Partidul Național-Socialist, iar în 1926 a fost numit de către Adolf Hitler conducător de district la Berlin. Orator talentat, Goebbels s-a ocupat și cu editarea ziarului partidului. El este cel care a creat mitul Führerului în jurul lui Hitler, organizând demonstrațiile de partid care au contribuit la convertirea maselor la nazism. După ce Hitler a preluat puterea în 1933, Goebbels a deținut controlul asupra sistemului național de propagandă. În Al Doilea Război Mondial, a inițiat o intensă campanie personală pentru a-i convinge pe nemți că vor avea o viață mai bună. Numit cancelar, conform dorinței lui Hitler, a rămas alături de acesta până la sfârșit. La o zi după moartea lui Hitler, Goebbels s-a sinucis împreună cu soția și cei șase copii ai săi.

Joseph Goebbels, cca 1935
INTERFOTO-FRIEDRICH RAUCH, MÜNCHEN

goeletă

Vas de navigație cu două sau trei catarge, echipat cu vele la provă și la pupă. Deși se pare că a fost creată în sec. XVII, după un design olandez, prima goeletă a fost construită în coloniile americane, probabil la Gloucester, Massachusetts, în 1713, de către Andrew Robinson. Comparativ cu vasele cu velatura pătrată, goeletele erau ideale pentru navigația de coastă, rezistau mai bine la vânturile fluctuante de coastă, aveau pescaj redus pentru ape mai puțin adânci și necesitau un echipaj mai mic, proporțional cu mărimea lor. Până la sfârșitul secolului, erau cele mai importante vase nord-americane, folosite pentru comerțul de coastă și pentru pescuit. După 1800, au devenit populare în Europa și în întreaga lume. Cliperele (vase cu pânze pentru curse lungi) au combinat designul goeletelor cu cel al vechilor vase comerciale cu trei catarge.

Goerdeler, Karl Friedrich

(31.07.1884, Schneidemühl, Germania - 02.02.1945, Berlin)

Om politic german. A fost viceprimar al orașului Königsberg între 1920 și 1930 și primar al Leipzigului între 1930 și 1937. Membru al Partidului Național al Poporului German de orientare dreapta, a fost nevoit să demisioneze din funcția de primar al Leipzigului în momentul în care relațiile sale cu Partidul Național-Socialist

s-au deteriorat. A colaborat cu generalii conservatori conduși de Ludwig Beck împotriva lui Hitler, după înlăturarea căruia Goerdeler trebuia să devină cancelar. Când Complotul din iulie a eșuat, în 1944, a încercat să se ascundă, dar a fost arestat la scurt timp de către Gestapo, în Polonia, și spânzurat.

Goes, Hugo van der

(1440, /?/ - 1482, Roode Kloster, lângă Bruxelles)

Pictor flamand. Nu se cunosc detalii despre viața sa înainte de 1467, când a devenit maestru în ghilda pictorilor din Gand. A primit numeroase comenzi din partea orașului Gand (steaguri pentru procesiuni, scuturi heraldice etc.), până în 1475. În 1474 a fost ales conducător al ghildei. În anul următor, aflat la apogeul carierei, a intrat într-o mănăstire de lângă Bruxelles ca frate mirean, deși a continuat să picteze și să călătorească. În urma unei depresii din 1481, a încercat să se sinucidă. În anul următor a decedat. Capodopera sa și singura operă atestată documentar este marele triptic cunoscut sub numele de *Altarul Portinari* (cca 1473–1478), un exemplu foarte puternic de realism nordic, care se remarcă prin introspecția psihologică și o intensitate emoțională fără precedent în arta flamandă. Îi este atribuită și tulburătoarea lucrare intitulată *Moartea Fecioarei*.

Goethals, George Washington

(29.06.1858, Brooklyn, New York, SUA - 21.01.1928, New York, New York)

Ofițer de armată și inginer american. A absolvit Academia West Point, apoi s-a înrolat în Corpul de Armată al Inginerilor, unde a câștigat experiență în construirea canalelor și porturilor; a predat, de asemenea, inginerie la West Point. Desemnat de președintele Theodore Roosevelt să coordoneze construcția Canalului Panama, a fost nevoit să găsească soluții complexe de inginerie și logistică. A fost numit prim-guvernator al Zonei Canalului (1914–1917). În timpul Primului Război Mondial, a coordonat mobilizarea și deplasarea trupelor în țară și în străinătate. După ce s-a retras din armată, în 1919, a fost consultant pentru mai multe organizații, printre care și Autoritatea Portuară din New York.

Goethe, Johann Wolfgang von

(28.08.1749, Frankfurt am Main, Germania - 22.03.1832, Weimar, Saxa-Weimar)

Poet german, dramaturg, romancier, savant, om de stat, director de teatru, critic și artist amator, considerat cea mai mare personalitate a literaturii germane din epoca modernă.

Goethe este singura personalitate literară germană care, prin cuprindere și statut internațional, se află la egalitate cu filozofii Germaniei (care s-au aplecat adesea asupra operelor și ideilor sale) și compozitorii acestei țări (care i-au pus adesea textele pe muzică). În cultura literară a țărilor vorbitoare de limba germană și-a stabilit o poziție atât de impunătoare încât, de la sfârșitul sec. XVIII, operele sale au fost descrise drept „clasice". Din perspectivă europeană, el se profilează ca reprezentantul central și neîntrecut al mișcării romantice, în sensul larg al conceptului. Se poate spune că se raportează la cultura epocii care a început cu Iluminismul și se continuă și în prezent, în același mod în care William Shakespeare se raportează la cultura Renașterii, iar Dante la cea a Evului Mediu târziu. *Faust* (Faust, 1832), deși se pretează foarte bine punerii în scenă dacă este editat corespunzător, este în același timp și cel mai lung poem din Europa de la *Paradisul pierdut* (Paradise Lost, 1667) al lui John Milton sau chiar de la *Divina comedie* (Divina Commedia, 1306–1321) a lui Dante.

Primii ani (1749–1769)

Goethe a fost una dintre foarte puținele personalități ale renașterii literare germane a sec. XVIII care au fost, în deplinul sens al cuvântului, burghezi. Spre deosebire de majoritatea contemporanilor săi, el nu a fost nevoit, cel puțin în prima jumătate a vieții, să caute patronajul unui nobil pentru operele sale, nici să încerce să se angajeze ca funcționar sau profesor. Orașul Frankfurt în care s-a născut și în care s-au format opțiunile sale sociale era și atunci, așa cum este și acum, un bogat centru comercial și financiar, dar era, practic, și o republică cu guvernare autonomă, un oraș-stat din cadrul Sfântului Imperiu Roman. Nobilimea și suveranii mari și mici care își fac simțită prezența atât de frecvent în cea de-a doua parte a vieții lui Goethe nu au jucat nici un rol în primele sale experiențe: a fost un copil de oraș dintr-o familie bogată într-o lume care aparținea, în esență, clasei de mijloc.

Tatăl său, Johann Caspar Goethe (1710–1782), fiu al unui croitor bogat devenit hangiu, era un om lipsit de griji cotidiene, care trăia din averea pe care o moștenise și care, după ce a studiat dreptul la Leipzig și Strasbourg și a făcut înconjurul Italiei,

Franței și Țărilor de Jos, s-a dedicat colecționării de cărți și tablouri și educării copiilor. Mama lui Goethe, Catharina Elisabeth Textor (1731–1808), a fost una dintre fiicele celui mai important oficial din Frankfurt și era o femeie plină de viață, mai apropiată prin vârstă de fiul ei decât de soțul ei. Goethe a fost cel mai mare dintre cei șapte copii, deși doar un altul a mai ajuns la vârsta adultă, sora sa Cornelia (1750–1777), pentru care avea o afecțiune intensă de a cărei natură potențial incestuoasă pare să fi fost conștient. Un alt factor emoțional din copilăria poetului, care este posibil să-i fi afectat dezvoltarea ulterioară, a fost relația de dragoste și ură pe care a avut-o cu unul dintre frații săi mai mici, care a murit în 1759 la vârsta de șase ani: relațiile de mai târziu dintre Goethe și contemporanii săi literari au fost ambigue; cu toate acestea, el îi descria ca fiindu-i „frați", și era oripilat de reprezentările literare și artistice ale morții.

Goethe a fost educat acasă, alături de sora sa, de către preceptori, până când a ajuns la 16 ani. Tatăl său avea idei foarte stricte privind educația și voia ca Goethe să urmeze calea pe care o urmase el însuși în tinerețe: să studieze dreptul, să câștige experiență la Reichskammergericht (Curtea Supremă a Sfântului Imperiu Roman) din Wetzlar și, în final, să-și finiseze cultura despre lume într-o călătorie prin Italia, după care putea să se căsătorească, să își întemeieze o familie și, eventual, să atingă o poziție importantă în administrația orașului, lucru pe care tatăl său nu reușise să-l realizeze. Fără tragere de inimă și cu o oarecare întârziere, Goethe s-a conformat cererilor tatălui, deși nu a finalizat ultimele etape decât la câțiva ani după moartea acestuia.

STÄDEL MUSEUM, FRANKFURT AM MAIN, GERMANIA

Goethe în câmpia romană, pictură în ulei de Johann Heinrich Wilhelm Tischbein, 1787; Städel Museum, Frankfurt am Main, Germania

Prin urmare, în 1765 Goethe a plecat de acasă pentru a studia dreptul la Leipzig. Universitatea acelui oraș constituise centrul renașterii literare a Germaniei în ultimii 40 de ani. La Academia de desen condusă de Adam Friedrich Oeser – prieten și profesor al istoricului de artă Johann Winckelmann, care locuia, pe atunci, la Roma –, Goethe a devenit indirect unul dintre discipolii lui Winckelmann. Când a intrat la universitate, Goethe avea o versiune aproape finalizată a unei piese de teatru cu subiect biblic și a unui roman moralizator, dar, după ce le-a citit prietenilor, le-a ars în mod ostentativ, ca fiind nedemne de noul său gust evoluat, și a început să scrie versuri de dragoste și o dramă pastorală, *Capriciul îndrăgostitului* (Die Laune des Verliebten, 1806), începută în 1767. S-a îndrăgostit de fiica unui hangiu, Käthchen Schönkopf, dar aceasta a preferat un bărbat cu o situație mai bună, un avocat care a devenit, în cele din urmă, primar-adjunct în Leipzig. Goethe s-a răzbunat începând să lucreze la prima sa piesă de teatru matură, *Vinovații* (Die Mitschuldigen, 1787), comedie în versuri ce ilustrează regretele unei femei la un an după ce s-a căsătorit cu un bărbat nepotrivit. Starea sa emoțională s-a dezechilibrat puternic, iar sănătatea a cedat – este posibil să fi suferit un atac de tuberculoză –, iar în septembrie 1768 s-a întors la Frankfurt fără a fi obținut diploma. Apoi, un alt episod de boală, se pare, l-a împins până aproape de moarte, iar în urma acestuia a suferit o convertire de scurtă durată de la gândirea sa liberă la creștinismul evanghelic. Dar, în același timp, s-a dedicat cu seriozitate studiului alchimiei și este posibil să se fi hotărât să scrie o piesă despre Faust, un personaj semilegendar care își vinde sufletul Diavolului pentru a obține în schimb cunoștințe și putere și care a devenit subiectul celei mai mărețe opere a lui Goethe.

Furtună și avânt (Sturm und Drang, 1770–1776)

Din aprilie 1770 până în august 1771, Goethe a studiat la Strasbourg pentru a-și lua doctoratul. Dar depășise perioada creștinismului, iar pentru lucrarea de dizertație și-a ales un subiect potențial șocant din domeniul dreptului ecleziastic, privind natura religiei evreiești antice. Dizertația, care punea sub semnul întrebării statutul celor zece porunci, s-a dovedit prea scandaloasă pentru a fi acceptată, așa cum, poate, intenționase și el, drept urmare a susținut, în schimb, examenul oral de limba latină pentru a obține titlul de licențiat în drept

(care, prin convenție, îi conferea și titlul de doctor). Pregătirea în domeniul dreptului s-a dovedit utilă în diverse momente ale vieții sale: spre deosebire de mulți dintre contemporanii săi din literatură, a căror pregătire era în domeniul teologiei, filozofiei sau filologiei clasice, el a fost, de la bun început, un om practic.

Dar orașul Strasbourg a fost și scena unei revelații intelectuale și emoționale care l-a cuprins pe Goethe aproape cu intensitatea unei convertiri. În iarna lui 1770–1771, Johann Gottfried Herder, un tânăr literat deja faimos, se afla la Strasbourg pentru o operație la ochi. În cursul lungilor conversații purtate cu el într-o încăpere întunecată, Goethe a învățat să privească limba și literatura dintr-o perspectivă nouă, aproape antropologică: drept expresia unei culturi naționale, parte a geniului specific unui popor, concentrat ocazional în geniul unor indivizi precum Shakespeare sau autorii anonimi ai baladelor populare scoțiene sau, în Germania sec. XVI, în opera lui Martin Luther. În scurt timp, Herder a ajuns să-l considere și pe Goethe un potențial purtător al unui astfel de destin pentru epoca sa, în timp ce Goethe răspundea entuziasmului lui Herder față de literatura orală adunând zeci de cântece populare de la femeile în vârstă din satele vorbitoare de limbă germană din afara Strasbourgului și încercând chiar să scrie și el câteva. În turul călare prin zona rurală a Alsaciei, Goethe a început să conștientizeze rădăcinile populare ale limbii sale, în același timp în care el – parțial sub influența sentimentalismului din literatura engleză contemporană, exemplificată de opera lui Laurence Sterne, *O călătorie sentimentală* (A Sentimental Journey, 1768) – a început să simtă farmecul emoțional al peisajului. A avut și revelația valorii catedralei din Strasbourg, considerând-o o capodoperă arhitecturală, deși stilul său gotic, pe care îl considera în mod greșit mai degrabă german decât francez, nu era foarte apreciat, în general, la acea dată. A scris un eseu, *Despre arhitectura germană* (Von deutscher Baukunst, 1773), exprimându-și aprecierea față de arhitectul catedralei. Pentru a pune capac la toate, s-a îndrăgostit din nou. În micul sat Sessenheim, nu departe de fluviul Rin, pe mica proprietate a pastorului său luteran, Goethe a descoperit un paradis rustic care părea să întruchipeze tot ceea ce ajunsese să considere, sub influența lui Herder, drept stilul de viață german. Legătura sa cu Friederike Brion, una dintre fiicele pastorului, a fost scurtă și intensă, dar era deja înspăimântat de conceptul de căsnicie și de rigiditatea angajamentelor pe care părea să le implice. După ce și-a obținut diploma de licență de la universitate, a părăsit-o destul de abrupt pe Friederike și s-a întors la Frankfurt. Se pare că ea a suferit o cădere nervoasă, iar tema femeii trădate apare pe tot parcursul operelor lui Goethe din următorii opt ani și chiar de mai târziu.

În Frankfurt, Goethe și-a deschis un birou de avocatură, dar a descoperit că noile posibilități literare pe care i le revelase Herder îi absorbeau toate gândurile. Conștiința tulburătoare a comportamentului său față de Friederike și inspirația găsită în memoriile condotierului nobil din sec. XVI Götz von Berlichingen i-au oferit material pentru o piesă de teatru scrisă într-o manieră (germană și shakespeariană) care ar fi fost aprobată, credea el, de Herder. Scrisă într-o primă versiune în doar șase săptămâni, în toamna lui 1771, *Goetz von Berlichingen cu mână de fier* (Geschichte Gottfriedens von Berlichingen mit der eisernen Hand, dramatisirt), intitulată ulterior, simplu, *Goetz von Berlichingen* (Götz von Berlichingen), a fost în cele din urmă tradusă de Sir Walter Scott, care s-a inspirat din exemplul lui Goethe în decizia de a folosi istoria locală drept material pentru romanele sale. Această istorie cuprinde însă și o intrigă amoroasă inventată, în centrul căreia se află un bărbat lipsit de voință, Weislingen, care nu reușește să-i rămână fidel unei femei vrednice și își trădează rădăcinile sociale de dragul unei cariere strălucite. *Goetz von Berlichingen* nu a fost publicată imediat, dar a fost citită în manuscris de câțiva prieteni, iar lui Goethe, care avea deja relații bune și era cultivat la curtea locală din Darmstadt, i s-a cerut să își revizuiască textul pentru a-l pregăti pentru o nouă revistă intelectuală din Frankfurt, *Frankfurter Gelehrte Anzeigen*, care combătea despotismul iluminat al statelor princiare germane, în special Prusia și Austria. Astfel a devenit efectiv parte a mișcării literare numită ulterior *Sturm und Drang*. Atât liberalismul politic al acestei mișcări, cât și angajamentul față de idealul lui Herder privind o cultură germană națională sunt ilustrate cu prisosință în *Goetz von Berlichingen*.

În primăvara lui 1772, Goethe, conformându-se, în continuare, dorințelor tatălui său, a căutat să își formeze o oarecare experiență în drept la cel mai înalt nivel: Curtea Supremă a Sfântului Imperiu Roman din Wetzlar. Aici s-a îndrăgostit

din nou, deși de această dată nu exista riscul unui mariaj pentru că femeia în cauză, Charlotte („Lotte") Buff, era deja logodită. După o vară chinuitoare din punct de vedere emoțional, petrecută în mare parte în compania ei și a logodnicului acesteia, în septembrie Goethe s-a întors la Frankfurt. Puțin mai târziu a aflat că un alt tânăr avocat din Wetzlar, pe care îl cunoștea puțin, Carl Wilhelm Jerusalem, se împușcase. Se spunea că făcuse acest lucru din pricina iubirii fără perspective pentru o femeie căsătorită.

În 1773, Goethe s-a consacrat, o vreme, studiului dreptului, dar cea mai mare parte a consumat-o pe eforturi literare – fragmentul dramatic *Prometeu* (Prometheus) datează din această perioadă – și pe pregătirea pentru publicare în acea vară a unei versiuni revizuite a piesei *Goetz von Berlichingen*. Publicarea acesteia i-a adus faimă peste noapte, deși a fost un dezastru financiar. În 1774, un succes literar și mai mare i-a atras notorietate europeană. A fuzionat cele două elemente ale experienței sale din Wetzlar – povestea de dragoste, dacă se poate numi astfel, cu Lotte și sinuciderea de mai târziu a lui Jerusalem – într-un roman-epistolar scris după modelul romanului *Julie sau Noua Eloiză* (Julie, ou la nouvelle Héloïse, 1761) al lui Rousseau. *Suferințele tânărului Werther* (Die Leiden des jungen Werthers), scris în două luni la începutul anului, a apărut în aceeași toamnă la Michaelmas și a captivat imaginația unei întregi generații. A fost tradus aproape imediat în franceză, iar în 1779, în engleză. Concentrarea fără compromis asupra punctului de vedere al personajului principal – doar scrisorile sale sunt comunicate cititorului – permite o descriere din interior a descompunerii emoționale și intelectuale și explică, parțial, intensitatea reacției publice. Această operă, ce părea să justifice atât adulterul, cât și sinuciderea, a generat multă indignare morală, dar, timp de 35 de ani, Goethe a fost cunoscut, în primul rând, drept creatorul lui Werther. Și-a atras imediat vizitatori din întreaga Germanie – printre ei, tânărul prinț de Weimar, Karl August, în vârstă de 17 ani, care era pe punctul de a ajunge la majorat și, astfel, de a prelua guvernarea ducatului său, și care a fost copleșit de personalitatea magnetică a poetului, atunci când l-a întâlnit în decembrie 1774.

Perioada 1773–1776 a fost cea mai productivă din viața lui Goethe: a scris dintr-o suflare poezii și alte texte, în special fragmente. *Clavigo* (Clavigo, 1774), o tragedie inspirată de episodul Friederike, a fost scrisă într-o săptămână și, tot atunci, a început piesele *Stella* (Stella, 1776) și *Egmont* (Egmont, 1788). *Stella* prezintă, într-un amestec pitoresc de realism și slăbiciune, povestea unui bărbat îndrăgostit de două femei. Acesta găsește o rezolvare neconvențională pentru conflictul său convențional prin instituirea unui *ménage à trois*. (O soluție similară încheie piesa într-un act, potențial și mai scandaloasă, *Frate și soră* [Die Geschwister, 1787], scrisă în 1776). *Egmont*, o altă dramă istorică având o formă mai strict controlată decât în *Goetz von Berlichingen*, folosește tema războiului de independență a Olandei împotriva Spaniei (războiul de 8 ani) pentru a lansa un atac mult mai explicit asupra sărăciei culturale a despotismului birocratic și militar. Tot atunci, prietenii privilegiați ai lui Goethe notează că au avut ocazia de a arunca o privire asupra manuscrisului în lucru pentru poemul dramatic *Faust*.

Anul 1775 a fost unul decisiv pentru Goethe, iar problema se cristaliza, o dată în plus, sub forma unei povești de dragoste nereușite: putea să se stabilească în Frankfurt și într-o căsnicie fără a-și pierde productivitatea literară? S-a logodit cu Anne Elisabeth („Lili") Schönemann, fiica unei familii de bancheri din Frankfurt, parteneră atrăgătoare și potrivită pentru el. Dar se temea, în continuare, să nu fie prins în capcană și, în mai 1775, fără a-i sufla o vorbă lui Lili, s-a îmbarcat pe nepusă masă într-o călătorie alături de câțiva vizitatori plini de admirație, pe care nu-i mai întâlnise niciodată, pentru a vizita sudul Germaniei. Scopul declarat era acela de a-și vizita sora, Cornelia, acum căsătorită, dar Goethe intenționa să plece (dacă era posibil) în Elveția, considerată de mulți, la acea dată, drept țară a libertății politice și personale. Este posibil să fi luat în considerare chiar ideea de a vizita Italia, lucru care, conform planificării educaționale a tatălui său, ar fi fost o perioadă premergătoare căsniciei. Îmbrăcați în costumul pe care Werther îl purtase și îl făcuse faimos – redingotă albastră tip coadă de rândunică, jiletcă de culoarea pielii și pantaloni – grupul a ajuns, în cele din urmă, la Zürich. O călătorie pe vas a servit drept sursă de inspirație pentru una dintre cele mai superbe poezii ale lui Goethe, *Pe lac* (Auf dem See), și a fost urmată de urcușul pe potecile munților, perioadă în care Goethe a făcut în permanență schițe. Sus, în pasul St. Gotthard, a contemplat drumul spre Italia, dar i-a întors spatele pentru a reveni acasă și la Lili.

Însă, la doar câteva săptămâni după întoarcerea la Frankfurt, logodna cu Lili s-a rupt. Era evident că orașul natal devenise, în ochii săi, provincial și sufocant, cu orizonturi prea înguste pentru oricine era interesat de literatură germană cu adevărat națională. Fusese invitat să viziteze curtea noului și tânărului duce de Weimar. Poate că Germania despoților luminați, se gândea el, i-ar fi oferit un cadru mai bun pentru talentele sale. Dar pe toată durata toamnei, a așteptat în van trăsura pe care Karl August promisese că o va trimite pentru a-l aduce și, de comun acord cu tatăl său, a plecat spre Italia. Imediat după plecare, a sosit și trăsura mult-așteptată care l-a urmat și l-a ajuns din urmă la Heidelberg. Și-a schimbat toate planurile și a ajuns la Weimar pe 7 noiembrie. Aveau să treacă 11 ani până să reușească să finalizeze călătoria în Italia.

Prima perioadă de la Weimar (1776–1786)

În Weimar, Goethe putea să ocupe funcții publice care în Frankfurt i-ar fi fost accesibile doar după ce împlinea 40 de ani și nici atunci nu în mod sigur. A devenit evident, în scurt timp, că de la el se aștepta nu doar să joace rolul unei personalități mondene aflate într-o vizită scurtă. Ducele i-a cumpărat o casă și o grădină imediat dincolo de zidurile orașului și a plătit pentru renovarea acestora. La șase luni după sosire, Goethe a devenit membru al Consiliului Princiar guvernator – care cuprindea, în afară de el, alți doi consilieri ai ducelui –, iar Herder a fost convocat pentru a deveni arhiepiscop al bisericii luterane a ducatului. Deși, inițial, Goethe avea puține sarcini, în afară de cea de a fi alături de Karl August și de a organiza distracțiile de la curte, a început, curând, să acumuleze și responsabilități mai prozaice, fiind, cel puțin în prima fază, motivat de ideea unui principat reformat guvernat, conform principiilor iluminismului, în folosul tuturor supușilor și nu doar al nobilimii deținătoare de pământuri. Desigur, multe lucruri depindeau de finanțele micului stat Weimar, care era alcătuit, în mare parte, din porțiuni întinse din munții Pădurea Thuringiei, era aproape lipsit de obiective industriale și avea prea puține resurse naturale, dar în dealurile de lângă Ilmenau existase cândva o mină de argint, iar Karl August i-a încredințat lui Goethe sarcina ambițioasă de a redeschide această exploatare subterană. Goethe s-a luptat pentru asta timp de 20 de ani – pregătind actele legale, adunând acționari, echipament și personal de experți, informându-se despre mine și geologie – doar pentru a fi descurajat de inundarea repetată a galeriilor și, mai ales, de calitatea slabă a minereului care a fost extras în cele din urmă. În 1779 a ajuns în fruntea Comisiei de Război, pe lângă conducerea celei pentru mine și a celei pentru drumuri, iar în 1782, când ministrul de finanțe s-a retras în urma unui scandal, a acceptat să acopere, timp de doi ani și jumătate, și acest departament. Prin acest post a devenit în principiu – deși nu și de fapt – prim-ministru și principal reprezentant al ducatului în relațiile diplomatice tot mai complexe în care se implica Karl August la acea vreme. Drept urmare, era esențial să primească un grad nobiliar, iar în 1782 a devenit „von Goethe" și s-a mutat într-o locuință încăpătoare din Frauenplan care, cu o singură întrerupere, avea să fie casa din Weimar pentru tot restul vieții sale.

Goethe era atras de viața de la curte. Recunoștea, probabil inconștient, că regatele autocratice reprezentau viitorul politic al Germaniei mai bine decât orașele libere ale clasei de mijloc din care provenea și el sau imperiul, care oferea cadrul constituțional pentru existența acestuia. Totodată, agrea ideea (pe care a reprezentat-o într-un poem epic fragmentar, *Misterele* [Die Geheimnisse], în 1784–1785 și, ulterior, în romanele din seria Wilhelm Meister) unei societăți de oameni nobili și autodisciplinați, dedicați propriei culturi și creării unei lumi mai bune. Desigur, realitatea nu corespundea acestui ideal – curtea de la Weimar era meschină, clevetitoare și snoabă –, dar Goethe credea că a găsit o întruchipare a idealului în Charlotte von Stein, soția ofițerului care răspundea de grajdurile ducale. Goethe simțea că fuseseră predestinați unul altuia chiar înainte de a o fi cunoscut, iar timp de 10 ani, perioadă în care au fost amanți platonici, i-a permis să exercite asupra lui o fascinație extraordinară. Vedea în ea îndeplinirea năzuinței sale spre calmul de după furtuna și agitația pe care le-a exprimat în cele două *Cântece de noapte ale călătorului* (Wandrers Nachtlieder), dintre care cel de-al doilea poem – *Peste toate culmile* (Über allen Gipfeln), scris în 1780 – este probabil cea mai cunoscută dintre toate poeziile sale.

Odată cu înnobilarea, s-ar putea crede că Goethe ajunsese la apogeul carierei. Dar producția sa literară începuse să sufere. Până în 1780 a continuat să producă texte originale și substanțiale, în special, în 1779, o dramă în proză realizată într-o manieră destul de nouă, *Ifigenia în Taurida*

(Iphigenie auf Tauris), care ilustrează procesul de vindecare pe care îl atribuia influenței lui *frau* von Stein în contextul unei relații frate-soră încărcată emoțional, proces pe care-l considera și o profundă reeducare morală și teologică. Ulterior, i-a devenit din ce în ce mai greu să scrie, iar șuvoiul de poezie, care se subțiase, aproape a secat. Și-a continuat activitatea literară, impunându-și să scrie în fiecare an, până în 1785, câte o parte dintr-un roman, *Misiunea în teatru a lui Wilhelm Meisters* (Wilhelm Meisters theatralische Sendung). Pe un ton ironic și certăreț care amintește de romancierul englez Henry Fielding, cartea istorisește povestea unui tânăr talentat care caută să devină vedetă a unei culturi teatrale germane naționale reformate. Inițial, intriga era vizibil autobiografică, dar maturizarea lui Goethe s-a îndepărtat treptat de destinul eroului său, iar romanul a rămas nepublicat în timpul vieții sale. Timp de 10 ani, Goethe a întors complet spatele publicării; ultima operă de amploare publicată înainte de această perioadă de trecere a fost *Stella*, în 1776.

Goethe nu s-a simțit niciodată complet în largul său în rolul de curtean și oficial al Weimar. A recunoscut să nu se consideră creștin, astfel nu avea un călăuzitor spiritual cu care să se consulte, dar a invocat, în repetate rânduri, forțele tainice pe care le numea, de regulă, *das Schicksal* („soartă" sau „destin") și era mereu în căutarea vreunui semn. În decembrie 1777, îndoindu-se că șederea la Weimar și responsabilitățile tot mai mari erau compatibile cu vocația sa literară, a plecat în secret spre Brocken, cel mai înalt vârf din munții Harz aflat în miezul multor credințe populare, și a hotărât că, dacă reușea să-l escaladeze când era deja acoperit de zăpadă (ceva ce nu mai încercase nimeni din câte se știa), avea să ia acest lucru drept semn al faptului că se afla pe drumul cel bun. A reușit și a fost recompensat de un „moment de splendoare senină" și cu poezia *Călătorie de iarnă în Harz* (Harzreise im Winter), care exprima încrederea proaspăt descoperită. În 1779 a hotărât să marcheze împlinirea a 30 de ani și ocuparea unor funcții oficiale mai serioase printr-o lungă călătorie în Elveția, în compania lui Karl August. A ajuns pentru a doua oară în pasul St. Gotthard, de unde a întors din nou spatele drumului către Italia, continuând să-și facă datoria în Germania și să spere că evenimentele aveau să demonstreze că viața sa era coerentă și că făcea ceea ce trebuia să facă.

Dar, până în 1785, această speranță se epuizase. În acel an, Goethe s-a retras din Consiliul Princiar și din cele mai apăsătoare responsabilități ale funcției de ministru de finanțe al ducatului, lăsând în urmă prea puține reușite vizibile ale eforturilor sale și fără posibilitatea unei reforme fundamentale. Se apropia de 40 de ani și încă era necăsătorit. Dar poate cel mai grav era faptul că timpul liber pe care îl câștigase nu părea capabil să-i readucă la viață inspirația poetică. Devenise tot mai interesat de științele naturale: de geologie, datorită implicării sale în mine (credea că poate defini structura de bază a rocilor ca fiind rombică și cristalină), și de anatomie, pentru că dădea sens continuității dintre oameni și alte animale. Începând cu 1785 s-a interesat și de botanică. Dar aceste interese erau doar înlocuitori ai activității sale literare și, deși unii dintre profesorii de la universitatea din Jena manifestau un interes politicos, nu putea să cucerească în știință reputația pe care și-o câștigase în poezie. A acceptat o ofertă din partea lui Georg Joachim Göschen din Leipzig de a-i publica operele complete în opt volume, dar o parte atât de mare dintre textele sale erau doar fragmentare încât nu știa sigur cât ar putea să termine sau dacă ar putea să termine ceva. În pragul disperării, a hotărât să încheie schema educațională a tatălui său și să fugă în secret în Italia, țara în care Winckelmann găsise împlinire prin studierea artei și arhitecturii antice și pe care Claude Lorrain și Jacob Philipp Hackert (doi artiști pentru care avea o admirație deosebită) o descriseseră ca fiind un paradis pe pământ. Avea să călătorească incognito, rupând, desigur temporar, toate legăturile cu Weimarul – chiar și cu Frau von Stein – propunându-și doar să pregătească pentru publicare cele opt volume.

Călătoria în Italia (1786–1788)

Pe 3 septembrie 1786, Goethe s-a strecurat din stațiunea Carlsbad din Boemia și a călătorit cu diligența, cât de rapid putea, până la pasul Brenner, iar de acolo în jos spre Tirolul de Sud, apoi la Verona, Vicenza și Veneția, în Italia. Toamna caldă, peisajul din jurul lacului Garda și arhitectura lui Andrea Palladio promiteau să-i îndeplinească toate speranțele. E posibil să fi avut și câteva experiențe nesatisfăcătoare cu prostituate, primele sale relații sexuale după mulți ani, dacă nu chiar din toată viața. Dar adevăratul său țel era de a ajunge la Roma, centrul lumii civilizate și leagănul Sfântului Imperiu Roman. Cetatea eternă

devenise un obiectiv simbolic pentru el, precum vârful Brocken sau trecătoarea Gotthard, și aștepta ca aceasta să-i ofere o revelație extraordinară. La 29 octombrie a ajuns în sfârșit la Roma, dar a fost crunt dezamăgit s-o descopere ruinată. După ce a terminat rescrierea piesei *Ifigenia*, pe care a transpus-o în versuri albe înainte de a o publica, și după ce a pozat pentru ceea ce avea să devină cel mai celebru portret al său (realizat de Johann Heinrich Wilhelm Tischbein), a decis, în primăvara lui 1787, să se mute la Napoli, așa cum anterior făcuse și tatăl său.

În calitate de geolog, Goethe a urcat pe Vezuviu, iar ca specialist în arta antică a vizitat cetățile Pompei și Herculanum. S-a consultat cu Hackert asupra propriilor desene și s-a alăturat anturajului ambasadorului britanic la Napoli, Sir William Hamilton, și actriței care avea să devină, sub numele de Emma, Lady Hamilton, soția ambasadorului și amanta lordului Nelson. Dar nici unul dintre aceste lucruri nu putea să-i ofere împlinirea pe care nu reușise să o găsească la Roma. S-a îndreptat spre regiuni pe care tatăl său nu le văzuse, spre Sicilia, iar aici a simțit, în sfârșit, că „acum călătoria mea se conturează". Descoperise un peisaj încărcat de trecutul grecesc, în care *Odiseea* lui Homer nu părea fantastică, ci realistă; mai târziu, a meditat chiar la gândul că Homer ar fi fost sicilian. Goethe nu a călătorit niciodată în Grecia continentală, dar credea că a văzut în Sicilia cadrul culturii grecești și avea dreptate, într-o oarecare măsură. A făcut un tur al insulei de la Palermo, văzând templul doric neterminat de la Segesta și ruinele anticului Agrigentum, urcând in interiorul insulei pentru a vedea Enna (unde, conform mitului, Proserpina fusese coborâtă la Hades), vizitând amfiteatrul grecesc de la Taormina și urcând pe unul dintre vârfurile mai mici ale muntelui Etna, locul despre care se spunea că fusese ales de filozoful Empedocle pentru a-și pune capăt vieții. În timpul acestui tur a schițat câteva scene pentru o dramă, *Nausikaa*, niciodată încheiată, dar care cuprinde câteva dintre cele mai frumoase versuri ale sale, evocând insulele mediteraneene și, fâlfâind în jurul lor, spiritele aproape perceptibile ale Antichității clasice. De la Messina s-a întors la Napoli, de unde a vizitat cel mai bine păstrat dintre templele dorice, anume cel de la Paestum. Alături de peisajul sicilian, aceste temple i-au oferit satisfacția pe care o căutase: un concept sau „idee", cum o numea el, despre lumea Antichității, ceea ce i-a adus în fața ochilor o imagine a literaturii antice așa cum Roma nu reușise să o facă. A plecat din Napoli în iunie 1787, plănuind să treacă rapid prin Roma, iar în august să ajungă în Frankfurt pentru a-și petrece ultimele luni de vacanță alături de mama sa.

Mefistofel oferindu-i ajutor lui Faust, ilustrație de Eugène Delacroix (litografie), pentru *Faust* de Goethe

THE BETTMAN ARCHIVE

Karl August, care îi prelungise vacanța, i-a permis cu generozitate lui Goethe să petreacă încă un an la Roma. Dar lucrul pe care Goethe a ajuns să-l prețuiască cel mai mult atunci nu a fost ocazia de a vedea cu ochii săi opere de artă și arhitectură din Antichitate și din Renaștere, ci mai degrabă șansa de a trăi cât mai aproape posibil de ceea ce considera el a fi stilul de viață antic, bucurându-se de climatul plăcut și cadrul fertil în care oamenii și natura erau în armonie. Totodată, pretindea că face parte dintr-o colonie din Roma a artiștilor germani expatriați (era apropiat în special de pictorița de origine elvețiană Angelica Kauffmann) și își aranjase acolo prima aventură sexuală de lungă durată cu o tânără văduvă despre care nu sunt cunoscute multe amănunte. Când s-a întors la Weimar, în iunie 1788, a făcut-o fără tragere de inimă.

Întoarcerea la Weimar și Revoluția Franceză (1788–1794)

Dar Karl August s-a întrecut în generozitate când a acceptat o cu totul altă formă a prezenței lui Goethe în ducatul său. Goethe avea să fie scutit, practic, de toate sarcinile administrative de rutină, pentru a fi liber să se concentreze pe munca de poet. Goethe s-a hotărât să păstreze la Weimar cât mai mult din atmosfera din Roma, a început să angajeze artiști pe care îi cunoscuse în Italia și imediat – înainte de a apuca să se răzgândească – și-a luat o amantă, Christiane Vulpius, fiica răposatului arhivar al ducelui. Aceasta i-a născut lui Goethe un fiu, August, pe 25 decembrie 1789. Era o gospodină foarte grijulie și competentă, dar societatea aristocrată a Weimarului era necruțătoare cu ea și a început să nutrească suspiciuni față de amantul ei. Goethe refuza să se supună ceremoniei religioase care era singura formă de a se căsători legal, astfel că nici măcar existența ei nu putea fi recunoscută. Frau von Stein a suferit un

fel de cădere nervoasă și legăturile ei cu Goethe, mai puțin cele oficiale, au încetat aproape complet.

Din punct de vedere literar, călătoria din Italia nu a fost o perioadă deosebit de reușită. Piesa *Egmont* fusese terminată, deși apăruse o schimbare de direcție ce atenua aspectul său politic, iar pe parcurs rescrisese și distrusese câteva piese minore. Nu scrisese aproape nici un poem liric. Goethe se lăsase absorbit de ideea că arta era impersonală și este posibil ca acest concept să fi apărut sub influența esteticianului Karl Philipp Moritz, pe care îl cunoscuse la Roma și care manifesta deschis o adorație aproape idolatră față de Goethe, pe care îl numea „Dumnezeu". Aceste idei au continuat să-l constrângă pe Goethe pentru o vreme, dar cei doi ani ce au urmat întoarcerii din Italia au adus o renaștere a poeziei personale, chiar dacă într-un stil mai rezervat. Tristețea resimțită la plecarea din Italia s-a materializat în versurile piesei *Torquato Tasso* (Torquato Tasso, 1790), prima tragedie din literatura europeană având un poet drept erou. Piesa a fost scrisă, în mare parte, în 1788–1789, deși fusese începută în 1780. În versuri de o profunzime bogată și funebră, dar prea lungi pentru o operă dramatică, Tasso coboară în străfundurile nebuniei, neînțeles de curtea princiară unde se afla. La bătrânețe, Goethe a recunoscut similitudinea dintre această poveste a autodistrugerii și cea a lui Werther. Poeziile de dragoste scrise de Goethe în primele luni ale iubirii pentru Christiane, printre primele imitații germane ale cupletelor elegiace clasice, sunt printre cele mai remarcabile realizări. Publicate mai târziu (parțial) sub titlul de *Elegii romane* (Römische Elegien) – titlul lor convențional, deși nu cel original –, ele nu au făcut decât să confirme părerea lui frau von Stein că rivala sa era o desfrânată.

Până să împlinească 40 de ani, în 1789, Goethe aproape reușise să termine ediția completă a operelor sale, inclusiv o revizuire a *Suferințelor tânărului Werther*, 16 piese de teatru și un volum de poezii. Singura dramă fragmentară inclusă era *Faust*, pe care nu putea ști, deocamdată, cum ar putea s-o termine, și care avea să fie publicată, pentru prima dată, în 1790 sub titlul *Faust: un fragment* (Faust: Ein Fragment). În același an, Goethe și-a petrecut două luni la Veneția și în împrejurimi, iar, în toamnă, l-a însoțit pe Karl August în Silezia și la Cracovia, dar recompensele literare ale acestor călătorii au fost puțin consistente: distihuri în stil clasic despre experiențele sale, unele usturător de satirice la adresa evoluției politice și intelectuale a timpurilor. Alături de câteva poezii mai scurte despre Christiane, acestea au fost publicate în 1795 în volumul cunoscut azi drept *Epigrame vențiene* (Venetianische Epigramme).

Perioada 1788–1794 a fost una de singurătate pentru Goethe. Viața sa de familie era destul de caldă și fericită, deși nici unul dintre copiii născuți ulterior de Christiane nu a supraviețuit. Dar, în afara familiei, cu excepția lui Herder, care era tot mai nemulțumit de Weimar, singurul prieten apropiat era ducele. Loialitatea personală față de Karl August explică parțial ostilitatea lui Goethe față de începerea Revoluției Franceze, pe care Herder o susținea cu ardoare, și faptul că l-a însoțit pe Karl August în campaniile împotriva Franței din 1792 și 1793. Aceste campanii au reprezentat primul contact direct al lui Goethe cu războiul, descoperind că este un coșmar. A avut norocul de a supraviețui retragerii dezastruoase de la Valmy, din Franța, și de a se întoarce acasă în decembrie 1792, dar a revenit în campania din 1793, fiind martor la asedierea și distrugerea aproape completă a orașului Mainz, ocupat de francezi. Drept răsplată pentru loialitatea sa, Karl August i-a dăruit casa din Frauenplan din Weimar, pe care a rearanjat-o în forma care s-a păstrat până în prezent și care găzduiește Muzeul Național Goethe.

Distanțarea lui Goethe de revoluție poate fi exagerată, dar el, spre deosebire de mulți dintre contemporanii săi, a înțeles foarte bine că, în Germania, circumstanțele politice, sociale și economice erau atât de diferite de cele ale Franței încât nici nu se putea pune problema de a importa pur și simplu principiile Revoluției Franceze. Detesta ipocrizia intelectualilor germani care mâncau la masa prinților, dar susțineau, pe de altă parte, înlăturarea lor, iar atitudinea sa politică a fost descrisă corect ca fiind de „feudalism iluminat". Îi displăceau militarismul și centralismul statelor moderne, ce se voiau raționale, precum Prusia sau, mai târziu, Franța lui Napoleon (despre care credea că va instaura „iadul pe pământ"). Se simțea în largul său în puzderia de state germane, suficient de mici pentru a permite și conducătorilor, și celor conduși să păstreze un simț al responsabilității personale. Credea în posibilitatea și necesitatea unei reforme raționale și treptate. Dar, în cadrul structurii federale și feudale, era el de părere, autoritatea stabilită avea dreptul suprem și datoria de a

impune ordinea și nu era foarte interesat de procedurile de reprezentare sau de teoriile voinței populare. Credoul său era subtil, pragmatic și binevoitor paternal, dar ar fi greșit să-l concepem pe Goethe drept un curtean egoist și fără principii, deși au fost numeroși cei care l-au considerat astfel, și în timpul vieții și după.

După efortul remarcabil pentru a-și finaliza ediția de opere complete, se pare că nu mai știa încotro să se îndrepte ca poet. O nouă dramă în proză, *Marele Coptha* (Der Gross-Cophta, 1792), s-a dovedit un eșec când s-a jucat în 1791. Satirizând francmasoneria, a fost una dintre primele lui încercări nesatisfăcătoare sau fragmentare de a trata în formă literară evenimentele recente din Franța (*Generalul cetățenilor* [Der Bürgergeneral, 1793] și *Agitație* [Die Auf geregten, 1817], scrise în 1793; *Camerista din Oberkirch* [Das Mädchen von Oberkirch, 1895], scrisă în 1795). Pentru a exersa satira politică și echivalentele germane ale formelor metrice clasice, a adaptat traducerea în proză a povestirilor medievale din *Romanul lui Renart vulpoiul*, realizată de Johann Christoph Gottsched, rescriind-o în hexametri (*Vulpoiul Reineke* [Reineke Fuchs], scrisă în 1793 și publicată anul următor).

Poate pentru a compensa lipsa succesului literar, s-a îndreptat spre știință. În 1790 și-a publicat teoria despre principiile botanicii, *Metamorfoza plantelor* (Versuch, die Metamorphose der Pflanzen zu erklären), o încercare de a demonstra că toate formele vegetale sunt determinate de dilatarea și contractarea alternativă a unei unități de bază, frunza. A vrut să aplice același principiu și anatomiei, pentru a explica dezvoltarea scheletului la vertebrate. Această preocupare față de structura vizibilă – pentru care a instituit, ulterior, termenul de *Morphologie* (morfologie) – nu se deosebea fundamental de impulsul care îl atrăsese inițial spre geologie. Dar, în 1791, a început să dezvolte o obsesie față de o problemă științifică absolut nouă: teoria culorii. Convins că Newton se înșela în ipoteza că lumina albă poate fi separată în lumini de culori diferite, Goethe a propus o nouă abordare, proprie. Culoarea trebuia considerată rezultat al amestecului dintre lumină și întuneric. Inițial a încercat, fără succes, să expună aceste idei drept legi noi, alternative ale fizicii (*Eseuri despre optică* [Beiträge zur Optik, 1791–1792]). Dar, ulterior, a înțeles că esența culorii presupune o colaborare între fenomenul fizic al luminii și aparatul senzorial al omului. Teoria culorilor concepută de Goethe este cu adevărat originală mai degrabă ca teorie a vederii decât ca teorie a luminii. Această trecere spre ceea ce s-ar putea numi o știință mai subiectivă a apărut la Goethe în mare măsură datorită studierii filozofiei lui Immanuel Kant, care transformase dramatic peisajul intelectual german și era aprofundată din plin la Universitatea din Jena. La rândul său, deschiderea față de Kant a facilitat răspunsul pozitiv al lui Goethe din 1794 când unul dintre cei mai importanți discipoli ai lui Kant, poetul și dramaturgul Friedrich Schiller, care locuia în Jena la acea vreme, i-a sugerat lui Goethe să colaboreze la o nouă revistă, *Die Horen*, care-și propunea să ofere o tribună de afirmare a literaturii într-o epocă tot mai dominată de politică.

Prietenia cu Schiller (1794–1805)

Prietenia cu Schiller a marcat o nouă perioadă în viața lui Goethe, din anumite puncte de vedere una dintre cele mai fericite, iar din punct de vedere literar una dintre cele mai productive, deși nu tot ceea ce a scris era de cea mai bună calitate. În *Die Horen* a publicat o colecție de nuvele, *Conversații cu refugiații* (Unterhaltungen deutscher Ausgewanderten), considerate plictisitoare, și *Elegiile romane*, considerate scandaloase, precum și o traducere în foileton a autobiografiei artistului florentin manierist Benvenuto Cellini, pasabilă, dar neinteresantă. Schiller și-a pierdut rapid interesul pentru revistă, a cărei publicare a încetat după trei ani. Poate că își îndeplinise scopul prin simplul fapt de a fi pus bazele unei colaborări cu Goethe, care a fost mai apropiată, mai durabilă și la un nivel mai înalt decât orice altă prietenie din literatura mondială. Poeții au purtat o corespondență ce a depășit o mie de scrisori, iar în decursul a peste zece ani au discutat operele și proiectele fiecăruia, precum și pe cele ale contemporanilor, atât în conversații, cât și în scrisori. Ambii au beneficiat nespus de mult de pe urma relației. Schiller a făcut constant observații în perioada în care Goethe a rescris, finalizat și publicat romanul început cu aproape 20 de ani în urmă, intitulat acum *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meisters* (Wilhelm Meisters Lehrjahre, 1795–1796). În noua versiune a poveștii lui Wilhelm Meister interesul său față de teatru apare doar ca un episod, probabil o greșeală (deși greșelile sunt inevitabile, sugerează Goethe), pe drumul spre autodeterminare în limitele lumii date. Acum, structura romanului nu mai respectă logica inițială a călătoriei inițiatice și

se construiește printr-o serie complexă de încurcături sexuale și laitmotive simbolice. Rescrierea romanului a fost, așadar, o muncă foarte solicitantă, dar, apropiindu-se de sfârșitul ei, Goethe părea să-și fi regăsit avântul. În primăvara lui 1796 a început o nouă serie de elegii cu una dintre cele mai bune poezii ale sale, „idila" *Alexis și Dora* (Alexis und Dora). În toamnă, a început un poem epic în manieră homerică, dar plasat în Germania contemporană și care ilustra reacția oamenilor obișnuiți, din orașele mici, în fața Revoluției Franceze și a războaielor asociate ei: *Herrmann și Dorothea* (Herrmann und Dorothea), publicat în 1797, una dintre cele mai de succes (și mai rentabile) dintre operele sale. (Un al doilea poem epic în hexametri, despre Ahile, nu a depășit stagiul primului cânt.) În același timp, el și Schiller au compus împreună o colecție de epigrame poetice în maniera poetului roman Marțial (*Xenia* [Xenien]), care au scandalizat lumea literară și i-a făcut pe amândoi, o vreme, foarte nepopulari.

În 1797, pentru numărul următor al almanahului anual în care apăreau și *Xeniile*, Goethe și Schiller au scris o serie de poeme narative (numite curând „balade"). Cu acestea, Goethe s-a întors la versul rimat în stil mare, după ce aproximativ zece ani scrisese versuri în metru clasic și vers alb. În același timp, a reluat munca la marea sa piesă în versuri, *Faust*, și a lucrat la ea în funcție de dispoziție pe parcursul următorilor cinci ani. A decis (probabil în 1800) să o separe în două părți, dintre care cel puțin prima putea fi terminată în scurt timp, deoarece avea să cuprindă tot ceea ce scrisese până în acel moment și era doar o problemă de umplere a unor goluri.

Aceste noi începuturi s-au asociat unei schimbări fundamentale a atitudinii lui Goethe față de trecutul clasic. Încă din timpul călătoriei în Italia, Goethe se gândise la Weimar ca fiind un loc unde cultura clasică ar fi putut fi readusă la viață. Această credință, de exemplu, a dus la construirea Casei Romane, o cabană de vânătoare în parcul ducal, după modelul unei vile italiene – un echivalent pitoresc, palladian, al propriei case a lui Goethe. La o scară considerabil mai mare, Goethe organizase reconstrucția palatului ducal, distrus de un incendiu în 1774: exteriorul nu atrăgea prea mult privirea, dar decorul interior reprezintă unul dintre primele exemple de stil neoclasic deplin din Germania, având o influență durabilă. Dar devenea evident faptul că lumea nouă, care începuse odată cu Revoluția Franceză din 1789, avea să facă și mai dificilă revigorarea spiritului Antichității. În 1796, campania din Italia a lui Napoleon tăiase legăturile lui Goethe cu Italia exact când el se pregătea să se întoarcă acolo pentru a aniversa zece ani de la prima plecare din Carlsbad, iar o încercare puțin entuziastă de a realiza acest plan în anul următor a fost întreruptă în Elveția. Pentru că Napoleon îl obligase pe papa Pius VI să trimită la Paris cele mai bune o sută de opere de artă ale sale, Goethe nu ar mai fi găsit, oricum, Italia pe care o căutase în 1786. Goethe nu a mai pășit niciodată dincolo de Alpi, dar a acceptat faptul că tot ce reprezenta acum Italia în mintea sa – locul perfecțiunii umane clasice, în natură și în artă – nu putea fi decât un ideal din care să se inspire: nu se putea aștepta să mai trăiască acest lucru din nou ca parte a vieții sale normale. Această recunoaștere fundamentală a faptului că accidentele istoriei împiedică, în mod regulat, realizarea perfecțiunii umane, care era altfel, în principiu, pe deplin posibilă, a fost cuprinsă de Goethe în conceptul *Entsagung* (renunțare).

Goethe recunoștea că lumea modernă nu este o lume clasică, dar era, în același timp, convins că idealul clasic era net superior oricăror concepte propuse de contemporanii săi. În 1798 a fondat o nouă revistă, Die Propyläen, în care predica evanghelia fără compromisuri a superiorității artelor antice față de cele moderne. Revista a rezistat doar doi ani, dar în 1799, pentru a duce mai departe idealurile acesteia, a inaugurat o serie de concursuri artistice în care subiectele din Antichitatea clasică erau judecate conform unui canon rigid, contrar schimbărilor de amploare produse în acel moment în arta germană, în special în domeniul picturilor religioase și peisagiste. Poziția lui Goethe era extrem de paradoxală și ironică. Pe de o parte, considera că tendințele revoluționare moderne din politică, idealismul din filozofie și romantismul din literatură erau irezistibile, iar încercarea de a le ignora era periculoasă. Era în relații bune cu teoreticienii romantici August Wilhelm Schlegel și Friedrich Schlegel, cu artiștii romantici Philipp Otto Runge și Caspar David Friedrich, și cu filozofii idealiști postkantieni Johann Gottlieb Fichte, Friedrich Wilhelm Joseph Schelling și Georg Wilhelm Friedrich Hegel, care predau, cu toții, filozofie în Jena datorită lui Goethe. Pe de altă parte, considera că lumea clasică era singurul ideal adevărat și că lumea modernă era, prin urmare, profund greșit orientată. O parte a acestei noi

înțelegeri a dus la remodelarea lui Faust, iar Faust, ca reprezentant al omului modern, a împrumutat câteva dintre caracteristicile filozofului idealist. Sentimentele lui Goethe au fost exprimate mai direct în ultima dramă convențională pe care a scris-o, *Fiica naturală* (Die natürliche Tochter), pe care a început să o proiecteze în 1799 și care a fost terminată, produsă și publicată în 1803. Aceasta prezintă Revoluția Franceză ca pe un dușman al frumuseții, care inaugurează o nouă epocă unde lumea clasică va supraviețui doar prin cultura clasei de mijloc și nu în cea a vieții de la curte ce îi servise drept cămin în sec. XVIII.

Incapacitatea tot mai mare a lui Goethe de a scrie un teatru în ton cu vremea sa a fost ascunsă de productivitatea enormă a lui Schiller. Goethe preluase administrarea teatrului de curte de la Weimar în 1791, îl reconstruise după propriul proiect în 1798, iar ulterior a montat acolo, în decurs de șase ani, primele și cele mai timpurii spectacole cu șapte piese majore ale lui Schiller. Dar, până în 1803, apogeul culturii clasice din Weimar trecuse. Vara acelui an a adus deschiderea noului palat ducal, dar a cunoscut și primele efecte ale reorganizării napoleoniene a Germaniei, care fusese declanșată de Acordul *(Hauptschluss)* redactat de un comitet de prinți, Dieta imperiului, cu ceva vreme în urmă în același an. Printre consecințe s-a numărat și faptul că universitatea din Jena a pierdut o mare parte dintre profesorii săi distinși, inclusiv pe Schelling, în favoarea unor instituții mai noi și mai bogate din alte părți. Jena nu s-a mai ridicat niciodată la poziția dominantă de care se bucurase în anii 1790. În decembrie 1803 a murit Herder, iar la începutul lui 1805, Schiller și Goethe s-au îmbolnăvit grav. Schiller a murit. Goethe și-a revenit, dar simțea că, după moartea lui Schiller, pierduse, după cum spunea, „jumătate din existența mea".

Perioada napoleoniană (1805–1816)

Goethe a reacționat la moartea lui Schiller reluând și finalizând proiectele care îi dominaseră mijlocul vieții. În 1805 a început să pregătească o nouă ediție completă a operelor sale, împreună cu editorul Johann Friedrich Cotta – care a început totodată să publice cea mai mare lucrare a sa, *Despre teoria culorilor* (Zur Farbenlehre) –, iar în 1806 Goethe i-a trimis manuscrisul finalizat al primei părți din *Faust*. Însă războiul a întârziat publicarea lui *Faust* până în 1808. La 14 octombrie 1806, Napoleon a pus pe fugă armatele prusace în bătălia de la Jena. Weimar, aflat la 20 km distanță de câmpul de bătălie, a fost ocupat și prădat, însă casa lui Goethe a fost cruțată, datorită respectului pe care Napoleon i-l purta autorului lui Werther. Christiane s-a dovedit foarte curajoasă în a-i ține sub control pe soldații încartiruiți în casa lor. Goethe s-a căsătorit oficial cu ea în sacristia bisericii de la curte, la cinci zile de la bătălie. În ceea ce a fost în mod evident o reacție împotriva deciziei de a se angaja în căsnicie, la scurt timp după aceea, Goethe s-a îndrăgostit cu pasiune, dar pentru puțin timp, de o tânără cu nimic ieșită din comun, Wilhelmine Herzlieb, și nu a reușit decât cu mari eforturi să se rupă din acea relație.

Perioada de după moartea lui Schiller și bătălia de la Jena a fost inițial una întunecată. Goethe a încercat să păstreze poziția culturală a Weimarului căutându-i un succesor lui Schiller, care să devină dramaturg principal, dar nu a reușit să aprecieze geniul lui Heinrich von Kleist, a cărui comedie *Ulciorul sfărâmat* (Der zerbrochene Krug) a montat-o în 1808. A desenat multe peisaje ciudate și amenințătoare, a început o continuare pentru romanul său de mai devreme despre Wilhelm Meister – *Drumețiile lui Wilhelm Meister* (Wilhelm Meisters Wanderjahre), cu subtitlul grăitor *sau cei care renunță* (die Entsagenden) – și a scris misteriosul și tragicul roman *Afinitățile elective* (Die Wahlverwandtschaften, 1809) și fragmentul tragic pe aceeași temă dintr-o „piesă de festival", *Pandora* (Pandora, 1810). Romanul *Afinitățile elective* își propune să redea povestea romantică a conflictului dintre convențiile sociale și pasiune – sau Destin, sau magnetism animal, sau afinități chimice (toate explicațiile sunt analizate în detaliu) – din viețile a patru oameni cultivați și cu o situație confortabilă. Prin intermediul distorsionant al unei narațiuni remarcabil de înșelătoare, observăm însă o lume mult mai sumbră în care alegerea morală este dificilă, în care nu există consolări și în care recuzita romantică – indiferent dacă este vorba despre științe speculative, medievalism artistic sau construcția de peisaje – reprezintă o formă amăgitoare de distragere a atenției. Dar în timp ce finaliza romanul, dispoziția lui Goethe a început să se îmbunătățească. În 1808 l-a întâlnit pe Napoleon la Congresul de la Erfurt și a fost făcut cavaler al Legiunii de Onoare. A ajuns să accepte conducerea lui Napoleon, considerându-l un succesor mai mult sau mai puțin legitim al Sfântului Imperiu German, iar în intervalul relativ liniștit de după războiul Austriei împotriva Franței, din 1809, în scrierile sale s-a resimțit o

nouă seninătate. Un poem acid-umoristic despre impotență și fidelitatea în căsnicie, *Jurnalul* (Das Tagebuch, 1810), ținut sub cheie de urmașii lui Goethe pe motiv de obscenitate până în sec. XX, reflectă acest nou realism, iar pentru publicul sofisticat și educat de pe continent, cu care a intrat în contact în cursul vizitelor la stațiunile Carlsbad și Teplitz din Boemia, Goethe a compus și a publicat primele trei părți din autobiografia *Poezie și adevăr: din viața mea* (Aus meinem Leben: Dichtung und Wahrheit, 1811–1813).

Dar anii dintre 1814 și 1817 au fost o perioadă tulbure, în care nu a făcut nici o vizită la Carlsbad. După răsturnarea stăpânirii lui Napoleon de către trupele aliate în bătălia de la Leipzig (1813), Goethe, care în mod vizibil nu împărtășea fervoarea naționalistă a războaielor germane de eliberare, a fost chemat să scrie o piesă de sărbătoare pentru regele Prusiei, pentru a celebra reușita aliaților. A acceptat, scriind *Trezirea lui Epimenide* (Des Epimenides Erwachen, 1815), dar această piesă arată că sentimentele sale legate de marea victorie erau ambigue. Trebuie că a fost mulțumit de faptul că, în Tratatul de la Paris semnat în 1815, se cerea ca operele de artă furate din Italia să fie returnate, dar nu agrea reacțiunea, indiferent dacă era politică sau culturală. Sfânta Alianță – o organizație dezlânată a celor mai oprimanți lideri ai Europei, formată în 1815 cu scopul declarat de a promova principiile creștine în domeniul politicii – era tot atât de puțin pe gustul său ca și arta misionar-creștină a noii școli de pictori nazariteni. Credea că valorile pe care le prețuia fuseseră mai bine respectate în alte vremuri și locuri. Sentimentul de înstrăinare pe care-l simțea față de epoca modernă este evident în toate operele sale din această perioadă, care se divide în trei direcții foarte diferite.

Mai întâi, în textele autobiografice, începute în 1813, a spus și povestea călătoriei sale în Italia și Sicilia din 1786–1787 și a făcut din aceasta o justificare a unei perspective antiromantice atât asupra artei cât și asupra Italiei, eliminând toate neclaritățile și inconsecvențele din evenimentele propriu-zise și stilizând călătoria într-una inițiatică prin lumea clasică (*Călătoria italiană* [Italiänische Reise, 1816–1817], care nu relatează această poveste decât până în punctul ultimei plecări din Napoli). În al doilea rând, în 1814, Goethe a acceptat o invitație de a vizita regiunea Neckar și Rhineland din vestul Germaniei, unde gazdele sale, frații Boisserée, strânseseră o considerabilă colecție de artă medievală din biserici distruse și secularizate, dintre care unele datau chiar de la începuturile picturii în ulei. Goethe a fost copleșit de arta coloristică din această colecție, în special de ceea ce credea a fi opera pictorului flamand de sec. XV Jan van Eyck, și și-a format o nouă viziune față de cultura medievală și creștină în mai multe eseuri importante (*Artă și antichitate pe Rin, Main și Neckar* [Kunst und Altertum am Rhein, Main, und Neckar, 1816]; *Sărbătoarea Sfântului Roch în Bingen* [Sankt-Rochus. Fest zu Bingen,1817]). Agrea și planul de finalizare a catedralei neterminate din Köln în conformitate cu schițele originale redescoperite. Dar prietenii săi nu au înțeles imediat că Goethe putea să recunoască o realizare din trecut fără a o considera neapărat un ideal potrivit pentru un artist contemporan.

În al treilea rând, chiar înainte de a pleca în vestul Germaniei, Goethe a făcut o descoperire literară: o traducere a poeziilor medievale persane ale lui Hafez. A început să scrie și el versuri în stilul acestora. La Frankfurt a întâlnit-o pe Marianne Jung, care avea doar 30 de ani și era pe punctul de a se căsători cu bancherul de 54 de ani Johann Jakob von Willemer. Goethe și Marianne au început să-și scrie poezii de dragoste în stilul lui Hafez și au continuat și după ce Goethe s-a întors la Weimar și când a vizitat Frankfurt din nou, în 1815. Din acest joc s-a născut o nouă colecție de versuri lirice, a căror calitate hibridă, asumat pseudooorientală, a fost recunoscută de Goethe în titlul volumului: *Divanul oriental-occidental* (West-östlicher Divan). Goethe se ascundea de tulburările propriilor vremuri. Dar anul 1816 i-a reamintit în mod crud că nu putea fugi în totalitate de realitatea prezentă. Soția sa a murit în iunie, probabil de epilepsie. A renunțat la o a treia vizită în Rhineland, iar după 1817 nu a mai adăugat decât foarte puține poezii la *Divan*, care a fost publicat în 1819.

Ultimii ani (1817–1832)

În 1817, fiul lui Goethe s-a căsătorit și tot atunci Goethe a demisionat din postul de director al teatrului din Weimar, când a renunțat definitiv la cetățenia orașului Frankfurt, pe care încă o deținea oficial. Trebuia să redacteze un nou testament și se apropia de vârsta de 70 de ani. Perioada care s-a încheiat în 1823 a fost una în care și-a aranjat lucrurile la sfârșitul vieții. Dar energia lui Goethe nu s-a redus. Alături de Cotta, a pregătit o nouă ediție de opere complete, a început o carte de memorii

mai impersonale (*Jurnale și cronici* [Tag- und Jahreshefte, 1830]), a pus pe hârtie o descriere foarte vie a experiențelor sale militare din 1792 și 1793 (*Campania din Franța, Asediul orașului Mainz* [Campagne in Frankreich, Belagerung von Mainz, 1822]), a terminat destul de în grabă *Drumețiile lui Wilhelm Meister* și a dat la iveală multe dintre textele științifice mai timpurii, nepublicate până în acel moment, într-un nou periodic care a apărut sporadic *(Zur Naturwissenschaft Überhaupt)*. A început, de asemenea, să aibă noi interese științifice, cum ar fi meteorologia.

Mai rămânea o singură criză nesoluționată. În 1818, Goethe și-a reluat vizitele în Boemia. La Marienbad a fost găzduit de familia Levetzow și s-a îndrăgostit de fiica lor, Ulrike, pe care a cerut-o în căsătorie în 1823, când ea avea 19 ani, iar el mai avea puțin până la 74. Ezitarea familiei a jucat, probabil, un rol la fel de important în refuzul lui Ulrike ca și aversiunea ei personală. Tulburat, Goethe s-a întors la Weimar, schițând pe drum poezia *Elegie* (Elegie), pe care a transformat-o ulterior în piesa centrală din *Trilogia pasiunii* (Trilogie der Leidenschaft, 1827).

Goethe a rămas la Weimar și prin împrejurimi pentru tot restul vieții. Era o ultimă etapă a renunțării, o recunoaștere a realității trecerii timpului, a forței și a vieții. Dar a fost și o perioadă de mari realizări literare, poate neegalate, ale unui om la o asemenea vârstă înaintată. Parțial pentru a asigura securitatea financiară a familiei – avea acum trei nepoți și nu știa că aceștia aveau să moară toți fără a lăsa urmași –, a pregătit o ediție finală a operelor complete, inițial în 40 de volume, *Opere complete* (Ausgabe letzter Hand). În cursul acestui efort uriaș a rescris și a extins mult *Drumețiile lui Wilhelm Meister* (1821; cea de-a doua ediție în 1829). Fiind mai puțin un roman și mai mult o colecție de povestiri, extrase și reflecții în care faptele și ficțiunea, elementele romanești și cele intens poetice interacționează imprevizibil, cartea este legată printr-o narațiune-cadru care încalcă așteptările convenționale în mod tot atât de deliberat ca și scrierile experimentale ale sec. XX. Totodată, abordează frontal teme ale sec. XIX precum industrializarea, socialismul utopic, educația publică și imigrarea în America. A scris o a patra parte la autobiografia *Poezie și adevăr*, finalizându-și povestea vieții până la plecarea spre Weimar din 1775, a redactat o relatare a perioadei petrecute la Roma în 1787–1788, *A doua călătorie la Roma* (Zweiter Römischer Aufenmthalt, 1829) și, cel mai important, a scris a doua parte din *Faust*, din care nu existau decât câteva pasaje schițate în 1800. Dar nu s-a izolat de lume. A urmărit cu atenție evenimentele publice, precum înființarea primelor căi ferate în Marea Britanie în 1825 și Revoluția din Iulie 1830, din Franța (care a influențat scenele finale din *Faust*). A citit primele lucrări ale lui Victor Hugo și Honoré de Balzac. Corespondența sa devenise enormă, iar fluxul de vizitatori neîncetat – printre ei, Hegel, Arthur Schopenhauer, Heinrich Heine, Franz Grillparzer, William Makepeace Thackeray, Felix Mendelssohn și regele Ludovic I al Bavariei, dar și tineri necunoscuți, plini de speranță precum poetul aspirant Johann Peter Eckermann, care, notând conversațiile lui Goethe din această perioadă, a scris ceea ce Friedrich Nietzsche a numit „cea mai bună carte germană existentă".

Anul 1829 a adus sărbătorirea în întreaga Germanie a aniversării de 80 de ani a lui Goethe. Tot atunci s-a jucat pentru prima dată la Weimar partea întâi din Faust. Goethe a asistat la repetiții, dar nu a fost prezent la spectacol. Pe măsură ce înainta în vârstă, în jurul său se adunau, firesc, morțile: *frau* von Stein în 1827, ducele Karl August în 1828. Însă în 1830 l-a lovit vestea neașteptată și îngrozitoare că fiul său murise la Roma în timpul călătoriei pe care o făcea, la rândul său, în Italia. Goethe s-a îmbolnăvit grav, dar și-a revenit. Încă mai avea de lucru, și de abia în august 1831 – când, la scurt timp după ce împlinise 82 de ani, și-a pus pecetea pe manuscrisul celei de-a doua părți din *Faust*, pentru a fi publicată după moartea sa – a spus că, oricât i-ar mai fi rămas din viață, era pentru el „un adevărat dar". În primăvara următoare, după o răceală, a suferit un atac de cord și a murit, așezat în fotoliul său din modestul dormitor de lângă biroul său, pe 22 martie 1832, la aproximativ 11:30 dimineața.

Faust

Scrierea operei *Faust* l-a însoțit pe Goethe pe tot parcursul vieții adulte. Nu s-a păstrat nici o dovadă concludentă a unui posibil plan din 1769 de a dramatiza povestea omului care și-a vândut sufletul Diavolului în schimbul împlinirii pământești, plan ce ar fi inclus, poate, salvarea sa în cele din urmă. În prima formă cunoscută, versiunea lui Goethe cuprinde deja trăsătura care diferențiază această operă în modul cel mai clar de textele predecesorilor, cărțuliile germane despre Faust din sec. XVI și piesele pentru teatru de păpuși care se

trăgeau, în ultimă instanță, din adaptarea pentru scenă a acestor cărțulii făcută de dramaturgul englez Christopher Marlowe: povestea tragică a iubirii lui Faust pentru o fată de la oraș, Margarete (Gretchen), și episodul seducerii ei, infanticidul și execuția. Această temă a fost în întregime inventată de Goethe; i-a fost probabil sugerată de un caz din Frankfurt din 1771–1772, trasând o legătură clară între această piesă și alte lucrări care exprimă sentimentul său de vinovăție după abandonarea Friederikei Brion în 1771. Prima versiune în manuscris (numită, în general, *Urfaust*), la care, probabil, Goethe a adăugat prea puțin după 1775, este o dramă în maniera Sturm und Drang, într-un stil de baladă, pe alocuri o imitație a stilului de sec. XVI – extraordinar de poetică și vizual, și verbal – în care siguranța de sine a magicianului Faust este zdrobită în fața catastrofei cu Gretchen. Dar natura exactă a contractului dintre Faust și personajul diabolic Mefistofel rămâne neexplicită.

Această problemă rămâne nerezolvată și în scenele pe care Goethe le-a scris pentru prima versiune publicată, *Faust: un fragment* (1790), ce pare să sugereze că povestea lui Gretchen avea să devină doar un episod secundar din drumul lui Faust prin întreg spectrul experiențelor umane. De-abia în *Faust: partea întâi* (1808) se angajează Goethe în această a doua abatere de la fabula tradițională: Faustul său nu mai încheie un contract cu Diavolul, ci un rămășag. Faust face rămășag că, oricât de multe îi arată Diavolul din viața umană, el nu va găsi nimic care să-l mulțumească – iar dacă se înșeală (adică dacă va fi mulțumit), este dispus să renunțe la viață cu totul. Faust apare acum drept o figură remarcabil de modernă, gonind printre satisfacții, dar condamnat prin propria alegere să le refuze pe toate. Tragedia lui (din 1808 acest termen apare în subtitlul piesei) este faptul că nu poate trăi viața așa cum o face, de exemplu, Gretchen: nu ca o potențială sursă de satisfacție, ci ca o problemă de dragoste sau de datorie. Această temă este comună atât în prima, cât și în cea de-a doua parte a piesei.

Goethe își dorise dintotdeauna să dramatizeze acea parte a poveștii tradiționale care îl înfățișează pe Faust cerând-o pe Elena din Troia, chintesența frumuseții în lumea antică, iar logica rămășagului cerea ca Faust să guste, cel puțin, din experiența vieții publice și politice. *Faust: partea a doua* (1832) a devenit astfel o fantezie poetică extraordinară care cuprinde – după cum a recunoscut Goethe – 3 000 de ani de istorie și un amestec de evocări ale unor peisaje și personaje mitologice, cu aluzii literare de la Homer la lordul Byron și cu satirizarea Sfântului Imperiu Roman, a Revoluției Franceze și a capitalismului și imperialismului din anii 1820. Dar toate elementele sunt legate laolaltă de instrumentul tematic al rămășagului și de paralele structurale cu partea întâi, iar în final Faust este salvat nu prin propriile eforturi, ci prin intervenția lui Gretchen și a iubirii divine pe care a găsit-o în ea. Partea a doua este, într-un anumit sens, o împăcare a lui Goethe cu propria epocă, cu dinamismul ei irezistibil și înstrăinarea de idealul clasic al umanității împlinite. Ca și în cazul altor opere mai târzii ale lui Goethe, bogăția, complexitatea și curajul literar au început să fie apreciate doar în sec. XX.

Apreciere

Goethe a fost contemporan cu gânditori precum Kant, Herder, Fichte, Schelling, Hegel, Wilhelm și Alexander von Humboldt, care au declanșat o revoluție intelectuală care stă la baza celei mai mari părți a viziunii moderne despre religie, artă, societate și gândire. I-a cunoscut bine pe cei mai mulți dintre aceștia, i-a ajutat pe câțiva în carierele lor, a promovate multe dintre ideile lor și și-a exprimat, în operele sale, reacția la aceste idei. Epoca la a cărei construcție au contribuit acești gânditori a fost una dominată de conceptul de libertate și de autodeterminare a individului, indiferent dacă ținea de sfera intelectuală și morală sau de politica practică – epocă atât a idealismului german cât și a revoluțiilor americană și franceză. Dacă există o temă unică recurentă în întreaga operă literară a lui Goethe, uriașă și variată, aceea este reflecția asupra subiectivității – viziunea sa asupra modului în care, pe căi mereu diferite, ne construim propriul sine, lumea pe care o locuim, și sensul vieții noastre. Dar, totodată, el arată și cum, fără a părăsi această lume făcută de noi înșine, ne lovim în permanență de realitatea lucrurilor. În final, consideră Goethe, această realitate nu ne este străină sau ostilă pentru că, orice ar fi, noi – și capacitatea noastră de experiență – suntem derivați, în ultimă instanță, tot din această realitate. Drept urmare, Goethe o numește *Natură*, cea din care ne naștem.

Datorită situației sale neobișnuit de independente, Goethe a avut posibilitatea de a trăi consecințele revoluției intelectuale din perspectiva unui om liber, fără obligații tradiționale de natură religioasă sau socială.

(Remarcabila sa poziție socială și politică s-a datorat prieteniei de peste 50 de ani cu ducele Karl August, dar ar fi putut să fie, dacă ar fi ales altfel, un avocat bogat și om de lume în orașul său natal, Frankfurt.) A dus o viață lungă și productivă în care energia și originalitatea nu s-au stins niciodată. Era, după cum spuneau cei care îl întâlniseră, un om intens și ciudat de fascinant, iar o parte a acestei fascinații secrete se datora faptului că se afla în permanentă schimbare: a fost numit cameleon, Proteus sau doar inconsecvent. Scrierile sale ilustrează o conștiință remarcabilă, dar de regulă exprimată discret, a caracterului în permanentă schimbare a sexualității umane. Publicul său nu știa niciodată ce avea să mai facă sau să scrie: nici una dintre opere nu seamănă cu vreuna dintre celelalte – nu s-a repetat niciodată substanțial. Cu toate acestea, i-a rămas fidel ducelui, soției sale, Weimarului său (țara sa adoptivă), refuzului de a accepta creștinismul și vocației sale literare. Puterea de atracție a scrierilor sale, care nu s-a redus în timp, rezidă poate în forța extraordinară a personalității pe care o reflectă, în siguranța pe care o transmite unei unități inexplicabile aflate la baza întregii sale diversități și în promisiunea pe care pare să o ofere de a dezvălui însăși natura secretă a personalității.

goethit

Hidroxid de fier α-FeO(OH), cel mai răspândit compus al ruginii fierului. Goethitul are culori variate, de la maro-gălbui la roșu, și este materia primă pentru pigmentul cunoscut sub numele de ocru galben; este, de asemenea, mineralul principal din unele zăcăminte de fier importante, cum sunt cele din bazinul Alsacia-Lorena din Franța. Alte depozite importante se găsesc în S Munților Apalași din SUA și în Brazilia, Africa de Sud, Rusia și Australia.

gofer-cu-buzunare *sau* geomiid

Denumire comună pentru cele cca 40 de specii (familia *Geomyidae*) de rozătoare robuste răspândite în America Centrală și de Nord. Lungimea lor variază între 13 și 45 cm, inclusiv coada scurtă, cu păr rar. Au incisivii în formă de daltă, iar ghearele labelor anterioare sunt lungi și puternice; au buzunare bucale mari, acoperite cu blană, pe fiecare parte a cavității bucale. Culoarea variază de la alb la brun sau negru. Sunt animale solitare, care trăiesc în tuneluri lungi, înguste, săpate în pământ, marcate la suprafață printr-o serie de mușuroaie rotunde. Se hrănesc cu rădăcinile plantelor pe care le descoperă când își sapă tunelurile.

Goffman, Erving

(11.06.1922, Manville, Alberta, Canada - 19.11.1982, Philadelphia, Pennsylvania, SUA)

Sociolog american de origine canadiană. A predat în special la universitățile din California și Pennsylvania. S-a axat mai ales pe cercetările privind comunicarea directă și ritualurile aferente acesteia în cadrul interacțiunii sociale. Lucrarea *Viața cotidiană ca spectacol* (The Presentation of Self in Everyday Life, 1959) oferă perspectiva dramatică pe care a utilizat-o și în studiile următoare, cum ar fi *Aziluri* (Asylums, 1961) și *Stigmatul* (Stigma, 1964). În *Analiza cadrului* (Frame Analysis, 1979) și *Tipuri de vorbire* (Forms of Talk, 1981), s-a axat pe modul în care oamenii „încadrează" sau definesc realitatea socială în procesul comunicațional. *Vezi și* interacționism.

Goga, Octavian

(01.04.1881, Rășinari, Sibiu, România - 07.05.1938, Cluj)

Poet, prozator și om politic. Conducător al Partidului Național Creștin; ministru și prim-ministru al României (1937–1938). Discursul lui poetic se identifică, prin caracterul social și național, cu mișcarea de redeșteptare a Transilvaniei aflată sub stăpânire austro-ungară. Poezie cu accente profetice: *Poezii* (1905), *Ne cheamă pământul* (1909), *Din umbra zidurilor* (1913), *Cântece fără țară* (1916). Dramaturg (*Domnul notar*, 1914; *Meșterul Manole*, 1928), portretist (*Precursori*). Traduceri din Petőfi, Ady Endre etc. Membru al Academiei Române. Premiul Național (1924).

Octavian Goga

Gogh, Vincent (Willem) van

(30.03.1853, Zundert, Olanda - 29.07.1890, Auvers-sur-Oise, lângă Paris, Franța)

Pictor olandez. La vârsta de 16 ani a intrat ucenic pe lângă negustorii de obiecte de artă din Haga, lucrând în filialele de la Londra și Paris între 1873 și 1876. După câteva scurte încercări de a deveni misionar și de a face studii teologice, a studiat desenul la Academia din Bruxelles; în 1881 s-a stabilit la Haga, pentru a lucra cu un pictor peisagist olandez, Anton Mauve. În primii ani a pictat trei tipuri de subiecte – naturi moarte, peisaje și portrete – având ca numitor comun viața obișnuită a țăranului

(de ex. *Mâncătorii de cartofi*, 1885). După scurte studii la Academia din Anvers, în 1886 s-a alăturat fratelui său, Theo, la Paris, pentru a face negoț cu obiecte de artă. Aici i-a cunoscut pe Henri de Toulouse-Lautrec, Paul Gauguin și alți pictori impresioniști și postimpresioniști. În vara anului 1887 picta deja în culori pure, cu trăsături de penel scurte, uneori aproape pointilistic, iar la începutul lui 1888 își cristalizase stilul postimpresionist. În februarie 1888 a plecat la Arles, în SE Franței. Picturile pe care le-a realizat în următoarele 12 luni – pomi în floare, imagini ale orașului și ale împrejurimilor, autoportrete, portrete ale lui Roulin, poștașul, și ale altor prieteni, interioare și exterioare de case, floarea-soarelui și peisaje – marchează prima perioadă din pictura lui. Van Gogh și Gauguin au lucrat împreună timp de două luni, din octombrie 1888; s-au influențat reciproc din punct de vedere artistic, dar prietenia lor s-a stricat. În ajunul Crăciunului din 1888, epuizat fizic și psihic, van Gogh a cedat nervos și, după o ceartă cu Gauguin, și-a tăiat jumătate din lobul urechii stângi. În aprilie 1889, van Gogh a fost internat într-un azil, dar a continuat să lucreze. În cele 12 luni, în azil, a realizat 150 de picturi și desene. Mutarea la Auvers-sur-Oise în 1890 a marcat o nouă perioadă de lucru intens, dar a făcut o nouă cădere nervoasă și a murit în luna iulie ca urmare a unei răni pe care și-a provocat-o cu o armă de foc. În cariera artistică de cca 10 ani, a realizat peste 800 de picturi și 700 de desene, din care a vândut doar una singură în timpul vieții. Opera sa a avut o mare influență asupra picturii moderne, iar el este considerat cel mai mare pictor olandez de la Rembrandt încoace.

gogoașă *sau* bășica-porcului

Specie de ciupercă din ordinul *Lycoperdales*, clasa *Basidiomycetes*, care crește pe sol sau pe lemnul în putrefacție, în pajiști și în păduri. Numele provine de la faptul că se umflă ca o gogoașă, sporii fiind eliminați când țesuturile uscate ale ciupercii mature (basidiacarp) se sparg. Multe specii sunt comestibile înainte de maturizare.

Gogol, Nikolai (Vasilievici)

(09.3/31.03, stil nou, 1809, Sorocinți, lângă Poltava, Ucraina, Imperiul Rus, azi Ucraina – 21.02 04.03 stil nou, 1852, Moscova, Rusia)

Umorist, dramaturg și romancier rus, născut în Ucraina. Romanul său *Suflete moarte* (Mertvîie duși) și nuvela *Mantaua* (Șinel) sunt considerate fundamentul tradiției realiste ruse din sec. XIX.

Tinerețe și începuturi

Peisajul rural ucrainean, cu țărănimea lui pestriță, tradițiile cazace și folclorul bogat, a constituit fundalul copilăriei lui Gogol. Membru al micii nobilimi, Gogol a fost trimis, la vârsta de 12 ani, la liceul din Nejin. Acolo s-a făcut remarcat prin limbajul tăios, prin contribuțiile în proză și versuri la o revistă și prin portretizarea unor bătrâni comici în piesele de teatru școlare. În 1828 a plecat la Sankt Petersburg, sperând să se angajeze ca funcționar, dar a descoperit curând că, fără bani și relații, trebuia să își câștige existența muncind din greu. A încercat să devină actor, dar nu a reușit la audiție. În această situație, și-a amintit de un poem mediocru, sentimental-idilic, pe care îl scrisese în liceu. Nerăbdător să devină un poet cunoscut, a publicat poemul pe cheltuială proprie, dar eșecul a fost atât de mare încât a ars toate exemplarele și s-a gândit să emigreze în Statele Unite ale Americii. A luat banii pe care mama lui i-i trimisese pentru a plăti ipoteca la fermă și a plecat cu un vas până la Lübeck, în Germania. Nu a navigat, ci a făcut un tur rapid al Germaniei. Indiferent care ar fi fost motivele acestei călătorii iresponsabile, a rămas curând fără bani și s-a întors la Sankt Petersburg, unde a primit un post prost plătit în administrație.

Între timp, Gogol a scris ocazional pentru ziare, găsindu-și refugiu în amintirile din copilăria petrecută în Ucraina. A pus pe hârtie ceea ce își amintea despre peisajele însorite, țăranii și flăcăii gălăgioși din sat. A povestit, de asemenea, despre demoni, vrăjitoare și alte personaje demonice sau fantastice care însuflețesc folclorul ucrainean. Poveștile romantice din trecut s-au împletit astfel cu evenimente realiste din prezent. Din aceste rememorări provin cele opt povestiri publicate în două volume în 1831–1832 sub titlul *Seri în cătunul de lângă Dikanka* (Vecera na hutore bliz Dikanki). Scrise într-un limbaj însuflețit și, uneori, colocvial, aceste opere au adus un aer proaspăt și nou în literatura rusă. Pe lângă tonul bizar al autorului, textele abundă în folclor autentic, cuprinzând numeroase cuvinte și expresii ucrainene, care au captivat lumea literară rusă.

Cariera la maturitate

Tânărul scriitor a devenit faimos peste noapte. Printre primii săi admiratori s-au numărat poeții Aleksandr Pușkin și Vasili Jukovski, cu care se întâlnise în prealabil. Respectul a fost curând împărtășit de scriitorul Serghei Aksakov și de criticul

Visarion Belinski, printre alții. După ce a renunțat la al doilea post din administrație, Gogol a predat istoria la un internat pentru fete. În 1834 a fost numit profesor asistent de istorie medievală la Universitatea din Sankt Petersburg, dar nu s-a simțit pregătit pentru această funcție și a abandonat-o după un an. Între timp, s-a pregătit asiduu pentru publicarea următoarelor două cărți, *Mirgorod* și *Arabescuri* (Arabeski), apărute în 1835. Cele patru povestiri care alcătuiesc *Mirgorod* sunt o continuare a *Serilor în cătunul de lângă Dikanka*, dar trădează uriașa diferență dintre tendința de evadare romantică a lui Gogol și atitudinea, altfel pesimistă, față de viață. O povestire splendidă despre trecutul cazac precum *Taras Bulba* a constituit, cu siguranță, un refugiu din prezent. Dar povestirea *Cum s-a certat Ivan Ivanovici cu Ivan Nikiforovici* (Povest o tom, kak possorilsia Ivan Ivanovici s Ivanom Nikiforovici) este, în ciuda umorului, plină de amărăciune provocată de răutatea și de vulgaritatea existenței. Chiar și motivul idilic din *Proprietari din lumea veche* (Starosvetskiie pomeșciki) este subminat de satiră, întrucât afecțiunea reciprocă a cuplului în vârstă este deteriorată de lăcomie, de impulsul de a mânca neîncetat de dragul de a mânca.

Realismul agresiv al unui romantic care nici nu se poate adapta la lume, nici nu poate evada din ea, fiind astfel cu atât mai nerăbdător să-i denunțe vulgaritatea și răutatea, predomină în povestirile lui Gogol despre Petersburg, publicate (împreună cu câteva eseuri) în cea de-a doua lucrare, *Arabescuri*. În una dintre povestiri, *Însemnările unui nebun* (Zapiski sumașdșego), personajul principal este un funcționar frustrat care găsește compensare în megalomanie și sfârșește într-un spital de nebuni. Într-o altă povestire, *Nevsky prospekt*, un visător romantic tragic este pus în contrast cu un personaj aventuros, în timp ce în finalul revizuit al povestirii *Portretul* (Portret) autorul pune accentul pe convingerea că răul este indestructibil în această lume. În 1836, Gogol a publicat în ziarul *Contemporanul* (Sovremenik) al lui Pușkin una dintre cele mai cunoscute povești satirice, *Caleașca* (Koliaska). În aceeași publicație a apărut și caustica poveste suprarealistă Nasul (Nos). Asocierea lui Gogol cu Pușkin a fost foarte valoroasă deoarece a avut întotdeauna încredere în gustul și critica prietenului său; în plus, Pușkin i-a oferit temele celor două opere principale ale sale, piesa de teatru *Revizorul* (Revizor) și *Suflete moarte* (Mertvîie duși), importante nu doar pentru literatura rusă, ci și pentru destinul lui Gogol.

O comedie excelentă, *Revizorul* este un pamflet necruțător la adresa birocrației corupte din vremea lui Nicolai I. Confundând un palavragiu bine îmbrăcat cu un temut inspector sosit incognito, edilii unui oraș de provincie îi dau mită și îl ospătează, pentru a-i distrage atenția de la carențele administrației. Dar, în timp ce sărbătoreau după ce falsul revizor pleacă, se anunță sosirea adevăratului revizor – spre groaza tuturor. Doar printr-un ordin special al țarului a avut loc prima reprezentație a acestei comedii acuzatoare, care face „haz de necaz", la data de 19 aprilie 1836. Însă zarva și scandalul stârnite de presa reacționară și de autorități l-au făcut pe Gogol să părăsească Rusia și să plece la Roma, unde a rămas, cu câteva întreruperi, până în 1842. Atmosfera pe care a găsit-o în Italia a fost pe placul său și se potrivea cu înclinația lui religioasă, într-o oarecare măsură patriarhală – ca să nu spunem primitivă. Pictorul religios Aleksandr Ivanov, care lucra în Roma, i-a devenit prieten apropiat. A mai întâlnit și câțiva aristocrați ruși care călătoreau. O vizita des pe prințesa emigrată Zinaida Volkonski, convertită la religia romano-catolică, în al cărei cerc se discutau teme religioase. Tot la Roma, Gogol a scris mare parte din capodopera *Suflete moarte*.

Acest roman comic, sau epic, așa cum l-a etichetat autorul, reflectă Rusia feudală, cu iobăgia sa și inechitățile birocratice. Cicikov, personajul principal, este un escroc versat care, după câteva răsturnări de situație, vrea să se îmbogățească rapid. Ideea sa strălucită, dar criminală, este aceea de a cumpăra de la fiecare proprietar câțiva dintre iobagii decedați de curând (sau „suflete", așa cum erau numiți în Rusia) a căror moarte nu fusese încă înregistrată prin recensământul oficial și, astfel, erau considerați încă în viață. Proprietarii erau nerăbdători să scape de proprietățile fictive pentru care continuau să plătească taxe până la următorul recensământ. Cicikov intenționează să amaneteze „sufletele" la o bancă și, cu banii astfel strânși, să se stabilească într-o regiune îndepărtată, ca un domn respectabil. Provincialii din primul oraș în care se oprește sunt fermecați de manierele lui elegante; abordează câțiva proprietari din zonă, dispuși să vândă „sufletele", conștienți fiind de natura frauduloasă a unei asemenea tranzacții. Condițiile grele din Rusia, în care iobagii erau vânduți și cumpărați

precum vitele, sunt evidente în tranzacțiile grotesc de amuzante. Proprietarii, unul mai ciudat și mai dezgustător decât altul, au devenit porecle cunoscute tuturor cititorilor ruși. Când secretul comisioanelor lui Chichikov începe să se afle, acesta părăsește orașul în grabă.

Suflete moarte a fost publicat în 1842, același an în care a fost publicată prima ediție de opere complete ale lui Gogol. Ediția includea, printre alte scrieri, o însuflețită comedie intitulată *Căsătoria* (Jenitba) și povestirea *Mantaua*. Cea din urmă este despre un conțopist umil care, făcând sacrificii neștiute de nimeni, a achiziționat o manta elegantă. După ce mantaua îi este furată, el moare de inimă rea. Tragedia acestui bărbat neînsemnat a fost construită din atât de multe fleacuri semnificative încât, ani mai târziu, Fiodor Dostoievski avea să exclame că toți realiștii ruși au apărut „de sub mantaua lui Gogol". Culmea faimei lui Gogol a fost, însă, *Suflete moarte*. Intelectualii democrați de talia lui Belinski au văzut în acest roman o lucrare în care abundă propriile aspirații liberale. Autorul ei a fost popular, mai ales că, după moartea tragică a lui Pușkin, Gogol era considerat liderul literaturii ruse. Însă Gogol avea o perspectivă proprie asupra propriului rol. Fiind martorul rezultatelor benefice ale râsului cauzate de acuzele lui, era sigur că Dumnezeu îl înzestrase cu talent literar pentru a-l face nu doar să pedepsească abuzurile prin râs, ci și să dezvăluie Rusiei calea cea dreaptă de a trăi într-o lume rea. A decis deci să continue *Suflete moarte* ca pe un fel de *Divina comedie* în proză; partea deja publicată reprezenta infernul vieții din Rusia, iar partea a doua și cea de-a treia (despre regenerarea morală a protagonistului) aveau să fie Purgatoriul și Paradisul.

Declinul creativ

Din păcate, angajându-se într-o astfel de încercare de salvare a sufletului, Gogol a observat că abilitatea lui creativă se diminua. A lucrat la partea a doua a romanului timp de peste zece ani, dar cu rezultate slabe. În ciornele celor patru capitole și ale unui fragment din capitolul cinci găsite printre hârtiile lui, personajele negative și grotești sunt realizate cu o oarecare intensitate, în timp ce tipurile virtuoase pe care era atât de nerăbdător să le slăvească erau afectate și lipsite de viață. Această lipsă de vervă a fost interpretată de Gogol drept un semn al faptului că Dumnezeu nu mai voia ca el să fie vocea care îi îndemna pe conaționali la o viață mai demnă. În ciuda acestui lucru, a decis să dovedească faptul că, măcar ca învățător și preot – dacă nu ca artist –, putea încă să arate ceea era necesar pentru îndreptarea morală și lumească a Rusiei. A făcut acest lucru în *Pasaje selectate din corespondența cu prietenii* (Bibranîie mesta iz perepiski s druziami,1847), o colecție de 32 de discursuri care elogiază nu doar biserica oficială conservatoare, ci și puterile pe care le condamnase atât de nemilos cu doar câțiva ani înainte. Nu e de mirare că această carte a fost aspru atacată de admiratorii săi de odinioară, cel mai mult de Belinski, care, într-o scrisoare indignată, l-a numit „preot al cnutului, apărător al obscurantismului și al opresiunii întunecate". Zdrobit de aceste cuvinte, Gogol a văzut în scrisoare încă o dovadă a faptului că, așa de păcătos cum era, pierduse pentru totdeauna aprecierea lui Dumnezeu. Și-a înmulțit rugăciunile și practicile ascetice. În 1848 a făcut chiar un pelerinaj în Palestina, dar în zadar. În ciuda câtorva momente fericite, a început să hoinărească din loc în loc, asemenea unui suflet condamnat. În cele din urmă s-a stabilit la Moscova, unde a ajuns sub influența unui preot fanatic, părintele Matvei Kostantinovski, care pare să fi experimentat pe Gogol un fel de sadism spiritual. La porunca acestuia, Gogol a ars manuscrisul probabil terminat al celui de-al doilea volum din *Suflete moarte* la 24 februarie (11 februarie, stil vechi) 1852. Zece zile mai târziu a murit, pe jumătate nebun.

Influență și reputație

Indiferent de capriciile minții și vieții lui Gogol, rolul său în literatura rusă a fost enorm. Mai presus de orice, din opere precum *Revizorul*, *Suflete moarte* și *Mantaua* a derivat Belinski teoria „școlii naturaliste" (diferită de școala retorică sau de cea romantică), responsabilă de tendința pe care a urmat-o ficțiunea rusă de mai târziu. Gogol a fost unul dintre primii scriitori care au înfățișat adevărata față a Rusiei. Dar, spre deosebire de proza simplă clasic-realistă a lui Pușkin, adoptată de Lev Tolstoi, Goncharov și Turgheniev, proza bogată și învolburată a lui Gogol a fost preluată de Fiodor Dostoievski. Realismul acuzelor lui Gogol a strâns mulți adepți, printre care și marele satiric Mihail Saltikov. Tot el a dovedit un talent fără egal în a face dintr-un om mărunt un erou literar. Neliniștea sa spirituală a fost de asemenea continuată (dar la un nivel mai înalt) atât de Tolstoi cât și de Dostoievski, la fel ca și efortul de a depăși „simpla literatură".

Goibniu

În Antichitatea celtă, zeu al fierarilor. Conform tradiției irlandeze, era unul dintre cei trei meșteșugari divini. Avea darul de a prepara o licoare fermecată care conferea nemurirea. Tot el asigura și cele necesare pentru sărbătoarea sacră din lumea cealaltă, cunoscută sub numele de Fled Goibnenn. În perioada creștină, cu numele schimbat în Gobbán Saer, era considerat un legendar constructor de biserici. Corespondentul său galez, Gofannon, este menționat în *Mabinogion*.

Golan, Înălțimile ~ *în arabă* **Al-Jawlan**

Regiune deluroasă în SV Siriei. Se află pe cursul superior al râului Iordan; altitudinea sa maximă atinge 2 224 m. A fost ocupată de armata israelită în timpul Războiului de Șase Zile din 1967. După Războiul arabo-israelian din 1973, zona Înălțimilor Golan a fost declarată de către ONU zonă-tampon între sirieni și israeliți. În 1981, Israelul a anexat unilateral porțiunea din Golan care îi aparținea. La începutul lui 2000, cele două țări au inițiat negocieri pentru rezolvarea situației.

Golconda

Fortăreața și ruinele unui oraș situat în statul Andhra Pradesh, din S Indiei. Aflată la opt km V de actualul Hyderabad, a fost capitala (1512–1687) unuia dintre cele cinci sultanate musulmane din Deccan. În 1687 a fost cucerită de împăratul Aurangzeb și anexată Imperiului Mogul. Fortăreața avea palate și moschei și s-a păstrat intactă. De-a lungul timpului, a ajuns renumită pentru diamantele extrase din zona dealurilor din vecinătate.

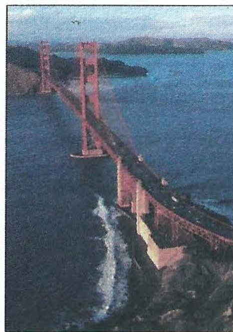
Goldberg, Arthur J(oseph)

(08.08.1908, Chicago, Illinois, SUA - 19.01.1990, Washington DC)

Jurist american. La 20 de ani a intrat în baroul Illinois, apoi a practicat avocatura în Chicago, din 1929 până în 1948. A fost pentru prima oară remarcat la nivel național în calitate de consilier al Sindicatului Ziariștilor din Chicago, în timpul grevei acestora din 1938. În 1948 devine consilier general la Washington DC, pentru Congress of Industrial Organizations (CIO) și Oțelarii Uniți din America. A avut un rol-cheie în fuzionarea CIO cu Federația Americană a Muncii (AFL), în 1955. După ce a fost ministru al muncii (1961–1962), a fost numit membru al Curții Supreme de Justiție a SUA (1962–1965). A renunțat la postul său la cererea președintelui Lyndon B. Johnson, pentru a deveni ambasador al SUA la ONU (1965–1968), funcție din care a demisionat însă, în semn de protest față de intensificarea conflictelor din războiul din Vietnam. A fost de două ori ambasador în timpul mandatului președintelui Jimmy Carter.

Golden Gate
în engleză **Golden Gate Bridge**

Pod suspendat care traversează strâmtoarea Golden Gate, San Francisco. Din 1937, când a luat sfârșit construcția, și până la finalizarea, în 1964, a podului Verrazano-Narrows din New York, a fost cel mai lung pod din lume, măsurând 1 280 m. Măreția construcției îl face fără egal. Procesul de construcție, coordonat de Joseph B. Strauss (1870–1938), a trebuit să depășească multe obstacole: curenți cu viteză mare, furtuni frecvente, ceață. De asemenea, constructorii s-au confruntat cu problema dinamitării stâncii de sub apele adânci, pentru a putea executa fundații rezistente la cutremure.

Podul Golden Gate (Golden Gate Bridge), San Francisco

GEORGE HALL/WOODFIN CAMP & ASOCIAȚII

Golding, Sir William (Gerald)

(19.09.1911, St. Columb Minor, lângă Newquay, Cornwall, Anglia - 19.06.1993, Perranarworthal, lângă Falmouth, Cornwall)

Romancier britanic. A studiat la Oxford, fiind director de școală până în 1960. Primul și cel mai cunoscut roman al său, *Împăratul muștelor* (Lord of the Flies, 1954), este povestea unor băieți rămași izolați pe o insulă, experiență care îi transformă în adevărați sălbatici. Multe dintre operele sale ulterioare sunt parabole ale condiției umane, care arată subțirimea pojghiței civilizației. Printre ele se numără *Moștenitorii* (The Inheritors, 1955), *Martin hoțul* (Pincher Martin, 1956), *Cădere liberă* (Free Fall, 1959), *Turnul* (The Spire, 1964), *Darkness Visible* (1979), *Rituri de trecere* (Rites of Passage, 1980, Premiul Național al Cărții) și *Close Quarters* (1987). În 1983 i-a fost decernat Premiul Nobel pentru literatură.

Goldiș, Vasile

(1862, Mocirla, azi Lunca Teuzului, Arad, România - 10.02.1934, Arad)

Publicist și om politic român, fruntaș al mișcării de emancipare politică a românilor. A fost fruntaș al Partidului Național Român din Transilvania și președinte al

ASTREI și a jucat un rol de prim rang la Marea Adunare de la Alba-Iulia (1 dec. 1918), care a decis alipirea Transilvaniei la România; membru al Consiliului Național Român Central (1918) și al Consiliului Dirigent al Transilvaniei (1918–1920). A luptat pentru desăvârșirea statului unitar român, a avut o intensă activitate publicistică și a editat manuale școlare. A colaborat la revista *Tribuna*, a fost membru de onoare al Academiei Române (1919) și de mai multe ori ministru.

Goldman, Emma

(27.06.1869, Kovno, Lituania, Imperiul Rus - 14.05.1940, Toronto, Ontario, Canada)

Anarhistă internațională. A emigrat în SUA în 1885, stabilindu-se la Rochester, New York. În 1889 se mută la New York; îl cunoaște pe anarhistul rus Aleksander Berkman (1870–1936), cu care a avut o relație de durată. În perioada în care Berkman a făcut închisoare (1892–1906), cei doi corespondau regulat, plănuind asasinarea lui Henry Clay Frick. În 1893, Goldman a făcut și ea închisoare pentru instigare la revoltă, atunci când un grup de șomeri a reacționat la un discurs vehement pe care îl ținuse. A fondat și a editat ziarul anarhist *Mother Earth* (1906–1917), abordând probleme cum ar fi anarhismul, feminismul, controlul nașterilor și alte probleme sociale. După eliberarea lui Berkman, ea a continuat să se implice, alături de el, în diverse activități anarhiste, până în 1917, când amândoi au fost arestați pentru obstrucționarea mobilizării militare. În 1919, când a fost eliberată din închisoare, a fost deportată în Rusia, împreună cu alți anarhiști. A plecat în Anglia în 1921, iar apoi în Canada și Spania, continuând să țină conferințe în Europa.

Goldmark, Peter Carl

(02.12.1906, Budapesta, Ungaria - 07.12.1977, districtul Westchester, New York, SUA)

Inginer american de origine maghiară. Și-a luat doctoratul la Universitatea din Viena, iar în 1933 a emigrat în SUA. Din 1936 până în 1972 a lucrat la Columbia Broadcasting System Laboratories. În 1940 a explicat primul sistem de televiziune color pentru domeniul comercial; bazat pe un disc rotitor în trei culori, dispozitivul și-a găsit numeroase aplicații în televiziunile cu circuit închis din domeniul industriei, în instituții medicale și în școli, deoarece aparatul său de luat vederi era mult mai mic și mai ușor de folosit decât cele utilizate în televiziunile comerciale. În 1948 a inventat discul LP (*în engleză, long-playing*, care cântă mult), care a revoluționat industria înregistrărilor. În 1950 a pus la punct sistemul de scanare care a permis navetei spațiale americane *Orbiter* (lansată în 1966) să trimită fotografii (de la o distanță de 380 000 km) de pe Lună pe Pământ.

Goldoni, Carlo

(25.02.1707, Veneția - 06.02.1793, Paris, Franța)

Dramaturg italian. Deși a studiat dreptul, a preferat să scrie piese de teatru, debutând cu *Belisario* (1734). A adus inovații în commedia dell'arte, înlocuind personajele mascate cu personaje realiste, acțiunea repetitivă cu intrigi bine închegate, iar farsele lesne de anticipat cu acțiuni spontane. Toate aceste inovații și-au găsit expresia în *Pamela* (1750), o piesă inspirată din romanul lui Samuel Richardson. Comedia sa de moravuri *Hangița* (La locandiera, 1753) se joacă și astăzi. Când rivalii săi i-au ridiculizat inovațiile, a plecat la Paris pentru a-și face cunoscute comediile realiste. Teatrul Comédie Italienne l-a avut director, Goldoni scriind în această perioadă multe piese în franceză, pe care le-a rescris apoi pentru publicul italian. *Evantaiul* (Il ventaglio, 1763) este unul dintre cele mai mari succese ale sale.

Goldschmidt, Victor Moritz

(27.01.1888, Zürich, Elveția - 20.03.1947, Oslo, Norvegia)

Mineralog și petrolist norvegian de origine elvețiană. În 1914 a devenit director al Institutului Mineralogic de la Universitatea din Christiania (în prezent Oslo). Lipsa materiilor prime din timpul Primului Război Mondial l-a determinat să facă cercetări în domeniul geochimiei. Descoperirile, precum și studiile sale postbelice cu caracter mai general au marcat începuturile geochimiei moderne. Lucrarea *Legile geochimice de distribuire a elementelor* (Geochemische Verteilungsgesetze der Elemente, 8 vol., 1923–1938) a pus bazele chimiei cristalelor anorganice. În anii 1930 a studiat distribuția zonală a elementelor chimice pe glob. În 1942 a evadat dintr-un lagăr de concentrare nazist și a fugit în Marea Britanie, iar după război a revenit la Oslo.

Goldsmith, Oliver

(10.11.1730, Kilkenny West, comitatul Westmeath, Irlanda - 04.04.1774, Londra, Anglia)

Eseist, poet, romancier și dramaturg britanic de origine irlandeză. A urmat cursurile Trinity College din Dublin, după care a studiat medicina la Edinburgh. S-a stabilit

Oliver Goldsmith, pictură în ulei din studioul lui Sir Joshua Reynolds, 1770; Galeria Naţională de Portrete, Londra

GALERIA NAŢIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

la Londra și a început să scrie eseuri, o parte dintre ele fiind reunite în volumul *Cetățeanul lumii* (The Citizen of the World, 1762). În 1764 a devenit membru al cunoscutului club al lui Samuel Johnson. Și-a câștigat reputația de poet cu *Călătorul* (The Traveller, 1764) și cu faimoasa elegie *Satul părăsit* (The Deserted Village, 1770). S-a impus ca romancier cu *Vicarul din Wakefield* (The Vicar of Wakefield, 1766). *Greșelile unei nopți* (She Stoops to Conquer, 1773) este o farsă foarte bine scrisă, fiind și piesa care a avut cel mai mare succes. S-a remarcat prin stilul extrem de grațios și vivace. A fost prieten cu multe personalități literare contemporane, care l-au considerat una dintre cele mai stranii celebrități ale perioadei respective.

Goldwater, Barry M(orris)

(01.01.1909, Phoenix, Arizona, SUA - 29.05.1998, Paradise Valley, Arizona, SUA)

Senator american. Din 1937 a condus magazinele familiei sale. În Al Doilea Război Mondial, a fost pilot al forțelor aeriene (1941–1945). Republican, a fost ales în Senatul american, în 1952, impunându-se rapid ca un conservator radical și susținând o atitudine diplomatică severă în raporturile cu Uniunea Sovietică. De asemenea, s-a opus negocierilor cu URSS legate de controlul înarmărilor și i-a acuzat pe democrați că ar fi transformat America într-un stat cvasisocialist. În 1964, a candidat la președinție împotriva democratului Lyndon B. Johnson, dar a pierdut, fiind acuzat de vederi extremiste care ar putea duce la declanșarea unui război cu Uniunea Sovietică. Reîntors în Senat (1969–1987), s-a aflat printre cei care l-au convins pe președintele Richard Nixon să demisioneze în 1974. Convingerile sale s-au mai temperat în ultimii săi ani, devenind un simbol al conservatorismului nobil.

Goldwyn, Samuel *născut* Schmuel Gelbfisz *ulterior* Samuel Goldfish

(07.1879, Varşovia, Polonia - 31.01.1974, Los Angeles, California, SUA)

Producător de film american. A emigrat singur, la vârsta de 13 ani, din Polonia la New York, unde a lucrat la o fabrică de mănuși și a devenit agent de vânzări. Împreună cu Jesse L. Lasky (1880–1958), cumnatul său, și cu Cecil B. DeMille, a fondat o companie de film în 1913, pe care însă a părăsit-o în 1917. Împreună cu Edgar Selwyn, a pus bazele companiei Goldwin Pictures Corp. În 1924, aceasta a fuzionat, transformându-se în MGM, dar în acel moment Goldwyn devenise deja producător independent. A angajat cei mai buni scenariști, regizori și actori pentru a produce filme de o calitate deosebită, cum ar fi *La răscruce de vânturi* (Wuthering Heights, 1939), *Vulpițele* (The Little Foxes, 1941), *Cei mai frumoși ani din viața noastră* (The Best Years of Our Lives, 1946), *Băieți și păpuși* (Guys and Dolls, 1955) și *Porgy și Bess* (Porgy and Bess, 1959).

golem

În folclorul iudaic, obiect care capătă viață. Încă din Evul Mediu circulau povești despre oameni învățați care puteau să însuflețească statui din argilă prin intermediul farmecelor sau al incantațiilor. Golemii erau inițial niște servitori perfecți, al căror singur defect consta în faptul că îndeplineau prea strict sau mecanic poruncile stăpânului. Mai apoi, în timpul persecuțiilor, golemii au fost considerați protectori ai evreilor. Se considera că aveau un aspect înfricoșător.

Golemul (dreapta) în filmul german *Golemul* (1920)

INSTITUTUL FRIEDRICH-WILHELM MURNAU, WIESBADEN; FOTOGRAFIE, MUZEUL DE ARTĂ MODERNĂ, ARHIVA FOTOGRAFICĂ ŞI CINEMATOGRAFICĂ, NEW YORK

Golescu, Dinicu (Constantin)

(07.02.1777, Goleşti, Argeş, Ţara Românească, România - 05.10. 1830, Bucureşti)

Boier și memorialist român, frate cu Iordache Golescu. A deținut ranguri importante, până la acelea de hatman și mare logofăt al Țării de Jos. Cei patru fii ai săi, frații Golești – Ștefan, Nicolae, Alexandru și Radu –, au fost, la rândul lor, figuri proeminente în sec. XIX. Cărturar iluminist, a fost foarte activ pe plan cultural: a înființat o școală-internat pe moșia sa de la Golești, unde i-a adus ca dascăli pe Florian Aaron și Ion Heliade-Rădulescu, un pension de fete la moșia Belvedere de lângă București, a fost unul dintre fondatorii Societății Culturale din Brașov (1822) și al Societății Literare Române din București (1827), a susținut moral și material editarea primei gazete în limba română, *Curierul românesc* (1929). A făcut mai multe călătorii peste graniță, ultimele trei,

care l-au purtat prin Transilvania, Banat, Austria, N Italiei, Germania și Elveția, inspirându-i memorialul *Însemnare a călătoriii mele, Constantin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826* (1826). A mai publicat două traduceri, *Adunare de pilde bisericești și filosofești* (1826) și *Elementuri de filosofie morală* (1827) și o culegere a tratatelor încheiate „între prea puternica împărăție a Rusiei și Nalta Poartă".

Golescu, familia ~

Familie de boieri români, ai cărei membri s-au ilustrat în viața politică și culturală a sec. XIX: – **Radu Golescu**, boier român, care a jucat un rol politic important în Țara Românească între 1690 și 1730. A fost fiul lui Stroe Leurdeanu și al Vișei Golescu și bunic al lui Iordache și Dinicu Golescu; – **Iordache (Gheorghe) Golescu** (cca 1776–1848), boier cărturar român, frate cu Dinicu Golescu. În calitate de efor al școlilor, în 1818, s-a ocupat cu organizarea învățământului românesc, sprijinindu-l pe Gheorghe Lazăr; – **Dinicu (Constantin) Golescu** (1777–1830), boier cărturar român de orientare iluministă, fratele lui Iordache Golescu. Foarte activ pe plan cultural, unul dintre fondatorii Societății Culturale din Brașov (1822) și al Societății Literare Române din București (1827); – **Ștefan Golescu** (1809–1894), om politic român de orientare liberală, fiu al lui Dinicu Golescu. Participant la Revoluția de la 1848 din Țara Românească, a fost membru al guvernului revoluționar provizoriu. A îndeplinit ulterior funcții politice importante: prim-ministru și ministru de interne al lui Al. I. Cuza (1861), ministru de externe (1867), prim-ministru și ministru de interne (1867–1868); – **Nicolae Golescu** (1810–1877), general și om politic român de orientare liberală, fiu al lui Dinicu Golescu. Participant la Revoluția de la 1848 din Țara Românească și membru al guvernului revoluționar provizoriu, a devenit prim-ministru în 1860; participant la complotul care l-a detronat pe Alexandru Ioan Cuza, a fost membru al locotenenței domnești (1866) și ulterior prim-ministru (1868); – **Alexandru C. Golescu (supranumit Albu)** (1815–1873), publicist și om politic român de orientare liberală, fiu al lui Dinicu Golescu; a participat la Revoluția de la 1848 din Țara Românească și a militat pentru Unirea Principatelor; – **Alexandru Golescu** (supranumit **Negru** sau **Arăpilă**) (1819–1881), om politic român de orientare liberală, fiu al lui Iordache Golescu, prieten apropiat al lui Nicolae Bălcescu. Participant la Revoluția de la 1848 din Țara Românească, a fost secretarul guvernului revoluționar provizoriu. Ulterior, a fost ministru al cultelor (1859–1860), ministru de finanțe (1868–1870) și prim-ministru (1870).

Golescu, Iordache (Gheorghe)

(cca 1776, /?/, București, Țara Românească, România - 1848, Orșova)

Boier și cărturar român, frate cu Dinicu Golescu. Instrucția dobândită cu dascăli faimoși ai timpului și apoi la Academia Domnească din București l-a recomandat și pentru alte înalte ranguri, în afara celor boierești de mare stolnic și mare logofăt, pe care le-a ocupat în instituții politice și administrative, și pentru poziții de maximă responsabilitate și importanță pentru țară. În calitate de efor al școlilor, l-a sprijinit în 1818 pe Gheorghe Lazăr la organizarea învățământului românesc. A alcătuit o gramatică a limbii române (*Băgări de samă asupra canoanelor grămăticești*, 1840), un dicționar explicativ (*Condica limbii românești*) și o culegere de *Pilde, povățuiri și cuvinte adevărate și povești* – rămase în manuscris, dar incluse de I. Zanne în monumentala antologie *Proverbele românilor*. Observator atent și lucid, critic acid al societății feudale contemporane, a scris pamflete (*Istoria Țării Românești*) și scurte comedii-dialoguri, cu un stil apropiat incisivității cronicarilor munteni.

golf

În sport, joc în care un jucător care folosește crose speciale încearcă să introducă o minge mică, în fiecare dintre cele 9 sau 18 găuri succesive de pe un teren amenajat în aer liber. Cu cât jucătorul execută mai puține lovituri, cu atât obține un punctaj mai mare. O gaură include: (1) o zonă de pornire, adică un loc liber de unde mingea este trimisă către gaura propriu-zisă (sau cupă); (2) o fâșie de pajiște lungă, cu iarba tunsă scurt, care se desfășoară adesea în unghiuri; (3) o zonă cu iarbă în care se află gaura; (4) unul sau mai multe obstacole naturale ori artificiale (precum obstacolele de nisip). Fiecare gaură are o valoare sau un punctaj standard, de obicei de la 3 la 5. Originile jocului sunt obscure, deși lucruri evidente sugerează astăzi că primele forme de golf au fost jucate prima dată în Olanda și apoi în Scoția. Golful s-a dezvoltat în Scoția – terenurile erau inițial pajiști păscute de turme de oi. La început, mingile de golf erau confecționate din lemn. În sec. XVII, mingile au început să fie făcute din piele, interiorul lor fiind umplut cu pene; în sec. XIX erau fabricate din gutapercă. Abia în sec. XX au început

să fie făcute din cauciuc dur. În termeni de specialitate, crosele (al căror număr este limitat la 14) sunt numite „fiare" (cele pentru lovituri medii și scurte), respectiv „lemne" (cele pentru lovituri mai lungi). În prezent, fiarele sunt confecționate de cele mai multe ori din oțel inoxidabil, iar capetele lemnelor sunt realizate, de obicei, din metale precum oțelul sau titanul.

golf

În geografie, decupare largă a coastei maritime. Majoritatea golfurilor existente s-au format ori s-au extins în urma creșterii nivelului mării, fenomen petrecut la sfârșitul erei glaciare. Unele, precum golful Californiei și golful Oman, au apărut ca urmare a încrețirii sau prăbușirii scoarței terestre, ceea ce a făcut ca o parte a coastei să alunece sub nivelul mării. Multe golfuri sunt legate de mare prin una sau mai multe strâmtori. Un golf poate conține un grup de insule sau se poate deschide într-un alt golf. Din punctul de vedere al proprietăților și al sedimentării, apa golfurilor poate să difere de cea a mării lângă care se află.

Golf, sindromul Războiului din ~

Boală declanșată la veteranii Războiului din Golful Persic (1990–1991). Persoanele afectate au acuzat diferite simptome nespecifice cum ar fi: epuizarea, durerile musculare și de articulații, migrenele, pierderea memoriei și reacții de stres posttraumatic. Cauza este necunoscută. Afecțiunea nu pare să fie fatală, dar poate fi asociată cu o stare proastă accentuată și cu incapacitate fizică totală.

Golfstream *sau* Gulfstream

Curent oceanic cald, parte a unui sistem de curenți din N Oceanului Atlantic care se deplasează în sensul acelor de ceasornic. Influențează puternic clima regiunilor continentale învecinate, încălzind-o. În timpul iernii, aerul de deasupra oceanului de la V de Norvegia este cu peste 22°C mai cald decât temperatura normală la acea latitudine, aceasta fiind una dintre cele mai mari anomalii de temperatură din lume. Iernile din SV Angliei sunt și ele influențate de acest curent, fiind extrem de blânde, în ciuda latitudinii nordice. Regiunile traversate de curent, cum ar fi Grand Banks, se numără printre cele mai bune zone din lume pentru pescuitul comercial.

Golful Porcilor, Invazia din ~

(17 aprilie 1961)

Invazie eșuată asupra Cubei inițiată de CIA (Agenția Centrală de Informații a SUA) și pusă în aplicare de exilați cubanezi. Invazia urma să declanșeze o insurecție care să-l răstoarne pe Fidel Castro, al cărui regim comunist era considerat o amenințare la adresa intereselor SUA în regiune. A început cu bombardarea unor baze militare cubaneze; două zile mai târziu, de-a lungul coastei, inclusiv în Golful Porcilor, au debarcat cca 1 500 de soldați. Rebeliunea nu s-a produs, forțele invadatoare au fost repede înfrânte, și mai mult de 1 100 de oameni au fost închiși. Rezultatele au fost o uriașă victorie propagandistică pentru Castro și o mare pată pe obrazul administrației lui John F. Kennedy.

Golgi, Camillo

(07.07.1843/1844, Corteno, Italia - 21.01.1926, Pavia)

Medic și citolog italian. A inventat o metodă de studiu microscopic al țesutului nervos, descoperind astfel un neuron (numit astăzi celula Golgi), care prezintă multe prelungiri scurte, ramificate (dendrite) și realizează conexiunile cu alți neuroni. Descoperirea a dus la identificarea neuronului ca principala unitate structurală a sistemului nervos. De asemenea, a descoperit organul tendinos Golgi (punctul în care fibrele nervoase senzitive se ramifică la ieșirea dintr-un tendon) și aparatul Golgi (o structură intracelulară cu rol în transportul moleculelor mari). În 1906 i-a fost decernat Premiul Nobel, alături de Santiago Ramón y Cajal (1852–1934).

Camillo Golgi, 1906

PRIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA WELLCOME

Golia, mănăstirea ~

Locaș de cult în Iași, România, ctitorită de marele logofăt Ion Golia (sec. XVI) și refăcută radical de domnitorul Vasile Lupu (1650–1653). Împreună cu biserica și cu turnul-clopotniță cu plan pătrat și cu zidurile de incintă puternice, ansamblul arhitectonic impune prin dimensiuni și prin armonia componentelor. Adăpostește mormintele lui Vasile Lupu și ale membrilor familiei sale, precum și o bogată colecție de obiecte de cult.

goliard

Student sau călugăr rătăcitor din Anglia, Franța și Germania Evului Mediu, cunoscut pentru versurile și poemele sale

satirice care celebrau depravarea și criticau biserica și pe papă. Rebeli nomazi, erau obișnuiți să ducă un trai haotic, considerându-se adepții legendarului episcop Golias. Printr-o serie de decrete (1227), Biserica le-a revocat în cele din urmă drepturile clericale. *Carmina Burana* este o antologie de poeme și cântece goliarde din sec. XIII, scrise în latină. Unele au fost traduse de John Addington Symonds sub titlul de *Vin, femei și cântec* (Wine, Women and Song, 1884), iar altele au fost preluate de celebra cantată compusă de Carl Orff (1937). În sec. XVI, termenul avea sensul de jongler sau menestrel.

Goliţîn, familia ~

Familie de nobili ruși, ai cărei membri descind din marele duce al Lituaniei din sec. XIV, Gediminas. Trei dintre membrii săi au jucat roluri importante ca oameni de stat în vremea lui Petru I cel Mare. Vasili Goliţîn a fost principalul consilier al regentei lui Petru, Sofia Alekseievna; – **Boris Goliţîn** (1654–1714) a fost șambelan de curte (1676) și tutorele lui Petru; a fost implicat în lovitura de stat care l-a adus la tron pe Petru. Numele lui se leagă de realizările majore din timpul primei perioade a domniei lui Petru. A fost eliberat din funcție după ce a condus despotic o provincie din zona cursului inferior al Volgăi, ceea ce a dus la izbucnirea unei revolte; – **Dimitri Goliţîn** (1665–1737) a ocupat câteva funcții în timpul domniei lui Petru, începând cu 1697, dar s-a opus reformelor acestuia. În 1724 i-au fost retrase responsabilitățile publice. În 1727 a devenit membru al Consiliului Privat Suprem, care a guvernat în numele lui Petru II până la moartea acestuia (1730). A îndemnat Consiliul să o aducă pe tron pe Anna Ivanovna, dacă ea ar fi acceptat, sub semnătură, anumite condiții prin care transfera Consiliului principalele prerogative. Inițial, aceasta a fost de acord cu strategia, însă, mai târziu, a dizolvat Consiliul. A fost condamnat la moarte (1736) pentru convingerile sale antiautocratice, însă Anna i-a schimbat pedeapsa în închisoare pe viață.

Goliţîn, Vasili (Vasilievici), Cneazul ~

(1643, Rusia - 02.05.1714, Holmogorî, Rusia)

Om de stat rus și principalul consilier al Sofiei Alekseievna. După ce a fost guvernator în Ucraina, a devenit membru al curții lui Feodor III și a reorganizat armata rusă. În 1682, când Sofia a devenit regentă, l-a numit pe Goliţîn, amantul ei, șef al afacerilor externe. În 1686 a negociat o alianță cu Polonia împotriva otomanilor, dar a eșuat în cele două campanii împotriva acestora (1687, 1689). De asemenea, a încheiat tratatul de la Nerchinsk cu China. În 1689, când Sofia a fost detronată în urma unei lovituri de stat, el a fost exilat în Siberia. În locul acesteia a fost înscăunat Petru I.

Gollancz, Sir Victor

(09.04.1893, Londra, Anglia - 08.02.1967, Londra)

Editor, scriitor și filantrop britanic. Născut într-o familie de evrei ortodocși, și-a dezvoltat o convingere religioasă puternic influențată de etica creștină. În 1928 a înființat editura Victor Gollancz, Ltd., care a publicat bestselleruri și lucrări care-i sprijineau cauzele, cum ar fi: binefacerile sociale, pacifismul și abolirea pedepsei capitale. Prin intermediul clubului Left Book, pe care l-a fondat în 1936, a luptat împotriva fascismului, iar după Al Doilea Război Mondial a ajutat multe dintre victimele naziștilor.

Goltzius, Hendrick

(1558, Mulebrecht, Țările de Jos - 01.01.1617, Haarlem)

Gravor și pictor olandez. Și-a deschis un atelier de gravură în cupru, la Haarlem, devenind cel mai important maestru al gravurii manieriste olandeze. Printre primele sale lucrări se numără reproduceri ale unor gravuri de Albrecht Dürer și Lucas van Leyden. Cele mai cunoscute gravuri originale ale sale sunt: *Hercules Farnese* (aprox. 1592), xilogravura în clar-obscur *Hercule omorându-l pe Cacus* (1588) și seria *Eroi romani* (1586). Miniaturile reprezentând portrete sunt remarcabile, iar peisajele anticipează capodoperele peisagisticii sec. XVII. Picturile realizate în ultima perioadă a carierei sunt mai puțin impresionante, dar tehnica sa în domeniul gravurii nu a fost egalată nici până astăzi.

Goma, Paul

(n. 02.10.1935, Mana, Orhei, România)

Scriitor român, disident anticomunist, refugiat politic la Paris în 1977. S-a născut în Basarabia, ca al doilea fiu al unei familii de învățători români. Odată cu cedarea Basarabiei fostei URSS, în urma Pactului Ribbentrop-Molotov, familia Goma s-a refugiat în România. În mai 1952, elev în clasa a zecea la Liceul Gheorghe Lazăr din Sibiu, a fost exmatriculat din toate școlile din țară, deoarece susținuse în școală cauza luptătorilor anticomuniști. A reușit să se înscrie la Liceul Radu Negru din Făgăraș, pe care l-a absolvit în 1953. În anul următor a susținut simultan examene

de admitere la Universitatea din București și la Institutul de Literatură și Critică Literară Mihai Eminescu și, reușind la amândouă, a ales Institutul, dar, fire rebelă, a intrat în nenumărate dispute cu profesorii. După reprimarea revoluției maghiare din 1956 cu ajutorul tancurilor sovietice, în luna octombrie a aceluiași an, Paul Goma și-a predat carnetul de membru al Uniunii Tineretului Muncitoresc în semn de protest. A fost arestat în noiembrie 1956, acuzat de tentativă de organizare de manifestație ostilă și condamnat (1957) la doi ani de închisoare corecțională, pe care i-a executat la închisorile Jilava și Gherla. Ulterior, a fost trimis cu domiciliu forțat în Bărăgan, la Lătești, unde a rămas până în 1964. Neputându-se reînmatricula în anul III la Institut, în 1965 a dat din nou examen de admitere la Facultatea de Filologie a Universității din București. În anii 1970 a fost activ în crearea Sindicatului Muncitorilor Liberi. În 1971 a fost propus pentru a fi exclus din PCR, din cauza publicării romanului *Ostinato* în Germania de Vest, după ce, în țară, cenzura nu i-l acceptase. În 1977, Goma a publicat o scrisoare în care cerea respectarea drepturilor omului în România, scrisoare ce a fost citită la Radio Europa Liberă. Ca rezultat, a fost permanent urmărit, arestat și bătut de Securitate. Și-a publicat majoritatea volumelor inițial în franceză sau germană. Abia după 1990 cărțile sale au fost editate și în România. A scris romane în care evocă universul concentraționar românesc și Basarabia natală: *Ostinato, Gherla, Culorile curcubeului '77, Patimile după Pitești, Altina, Jurnal* (3 vol.), *Din calidor. O copilărie basarabeană.*

Gombrowicz, Witold

(04.08.1904, Matoszyce, Imperiul Rus - 25.07.1969, Vence, Franța)

Romancier, nuvelist și dramaturg polonez. Este cunoscut mai ales datorită romanului *Ferdydurke* (1937). A petrecut 24 de ani (1939–1963) în exil voluntar la Buenos Aires, Argentina, după care s-a stabilit în Franța. Operele sale, adesea bizare și satirice, explorează, într-o proză uneori excentrică, teme cum ar fi dependența pe care o dau practicile sadomasochiste și inerenta imaturitate umană. Scrierile sale au fost interzise multă vreme în Polonia. Opere ca *Trans-Atlantic* (Trans-Atlantyk, 1953), *Pornografia* (1960) și *Cosmos* (Kosmos, 1965) au fost publicate în perioada postbelică, în străinătate. Scrierile sale anticipează teatrul absurdului.

Gomel *sau* Homel

Oraș, 490 000 loc. (2001), centrul administrativ al provinciei Gomel din SE Belarusiei. Atestat în 1142 sub denumirea Gomy, a intrat în stăpânirea Lituaniei în sec. XIV și apoi sub cea a Poloniei. A trecut sub dominația Rusiei în 1772. La sfârșitul sec. XIX s-a dezvoltat ca mare nod feroviar, iar industria a început să prospere. Orașul, situat pe râul Soj, are astăzi un port important, cu legături riverane spre orașele de pe Nipru. Este și un centru industrial.

Gómez, Juan Vicente

(1857/1864, San Antonio de Táchira, Venezuela - 17.12.1935, Maracay)

Dictator al Venezuelei (1908–1935). Deși nu a beneficiat aproape deloc de educație, a ajuns la putere datorită faptului că a intrat în rândurile unei armate care a cucerit Caracasul și guvernul. În 1908 a preluat conducerea, înlocuindu-l pe fostul său comandant. A condus țara până a murit, implicându-se în politica acesteia fie direct, ca președinte, fie indirect, prin intermediul unor guverne-marionetă. Sub conducerea sa, Venezuela a cunoscut o oarecare independență și a progresat din punct de vedere economic, însă Gómez a controlat națiunea prin forță și teroare. Se presupune că, în momentul morții, ar fi fost cel mai bogat om din America de Sud.

Gomora

Vezi Sodoma și Gomora

Gompers, Samuel

(27.01.1850, Londra, Anglia - 13.12.1924, San Antonio, Texas, SUA)

Lider de sindicat american de origine britanică, primul președinte al Federației Muncitorești Americane. În 1863 a emigrat în SUA împreună cu familia, stabilindu-se la New York. A devenit fabricant de țigări și lider de sindicat. Cunoscut pentru opoziția sa față de radicalism, Gompers susținea că sindicatele trebuie să evite implicarea în politică și să se axeze pe problemele economice, determinând schimbările prin intermediul grevelor și al boicoturilor. A subliniat importanța organizațiilor naționale în raport cu cele locale și internaționale, precum și necesitatea contractelor scrise. În 1886 a

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Samuel Gompers, 1911

condus organizația națională a lucrătorilor din industria tutunului, care s-a separat de Cavalerii Muncii pentru a forma Federația Muncitorească Americană (FMA); a fost președintele acesteia între 1886 și 1924 (cu excepția anului 1895). *Vezi și* AFL-CIO.

Gomułka, Władysław

(06.02.1905, Bialobrzegi, lângă Krosno, Polonia, Austro-Ungaria - 01.09.1982, Varșovia, Polonia)

Lider al Partidului Comunist Polonez (1956–1970). În 1926 s-a alăturat Partidului Comunist aflat pe atunci în ilegalitate, devenind lider de organizație. În Al Doilea Război Mondial, a activat în rezistența poloneză din Varșovia. După ce Polonia a fost eliberată de către sovietici, a avansat rapid în ierarhia de partid. Deși i-a eliminat fără scrupule pe cei care se opuneau guvernării comuniste, s-a opus în mod public anumitor politici sovietice, în 1948 fiind acuzat de Iosif Stalin de deviaționism naționalist. În 1951 a fost arestat. Reabilitat în 1956, a fost ales prim-secretar al partidului. Beneficiind inițial de sprijin universal, a adoptat reforme parțiale, care în cele din urmă nu au făcut decât să dezamăgească. În 1970 a fost demis împreună cu alți lideri importanți, în urma protestelor muncitorilor nemulțumiți de majorarea prețurilor la alimente.

Gonçalves Dias, Antônio

(10.08.1823, Boa Vista, lângă Caxias, Maranhúo, Brazilia - 03.11.1864, în largul coastei Maranhúo)

Poet brazilian. Etnolog și savant, și-a petrecut o mare parte a vieții în străinătate. A murit înecat la 41 de ani. Cântecele sale, reunite în *Primele poeme* (Primeiros cantos, 1847), *Mai multe poeme* (Segundos Cantos, 1848) și *Ultimele poeme* (Últimos Cantos, 1851), dominate atât de melancolie, cât și de exuberanță, sunt o celebrare a Lumii Noi, prezentând-o ca pe un paradis tropical. *Cântec de exil* (Canção do exílio, 1843) este cunoscut de orice elev din Brazilia, Gonçalves fiind considerat poetul național.

Gonçalvez, Nuno

(a activat 1450-1471)

Pictor portughez. Este menționat ca pictor de curte al lui Alfonso IV în 1450, însă operele sale executate pentru curtea portugheză nu s-au păstrat. Altarul făcut pentru catedrala din Lisabona a fost distrus la marele cutremur din 1755. Decorațiunea din șase panouri pentru altarul de la St. Vincent (cca 1460–1470), descoperită abia în 1882, este cea mai importantă pictură portugheză a sec. XV, o remarcabilă galerie de portrete cu figuri scrupulos realiste, cu atitudini rigide, având afinități cu arta italiană și flamandă.

Goncourt, Edmond (-Louis-Antoine Huot de) și Jules (-Alfred Huot de)

(26.05.1822, Nancy, Franța - 16.07.1896, Champrosay; 17.12.1830, Paris - 20.06.1870, Auteuil)

Scriitori francezi. Moștenind o mare avere, frații Goncourt au putut să-și consacre viața în mare parte scrisului. Au elaborat o serie de istorii sociale (din 1854), precum și lucrări de critică de artă. Dintre romanele lor naturaliste, cel mai bine realizat este *Germinie Lacerteux* (1864), care explorează viața clasei muncitoare. Jurnalele lor publicate (ținute între 1851–1896) reprezintă atât o autobiografie semnificativă, cât și o istorie monumentală a vieții sociale și literare din Parisul sec. XIX. Prin testament, Edmond a înființat Academia Goncourt, care decernează anual Premiul Goncourt, cel mai important premiu literar din Franța, acordat autorului unei opere reprezentative din literatura franceză.

Gondwana

Presupus fost megacontinent din emisfera sudică, ce includea actuala Americă de Sud, Africa, S Europei, India, Australia și o mare parte din Orientul Mijlociu și Antarctica. Ipoteza conform căreia continentele ar fi fost unite în trecut a fost formulată pentru prima oară în mod detaliat de Alfred Wegener, în 1912. Acesta a avansat teoria existenței unei singure mari formațiuni de uscat, Pangeea, care ar fi început să se fragmenteze ulterior, în Triasic. Cercetătorii de mai târziu au făcut distincția între un continent din S, Gondwana, și Laurasia, din N. *Vezi și* deriva continentelor.

gong de oțel

Gong acordat confecționat din fundul și o parte din peretele unui butoi de petrol. Fundul butoiului este modelat prin ciocănire într-o formă concavă, iar mai multe porțiuni sunt scoase în relief prin șanțuri lucrate cu dalta. Este încălzit și călit, iar porțiunile reliefate sunt modelate prin ciocănire; adâncimea, gradul de curbare și dimensiunea fiecărei umflături determină calitatea sunetului obținut. Cu un instrument de acest tip și cu ciocănele cu cap de cauciuc se pot interpreta melodii, acompaniamente complexe și melodii în contrapunct. A apărut în Trinidad în anii 1940. Se folosește de obicei în ansambluri cu un număr variabil de membri.

Góngora (y Argote), Luis de

(11.07.1561, Córdoba, Spania - 23.05.1627, Córdoba)

Poet spaniol. Foarte apreciat în epoca sa, a adoptat un stil poetic complex, dificil, care a devenit cunoscut sub numele de gongorism. Cu toate acestea, a fost criticat și invidiat de contemporanii săi, fiind chiar imitat de poeți mult mai puțin înzestrați. Din aceste motive, reputația lui Góngora a avut de suferit până în sec. XX, când poemele sale au început să fie apreciate pentru frumusețea lor rece. *Solitudini* (Soledades, 1613) este, probabil, cea mai bună operă a lui scrisă în acest stil. Poemele sale mai puțin elaborate – *romances* (balade populare), *letrillas* (scurte poeme lirice) și sonetele – s-au bucurat de un succes mai mare.

gonoree

Boală cu transmitere sexuală, caracterizată printr-o inflamare a căilor genito-urinare, cauzată de bacteria *Neisseria gonorrhoeae* (gonococ). La bărbați, printre simptome se numără senzația de arsură în momentul urinării, scurgere purulentă și, în cazul infecțiilor mai severe, urinare frecventă, uneori cu sânge. Femeile pot prezenta o secreție vaginală moderată și arsuri, dar de obicei este asimptomatică. O femeie poate descoperi că are gonoree abia în cazul infectării partenerului sexual sau după apariția diferitelor complicații – uneori grave – determinate de răspândirea bacteriei dincolo de colul uterin. Dacă nu survine vindecarea spontană sau nu se intervine terapeutic, afecțiunea poate duce la sterilitate în cazul ambelor sexe; rareori este fatală. Este o boală întâlnită peste tot în lume. Penicilina reprezintă, în general, un tratament eficace, reducând incidența bolii, dar se întâlnesc tot mai frecvent forme rezistente la acest antibiotic. Multe cazuri nu sunt raportate. Penicilina mai poate masca, de asemenea, o infectare concomitentă cu sifilis (deoarece doza de antibiotic care vindecă gonoreea, deși nu este eficientă pentru tratarea sifilisului, îi poate atenua simptomele).

Gonzaga, dinastia ~

Dinastie italiană care a condus Mantova între 1328–1707, ca și Montferrato și Casale între 1536–1707. Istoria ei a început cu Luigi I (sau Lodovico; 1267–1360), cel care a obținut controlul asupra provinciei Mantova în 1328. Printre conducătorii săi, dintre care mulți s-au remarcat ca lideri militari și politici și ocrotitori ai artelor, se numără Giovan Francesco II (m. 1444), general și fondator al primei școli bazate pe principii umaniste (1423), și Federico II (m. 1540), căpitan general al trupelor papale, care a devenit duce de Mantova în 1530. Mantova a fost anexată Austriei în 1708.

Goodall, Jane

(n. 03.04.1934)

Etolog britanic. La scurt timp după terminarea liceului, și-a pus în practică visul din copilărie de a călători în Africa, unde a fost asistenta lui Louis Leakey (*vezi* familia Leakey), care i-a sugerat să studieze cimpanzeii. Și-a luat doctoratul la Universitatea Cambridge, iar până în 1975 a lucrat într-un centru de cercetare pe care l-a fondat în Gombe, Tanzania. În 1977 a fost cofondatoarea Institutului Jane Goodall pentru Cercetarea, Educația și Conservarea Vieții în Sălbăticie, din SUA. Studiile ei au demonstrat, printre altele, că cimpanzeii sunt mai degrabă omnivori decât vegetarieni, că pot să confecționeze și să utilizeze unelte și că au un comportament social complex și foarte dezvoltat. Între lucrările sale se remarcă *În umbra omului* (In the Shadow of Man, 1971) și *Cimpanzeii din Gombe* (The Chimpanzees of Gombe, 1986). În 2003 a fost înnobilată de Regatul Unit al Marii Britanii.

Goodman, Benny *născut* Benjamin David

(30.05.1909, Chicago, Illinois, SUA - 13.06.1986, New York, New York)

Clarinetist de jazz, conducătorul celei mai cunoscute trupe din epoca swingului. A înființat o trupă în 1934, utilizând aranjamentele lui Fletcher Henderson. Succesul senzațional de care s-a bucurat trupa la sala de bal Palomar din Los Angeles, în 1935, a marcat începutul epocii swing. Din trupa lui Goodman au făcut parte trompetiștii Bunny Berigan, Ziggy Elman, Harry James și bateristul Gene Krupa, care aveau să-și înființeze și ei propriile trupe. Mica trupă a lui Goodman a fost printre primele ansambluri cu amestec rasial cunoscute marelui public. Virtuozitatea și imensa popularitate i-au adus supranumele de Regele swingului.

Goodpasture, E(rnest) W(illiam)

(17.10.1886, Montgomery County, Tennessee, SUA - 20.09.1960, Nashville, Tennessee)

Patolog american. A fost profesor la Universitatea Vanderbilt (1924–1955). Metodele sale de cultivare a virusurilor și rickéttsiilor în ouă de găină fertile, puse în practică în 1931, au făcut posibilă producerea unor vaccinuri pentru unele boli precum variola, gripa, frigurile galbene, febra Munților Stâncoși și alte afecțiuni cauzate de agenți care se pot propaga exclusiv prin intermediul țesuturilor vii.

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

Un nou instrument de lucru, amplu şi bine documentat,
conceput în 16 volume

Mii de articole relevante, în aproape 6 000 de pagini

Peste 1 000 de articole care vizează realităţi româneşti

Portrete de personalităţi, reproduceri de artă alb-negru şi color, hărţi detaliate, planşe cu ilustraţii, grafice şi desene sugestive ce dau viaţă vizual informaţiei

O lucrare de referinţă pentru întreaga familie,
care răspunde rapid şi precis nevoii de informare

Cumpărătorii volumului 16
vor avea acces gratuit la
Encyclopædia Britannica on-line
până la sfârşitul anului 2010

Pentru detalii despre
Enciclopedia Universală Britannica vizitaţi
www.enciclopediabritannica.ro

JURNALUL NAŢIONAL
www.litera.ro
ISBN 978-973-675-774-7

Tipărit la G. Canale, Bucureşti